N. STEINHARDT

Jurnalul fericirii

Mănăstirea ROHIA

POLIROM

N. Steinhardt

N. Steinhardt

Opere 1

Jurnalul fericirii

Argument de P.S. Justin Hodea Sigheteanul

Ediţie îngrijită, studiu introductiv, repere biobibliografice şi indice de Virgil Bulat

Note de Virgil Bulat şi Virgil Ciomoş

Cu „Un dosar al memoriei arestate" de George Ardeleanu

MĂNĂSTIREA ROHIA
Editura Polirom

2008

www.polirom. ro

www.manastirea-rohia. ro

Editura Mănăstirea Rohia, loc. Rohia nr. 18, Maramureş, 435612,

Tel.: (0262) 38.76.05; Fax: (0262) 38.76.08;

E-mail: cancelarie@manastirea-rohia. ro

ISBN ePub: 978-973-46-2037-1

ISBN PDF: 978-973-46-2351-8

ISBN print: 978-973-46-1079-2

Opera integrală N. Steinhardt apare din iniţiativa P.S. Justin Hodea Sigheteanul,

Preşedintele Fundaţiei „N. Steinhardt”.

Colectivul redacţional: Virgil Bulat, George Ardeleanu, Florian Roatiş, Ştefan Iloaie, Macarie Motogna.

Redactor: Cezar Petrilă

Coperta: Radu Răileanu

Argument

Au trecut trei decenii şi jumătate de când cărturarul şi eseistul Nicu-Aureliu Steinhardt făcea primul pelerinaj la Mănăstirea Rohia (noiembrie 1973) – venea însoţit de scriitorul Iordan Chimet, la recomandarea şi îndemnul prietenului şi mentorului său Constantin Noica. Acesta îl cunoştea foarte bine pe N. Steinhardt şi, mai ales, ştia dorinţa lui de a-şi găsi un loc retras, o mănăstire sau un schit unde să trăiască în linişte şi rugăciune restul vieţii, care nu avea să se dovedească de altfel prea lungă. Desigur că de dorinţa de a intra în mănăstire era legată şi nădejdea că va putea intra în monahism – lucru nu uşor de realizat, dacă ne gândim că ne

aflam în plin comunism. Filosoful Constantin Noica îi scrie de la Păltiniş: „Ţi-am găsit loc!”. Era vorba de Rohia, pe care o vizitase cu puţin timp înainte şi care-l fermecase şi pe el cu liniştea, retragerea, simplitatea şi frumuseţea ei. Apoi a mai contribuit la aceasta şi întâlnirea pe care a avut-o la Cluj cu noul episcop-vicar, P.S. Justinian Maramureşanul, fost stareţ al Mănăstirii Rohia (1941-1973), un mare iubitor de carte şi cultură care a adunat la mănăstire, în vremea stăreţiei, o impresionantă bibliotecă (număra atunci peste 20.000 de volume, la care s-au adăugat ulterior multe alte mii).

Retrasă, simplă, liniştită şi învăluită în taina codrilor seculari, era exact ceea ce n-ar fi îndrăznit a crede că va găsi şi primi în dar vreodată N. Steinhardt. La toate frumuseţile duhovniceşti ale Rohiei se mai adăuga şi biblioteca încă neorganizată, dar care pentru un om de cultură era un argument decisiv în alegerea pe care urma să o facă. Poate că N. Steinhardt nu avea pretenţia să găsească o mănăstire cu valenţe culturale. Dumnezeu însă lucrează în chip minunat şi tainic. C. Noica i-a devenit încă o dată înger păzitor şi omul lui Dumnezeu în viaţa lui, după ce prima dată prietenia dintre ei l-a adus în stare de detenţie politică, alături de prietenii săi din lotul „Noica-Pillat”, unde va primi darul botezului creştin ortodox prin mâinile altui răstignit pentru Hristos, părintele Mina Dobzeu.

După ce l-a ajutat să-şi găsească crucea, Noica i-a aflat şi mireasă – aceasta era Rohia. Una tânără, preafrumoasă, fără pretenţii mari şi ascunsă (ca o domniţă împărătească), în taina pădurii, de ochii oamenilor. Astfel se va încheia logodna duhovnicească a secolului în vreme de restrişte pentru credinţă şi Biserica lui Hristos şi mai ales pentru viaţa monahală. Un evreu cărturar şi poliglot – încreştinat şi botezat în închisoare – se logodeşte pentru tot restul vieţii

cu Rohia, care nu avea o zestre prea mare, era şi tânără şi fără prea multă faimă, dar era frumoasă foc, simplă şi curajoasă. Or, de curând creştinul N. Steinhardt colindase pe la mai multe mănăstiri spre a-şi căuta loc. Majoritatea dintre ele – şi mai ales stareţii lor – se fereau să primească în obşte un fost deţinut politic, ştiind bine ce ar fi putut să li se întâmple lor şi mănăstirii.

La Rohia nimeni n-a stat pe gânduri, cu toate că mica obşte de aici şi stareţul ei, părintele Serafim Man, ştiau şi ei ce riscuri îşi asumau. Au cutezat şi n-au greşit. Se va dovedi prin tot ce se va întâmpla ulterior.

Prima impresie a pelerinului în acea vreme N. Steinhardt a lăsat-o în „Cartea de aur” a mănăstirii:

Iordan Chimet spune că aici, la Rohia, e Ţara Crăciunului. Pentru mine e și Răspunsul Domnului, „La Réponse du Seigneur” a lui Alphonse de Châteaubriant, romanul posibilităţii devenirii, care e metanoia. Așa cum mi-am dorit, și am visat și nu am îndrăznit (păcătuind, așadar, pentru că a nu îndrăzni e un păcat) a crede că-mi va fi dat a vedea aevea. Rohia: un loc, fără doar și poate un vrednic și adevărat loc de închinare Celui care răspunde atunci când Îl chemi, Celui care te aşteaptă, care stă la uşa inimii tale și bate, care dă fără măsură, Celui ce a spus mai întâi „Eu sunt Cel ce este”, iar în vremea din urmă „Eu sunt Calea, Adevărul și Viaţa”.Domnul răspunde oricui, Domnul poate face din oricine o făptură nouă. Slavă Ţie, Hristoase Dumnezeule, care m-ai învrednicit a-Ţi auzi răspunsul la nedeslușita mea chemare, a Te cunoaşte și a mă închina Ţie și în acest minunat loc al Crăciunului, care se tălmăceşte Bucurie. (10 Noiembrie 1973)
Tot atunci l-a cunoscut pe stareţul mănăstirii, părintele Serafim Man, şi au căzut de acord să vină în fiecare an să stea o vreme pe timp de vară la Rohia.

În acelaşi timp stareţul l-a rugat să-i caute un specialist care să pună în rânduială biblioteca mănăstirii, care nu era încă fişată şi pentru care tocmai se crease un spaţiu în „casa cu paraclis”. După mai multe veri petrecute la Rohia (timp pe care N. Steinhardt l-a considerat al cercetării, al ispitirii înainte de hotărârea finală), prin 1979-1980, N. Steinhardt se prezintă la părintele Serafim Man şi îi spune: „Părinte, v-am găsit om pentru bibliotecă”. Bucuros, stareţul îl întreabă: „Cine şi de unde este?”. La care N. Steinhardt îi răspunde: „Eu sunt!”. Sincer ca în întâlnirea lui Iisus cu femeia samarineancă. Şi continuă: „Sfinţia voastră mă primiţi în mănăstire şi mă călugăriţi, iar eu vă organizez biblioteca. Şi promit să trăiesc până ce o termin de pus în rânduială”. Înţelegerea a fost acceptată, iar lucrurile s-au petrecut întocmai.

Intrat în 1980 definitiv în mănăstire ca vieţuitor, s-a apucat imediat de treabă. A primit o chilie modestă în care s-a instalat, acceptând totodată viaţa de mănăstire cu toată rânduiala ei, care însă la Rohia nu era exagerat de aspră. Obştea era mică, regimul de viaţă mai îngăduitor şi, lucru pe care N. Steinhardt l-a apreciat foarte mult, exista o deschidere spre nevoile sufleteşti ale pelerinilor care cercetau mănăstirea.

În acelaşi an 1980, stareţul mănăstirii se îmbolnăveşte şi este internat la spitalul de oncologie din Cluj. Grav bolnav şi slăbit, vine acasă în august, imediat după Sfânta Marie, pe 16, şi îndeplineşte promisiunea făcută. Fără să ceară vreo aprobare autorităţilor bisericeşti, pentru că era greu de crezut că o va primi, l-a tuns în monahism, dându-i numele de Nicolae. Va continua să scrie şi să publice în diferite reviste ale vremii, ai căror directori îndrăzneau să-i strecoare materialele, câte un articol de critică literară sau

eseistică. Apoi în revistele bisericeşti, articole cu conţinut teologic. În special în *Mitropolia Banatului* găsea spaţiu disponibil – şi mai ales deschidere. De altfel, acolo a şi publicat prima dată cu numele „Monahul Nicolae Delarohia”, pe care mitropolitul Nicolae i l-a dat pentru a-i strecura mai uşor articolele în revistă.

Din 1980 şi până în 30 martie 1989, data trecerii la Domnul, a scris zeci de articole şi eseuri care ulterior au fost reunite în volume. Pentru a putea lucra la alcătuirea şi publicarea cărţilor, i se îngăduia ca o lună, pe timpul verii, să meargă la Bucureşti. Aşa au apărut volumele *Critică la persoana întâi* (1983), *Escale în timp şi spaţiu* (1987), *Prin alţii spre sine* (1988) şi, pregătită pentru tipar, dar apărută postum, *Monologul polifonic* (1991). Tot postum a apărut şi volumul de predici rostite, ca monah, de la amvonul mănăstirii: *Dăruind vei dobândi*. A fost un act de mare curaj din partea mănăstirii acela de a-i oferi amvonul să predice şi de a-i da posibilitatea să stea de vorbă cu credincioşii la biroul mănăstirii.

Rohia a fost pentru N. Steinhardt locul unde şi-a găsit liniştea de a se ruga, de a munci, a gândi şi a scrie, dar şi locul în care s-a salvat de şicanele şi greutăţile pe care ar fi continuat să le aibă din partea regimului opresiv după eliberarea din închisoare. Lucru faţă de care nici el n-a rămas dator. Fidelitatea şi dragostea monahilor faţă de suferinţa culturală, credinţa şi mărturisirea lui au fost răsplătite prin ataşamentul definitiv al Părintelui Nicolae faţă de Rohia şi obştea ei.

În afară de organizarea bibliotecii, el s-a ocupat de pregătirea viitorilor preoţi şi a sporit prestigiul mănăstirii prin cunoaşterea şi recunoaşterea lui în cultura naţională şi internaţională. El a făcut Rohia cunoscută în lume în timpul

vieţii şi continuă să o facă după plecarea lui la Domnul şi prin faptul că lucrarea lui cea mai importantă, salvată tot în mănăstire şi publicată ulterior, *Jurnalul fericirii*, a apărut în atâtea limbi: italiană, franceză, greacă, ebraică, maghiară, spaniolă, ceea ce dovedeşte recunoaşterea sa internaţională.

Faptul că în timpul vizitei papei Ioan Paul al II-lea din mai 1999 acesta l-a pomenit pe „monahul de la Rohia Nicu Steinhardt” a fost pentru noi, a spus scriitorul Alexandru Paleologu, ca şi cum am fi primit Premiul Nobel. Personalitatea culturală a monahului-cărturar Delarohia creşte şi va continua să crească, iar odată cu aceasta creşte prestigiul naţional şi internaţional al ţinutului şi mănăstirii în care a trăit şi în care-şi doarme somnul de veci.

Iată argumentul incontestabil pentru care Mănăstirea Rohia, moştenitoarea morală şi culturală a Părintelui Nicolae, i-a transformat chilia în care a vieţuit în chilie memorială şi organizează în fiecare an o tabără de pictură la mănăstirile Rohia şi Rohiiţa, precum şi un concurs de eseu religios.

De asemenea, la Mănăstirea Rohia îşi are sediul Fundaţia „N. Steinhardt”, care are ca obiectiv, printre altele, să protejeze şi să promoveze moştenirea culturală a lui N. Steinhardt şi să ofere pe viitor burse şi premii unor tineri liceeni ori studenţi.

La aproape două decenii de la trecerea la Domnul a monahului-cărturar Delarohia, Mănăstirea Rohia publică la prestigioasa Editură Polirom, în coeditare cu Editura Mănăstirii Rohia, „Opera Integrală N. Steinhardt”, spre a veni în întâmpinarea lumii culturale punându-i la dispoziţie peste 20 de volume, începând cu *Jurnalul fericirii*, *Dăruind vei dobândi* şi continuând cu tot ce a scris şi ce s-a scris despre N. Steinhardt.

Mulţumim domnului Silviu Lupescu, directorul Editurii Polirom, pentru acceptarea colaborării, mulţumim deopotrivă colectivului de oameni de cultură cunoscuţi şi recunoscuţi care şi-au asumat împreună pregătirea pentru tipar a „Integralei N. Steinhardt” şi nădăjduim că în acest fel oferim publicului larg imaginea completă şi complexă a monahului Delarohia: criticul literar, eseistul, scriitorul, evreul convertit la creştinism ortodox, monahul-cărturar, ca un posibil – ba chiar un necesar – model de urmat pentru tineri, oameni de cultură, teologi şi chiar creştini simpli din vremurile de împuţinare a valorilor culturale şi uneori de sfidare şi desconsiderare sau relativizare a valorilor morale, tradiţionale şi creştine ale neamului nostru românesc şi de Hristos iubitor, pe care N. Steinhardt l-a apreciat şi l-a iubit cu o unică iubire.

Mănăstirea Rohia30 martie 2008† *Justin Hodea SigheteanulPreşedintele Fundaţiei „N. Steinhardt”*

Notă asupra ediţiei

În ianuarie 1990 am primit la Editura Dacia vizita prof. Virgil Ciomoş, al cărui prieten N. Steinhardt îi încredinţase păstrarea *Jurnalului fericirii* (cca 570 de pagini curat dactilografiate), inclusiv versiunea de cca 760 de pagini în care autorul se străduise să reconstituie *Jurnalul* după ce acesta fusese confiscat de Securitate în decembrie 1972. Ştia că Dacia era „editura de suflet” a scriitorului-monah: în ultimul deceniu, Dacia îi publicase (sau îi pregătise pentru tipar, anunţate în planurile editoriale), cu o singură excepţie, toate lucrările antume.

Se punea, nu doar din motive financiare, problema opţiunii: care din cele două texte este mai izbutit şi, deci, are

prioritate? Am făcut o lectură atentă a versiunilor – ambele marcate de geniul lui N. Steinhardt. Amândoi am ajuns la concluzia că trebuie să dăm prioritate primei versiuni, care se distingea printr-un plus de dinamism, concizie, fluenţă, expresivitate. Opţiunii noastre s-a raliat şi directorul editurii, Vasile Igna, care pe atunci lucra la editarea monumentalei antologii (avea să cuprindă 4 volume) alcătuite de un alt prieten al lui N. Steinhardt, Iordan Chimet, *Dreptul la memorie*.

Se ştie cât de exigent era N. Steinhardt cu respectarea, la tipar, a scrisului său, respect cerut în numele propriei sale exigenţe faţă de fiecare cuvânt. Textul originar al *Jurnalului* surprindea prin acurateţea dactilogramei. Şi era vorba de un text în care apar mii de nume proprii – autori, persoane, personaje, opere, locuri. Desigur, nu a fost timp, atunci, pentru verificarea grafiei numelor străine consultând marile enciclopedii. Abia acum, alcătuind indicele acestei ediţii, am constatat cu surprindere şi satisfacţie cât de „curat” a fost publicat textul *Jurnalului* încă de la prima ediţie – care a necesitat (ca şi următoarele patru) trei corecturi, impuse de culegerea linotip, înaintea „Bunului de Tipar”. Muncă presupunând profesionalism, răbdare, atenţie, dar mai ales dăruire. Şi se cuvin apreciate aceste calităţi de care a dat dovadă doamna Maria Buzura, responsabilă *en titre*, alături de colegele Ileana Braşoveanu, Felicia Schlezak, Virginia Suciu Pop, solicitate pentru lectura „în duet”. Aceleaşi cuvinte de preţuire pentru doamna Viorica Mării, care m-a înlocuit ca redactor de carte la ediţiile a 4-a şi a 5-a. În deosebit de numeroasele trimiteri la texte din Noul Testament am identificat, totuşi, câteva erori. Acestea s-au datorat (fapt îndeobşte cunoscut în culegerea linotip) confuziilor între 1 şi 7 sau 3 şi 8 etc. Ele au fost corectate tacit.

Când Academia Română a decis schimbarea normelor ortografice, am recurs la redarea textului prin aplicarea acestora – fapt necesar după introducerea *Jurnalului* (1994) în programa de învăţământ, adăugându-i totodată un nou aparat critic explicativ, util atât elevilor din ultimul an liceal, cât şi profesorilor sau studenţilor. Au fost însă păstrate cu stricteţe particularităţile lexicale care dau savoare textului steinhardtian: *politeţă*, *rescript*, *milostivnic*, *gimnofisist*, *mireazmă*, *abisul ferdiclar*, *puterea generatrice a neroziei* etc. La fel, în ceea ce priveşte redarea numelor proprii, am respectat preferinţa autorului pentru formele cunoscute în zona răsăriteană a creştinătăţii, cum ar fi *sf. Blandiana* (pentru *sf. Blandine*) şi *sf. Irineu* (pentru *sf. Irénée*), în cazul martirilor din Lyon.

Am păstrat circa o sută de note excelent concepute de Virgil Ciomoş, indicate prin sigla [*NVC*]. Am completat, pentru unitate, acest aparat mai întâi prin note vizând traducerea sintagmelor străine. Mulţumesc pe această cale dlui prof. dr. Rudolf Windisch de la Universitatea clujeană pentru traducerea sintagmelor germane, dnei prof. Rodica Vaida pentru cele latine şi soţiei mele, Sorina, consultată în privinţa sensului celor engleze. Acestor note le-am adăugat o serie de altele noi, glosând autori, opere, persoane sau situaţii acolo unde textul părea eliptic ori aluziv sau acolo unde am considerat că merită să fie evidenţiate continuitatea şi amploarea convingerilor teologice, democratice şi estetice ale lui N. Steinhardt. Acest procedeu opţional poate fi în egală măsură apreciat sau dezavuat – dar glosarea fiecărui nume de autor va fi dus la triplarea sau cvadruplarea volumului textului, pedanterie desigur monstruoasă. Consolează, însă, gândul că o glosare exhaustivă va putea fi complinită în viitor printr-o serie de

studii specializate pe domenii de referinţă.

Am reliefat nu o dată că *Jurnalul fericirii* este în egală măsură o operă de bilanţ existenţial (asemenea *Luntrei lui Caron* a lui Lucian Blaga), dar și una conturând devenirea şi cristalizarea unei conştiinţe – în toate componentele ei: teologică şi morală, civică şi politică, estetică etc. Însă structura *Jurnalului*, axată pe secvenţialităţi în rapidă derulare cinematografică şi cu *părelnic aleatorii* salturi şi reveniri în timp, refuza *ab initio* existenţa unui cuprins. Cu atât mai mult se impunea existenţa unui indice care, pe de o parte, să contureze imensitatea lumii cutreierate de spiritul lui N. Steinhardt, iar pe de altă parte, să ajute cititorul să regăsească pasajul care îl interesează. Conceput unitar şi cuprinzător, indicele notează în capitale drepte numele de autori şi persoane, în italice (cursive) de rând titlurile de opere, articole, poeme, în drepte de rând sunt culese numele de personaje sau de locuri, iar numele de publicaţii (ziare, reviste) apar între ghilimele. Pentru a simplifica și facilita consultarea indicelui, am introdus în acesta, la literele respective, şi prescurtările onomastice conform listei stabilite de Virgil Ciomoş cu ajutorul regretaţilor Al. Paleologu şi Virgil Cândea, adăugându-i câteva noi identificări. Respectivele prescurtări onomastice sunt uşor de remarcat, fiind tipărite cu caractere îngroşate.

Nu ar fi drept să închei fără a-mi exprima gratitudinea faţă de exemplarul aport, cu adevărat editorial, al Poliromului. Staff-ul său – domnii Silviu Lupescu şi Adrian Şerban, alături de dra Emanuela Stoleriu – a pus nu doar pricepere, găsind soluţii, ci și suflet în stabilirea parametrilor de apariţie ai Integralei Steinhardt. În fine, dar nu în ultimul rând, se cuvine să ne exprimăm preţuirea cuvenită pentru colaborarea – nu mă sfiesc să o spun: co-participantă la

realizarea acestui volum – cu redactorul de carte, dl Cezar Petrilă.

Virgil Bulat

Repere biobibliografice

1912 Nicu-Aureliu Steinhardt se naşte pe 29 iulie la Bucureşti, în „casa părinţilor din Calea Moşilor, nr. 208”, după cum se menţionează în actul de naştere aflat în arhivele Mănăstirii Rohia. Copilăria şi-o petrece în comuna Pantelimon, unde tatăl său, inginerul Oscar Steinhardt, conducea o fabrică de mobilă şi cherestea. Face parte dintr-o familie activ implicată în viaţa socială şi în istoria României. Oscar Steinhardt îşi făcuse studiile în Elveţia, la Politehnica din Zürich, unde fusese coleg cu Albert Einstein. În 1913, Oscar Steinhardt este numit prin decret regal membru al Ordinului „Coroana României” în rang de cavaler; în primul război mondial, este ofiţer în armata română, rănit la Mărăşeşti şi decorat. Pe linie maternă, N. Steinhardt se înrudea cu Sigmund Freud, pe care, de altfel, în tinereţe, îl vizitează la Viena.

1919-1929 Urmează şcoala primară „Clemenţa”, apoi Liceul „Spiru Haret”. Printre colegi se numără Alexandru Ciorănescu, Rafael Cristescu, Constantin Noica, Alexandru Paleologu şi Mircea Eliade. Debut publicistic în *Vlăstarul*, revista liceului.

1929 Îşi ia bacalaureatul şi începe să frecventeze cenaclul „Sburătorul”, condus de E. Lovinescu. O cunoaşte pe Monica Lovinescu.

1932 Îşi ia licenţa în Drept, dar frecventase şi cursuri de Litere la Universitatea din Bucureşti.

1934 Sub pseudonimul *Antisthius*, debutează cu

volumul parodic *În genul... tinerilor*. De pe poziţiile unui „liberalism conservator”, sunt persiflate necruţător atât manifestările noii drepte şi elitiste, cât şi cele de stânga din literatura română interbelică. Printre parodiaţi se numără Emil Cioran, Constantin Noica, Mircea Eliade, Petru Comarnescu şi Geo Bogza. Este, de fapt, unica *istorie parodică* a literaturii române tinere, contemporană autorului. Prima reeditare, anastatică, apare în 1993, la Editura PAN, iar a doua (cu titlul *În genul lui Cioran, Noica, Eliade...*) apare la Editura Humanitas în 1996. Tot în 1934 începe colaborarea la *Revista burgheză* (din care vor apărea doar şapte numere), iar mai târziu la *Libertatea* (1937-1940).

1935-1937 Ca urmare a preocupărilor teologale de început, împreună cu prietenul său Emanuel Neuman (frecvent amintit în *Jurnalul fericirii* sub numele Manole), publică studiul *Essai sur une conception catholique du Judaïsme* (*Eseu despre o concepţie catolică a Iudaismului*, Bucureşti), apoi *Illusions et réalités juives* (*Iluzii şi realităţi evreieşti*, Paris). În traducerea doamnei Viorica Nişcov, sub titlul *Eseuri despre iudaism*, cele două studii apar în 2006 la Editura Humanitas.

1936 Sub îndrumarea profesorului Mircea Djuvara, îşi susţine doctoratul în Drept şi îşi publică teza *Principiile clasice şi noile tendinţe ale dreptului constituţional. Critica operei lui Léon Duguit*, prefaţată de profesorul Julien Bonnecase, care, la rându-i, reliefează viziunea liberal-conservatoare. Lucrarea va fi republicată în anul 2000, sub egida Fundaţiei „N. Steinhardt”, la Editura Solstiţiu din Satu Mare (ediţie îngrijită de Florian Razmoş); textul surprinde prin adecvarea la o vie dezbatere şi în acest început de mileniu, pronunţându-se pentru un sistem de vot mixt,

îmbinând votul universal cu cel reprezentativ. În acelaşi an publică *Dreptul social. Pretenţii şi iluzii*.

1936-1939 La recomandarea lui Camil Petrescu, începe să colaboreze la *Revista Fundaţiilor Regale*. Primul text publicat în această prestigioasă revistă – „Elementele operei lui Proust" (nr. 8/1936) – este considerat de N. Steinhardt *adevăratul* său debut în critica literară. În 1940 este înlăturat dintre colaboratori, în cadrul acţiunii de „purificare etnică". În aceeaşi perioadă îşi întrerupe colaborarea la *RFR* şi viitorul său coleg de lot, Vladimir Streinu. Trăieşte până în 1944 o perioadă de umilinţe, privaţiuni, munci „în folosul comunităţii" (măturat, curăţat zăpada etc.). După cum reiese din confesiunile de mai târziu, nu pare să fi fost prea afectat de această perioadă.

1937-1939 Călătorii de studii în Elveţia, la Paris şi la Londra. În 1938, la Interlaken, la congresul unei asociaţii religioase internaţionale (The Oxford Group), un irlandez îi prevesteşte lui N. Steinhardt botezul creştin.

1945-1947 Își reia colaborarea la *Revista Fundaţiilor Regale*, unde face parte dintr-un comitet pentru premierea tinerilor scriitori. Va fi înlăturat în 1947, împreună cu Vladimir Streinu şi Şerban Cioculescu, în urma unei „cereri ultimative" a lui G. Călinescu publicate în ziarul *Naţiunea*. De altfel, la puţin timp după aceea, publicaţia va fi interzisă. Alte colaborări în această perioadă la *Universul literar* (1945), *Victoria* (1945), *Tribuna poporului* (1945).

1948-1959 Refuză să adere la „revoluţia" comunistă din cultură îndreptată, prin „internaţionalismul proletar", împotriva valorilor naţionale. O altă lungă perioadă de privaţiuni, de slujbe umile, dar şi din ce în ce mai insistentă apropiere de creştinismul ortodox.

1960 În 4 ianuarie, arestat de Securitate, refuză

calitatea de martor al acuzării în *procesul „mistico-legionar” Constantin Noica – Dinu Pillat* şi este condamnat la 12 ani de muncă silnică, alături de alte 22 de personalităţi, printre care Alexandru Paleologu, Sergiu Al-George, Păstorel Teodoreanu, Vladimir Streinu şi Marietta Sadova.

În închisoarea Jilava, la 15 martie, ieromonahul Mina Dobzeu îl botează întru ortodoxie, martori fiind câţiva preoţi de diferite confesiuni, „spre a da botezului un caracter ecumenic”. Trece prin închisorile Jilava, Gherla şi Aiud. **1964** În august, este eliberat (în cel de-al treilea și ultimul val) din închisoare. Ajuns acasă, îşi desăvârşeşte taina botezului la Schitul Darvari, prin mirungere.

1964-1968 Continuând să refuze „orice fel de colaborare cu comunismul”, lucrează ca muncitor necalificat la fabrica „Stăruinţa” din Calea Vitan. În urma unui grav accident, nu mai poate presta munci fizice, iar prietenii (Noica, Paleologu, Virgil Nemoianu ş.a.) îl conving să revină în viaţa literară prin traduceri, medalioane ale unor scriitori străini etc. Între 1971 și 1979 îi apar nu mai puţin de zece volume traduse din scriitori celebri – filosoful Alain, Robert Graves, Rudyard Kipling, Max Olivier-Lacamp ş.a.

1972 Termină de redactat textul capodoperei sale *Jurnalul fericirii* (570 de pagini dactilografiate). Dat spre lectură câtorva prieteni, ajunge în atenţia Securităţii, care îl confiscă (în 14 decembrie 1972). Autorul încearcă reconstituirea *Jurnalului*, rezultând un manuscris de circa 750 de pagini. În 1975, la insistenţele Uniunii Scriitorilor, Securitatea îi înapoiază autorului prima versiune, cu condiţia de a nu o mai difuza. Reuşeşte să-și „clandestinizeze” versiunile, adăpostindu-le pe la prieteni (unul dintre aceştia fiind Virgil Ciomoş), iar câte o dactilogramă a fiecărei versiuni ajunge și la Paris, la Monica Lovinescu și Virgil

Ierunca. În 14 mai 1984, Securitatea îi confiscă din nou prima versiune a *Jurnalului*, dar – cum alte copii ale textului fuseseră puse la adăpost – această confiscare nu-şi mai atinge scopul. De altfel, o versiune sintetică, rezultată din combinarea primelor două, va fi transmisă în 1989-1990 la postul de radio „Europa Liberă”. În 1990, împreună cu Virgil Bulat de la Editura Dacia, Virgil Ciomoş optează pentru publicarea primei versiuni, ce apare în 1991. În decursul anilor, Editura Dacia publică *Jurnalul* în peste 200.000 de exemplare, poate cea mai citită carte din România după 1989. În 1995 apare la Paris *Journal de la félicité*, cu o prefaţă de Olivier Clément, traducere şi note de Marily Le Nir, iar în acelaşi an, la Bologna, apare *Diario della felicità*, traducere de Gabriella Bertini Carageani, ediţie îngrijită de Gheorghe Carageani. Destinul internaţional al *Jurnalului fericirii* va fi confirmat în anii următori prin alte traduceri. Astfel, în 2006, apare ediţia ebraică a *Jurnalului*, în traducerea lui Yotam Reuveny; în 2007, la Editura Koinónia din Cluj-Napoca, apare traducerea maghiară a cărţii (*Napló a boldogságról*), realizată de Dankuly Csaba şi Dankuly Levente, iar în acelaşi an, la Editura Maistros, apare o traducere în limba greacă, sub semnătura lui Nectarios Koukobinos. În sfârşit, tot în 2007, la Editura Sígueme din Salamanca, *Jurnalul* apare în traducere spaniolă (*El diario de la felicidad*), realizată de Viorica Pâtea şi Fernando Sánchez Miret, cu un amplu aparat critic elaborat de Viorica Pâtea şi George Ardeleanu. În proiect se află şi alte traduceri ale *Jurnalului fericirii*.

1973 Prin Constantin Noica şi Iordan Chimet descoperă „oaza de pace” a Mănăstirii Rohia, iar în episcopul-vicar al Clujului, Justinian Chira Maramureşanul (fost stareţ al Rohiei), un prieten şi ocrotitor. Va vizita frecvent mănăstirea până în 1980.

1975 La Paris îi apare, în revista *Ethos*, cu sprijinul lui Virgil Ierunca și sub pseudonimul Nicolae Niculescu, eseul de mari dimensiuni *Secretul „Scrisorii pierdute”*, „un adevărat *summum* al gândirii lui N. Steinhardt”. Este motivul pentru care Ion Vartic îl pune în fruntea volumului postum N. Steinhardt, *Cartea împărtășirii* (Editura Biblioteca Apostrof, 1995). De altfel, bogata corespondenţă din perioada 1967-1983 cu Virgil Ierunca va fi publicată la Editura Humanitas în 2000, sub titlul *Dumnezeu în care spui că nu crezi... Scrisori către Virgil Ierunca (1967-1983)*.

1976 Îi apare primul volum de eseuri, *Între viață și cărţi*, elogios primit de critica de specialitate. Fusese practic redus la jumătate de cenzură.

1978-1980 Primeşte, după ani de interdicţie, permisiunea de a călători în Occident. Locuieşte în casa de la Paris a lui Mircea Eliade, de sănătatea sa se îngrijeşte Marie-France, fiica prietenului său Eugen Ionescu, poartă lungi discuţii cu Emil Cioran şi proiectează cu Virgil Ierunca publicarea la Paris a *Jurnalului fericirii* atât în versiune română, cât şi franceză. Aproape un an stă la mănăstirea benedictină Chevetogne și la Louvain: ţine prelegeri de cultură românească şi ortodoxie.

1980 Odată cu volumul *Incertitudini literare* (premiul pentru critică al Asociaţiei Scriitorilor din Bucureşti), începe – prin fostul său coleg de detenţie şi prieten Virgil Bulat – colaborarea cu Editura Dacia din Cluj, căreia (cu o singură excepţie, eseul monografic *Geo Bogza...*) îi va încredinţa toate cărţile sale antume.

După câteva tatonări, optează pentru Mănăstirea Rohia, părintele stareţ Serafim Man acceptând să-l primească în cinul monahal la 16 august. Eseurile teologale și predicile vor fi semnate „Monahul Nicolae Delarohia”

(pseudonim propus de I.P.S. N. Corneanu, mitropolitul Banatului, pentru a-l pune la adăpost de vigilenţa cenzurii) sau „Părintele Nicolae”, alteori cu iniţialele sale. Pe măsura scrierii lor, autorul a încercat să le organizeze. Astfel se explică diferenţele dintre ediţiile apărute după 1989 – Monahul Nicolae Delarohia, *Dăruind vei dobândi. Cuvinte de credinţă*, ediţia Episcopiei Ortodoxe Române a Maramureşului şi Sătmarului, Baia Mare, 1992, şi N. Steinhardt, *Dăruind vei dobândi*, ediţie îngrijită de Ioan Pintea, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1994, 1997, 1999, 2002. Tot sub îngrijirea lui Ioan Pintea va fi publicată în 2006, la Editura Humanitas, o ediţie cu titlul *Cuvinte de credinţă*. În acelaşi an, la Editura Mănăstirii Rohia, apare o ediţie cu titlul *Dăruind vei dobândi. Cuvinte de credinţă*. **1982** La Editura Albatros, publică eseul monografic *Geo Bogza, un poet al Efectelor, Exaltării, Grandiosului, Solemnităţii, Exuberanţei şi Patetismului*.

1983 Revine la Editura Dacia, cu volumul *Critică la persoana întâi*. Prestigiul său în creştere de critic nonconformist şi „incomod”, frecvenţa prezenţei sale în publicaţiile literare, mai ales în revistele studenţeşti *Echinox*, *Dialog*, *Opinia studenţească*, determină aşa-zisul „Consiliu al culturii şi educaţiei socialiste” să-i amâne publicarea, apoi să-i transfere la Bucureşti volumele anunţate în planul editorial al Editurii Dacia.

1984 Are loc la Rohia vizita a patru scriitori bucureşteni, cărora bibliotecarul mănăstirii, Părintele Nicolae, le arată şi cărţile cu autograf (păstrate sub cheie, nu în raft!) primite de la Emil Cioran, Mircea Eliade, Eugen Ionescu ş.a. La scurt timp are loc o percheziţie a Securităţii, care confiscă volumele şi face presiuni pentru scoaterea Părintelui Nicolae din cinul monahal. Şi de această dată, se

opune ferm prietenul şi protectorul său P.S. Justinian Chira Maramureşanul.

1986 Din 4 februarie 1986 până în 2 mai 1988 datează consistenta corespondenţă cu scriitorul Nicolae Băciuţ. Ea se va concretiza în volumul de interviuri N. Steinhardt, *Între lumi. Convorbiri cu Nicolae Băciuţ*, Editura Tipomur, Târgu-Mureş, 1994, şi Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2001 şi 2006.

1987 Îi apare (în sfârşit, dar „împuţinat”), la Editura Cartea Românească, volumul *Escale în timp şi spaţiu sau Dincoace şi dincolo de texte*.

1988 În ianuarie, începe al doilea dialog-interviu prin corespondenţă, de această dată cu scriitorul Zaharia Sângeorzan, redactor la *Cronica*. Şi acesta le va publica postum în volumul Nicolae Steinhardt, *Monahul de la Rohia răspunde la 365 de întrebări incomode adresate de Zaharia Sângeorzan*, Editura Revistei Literatorul, Bucureşti, 1992 (ediţia a II-a, Editura Humanitas, Bucureşti, 1998).

La Aarhus, în Danemarca, apare cartea doamnei Svetlana Paleologu-Matta *Eminescu şi abisul ontologic*, căreia N. Steinhardt îi scrie o substanţială prefaţă. Editura Eminescu îi publică, din nou „împuţinat”, volumul de eseuri *Prin alţii spre sine*, aflat „în aşteptare” la Editura Dacia încă din 1984… O mare parte a articolelor din acest volum au fost publicate între 1936 şi 1947 în *Revista Fundaţiilor Regale*, *Universul literar* şi *Libertatea*. Acestea, ca şi altele publicate în perioada respectivă, vor fi reeditate, sub îngrijirea lui Ioan Pintea, într-o ediţie mult mai apropiată de intenţiile autorului, în 2001, la Editura Dacia, cu titlul *Eu însumi şi alţi câţiva*. La Rohia, mai tânărul său prieten, poetul Ioan Pintea, îi propune să consemneze în scris, sub formă de interviu, o serie de „convorbiri” pe teme de literatură, filosofie şi credinţă. Acestor texte (revizuite de N. Steinhardt) li s-a

adăugat un alt lung interviu pe teme politice intitulat „Agonia Europei”, cu întrebări puse de Ioan Pintea şi Mircea Oliv, înregistrat tot în 1988 pe benzi de casetofon. A fost reluată şi o convorbire din 1984 – „Între viaţă şi cărţi”, publicată în 1985 în revista *Tribuna* şi în 1987 în volumul *Escale*… Ioan Pintea va alătura interviurilor o *addenda* conţinând câteva eseuri inedite. Aceasta este structura volumului postum N. Steinhardt, *Primejdia mărturisirii. Convorbiri cu Ioan Pintea*, apărut la Editura Dacia în 1993 şi 1998, precum şi la Editura Humanitas în 2006. De fapt, imediat după decesul Părintelui Nicolae, Ioan Pintea a luat din chilia sa de la Rohia manuscrisele găsite acolo, pentru a nu fi confiscate în timpul iminentei percheziţii a Securităţii. Mare parte a acestora (cu puţine excepţii) sunt inedite, scrise *după* călugărire, deci între anii 1980 şi 1989. Ele vor constitui conţinutul volumelor *Călătoria unui fiu risipitor* (Editura Adonai, 1995) – un text cu inserţii autobiografice, deocamdată nedatat – şi *Ispita lecturii* (Editura Dacia, 2000). O provenienţă aparte au eseurile din volumul *Drumul către isihie* (Editura Dacia, 1999 şi 2000) sau fragmentele din microromanul cu caracter autobiografic *Eseu romanţat asupra neizbânzii* (Editura Timpul, 2003). De asemenea, articolele despre scriitorii generaţiei ’80, o parte publicate în volumele antume, iar altele rămase în paginile revistelor culturale, vor fi adunate de Radu Săplăcan şi Ioan Pintea în *Pledoarie pentru o literatură „nobilă” şi sentimentală. Opinii despre generaţia ’80*, 2 vol., Editura Cronica, Iaşi, 2001-2002.
1989 Presimţindu-şi sfârşitul, la 24 martie îi scrie prietenului şi redactorului său de carte de la Editura Dacia, Virgil Bulat, să vegheze asupra tipăririi postume a volumului *Monologul polifonic* (care va fi publicat la Editura Dacia în 1991 şi 2002). Trece în lumea celor aleşi la 30 martie 1989.

Virgil Bulat

Lecţia *Jurnalului fericirii*

„Dacă ar fi să definim spaţiul metafizicii româneşti moderne, constatăm că acesta este mărginit la sud de Păltiniş – Noica, la nord de Rohia – Steinhardt, avându-i în centru pe marele Blaga şi, alături de el, pe Emil Cioran.”*Cornel Moraru* (Comunicare ţinută la Festivalul Internaţional „Lucian Blaga”, mai 1992) Apropierea de Constantin Noica este indispensabilă pentru a defini locul pe care îl ocupă creaţia lui N. Steinhardt în cultura noastră contemporană. La ea recursese firesc, cu trei ani înaintea lui Cornel Moraru, şi Adrian Popescu, în cuvântul rostit din partea Uniunii Scriitorilor la înmormântarea celui ce scrisese capodopera intitulată *Jurnalul fericirii.* Dubla paralelă Păltiniş – Rohia, Noica – Steinhardt se impune de la sine, spunea Adrian Popescu, întrucât este vorba de „doi intelectuali de primă magnitudine ai literelor române, care au ştiut să ardă generos, până la capăt, pentru o idee care e mai presus de individ şi priveşte o ţară întreagă…”.

Şi totuşi, ce raporturi se pot stabili între operele celor doi creatori „de primă magnitudine ai literelor române”?

În ce priveşte opera filosofului Constantin Noica, se poate spune că ea urmăreşte, în mare, două obiective fundamentale. Primul abordează temeiurile străvechi ale rostirii româneşti, pentru conturarea specificului spiritualităţii noastre naţionale – obiectiv ilustrat (în special) de volumul *Cuvânt împreună despre rostirea românească.* Al doilea obiectiv vizează devenirea în timp, destinul culturii şi gândirii româneşti în viitorime. Pentru această direcţie, ilustrativă (deşi nu singura) este lucrarea *Devenirea întru*

ființă.

De ce această segmentare, această „privire” spre trecut și viitor, părelnic neglijând prezentul? După al doilea război mondial, odată cu instaurarea dictaturii comuniste începe cea mai grea perioadă pentru cultura şi filosofia românească. Pe planul culturii, în numele „internaţionalismului proletar”, specificul naţional este etichetat drept „naţionalism şovin” şi oprimat ca atare. În domeniul filosofiei, tot ce se abate de la „materialismul dialectic şi istoric”, de la ideologia comunistă dogmatică este etichetat drept „idealism” ce pune în pericol „cuceririle revoluţionare”. Filosofie „contemporană” nu se poate face fără a te aşeza pe patul procustian al dogmei. Iată de ce filosoful consideră că atât cultura, cât şi filosofia românească sunt ameninţate în însăşi fiinţa lor. Iată de ce, în acele vremuri de restrişte, consideră că gândirea românească poate fi salvată în esenţa ei îndreptând cercetarea fundamentală spre definirea originilor şi spre ontologia „întru devenire”. Adică departe de nimicnicia prezentului și de opresiunea lui mutilantă. Aceste direcţii le va impune şi discipolilor săi din „Şcoala de la Câmpulung” (1953-1958) şi celor din „Şcoala de la Păltiniş”, pe care o întemeiază după cei şase ani petrecuţi în închisoare.

Personalitatea lui Constantin Noica exercită o influenţă hotărâtoare în devenirea fostului său coleg de liceu (cu trei ani mai mic) N. Steinhardt. „A jucat un rol capital în viaţa mea: pot spune că, în afara părinţilor mei, nimeni nu mi-a influenţat soarta mai hotărâtor, schimbându-mi-o din temelii” – mărturiseşte N. Steinhardt în volumul *Prin alţii spre sine.*

Dar N. Steinhardt descoperă o altă cale de salvare. *Calea făptuirii în prezent.*

De fapt, descoperă ce descoperise însăși spiritualitatea

românească: supravieţuirea prin literatură. Căci, după un deceniu de conformism şi derută, romancierii, nuveliştii, poeţii îşi adaptează şi perfecţionează instrumentele proprii, menite să asigure continuitatea și dezvoltarea artei autentice, purtătoare de specific. Aluzia, subtextul, alegoria, parabola, metafora poetică devin prin anii ’60 tot atâtea modalităţi de ocultare a obstacolelor puse de cenzura ideologică în calea exprimării adevărului, dimensiune în afara căreia cultura, literatura, arta nu pot fi concepute. Cu bucurie şi încântare, N. Steinhardt se descoperă solidar cu eforturile noilor generaţii de creatori și alege calea *făptuirii în prezent și despre prezent.*

Începe să scrie cronici şi eseuri despre cele mai importante cărţi care apar. Noica îl dojeneşte: un spirit dotat cu o putere de cuprindere și pătrundere ca a lui N. Steinhardt n-ar trebui să se risipească în mici semnalări – de fapt, fleacuri legate de contingentul trecător. „Considera textele mele de critică și eseistică fără prietenească părtinire, niţel amuzat și denumindu-le treabă de derbedeu [...] în sens niţel admirativ, ca potrivit unuia care cutează – cu sfruntată candoare – să nu se supună disciplinii ştiinţifice” – își aduce aminte N. Steinhardt în același eseu din volumul *Prin alţii spre sine*.

Sutele de texte pe care, în decursul anilor, le publică în revistele din întreaga ţară sunt cuprinse în 6 volume antume – *Între viaţă și cărţi* (1976), *Incertitudini literare* (1980), *Geo Bogza, un poet al Efectelor, Exaltării, Grandiosului, Solemnităţii, Exuberanţei și Patetismului* (1982), *Critică la persoana întâi* (1983), *Escale în timp și spaţiu* (1987), *Prin alţii spre sine* (1988) – și 2 volume în parte pregătite de autor şi apărute postum: *Monologul polifonic* (1991) şi *Primejdia mărturisirii* (1993). Statistic vorbind, o treime din

aceste texte o formează eseurile având ca obiect interpretarea din unghi inedit, proaspăt, contemporan a unor valori fundamentale ale culturii şi literaturii române (*Mioriţa*, *Meşterul Manole*, Eminescu, Maiorescu, Iorga, Pârvan, Mateiu I. Caragiale, Brătescu-Voineşti, Blaga ş.a.). Celelalte două treimi sunt cronici şi eseuri pe teme contemporane care îşi aleg democratic obiectul, de la operele literaţilor şi oamenilor de cultură de primă mărime până la tineri debutanţi.

Luate în totalitatea lor, eseurile şi cronicile alcătuiesc o *hartă sui-generis a spiritualităţii româneşti din ultimele decenii.* Căci, deşi emit judecăţi de valoare şi aprecieri estetice asupra operelor discutate, ele insistă în special asupra dezbaterilor de idei, asupra frământărilor sufleteşti, asupra aspiraţiilor proprii unui moment, unei opere. Procedând astfel, ele însele reuşesc să contureze, treptat şi porţiune cu porţiune, o reflectare a problematicii existenţiale contemporane. Sintetic, principalele teme de meditaţie vizează degradarea continuă a condiţiei umane şi deprecierea scării valorilor sub presiunea forţelor răului proprii regimurilor totalitare: oprimarea libertăţii de opinie; ipocrizia, minciuna, arbitrarul, prostia şi suficienţa agresivă ridicate la rang de valoare; delaţiunea, brutalitatea, tortura fizică şi psihică, sistemul concentraţionar metamorfozat şi extins diabolic până la dimensiunea unei ţări întregi.

Dar dictaturi au mai fost în istorie. Chiar dacă cea din România le depăşea pe celelalte prin ştiinţa organizării, prin mijloace, printr-o diabolică îmbinare a cruzimii şi rafinamentului, omul poate şi trebuie să i se opună. Asupra celui care izbuteşte să-şi îngenuncheze frica, să se smulgă de sub teroare, forţele maleficului îşi pierd puterea. Curajul se dovedeşte a fi întâia esenţială virtute. Căci, abia depăşită

frica, omul poate să-şi păstreze sau să-şi regăsească demnitatea apelând la calităţile sale înnăscute şi spre care tinde: încrederea în triumful adevărului, binelui şi frumosului, pe care se întemeiază atât virtuţile morale, cât şi cele ale credinţei. Iar prin intermediul lor poate atinge principala menire a destinului uman – libertatea şi fericirea.

Am insistat asupra acestor aspecte pentru că ele prefigurează o constantă a întregii opere steinhardtiene. O altă constantă o reprezintă modul în care, prin construcţie şi expresie, eseurile sale s-au dovedit a avea o deosebită putere de impact, exercitând o adevărată fascinaţie asupra cititorilor. Am folosit cu precădere termenul *eseu*, nu acela de *cronică*, pentru că deseori o anume apariţie editorială constituie doar punctul de plecare, pretextul discuţiei. Abia amintind titlul apariţiei și autorul, N. Steinhardt abandonează prezentarea operei în sine, oprindu-se asupra unui detaliu ideatic sau de acţiune care devine obiect autonom de meditaţie. În dezbaterea lui, imprevizibil şi cu dezinvoltură, autorul „culege" argumente din valorile literaturii şi filosofiei naţionale şi universale, din domeniile ştiinţei, religiilor sau artei, recurgând la insolite, dar convingătoare asociaţii de idei (cum ar fi, de pildă, afinităţile descoperite în triada *Creangă-Dickens-Proust*).

Izvorând din „enciclopedismul" său, din harul şi mândria de a descoperi nenumărate afinităţi între valorile naţionale şi spiritualitatea lumii, discursul lui N. Steinhardt te face să te mişti firesc şi fără complexe printre maximele veacului, creându-ţi totodată sentimentul de coparticipare la misterul zămislirii operei sau la exaltanta descoperire a unei semnificaţii subtile.

Mai poate mira trecerea de care se bucura în rândul tineretului acest patriarh atât de generos şi neînfricat?

Toate aspectele amintite până aici ca vizând *întreaga* operă eseistică a lui N. Steinhardt dovedesc amploarea şi importanţa activităţii sale de „făptuire în prezent”. Desigur, prietenul său, marele Noica, n-a putut-o aprecia în întregul ei. Stins cu aproape trei ani înaintea scriitorului-călugăr, i-au rămas necunoscute o serie de cărţi inedite sau postume. Imaginea asupra creaţiei prietenului său era nu numai parţială, „în mişcare”, dar şi lipsită de „detaşarea” necesară aprecierii unui întreg. Iată de ce, prin ’85, continuă să-şi înţepe bonom prietenul (care-l vizita la Păltiniş) spunându-i că se mişcă în câmpul culturii şi gândirii „ca un Gavroche”. La această scenă au asistat universitarii clujeni Achim Minu şi Aurel Codoban, care îl însoţeau pe călugărul Nicolae Delarohia după participarea la Festivalul „Lucian Blaga” de la Sebeş din acel an. Ulterior, N. Steinhardt replică, probabil după o frământată meditaţie, scriind eseul *Catharii de la Păltiniş.* Insistând asupra incontestabilelor merite ale cercetării filosofice fundamentale realizate de Noica şi discipolii săi – Gabriel Liiceanu, Andrei Pleşu, Sorin Vieru –, el apără cu modestie, dar ferm (chiar niţel ironic) făptuirea în prezent: „…dar să nu le fie străină nici smerenia şi nici compasiunea […] pentru mai puţin dăruiţii decât ei, pentru acei care-şi petrec găunoasa lor existenţă întru superficialitate, eseistică, literatură şi alte diverse forme de amăgire”.

Desigur, bonoma înţepătură cu Gavroche era motivată doar de faptul că N. Steinhardt alesese o altă soluţie, o altă „cale”. Altfel, Constantin Noica era pe deplin conştient de valoarea prietenului său, cum o demonstrează semnificativa dedicaţie de pe volumul său despre Eminescu: „…prietenia absolută are sens numai cu fiinţe ca el desprinse de toate şi prinse în toate. Cu nesfârşit drag […]”. Nu numai maestrul, ci

şi personalităţile dezvoltate în fericitul mediu al Păltinişului arată o atitudine similară faţă de N. Steinhardt, „cel care ne învaţă să umblăm printre cărţi cu Cartea pe ele călcând” – cum scrie, tot într-o dedicaţie, Andrei Pleşu. Dar o dovadă publică, peremptorie, că „Şcoala de la Păltiniş” recunoaşte importanţa soluţiei alese de Steinhardt, a „făptuirii în prezent”, o constituie faptul că Gabriel Liiceanu și Andrei Pleşu editează faimosul *Epistolar* încheind volumul cu eseul *Catharii de la Păltiniş.*

Iată destule temeiuri pentru a conchide că opera lui N. Steinhardt, ea însăși „desprinsă de toate și prinsă în toate”, este complementară aceleia a marelui Noica. Mai mult, prin *făptuirea în prezent* ea se situează ca un fel de punte întinsă între cele două fundamentale direcţii fructificate de opera lui Noica. Dar atât caracterul complementar, cât și imaginea „punţii” sunt prin excelenţă ilustrate de principala operă a lui N. Steinhardt, cea mai „prinsă în toate” prin concreteţe şi „desprinsă de toate” prin putere de generalizare – *Jurnalul fericirii.*

*

„*Jurnalul fericirii*: o capodoperă. […] O carte a cărţilor Estului. O carte contemporană cu Dumnezeu.”*Dan Chelaru* Şi prin obiect, şi prin construcţie, lucrarea lui N. Steinhardt scapă clasificărilor comune, definirilor exacte. Este adevărat că face parte din multitudinea de opere antitotalitare, îndeobște cunoscută sub denumirea de „literatură de sertar” – serie în fruntea căreia se impune romanul lui Lucian Blaga *Luntrea lui Caron.* Sunt multe paralele care se pot stabili între cele două opere: ambele înfăţişează evoluţia unor destine în universul carceral extins de comunism la dimensiunile ţării, pericolul mortal în care se află cultura,

alături de totalitatea valorilor umane, ambele au un caracter autobiografic. Dar *Jurnalul fericirii* nu este un roman autobiografic.

După cum, deşi se aseamănă prin conţinut ideatic, nu este un pur *Jurnal de idei* ca acela al prietenului său Constantin Noica (Editura Humanitas, Bucureşti, 1991).

Pe de altă parte, e adevărat că prin conturarea universului carceral se integrează lungii serii de apariţii deja cunoscute cititorului, dintre care amintim doar câteva: Ion Ioanid – *Închisoarea noastră cea de toate zilele*, Teohar Mihadaş – *Muntele Ebal*, Nicolae Mărgineanu – *Amfiteatre şi închisori*, Ion Pantazi – *Trecut prin iad* etc. Pe lângă cele neapărute încă: N. Steinhardt însuşi aminteşte în *Jurnal* de romanul colegului său de lot, Constantin (Dinu) Pillat, *Aşteptând ceasul de apoi*, jurnalul lui D. Aznavorian (din cauza căruia e arestat Paul Dimitriu) sau *Memoriile* lui Radu Cioculescu (la a căror redactare şi trimitere în străinătate participă şi el, Steinhardt). Însă *Jurnalul fericirii* nu înseamnă numai univers concentraţionar.

Titlul cărţii este unul metaforic. Orice jurnal presupune o notaţie cotidiană, vizând *toate* manifestările existenţiale mai importante petrecute în acea zi, în sfârşit, presupune continuitate (diacronie). Nici una din aceste trei caracteristici nu se regăseşte aici. Este, într-adevăr, cum remarca în cronica sa Nicolae Manolescu, o carte splendidă, amestec inextricabil de notaţie cotidiană, amintire, confesiune, hermeneutică (la propriu: căci Biblia e deseori obiect de interpretare, ca la Varlaam sau Ivireanul), humor, tragedie, istorie, universalitate, metafizică, fiziologie, citate de lectură şi altele. N. Steinhardt sfârşeşte de scris „jurnalul” la începutul anului 1972. Rememorările care-l alcătuiesc acoperă perioada *Viena, 1928 – Decembrie 1971* [Bucureşti].

Adică un interval de o viaţă. Care, de n-ar fi fost creştin, ar fi fost „viaţă irosită şi făcută albie de porci”, scrie el pe ultima filă a cărţii. Tot aici, o caracterizează „spaţiu proustian descompus de timp”. Această formulă-imagine oferă și cheia construcţiei: un aparent discontinuu în spaţiu și timp, urmărind să sugereze, în conturarea unei evoluţii ideatice, salturile, revenirile, realcătuirile și reordonările pe care le cunoaşte – o știm din copilărie! — „aranjarea” unui puzzle. Metodă modernă folosită, printre alţii, de romancierul american John Dos Passos în *Manhattan.*

Raportată la genul proxim, *cartea lui N. Steinhardt aparţine literaturii confesive, iar în cadrul acesteia – memorialului.* Dar dacă memoriile „clasice” prezintă viaţa autorului în desfăşurare diacronică şi pe toate planurile existenţiale, *Jurnalul fericirii* recurge la discontinuităţi spaţio-temporale și se rezumă la numai două teme principale: *universul concentraționar,* dezumanizant și de exterminare introdus de cea mai feroce dintre dictaturi, cea comunistă, și unica soluţie de salvare din acesta, *vieţuirea creştină în fapt.*

Se ştie că numai în România peste două milioane de oameni au trăit iadul închisorilor, reeducării, Canalului, minelor, lagărelor de muncă din Balta Brăilei sau Deltă. Peste un sfert de milion de români au plătit cu viaţa lor, până în 1964, setea de sânge a dictaturii comuniste. După 1964 a urmat o perioadă de relativ „dezgheţ”, până prin 1971. Apoi, sub Ceauşescu, metodele de oprimare devin mai subtile, se rafinează, însă prin generalizarea fricii şi suspiciunii efectele apar încă mai dezastruoase în planul mutilării mentalităţilor și conştiinţelor.

Nu întâmplător, fostul ofiţer rănit la Mărăşeşti Oscar Steinhardt îşi îmbărbătează cu ironică luciditate fiul în

preajma arestării acestuia: „Nu te întrista, pleci dintr-o închisoare largă într-una mai strâmtă, iar la ieşire nu te bucura prea tare, vei trece dintr-o închisoare strâmtă într-una mai largă...” – şi: „nu fi jidan fricos”. Avea stofă de vizionar, bătrânul. În august 1944, înfuriat să-şi vadă fiul cum cască gura la intrarea tancurilor ruseşti în Bucureşti, printre cei care le ovaţionau, îl „blagosloveşte” aspru cu un „DOBITOCULE”, adăugând: „Stai şi te uiţi, tâmpitule, staţi şi vă uitaţi cu toţii şi nu ştiţi ce vă aşteaptă, uite-i cum râd, or să plângă lacrimi amare, şi tu la fel... Hai acasă...”. Este unul dintre cele mai luminoase personaje ale *Jurnalului.*

Şi dacă în perioada de început (1948-1954) dictatura comunistă putea invoca „scuza” înlăturării de pe scena istoriei a burghezo-moşierimii, a armatei, a preoţilor, a aparatului de stat şi diplomatic, a intelectualilor reacţionari, începând cu arestările masive din 1958 represiunea carcerală capătă proporţii absurde, de coşmar. Desigur, pentru generalizarea fricii, terorii, tocmai fără motive serioase, de cele mai multe ori inventate. „Sunt puşi sub stare de arest spiritişti, bridgişti, dansatori, corişti. Lotul bridgiştilor, lotul spiritiştilor, lotul Patriarhiei, lotul ascultătorilor la radio, lotul comentatorilor, lotul filateliştilor (au făcut schimburi de mărci, pe una se afla chipul mareşalului Antonescu)”. Fac excepţie de la această regulă cele câteva zeci de mii de ţărani care nu voiau să renunţe la pământul lor strămoşesc, opunându-se încheierii „de bunăvoie” a „campaniei colectivizării”: 11.000 de ţărani au fost „invitaţi” în complexul expoziţional de lângă „Casa Scânteii” spre a sărbători victoria colectivizării. Ei n-ar fi putut fi adunaţi acolo fără miile de „chiaburi” şi „duşmani ai poporului” care, tocmai pentru că rezistaseră la torturile activiştilor şi securiştilor, umpluseră închisorile. Demnitatea

şi tăria lor morală sunt, nu o dată, evocate în paginile *Jurnalului.*

O a doua excepţie de la strategia arbitrarului o formează acea parte din intelectualii de marcă ai ţării care refuzaseră să „colaboreze” la „edificarea culturii revoluţionare, de tip nou”. Aşa ajunge în faţa „instanţei” cel mai important lot de intelectuali (23 la număr), „lotul mistico-legionar” Constantin Noica – Dinu Pillat. Printre cei 23 de componenţi – Alexandru Paleologu, Vladimir Streinu, Sergiu Al-George, Păstorel Teodoreanu, Dinu Ranetti, Mihai Rădulescu, Remus Niculescu, Iacov Noica, Theodor Enescu, N. Steinhardt. Nu lipsesc nici femeile: Marietta Sadova, Simina Caracaş, dr. Anca Ionescu. După iadul anchetei de la Securitate (aproape un an bogat în bătăi şi torturi psihice) urmează parodia procesului. Apoi – cu câtă nerăbdare aşteptat şi cu câtă groază descoperit – iadul, mai torturant, al închisorii în regim de exterminare.

Toate acestea sunt redate nu continuativ, ci – s-ar putea zice – cu zgârcenie și discontinuu, prin fragmente sau aluzii risipite în întreaga substanţă a cărţii. Pentru că *nu închisoarea*, ci *tăria oamenilor* constituie obiectul fundamental al relatării. Din primul moment, abia ajunşi la Jilava, componenţii lotului încearcă – și reuşesc! — să-şi organizeze rezistenţa spirituală. Orientalistul Al-George predă cursuri de sanscrită, Remus Niculescu – istoria artei (şi povesteşte magnific *Doktor Faustus* al lui Thomas Mann), Al. Paleologu – istoria culturii, Dinu Ranetti – filosofia dreptului, Iacov Noica – tehnologie agricolă, dr. C. Răileanu – biologie generală, Theodor Enescu – limba spaniolă (și, memorabil, îl prezintă pe Ortega y Gasset) etc. N. Steinhardt predă limba engleză, iar între timp povesteşte *Muntele vrăjit* (un alt univers concentraţionar, de altă factură, al

tuberculoşilor) de Thomas Mann, gustat, din motive lesne de înţeles, ca şi prezentarea făcută de Emanuel Vidraşcu cărţii de evadare în magie şi ocult a lui Edouard Schuré *Marii iniţiaţi.*

Importante, definitorii chiar pentru evoluţia ulterioară a spiritualităţii autorului se dovedesc discuţiile. În ciuda promiscuităţii, bătăilor, umilinţelor, foametei şi bolii, în momente de răgaz (şi când îi întâlneşte) N. Steinhardt stă de vorbă pe teme de filosofie, cultură, ştiinţă, religie cu Noica, Vasile Voiculescu, Virgil Nemoianu, Ion Negoiţescu, Nicolae Balotă. Discuţiile prilejuiesc multe clarificări sau, dimpotrivă, ridică fertile semne de întrebare, oferă subiecte pentru meditaţii ulterioare. Cel puţin la fel de importante se dovedesc a fi discuţiile purtate pe teme religioase – şi nu în ultimul rând cu preoţi ortodocşi, uniţi, catolici, pastori protestanţi, predicatori şi credincioşi din diferite secte.

După eliberare, constată cât de profetice fuseseră cuvintele tatălui său – „nu te bucura prea tare, vei trece dintr-o închisoare strâmtă într-una mai largă…”. La Mănăstirea Văratec, citeşte cu interes *Maestrul și Margareta*, romanul lui Bulgakov „recomandat stăruitor de Pillat”. Notaţia amară este edificatoare:

Când dracii trec în zbor peste case şi cu asmodeice puteri le ridică acoperişurile, ce se vede? Se zăresc lungi şiruri de coridoare unde, întoarse de la muncă, gospodinele sovietice gătesc fiecare pe câte un Primus masa de seară. *Ăsta* e comunismul! Ăsta şi nu altul: tovarăşul de la raion, spaţiul locativ, certificatul de origine socială, delaţiunea obligatorie, cozile, Primusul. […] *Alt* comunism? Dacă s-ar fi realizat altundeva era altfel? Când l-om face noi va fi altceva. Iluzii, prostii. Tot cu aceleași elemente constitutive veţi lucra: Tot acolo veţi ajunge. Tot la acelaşi rasism social. […] Ăsta e,

nu altul. Răzbunător. Mic. Împuţit. Mahalagesc. Pizmaş. Credincios al treimii: ură, bănuială, invidie. Cu gură de ţaţă şi ură de slugă. Cum te poţi opune acestui cumplit univers al dictaturii strivitoare, dezumanizante? Prin *curaj și credință*!

*

Curajul, respectiv făptuirea în prezent, constituie premisa indispensabilă şi totodată întâia componentă a credinţei. Există sute de trimiteri şi citate referitoare la curaj risipite pretutindeni în *Jurnalul fericirii.* Ca un laitmotiv pe cuprinsul unei simfonii. De la „Descartes: Toate greutăţile provin din faptul că-ţi lipseşte curajul" şi până la „Cel mai clar e însă Brice Parain, definitiv: Dacă vrem să fim liberi, nu trebuie să ne fie frică de a muri, asta-i tot", trecând prin *Istoria românilor supt Mihai Vodă Viteazul* a lui Bălcescu: „Cine luptă pentru libertate se luptă pentru Dumnezeu" – şi îndată comentează ironic: „Frază puţin citată de actualii admiratori ai lui Bălcescu".

Eroii săi preferaţi sunt martirii: Brâncoveanu, Don Quijote, arhiepiscopul Affre, comunardul Delescluze, Péguy și – mai recent – studentul ceh din 1968, Jan Palach. Bineînţeles, alături de sfinţii şi martirii creştini. Adesea discursul se adresează direct tinerilor, spre a le insufla curaj, îndrăzneală, tărie. Merge până la a alcătui un memorabil „Cod de comportare în anchetă". În viaţa de toate zilele, ca şi în credinţă, curajul este calitate fundamentală: „Întreabă. Cere. Bate. Îndrăzneşte. Nu te teme. Nu te spăimânta. Stăruie. Năvăleşte. Fii treaz. Fii întreg la minte. Tot atâtea îndemnuri care cu prisosinţă arată că nu se cuvine să fim proşti".

Acestui îndemn, în ce priveşte credinţa, N. Steinhardt însuşi i se conformează. A străbătut un drum lung şi sinuos până la botezul din închisoarea Jilava. Ca etape: mediul

copilăriei de la Pantelimon; implicarea familiei sale în viaţa socială românească; buna educaţie primită din partea d-nei de Branszky (guvernanta care-l învaţă nemţeşte, franţuzeşte şi multe elemente de cultură); educaţia religioasă de la Liceul „Spiru Haret"; inaderenţa structurală la iudaism – deşi încearcă să se apropie de acesta; prieteniile (de la Noica la preotul unit Ioan Pop); desele călătorii în străinătate din perioada 1928-1939 care-l familiarizează cu catolicismul, protestantismul, anglicanismul – în sfârşit, uriaşa sa cultură literară, filosofică, ştiinţifică pe care o interoghează neîncetat, ca neîncetat şi rodnic să mediteze, să dezvolte răspunsurile primite.

Opţiunea pentru creştinism e una matură, rezultat al îndelungatelor căutări şi al studiilor comparative. Iată una din comparaţiile sintetice cuprinse în volum:

Creştinismul, să luăm bine aminte, nu e o simplă şcoală a cinstei, curăţiei şi dreptăţii, ori o nobilă şi raţională explicaţie a vieţii (teologia mai bine decât zoologia ne dezvăluie tainele: Emil Cioran); ori un înalt cod de purtări (confucianismul, şintoismul); ori o terapeutică evazionistă (stoicismul, Yoga, zenul); ori un jet de întrebări (taoismul); ori un act de supunere în faţa Unicului (iudaismul, islamismul). E mai mult şi mai deosebit: e învăţătura lui Hristos, adică a dragostei şi a salvatoarei putinţi de a ierta. Nici o religie nu concepe îndreptarea păcatelor altfel decât pe drumul logic al compensării (iar în brahmanism şi budism teoria, prin *samsara*, e împinsă până la consecinţele cele mai absolute); numai în religia în care Dumnezeu nu primeşte jertfe, ci se jertfeşte El s-a putut ivi speranţa ştergerii totale şi instantanee a păcatelor, prin cel mai cutremurător şi mai anti-contabilicesc – deci şi cel mai scandalos – act.(În această metanoie, revoltătoare pentru

ordine, raţiune şi dreptate, îşi găseşte probabil explicaţia şi ciudata repulsie pe care, singură printre celelalte confesiuni, o provoacă multora creştinismul.)Creştinismul cată să respecte din toată inima budismul, brahmanismul, iudaismul, islamismul… dar să nu se uite că religia lui e foarte deosebită de acestea. Comparaţiile abundă şi între diferitele tipuri de creştinism. Iezuiţii, prin activitate diligentă şi simplitate, i se par preferabili sofisticaţilor jansenişti, iar neotomismul prea caută să împace latura materialistă a ştiinţei cu dogma. „Odată mai mult se manifestă atitudinea degajată a ortodoxiei în raport cu ştiinţa: o lasă să-şi vadă de ale ei”. Cu toate acestea, setea de cunoaştere îl face pe N. Steinhardt să rămână mereu în contact cu descoperirile fascinante din domeniile de vârf ale ştiinţei moderne. Cibernetica, de pildă, prin conceptul de programare, îi inspiră un remarcabil eseu (cu atât mai remarcabil cu cât cibernetica, asemenea geneticii – și ea o ştiinţă a programării –, era taxată de ideologia comunistă drept „pseudo-știință burgheză”):

Până la cibernetică poate că mai găseau scuze oamenii de ştiinţă lipsiţi de credinţă în Dumnezeu. Deşi Bettex, încă din veacul trecut, spunea că la cei simpli şi inculţi necredinţa este explicabilă, dar la savanţi, desigur nu. Bacon, acum mai bine de trei veacuri, tot la cărturari se referea certându-i că nu-l pot gândi pe Tatăl numai deoarece, potrivit cuvintelor Evangheliei, „se rătăcesc necitind Scriptura și necunoscând puterea lui Dumnezeu”.Cibernetica a dovedit peremptoriu ceea ce progresul neîncetat al ştiinţelor dezvăluie cu încetul: implicata, absoluta necesitate a unui Mare Programator. Biologia: admite în cele din urmă că analizatorii (cum ar fi ai văzului) intră în acţiune după un program dinainte stabilit (înnăscut, zice Monod) și că transmit numai selectiv – există

neuroni specializaţi numai pentru viziunea liniilor drepte, spre pildă –, realitatea fiind analizată în fiecare situaţie după criterii preexistente. Codul genetic? Fixat şi, invariabil, programat. Constituţia atomului? Numai după anumite modele arhetipale, programate. Limbajul? Structurat şi el, ca inconştientul, după program. Invarianţa speciilor? Tot dovada unor limite prevăzute. Reţeaua legăturilor de rudenie? Cu numeroase variante, dar nu infinite, deci iar structuri, programare. Acestea sunt viziuni cibernetice ale lumii, adică tot atâtea recunoaşteri ale unor modele. Să fie toate spontane şi întâmplătoare? Aida de! Cibernetica este suprema dovadă raţional ştiinţifică a creaţiei, noţiunea universală de programare nu mai îngăduie nici o îndoială cu privire la existenţa Creatorului. Ceea ce, desigur, nu cuprinde şi necesitatea unui mântuitor şi a întrupării sale. Acestea rămân mai departe sub semnul libertăţii, sunt actul nostru cel mai de preţ, mai specific diferenţiator şi mai anti-entropic: actul de credinţă, la fel de antidestin ca şi Arta pentru un Malraux, ca şi anti-istoria pentru un Mircea Eliade. Ipoteza hazardului creator al vieţii mi se pare, faţă de a creaţiei divine, din ce în ce mai puţin probabilă pe măsură ce realitatea se dezvăluie în uluitoarea ei complexitate şi conexare. Puţin probabil, în limbaj probabilistic, e totuna cu zero.(Dar calculul cu milioanele de maimuţe care bat la maşină vreme de milioane de ani? Nu vor bate până la urmă şi *Hamlet*? Posibilitatea e pur teoretică, iar exemplul – scolastic – are tot atâţia sorţi de realizare ca şi tragicul sfârşit care-l aşteaptă pe măgarul profesorului Buridan. Şi chiar dacă l-ar bate, nu va fi niciodată scos din flux şi nici *nu va fi trecut în acumulator*, ori *stocat*, ori *copiat*. Va fi tot o virtualitate. Că pilda cu maimuţele dactilografe e neconcludentă şi constituie o alegorie pseudo-ştiinţifică

rezultă şi din aceea că întreg raţionamentul implicat suferă de un viciu elementar: o confuzie în privinţa verbului *a bate*. Maimuţele *nu bat* la maşina de scris în sens operaţional, care singur ar da naştere unor serii combinatorii asupra cărora să se poată face calcule probabilistice, ci *lovesc* într-însa, asemenea copiilor care se aşază la pian şi se prefac a cânta. Dacă maimuţele ar putea fi învăţate să bată clapele izolat, exemplul din nou n-ar fi bun pentru că în acest caz nu mai avem de a face cu serii de întâmplări, ci de *acte conştiente.*)Dumnezeu, precizează iezuitul Hausherr, nu este infinit, ci adevărat. Dumnezeu nu este Infinitul, ci Adevărul. El a creat infinitul, dar e o Persoană. (După cum şi pe om persoană l-a creat prin suflu, prin cea mai directă şi personală relaţie. O Idee sau o Forţă având de rezolvat aceeaşi problemă, ar fi găsit alt mijloc, dar e sigur că nu pe cel indicat la *Fac*. 2,7: a suflat în faţa lui suflare de viaţă.)Afirmaţia lui Hausherr şi textul biblic ne scot din „silogismele amărăciunii”, deznădejde şi „coşmarul dialecticii”. Creştinismul – religie a răscumpărării celui ce se căieşte, a iubirii, a veseliei, îmbelşugării, fericirii. Domnul „nu apare ca un dumnezeu al pustiului, al pustei şi tundrei, al sterilităţii, uscatului şi pârjolului, ci al bogăţiei, belşugului, plinătăţii, hranei şi veseliei. Pe cine vrea să vină la El îl aşteaptă bucuria şi banchetul”. Teologii pricepuţi „formulează cu totul altfel şi-n chip vrednic de măreţia divinităţii scopul avut în vedere [prin creaţie]: a se da şi omului putinţa de a participa la uriaşa, euforica bucurie de a trăi (viaţa însăşi, ca atare, spune *Catehismul episcopilor catolici olandezi*, este o minune care-ţi taie răsuflarea)”.

Desigur, „Şi Evanghelia ştie să fie aspră: celui ce n-are (n-are credinţă, nădejde, fapte bune, rost pe lume) şi puţinul pe care-l are (şi nu-l rodeşte) i se va lua”. Lucru firesc, de

vreme ce „Poruncă nouă dau vouă, zice Domnul, să vă iubiţi unul pe altul. Precum Eu v-am iubit pe voi, aşa şi voi unul pe altul să vă iubiţi” (*Ioan* 13,34). Şi citatul, apoteotic, din „Sf. Grigore din Nazianz: «Cuvântul lui Dumnezeu s-a întrupat pentru ca eu să fiu tot atât de mult Dumnezeu pe cât a fost El om»”.

Datorită contextului şi reordonărilor, chiar atunci când recurge la înşiruiri de reflecţii sau de citate, textul *Jurnalului fericirii* izvodeşte eseuri de mai mică sau mai mare întindere. Nu puţine (şi de proporţii) se constituie în veritabile eseuri hermeneutice, având, cum remarca Nicolae Manolescu, drept suport Biblia însăşi. Aşa cum este, de pildă, cel care, pornind de la audiţia operei rock-pop *Jesus Christ Superstar*, se extinde pe câteva pagini pentru a interpreta gestul Mariei Magdalena din scena evangheliei despre *ungerea din Betania*, pentru a se transforma apoi într-un veritabil rechizitoriu al trădării lui Iuda.

Cultivarea frecventă, iscusită a paradoxului („singurul tărâm unde poate miji adevărul: al contradicţiei şi paradoxului”) dă un farmec unic *Jurnalului*: „Un lucru-mi pare cert, că lumea oamenilor simpli este o lume complicată, iar lumea oamenilor complicaţi este o lume simplă”. Lumea în sine a *Jurnalului* este o lume a paradoxului creştin ortodox, pe cât de hâtru cumpănit, pe atât de profund, cuminte.

Vom mai da, totuşi, încă o mostră de eseu exemplar, întemeiat pe dihotomia bergsoniană discontinuu – durată, aplicată la creştinism:

Alt argument, la prima vedere consistent şi el, împotriva creştinismului. Şi de acesta dau prin diverse celule. Cum se poate, zic oamenii, şi nu numai ateii, ca faptele unei vieţi vremelnice (o, cât de vremelnice) să ducă la

fericirea veşnică ori la osânda veşnică? Disproporţia, zău, pare absurdă. Sentinţe veşnice [...] pentru lucruri care se petrec între barierele unei infime temporalităţi! Şi cum de s-ar putea stabili relaţii de cauzalitate pentru domenii despărţite de o prăpastie mai ameţitoare decât cea dintre rai şi iad? E ca în exemplele aritmeticii elementare, nu poţi aduna mere cu nuci. [...]Clipele de suferinţă pe care le trăim, întocmai ca și cele de plăcere – dacă ne este dat a le trăi –, le trăim ca timp absolut, ieşit din vremelnicie. Ei, ce-s șase ceasuri pe cruce, trec! Trec repede în temporalitate, dar – bergsonian vorbind – *nu trec deloc* ca *durată*, imobilizează timpul. Da, trec pentru spectator ori comentator, dar pentru cel care nu le numără, ci le parcurge, care nu numai le parcurge, dar le şi trăieşte, adică le *umple* nefinitul şir cu infinitele discontinuităţi ale durerii pulverizate în miliarde de miliardimi de secundă, le alimentează cu particulele sângelui şi aşchiile durerii de-a lungul unei infinitesimale serii unde nu există putinţa de integrare – artificiu de calcul echivalent cu nădejdea – nu sunt șase ore, adică de șase ori trei mii şase sute de oscilaţii ale pendulului, ci şase ore de veşnicie. Zece ani de putere absolută pentru tiran ori o domnie de zece ani pentru nerăbdătorul moştenitor nu sunt un biet deceniu, sunt un timp scos din curgere şi relativitate, altă entelehie decât a lui Heraclit ori Einstein. [...]Disproporţia, prin urmare, e mai puţin absurdă decât ne vine a crede. Capodopera artistică nu ne scoate şi ea pe oarecare durată din Timp? Proust. *Verweile doch*. Faust nu şi-a vândut sufletul pe vreo douăzeci, treizeci ori cincizeci de ani, ci pentru o doză de viaţă (sau durată) absolută, adică pentru o veşnicie. Iar Brahma creează mereu noi şi noi veşnicii. Să nu-l facem pe diavol mai înșelător decât e: în pactele pe care le încheie cu feluriţi Fauşti el oferă nu ani, ci

eoni. (Eoni falşi, dar utilizabili pentru cine-şi construieşte iluzia cu ei.)Corolar: e la fel cu păcatul originar. Nu s-a produs o singură dată. Fiecare îl comitem la rândul nostru, fiecare, în parte, cădem: ieşim din unitate şi păşim sub blestemul dualităţii binelui şi răului. Păcat nu numai originar, ci şi de fiecare dată original. *

De unde însă opţiunea pentru creştinismul ortodox? Avem de-a face cu un intelectual adăpat la principalele izvoare de cunoaştere ale lumii, invitat să rămână şi să creeze la Chevetogne sau Lourdes atunci când condiţiile de acasă se dovedeau neprielnice. Spre deosebire de alţii, a refuzat. De ce? Pentru că se simţea, cu duh şi cuget, cum de atâtea ori a subliniat-o, de-al pământului pe care s-a născut şi de-al culturii în care a crescut, dezvoltându-se, împlinindu-se, *desăvârşindu-se* în spiritul lor. Pentru că nu-şi putea dezamăgi prietenii, cei rămaşi şi ei aici, la greu. Pentru că nu voia să-şi întristeze nici prietenii mai tineri, din ce în ce mai numeroşi. Pentru că aici, în sânul acestei spiritualităţi şi acestei culturi îi fusese dat să-l întâlnească pe Dumnezeu şi – în ciuda suferinţelor, ca şi prin ele – să-şi dobândească Fericirea.

Ca din aceste existenţe şi experienţe umane unice, irosite întru neirosire, să se nască *Jurnalul fericirii.* „Iniţiaţii", cei care cunosc cărţile lui Soljeniţîn, Aleksandr Zinoviev, Roy Medvedev, Vladimir Bukovski, Milan Kundera, Havel, Michnik, înţeleg ce-a vrut să spună Dan Chelaru când a definit *Jurnalul fericirii* drept „o carte a cărţilor Estului".

Odată întoarsă ultima filă a cărţii, aproape de la sine se impune întrebarea: la urma urmei, *ce tip de lectură poate fi aplicat* Jurnalului*?* Şi meditaţia te poartă fără voie la microeseul pe care N. Steinhardt îl consacră romanului

Doktor Faustus al lui Thomas Mann, „carte concepută pe trei planuri, din care două iniţiatice”. La fel poate fi *receptat* şi *Jurnalul fericirii.* La Thomas Mann, în *primul plan, al lecturii naive*, Serenus Zeitblom „e un om cuminte şi normal, Adrian Leverkühn e un dement. Artiştii ăştia sunt de fapt nişte demonici. Arta e primejdioasă”; în cazul *Jurnalului fericirii*, lectura „naivă”, de fapt simplistă, rudimentară, poate conchide: N. Steinhardt crede în bazaconiile scriitorilor, artiştilor, ştiinţei, drept pentru care mai pe fiecare pagină se abate de la dogma creştină în rătăciri suspecte, dubioase.

În *al doilea plan de lectură, „al iniţierii de gradul întâi”*, la Thomas Mann Serenus Zeitblom „e un prostănac neinteresant, Adrian Leverkühn este artistul în toată veracitatea lui, arta presupune o doză de nebunie, numai aşa poate fi creatoare și justifică insipida existență, a lumii”. În cazul *Jurnalului*, „iniţierea de gradul întâi” poate reţine: mai peste tot, inclusiv în ştiinţă, Steinhardt caută de-rezonabilul, inexplicabilul. De pretutindeni extrage temeiuri pentru a-şi alimenta – *la modul artist*, deci doar în parte – fervoarea mistică.

Al treilea plan, al iniţierii superioare: „dreptatea e a lui Serenus Zeitblom, nu în mod searbăd, ci paradoxal, frenetic, kierkegaardian, Adrian Leverkühn e un adevărat nebun, idealul este un Zeitblom efervescent [...] normalul, dacă e practicat cu entuziasm, e superior nesăbuinţei. Viaţa cumsecade «considerată ca una din artele frumoase»”. În ce priveşte *Jurnalul fericirii*, iniţierea *superioară* sintetizează că dominanta creştină nu e fanatismul, ci dreapta socotinţă, cuminţenia. Nu arderea exacerbată, fanatică a elanului mistic, ci *făptuirea creştină concretă*, în prezent, de unde *fericirea: prin trăire sufletească și făptuire echilibrată, senină.* Cu alte cuvinte, potrivit calităţilor pe care, în atâtea locuri şi

în atâtea rânduri, autorul *Jurnalului fericirii* le atribuie atât creştinismului, cât şi specificului spiritual românesc.

Şi se mai impune o paralelă pilduitoare, cu romanul lui Lucian Blaga *Luntrea lui Caron.* Precum cei doi eroi, „gemenii” Axente Creangă poetul şi Leonte Pătraşcu filosoful, sunt de fapt una şi aceeaşi persoană (Blaga însuşi), în N. Steinhardt scriitorul-călugăr convieţuiesc, evoluate într-o sinteză superioară, bunul-simţ al lui Serenus Zeitblom – vindecat de prostănăcie – şi fervoarea lui Adrian Leverkühn – vindecată de frământările demonice şi evoluată la fericirea senină a credinţei.

Jurnalul fericirii *apare, deci, ca o carte profund iniţiatică.*

După cum profund iniţiatică este şi ultima operă a lui Lucian Blaga, de vreme ce-i consacră aproape ultimii trei ani din viaţă, cu două variante, şi o intitulează semnificativ *Robie pământească, robie cerească*, iar nu *Luntrea lui Caron*, titlu sub care a apărut, ca explicabilă concesie făcută cenzurii, puţin înainte de decembrie 1989. *Robie pământească, robie cerească* – de fapt o capodoperă a genului, lucrare autobiografică, de bilanţ, scrutând rostul propriei existenţe în lume – ar fi rămas singulară în literatura română din ultima jumătate a secolului XX dacă N. Steinhardt nu scria *Jurnalul fericirii*. Sunt numeroase paralelele care se pot stabili între cele două capodopere:

1. ambele au un caracter profund autobiografic, de bilanţ justificativ şi faţă de sine, de propriul crez, şi faţă de lume;

2. ambele folosesc personaje exclusiv reale, cu o certă stare civilă;

3. ambele scrutează exact şi fără menajamente destinul autorului;

4. ambele îi urmăresc traiectoria în universul opresiv, carceral, extins de comunism la dimensiunile ţării;

5. ambele apără, pentru dăinuire, împotriva acestuia, perenitatea valorilor spirituale naţionale;

6. ambele recurg la formula testamentară pentru a se adresa viitorimii – un testament filosofic la Blaga şi unul politic la Steinhardt;

7. ambele găsesc soluţii asemănătoare de izbăvire – în creaţie poetică şi iubire la Blaga, în credinţă şi în iubirea fără de care aceasta nu poate exista plenar la Steinhardt.

De fapt, lista acestor paralelisme, schiţată în finalul unei comunicări („O lectură în filigran a romanului *Robie pământească, robie cerească*", descifrând identitatea civilă, reală a personajelor) ţinute la Festivalul Internaţional „Lucian Blaga", poate fi extinsă şi ar merita, cred, un studiu aparte.

*

Jurnalul fericirii trasează, evident, *și* itinerarul unei convertiri. Nu unul oarecare, ci conturat de o spiritualitate care poartă marca geniului. Totuși, nu actul convertirii în sine – care nici nu este unicat, singular – are maximă importanţă. Unicitatea, singularitatea constă în altceva, distanţându-l de oricare altă lucrare similară de la sfârşit de secol XX. Autorul a optat pentru creştinismul ortodox, din multiplele raţiuni arătate mai sus. Dar tonul *Jurnalului* nu este unul polemic, aşa cum te-ai aştepta din partea unui neofit, ci unul profund ecumenic. În sensul că, motivându-şi (cu discreţie şi modestie) fervoarea opţiunii, argumentele trainice pe care le cristalizează constituie nu doar o contribuţie inedită, ci şi una de substanţă în dialogul contemporan al ortodoxiei cu creştinătatea. Pornind de la o

experienţă personală, dar trecută prin filtrul tuturor experienţelor şi experimentelor veacului în materie de organizare socială şi ideologică, de cultură, de ştiinţă şi tehnologie de vârf, *Jurnalul* de fapt conchide de ce anume secolul XXI va fi unul religios sau nu va fi deloc.

E ca şi cum cartea ar fi fost scrisă pentru a demonstra convingător de ce anume a avut dreptate André Maurois formulând celebra lui butadă.

Acestea pot fi motivele elogiului – surprinzător pentru unii, la prima vedere – pe care i-l aduce „Monahului de la Rohia, Nicu Steinhardt”, papa Ioan Paul al II-lea, la încheierea vizitei din 1999 la Bucureşti, în inima „grădinii Maicii Domnului”.

Recent l-am întrebat pe un prieten cum ar defini el, într-o frază, *Jurnalul fericirii*: „E ca un Iezechiel, cel care le vestea coreligionarilor lui din robie cum va arăta proiecţia ideală a Noului Templu…”.

Adevărata lecţie a *Jurnalului fericirii*, pentru oricare creştin: să-l convertească de la un creştinism *formal, ca de la sine înţeles*, la unul *de fond*, participativ, acela al *trăirii efective*, conştient şi ferm asumată.

Mai presus de toate, şi pentru oricare cititor, de oricare confesiune religioasă ar fi, *Jurnalul fericirii* se constituie într-un miraculos, inepuizabil rezervor de energie şi învăţătură. Arătându-i de unde (din cultură, religie, ştiinţă) şi cum să găsească puterea de a-şi îngenunchea frica, de a se smulge de sub imperiul fanatismelor, răului şi minciunii, de a îmbrăţişa adevărul şi – în sfârşit liber – de a-şi descoperi *propria demnitate umană*. Adică fărâma de *dumnezeire* care trăieşte în fiecare din noi.

Virgil Bulat

Trei soluţii

Testament politic

Pentru a ieşi dintr-un univers concentraţionar – şi nu e neapărat nevoie să fie un lagăr, o temniţă ori o altă formă de încarcerare; teoria se aplică oricărui tip de produs al totalitarismului – există soluţia (mistică) a credinţei. Despre aceasta nu va fi vorba în cele ce urmează, ea fiind consecinţa harului prin esenţă selectiv.

Cele trei soluţii la care ne referim sunt strict lumeşti, au caracter practic şi se înfăţişează ca accesibile orişicui.

Soluţia întâi: a lui Soljeniţîn

În *Primul cerc*, Alexandru Isaievici o menţionează pe scurt, revenind asupră-i în volumul I al *Arhipelagului Gulag.*

Ea constă, pentru oricine păşeşte pragul Securităţii sau altui organ analog de anchetă, în a-şi spune cu hotărâre: în clipa aceasta chiar mor. Îi este permis a-şi vorbi consolându-se: păcat de tinereţele ori vai de bătrâneţele mele, de nevasta mea, de copiii mei, de mine, de talentul ori de bunurile ori puterea mea, de iubita mea, de vinurile pe care n-am să le mai beau, de cărţile pe care n-am să le mai citesc, de plimbările pe care n-am să le mai fac, de muzica pe care n-am să o mai ascult etc. etc. etc. Dar ceva e sigur şi ireparabil: de-acum încolo sunt un om mort.

Dacă aşa gândeşte, neşovăitor, insul e salvat. Nu i se mai poate face nimic. Nu mai are cu ce fi ameninţat, şantajat, amăgit, îmbrobodit. De vreme ce se consideră mort, nimic nu-l mai sperie, îmbrobodeşte, atrage, aţâţă. Nu mai poate fi *amorsat.* Nu mai are – fiindcă nu mai speră, fiindcă a ieşit din

lume – după ce jindui, ce păstra sau redobândi, pe ce să-şi vândă sufletul, liniştea, onoarea. Nu mai există moneta în care să-i poată fi achitat preţul trădării.

Se cere însă, fireşte, ca hotărârea să fie fermă, definitivă. Te declari decedat, primeşti a te învoi morţii, desfiinţezi orice speranţă. Te poţi regreta, ca doamna d'Houdetot1, poţi regreta, însă această sinucidere morală şi prin anticipaţie nu dă greş. Riscul unei cedări, al consimţirii la denunţ, al unei recunoaşteri fanteziste a pierit cu desăvârşire.

Soluţia a doua: a lui Alexandru Zinoviev

Este cea găsită de unul din personajele cărţii *Înălţimile găunoase.* Personajul e un om tânăr, prezentat sub porecla alegorică *Zurbagiul.* Soluţia stă în *totala neadaptare* în sistem. *Zurbagiul* nu are domiciliu stabil, nu are acte în regulă, nu e în câmpul muncii; e un vagabond, e un parazit, e un coate-goale şi o haimana. Trăieşte de azi pe mâine, din ce i se dă, din ce pică, din te miri ce. E îmbrăcat în zdrenţe. Munceşte pe apucate, uneori, când şi dacă i se iveşte prilejul. Îşi petrece mai toată vremea în puşcării ori lagăre de muncă, doarme pe unde apucă. Hoinăreşte. Pentru nimic în lume *nu intră* în sistem, nici măcar în cea mai neînsemnată, mai păcătoasă, mai neangajantă slujbă. Nici măcar păzitor la porci nu se bagă, neurmând pilda eroului unei nuvele a lui Arthur Schnitzler: acela, obsedat de frica de răspundere, sfârşeşte porcar. NU, *Zurbagiul* s-a proiectat (în stil existenţialist) o dată pentru totdeauna câine de pripas, capră râioasă, călugăr budist cerşetor, smintit, nebun *pentru (întru) libertate*.

Un asemenea om, aflat în marginea societăţii, e şi el

imun: nici asupra lui nu au de unde exercita presiuni, nu au ce-i lua, nu au ce-i oferi. Îl pot oricând închide, hărţui, dispreţui, batjocori: dar le scapă. O dată pentru totdeauna, a consimţit a-şi trăi viaţa conform exemplului şi modelului unui perpetuu azil de noapte. Din sărăcie, neîncredere, neseriozitate şi-a făcut un crez; se aseamănă unui animal sălbatec, unei fiare jigărite, unui tâlhar la drumul mare. E Ferrante Palla2 al lui Stendhal. E Zacharias Lichter3 al lui Matei Călinescu. E un iurodivîi laic, un drumeţ neplictisit (iar Wotan coborând pe-acest pământ ce nume poartă? *Der Wanderer4*), un jidov rătăcitor.

Şi-i slobod la gură, vorbeşte de istov, dă glas celor mai primejdioase anecdote, nu ştie ce-i respectul, toate le ia de sus, spune ce-i trece prin minte, rosteşte adevăruri pe care ceilalţi nu-şi pot îngădui să le şoptească. E copilul din povestea regelui gol, a lui Andersen. E bufonul regelui Lear. E lupul din fabula – şi ea îndrăzneaţă – a lui La Fontaine: habar nu are de zgardă.

E liber, liber, liber.

Soluţia a treia: a lui Winston Churchill şi Vladimir Bukovski

Ea se rezumă: în prezenţa tiraniei, asupririi, mizeriei, nenorocirilor, urgiilor, năpastelor, primejdiilor nu numai că nu te dai bătut, ci dimpotrivă, scoţi din ele pofta nebună de a trăi şi de a lupta.

În martie 1939, Churchill îi spune Marthei Bibescu5: „Va fi război. Praf şi pulbere se va alege din imperiul britanic. Moartea ne pândeşte pe toţi. *Iar eu simt că întineresc cu douăzeci de ani*”.

Cu cât îţi merge mai rău, cu cât sunt greutăţile mai

imense, cu cât eşti mai lovit, mai împresurat ori mai supus atacurilor, cu cât nu mai întrevezi vreo nădejde probabilistică şi raţională, cu cât cenuşiul, întunericul şi vâscosul se intensifică, se puhăvesc şi se încolăcesc mai inextricabil, cu cât pericolul te sfruntează mai direct, cu atât eşti mai dornic de luptă şi cunoşti un simţământ (crescând) de inexplicabilă şi covârşitoare euforie.

Eşti asaltat din toate părţile, cu forţe infinit mai tari ca ale tale: lupţi. Te înfrâng: le sfidezi. Eşti pierdut: ataci. (Aşa vorbea Churchill în 1940.) Râzi, îţi ascuţi dinţii şi cuţitul, întinereşti. Te furnică fericirea, nespusa fericire de a lovi şi tu, fie chiar infinit mai puţin. Nu numai că nu deznădăjduieşti, nu te declari învins şi răpus, dar şi guşti din plin bucuria rezistenţei, a împotrivirii şi încerci o senzaţie de năvalnică, dementă voioşie.

Soluţia aceasta, fireşte, presupune o tărie de caracter excepţională, o concepţie militară a vieţii, o formidabilă îndârjire *morală* a trupului, o voinţă de oţel înnobilat şi o sănătate *spirituală* adamantină. E probabil că presupune şi un duh sportiv: să-ţi placă bătălia în sine – *încăierarea* – mai mult decât succesul.

E şi ea salutară şi absolută, deoarece e bazată pe un paradox: pe măsură ce ei te lovesc şi-ţi fac mai mult rău şi-ţi impun suferinţe din ce în ce mai nedrepte şi te încolţesc în locuri mai fără de ieşire, tu te veseleşti mai tare, tu te întăreşti, tu întinereşti!

Cu soluţia Churchill se identifică şi soluţia Vladimir Bukovski. Bukovski povesteşte că atunci când a primit prima convocare la sediul KGB n-a putut închide un ochi toată noaptea. Firesc lucru, îşi va spune cititorul cărţii sale de amintiri, cum nu se poate mai firesc; nesiguranţa, frica, emoţia. Dar Bukovski urmează: n-am mai putut dormi *de*

nerăbdare. Abia aşteptam să se facă ziuă, să fiu în faţa lor, să le spun tot ce cred eu despre ei şi să intru în ei ca un tanc. Fericire mai mare nu-mi puteam închipui.

Iată de ce n-a dormit: nu de teamă, de îngrijorare, de emoţie. Ci de nerăbdarea de a le striga adevărul de la obraz şi de a *intra în ei ca un tanc!*

Cuvinte mai extraordinare nu cred să se fi pronunţat ori scris vreodată în lume. Şi mă întreb – nu pretind că e aşa cum spun eu, nu, câtuşi de puţin, mă întreb doar, nu pot să nu mă întreb – dacă nu cumva universul acesta, cu toate roiurile lui de galaxii cuprinzând fiecare mii ori milioane de galaxii, fiecare cu miliarde de sori şi cel puţin câteva miliarde de planete în jurul acestor sori, dacă nu cumva toate spaţiile, distanţele şi sferele acestea măsurate în ani-lumină, parseci şi catralioane de mii de mile, toată viermuirea aceasta de materie, aştri, comete, sateliţi, pulsari, quasari, găuri negre, pulberi cosmice, meteori, mai ştiu eu ce, toate erele, toţi eonii, toate timpurile şi toate continuumurile spaţio-temporale şi toate astrofizicile newtoniene ori relativiste au luat fiinţă şi există numai pentru ca să fi putut fi exprimate aceste cuvinte ale lui Bukovski.

Concluzie

Tustrele soluţii sunt certe şi fără greş.

Altele pentru a ieşi dintr-o situaţie-limită, dintr-un univers concentraţionar, din mrejele unui proces kafkian6, dintr-un joc de tip domino, labirint sau cameră de anchetă, din teamă şi panică, din orice cursă de şoareci, din orice coşmar fenomenal nu ştiu să existe. Numai acestea trei. Însă oricare din ele e bună, suficientă şi izbăvitoare.

Luaţi aminte: Soljeniţîn, Zinoviev, Churchill, Bukovski.

Moartea consimţită, asumată, anticipată, provocată; nepăsarea şi obrăznicia; vitejia însoţită de o veselie turbată. Liberi sunteţi să alegeţi. Dar se cuvine să vă daţi seama că, lumeşte, omeneşte vorbind, altă cale de a înfrunta cercul de fier – care-i în bună parte şi de cretă (vezi *Starea de asediu* a lui Camus: temeiul dictaturii e o *fantasmă*: frica) – e foarte îndoielnic să găsiţi.

Veţi protesta, poate, considerând că soluţiile subînţeleg o formă de viaţă echivalentă cu moartea, ori mai rea ca moartea ori implicând riscul morţii fizice în orice clipă. Asta aşa este. Vă miraţi? Pentru că nu l-aţi citit pe Igor Şafarevici7, pentru că încă nu aţi aflat că totalitarismul nu e atât închegarea unei teorii economice, biologice ori sociale, cât mai ales manifestarea unei atracţii pentru moarte. Iar secretul celor ce nu se pot încadra în hăul totalitar e simplu: ei iubesc viaţa, nu moartea.

Moartea, însă, cine, Singur, a învins-o? Cel ce cu moartea o a călcat.

Nicolae Niculescu8

1 Elisabeth, contesă d'Houdetot (1730-1813), l-a găzduit la Ermitage pe J.—J. Rousseau, inspirându-i personajul central din romanul epistolar Julie ou La Nouvelle Héloïse (1761).

2 Personaj care se recomandă „om liber" în romanul *Mănăstirea din Parma* (1839).

3 Personaj central în proza-eseu *Viaţa şi opiniile lui Zacharias Lichter* (1969).

4 „Pribeagul" (germ.) – astfel se recomandă Wotan în opera *Siegfried* de Richard Wagner.

5 Fiică a lui Ion Lahovary şi soţie a lui George-Valentin Bibescu, scriitoare de expresie franceză, Martha Bibescu

(Premiul Academiei Franceze pentru întreaga operă, 1966) i-a urmat, ca membră a Academiei Regale din Belgia, prinţesei Anna Brâncoveanu, contesă de Noailles, şi i-a precedat aici lui Mircea Eliade. Cu numeroase relaţii în lumea culturală europeană, a fost pretutindeni o vajnică apărătoare a intereselor României şi a specificului românesc (vezi elogiile lui V. Pârvan, M. Sadoveanu, M. Eliade).

6 Considerat unul dintre pionierii literaturii absurdului, Franz Kafka (1883-1924) a devenit abia postum celebru – între altele prin romanul *Procesul* (1925) sau nuvela *Colonia penitenciară* (1919), având ca temă distrugerea individului oprimat de un stat de tip poliţienesc, birocratic şi totalitar.

7 Probabil N. Steinhardt se referă la *Fenomenul socialist*, carte-samizdat a celebrului matematician și eseist disident rus (n. 1923).

8 E inutil, credem, a explica raţiunea adoptării acestui pseudonim. Reamintim că textul fusese destinat unei circulaţii mai mult sau mai puţin restrânse. E, de asemenea, inutil a insista asupra legăturii intrinseci dintre cele două testamente ale lui N. Steinhardt. Cuvântul era pentru el doar o expresie a faptei. [NVC].

Creion şi hârtie nici gând să fi avut la închisoare. Ar fi aşadar nesincer să încerc a susţine că „jurnalul” acesta a fost ţinut cronologic; e scris *après coup*, în temeiul unor amintiri proaspete şi vii. De vreme ce nu l-am putut insera în durată, cred că-mi este permis a-l prezenta pe sărite, aşa cum, de data aceasta în mod real, mi s-au perindat imaginile, aducerile aminte, cugetele în acel puhoi de impresii căruia ne place a-i da numele de conştiinţă. Efectul, desigur, bate înspre artificial; e un risc pe care trebuie să-l accept.

Cred, Doamne!

Ajută necredinţei mele.

Marcu 9,24

Ianuarie 1960

— Un pahar? N-am spart nici un pahar… Nu ţin minte…

Acesta mi-e răspunsul… şi cu adevărat nu ţin minte. Sau totuşi l-am spart? În August, de ziua ei[1] şi a mea? Sau nu l-am spart? Nu ştiu. Ba da, ştiu. Desigur că l-am spart. În August, seara, la masă, uşile înspre terasă larg deschise. Dar totodată parcă nici nu-mi reamintesc. Ţin şi nu ţin minte. Totul în *decorul* acesta ireal şi subtil, cu grijă ticluit, mă îndeamnă să mă refugiez în confuzie şi să mă pierd în tulburare: şi privirile ei, calde şi compătimitoare, şi privirile *lor*, iscusite şi galeşe. Toboganul consimţirii se desfăşoară lin înaintea mea; n-am decât să mă las să lunec.

Aş putea să jur că nu-mi aduc aminte – în deplină bună-credinţă; cu toate că-mi dau seama că aşa s-au petrecut lucrurile, cum le repetă ea – un pahar de cristal, frumos – cu precizia memoriei unui computer, cu fidelitatea benzii de magnetofon, cu ipocrita sfiiciune a elevului sârguincios care ştie prea bine lecţia. Mă uit la ea – e ea, dar ca în vis; face lucruri neaşteptate, vorbeşte *altfel*; şi, sincronic cu ea, şi lumea e *alta*, e suprarealistă. Uite, *ăsta* e suprarealismul: obiectele, aceleaşi, cunosc altă orânduire, au altă finalitate. *Vasăzică se poate şi aşa.* Acum, da, ceainicul e o femeie, soba e un elefant… Max Ernst, Dalí, Duchamp… Dar şi *Strigătul* lui Munch, îmi vine să zbier, să mă deştept din coşmar, să mă

întorc pe vechiul nost' pământ, bun şi blând, unde, cuminţi, lucrurile sunt ceea ce ştim că sunt şi răspund menirii pe care le-o atribuim dintotdeauna... Aş vrea să ies din oraşul acesta neliniştit al lui Delvaux, din câmpul acesta al lui Tanguy, cu membre despicate, moi şi reîntregite după afinităţi bizare, după împerecheri *altele* decât cele statornicite la noi... *La noi*, pe pământ. Aici nu poate fi pământul. Asta nu-i ea. Decorul ăsta dostoievskian şi expresionist nu poate fiinţa aevea... Mă înşel, *mă semeţesc*: îmi dau ifose, imaginez desigur scena aceasta delirantă de dragul unui rol pe care mi-ar plăcea să-l joc...

La urma urmei nici nu ştiu bine de l-am spart sau nu. Din cristal, gros. Dacă recunosc că l-am spart, spun adevărul (adevărul *obiectiv*) – și, odată ce am rostit adevărul, trebuie să merg mai departe și să recunosc totul şi deci că Nego2 a vorbit duşmănos. (Ăsta-i tot scopul şedinţei acesteia de anchetă nocturnă, în care ea mă apără cu atâta suspectă grijă, îmi întinde atât de amical prăjina de salvare; căci ea, vrednică de nota maximă la memorizare și incapabilă de a uita vreun amănunt, iată că *sare rândurile* când e vorba de mine și vorbele mele de atunci le trece sub tăcere ori le citează trunchiat şi răspunde: „Cine le-a spus? Nu-mi pot reaminti. Cineva, careva dintre cei prezenţi, ştiu doar că s-au pronunţat...". Acest „s-au" impersonal şi neutru, ca-n logistică și-n structuralism, cât e de complice la adresa mea și cum mă înjoseşte.)

Aşadar, vorbind, intru în claritate şi adevăr şi nu mai există cotlon unde să mă pot piti, păşesc în zona de lumină, ascunzişurile dispar instantaneu. Or, dacă nu-mi aduc aminte, dacă fac psihic gestul destinderii şi relaxării, mă pierd în fumul confuziei, mă rătăcesc în neaducerea-aminte, mă dau pradă dulcelui delir al evanescenţei și atunci *iar*

recunosc, recunosc pentru că acum totul îmi este egal, pentru că totul e cenuşiu şi aidoma, pentru că nimic nu are însemnătate şi precizie. Pătrund în lumea noului roman şi a literaturii fără personaje: a lui SE, a lui EI şi a CELORLALŢI, unde EUL şi SINELE pier, se confundă în mulţimea nediferenţiată. Personalitatea (ce-i aia?) se cerne mărunt, se fărâmiţează, trece toată prin sită.

Oricum aş face, sunt pierdut.

Eşti pierdut, eşti pierdut, mă leagănă duiosul balansoar al cedării şi oboselii, al scârbei, al uimirii, al prieteniei recunoscătoare. (Ea face doar *tot* ceea ce poate face. *Vrea* să mă ajute. În faţetele cristalului sclipesc lumânările de pe masa festivă.)

Sunt pierdut şi pentru că asta trebuia să-mi fie soarta – asta, nu alta. Oare nu-s un mânjit, un ratat, un îmbătrânit în concesii şi cedări, în ruşinate mânii, în supărări groteşti, în zvâcniri de invidie, de mândrie sângerândă, de pofte mereu treze, satisfăcute, dar niciodată măreţ şi pe deplin, mereu ciuntite, nu-i locul meu firesc printre murdării, printre căldicei, haznaua asta odihnitoare a renunţării şi supunerii, a *confirmării* adevărului adevărat nu-i ea capătul logic al unor lungi purulenţe? La ce bun să mă mai amăgesc pe drumurile depărtate ale mândriei şi demnităţii? Inaccesibile. Calea-i barată definitiv.

Ce-are a face dacă l-am spart sau nu? Are. Ceva îmi spune stăruitor că are. Stăruitor, dar în surdină. Înţeleg prea bine – din ce în ce mai bine pe măsură ce lunga confruntare merge înainte cu oblojite mănuşi – că acum se ia hotărârea, că de aici se va declanşa totul. Şi drăcovenia e că oricum aş suci-o tot prins în capcană rămân. Ori pe calea adevărului, ori pe a lunecării în ceaţa deşertăciunii, tot pierdut sunt, tot va trebui să recunosc. Atâta doar să mă îmbie mai ameţitor şi

parcă mai cu îndurare calea neaducerii-aminte, calea confuziei, unde toate-s egale şi lipsite de sens, de importanţă.

Sunt pierdut!

Pierdut? A! nu. Iată că din fundurile Pantelimonului şi ale Cluceresii – ale mahalalei şi satului – mijeşte deodată un alt gând, *o a treia soluţie.*

A! nu, umilinţa cedării e de la diavol. În jur nu-i ceaţă, în mine nu-i delir: sunt în plină realitate, ce văd e adevărat. Pantelimonul și Clucereasa îmi șoptesc – asemenea unor colegi de nădejde care *suflă* precis: ce, te lași prins de fantasmagorie? Ia vino-ţi în fire. Da, ea. Da, totul e adevărat. Să fii calm şi cinic şi abil. Repetă, abil. Da, există, mai există o negândită a treia soluţie. Datoria ta în clipa asta e să fii vulgar de calm, de îndemânatec, de nepăsător. Fii ţăran, ovreiaşule. Fii mahalagiu. *Nea Matache* pe care l-a furat slujnica; *nea Pană gâlcevosu* pe care vrea să-l înșele vecinul; *nea Ionică* pe care consoarta nu-l duce de nas; *unchieşul Pandele* încurcă-lume3, *moş Urcan bătrânul4* la care fartiţiile nu ţin. Nu sunt pe Venusberg şi asta nu-i noaptea Valpurgiei. Sunt într-un birou de anchetă al Securităţii, pe calea Plevnei (degeaba, punându-mi ochelarii negri, m-aţi învârtit cu maşina prin curtea Malmaison), și asta-i T., care a trecut de partea lor… De ce? Cum oare? Nu se poate! De ce, nu ştiu şi nici nu mă interesează. Iar cât priveşte imposibilitatea, iată că se poate. Să nu fiu scolastic, untdelemnul îngheaţă, orice ar spune Aristotel.

Paharul? Desigur că ştiu. Desigur că l-am spart. (Un gest stângaci, și cât de ruşinat m-am simţit. A, cioburile nu aduc noroc decât pe nemţeşte.) Dar singura mea datorie acum e să fiu calm, isteţ şi încăpăţânat. Dur. Tare de cap. Ursuz. Laconic. Îmbufnat.

Soluţia a treia. Nici nu recunosc că l-am spart, nici nu mă las pradă ameţelii. Nici tu prostia fricii, nici tu vraja buimăcirii. Ci altceva: minciuna. Minciuna liniştită și pricepută.

Asta-mi rămâne, asta e calea a treia; să fiu ţăran deştept şi mahalagiu viclean. Calm și dârz. La înălţimea lor. A ei și a lor. Nu mai sus. Nu-mi aduc aminte, punct și gata. Și nu ştiu. Și tac. Și amuţesc. Nu recunosc. Nu cedez. Nu ştiu, *dom'le.* Nu-mi aduc aminte de nimic. Ca un ţap logodit. Nici în pat, nici sub pat. Nici în car, nici în căruţă. Ca fasolea în ziua de Paști. *Nea Lache* la iarmaroc: nu lasă nici o para din preţ; *nea Simache* la judecată: nu se lasă el înfundat. *Nea Gruia* la tocmeală: nu și nu și iar nu.

Iată a treia soluţie – neaşteptată și stranie: minciuna. Minciuna binecuvântată, șoptită de Hristos. (Hristos: El e, nu m-a uitat, bat clopotele toate. Voi fi al Lui. Sunt al Lui. Al Lui am fost mereu. În cea mai infimă dintre fracţiuni de secundă al Lui devin pentru totdeauna.) Minciuna neruşinată, domoală, cât mai iscusită. *Feciorul lui nea Tache vameşul.* Tata la plecare: *să nu fii jidan fricos, să nu te caci în pantaloni.* Suprarealismul e de la Paris, delirul o fi bun la Zürich, la cafenea. Aici nu-i acolo. Aici se opreşte trenu-n gară, nu gara la tren. Aici e ţara lui *Ion*5, a Fanarioţilor şi a lui *Soarbe-Zeamă*, aici Vlad Ţepeş i-a tras pe solii turci în ţeapă, nu le-a spus „trageţi întâi dumneavoastră, domnilor englezi”6, iar Petrache Carp i-a arătat lui Vodă Carol că porumbul se mănâncă cu mâna, aici e pe viaţă şi pe moarte, aici nu e decor sofisticat și suprem de nebunatic, nu-s draperii și delicii, nu-i paradis ori iad artificial, aici e ca la dugheană, ca la tejghea, ca la obor; ca la proces de clironomie; nu-i cu giuvaericale, e cu pietre, cu bolovani (și dintr-odată gândul mă poartă spre Brâncuși, ţăran hotărât care-și ciopleşte

materialul cu gesturi mari de cosaş). Aici e scăldătoarea Vitezda7: te arunci ori ba. Aici, acum, acum, acum. *Aici te declari*, băiete, aici, pe loc, alegi.

Acum trebuie *să mă aleg, să mă proiectez.* Mă avânt? Pot? Vreau? Ştiu? Ce curios lucru: văd că dacă vreau să apuc pe calea creştinismului trebuie să mint. Cum a minţit şi poporul acesta (în mijlocul căruia m-am născut şi spre care mă simt mereu atras) – şi bine a făcut când a fost nevoit să se plece fesului, neamţului, moscovitului. Trebuie să mint aşa cum în matematici soluţia uneori nu poate fi găsită decât mai întâi complicând datele, ocolind miezul problemei. Trebuie să mint. Asta înseamnă că lucrurile nu sunt atât de simple. Lumea nu e simplă. Asta înseamnă că bine a zis Julien Benda când a zis că urăşte pe cei ce complică lucrurile simple, dar nu mai puţin pe cei ce simplifică lucrurile complicate.

Creştinismul, băiete, nu-i totuna cu prostia. Apele râului Târgului şi râului Doamnei nu curg pentru netoţi şi clopotele bisericii Capra nu bat numai pentru babe cucernice. Las' că şi alea cât îs de surde şi tot o potrivesc.

Ea e pe-un scaun la vreo doi metri în stânga mea; *ei* în faţă, la birou. A, aţi vrea voi să mă las cuprins de vraja semi-visului, de fumul ameţitor al unei scenografii suprarealiste… Intelectualii or fi slabi, dar cunoaşterea cărţilor nu-i fără de folos, căci poate da, acută, senzaţia unui *déjà-vu* ori măcar a unui *déjà-imaginé…* Iată că prinde bine. Nici buchea nu-i de lepădat. Nu, oi fi eu ovrei şi sensibil, dar aţi uitat (şi ai uitat şi *tu*, când ai calculat cu ei, căci bunăvoinţa ta ce poate fi de nu mijlocul de a mă atrage alături de tine, de a-mi uşura drumul, de a-mi auri şi a-mi îndulci pilula de fiere care-i de căcat? — uite că am început să vorbesc buruienos, ca niciodată, şi ce stenic e! ce minunat mă simt – chirurgii şi militarii d-aia se vede că înjură, ca să nu piardă contactul cu

fapta, să nu se lase furaţi de nepăsare, *să nu le fie totuna*), aţi uitat că sunt născut la mahala şi trăit la ţară. Pantelimonul şi Clucereasa.

Dur. Simplu. Plin de înţeleaptă şiretenie. *Mai e timp.* Creştinismul nu e neapărat bleg.

Aşadar:

— Nu ţin minte nimic. Nu ştiu să fi spart vreun pahar. Nu l-am auzit pe comeseanul nostru spunând ceva duşmănos.

— Mă, ai fost la masa aceea? Şi nu s-a discutat duşmănos?

— La masă am fost, era ziua mea şi în ajun fusese a ei. Dar nu s-a discutat duşmănos.

— Nu ţii minte?

— Nu.

— Da' paharu' ţii minte că l-ai spart!

— Nici.

— Mă, ţi-e prietenă. (Şi mi-o arată, dramatic, ceremonios.) Recunoşti că ţi-e prietenă?

— Recunosc.

— Atunci? De ce ar spune că ai auzit ce n-ai auzit? Ce, nu cumva vrei să spui că minte?

— Nu ştiu. Nu spun că minte. Spun că nu-mi reamintesc eu nimic.

Ceainicul e ceainic. Soba nu-i elefant. În pământ încolţeşte grâul. Din piatră se fac case şi se durează statui. Hristos nu-i Dumnezeu al neorânduielii şi al măştilor. *Jupân Codârlă greu de cap.*

Iar *ea*? Ea e cu ei – simplu ca bună ziua. E de partea cealaltă. Da, au făcut *ei* ceva încă nefăcut. Au adus, e drept, în lume ceva *nou*: până acum, dacă voiai să pierzi un om te adresai duşmanilor săi: soţiei de care a divorţat, prietenului

de care s-a rupt, asociatului pe care l-a târât la tribunal; aportul *noului*, inovaţia cea mai de seamă este că pentru a distruge un ins ei nu merg la certaţii, ci la prietenii lui, la nevastă, la copii, la ibovnice, la cei pe care-i iubeşte şi-n care şi-a pus, omeneşte, prosteşte, încrederea şi setea de afecţiune.

Ameţeală. Ameţeala e senzaţia cea mai chinuitoare. Nici o durere nu-i atât de cumplită. Ameţeala. Lumea se învârte, se desface, te desfaci şi tu, eşti rupt în bucăţi. Obiectele se răsucesc, am văzut eu un film expresionist după *Crimă şi pedeapsă*; toate erau strâmbe: acoperişurile, gardurile, felinarele. Chinul e atroce. Răsturnarea: prietenul te acuză. Blocurile se prăbuşesc. Ea8 e *dincolo*, acum e din ce în ce mai plictisită („Ei, ce zici? Uite-ţi marfa!"), mai chircită. Cutremurul spintecă solul şi-ţi spintecă fiinţa, pe o linie mediană.

Hai, hai, Dostoievski nu a predicat ameţeala, ci pe Domnul Hristos. Hai, înţelege şi dă-ţi seama de ce nu-ţi vine a crede: nu eşti prea fricos şi nu eşti sofisticat. A pătruns şi-n tine ceva din bruta vulpenie a mahalagiului, din încăpăţânarea ţăranului. Hai, ştii ce ai de făcut, hai *nu te mai amăgi*, ai şi ales; poţi rezista şi eşti treaz pe deplin, hai înţelege – oricât te-ar uimi, te-ar speria –, dă-ţi seama că *ai câştigat*, ţine-l pe NU în braţe, e al tău, suprarealismul e doar o teorie, viaţa nu-i totuna cu visul, aici nu-i ceainărie de opium şi nici salon al suavelor miresme, aici e un ticălos de birou de anchetă, statistica dovedeşte că realitatea nu-i vis: Valéry avea dreptate.

Ai vrea tu să te refugiezi în frică, în brumă, în coşmar… ai vrea… Ar fi uşor – ce dulce ar fi să te poţi adăposti între vis şi viaţă, în confuzie sau incert, printre delicioase cadavre sau pe masa de operaţii, între umbrelă şi maşina de cusut, în

cada lui Marat transformată în balon zburător, la Samarkand, într-un palat din o mie de nopţi şi o noapte, în *delir*: delirul, izvorul tuturor compromisurilor. Dar nu te mai poţi recuza. Cine ţi-ar oferi adăpost? S-a zis cu tine, ovreiaşule, intelectualule, orăşanule: ai încălţat opincile realităţii, au să-ţi bătătorească tălpile. De-acum s-a isprăvit cu delicateţurile şi iluziile mângâietoare, cu pleoapele lăsate peste lascive, odihnitoare alcătuiri de alte lumi, mai blânde, mai ductile. Nu te mai poţi refugia în imaginar: eşti bun de front, bun de rezistenţă, bun de minciuni sfinte şi grijuliu ticluite, bun de îndărătnicie. Eşti bun de foc. Nu ţi-a mers la reformare, Nuhăm. Înainte, marş!

— Nae Ionescu spune că cine nu are sânge românesc poate fi „bun Român”, dar cu nici un preţ şi orice s-ar petrece nu poate fi „Român”.

Aşa şi este, dacă nu-i decât pe măsura putinţelor omeneşti. Dar ce nu e cu putinţă la oameni e cu putinţă la Dumnezeu. Pe cale omenească, obişnuită, după fire, nu poţi trece de la însuşirea de „bun Român” la starea de „Român”. Dar prin botezul sângelui, ca vărul meu Teodor la Mărăşeşti, dar pe cale de transfigurare? Cum de nu şi-a adus Nae Ionescu aminte de *Matei* 19,26, de *Marcu* 10,27, de *Luca* 18,27? Cum de n-a înţeles că şi aici există un drum presărat cu flori de iasomie şi cu minuni, al înnoirii care face ca toate să devină cu putinţă, uşoare? Cui crede că vinul se poate preschimba în sânge nu-i vine greu a recunoaşte că duhul poate săvârşi mutaţii semiotice cu sângele.

Biologic, etnic, da. Mistic, problemele se pun însă cu totul altfel şi ceea ce nu e cu putinţă pe un plan devine cu totul posibil, degrabă, pe celălalt.

(*Matei* 19,26: „Dar Iisus, privind la ei le-a zis: La oameni aceasta e cu neputinţă, la Dumnezeu însă toate sunt

cu putinţă”; *Marcu* 10,27: „Iisus privind la ei, le-a zis: La oameni lucrul e cu neputinţă, dar nu la Dumnezeu. Căci la Dumnezeu toate sunt cu putinţă”; *Luca* 18,27: „Iar El a zis: Cele ce sunt cu neputinţă la oameni sunt cu putinţă la Dumnezeu”.

— Atenţie la acel *privind la ei* care arată câtă însemnătate dădea Iisus acestor cuvinte pline de tâlc, şi greu, poate, nu de înţeles, ci de asimilat.)

28 August 1964

Nimeni nu *se face* creştin, măcar de primeşte botezul, ca mine, târziu în viaţă. Gândesc că nu-i altminteri nici în conversiunile cutremurătoare. Chemarea e mereu anterioară – oricât de adânc, de subtil, de iscusit ar fi tăinuită. Pascal: *Tu ne me chercherais point…9* Mereu logica răstălmăcită: cauţi ceea ce ai găsit, găseşti ceea ce ţi s-a pregătit, ţi s-a şi dat.

Trag două concluzii:

Întâi, adevăratele temeiuri ale concepţiei creştine: absurdul şi paradoxul. Apoi, divinitatea lucrează amănunţit şi cu pricepere, şi când răsplăteşte şi când pedepseşte. Se înşală amarnic toţi cei ce cred – şi nu-s totdeauna nerozi – că-L pot *duce* pe Dumnezeu, că-L pot şmecheri. Nicidecum. Dă sau bate cu nespus de migălit rafinament. De unde rezultă că Dumnezeu nu e numai bun, drept, atotputernic etc., e şi foarte deştept.

29 August

Mii de draci mă furnică văzând cum este confundat creştinismul cu prostia, cu un fel de cucernicie tâmpă şi laşă, o *bondieuserie10* (e expresia lui tante Alice11), ca şi cum

menirea creştinismului n-ar fi decât să lase lumea batjocorită de forţele răului, iar el să înlesnească fărădelegile dat fiind că e prin definiţie osândit la cecitate şi paraplegie.

Denis de Rougemont: Să nu judecăm pe alţii, dar când arde casa vecinului nu stau să mă rog şi să mă îmbunătăţesc; chem pompierii, alerg la cişmea. De nu, se numeşte că sunt fudul şi că nu-mi iubesc aproapele. Macaulay: este drept că nu avem voie să ne răsculăm împotriva lui Nero căci orice putere de Sus este, dar nici nu trebuie să-i sărim lui Nero în ajutor dacă se întâmplă să fie atacat (Eisenhower şi Foster Dulles în toamna lui '5612).

Una e să te răscoli, alta e să aprobi. Când a căzut Iacob al II-lea, s-au găsit episcopi anglicani care să-l urmeze în exil pe regele procatolic, ori poate catolic, numai pentru că era suveranul legitim şi, orice s-ar fi întâmplat, nu putea fi înlocuit.

Creştinismul neajutorat şi neputincios este o concepţie eretică deoarece nesocoteşte îndemnul Domnului (*Matei* 10,16: „fiţi dar înţelepţi ca şerpii şi nevinovaţi ca porumbeii") şi trece peste textele Sfântului Pavel (*Efes.* 5,17: „Drept aceea, nu fiţi fără de minte", II *Tim.* 4,5: „tu fii treaz în toate…", *Tit.* 1,8: „să fie… treaz la minte" şi mai îndeosebi I *Cor*. 14,20: „Fraţilor nu fiţi copii la minte; ci la răutate fiţi copii, iar la minte fiţi oameni mari").

Nicăieri şi niciodată nu ne-a cerut Hristos să fim proşti. Ne cheamă să fim buni, blânzi, cinstiţi, smeriţi cu inima, dar nu tâmpiţi. (Numai despre păcatele noastre spune la *Pateric* „să le tâmpim".) Cum de-ar fi putut proslăvi prostia Cel care ne dă sfatul de-a fi mereu treji ca să nu ne lăsăm surprinşi de satana? Şi-apoi, tot la I *Cor.* (14,33) stă scris că „Dumnezeu nu este un Dumnezeu al neorânduielii". Iar rânduiala se opune mai presus de orice neîndemânării zăpăcite,

slăbiciunii nehotărâte, neînţelegerii obtuze. Domnul iubeşte nevinovăţia, nu imbecilitatea. Iubesc naivitatea, zice şi Léon Daudet[13], dar nu la bărboşi. Bărboşii se cade să fie înţelepţi. Să ştim, şi ei, şi noi, că mai mult rău iese adeseori de pe urma prostiei decât a răutăţii. Nu, slujitorilor diavolului, adică şmecherilor, prea le-ar veni la îndemână să fim proşti. Dumnezeu, printre altele, ne porunceşte să fim inteligenţi. (Pentru cine este înzestrat cu darul înţelegerii, prostia – măcar de la un anume punct încolo – e păcat: păcat de slăbiciune și de lene, de nefolosire a talentului. *Iar când au auzit glasul Domnului Dumnezeu... s-au ascuns.*)

— Poţi să nu păcătuieşti de *frică.* E o treaptă inferioară, bună şi ea. Ori din *dragoste*: cum o fac sfinţii şi caracterele superioare. Dar şi de *ruşine.* O teribilă ruşine, asemănătoare cu a fi făcut un lucru necuviincios în faţa unei persoane delicate, a fi trântit o vorbă urâtă în faţa unei femei bătrâne, a fi înşelat un om care se încrede în tine. După ce l-ai cunoscut pe Hristos îţi vine greu să păcătuieşti, ţi-e teribil de ruşine.

Camera 18

De ce-l sărută Iisus Hristos pe marele inchizitor în apologul din *Fraţii Karamazov*?

Îi răspund doctorului Al-G.[14] pre limba lui, adică în stil indianist: ca să-l treacă de la *avidya*[15] la *vidya*[16], ca să spulbere *maya*[17], adică să împrăştie fumul, să îndepărteze vălul, să risipească magia. După ce este sărutat, marele inchizitor, în sfârşit, vede realitatea. Sărutul, *pe gură*, acţionează ca un şoc, zguduie, trezeşte.

Capodopera artistică are un efect asemănător: şi ea dezvrăjeşte. Credinţa ne dă bucurie pentru că ne pune brusc

de acord cu ce este real. De unde rezultă că realitatea – realitatea cea necoruptă – e frumoasă şi că rezonanţa e o lege fundamentală. Efectul Moessbauer generalizat.

— După arestarea lui Paul Dim.18, la începutul lui 1955, Yolanda St. — din familia lui Eminescu, nepoată de fiu a căpitanului Matei Eminovici (până prin ’54, înainte de a se remărita, iscălea şi ea Eminovici) – i-a spus lui T.: „Bine i-au făcut. Sper să le dee măcar zece ani, şi lui, şi celorlalţi”. (Vorba vine, dar se vedea că-i supărată.) „Şi Nicu al tău, crede că-i stă frumos s-o facă pe legionarul?”

Am fost dojeniţi şi atunci, şi mai târziu că am trăncănit prea mult, că n-am ştiut să ne ţinem gura. La care am putea răspunde: „Crezut-am, pentru aceea am şi grăit – şi noi credem, pentru aceea şi grăim” (II *Cor.* 4,13) ori „Crezut-am, pentru aceea am grăit” (*Ps*. CXV). Sau l-am putea cita pe un autor mai nou, pe Brice Parain19, după care a vorbi sau a tăcea e totuna cu să trăieşti ori să mori.

Ne-a osândit şi un tânăr la a cărui părere ţin mult. Acesta (Toma Pavel) l-a invocat pe Wilhelm Tell. În stilul noii generaţii; Tell s-a priceput să tacă, şi-a ţinut îndelung moaca şi ca să evite orice provocare nici nu trecea prin piaţa unde sta găina lui Gessler. Dar când i-a venit la îndemână, n-a mai stat pe gânduri, a trecut la fapte, fulgerător. *Arde-l!* (Pe Gessler, nu simbolul: pălăria.)

Aşa e. Argumentul e valabil şi-n fond rezumă istoria Românilor. Mărturisesc că vorbele înţelepte ale tânărului m-au usturat. Nu avem însă dreptul să ne apărăm şi noi trecutul, isprava? Poate că, în lipsă de altceva, nu-i nici vorbirea de lepădat. În orice caz, face cât o spovedanie, e liniştitoare. Sărmană *apologie*; dar dacă-i singura?

În legătură cu aceasta apare şi teribila problemă a lui 2+2=4.

Exemplul lui Tudor Vianu şi altora ca el, care ţineau cursuri serioase şi conferinţe instructive ori rosteau fraze armonios şi temeinic închegate, ne era mereu dat – dat, de nu chiar azvârlit în faţă. Dar nu vorbesc oare în deşert? întrebam noi. Nu, ni se răspundea, deoarece afirmarea adevărurilor veşnice este oricând binevenită, e întotdeauna sănătos şi util să arăţi că doi şi cu doi fac patru. (Doi şi cu doi fac patru reprezenta formula bunului-simţ a dreptului natural, a nestricăcioaselor axiome.)

Povestea aceasta cu doi şi cu doi fac patru eu o ştiam încă mai de mult. Ştiam bunăoară de la Camus că „vine mereu în istorie o clipă când cei care afirmă că doi plus doi fac patru sunt pedepsiţi cu moartea”. Iar de la Dostoievski, în alt fel, că două ori doi fac patru nu mai e viaţă, ci obârşie a morţii. Omului, zice Dostoievski, i-a fost neîncetat frică de această regulă; o tot caută, de dragul ei străbate oceanele, îşi jertfeşte viaţa în căutarea aceasta, dar se înspăimântă la gândul că va da de ea. E un principiu de moarte, şi bun lucru este că uneori doi şi cu doi mai fac şi cinci. Orwell, însă, crede altminteri, crede că libertatea înseamnă libertatea de a spune că doi plus doi fac patru şi că de îndată ce lucrul acesta e recunoscut restul tot urmează de la sine.

Cum puteam împăca între ele acestea toate, mai ales că silueta cărturarului care, în mijlocul iureşului, enunţă calm adevărurile simple şi eterne nu e lipsită de măreţie?

Eram zăpăcit, până ce m-am putut lămuri; atât de mulţumit am fost de explicaţia găsită, încât pe loc i-am trimis o scrisoare coanei Lenuţa[20], mama lui Alecu[21], vajnică reacţionară, femeie înaltă şi frumoasă, moldoveancă stăpână pe un grai fără ocoluri şi perdele. Coană Lenuţo, i-am scris (şi mania aceasta de a ne expedia epistole unul altuia, *loco*, a fost şi ea criticată cu asprime, socotindu-se curat răsfăţ,

înlăturând orice posibilitate de scuză), tiraniile nu interzic rostirea adevărurilor, ci numai a unora, mai bine zis *a unuia anume*, a celui de care *o doare* pe respectiva tiranie. Omul şi el înghite să-i spui multe de la obraz, dar se cutremură când dai peste ceea ce Englezii numesc „cadavrul din dulap" ori „adevărul de-acasă" şi începi a dezvălui ce singur nu îndrăzneşte a-şi mărturisi, când rişti să atingi punctul fragil şi vulnerabil despre care arhitectura esoterică spune că există în orice clădire înălţată pe suprafaţa pământului acestuia şi poate duce într-o clipită la năruirea edificiului întreg. *The skeleton in the cupboard* şi *hometruth* sunt expresii intraductibile în româneşte, dar îmbinându-le şi trecându-le în spaţiul mioritic îmi vine a crede că sunt un fel de echivalent al soţiei meşterului Manole, prinsă în ziduri şi-n amintire şi rugându-se pentru bietul (ori ticălosul) de om creator cu *suspine negrăite*, ca Duhul pentru păcătos.

Revoluţia franceză era gata să îngăduie proclamarea multor adevăruri, dar pedepsea cu moartea pe cel care îndrăznea să îngâne că simplul fapt de a te fi născut nobil nu este un argument îndestulător pentru a ţi se tăia capul fără altă procedură decât simpla identificare (*Legea din Priar*, anul II). Şi pe vremea lui Cromwell şi a puritanilor se spuneau multe lucruri bine intenţionate, dar vai de cel care punea la îndoială absoluta validitate a prescripţiilor morale din *Vechiul Testament*, în sensul lor absolut literal. Şi în frumoasele oraşe Geneva, Münster ori Florenţa, pe vremea lui Calvin, a lui Thomas Münzer, a lui Johannes von Leyden ori a lui Savonarola se auzeau cuvântări pline de adevăruri şi lucruri exacte şi se exprimau idei vrednice să fie luate în seamă, dar exista de fiecare dată câte *un* adevăr scandalos – blasfematoriu – cu desăvârşire interzis folosirii publice. Plata folosirii: moartea.

Secretul, aşadar, coană Lenuţă, iată-l: doi şi cu doi fac patru este o formulă algebrică: nouă ne revine de fiecare dată sarcina s-o aritmetizăm. A spune că doi şi cu doi egal patru nu înseamnă a declara ca Tudor Vianu că Goethe a scris *Poezie și adevăr*; că Voltaire a murit în 1778 ori că Balzac, domnilor, e un realist romantic. Sau a ţine, ca George Călinescu, admirabile inedite prelegeri despre viaţa şi opera lui Eminescu. Când alături de tine oamenii sunt tăiaţi cu ferestrăul, dacă vrei să enunţi că doi şi cu doi fac patru înseamnă că trebuie să urli cât te ţine coşul pieptului: este o nedreptate strigătoare la cer ca oamenii să fie tăiaţi în două cu ferestrăul. Sub domnia lui Robespierre afirmau că doi şi cu doi fac patru cei care se revoltau împotriva faptului că nişte oameni erau trimişi la ghilotină numai pentru că se născuseră nobili. (Prevestise el ceva, Beaumarchais, dar nimerise pe de lături, ca Ieremia!) Sub Calvin, la fel, cei care nu puteau să nu se cutremure văzând că sunt sortiţi morţii toţi cugetătorii care nu aprobau întocmai teologumenele lui *maître* Calvin. Sănătoasă aritmetică ar fi făcut cine i-ar fi expus lui Caligula îndoielile sale cu privire la putinţa de a conferi calitatea de consul unui cal. Şi aşa mai departe de fiecare dată. Pe doi ori doi patru, alde Vianu, Călinescu sau Ralea l-ar fi putut aritmetiza vorbind, bunăoară, despre Canal, *drumul cel fără pulbere22*.

(Şi atunci, nu după ce renunţaseră la măreaţa lucrare chiar cei ce o iniţiaseră, sfidând astfel jurământul depus de muncitori la locul de muncă: nu plecăm de aici până nu-l vom termina! Aşa cum desigur mai original ar fi fost cine ar fi spus, fără să aştepte moartea lui Stalin, cel mai mare corifeu al tuturor ştiinţelor, că E=mc2 nu este o formulă idealistă.)

De fiecare dată ecuaţia generală algebrică se cuvine a fi

aritmetizată, adică întrupată în adevărul acela anume ascuns şi osândit de tiranul aflat la putere. E povestea lui Andersen, a regelui gol. La ce bun să afirmi întristat că unirea ortodocşilor cu biserica romană s-a făcut în mod silnic ori să te ridici cu vehemenţă împotriva cotropirii otomane în perioada când altele erau chestiunile *arzătoare la ordinea zilei*: chestiunile arzătoare la ordinea zilei erau închisorile, erau procesele însoţite de recunoaşteri şi autoacuzări ale inculpaţilor, erau pedepsele administrative; a le denunţa pe acestea ar fi însemnat să rosteşti că doi şi cu doi fac patru. Evidenţierea de către părintele Stăniloae a marilor abuzuri săvârşite de catolicism sub Habsburgi ori înfierarea de către profesorul Giurescu a jugului turcesc luau – oricât de savanţi şi de bine intenţionaţi ar fi fost cei doi cărturari – un aer foarte înrudit cu 21-ul lui Caţavencu şi cu Europa lui Farfuridi, fie spus fără pic de răutate ori lipsă de respect, dar și fără convenţionale ocoluri.

Mi-a trebuit însă timp îndelungat până să-mi pot descărca inima în scrisoarea trimisă coanei Lenuţa; eram amăgit şi impresionat de cifrele 2 şi 4, cu înfăţişarea lor atât de concretă şi de aritmetică, de serioasă şi (vorba lui Manole23) de onorabilă; până ce, în sfârşit, să pricep că formula aceasta aparent numerică este de fapt abstractă şi algebrică, ea cerându-se mereu tradusă, exemplificată, surprinsă în timp; şi anume de fiecare dată în conformitate cu adevărul atunci interzis. A! bieţii de noi, tot robi ai istoriei suntem şi tot sub vremi.

31 Decembrie 1959

Pe de altă parte însă, calitatea de senator roman nu pare legată de o anumită epocă istorică, întocmai după cum

Schelling arată că romantismul nu este o şcoală literară aparţinând unei faze a evoluţiei gustului, ci una din permanentele propensiuni ale sufletului omenesc. Ovreiul de peste 82 de ani, micul pensionar din Bucureşti, mi s-a dovedit dintr-o dată, şi în chipul cel mai simplu, capabil de simţăminte autentic senatoriale.

După ce i-am povestit cum s-au petrecut lucrurile, mi-a vorbit:

— Ce-ai mai venit acasă, nenorocitule? Le-ai dat impresia că şovăi, că poate să încapă şi posibilitatea să-ţi trădezi prietenii. În afaceri, când spui lăsaţi-mă să mă gândesc înseamnă că ai şi acceptat. Pentru nimic în lume să nu primeşti a fi martor al acuzării. Hai, du-te chiar acum.

Eu îl ştiu de pe vremea când se întorcea seara în Pantelimon pe scara trăsurii – marţial; când în timpul mişcărilor din 1919 a circulat prin atelierele fabricii în uniformă şi cu sabia scoasă din teacă, dar teatru tot îmi vine a crede că joacă, lui şi mie, măcar niţel. Mă uit la el mai mult pe furiş, mi-e teamă să nu constat că bravează. Îi arăt că acum nu găsesc pe nimeni şi că nici să stau la poarta Securităţii cu geamantanul lângă mine până Luni n-are nici un Dumnezeu, eroismul fiind foarte aproape de caraghioslâc… Şi mă simt istovit, şi mai e masa de diseară. Şi-i mai arăt ce înseamnă închisoarea cu adevărat, că e bătrân, că va rămâne singur cu o pensie tare mică; să nu se aştepte la mila nimănui; şi nici la vizite; şi-apoi mi-este frică; şi-apoi nu mi se cere la urma urmei decât să declar adevărul; şi nu ne vom mai vedea niciodată; şi-aşa i-am făcut numai necazuri toată viaţa, măcar acum la sfârşit să-i îndulcesc oleacă zilele; şi, ce mai la deal la vale, perspectiva închisorii, a suferinţei, şi pe deasupra cu gândul la nenorocirea lui, mă îngrozeşte.

(Iminenţa durerii mereu ne înduioşează şi căinţa, căţel

cuminte, vine pe urma paşilor ei.)

În parodia bine cunoscută, mamei lui Ştefan cel Mare i se face milă de fiul ei rănit, îi deschide porţile cetăţii şi îl doftoriceşte. Cât de puţin e parodia la curent cu meandrele sufletului omenesc şi cu surprizele pe care le poate rezerva o garsonieră bucureşteană. (Mai tare ca *Misterele Parisului24*.) Ascultându-l pe tata, nu mai încape nici o îndoială pentru mine că Doamna Oltea s-a purtat în realitate întocmai ca în poezia lui Bolintineanu. De vreme ce bătrânelul, ce evreul e în stare să-mi vorbească precum o face, oare ce nu-i cu putinţă? Artificialul e deopotrivă de răspândit ca naturalul, teatrul ţine de esenţa vieţii, Corneille descrie oamenii aşa cum sunt, iar la sfârşitul anului şcolar în recitările elevilor din clasele primare (eu într-a treia: *Ai avut credinţă, Rege, și de-aceea ai învins*) se spun banalităţi.

E adevărat, zice tata, că vei avea zile foarte grele. Dar nopţile le vei avea liniștite (trebuie să repet ce mi-a spus, trebuie; de nu, m-ar bate Dumnezeu) – vei dormi bine. Pe când dacă accepţi să fii martor al acuzării vei avea, ce-i drept, zile destul de bune, dar nopţile vor fi îngrozitoare. N-o să mai poţi închide un ochi. O să trebuiască să trăieşti numai cu somnifere şi calmante; abrutizat şi moţăind ziua toată, iar noaptea chinuitor de treaz. O să te perpeleşti, ca un nebun. Cată-ţi de treabă. Hai, nu mai ezita. Trebuie să faci închisoare. Mi se rupe şi mie inima, dar n-ai încotro. De altfel, chiar dacă apari acum ca martor al acuzării, nu fi prost, după șase luni tot te ia. E sigur.

Argumentul acesta din urmă, perfect logic, negustoresc şi avocaţial, mă impresionează îndeosebi. Doar că șase luni, când ţi-e frică, e cât o veşnicie.

Tata însă, din ce în ce mai senator roman, îi dă mai departe:

— Pregăteşte-ţi prin urmare lucrurile pentru Luni. Vezi, ia-ţi numai lucruri uzate. (Aici a greșit-o rău de tot.) Şi în astea trei zile care ne rămân să nu-mi vorbeşti nici un cuvânt despre proces, Securitate, închisoare. Vreau să le petrecem împreună, plăcut şi liniştit.

Așa și facem. Lucru curios, dorm într-adevăr destul de bine, ba şi mănânc cu destulă poftă (de mâncat mânca pe aparatul de tortură și osânditul din *Colonia penitenciară* a lui Kafka) şi mă port îndeajuns de cuminte.

Lipsesc de acasă numai în ziua de Anul Nou, la prânz, când sunt poftit la dejun de avocatul D.P., a cărui soţie mi-e o foarte veche prietenă – și prima, singura mea dragoste din tinereţe[25]. Îmi povestesc cu toţii (au doi copii) că au participat la un revelion unde unul din musafiri a picat mort, în timpul petrecerii, dansând. Bun început de an! comentează ei. De-ar şti că, pe deasupra, în prima zi au chemat la masă pe unul care peste trei zile va fi puşcăriaș… Îl întreb pe avocat, aşa într-o doară (cu toate că acesta era motivul pentru care am ţinut să vin şi l-am lăsat pe tata singur), ce părere are despre articolul 209 cod penal. Dă din umeri, îngândurat, posac: condamnarea e sigură, şi foarte mare…

3-4 Ianuarie 1960

Nu cred să fie prea mare, zice tata. O să-ţi dea probabil opt ani. Am eu grijă să-ţi las la Gică sau la altă rudă banii pe care-i voi realiza din vânzarea aparatului de radio, a maşinii de gătit, a buteliei de aragaz, a cărţilor – să găsești ceva când ieşi. (Despre confiscarea totală a averii condamnaţilor politici habar nu are.)

Luni dimineaţă mă aflu calm. Mă spăl, mă rad, mă

îmbrac, îmi verific geamantănaşul (plin de gioarse). Nu mi-a fost îngăduit să plâng nici măcar o singură dată în timpul celor trei zile. Tata, dătător de interdicţie, nici gând.

Mă întâlnesc pe stradă în ajun cu profesorul Al. El.[26], fost spirist, căruia mă apuc să-i spun – atât de emoţionat încât îi ghicesc mirarea înduioșată – că există şi evrei care iubesc cu adevărat România. Nu încape nici o îndoială, răspunde el politicos, nu numai politicos. I-am vorbit foarte declamatoriu. Se uită lung la mine.

Când sunt gata, îmi iau rămas-bun de la părintele meu. Sunt cătrănit rău. Tata însă – în pijama, mititel, grăsun, voios – e numai zâmbete şi-mi dă sfaturi ultime, ca antrenorul înainte de meci; repede, ca însoţitorul la gară, pe nerăsuflate, după ce a tăcut în faţa vagonului până-n clipa finală:

— Ţi-au spus să nu mă laşi să mor ca un câine? Ei bine, dacă-i așa, n-am să mor deloc. Te aştept. Şi vezi să nu mă faci de râs, zice. Să nu fii jidan fricos şi să nu te caci în pantaloni.

Mă sărută apăsat, mă duce până la uşă, ia poziția de drepţi și mă salută militărește.

— Du-te, îmi spune.

Cobor treptele în pas normal, fără a privi înapoi. Ies pe poarta blocului. Există ursite, există prevestiri, există telepatie. Pe strada mai întâi cu desăvârşire deşartă, cu toate că nu-i devreme, îşi face brusc apariţia de după colţ o singură persoană: un ofiţer de la MAI. Mă înfior.

— Cele mai rele clipe din timpul perioadelor petrecute la Securitate. Două:

Într-o noapte, și-i foarte târziu, încăpăţânându-mă în negaţie – asupra unui punct de altfel secundar, cine a venit de la Paris cu ultimul roman al lui Mircea Eliade şi piesele lui Eugen Ionescu, Marietta Sadova[27]? (constat că pentru un fricos ca mine încăpăţânarea este singurul liman) – sunt

amenințat: o confruntare cu șeful lotului.

Mai întâi nu înțeleg de ce confruntarea este prezentată ca o amenințare. (Sunt încă boboc.) Dimpotrivă, mă alină gândul de a-l revedea pe Dinu[28]. Perspectiva întâlnirii în toiul nopții, în birourile Securității, cu un fost reprezentant de vază al intelectualității „prolegionare” m-a și purtat pe aripile zglobii și tâmpe ale imaginației adolescentine, ale imaginației aceleia candide și dezarmante pe care bătrânii cei mai hârșiți în banalitate, tăvăliți în mediocru și spălăciți de renunțări tot o mai poartă în ungherele pitulate ale sufletului, acolo unde prostia se cuibărește și se fortifică definitiv, ca treponema gonită de bismut în străfundul marilor organe interne: va fi ceva dramatic și nobil și mult eroic. Ne vom întrece în a tăgădui. Ne vom întrece în a ne apăra unul pe altul. Ne vom zâmbi. Ne vom strânge mâinile. Vom suferi laolaltă.

— Să vină șeful, domnule anchetator, să vină.

Anchetatorul sună, dă un ordin șoptit și după o lungă așteptare tăcută e introdus Dinu Nc.

Mi s-a dat strașnică poruncă să nu scot nici o vorbă, stricându-mi-se astfel multe din elementele proiectatului eroism.

Stau cuminte la pupitrul din fundul biroului de anchetă și mă uit; sunt concentrat, atent, doar ochi și urechi. (Doar ochi, ca Mihail Strogov[29] privind-o pe maică-sa, Marfa.)

Ceea ce mă îngrozește și mă deprimă dincolo de orice putință de a mă exprima este și înfățișarea fizică a lui Dinu și ținuta lui. Înfățișarea: slab, gălbejit, neras, îmbrăcat în țoale ponosite care nu stau, ci atârnă pe el; au trecut numai un an și câteva luni de când nu l-am văzut și pe ce necunoscute versante ale lunii (luna cealaltă) a și ajuns! Și ochelarii aceia negri, care-s coșmarul meu, care – aveam să înțeleg abia mai

târziu – simbolizează întunericul ca opus al luminii lui Hristos. (*Veniţi de luaţi lumină... El era viaţa şi viaţa era lumina oamenilor. Şi lumina luminează în întuneric...*) Ochelarii negri nu-s un simplu accident poliţienesc, un procedeu de intimidare folosit în faza cercetării. Nu sunt nici măcar o tehnică rafinată de atingere a centrilor nervoşi cei mai vulnerabili pentru că sunt cei superiori. Sunt mult mai mult – şi de aceea sunt atât de înfricoşători (*Înconjoară-mă, Doamne, cu puterea nemărginită şi de viaţă dătătoarei Tale cruci şi fereşte-mă, Doamne, de orice rău, amin!* zice scurta rugăciune a insului anchetat: pe drumul de la celulă la birou ori în tăcerile interogatoriului ori ca fond mintal obsesiv neîntrerupt: *rugaţi-vă neîncetat*) –, sunt semnul şi pecetea fiarei, tată al minciunii şi prinţ al spaimelor, voievodul întunecimii. Ţinuta: stafia aceasta slăbănoagă şi jerpelită, de îndată ce a fost introdusă în cameră şi aşezată de gardian cu faţa la masa de lucru a ofiţerului anchetator şi de cum i s-a vorbit, a şi luat poziţia de drepţi. Nu i s-au scos ochelarii, eu n-am voie să vorbesc, aşa încât nu are de unde şti că sunt prezent.

Din tot scenariul meu s-a ales praf şi pulbere. Suntem în aceeaşi încăpere şi totuşi plutim pe orbite diferite – practic el e pe Alfa din Centaur – ca electronii cei fără de suflet, ca naţiunile ostile din cadrul cine ştie cărui imperiu asirian bazat pe cuceriri, ca speciile animale – raţe, curci, pui, mâţe, cocoşi, câini, capre, viţei – care-şi duc paralel şi indiferent viaţa-n ogradă, ca toate aceste orătănii, caprine şi bovine al căror singur loc geometric comun suntem noi oamenii, şi noi atât de deosebiţi de ele, de reduşi la interjecţii şi onomatopei pentru a putea să intrăm în legătură cu ele, de aflători pe cercuri care nu se întretaie nicicând.

Şeful vorbeşte pe un ton supus, prompt, concentrat care evocă un lung şi dureros dresaj. Aşa vom ajunge cu toţii.

Nu contestă nimic, confirmă totul, numele mi-l pronunţă cu nepăsare, înşiruit. (Din dosar, în preziua procesului, voi afla însă că figurează primul pe lista prietenilor *cu care se frecventează.*) Examenul e scurt şi candidatul a răspuns repede şi bine. Candidatul se şi înclină de câteva ori. Ochelarii negri dau candidatului un aer de milog obsechios, de sărac resemnat şi ascultător, cum erau cerşetorii şi sărmanii – şi cum se cuvenea desigur să fie – în romanele pilduitoare ale veacului trecut, când societatea înflorea puternică şi stabilă, când fiecare stătea cuminte la locul său şi se purta potrivit cu starea lui, când bogaţii calmi şi neroşi de îndoieli distribuiau domol pomenile, iar obidiţii, cunoscându-şi rostul, le primeau covârşiţi; când domnii purtau seara numai frac (poezie dedicată Anettei30: *deseori când plouă/ mă gândesc la ce frumos era/ în anul o mie nouă sute nouă*); când osândiţii la biciuire, din Rusia, îi spuneau gâdelui, neapărat, blagorodnicia voastră.

Blagorodnice, blagocestive locotenent-major pare Dinu a-i spune lui Onea (care şi el a luat pe scaunul lui un aer virtuos), iar eu nu-s mai bun decât şeful; tac chitic, conform poruncii nu strig: Dinule, sunt aici, Dinule, nu te lăsa voinice, Dinule, am hotărât să mă port bine. Nu strig pentru că mi-e teamă şi mie şi pentru că mi-este şi silă şi sunt supărat ca un copil căruia i s-a sustras jucăria: bosumflat, clocotind de revoltă, zgribulit în dezamăgire, fript de înşelăciune, mă uit la D. şi la anchetator cum s-ar uita ţâncul la oamenii mari care nu-s ei buni decât să făgăduiască şi apoi să nu se ţină de cuvânt, să te piardă din vedere, să-ţi plimbe prăjitura pe sub nas şi să te trimită, zâmbitori şi cruzi, la culcare.

Al doilea moment, şi mai cumplit: din nou confruntat

cu T., aceasta mult mai târziu, când am fost adus înapoi de la Gherla, mai întâi la Jilava, apoi iarăşi la Securitate spre a fi martor într-un proces. T. are acum un fel de statut de martor de profesie: n-a fost trimisă la penitenciarul de executare a pedepsei, o ţin la Malmaison (*Cum îl cheamă dom'le pe generalul inginer belgian care a construit forturile, începe cu B? Aş de unde, Bartholdy e ăl care a sculptat statuia Libertăţii de la New York…*) o scot la tot felul de procese din partea acuzării.

De data aceasta – şi mi-o aruncă anchetatorul din primele clipe – nu mai sunt cel ce am fost.

M-am înţelepţit şi m-am şmecherit şi eu, se cheamă că sunt puşcăriaş vechi, frecat în anchete, nu mai merge atât de uşor cu mine, ştiu să mă apăr, am învăţat. Le-am prins din trucuri, i-am auzit râzând. (Asta e de altfel marea deosebire dintre noi şi cei din Occident, neştiutorii: noi *i-am auzit râzând* și, vrând-nevrând, greu de tot, încet, împotriva noastră înşine, luptând, rezistând, a trebuit până la urmă să ne trezim şi noi, să dobândim acces la condiția atât de anevoie de înţeles şi de realizat – a şmecherului.)

În procesul lui Nego n-au scos nimic de la mine, declaraţii anodine (*Ce, mă, îi dai certificate de democratism, ştii c-ai haz! Şi zici că au fost conversaţii banale?*) şi nu m-au putut folosi ca martor. Am plătit din gros pentru aceasta şi mi s-a pus mai târziu problema dacă merita s-o fac. Sunt şi unii care susţin că nu e necesar să rezişti: semnezi orice, iar la proces, oral, declari ce vrei, acolo spui adevărul şi-ţi împaci conştiinţa.

Greşită socoteală. La proces poţi spune ce vrei, aşa e. Dar şi-au pus abilii întrebarea de ce? De ce poţi spune tot ce vrei şi poţi afirma că retractezi şi că nu ştii şi că n-ai făcut şi că n-ai auzit şi că e om de treabă şi vechi progresist şi că şi

zii şi descarcă-te şi linişteşte-ţi cugetul şi încheie pace cu tine însuţi şi turuie şi dă-i – cât te-o lăsa. De ce? Pentru că tot ce spui în public (dacă nu-s şedinţele secrete, ca la noi) nu are nici o valoare şi nu se consemnează, ori dacă se consemnează se consemnează numai de ochii lumii (când e), acolo; declaraţiile date în faţa tribunalului *nu sunt trecute la dosar* decât dacă se mărginesc la a confirma şi menţine cele declarate la anchetă. Hotărârea se dă numai pe baza actelor aflătoare la dosar, unde sunt şi declaraţiile voastre scrise şi iscălite, deştepţilor. Ce spuneţi la tribunal e ca şi cum aţi vorbi la un post radiofonic emiţător care nu transmite, ori în receptorul unui telefon defect, pe ecranul unui film mut.

Ea dă şi acum o declaraţie satisfăcătoare pentru anchetă. Dar nu numai eu am făcut progrese, a făcut şi ea. Umple un proces-verbal atât de perfect, de tipizat, de corespunzător, vorbeşte atât de conform cu ceea ce se aşteaptă de la ea să spună – *de acordat* –, ofiţerii o tutuiesc pe un ton atât de familiar şi de binevoitor-dispreţuitor încât mă apucă iar ameţeala, o ameţeală de data aceasta însoţită de spasme intestinale şi de un fel de aprigă luciditate duşmănoasă. Poate că acum e – la patruzeci şi opt de ani – momentul în care trec de la copilărie la maturitate, de la visare la cunoaştere, la *awareness31.* Mă „lămuresc". Asta-i lumea şi ca dânsa suntem noi. Şi cu varza unsă şi cu slănina-n pod. Şi de avere şi de unt, dulceaţa de pe pământ. Baba dacă ar avea roţi ar fi tramvai, dacă ar avea un coif ar fi ministru de război. Acum, pentru prima oară sunt şi eu cu adevărat fanatic. Toate vechile mele vagi atracţii înspre legionarism, înăbuşite, înfundate, inconştiente, tresar, prind viaţă. Şi mă cuprinde, contradictoriu, şi-o milă, şi-o groază înduioşată, apoasă.

Câtă stăruinţă în detalii! Parcă saltă şi bat clapele

maşinii de scris. Şi a spus… şi am spus… şi iar a spus şi atunci am răspuns… Nu, nu se poate să fie chiar aşa. Oi fi surzit, oi fi având halucinaţii auditive. N-am. Şi de ce să nu se poată, mă rog? Iată că se poate. Totul se poate. Orice se poate. (Dacă s-a dus să depună că doamna Brăiloiu32 făcea propagandă monarhistă, proslăvindu-l pe Carol. O văduvă care plimba copiii de ştabi prin Grădina Icoanei învăţându-i să vorbească franţuzeşte, o singuratică, o năpăstuită, numai oasele de ea şi pe deasupra dispreţuindu-l şi duşmănindu-l pe Carol al II-lea nu mai puţin decât mine.) Puterea combinatorie în domeniul moral nu are limite.

Răsfăţătură bucureşteană ce eşti, fecior de bani gata, becher tomnatic, ovreiaş franţuzit, creştin, nu cumva proaspăt cocoloşit în credinţă de frică şi din nevoia de cuib, de bârlog, de adăpost, deşteaptă-te şi priveşte unde te-ai băgat: la umbra crucii, a unei unelte de tortură de pe care şuroieşte sângele, pe care stă unul căruia i se destramă bojocii, măruntaiele, rărunchii şi nu e numai chinuit şi omorât, cu încetul, ci şi batjocorit, mai ales batjocorit – şi mai ales omorât, ca vita jertfită, ca ucisul ciopârţit cu satârul de un oarecare spintecător. Maţe sfârtecate, năduşală, sânge, batjocură, cuie. Ăsta e creştinismul, băiete. Nu clopotele bisericii din Pantelimon în zilele de Duminică şi sărbători, nu bradul de Crăciun din frumoasa casă Şeteanu, nu barba generalului Zossima, nu bomboanele bătrânei doamne Eliza Boerescu, văduva lui Costică, fratele lui Vasile ministrul lui Alexandru Ioan Cuza, nu sfătoasele glume ale lumeţului popă Georgescu-Silvestru, nu botezul din celula 18 – atât de umil şi deci atât de maiestos, atât de ascuns şi deci atât de strălucitor –, nu, nu ecumenismul făgăduit atât de grabnic (şi oricum evocator al fastului Romei, splendorilor Italiei şi rafinatei topologii latine), nu gesturile de împăcăciune atât

de lesnicioase de fapt şi, oricum, de izvoditoare de pace, linişte şi subterană mândrie, ci asta: crucea adevărată, enormă, puturoasă, indiferentă; mânjitură, scârbă…

Aud aevea ori mi se pare numai că iarăşi aud *Uite-ţi marfa, uite pe cine ne-ai adus*? Parcă nu-i decât un ecou, o reverberaţie, o durere fantomă ca aceea din membrul amputat. Marfa, în orice caz, sunt tot eu, care acum mă învârtoşez, care acum pentru prima oară ştiu ce poate fi durerea când se apucă de treabă pe răpunere şi cu temei şi n-o mai amortizează şocul surprizei, n-o mai îndulceşte ciudata elevaţie care înlăuntrul nostru ţine hangul primei dezamăgiri – şi se pune a fi ceea ce este şi se pricepe a fi – (Camus: De la un anume punct al suferinţei şi nedreptăţii încolo nimeni nu mai poate face nimic pentru nimeni, şi durerea e sihastră) –; eu care acum ştiu tot atât de puţin a vorbi ca şi cum singurele limbajuri pe lume ar fi algol, cobol şi fortran, eu care acum încep să mă îndepărtez din locul unde mă aflu cu viteze apropiate de ale luminii: de data asta l-am luat de la început pe NU în braţe şi-l ţin strâns, bărbăteşte. Mint liniştit. M-am şmecherit doar. I-am auzit râzând, cum de-aş vrea să le pot spune şi dragilor mei londonezi: *you didn't hear them laugh33*, să le pot cita pe Brice Parain: dialectica e totuna cu iadul, să le arăt că nici cele două bătrâne canalii bărboase nu-s mai bune nici ele – tot aia e pretutindeni, la fel –, două pramatii, două podoabe, cum îi place a grăi cu predilecţie lui Onea.

M-ar auzi oare londonezii? Ar sta să mă asculte? Aflarea adevărului însingurează. Trecerea de la durerea care-ţi crapă capul, biruitor, la calmul rece e şi ea ocultă şi quasi-instantanee, ca şi lumina. Lumina, despre care Stéphane Lupasco34 crede că în momentul entropiei finale a universului va domni peste tot locul deoarece nu vor mai

exista nici un fel de alte particule materiale decât fotonii. Totul nu va fi decât lumină. *Era lumina cea adevărată. Lumină din lumină, Dumnezeu adevărat din Dumnezeu adevărat…*

Februarie 1962

„Şi bucuria voastră nimeni nu o va lua de la voi.” *Ioan* 16,22„Aşa şi eu să mă ţin drept! Să nu-mi pierd sufletul.” *Paul Claudel* Celulele din *Reduit*, la Jilava, sunt deosebit de mohorâte și au reputaţia unui regim şi mai sever decât „pe secţii”. La 34 ajung venind de la „secret” unde am fost ţinut, câtă vreme am făcut greva foamei, într-o celulă neîncălzită de când a fost construit fortul – odată cu inutila centură din jurul Capitalei – de către inginerul Brialmont. Frigul, mai teribil ca foamea şi setea (dar cel mai rău e nesomnul), m-a pătruns adânc.

Trebuie că arăt tare prăpădit, pentru că faimosul plutonier Ungureanu, care mă ia în primire la poarta *Reduitului*, mai că-mi zâmbeşte (cum s-ar îmbuna, spre pildă, amatorul de bucate alese în faţa unui hartan de vânat neîndoios bine frăgezit) și mă încredinţează șefului de cameră recomandându-i să-mi dea un pat singur şi să aibă grijă de mine. Sunt plasat în patul cel mai de lângă uşă, ca un suspect, şi privit cu luare-aminte de şeful camerei, un basarabean cu nume rusesc, o matahală, posomorât, cu priviri aspre; aflu curând că-i periculos, se zice că-i un răspopit. Celula 34 e un fel de tunel întunecat și lung, cu numeroase şi puternice elemente de coşmar. E o hrubă, e un canal, e un maţ subpământean, rece şi profund ostil, e o mină stearpă, e un crater de vulcan stins, e o destul de izbutită imagine de iad decolorat.

În locul acesta aproape ireal de sinistru aveam să cunosc cele mai fericite zile din toată viaţa mea. Cât de absolut de fericit am putut fi în camera 34! (Nici la Braşov, cu mama, în copilărie, nici pe străzile nesfârşite ale misterioasei Londre; nici pe mândrele dealuri ale Muscelului, nici în decorul de ilustrată albastră al Lucernei; nu, nicăieri.)

Sunt în cameră şi foarte mulţi tineri, supuşi unui tratament special de gardieni şi îndeosebi de şeful camerei. (Ura bătrânilor împotriva noii generaţii; care merge până la alianţa cu cei mai înverşunaţi dintre caralii pentru făurirea frontului comun împotriva *desmăţaţilor* şi *necuviincioşilor.* Un chip de solidaritate de generaţie şi vârstă, foarte asemănătoare cu solidaritatea de clasă datorită căreia unii ţărani, muncitori şi mici amploaiaţi urăsc pe codeţinuţii titraţi, boieri sau burghezi mult mai aprig decât pe reprezentanţii administraţiei.) Din prima zi constat în toată celula o sete grozavă de poezie. Învăţarea pe dinafară a poeziilor este cea mai plăcută şi mai neostoită distracţie a vieţii de închisoare. Fericiţi cei ce ştiu poezii. Cine ştie pe dinafară multe poezii e un om făcut în detenţie, ale lui sunt orele care trec pe nesimţite şi-n demnitate, al său e holul hotelului *Waldorf-Astoria*, şi a sa e cafeneaua *Flore.* Ale lui îngheţata şi limonadele servite pe măsuţele braseriei *Florian* din piaţa San Marco. Ştia el, abatele Faria, ce face pregătindu-se pentru insula Monte-Cristo prin învăţarea pe de rost a tuturor cărţilor. Şi nici nu bănuia Nicolai Semionovici Leskov ce bine a grăit povăţuind: „Citeşte şi încearcă să te alegi cu un folos. O să ai parte de-o bună distracţie în mormânt”. Închisoarea fiind şi ea un mormânt, sfatul se adevereşte excelent: cui îi place să înveţe poezii nu se va plictisi niciodată în puşcărie – şi nu va fi singur.

Din acest punct de vedere stau bine. Ştiu pe dinafară

Luceafărul, *Scrisorile*, foarte mult Coşbuc şi Topârceanu (are deosebită căutare), mii (cred) de versuri de Gyr şi Crainic (înghiţite de la început, odată cu alfabetul Morse, de la veteranii legionari); am prins și o mulţime din Verlaine, Lamartine şi Baudelaire; sonetul lui Arvers, fireşte (*Ma vie a son secret, mon âme son mystère35*), Samain – *Au jardin de l'Infante* – ceea ce, când îl repet ori îl predau, mă poartă cu gândul la *Ojardindilifant* din *La Medeleni* şi la după-amiezele paradisiace din strada Pitar-Moşu.

Îmi găsesc de îndată un cerc de tineri care vor să înveţe *Luceafărul* şi aşteptau ca pe jăratec să vină cineva care să-l ştie. În cameră se mai află și un tânăr pastor luteran din Braşov, cu aspect de Gösta Berling36; germana îi e limba maternă şi e poet el însuşi. Înfocat admirator al lui Rilke, din care a tradus; şi cunoaşte nenumărate poezii ale marelui poet, pe care le recită superb, cu o simţire vibrantă şi un tâlc nemaipomenit; are o răbdare de fier și o bunăvoinţă refractară oboselii. Totul la el pendulează între semizeu şi sfânt. Dacă ne-ar spune că

Mein Vater Parzifal trägt seine Krone, Sein Ritter ich – bin Lohengrin genannt37 ori dacă ne-ar mărturisi că e însuşi Siegfried picat după a sa *Rheinfahrt38* de-a dreptul la *Reduit* l-ar crede orişicine.

Bruder Harald Sigmund – căci aşa îl cheamă, îndeajuns de wagnerian – se dovedește dintr-odată a fi minunea aceea pe care puşcăriaşului îi este rareori dat s-o întâlnească, dar de la care, când dă de ea, află ce poate fi bucuria: e curajos, e mândru, de neînfrânt, politicos ca în salonul prinţului de Conti unde se serveşte *le thé à l'anglaise39*, mereu zâmbitor şi demn ca modelele portretelor lui La Tour, Perronneau ori Van Loo, şi bine dispus, niciodată somnoros ori posac, doritor şi gata în orice clipă să înveţe orice, să discute, să

asculte, să povestească, să comunice tot ce ştie: un domn, un nobil, un erou. Un asemenea om îţi dă, puternic, nostalgia evului mediu şi te apucă, în prezenţa unuia ca el, o crâncenă vrăjmășie faţă de vremurile de astăzi și împotriva democraţiei din tramvai la orele de vârf. (*Ce te împingi? dacă nu-ţi place ia-ţi maşină mică! nu ţi-ar fi ruşine să-ţi fie, nu că-i fi f'un leu!*) Uite că-i un leu, uite că există şi lei! Uite că nu sunt numai năpârci şi târâtoare. Uite că *poate* însemna viaţa şi altceva decât supremul ideal al menţinerii rândului la coadă ori al scoaterii vecinului din camera de alături spre a te extinde în locul lui.

Prezenţa tineretului – incomparabil mai rezistent (moraliceşte, căci sunt mai toţi tuberculoşi), mai blând şi mai vertebrat decât bătrânii – şi a pastorului au ivit în camera aceasta o atmosferă de grandoare, de medievalism hieratic; fâlfâie invizibile mantii purpurii, lucesc fulgerătoare tăişuri de Damasc. Fiecare gest dezvăluie un donquijotism mocnit. Nu ştiu cum, dar sosirea mea, respingător de slab şi impresionant de palid, duhnind a ger, dârdâind până şi-n priviri, însoţit de o aureolă de grevist al foamei, contribuie şi ea la accentuarea atmosferei de nobilă sfidare a realităţii. Mai sunt şi doi medici, oameni tare de treabă şi nişte ostaşi din Oastea Domnului şi nişte sectanţi, apicultori şi ahtiaţi de psalmi (eu ştiu şi psalmi, învăţaţi mai toţi de la bonomul Hariton Rizescu, ţârcovnic onorific la o mare biserică din centrul Bucureştilor); şi parcă toţi se întrec în a fi gentili unul cu altul şi toată lumea învaţă de dis-de-dimineaţa până seara poezii, pe nerăsuflate, şi se povestesc cărţi serioase, şi Bruder Harald se depăşeşte pe sine – recită, traduce, predă – şi relatează pe larg – cu modestie, dragoste şi simţul ecumenic al relativităţii – viaţa şi doctrina doctorului Martin Luther. De pretutindeni – ca norii de munte – se iscă şi se

condensează în celula 34 atmosfera aceea inefabilă şi fără de seamăn pe care numai închisoarea o poate făuri: ceva foarte apropiat de ce va fi fost curtea ducilor de Burgundia sau a regelui René de la Arles ori a unei *court d'amour40* provensală, ceva foarte asemănător cu paradisul, ceva foarte japonez, cavaleresc, ceva ce i-ar fi înnebunit pe Henry de Montherlant, pe Ernst Jünger, pe Stefan George, pe Malraux, pe Chesterton, pe Soljeniţîn, ceva alcătuit din curaj, dragoste de paradox, încăpăţânare, sfântă nebunie şi voinţa de a transcende cu orice preţ mizerabila condiţie umană; ceva ce evocă numele aristocratice alese drept cele mai exaltante de Barbey d'Aurevilly: Hermangarde de Polastron şi Enguerrand de Coucy; ceva care, fără să înţeleg prea lămurit cum, îmi aduce dureros aminte de neizbutitul atentat din 20 Iulie '44 al lui von Stauffenberg și al aristocrației germane41. Ceva ce-mi trezeşte în memorie şi aceste cuvinte ale lui Lev Șestov: „Pare-se că există două teorii, cu totul potrivnice, despre originea speciei umane. Unii susţin că omul coboară din maimuţă, alţii că a fost creat de Dumnezeu. Se ceartă grozav. Eu unul cred că se înşală şi unii, şi alţii. Teoria mea este următoarea: cei care cred că omul coboară din maimuţă, coboară cu adevărat din maimuţă şi alcătuiesc o rasă aparte, în afara rasei oamenilor creaţi de Dumnezeu şi care cred şi ştiu că au fost creaţi de Dumnezeu". Ceva care sună aidoma cu falnicul ritm al versurilor lui Gyr: „Unde-i Vodă Caragea? *Iancu* vrea să-l vadă!". Ceva ce-mi confirmă în chip strălucit şi tangibil afirmaţia Simonei Weil: „Datorită bucuriei, frumuseţea lumii ne pătrunde în suflet. Datorită durerii, ne pătrunde în corp". În celula 34, bucuria – izvorâtă din aristocraţie, poezii şi sfidare – şi durerea (căci domneşte un frig cumplit, mâncarea e cu totul pe sponci, apa continuă să fie viermănoasă, încăperea e apăsătoare ca într-un film de

groază, bruftuielile curg gârlă, orice observaţie a caraliilor e însoţită de ghionţi sub fălci şi pumni în cap) se amestecă atât de inextricabil încât totul, inclusiv durerea, se preface în fericire extatică şi înălţătoare. Când vaca mănâncă iarbă, iarba se preface în carne de vacă. Tot aşa, când pisica mănâncă peşte, peştele se preface în carne de pisică. Suferinţa pe care o asimilăm, dintr-odată, devine euforie. Versurile lui Georg Trakl, învăţate de la părintele Harald, întăresc şi ele această senzaţie:

Wanderer tritt still herein;Schmerz versteinerte die Schwelle. Da erglänzt in reiner HelleAuf dem Tische Brot und Wein[42]*.* Da, ne pătrunde parcă pe toţi bucuria senzaţională de după împărtăşania cu pâine şi vin, cu mult curatul Trup şi prea scumpul Sânge. Hasizii nu se îmbătau oare cu apă chioară invocând numele lui Savaot? Nu suntem în stare să prefacem şi noi mizeria maţului acestuia de piatră şi înjosire în entuziasm? Lipsa de entuziasm, zice Dostoievski, e semnul sigur al pierzaniei.

Dar numai entuziasmul nu lipseşte în camera 34, şi dacă aşa stau lucrurile nimeni şi nimic nu-i pierdut. Nu ne este ruşine nici de exaltări la rece şi de un fel de neîntrerupt extaz, prevenitor şi solemn, tot potrivit recomandării lui Dostoievski, ale cărui cuvinte „Omul nu există decât dacă există Dumnezeu şi nemurirea” le repetăm surâzând cu subînţeles şi ni se par orbitor de evidente.

Şi aici, la 34, mi se arată din nou ceea ce mă străfulgerase şi la 18: că minunea face parte din viaţa reală, că e o componentă a lumii. Adhémar Esmein[43], pe planul dreptului constituţional, constatase desigur acelaşi lucru când susţinea – împotriva aşa-zişilor realişti ai ştiinţei juridice – că ficţiunile sunt şi ele realităţi. Minunea în celula 34 este ştiută şi acceptată ca un fapt indiscutabil.

Minune este şi felul cum ne purtăm unul cu altul, întrecându-ne în a ne ajuta, a ne vorbi delicat, a ne face viaţa cât mai plăcută unul altuia. O percheziţie îmi confiscă singura sticluţă unde îmi păstram lichidul negru care – spre norocul meu – ni se serveşte acum dimineaţa drept cafea în locul mai consistentului terci. Deoarece nu rămâne nimic din câte ni se dă, „cafeaua” îmi e o preţioasă rezervă. Confiscarea sticluţei ia proporţii de pierdere catastrofală. Percheziţia a avut loc dimineaţa şi pentru deţinerea sticluţei am fost violent surchidit şi ameninţat. Seara, la ora stingerii (nominală, pentru că becurile nu încetează a-şi răspândi puternica lumină), când dau pătura la o parte, găsesc dedesubt o sticlă, mai mare decât cealaltă. Binefacerea e conformă cu cele mai stricte precepte critice, fiindcă nu ştiu cine a pus sticla, nu pot întreba, nu pot afla. Binefacerea aceasta (şi cum de a scăpat preţiosul obiect de la o percheziție severă?) e act gratuit în deplin înțeles gidian, e și mai gratuită decât crima lui Lafcadio44. Absoluta discreţie recomandată de Mântuitorul e prezentă neîntinat. Gestul acesta mă copleşeşte, mă trec fiorii orgoliului, mă clatin şi – s-ar fi putut altminteri? — îmi ud aşa-zisa „pernă” cu dulcile lacrimi fierbinţi ale fericirii.

Ianuarie 1960

În prima celulă de la Securitate, Mircea M.45, fost gazetar la *Universul*, prins într-o mreajă de încurcături primejdioase. Mă primeşte cu multă, dar și străduită bunăvoinţă. Se vede cât de măcinat e de hărţuieli. Fiind nou-venit, nu mi s-a luat pâiniţa adusă de-acasă şi-i dau prilejul, după doi ani, de a mânca o bucată de pită albă.

De la anchetă mă întorc de cele mai multe ori terfelit.

Locotenentul-major Onea, dintre „metodele de simplă securitate”, cu mine a preferat-o pe a îndelung repetatelor loviri cu capul de pereţi; alteori sunt călcat în picioare (poartă cizme). Mai e şi tovarăşul maior Jack Simon, mustăcios şi rece, cu glas cristalin, care-mi pune în vedere că a hotărât, în calitatea mea de ovrei legionar, să mă omoare cu mâna lui. Deocamdată sunt pus pe rangă, soluţie disproporţionată faţă de ameninţare, dar neplăcută şi ea. Mircea M. se arată foarte complezent, moaie ambele prosoape – al meu şi al lui – şi cu gentileţe stingherit părintească (e mai tânăr ca mine) mi le aplică pe cap, pe coaste, pe tălpi, după cum e cazul.

Într-o seară târziu, când sunt adus înapoi, îmi ghiceşte tulburarea deşi nu sunt vătămat. În câteva cuvinte îi relatez – din josnic instinct al confesiunii pălăvrăgite – ce se întâmplase. Fusesem din nou confruntat cu ea. Ofiţerii îşi manifestaseră nemulţumirea faţă de „marfă”, dar nu stăruiseră, iar la urmă – *mirabilis res46* –, aprinzându-şi tacticos ţigările şi apucându-se de taclale, ne-au făcut semn că putem să ne apropiem unul de altul şi să conversăm liber. A venit spre mine, mi-a vorbit. Nu-i răspundeam. Sunt fâstâcit însă, nu aud bine şi-mi pare că totul durează mult. Cei doi îşi continuă la biroul lor pseudo-conversaţia de actori figuranţi în timp ce în mijlocul scenei evoluează şi înalţă glas eroii piesei.

A vorbit ce-a vorbit, apoi le-a spus ofiţerilor că terminasem. Fără grabă, m-a sărutat de două ori: o dată pe fiecare obraz, duios.

Povestioara mea i se pare senzaţională lui Mircea M. şi vrednică de trecut în analele Securităţii. Îmi cere să i-o repet, o gustă şi nu încetează de a comenta: „Femeile, domnule, femeile. Cu astea nu ştii niciodată”.

E mai complicat. Dar accesul destăinuirilor mi-a trecut şi renunţ la explicaţii mai laborioase. Cele relatate, în orice caz, i-au plăcut, l-au distrat, l-au liniştit: nu mai e sub anchetă, e sub narcoză, e în fermecata împărăţie a bârfei, e pornit pe nesfârşitul drum de caravană al uimirii bărbăteşti în faţa sfinxului feminin. *Ich bin der Räuber Orbasan47*.

În fiecare seară, tovarăşul meu se roagă, scurt. (La Securitate e voie să te închini. Aveam să aflu mai târziu, la închisoare, că acolo nu e voie.) Când se ridică în picioare, mă ridic şi eu şi stau lângă el, împietrit, tulburat că nu mă pot asocia, decât printr-un vag şi neconcludent gest de politeţă, rugăciunii lui. Nu-mi fac cruce.

În a doua celulă. N.N.P.48, trecut la catolicism, mă îmbărbătează. Se roagă mult, recită rozariul Sfântului Anton. Lui îi spun că aş dori să mă botez. E mai mult o veche visare, o tendinţă, acum fără sorţi de împlinire. Încep să-mi dau seama că, vorbind pe şleau, e o dorinţă stăruitoare, ajunsă în stadiul nerăbdării.

Când mă înapoiez de la grefă, unde mi s-a adus la cunoştinţă condamnarea (şi nu mi-am putut opri un rictus nervos: *treisprezece ani și muncă silnică* mi se păreau termeni melodramatici), îi arăt că nu e deloc probabil să pot rezista până la capăt şi că ar fi mai bine să mă botez. Cum însă? Să vezi că, soarta! n-o să o pot face. N.N.P. – deţinut mai vechi decât M.M. – mă asigură că acum nu voi fi ţinut mult la Securitate şi că voi găsi fără îndoială în închisoare un preot care să se învoiască a mă boteza, clandestin se-nţelege, dar valabil. Toate camerele prin puşcării sunt pline de clerici de tot felul, numai că sunt în general temători, fapta e gravă; primesc sfatul, de vreme ce sunt hotărât să folosesc cel dintâi prilej.

Imposibilul.

Acesta ni se cere.

Altminteri nu încape nici scăpare, nici ieşire, nici beatitudine. (Şi nici liniştea măruntă.)

Adagiul juridic nu se aplică în viaţa morală: dimpotrivă, *c'est à l'impossible qu'on est tenu*[49]*.* Preceptul de drept (*à l'impossible nul n'est tenu*[50]) are o valabilitate strict limitată în domeniul sinalagmatic.

Atâta doar că există două feluri de imposibil: există imposibilul imposibil şi există imposibilul posibil. Imposibilul imposibil – cel fizic – nu are deloc o importanţă şi e lipsit de semnificaţie. Exemplul dat de vechii jurişti – deşi astăzi nu mai are haz – e cât se poate de concludent: nu te poţi obliga prin contract să mergi în Lună. Desigur, nici nu vrea să spună mare lucru. Dar nu asta ţi se cere. Ţi se cere altceva. Nu ţi se cere de a merge în Lună. Ţi se cere – şi-i cu totul altceva – Luna de pe cer. Şi de preferinţă albastră.

Atâta timp cât nu ieşim din posibil, din contabilitate, nu putem nici concepe, nici pretinde paradisul.

Ce puteam face? întreabă executorul ordinelor date de un regim tiranic. Ce puteam face? întreabă ostaşul care a primit o misiune strigătoare la cer. Nimic, fireşte, nu puteau face nimic. Şi nici nu trebuie osândiţi că n-au făcut nimic, că s-au supus şi au executat. De aceea şi sunt procesele de la Nürnberg o greşeală şi o ruşine. Ceva totuşi puteau face şi fără risc: puteau să nu săvârşească păcatul de prostie, puteau adică să nu facă exces de zel, ci dimpotrivă: să execute agale şi-n silă, să mai amâne niţeluş, să transforme lenea în virtute, s-o ia încetişor de tot. Asta puteau – şi din păcate mulţi n-au făcut-o.

Iar dacă vreunul ar fi vrut (şi ar fi putut) să fie sfânt sau erou sau creştin, tocmai asta făcea: imposibilul. Nu executa, fie ce-o fi! (Şi unei acţiuni care transcende şi rupe

monotonia vieţii automate este de presupus că Dumnezeu nu i-ar fi răspuns prin nepăsare.) S-ar putea ca definiţia eroismului și sfinţeniei să nu fie decât aceasta: să faci imposibilul posibil. Nu poţi – om de pe stradă – călca pe Lună sau pe Marte, dar Luna de pe cer poţi s-o cucereşti: ajunge să faci ceva ce este cu neputinţă în cadrul prudenţei temătoare și logicii afierosite contabilităţii. Executarea negrăbită, şireată, reticentă a ordinelor tiranice, bunăoară, ţine de imposibilul posibil și de libertatea de a refuza. Legile lumii, aşadar, nu-s o piedică totală pe calea ce merge spre paradis: sunt doar o piedică mai grea ce poate fi înlăturată prin reconsiderarea noţiunii (superficial examinată) de imposibilitate.

(Omul de pe stradă. De parcă nu ar intra și într-o biserică – ai cărei întemeietori au ştiut să spună nu împăraţilor romani – sau n-ar avea şi casă, unde-şi petrece noaptea, perioadă a reflectării; căci dacă bufniţa stă lângă înţeleapta zeiţă Pallas pricina este că numai după pripa zilei urmează gândirea, nocturnă și calmă.)

Smochinul neroditor. Acesta cred că este sensul la prima vedere atât de nedrept al parabolei, unde Hristos mai degrabă îl recuză pe smochin, îi spune „lipseşte din faţa mea”, decât îl blestemă. Parcă Hristos ne cere să lucrăm după soroace şi regulamente, ca la bănci. Frumos motiv: nu-i timpul meu! Oricând e timpul de a face binele. Oricând e timpul de a-l îndatora pe Hristos. Și după cum împărăţia lui Dumnezeu va veni pe negândite, pe furate, tot astfel și faptele care o prevestesc nu ţin seama de termene și contracte.

Sau parcă prietenia stă în a răspunde: te voi ajuta *dacă pot.* De-așa prietenie… Prieten se numeşte omul care te ajută fără ca verbul să fie urmat de un complement adverbial

circumstanţial de timp sau de loc sau de mod. Iar Domnului cât îi place să ne dea numele de prieteni ai Săi!

— Din pilda talanţilor reiese că omul care a plecat departe, și-a chemat slugile și le-a dat pe mână avuţia sa este însuşi Dumnezeu: pe acela care, restituind un talant – atât cât primise – răspunde: „Doamne, te-am ştiut om aspru, care seceri unde nu ai semănat și aduni de unde n-ai împrăştiat", stăpânul nu-l contrazice, dimpotrivă, îi confirmă caracterizarea, repetând-o (*Matei* 25,26). Şi, imediat după aceea, urmează straniile cuvinte: „Căci tot celui ce are i se va da și-i va prisosi, iar de la cel ce n-are și ceea ce are i se va lua".

Rezultă că lui Dumnezeu nu i se pot aplica simplistele idei pe care ni le făurim noi, oamenii, despre dreptate şi că relaţiile noastre cu Dumnezeu nu se întemeiază pe un *do ut des51* contabil, în care noi să fim întotdeauna creditori şi beneficiari pasivi.

Dumnezeu seceră și unde n-a semănat: înseamnă că trebuie să dăm de la noi, să ne străduim, să dăm cu împrumut, să luăm iniţiative. Atitudinea de: parcă ce rău am făcut eu! eu n-am făcut rău nimănui! fac și eu ce pot! dacă nu pot mai mult! este – vorba *lor* – o atitudine de gură-cască, se află în contradicţie cu parabola talanţilor şi vădeşte că n-am înţeles cât de grav e păcatul de lenevire şi cât de concret consideră Dumnezeu îndemnul: cerurile se cuceresc. Nici cât de grav, de stăruitor ni se cer efortul şi năzuinţa spre imposibil, de nu chiar imposibilul însuşi.

— Cu Dumnezeu nu-i de glumit: „Ieşi din ţara ta și din rudenia ta și din casa tatălui tău", „Ia-ţi crucea ta", „Vino după mine", „Vegheaţi dar", „Spălaţi-vă şi curăţaţi-vă!", „Du-te şi strigă", „Scoală-te, ridică-ţi patul şi umblă".

Nu se stă locului; nu-i rost de încropire, de confort, de

moale visare; Oblomov52 e osândit; în lene, boală şi nebunie nu-şi poate nimeni găsi pretext. (Şi nici măcar în dreptate: smochinul.)

Dar Marta, atunci, de ce e dojenită? Pentru că o reţin fleacurile, se osteneşte în zadar şi pierde măsura, se agită. Domnul ne cheamă la treburi serioase: *moartea e pe noi*, şi noi cu ţigara în pat (ca Oblomov) ori ne spetim pentru nişte blide ca şi cum ar fi esenţe (ca Marta)!

— Fraza cea mai de folos pentru a te apropia de creştinism şi a începe să întrezăreşti o dâră de lumină este alcătuită din aceste câteva puţine, uluitoare cuvinte ale lui Sir Thomas More (*Saint* Thomas More au grijă – îndreptăţită grijă – să-i spună catolicii englezi), adresate unui prieten căruia voia să-i dovedească absoluta încredere ce-i acordă şi serioasa sinceritate cu care-i vorbeşte: *I trust I make myself obscure53*.

Mai ameţitoare vorbe nu s-au rostit niciodată, afară de: „Cred, Doamne! Ajută necredinţei mele". Despre care îmi spun că dacă din toată *Biblia* n-ar rămâne decât ele, ar fi de ajuns pentru a dovedi esenţa divină a creştinismului. Deşi Papini afirmă că *Fericirile* sunt textul pe care globul pământesc şi omenirea îl pot invoca spre a-şi justifica rostul în cadrul unui concurs cosmic, mie unuia „Cred, Doamne! Ajută necredinţei mele" mi se pare şi mai obscur – apofatic, mai final. E paradoxal, e însăşi taina actului de credinţă prin efectul căruia şi legăturile covalente ale codului genetic – numai misterul nu le lipseşte! — sunt lăsate mult în urmă. Nu cred şi totuşi mă rog. Cred şi totuşi ştiu că nu cred cu adevărat. Cred de vreme ce-i spun „Doamne" lui Hristos. Şi nu cred de vreme ce-l rog să vină în ajutorul necredinţei mele. (Şi cui îi cer să mă vindece de necredinţă? Celui în care urmează să cred!) Cauzalitatea e desfiinţată, legea

succesiunii în timp, ca tot ce-i material sau psihic, dispare. Şi cred şi nu cred, simultan. Dedublarea. Contradicţia. Deci incertitudinea, angoasa. Conştiinţa otrăvind totul, otrăveşte şi credinţa pe care în clipa când ne dăm seama de ea o prefacem în necredinţă deoarece gândind credinţa o scoatem din inefabil, din candoare.

Dar şi ieşirea, nădejdea, nimic nu-i pierdut: pentru că, smerit, adaog: ajută-mă, luând aminte că omeneasca mea condiţie e indiscutabil legată de paradox şi contradicţie. Simultaneitatea textului ar trebui să ducă la deznădejde dacă n-ar fi acel scurt *ajută* care – fărâmă de bob de sare, infim catalizator cu uriaşe puteri de transmutare şi nebănuite consecinţe combinatorii – rezolvă cuadratura şi preface strigătul buimăcirii în lacrimile încrederii.

— Acolo, în celula de la Securitate unde am stat cu N.N.P. – nepotul de frate al pictorului Gh. Petraşcu – mi-a fost dat să cunosc şi nefericirea cea mai atroce. Coincidenţele au lucrat cu o precizie neabătută. Eram prins în capcană, chinuit de ceva de care nu puteam fi *absolut* sigur – dar părea exclus să nu fie aşa –, în situaţia de a nu mă putea destăinui nimănui, nici omului de treabă alături de care mă aflam. Şi-ncuiat în vreo patru-cinci metri pătraţi. Genunea era lângă mine: mişunând, ca-n povestea lui Poe54, de şerpi, şobolani, apă puturoasă, întuneric şi viermi. Spaţiul, adică nu: timpul – la mine, spre deosebire de nuvelă – se restrângea inexorabil. Iar cât despre trupele generalului Lasalle – care la Poe aduc soluţia liberând pe deţinutul inchiziţiei – mi se spusese la anchetă: cu roaba, mă, să fi pornit Americanii voştri (poate că de aceea în jargon de puşcării, deţinuţii de drept comun – ei, pinguinii – ne spuneau nouă: Americanii) şi tot veneau, cât despre trupele generalului Lasalle nici gând, s-au stins miracolele secolului nouăsprezece. Atunci am cunoscut

groaza faţă către faţă, am ştiut ce este *zidul55* lui Sartre, întunericul, derâderea, colţul. Vasăzică nu scăpasem. Capul face, capul trage. Prins în cuptor, înlăuntru. Ce-ai vrut, băiete, ai avut. În mocirlă. Şi de nicăieri nimic. Şi groapa, genunea, tot acolo, răbdurie.

Şi-atunci m-am aruncat în apa neştiută, fără a fi învăţat să înot şi cu ochii închişi; în cuptorul încins. Crezând numai pe jumătate, ori pe sfert, ori şi mai puţin, aproape deloc, dar atât de nenorocit încât, nenorocirea însăşi substituindu-se credinţei, m-am încredinţat. Fără de ruşine. *Nu mi-a fost ruşine* să mă rog. Poate că de aceea am şi fost ascultat.

— Dar cred că mai bine este, după ce am lăsat (şi voi mai lăsa) şi imaginile şi gândurile să se desfăşoare cum vor, să povestesc pe îndelete cum s-au petrecut lucrurile, s-o iau de la început.

Aflând la 11 Decembrie că Trixi fusese arestată („Marchiza”, la telefon: nu-i acasă, s-a internat la spital), am ştiut că va veni repede şi rândul meu. Trecerea câtorva zile fără să se fi întâmplat nimic îmi stârnea crescând mirarea. Dintre toţi câţi băuseră ceai din serviciul *Rosenkavalier* eram singurul care mai umbla liber. Am vorbit cu tata. Tata m-a încurajat spunându-mi că se prea poate să nu păţesc nimic, dar că se cuvine să examinăm toate eventualităţile. Ne sfătuim şi eu ajung în sinea mea la superstiţioasa concluzie că, dacă nu sunt arestat până la sfârşitul anului, înseamnă că am scăpat. Din ziua de treizeci şi unu decembrie îmi fac un soi de bornă magică, ceva şoptindu-mi din adâncuri neştiute că nu greşesc. Treizeci şi… De fapt treizeci, căci cine are să se apuce de arestări în ziua revelionului?

Îi comunic acest termen precis şi tatii. Dacă nu mă ridică până atunci, sărbătorim amândoi revelionul cu fast. Tata se învoieşte. A depăşit optzeci şi doi. Vrea puţin curcan

şi, neapărat, nişte icre de crap.

Te întrebi uneori cum de nu-şi dă seama cancerosul – care slăbeşte văzând cu ochii, pe care doctorul de multe ori trebuie să-l fi pus în gardă prin efectuarea atâtor analize şi a biopsiei – cum, încercat de cumplite dureri, poate să nu înţeleagă ce are. Dar nici eu nu-s mai breaz. Picură zilele și cu toate că nu pot să nu știu perfect de bine că este exclus și de neînchipuit să nu fiu arestat, încep să nutresc speranţe din ce în ce mai idioate. Ba mă și vizitează gândul nebunesc că, cine știe, *ei toţi* au complotat în adevăr și mie, numai mie, nu mi-au destăinuit nimic. Îmi joc teatru, îmi făuresc o irealitate din care logica a fost dată afară cu un bobârnac. Gust, ca de obicei, adâncul farmec al zilelor de Crăciun – dintotdeauna cele mai frumoase ale anului, din piatră și zgură să fii și nu se poate să nu te frângă – care trec cu bine. În ziua de douăzeci și patru citesc ca-n fiecare an *Colindul de Crăciun* al lui Dickens și nici de data aceasta nu izbutesc să-mi ţin ochii neumeziţi de lacrimi.

Şi apoi începe să mă poarte gândul la revelion; mă grăbeşte să-l pregătesc. Termenul acesta pe care ţi l-ai fixat cu totul arbitrar – mă înţeapă mintea – nu are nici o noimă; s-ar putea să fii tot atât de bine arestat la întâi, două sau trei ianuarie. Nu, știu eu ce știu: ceva cu totul fără de nume mă face să fiu sigur că dacă trece ziua de treizeci și unu, s-a zis, nu voi mai fi arestat în veac. Până în treizeci și unu pericolul îl simt intens, iminent, la pândă.

În tot acest interval mă văd des cu Doamna Z.56, coana Lenuţa, mama lui Al. Pal. Credinţa simplă, superstiţioasă poate, a boieroaicei mă impresionează. De dimineaţa și până seara e la biserica Batiştei, cu acatiste. Ştie, spre deosebire de puţin inteligentul ei (al doilea) soţ – *un ancien beau*57 („Lasă că n’or hi atât di răi şî iei. I-or şerta, li-o traşe o

săpuneală-n leşe şî li dă drumu să se înveţe iei minti”) – că lucrurile sunt ireversibile; totuşi nădăjduieşte. (Are şi n-are cancer.) E primul meu contact cu minunea ca fapt cotidian, cerut, aşteptat. Coana Lenuţa crede în minuni; minunile se realizează, altfel n-ar fi aici la biserica Batiştei să-l aştepte pe părintele Cazacu, să-i dea acatiste, ar fi la spiţerie.

Apare părintele Cazacu, înalt, formidabil, cu barbă de vlădică, şi cu o voce de toboşar comunal, de vestitor de Dumnezeu. De închinat fireşte că mă închin, din copilărie. (Numai în celulă, alături de Mircea M. nu puteam: a fost ultima, deznădăjduita, neroada împotrivire a duşmanului. Pe Doamna Băl, atât de prietenoasă cu mine, o uimesc odată închinându-mă în poarta cimitirului legionar de la intrarea în Predeal, când vii dinspre Azuga şi Buşteni.)

Sper şi nu sper. Trec şi douăzeci şi şapte, şi douăzeci şi opt şi douăzeci şi nouă. Vasăzică icre, curcan, cartofi prăjiţi, mazăre, fructe și un cozonac. Am o mulțime de curse de făcut; curcanul ni-l frige o vecină din blocul de alături. Un fel de pseudo-certitudine agitată pune stăpânire pe mine, apoi se preface în tainică siguranţă: dacă trece şi douăzeci şi nouă nu va mai fi nimic rău. Zi ’ntâi cade anul acesta într-o Vineri; Sâmbătă 2 e sărbătoare legală. Duminică e Duminică, Joi seara e revelionul – şi activitatea e reluată abia Luni în 4. Luni 4 e pe altă planetă, în alt eon.

(Aveam să aflu după aceea că a fost ziua accidentului de automobil şi a morţii lui Camus.)

Tata e foarte preocupat de pregătirile pentru revelion. Mă tot întreabă când am de gând să iau pâinea. Ar fi bine să iau mai multă, şi cât mai devreme. Şi nu cumva să uit icrele de crap.

Zilele de douăzeci şi nouă şi treizeci se scurg netulburate. Nu sună nimeni la uşă, dormim liniştiţi.

Convingerea mea e că nu se mai întâmplă nimic. Convingere neghioabă şi animalică. Ştiu doar prea desluşit că sunt singurul rămas nearestat şi că *nu se poate* să nu fiu luat şi eu. Şi-apoi, cum aş arăta de n-aş fi arestat? Nu s-ar putea spune că lucrul pare curios, suspect, *devilishly fishy*?58 Dintre toţi care veneau la părintele Mihai59 numai el e liber; şi câte nu se vorbesc pe seama lui! Doresc acelaşi lucru? De ce numai eu nu sunt ridicat? Coanei Lenuţa mi s-a părut a-i ghici în priviri – căci în modul ei de a se purta cu mine nu exista decât gentileţe extremă – o nuanţă de chinuitoare, neverosimilă îndoială. Nu cumva sunt eu denunţătorul grupului, *turnătorul*? (Exprimarea argotică e acum pe buzele intelectualităţii şi protipendadei, de când membrii lor sunt principalii clienţi ai puşcăriilor.) Mă ştiu curat, aşa încât mă plimb ţanţoş cu doamna Z. pe străzile din jurul bisericii Batişte şi-i explic cele două etimologii ale numelui: de la Giambattista Vecelli, ori Vevelli, favoritul lui Radu Mihnea cel Mare, ori de la un râuleţ, Batiştea, afluent al Colentinei – sărman etalaj de erudiţie elementară ce ne dă putinţa de a depăşi niţel mizeria situaţiei. O asigur că sunt resemnat, că nu-l voi mai părăsi pe Dinu, că… — şi o dau pe biata mea franţuzească – voi sta alături de el *dusse-je en avoir pour quinze ans60*. Poate, ba nu poate, ci desigur că exagerez voit sau inconştient – deşi frică-mi este (o frică bine înfiptă în tot trupul) şi de mai mult. Mi-este teribil de frică, nici nu ştiam cât de fricos sunt. E o descoperire groaznică, şi nu-i văd leac. Mi-e frică, asta e, total, intru în frică aşa cum ar intra cineva într-un costum de scafandru. Sunt totuşi în stare – încă în stare – s-o stăpânesc, s-o ascund. Încă nu-mi clănţăne dinţii, încă nu-s livid, încă nu vărs fiere verde. Dar or să vină şi astea, judecând după cât constat că-mi este de frică. Deocamdată mai modific lista bucatelor pentru revelion cu

tata, fac cumpărături, paradez pe străzi cu coana Lenuţa şi-mi caut un refugiu transcendental în vorbirea pe franţuzeşte; unor urechi ca ale doamnei Z. franceza mea trebuie să le sune foarte străduită.

Toamna 1966

În piesa lui Arthur Miller *After the Fall61* stă scrisă o frază a cărei valoare absolută, dar şi profetică, anii aveau s-o confirme, s-o amplifice; anii în cursul cărora drogurile, halucinogenele, compuşii acidului lisergic – LSD-ul mai ales –, marijuana (*the pot*), mescalina, peyotl, olilouqui, teonnanacatl (le ştiu de la Gigi Tz.62, care a copiat o listă dintr-o revistă americană) ori stupefiantele – opiaceele, haşişul, heroina – şi toate produsele zeificate de Thomas Learey şi de nenumăraţii lui credincioşi au devenit mărfuri de masă şi bunuri de larg consum: *but no pill can make us innocent63*.

Da, pilulele pot da somnul, ori mai îndeosebi somnolenţa ori evadarea prin deconectată nepăsare. Nevinovăţia însă nu. Pe aceasta nu o poate (re)da şi păstra decât numai Hristos, pe calea lui paradoxală, ca-ntotdeauna: dându-ne sentimentul culpabilităţii.

— Paradoxal mai lucrează Hristos şi cu păcătoşii, cu viaţa şi cu moartea.

Karl Barth: harul îndreptăţirii e viaţa noastră, harul sfinţeniei e moartea noastră. Ceea ce înseamnă că, în operaţia îndreptăţirii, Domnul îi spune mortului (adică păcătosului): trăieşte! Apoi, după ce l-a scos din păcat, cu alte cuvinte din moarte, şi l-a chemat la viaţă, tot El îi spune celui acum viu: mori! Păcătosul căit – fostul mort care a fost chemat la viaţă – urmează acum să moară la cele lumeşti.

„Sub aceste două determinări şi nu sub vreo alta trebuie să fie trăită viaţa creştină.”

Iată, întreagă, dialectica lui *mors et vita*: întâi te viază, apoi te omoară: ca să fii cu adevărat viu. A, dacă asta-i viaţa, viaţa nu e uşoară, e un fel de moarte. Noi tot zicem: viaţa, viaţa e aşa şi pe dincolo… dar poate că nici nu ştim ce e viaţa adevărată (după cum nu ştim ce e moartea), poate că bâjbâim în zăduful apăsător al penumbrelor unui *limbus64* şi printre confuziile unui vag limbaj… Căldiceii.

— Din sentinţa lui Arthur Miller reiese de asemeni că fericirea şi liniştea nu le putem *crea* noi singuri, pe cale materială – şi că ne sunt *date* de sus.

Încă o dovadă a existenţei lui Dumnezeu.

31 Decembrie 1959

Nu sunt deloc surprins când tata mă trezeşte tare devreme în dimineaţa lui treizeci şi unu. Sunt perfect liniştit, am dormit, hopul l-am sărit, în ziua de revelion nu mai risc nimic. De ce mă trezeşte însă tata? Are grija pâinii.

Mă uit la ceas: cinci. Îl asigur pe tata că am tot timpul.

Nu-i vorba de pâine, îmi zice. Ai treabă. La ora opt eşti convocat undeva.

Şi-mi arată un bileţel. Da, e o invitaţie, în strada Ştefan Furtună, pentru ora opt. Ca martor. Am înţeles. Am înţeles, dar nu în întregime: de ce ca martor? De ce n-au venit să mă ridice, noaptea, ca pe toţi ceilalţi?

Îmi rânjesc, acru, ofensat, în oglinda din camera de baie, în timp ce mă rad. Frică nu-mi este atâta, cât mai ales mă simt luat peste picior, păcălit: în ultima clipă! Înşfăcat, cum s-ar zice, pe scara vagonului. Ce ironie; se joacă cineva cu mine fără grabă, ca pisica cu șoarecele. D-aia e pisica

drăcească, pentru că-i singurul animal care-şi râde de pradă înainte de a o mânca.

Sunt foc supărat. Surâsul ironic şi acru al pesimistului, care ştie că totul nu se poate isprăvi decât rău, nu-mi piere de pe faţă nici când sunt gata.

În ultima clipă. Batjocorit. Ca un şoarece. După joacă.

Tata e un om mic de stat, mai curând grăsuţ, cu un umăr niţel strâmb şi umblă greu. A fost inginer şi a lucrat până la şaptezeci şi nouă de ani, în 1956, la fabrică, nu într-un birou. (La Scăeni, în ultimul timp, când am întrebat de el în hala cuptoarelor, muncitorii sticlari îmi răspundeau făcând semn cu bărbia ori cu degetul în sus. Crezusem că le place să glumească, să mă ia în băşcălie, ce căutam acolo. Aş, tata cocoţat sus pe un cuptor, la câţiva centimetri de tavan: ajungeai la dânsul numai pe nişte pasarele şi o mulţime de scăriţe metalice, perpendiculare, aşa cum sunt pe vapoare. Tata: dacă inginerul nu-i în stare să înlocuiască pe oricare dintre lucrătorii săi şi să-i facă treaba măcar la fel de bine ca el, e pierdut.) A făcut războiul ca ofiţer şi a fost decorat[65]. Cetăţenia a dobândit-o prin lege specială votată de parlament înainte de 1914. Dar, la urma urmei, ce şi cine este? Un ovrei bătrân, din Bucureşti, un foarte mic pensionar, câteva amintiri, câţiva prieteni, câteva decoraţii ascunse într-o cutiuţă, un singur fiu. Locuim amândoi într-o aceeaşi cameră. O viaţă întreagă nu i-am făcut năzbâtii: nu-i băiat rău, zice, dar e un copil bătrân. Nu se poate să nu vadă cât îmi e de frică, şi ce jignit de soartă mă socotesc în dimineaţa aceasta şi ce chinuit sunt. Şi ce pericol îl paşte şi pe el.

Mititelu (aşa-i spun, nu exagerez) se arată însă foarte calm. Mă îndeamnă să-mi pun lucrurile într-o valijoară (e valijoara mamei lui Lilly, pe care n-o să i-o mai pot restitui) şi mă îmbărbătează. Liniştea tatii mi se comunică niţel şi mie.

Dar tot foarte agitat, nemulţumit mă simt. Şi mai ales păcălit. În ultima zi! În ultima clipă! În treizeci şi unu!

Citaţia de convocare a venit în după-amiaza de treizeci, în timp ce nu eram acasă, fiind înmânată contra semnătură tatălui meu. Care însă nu mi-a arătat-o când m-am înapoiat, destul de târziu, spre a nu-mi tulbura somnul de noapte. (Şi încerc pentru prima oară, abia perceptibil încă şi foarte vag, o prevestire, o premoniţiune, o primă vădire a spiritului boieresc şi generos pe care aveam să-l întâlnesc des şi amplu în detenţie: deocamdată nu-i decât un gen de imagine subliminală, un licăr, un tremur uşor, dar gestul părintelui meu – căruia nu-i va fi fost uşor să tacă şi să se poarte de parcă nu s-ar fi întâmplat nimic – îmi pune un nod de înduioşare în gâtlej.)

— La închisoare aud povestindu-se – versiunile diferă destul de mult între ele – filmul *Generalul Della Rovere.*

E o producţie a neo-realismului italian, și totodată relatarea unui caz de transfigurare, cu iz de piesă de Pirandello.

O puşlama din Roma ajunge a fi, datorită unor încurcate împrejurări, pus în situaţia de a juca rolul unui general-conte care-i şeful rezistenţei italiene din sudul ţării în vremea ocupaţiei germane. O anume asemănare fizică îi înlesneşte jucarea rolului de care încetul cu încetul se îndrăgosteşte, ca și de mediul, atât de nou și de surprinzător pentru el, al deţinuţilor politici, unde jertfa şi onoarea sunt lucruri comune. Deși germanii îl folosesc numai pentru ca să afle identitatea şefului rezistenţei din nord, el nu se poate hotărî să trădeze pe omul asupra căruia este edificat din primele zile.

Ca actorul care nu mai vrea să coboare de pe tron în piesa *Împăratul*, pungaşul intră în pielea personajului. Până

la urmă, somat să-şi aducă la împlinire misiunea şi să dezvăluie numele celui urmărit de germani, fostul escroc, proxenet şi măsluitor, luându-şi falsa identitate în serios, acceptă să plătească impostura cu preţul sângelui. Directorul închisorii, un ofiţer german, îl trimite în fata plutonului de execuţie, nu fără a-i purta respect. Falsul general-conte îşi încheie viaţa în mod solemn, tragic şi cavaleresc. Şi poate că nici adevăratul Della Rovere nu ar fi murit cu mai mult curaj şi mai aprigă măreţie.

Eroul filmului se transformă, jocul devenind pentru el realitate; personajului întruchipat i se subsumează cu desăvârşire, de nu-l întrece, potrivit cu teoria lui Jean Genet după care impostura, uneori, e mai convingătoare decât modelul autentic.

Povestirea filmului acestuia mă cucereşte şi mă impresionează teribil (magica atracţie a nobleţei şi răscolitoarea posibilitate a transfigurării): îl ascult mereu cu atenţie şi cu egală emoţie. Mi se pare atât de minunată transformarea creştin-pirandelliană a eroului, un jalnic biet hoţ prefăcut în nobil erou!

Tot aşa, exemplul actriţei spaniole din secolul al XVI-lea: aceasta joacă într-o piesă rolul unei călugăriţe. La sfârşitul spectacolului, refuză net să dezbrace rasa pe care o poartă şi declară că vrea să rămână cu adevărat monahă şi să se îndrepte numaidecât spre mănăstirea respectivului cin.

Publicul, în genunchi, îi deschide un coridor prin care trece.

Actorul roman care, făcând-o pe creştinul botezat, după imersiunea efectuată în parodie pe scenă, se declară creştin cu adevăratelea; lumea aplaudă zgomotos jocul atât de natural al interpretului, atins de har, până ce, înţelegându-se că nu e glumă, neofitul e dus la moarte.

Alphonse de Châteaubriant în *La réponse du Seigneur66*: devenirea e regula generală, oricine şi orice poate deveni oricine sau orice altceva. Pasărea poate deveni trandafir, omul: sfânt, erou.

După ce închid prăvălia şi trag oblonul, tinerii tejghetari japonezi nu pleacă zoriţi acasă; se strâng laolaltă să asculte, plini de simţăminte reverenţioase şi până târziu, povestiri cu nobili samurai călăuziţi de principiile buşido.

(De mirare că în *Mitul veacului al XX-lea*, Alfred Rosenberg a desluşit numai puterea sancţionatorie a sângelui, sângele ca statică pecete a neschimbării. În vreme ce sângele, elixir irezistibil, poate preface şi spăla totul şi pe oricine.)

Eu sunt generalul Della Rovere! Oricine se poate face pe sine, oricând, samurai!

Creştinismul e transmutaţie, nu a elementelor chimice, a omului. *Metanoia.* Aceasta e MINUNEA CEA MARE a lui Hristos Dumnezeu: nu înmulţirea vinului, peştilor, pâinii, nu tămăduirea orbilor din naştere, slăbănogilor, gârbovilor şi leproşilor, nu, nici învierea fiicei lui Iair, a fiului văduvei din Nain şi al lui Lazăr – toate semne bune pentru prea puţin credincioşi ori făcute ca să se împlinească proorocirile ori ca să se arate slava lui Dumnezeu ori manifestări de milă ale Domnului (*Milă îmi este de mulţime; Şi văzând-o Domnul I s-a făcut milă de ea*), toate concesii ale divinităţii – ci transformarea făpturii.

Până unde poate merge: la ceruta răstignire cu capul în jos a lui Petru, care se lepădase.

31 Decembrie 1959

Am cu mine valijoara, în buzunar câteva tablete de

vitamină C şi de piramidon şi o carte groasă.

La Securitate sunt de îndată primit foarte cu multă politeţă, poftit într-o cameră mare şi frumoasă, aşezat cu cinste pe un scaun în faţa unei măsuţe. La o masă lungă, de cealaltă parte a încăperii, se instalează o întreagă comisie de ofiţeri. Mi se ia un interogatoriu, începând cu identificarea. Totul decurge cu multă ceremonie şi afabilitate. Deşi nici furia nici supărarea pe soartă nu mi-au trecut, mă ţin destul de calm. Cartea groasă am pus-o pe masă în faţa mea şi în pauze citesc. Din când în când fumez o ţigară (*dar fireşte că aveţi voie, cât doriţi, sunteţi doar nu învinuit, ci martor*) ori sug câte o vitamină.

Interogatoriul durează până la ora trei precis. Oricum, constatarea că n-am fost chemat pentru arestare, că nu voi fi reţinut, mă linişteşte. Mă rătăcesc în formulări vagi, dar partenerii mei ştiu ce vor. Două lucruri nu-mi plac deloc: întrebarea „Ce legături infracţionale ai avut cu C. Noica?” şi zâmbetele şi şuşotelile care întâmpină vorbirea mea despre întâlnire *la gârlă.* (Aşa mă înţelesesem cu ea că voi spune unde l-am cunoscut la Câmpulung pe Al. Pal., pe atunci în clandestinitate, cu mustăţi şi numele de Crăifăleanu.) Vasăzică răspunsul meu era dinainte ştiut, *scontat.* Întrebările iau un ritm mai rapid, tonul devine mai rece. De cedat însă nu cedez. Nu recunosc caracterul infracţional. Şi, spre imensa mea surprindere, stărui destul de hotărât în refuz şi dau o declaraţie care-i apreciată ca fiind cu totul nesatisfăcătoare şi nesinceră.

Urmează o întreagă „comedie”: se trag perdelele (de catifea de culoare închisă) spre a crea o atmosferă de panică. Pauze încordate. Comisia iese şi intră iar. Sunt şi *ieşiri false*, ca la teatru: comisia se opreşte în prag, dând să iasă, se răzgândeşte şi revine. Mi se promit câte-n soare şi-n lună,

unele tare plăcute. Se prevestesc apoi gravele nenorociri şi funestele consecinţe ale fanatismului meu. Mi se dă sfatul să-mi bag bine minţile în cap. Mi-este pe larg invocată bătrâneţea tatii pe care nu-l pot doar lăsa, vezi bine, să moară ca – fireşte – un câine. Despre tata de altfel par să aibă cu toţii cea mai frumoasă părere. Mi se dă de înţeles că va fi halal de mine. De la fabrică voi putea lipsi oricând, lucrul acesta se va aranja cât ai clipi din ochi. Şi ce voi avea de făcut? Aproape nimic: o dată pe lună, ori şi mai rar, sau poate mai des – eventual, se va vedea – voi face câte o mică vizită, nu aici, a nu, o vizită foarte discretă, undeva, la o adresă, la mai multe, într-un bloc oarecare, într-un apartament foarte oarecare. (Parcă ar fi descrierea Arnotenilor67, ori versuri de Muşatescu, de Tonegaru, de Pribeagu.) Şi apoi, ce naiba, zău aşa, nu se poate să nu înţeleg, oricât aş fi de reacţionar (zâmbete), partizan al hitleriştilor şi ucigaşilor de evrei tot nu pot fi. Nu mă pot face complice al unor asasini cu mâinile înroșite de sângele coreligionarilor mei. Într-atâta de orb, de prost, de nebun nu se poate să fiu. Aşa încât ceea ce mi se cere nu-i decât un act de dreptate. Şi ce mi se cere? Să spun că în prezenţa mea s-au purtat discuţii duşmănoase şi s-a complotat împotriva securităţii orânduirii de stat şi că, din slăbiciune, m-am lăsat și eu antrenat în discuţii şi n-am avut curajul să înştiinţez autorităţile de îndată, dar că-mi dau seama, regret și subscriu cele de mai sus.

Declaraţia pe care o semnez la trei (și un minut?) în faţa unei comisii vădit nerăbdătoare (perdelele acum îngăduie luminii cenușii de afară să pătrundă în cameră – și afară e niţel umed şi strada e vătuită în nostalgie – *asta-i vremea care mă îndeamnă cel mai mult la băutură*) să se pregătească de revelion e senzaţional de neconcludentă pentru scopurile anchetei și-mi dă un neaşteptat sentiment

(îl ştiu tranzitoriu) de elevaţie: nu numai că nu am acuzat întru nimic pe nimeni, nu numai că n-am recunoscut nimic, dar am şi semnat doar după ce s-au făcut – în margine – toate micile rectificări pe care, cicălitor, le-am cerut. Notele marginale dau declaraţiei aspectul unei teze corectate de un belfer tipicar.

Nu-mi vine a crede că eu sunt eu. Mi-am jucat, văd, rolul până la capăt. Mă descopăr pentru prima oară încăpăţânat. Şi iau aminte că mi-a plăcut să joc teatru. Dar frică tot îmi este.

Căci n-a fost decât actul întâi – de nu prologul. Mi se dă un răgaz de trei zile pentru gândire urmând a mă prezenta Luni 4 Ianuarie la orele opt când mi se spune că o să văd eu. Politeţea totuşi nu încetează cu totul. Sunt ameninţat dar şi sfătuit de bine; promisiunile nu sunt retrase. Au aerul de a insinua că mi s-a acordat satisfacţia unei prime runde pentru „salvarea feţei”, stabilit fiind ca Luni să trecem la treburi temeinice şi de la ifose la supunere.

Mă simt totuşi, după bineţe, teribil de uşurat şi fericit. Umbră: înainte de plecare, rămas singur cu mine, ofiţerul care-mi restituie buletinul de identitate îmi spune iar grav şi rece: bagă-ţi minţile în cap. Tonul e – cum să spun? — fatidic.

A fost mai tot timpul vorba de tata. Se pune mare preţ pe forţa lui de convingere; pe înţelepciunea, cuminţenia şi seriozitatea bătrânului. Îmi va arăta el ce trebuie să fac. Fără doar şi poate. Mi se lasă trei zile să mă sfătuiesc cu el. Dar valijoara asta de ce ai adus-o? A! în vederea arestării, ăsta e un gest provocator. Noi nu te-am chemat să te arestăm. Dacă voiam să te arestăm procedam altfel. (Ceea ce e drept.) Te-am chemat ca martor liber să declari lucruri adevărate, să ajuţi anchetei, şi vii cu valiza! Provocare! În sfârşit, du-te acasă, stai frumos de vorbă cu bătrânul, în el ai încredere, şi

vino Luni…

Sunt din ce în ce mai grăbiţi cu toţii…

— Lucrurile acestea, ale credinţei, încep aşadar de mult. Rudolf Otto împarte: *mysterium fascinans, mysterium tremendum68*.

Să le iau pe rând. Fascinaţia pentru mine a început aproape dintotdeauna, adică din copilărie, în comuna purtând nume de sfânt ori de tâlhar: Pantelimon. Pe atunci cu totul în afara oraşului. Odată cu lăsarea serii nici un bucureştean nu cuteza să mai intre în mahala. Îşi aveau flăcăii geloşi şi mândri de cartierul lor, domeniu rezervat. Erau şi numeroşi beţivi, de bună seamă, cum să nu fie, zăvozi care lătrau în tăcerea nopţii ori se repezeau la trecători, drumuri desfundate, praf, noroi. Dar totul, şi nu numai pentru copilul ce eram, se proiecta pe un fel de pace patriarhală, pe credinţa fiecăruia că lumea în străfundurile ei cele mai tainice nu-i totuşi ostilă şi rea; că, la o adicătelea, oamenii nu te vor lăsa, că o bucată de pâine şi un pahar de vin tot vei găsi pe undeva; că până-n clipa morţii – se-nțelege – nu vei fi dat afară de la locul şi culcuşul tău; că lucruri cu totul de mirare şi de-a dreptul înfiorătoare nu se vor întâmpla. (Un fel de *acoperământ* – al Maicii Domnului mai ales, care chezăşuieşte oamenilor de treabă – şi dacă-i vorba aşa toţi suntem de treabă – caracterul îndepărtat şi improbabil al tragediilor.)

La biserica Capra, aşezată mai spre oraş, se duceau Duminica şi de sărbători aproape toţi; măcar primprejur. Ca proprietari de fabrică şi la poftirea preotului Mărculescu, mergeau şi părinţii mei. Biserica, lipsită de orice frumuseţe dar încăpătoare, avea clopote cu bătăi prelungi, cu dangăt grav, în contrast cu modicitatea locului, bătând des, insidios şi nobil. Ele, pe care le auzeam limpede cu toate că se aflau

departe de fabrică, ele au constituit fundalul sonor şi emotiv al anilor mei dintâi. Ele m-au apărat, măcar un timp, şi tot ele alungau duhurile rele, grindina și farmecele viclene; îmi îndulceau, cu sunet, crescândele trăsături odioase ori derutante ale realităţii: realităţii înconjurătoare, realităţii lăuntrice (unde imaginea latentă ieşită din nedesluşit, trecând de la negativ la pozitiv, începea să-mi rânjească sfidător). Binecuvântat fie Sf. Paulin de Nola, iniţiatorul folosirii clopotelor la biserici. Blagoslovit fie şi părintele Gala Galaction că a găsit – aşa taler cu două sau trei feţe cum a fost – pentru unele din cărţile sale titluri cu minunat ecou: *Clopotele mănăstirii Neamţu*, *Lângă apa Vodislavei*, *Piatra din capul unghiului*, *Bisericuţa din răzoare.* (De la Pantelimon până la Fundeni se întindeau grădini, crânguri, lacuri, verdeaţă bună de odihnă și bălării cuminţi, vii micuțe – și mai mult dădeai de turme decât de holde, amănunt mioritic rătăcit dincolo de garduri şi maidane. Întăreau şi ele părerea lui Eminescu: blândeţea poporului român își are obârșia în bunăstarea lui pastorală, mereu superioară celei a neamurilor agricole.)

Mai erau – ţin bine minte – şi clopotele de Paşti, acelea diferite: nu îndemnau spre duioşie, ca la Crăciun, ci răscoleau, stăruind tăgăduindu-ţi pacea.

(De Crăciun toate erau bune: şi bradul şi cozonacii şi colindele și micuţul prunc Iisus. De Paşti toate erau ciudate şi apăsătoare: şi postul şi prohodul şi crucea rea şi înfricoşătorul bătut în cuie Hristos.)

Are orice om câte o *uliţă a copilăriei69*. (Ciutură ce cumpăneşte în anii începutului păcatul strămoşesc.) A mea acolo a fost, în Pantelimonul cel atât de oarecare, între Capra şi Fundeni – şi-n curtea fără capăt a unei fabrici de cherestea, poate industria cea mai curată, adânc pătrunsă de mirosul

lemnului tăiat şi al rumeguşului. (După ce plouă, din scânduri şi butuci îmbibaţi se răspândește un parfum înţepător.)

Fascinaţia unei mahalale româneşti din *vremuri bune.* Fascinaţie pentru suflet a locului unde a nimerit? Pentru mine, captare puternică deşi cu mijloace atât de modeste. Ce poate fi mai neînsemnat, mai pieritor, decât salcâmul curţilor sărmane şi cârciumile târgoveţilor mintoşi?

De la început, din veşnicia copilăriei mele. *Tremendum* a venit mai târziu, mult mai târziu, pe căi negingaşe.

1961

La Jilava, pe secţia întâi, în celula numărul nouă, vreme îndelungată cu un macedonean, Anatolie Hagi-Beca. El, macedonean şi legionar; eu, evreu botezat şi naţionalist român: ne împrietenim numaidecât. (Mă însoţeşte şi faima mea de ovrei care a refuzat să fie martor al acuzării în procesul intelectualilor mistico-legionari.) Ajungem curând la concluzii care ne bucură pe amândoi. Lucrul de care ne dăm seama, şi el şi eu, este că ne aflăm deopotrivă îndrăgostiţi de ceea ce găsim cu cale să numim „fenomenul românesc", altfel spus de poporul român, de peisajul, de cerul, obiceiurile, interioarele, câmpurile, munţii, ceapa, ţuica, ospitalitatea, echilibrul din spaţiul nostru. Socotim că suntem deosebit de îndrituiţi să iubim în deplină cunoaştere, deoarece suntem, fiecare în felul său, pe jumătate în cuprinsul românismului şi pe jumătate în afara lui, într-o situaţie cum mai prielnică nu poate fi pentru a prinde, a pricepe şi a suferi. Român prin sânge, Hagi-Beca a venit totuşi pe teritoriul ţării la douăzeci de ani, din străinătate; la rândul meu, născut şi crescut aici, sunt străin de sânge.

Laolaltă alcătuim, cine ştie, un ins întreg, ca acel personagiu din *Napoleon of Notting Hill* al lui Chesterton, real numai prin contopirea minţilor celor doi eroi ai cărţii. Venit din afară unul, făurit înăuntru, dar din altă plămadă, celălalt, ne descoperim în aceeaşi peste măsură de încântaţi și îndrăgostiţi de tot ce este românesc.

4 Ianuarie 1960

Luni la ora opt, după trei zile de sărbătoare, găsesc poarta Securităţii ferecată. De caraghiosul aşteptării în faţa puşcăriei (ori, mă rog, treacă de la mine: anticamerei ei) tot n-am scăpat. Cu valijoara ponosită, ca la gară: pe un peron pustiu, într-o haltă, să mă urc într-un vagon de-a treia, la un personal care nu mai vine. Ori pe jos, *na Sibir*[70]. Tristeţea recrutului cu lădiţa, într-o staţie uitată pe câmp, de unde schimbă trenul. Toader Mânzu, fără căţel, după ce-a pornit acceleratul.

Într-un târziu apare un militar zorit, desface nişte lacăte, nişte lanţuri; sunt lăsat să intru şi poftit în camera martorilor.

Aceeaşi comisie. Geamantanul provoacă din nou – acum de la început – explozii de indignare. Vasăzică nu ţi-ai băgat minţile în cap? Tot în mod provocator ai venit? Te-ai molipsit de fanatismul legionar? Ei, fii pe pace, plăcerea de a te aresta nu ţi-o dăm. Degeaba vrei să ajungi erou. N-ai stat de vorbă cu bătrânul? Ce ţi-a spus?

Primul lucru pe care-l fac, împins (avea să-mi spună mai târziu Alecu) de un demon al trufiei și de nevoia de-a o face pe grozavul (și de a prinde şi curaj), este să repet întocmai vorbele tatei, amestec de Regulus şi de Cambronne[71]. Apoi scot o vitamină C din buzunar, o pun în

gură şi mă simt mândru şi, da, foarte calm.

Toţi câţi alcătuiesc colectivul din jurul mesei mi se adresează pe rând. Jocul din şedinţa precedentă se repetă aidoma, numai că de data asta graba a dispărut pe de-a-ntregul şi parcă totul se petrece mai apăsat, *mai profesional.* Ba sunt ameninţat, ba sunt luat foarte cu binişorul. Totul se repetă. Se repetă, puhoi, ameninţările; acum accentul cade pe acestea. Fraza cu tatăl care o să moară ca un câine revine foarte des, cu toate că îndemnurile sale – neexpurgat transmise – le-a răcit mult, foarte mult simţămintele de milă şi consideraţie faţă de „bătrânul", precum şi încrederea pe care o aşezau în sfătoasa lui înţelepciune. Perdelele sunt şi ele din nou trase într-o parte şi într-alta pentru a produce, iarăşi, alternativ, o atmosferă de îngrozire şi o atmosferă de uşurare. Deşi nu-i decât a doua reprezentaţie, impresia de repetare este îndeajuns de puternică pentru ca mai degrabă decât teama să încerc un fel de amuzament.

Tonul dur se înteţeşte, dar nu într-atât încât să-mi vină a crede că au minţit când au declarat că, orice ar fi, nu-mi vor da satisfacţia de a fi arestat.

Mă ţin însă dârz şi eu, şi din ce în ce mai băţos, prins de jocul acesta subtil şi absurd al anchetatului care vrea să fie arestat şi al anchetatorilor care fac tot ce le stă în putinţă spre a nu-l aresta. În fond, dialectica acuzator-acuzat nu dispare, numai că semnele ecuaţiei sunt inversate. Am pătruns prea adânc în terenul advers – acum frica mi-o impun eu ca să nu ispitesc sorţii – pentru a nu înţelege (sau încerca senzaţia) că trebuie să fiu arestat.

Pe la orele patru şi ceva arestarea se înfăţişează încă improbabilă. Apoi, deodată – e momentul dinainte fixat? — treburile iau altă întorsătură. Întrebările ţăcăne repede, glasurile lucrează numai pe registre înalte, cuvintele devin

exclusiv crude.

Pe la cinci aud, în sfârşit: ticălosule, măgarule, pramatie ce eşti. Mi se porunceşte să mă ridic în picioare şi să-mi deşert buzunarele. Vitaminele, carneţelul, ceasul, batista, cureaua de la pantaloni. Ai să vezi tu fanaticule, podoabă. Sunt pus sub stare de arest.

1969

Şi acum, după botez, sunt murdar. Ţepuşul mai e în ochi, ghimpele în trup, îngerul satanei mă bate peste obraz (şi mi se plimbă psihosomatic în tot locul, ca vodă-n lobodă). Că am să scap de ispite s-a dovedit o amăgire trufaşă, toantă. Nesocotisem II *Cor.* 12,7. Dar că Hristos e Adevărul, Calea şi Viaţa cred în mod absolut sărbătoresc.

Aiud, 1961

Plotinism.

Există o degradare.

La început e Cuvântul, Logosul.

Oamenilor li se hărăzeşte a cuvânta.

Cuvântul se degradează în vorbă.

Vorbele se prefac în şabloane automate. Aceasta e faza decăzută (rapidă, *Kali yuga72*) a lozincii. Heidegger stabileşte şi el deosebirea între *Wort* şi *Gerede73.*

Personajul lui Saltîcov-Scedrin (*Domnii Golovliov*), care potopeşte totul sub avalanşa de vorbe. Abisul ferdiclar al lui Duhamel în *Chronique des Pasquier74*: fără fund; taina înfiorătoare a prostiei şi micimii. Ferdinand şi Claire: comentariul şoptit şi perpetuu al fleacurilor. Nesecata putere generatrice a neroziei; hăţişul exegezei nimicurilor. Oul şi

găina, Soma şi celula.

Prin cuvinte oamenii îşi comunică idei, sentimente, informaţii. Şi acel extaz în faţa binelui, frumosului şi adevărului care nu-ţi îngăduie să taci. (Contrapartea ochilor închişi de orgasm.) *În faţa frumosului lămuri el, singurătatea devine apăsătoare. Şi e o seară prea frumoasă, domnule...*

Vorbăria nu mai e decât zgomot de fond. Iar lozinca – lavă îngheţată – transmite minciuna în stare stabilă, congelată.

1971

N-am ştiut.

N-am ştiut – răspunsul celor cărora li se vorbeşte de tortură, de lagăre, de închisori, de recunoaşteri totale ale acuzaţiilor, de internări politice în ospicii de nebuni – „nu ţine”, nu e o scuză valabilă. Nimeni nu este obligat să inventeze praful de puşcă ori să descopere teoria cuantelor. Altminteri însă, elementara deşteptăciune e o îndatorire. Mai ales pentru un creştin, care trebuie să fie mereu atent la ispite. Iar prostia este o ispită. Dar nu numai pentru creştin – şi aceasta din pricina unei constatări experimentale obiective: nimeni nu ştie nimic, dar toată lumea ştie totul.

Neştirea, îndobitocirea, trecerea oarbă prin viaţă şi printre lucruri, sau trecerea nepăsătoare, sunt de la diavol. Samarineanul n-a fost numai bun, ci şi atent: a ştiut să vadă.

Altfel, de ce le-ar spune Domnul oamenilor: *acesta este ceasul vostru*; ori de ce i-ar îndemna să vadă cu ochii, să audă cu urechile şi să înţeleagă cu inima; ori cum de-ar fi putut ei şti că Domnul e flămând, însetat, străin, bolnav sau în temniţă ca să-L poată hrăni, să-I poată da de băut, să-L poată primi, să-L poată îmbrăca sau să poată veni la El?

Jean Cau îi răspunde lui Roger Garaudy (care și el spune că n-a ştiut75) cum nu se poate mai bine: dar eu unul care n-am fost profesor universitar și membru în comitetul central, eu cum de-am ştiut? Milioane de oameni de pe străzi cum de-au ştiut?

Adevărul este că nu-i nevoie de cine ştie ce secrete informaţii, sunt lucruri pe care le poate afla oricine, numai să vrea câtuși de puţin. (Spionii de cele mai multe ori transmit inutil, de două ori inutil: pentru că se ştia, pentru că nu sunt crezuţi.) Sunt lucruri pe care le simţi dacă nu-ţi astupi urechile şi nu-ţi acoperi ochii dinadins. Cine are urechi de auzit. Dar dacă e omul prost? Prostia nu e nici ea o scuză pentru că nimeni nu e atât de prost – nu-i vorba de oligofreni sau de psihopaţi; ăia, săracii, sunt excluși – încât să nu-şi poată da seama că doi plus doi fac patru și că doi plus doi nu fac nouă.

Nu ne convine s-o recunoaştem, ne adăpostim îndărătul obiectivităţii ştiinţei, dar sunt daruri elementare, le avem de la fire și zac în sufletul, inima, rărunchii, mintea, bojocii, măruntaiele, celulele, tropismele şi sinapsele oricui. Toată lumea știa că Irod e o pramatie, Robespierre o canalie, Stalin un ticălos.

Chibrite aprinse aruncate peste benzină.

Dar eu parcă am ştiut ceva? Am ştiut eu ceva despre lumea aceea fără de asemănare în mijlocul căreia m-am pomenit? despre suferinţele ascunse? despre eroii neştiuţi? despre cei ce douăzeci şi patru de ore din douăzeci şi patru îşi păstrau demnitatea în celule concepute să ducă numai la denunţ și spurcăciune, la prăbușire și demenţă?

— În mai toate celulele, una din încuietoarele predilecte este discutarea cuvintelor rostite de Mântuitorul pe cruce: *Eli, Eli, lama sabahtani?76*

De vreme ce Hristos a putut spune: Dumnezeule, de ce m-ai părăsit înseamnă că a fost om şi el, nu Dumnezeu. Panait Cerna: „ai gemut şi tu când fierul te pătrunse”.

Argumentul acesta îl socotesc întru totul neîntemeiat, iar din cuvintele de pe cruce deduc, dimpotrivă, proba absolută a validităţii răstignirii.

Am de partea mea pe Dostoievski, pe Simone Weil, pe Kierkegaard și întregul sinod de la Halchidon. Am şi două tablouri înfăţişând răstignirea, unul de Holbein (la Basel) şi altul de Velázquez (la muzeul Prado). În ambele lipsesc razele de lumină pornite din cer, tragedia e ireversibilă, fără de leac; *Săvârşitu-s-a*: nu numai chinul şi proorocirea, ci şi toată tevatura, gata, moartea nu e clinică, învierea e izgonită printre amăgiri şi deşarte nobile nădejdi, niciodată nu va trăi trupul acesta răsucit, sângerând, găurit, terfelit, sfârtecat. Învierea este cu totul imposibilă. Aşa spune Dostoievski – făţiş – că-i apare Hristos în tabloul lui Holbein şi aceeaşi precisă, neagră, rece impresie am avut-o și cu privind *Răstignirea* de Velázquez, care a fost expusă și la Luvru şi unde în primul plan domină galbenul intens – uită-l dacă poţi! — al unei mantii; în fund sunt jalnicele cruci, bietele trupuri, cerul de plumb. Crucile par aruncate la distanţă, deja uitate – cum ai uita în grabă (şi osânditorii cu adevărat lucraseră sub imboldul pripei) un lucru neînsemnat ori stingheritor – Hristos este cu totul singur şi-n părăsire; un răstignit lângă alţi doi indivizi, undeva la marginile murdare ale unui oraş, pe o movilă de gunoi, pietre şi zgură, într-o amiază toridă şi – din cauza norilor joşi – de zăpuşală. Nu se văd ca în *Dictatorul* lui Jules Romains puternicele şi melancolicele structuri ale suburbiilor unui mare oraş modern, ci masivele metereze ale unei aşezări străvechi, reci și rele mai mult decât melancolice. *Un sistem închis*, cum

spun fizicienii când prevestesc inexorabilitatea entropiei. Din ţărâna ce aduce a leşie, din norii grei, din privirile stinse ale crucificaţilor, din scăpărările morocănoase ale executanţilor se scurge, ca o ceară brună, ceara peceţii care încheie. Din întinderea ce acoperă totul ca un clopot nu încape ieşire. Transcendenţa e o teorie, învierea pare, ba nu pare, se vede limpede că e o puerilitate. Şi-au căutat-o. Bieţii de ei. Să fim oameni întregi.

Le arăt celor ce pun problema lui *Eli, Eli*: cu atât mai bine că e aşa, numai aşa putea să fie.

Răstignirea nu e farsă și înşelăciune decât dacă se constată că orice miracol este cu neputinţă, orice înviere este un basm. Dacă monofiziţii, dochetiştii ori fantaziaştii ar avea dreptate, în ruptul capului n-aş fi trecut la creştinism. Ar însemna că răstignirea a fost în cel mai bun caz un simbol ori o reprezentaţie. Să nu fie! Numai deznădejdea omenească de pe cruce dovedeşte integritatea și seriozitatea jertfei, o împiedică a fi cine ştie ce joc, ce vicleim.

Domnul venise hotărât să bea paharul până la fund şi să se boteze cu botezul crucii, dar în grădina măslinilor, când se apropia momentul, tot s-a rugat să fie scutit a deşerta paharul. Desigur, adaogă: facă-se voia Ta. Şovăiala totuşi a fost reală. Iar pe cruce, în ciuda comunicării idioamelor, în ciuda faptului că avea deplina conştiinţă a învierii, natura omenească pare să fi covârşit oarecare timp – după cum, contrapunctic, a predominat natura divină pe muntele Tabor –, căci altfel nu s-ar fi auzit atât de firescul *mi-e sete* şi nici atât de *allzumenschlich*-ul[77]: Dumnezeul meu, de ce m-ai părăsit?

Actul răstignirii a fost atât de serios, de autentic şi total încât până şi apostolii şi ucenicii erau convinşi că spânzuratul de pe lemnul din mijloc nu va învia. Dacă n-ar fi

fost atât de zdruncinaţi în credinţa lor, Luca şi Cleopa n-ar fi umblat mohorâţi, târşâindu-şi picioarele pe drumul către Emmaus, şi-ar fi recunoscut de îndată învăţătorul şi n-ar fi rămas atât de miraţi când au înţeles cine e. (Se simţiseră atât de stingheri, de păcăliţi, încât se rugaseră de primul trecător întâlnit, un necunoscut, să nu-i lase singuri, să stea cu ei.) Nici Toma n-ar fi pus condiţii atât de drastice (şi, la drept vorbind, de jignitoare) dacă n-ar fi fost şi el sigur că învierea, după cum se petrecuseră lucrurile, nu mai era cu putinţă.

Tuturora nu le venea a crede. Răstignirea era definitivă şi pentru ei, întocmai ca pentru scribi. Şi era necesar, spre adeverirea jertfei, ca răstignirea să dea impresia de sfârşit, de soluţionat, de afacere clasată, de bun-simţ biruitor. Nu ajungea – ca să fie răstignirea ceea ce trebuia să fie – nu ajungeau groaza torturii, piroanele, suliţa, spinii – în tabloul lui Mathias Grünewald de la Unterlinden spinii străpung întregul trup intrat în putrefacţie –, mai era neapărat nevoie – pentru completare, pentru întărire – să pară şi catastrofă, derută, *eşec.*

Numai strigătul *Eli, Eli* ne dovedeşte că răstignitul nu s-a jucat cu noi, că nu a încercat să ne mângâie cu făţarnice estompări. (Ca-ntotdeauna i-a tratat pe oameni ca pe fiinţe libere şi mature, capabile de a încasa adevăruri neplăcute.) Spre deosebire de Buddha şi Lao-Ţe, el nu dă aforisme şi pilde, ci carne şi sânge, chin şi deznădejde. Durerea fără deznădejde e ca mâncarea fără sare, ca nunta fără lăutari.

(Iar dacă tâlharul cel bun e primul om care soseşte în rai – înaintea proorocilor, patriarhilor şi drepţilor *Vechiului Testament* – poate că o datorează nu numai cutremurătoarei lui convertiri, ci şi faptului că a fost coleg de suferinţă cu Domnul. Căci una e să stai la picioarele crucii şi să suferi, oricât de sincer şi de sfâşietor, şi alta e să fii pe cruce.

Durerea altuia nu e a ta, e a lui, ţi-o însuşeşti numai printr-un proces ideativ, nu prin simţiri. Numai tâlharul cel bun *simte* la fel cu Domnul.)

Întruparea a fost totală, cum învaţă sinodul de la Halchidon.

Bine, totală, dar Hristos pe cruce n-a încetat de a fi şi Dumnezeu.

Eu: nu e de contestat permanenţa comunicării idioamelor, dar după câteva ore pe cruce omenescul a trebuit să fie predominant; altfel tragedia era contrafăcută.

O ţin morţiş: ce-ar fi vrut dochetiştii, fantasiaştii şi monofiziţii – sau ateii? Să le fi făcut Hristos de pe cruce semn cu ochiul alor săi spre a le da de înţeles: las' că asta e de gura lumii, fiţi fără grijă, ştim noi ce ştim, ne vedem Duminică dimineaţa?

Ce oribil „spectacol" presupune, fără de voie, monofizitismul!

Argumente de text: la *Romani* (8,32) Pavel scrie: „El care pe însuşi Fiul Său nu L-a cruţat". Acest *nu L-a cruţat* ne demonstrează de asemeni că pe cruce nu s-au desfăşurat simboluri, ci s-a petrecut o suferinţă reală. Numai prin împreunarea durerii fizice şi a torturii morale se obţine decoctul final: suprema amărăciune.

Tot Pavel la I *Cor.* 1,23: „Însă noi propovăduim pe Hristos cel răstignit", iar la 2,2: „Căci am judecat să nu ştiu între voi altceva decât pe Iisus Hristos, şi pe Acesta răstignit".

De ce adaosul „şi pe Acesta răstignit" de nu pentru a pune accentul pe latura cea mai nebunească şi mai scandaloasă? Raţiunea înţeleaptă s-ar învoi în cele din urmă cu un Dumnezeu răstignit simbolic şi concedând să sufere aparent (altfel oamenii nu înţeleg), dar paradoxul şi sminteala (creştinismul adică) înfăţişează divinitatea nu

numai aşezată pe cruce – *solemniter78* –, ci pironită cu adevărat; unde suferă aidoma cu nervii (legendele şi epopeile evului mediu, care ştia ce-i durerea, neîncetat se referă la nervi), fibrele şi sufletul bietului om, până la cele din urmă consecinţe (şi Hristos are, în pofida ereziei lui Apolinariu, suflet omenesc întreg). Dacă şi-ar fi păstrat – măcar în parte – impasibilitatea pe cruce, dacă n-ar fi gustat din plin deznădejdea omului, evenimentul petrecut pe Golgota n-ar fi fost – pentru filosofi, pentru preoţi şi pentru prostime – prilej de poticnire şi sminteală, ci „scenariu” ori „ritual”, deci admisibil, *comestibil.*

La I *Cor.* 6,20 şi 7,23 Pavel stăruie: „Aţi fost cumpăraţi cu preţ”.

Cu preţ cinstit. Întreg. Dumnezeu n-a înşelat pe nimeni: nici pe diavol, nici pe noi; nici pe Sine nu S-a înşelat. N-a plătit cu aparenţă de suferinţă, cu o cruce mitică, sau cu bani calpi. Preţul nu l-a plătit o fantasmă; carne din carnea noastră, sânge din sângele nostru.

Şi la *Evrei* (2,17; 2,18; 4,15): Pentru aceea dator era întru toate (afară de păcat) să se asemene fraţilor (nouă); fiind El însuşi ispitit, poate şi celor ce se ispitesc să ajute; ispitit întru toate după asemănarea noastră.

Asemenea nouă în *toate* şi *ispitit de toate* ca şi noi: aşadar şi de omeneasca deznădejde.

Martie 1966

Ca-ntotdeauna găsesc la Dostoievski79, spus fără înconjur, ceea ce bănuiam; în orbecăire, lumină – deodată. Cu privire la viziunea lui Holbein găsesc textul exact: „Tabloul nu e frumos… e cadavrul unui om care tocmai a îndurat dureri nesfârşite… dacă un astfel de cadavru (şi întocmai aşa

trebuie să fie) a fost văzut de discipolii lui… cum oare au putut crede, privindu-l, că acest cadavru va învia?!”.

NICI N-AU CREZUT!

„Dacă moartea e atât de groaznică şi legile naturii atât de nemiloase, cum le poţi stăpâni? Şi oamenii aceştia, care au stat în jurul mortului, au resimţit desigur în seara aceea *o groaznică tristeţe, o adâncă descumpănire* care dintr-odată le spulberau toate nădejdile şi aproape tot ce credeau.”

NU LE-A FĂCUT SEMN CU OCHIUL!

Socrate şi Iisus Hristos

Logic ar fi fost ca moartea lui Socrate-omul să poarte pecetea dezordinei, a sângelui, a trădării şi a turbării; dar nu, a fost cum nu se poate mai senină şi demnă. A lui Hristos, dimpotrivă, poartă – întreagă – pecetea tragediei, dezgustului şi ororii. Socrate moare calm, înconjurat de ucenici fideli şi atenţi, care-i sorb cuvintele în vreme ce el – imperturbabil şi luminos – soarbe otrava nedureroasă oferită cu multă deferenţă de temnicer. Părăsit şi trădat de ai săi, Hristos se zvârcoleşte pe cruce, chinuit de sete şi acoperit de batjocuri. Socrate moare ca un senior, Hristos ca un netrebnic, între doi bandiţi, pe un maidan. Socrate mulţumeşte zeilor că scapă de vicisitudinile lumii materiale, Hristos exclamă: „De ce m-ai părăsit?”.

Deosebirea e totală între cele două morţi, şi tocmai cea divină pare *inferioară*, tulbure. Adevărul este că-i nespus mai umană; cea a lui Socrate, în toată măreţia ei, pare – prin contrast – literară, abstractă, supusă regiei, şi mai ales nerealistă. Socrate – cu bună-credinţă şi izbândind în bună parte – se ridică de la starea de om la cea de zeu, Hristos coboară nestingherit de scârnăvii până în straturile cele mai

de jos ale condiţiei umane.

— Dostoievski plănuia să mai scrie până în 1882 un epilog al *Fraţilor Karamazov* şi apoi o viaţă a lui Hristos.

Pesemne că Dumnezeu n-a vrut să mai existe o a cincea evanghelie.

5 Martie 1960

Duba ne-a adus, mergând încet şi hurducăind, de la Malmaison la Jilava, înainte de prânz. Coborâm: *Fortul 13.* Primirea ne-o face locotenentul Ştefan, carură de primat, facies de antropoid, gesturi şi căutătură de sergent de colonie penitenciară într-un film *negru.* Îi face multă plăcere, îşi joacă rolul cu încetinitorul, cum şi-ar fila îndelung cărţile un cartofor.

Petrecem restul zilei într-o celulă de carantină, mică, neînchipuit de murdară, tinetele nedeşertate. Seara suntem transferaţi la *şerpărie,* vastă peşteră, sinistră, împuţită, care deşi luminată electric păstrează o seamă de unghere întunecoase.

Totul – ca de atâtea ori în atâtea locuri penitenciare, dar acum e primul contact – se arată în aşa măsură de lugubru şi apăsător încât nu pare a fi real. Încântătoare e prezenţa doctorului Voiculescu[80], foarte îmbătrânit, numai oase, blând, manierat, paşnic, nobil, vioi la minte, dar frânt de oboseală.

Ciudată senzaţie de imensă fericire. Motive:

Pentru că am scăpat în sfârşit de anchetă. Închisoarea, după Securitate, e un liman, o oază, un rai. Apoi, cea dintâi întâlnire cu legionarii (la carantină nu e numai lotul nostru); de la care mă reped să învăţ alfabetul Morse şi versuri de Crainic şi Gyr – grăbitul meu entuziasm îi amuză. Desigur, şi

prezenţa foarte liniştitoare a lui Voiculescu. Dar şi amintirea – exaltantă – a celor petrecute în dubă.

Unde am fost pus într-o despăţitură, o adâncitură, o carceră, cu Sandu L.81, fost legionar. Abia înghesuiţi, mi-a şi vorbit. Îmi spune că-i pare sincer rău că a fost legionar, îmi cere iertare; mi-o fi foarte nesuferit să stau cu el, şi atât de strânşi unul într-altul. Nu mi-e groază? Nici n-a apucat să termine că plafonul dubei s-a şi deschis; s-a deschis şi albastrul cerului. Îi răspund că nu văd de ce îmi pomeneşte de iertare, că dacă-i vorba aşa îi cer şi eu iertare pentru că sunt evreu şi că trebuie să stea lipit de mine, că în ce priveşte vinovăţia, vinovaţi suntem cu toţii, deopotrivă, laolaltă. Îi propun, acum că ne-am cerut reciproc iertare, să ne împăcăm, să ne îmbrăţişăm, să ne spunem pe nume. La lumina becului din carcera pe roate ne sărutăm şi – considerând ridicolul drept vorbă deşartă şi simţământ inexistent – cunoaştem dintr-odată şi din belşug – sub cerul albastru – starea aceea de nespusă fericire faţă de care orice băutură, orice erotism, orice spectacol, orice mâncare, orice lectură, orice călătorie, orice examen luat, orice portofoliu ministerial sunt nimica toată, praf şi cenuşă, amăgire, gol, pustietate, aramă sunătoare şi chimval zăngănitor, stare ce urmează împlinirii unei acţiuni conforme cu prescripţiile divine. Valuri de bucurie se revarsă asupra noastră, curg, ne inundă, ne covârşesc. Îl întreb pe Sandu – iar de-l copiez pe Sfântul Serafim din Sarov în scena din pădure cu Motovilov, o fac neintenţionat82 – dacă nu vede şi dânsul pe buzele mele zâmbetul pe care-l desluşesc pe ale lui: al isihiei provenite din energiile necreate. Deoarece în strâmtul cotlon a mai încăput alături de noi şi Grigore Palama, başca Sf. Serafim cu Nicolae Motovilov după el.

Purtarea gardienilor la şerpărie e atât de rea,

atmosfera atât de dramatică, amintirea scenei cu Sandu L. atât de acută, perspectivele de îndelungată suferinţă atât de limpezi, încât nu pot să nu circul de la un capăt la celălalt al peşterii într-o stare de nemaipomenită, exaltată agitaţie. Încep să presimt că Hristos e prezent în puşcărie. Nu-mi vine să cred că totul poate fi atât de complet, că am parte de atâta binecuvântat noroc.

Doctorul Voiculescu şi episcopul Leu (tare dărâmat, umblă în cârje, e înţolit în straie miţoase de baciu la o stână de munte înalt) sunt interogaţi pe îndelete de gardienii care, probabil, se plictisesc. Amândoi sunt batjocoriţi şi beşteliţi, insultaţi, înjuraţi şi porcăiţi. Ceilalţi scapă mai uşor.

— Vasăzică e posibil creştinismul, vasăzică e cu putinţă să te porţi creştineşte, *să faci gesturi* creştine. Creştinismul poate și el fi *aritmetizat.* Îmi vine a crede că nu în zadar au bătut pentru mine clopotele bisericii Capra.

25 Februarie 1960

Paul Dim., martor:

E calm, vorbeşte apăsat şi rar, cu dezinvoltura vechiului puşcăriaş, cu politeţea rece a îngerului căzut ori a boierului decavat, dar semeţ. Spre deosebire de noi cei din boxă, a mai făcut vreo câţiva ani de închisoare, iar de data aceasta e arestat mai de mult. Ştie însă prea bine ceea ce e presupus a nu şti şi ceea ce tribunalul nu-i poate aduce la cunoştinţă; că Petru Dumitriu, scriitor adulat, grangur al literelor şi mare profitor al regimului, *a rămas dincolo.*

Se joacă o delicioasă scenetă à la Donizetti ori Rossini. Au folosit acuzaţii în prezenţa dumitale cuvinte ostile regimului? Da. (Expresie de vădită mulţumire pe feţele judecătorilor. Procurorul se îngraşă văzând cu ochii, cauciuc

pompat.) În ce fel anume? Au ponegrit sistematic pe scriitorii progresişti. (Expresie din ce în ce mai încântată pe feţele aceloraşi judecători în frunte cu preşedintele colonel Adrian Dimitriu.) Poţi da cazuri concrete? Pot.

— O pauză de efect, martorul lucrează cu metode de actor profesionist, nu se grăbeşte.

— Ei, dă-le.

— I-am auzit ponegrind cu violenţă pe scriitorul progresist Petru Dumitriu, în a cărui operă se reflectă realizările regimului, criticându-l, susţinând că e un făţarnic, că n-ar fi cu adevărat democrat, că scrie numai pentru a se alege cu foloase personale şi că de fapt romanele lui toate sunt lucrarea doamnei Henriette Yvonne Stahl…

Preşedintele omonim nu-l poate întrerupe căci n-are voie să ne informeze că celălalt purtător al numelui sfântului izvorâtor de mir, Petru, s-a dat cu imperialiştii. Aşa că martorul, al treilea Dumitriu (de fapt Dimitriu), îi mai trage cu progresistul romancier, cu ponegririle, distrându-ne, distrându-se, până ce e poftit să se retragă, precum și face după ce se înclină cu glacială politeţă.

Perfect, nu mai puţin decât Sam Weller83 depunând ca martor în procesul Bardell *versus* Pickwick.

— Definiţia vieţii, după André Breton.

Viaţa, zice André Breton, e felul în care un ins pare a se fi învoit cu inacceptabila condiţie umană.

— Paul Dim. ne învaţă pe Al. Pal. şi pe mine să nu ne grăbim a sta lângă uşă spre a fi repartizaţi în celule; să rămânem mai la sfârşit, împreună. S-ar putea astfel să nimerim în acelaşi loc.

Aşa chiar facem, prelungindu-ne şederea în sinistra hală care, hotărât lucru, din ce în ce pare mai scoasă din *Rocambole*, din *Misterele Parisului* şi din *Mizerabilii.*

Voiculescu, Leu, Sandu, Streinu84, legionarii de la Aiud, saşii de la Codlea au plecat; Paul şi Alecu o dau pe franţuzeşte şi conversaţia ia o turnură strict deşucheată, clevetitoare. Joky (ori Szoky) Cristea, Nicodamele, Puşa Măciucescu, *Tea-Room Taina*, *Şcoala bârfelii*, *Legăturile periculoase*, cinci la şapte. Gata cu emfaza şi sublimul. Spre orele unu ori două, probabil, caraliul de serviciu mă respinge când ne prezentăm tustrei. Paul şi Alecu pleacă aruncându-mi priviri dezolate. După vreo jumătate de ceas sunt scos şi eu, singur.

— Se-ntreabă mulţi prin închisori şi-n critica literară: unde e Dumnezeu în opera lui Proust? În romanele lui Mauriac?

Unde e? Să vă spun eu unde e. Nu e la cutare pagină, pentru că autorii nu sunt teologi. Nu e nicăieri. E pretutindeni, ca şi în lume.

— Câteva cugetări lămuritoare despre libertate: Alfred Jarry: Există oameni pentru care a fi liberi e o plictiseală, e o belea.

Thomas Mann: Libertatea e o noţiune pedantă şi burgheză.

Ambele pun sub semnul întrebării şansele de supravieţuire a libertăţii în lumea pe care Ortega y Gasset a numit-o, mai pertinent ca oricine, a maselor.

Alexandru Herzen85: maselor nu le pasă de libertatea individuală, de libertatea cuvântului; ele îndrăgesc autoritatea… prin egalitate înţeleg egalitatea opresiunii… doar indivizii civilizaţi doresc libertatea.

Să fim deci mai puţin convinşi, noi, intelectualii şi deţinuţii politici, că toată lumea se omoară după libertate.

Denis de Rougemont: Libertatea nu e un drept, e asumarea unui risc.

Să fim deci mai puţin siguri că oamenii sunt dispuşi să rişte. Drepturi, da, câte vrei, dar riscurile le consideră a fi piedici, intrigi, insulte.

Ioan 20,29: „Iisus i-a zis: Pentru că M-ai văzut, ai crezut? Fericiţi cei ce n-au văzut şi au crezut”.

Să înţelegem că libertatea e mai presus de orice un act (riscat şi neraţional) de credinţă, deci un pariu.

II *Cor.* 3,17: „Domnul este Duh, şi unde este Duhul Domnului acolo este libertate”.

Dacă nu suntem liberi nu suntem vrednici a ne chema – cum îi place lui Hristos să ne socotească – prietenii Săi.

Apocalipsa 3,20: „Iată, stau la uşă şi bat”.

Să ni se topească inimile la gândul pozelor populare unde Domnul cu traistă şi toiag aşteaptă să-i deschidem, dacă vrem, de bună vrerea noastră liberă.

Nicolae Bălcescu în *Istoria românilor supt Mihai Vodă Viteazul*: Cine luptă pentru libertate se luptă pentru Dumnezeu.

Frază puţin citată de actualii admiratori ai lui Bălcescu.

— Marii scriitori cu adevărat făuresc o lume şi fiinţe, asemenea lui Dumnezeu.

Sunt în Balzac două momente care mi se par supreme şi care arată cât de reale erau pentru el personagiile meşterite de condeiul său. Care mai arată că de la un anumit nivel (artistic, moral, sufletesc, de ţinută) în sus nobleţea e subînţeleasă. Nu sunt rasist, bine mi-ar sta să fiu! dar nici gogoriţa egalităţii absolute n-o pot înghiţi şi îndura (ce-a şi ajuns să fie: toate animalele sunt egale, dar unele sunt mai egale86) şi mă fulgeră fracţiuni de viaţă când nu-mi vine, zău, a râde gândind la Gobineau ori la Houston Stewart Chamberlain.

În *Ursule Mirouët*, scrisorile lui François Minoret –

personaj necinstit şi odios – Balzac le reproduce de fiecare dată cu toate greşelile lor de ortografie, căci individul e şi prost şi incult. (Şi se vede că exerciţiul îl distrează pe autor, după cum îi şi place a imita vorbirea francezei cu accent teuton.) Când însă la sfârşitul cărţii, Minoret e nefericit, descoperă căinţa şi se mărturiseşte, scrisoarea pe care o trimite acum e transcrisă cu ortografie corectă. Şi Balzac explică de ce: i-am îndreptat ortografia, zice, pentru că *nu şade bine* să râdem pe seama unui om lovit de nenorocire.

Cuvintele acestea extraordinare dovedesc:

a) că Balzac a fost un creator în sensul precis al termenului de vreme ce este în stare să-i fie milă de personagiile sale ca de oameni reali – şi să le respecte; b) că avea sentimentul cosmic al unităţii noosferei şi al comunităţii prinosului (superrogatoriu) de mizerii dintre oameni; c) că a fost un om de treabă şi un creştin pentru că a renunţat (fie şi în închipuire) la a-şi dispreţui aproapele şi n-a înţeles să-şi bată joc de o făptură omenească – adică de ceea ce i se impunea ca o făptură omenească – atunci când aceasta trecea prin suferinţe şi dovedea că-i pare rău de ce făcuse; d) că a fost de aceea nobil şi n-a păcătuit adăugând cu de la sine putere particula *de* la numele său; e) că şi pentru el, ca şi pentru Dostoievski, spectacolul suferinţei e sfânt. (Suferinţa nu este întotdeauna folositoare pătimitorului – vezi tâlharul cel rău –, dar pentru cine o priveşte nu are contingenţe morale. Ca *spectacol*, e mereu sfântă. Pe cel ce suferă sunt dator să-l compătimesc, să-l ajut. Samarineanul nu întreabă cine e, ce face, de unde vine şi cu ce se ocupă rănitul – nu cumva era şi el vreun hoţ de păgubaş? Vreunul căruia i se întâmplase *ce merita*?) Credinciosul nu refuză – fiindcă nu ştie, *sancta simplicitas87*, iată un exemplu grăitor – să dea de pomană beţivului. Milosului nu-i pasă dacă

cerşetorul a vândut paltonul pe care i l-a dăruit, măcar că s-a dus cu banii de-a dreptul la cârciumă. *Paltonul îl poartă Hristos.*

Natura nu e capabilă de o delicateţă ca aceea din *Ursule Mirouët.* Nici istoria. Nici inteligenţa. Ea vine de la har.

Alt moment incomparabil în opera lui Balzac. Acela când, în *Colonelul Chabert*, eroul renunţă la toate drepturile şi pretenţiile sale în favoarea soţiei şi nu-şi mai susţine procesul din clipa în care-şi dă seama că e necorectă şi de rea-credinţă. Îl apucă aşa silă şi scârbă şi dispreţ faţă de remăritata „contesă Ferraud” încât nu se mai opune, nu mai luptă şi cedează totul. *De scârbă, de silă.* Tocmai pentru că ştie. Nu încrucişează spada cu cine s-a dovedit a nu-i fi egal.

Corolarul I: nedreptatea, când îţi este făcută ţie, ai dreptul – dacă-ţi dai seama de prea marea josnicie a potrivnicului – să cedezi, cedarea în acest caz fiind palma cea mai cumplită. Nu te baţi în duel cu omul care nu-i vrednic să-i verşi sângele. Chinezii care-şi curmă viaţa pe pragul împilatorului spre a-l sorti oprobriului veşnic. Şi gestul colonelului Chabert care – Dumnezeu să mă ierte dacă hulesc – evocă tăcerea lui Hristos în faţa șmecherilor hotărâţi să-l lichideze, potrivit sfatului dat de marele preot Caiafa, şi se fac, pasămite, că-l judecă.

Corolarul II: nedreptatea, când ţi (exprimarea poate părea greşită, dar nu e fiindcă orice nedreptate *şi nouă ni* se impune) se face nu ţie, ci altuia, trebuie denunţată, doborâtă, îndreptată. Aşa procedau cavalerii rătăcitori. Don Quijote.

Iorga: „Ai dreptul să ierţi numai ce s-a făcut în paguba ta”.

Omul, dacă raţionează în calitate de creştin şi vrea să se poarte conform cu doctrina creştină, poate – şi trebuie – să nu ţină seama de nedreptăţile săvârşite împotrivă-i, de

insultele ce i se aduc lui, ca individ. Dar dacă ocupă o funcţie de răspundere ori se află în fruntea treburilor publice nu are dreptul să invoce principiul iertării spre a rămâne distant şi rece în faţa răului şi a lăsa pe nevinovaţi pradă ticăloşilor.

Eroarea tragică a lordului Halifax aceasta a fost, de a fi confundat două situaţii distincte. Şi nu numai a lui, a numeroşilor zăpăciţi care cred că „nu judeca” şi „cine-s eu să judec?” se referă şi la interesele comunităţii, ale omenirii. Acolo e altfel, invers: vigilenţă, apărarea binelui, păstorul e iubit de turmă pentru că o păzeşte şi-şi pune viaţa pentru ea.

(Când nu poţi îndrepta nedreptatea îţi rămâne în orice caz soluţia demisiei de nu a intrării în mănăstire sau a sinuciderii. Cato din Utica88 şi Ian Palach89; budiştii din Indochina: aceştia orbi şi nerozi, dar cinstiţi şi logici cu ei înşişi.)

Iar problema lui Eli, Eli

„Prefer să cred în Dumnezeu decât să-L văd în toată slava Sa.”*Paul Valéry* (Scrisoarea doamnei Émilie Teste) Dumnezeu, care L-a părăsit pe Hristos pe cruce, nu e cu totul absent şi pentru noi?

Un lucru pe care nu vrem să-l înţelegem, pe care nu-l înţelegeau nici contemporanii Domnului. Cei ce aşteptau venirea lui Mesia în slavă. Ce nu puteau înţelege ei, ce nu putem înţelege noi: că Dumnezeu, cum spune Kierkegaard, nu e un imens papagal roşu.

Dacă în piaţă ar apărea dintr-odată şi din senin o uriaşă pasăre violent colorată, de bună seamă că toată omenirea s-ar năpusti să vadă şi ar pricepe că nu e lucru obişnuit.

Credinţa, pocăinţa în felul acesta ar fi prea uşoare.

Mură-n gură. Na-ţi paraua, dă-mi sarmaua.

Ni se cere însă a crede în deplină libertate şi s-ar zice că – mai rău decât atât – scenariul se desfăşoară *als ob90* am fi nu numai pe deplin abandonaţi, ci şi că – pe deasupra, colac peste pupăză – pronia *dinadins* face totul ca să *nu* credem; îi place – zice-s-ar – să acumuleze piedicile, să ne înmulţească riscurile, să adune argumente pentru a preface bine intenţionata dorinţă de evlavie în imposibilitate.

Drumurile care duc spre credinţă poartă aceleaşi nume, toate: pariu, aventuri, incertitudine, cuget de om nebun.

Dostoievski: dacă Dumnezeu n-a coborât de pe cruce, pricina este că voia să-l convertească pe om nu prin constrângerea unui miracol exterior evident, ci prin libertatea de a crede şi dându-i prilejul de a-şi manifesta îndrăzneala.

Când i se spunea Domnului pe Golgota: mântuieşte-te pe tine şi atunci vom crede, greşeala era de fapt de ordin lingvistic, se judeca în temeiul unei confuzii de termeni. Dacă s-ar fi coborât de pe cruce nu mai era nevoie să se *creadă*, ar fi avut loc doar recunoaşterea unui fapt (ca în cazul papagalului roşu: coborârea de pe cruce ar fi constituit un irezistibil papagal roşu).

Ni se cere – invitaţie la temerară vitejie şi palpitantă aventură – ceva mai tainic și mai ciudat: să contestăm evidenţa şi să acordăm încredere unui ne-fapt.

Pe căi *ocolite* lucrează. Căi de nepătruns zic Francezii. Iar Englezii şi mai precis: se mişcă într-un mod misterios.

Léon Bloy: „O, Hristoase, care te rogi pentru cei ce te răstignesc şi-i răstigneşti pe cei ce te iubesc!”.

24-26 Februarie 1960

Întâi suntem aduşi într-un fel de sală de aşteptare, de anticameră şi, judecând după faianţa ce acoperă toţi pereţii cam până pe la jumătate, trebuie să fi fost vasta bucătărie a unei case boiereşti de pe timpuri ori a unei şcoli cu internat. Ne aşază pe nişte bănci lungi, paralele, câte unul pe bancă şi la extremitate, s-ar zice că urmează să dăm o teză şi le este frică să nu copiem. Ni se interzice nu numai să ne vorbim, dar şi să ne uităm unii la alţii. E frig şi ne e foame. Adăstăm o vreme ce ni se pare apăsător de lungă, apoi gardienii – sosise, vezi bine, ora gustării – îşi scot din genţi pacheţelele cu mâncare. Înfulecă vârtos, plescăind şi morfolind cu toţii, mă apucă o foame atroce şi bănuiesc aceeaşi umilitoare senzaţie şi la ceilalţi căci, fără excepţie, ne pironim privirile cu jind asupra liniştiţilor consumatori. La ei ne putem uita. Senzaţie de fiară jigărită, în cuşcă. (Doar că nu putem păşi de la un capăt la altul al cuştii şi nici a ne apropia de gratii, ca fiara.)

Niţel mai târziu, ofiţerului care intră, Păstorel[91] i se adresează bonom şi glumeţ pentru a cere creion şi hârtie. Vrea să însemneze versuri pe care le-a compus la Securitate şi „ar fi păcat pentru cultura românească să se piardă”. Ce fel de versuri? A, nu duşmănoase, lirice, patriotice. Cum le-a compus? A, în minte. Dar acum ar vrea să le transcrie; cu vârsta, de, s-ar putea să le uite.

Întocmirea de versuri pe cale mintală este, oricum, o performanţă, poate nu ca băgarea unui gol sau depăşirea unui record, dar performanţă totuşi e. Se simte o învăluire de admiraţie. Iar Păstorel zâmbeşte, distant, dar prietenos. (Ce nu face omul pentru o ţigară? Ce nu face scriitorul pentru un condei?) Deşi ofiţerul şi subordonaţii lui se ţin tari, se supraveghează între ei şi se împotrivesc vrăjii, în atmosfera

glacială (la propriu şi la figurat) a fostei bucătării pătrunde brusc o adiere primăvăratecă, un iz patriarhal de Cotnari şi o pală de voioşie humuleşteană. Uliţa copilăriei nu mai pare a se fi strămutat pe întinsurile pierdute ale îndepărtatelor galaxii. Frunţile, puţin de tot, se descreţesc. S-ar zice că sunt şi Medelenii fratelui Ionel pe aici pe undeva, nu s-o fi pitit Hanu Ancuţei al tovarăşului preşedinte Sadoveanu pe sub nişte uriaşe bufete de la capătul încăperii? *Tare mă bucur, glăsuieşte Mihai Vodă Sturza, că văd chef şi voie bună în ţara Moldovei.* Tonului bonom care îmbracă o cerere de neconceput, ofiţerul nu-i poate răspunde răstit. E destul de tânăr ofiţerul, şi-mi vine a crede că încearcă oarecum sentimentul elevului căruia i se oferă emoţionantul prilej de a sta de vorbă cu unul din autorii reproduşi în manualele şcolare. Păstorel nu tace, prinde aripi şi plutonierului vigilent care intervine în discuţie îi trânteşte: „Dumneata să ştii că eu nu sunt numai scriitor, ci şi căpitan de tunari”. Odată cu vorbele acestea s-ar zice că pereţii înşişi pier şi că din locuri împădurite unde lumina şi umbra se urmăresc şăgalnic vin în procesiune, printre noi, umbre măreţe şi umbre duioase – Ştefan al Moldovei, Neculce boierul de ţară, isteţul Creangă, domnul Ibrăileanu, cneazul Moruzzi, drumeţul Hogaş; ba sosesc nu numai fiinţe, ci şi clădiri sau obiecte: bojdeuca, teiul de la Copou, restaurantul *La paradis general*, biblioteca Academiei într-o dimineaţă de primăvară când cititorii-s puţini şi legăturile în piele ale cărţilor lucesc atât de blând, Bucureştii de altădată cu întreg cortegiul lor de grădiniţe şi grătare, şi *Moldova* cealaltă, din strada Icoanei, unde în jurul unei mese răsunaseră bietele epigrame în temeiul cărora Al. O. Teodoreanu se află acum aici.

Dar proiectarea noastră în afara timpului şi spaţiului – şi cât de yoghină, de honigbergeriană i s-ar fi părut autorului

de la Paris a cărui *Noapte de sânziene* își avea și ea însemnatul aport în făurirea scenei pe care o jucăm toți, a scenariului absurd, a părelniciilor adânc înfipte în mizerie și spaimă – nu durează mult. Aura de bonomie și aburii de Cotnari, de culoarea strugurilor poleiți în bătaia soarelui fierbinte al verilor de demult, nu-l înconjoară decât pe singurul Păstorel. Când, rupând vraja calmului ce se lăsase din toate părțile, de sus, Dinu Nc. înalță și el glas, solicită o țigară, ofițerul se scutură, iese de sub puterea literaturii române și a tradiției petrecărețe, pășește acru și dârz pe tărâmul filosofiei contemporane ostile și sfâșie brusc vălul: „Dumneata să nu ne crezi atât de proști, domnule Noica”. Dinu, de o slăbiciune chinuită, ascetică, se încovoaie călugărește, supus – cu priviri îngândurate, împovărate, însingurate. Sfruntare, gândește ofițerul, și ne apostrofează în bloc, rece și solemn, nu fără o ultimă nuanță de considerație (cum nu auzisem în cursul anchetei și nici nu mai aveam să întâlnim prin închisori): „Știm noi ce reprezentați și nu ne duceți cu gesturi bune pentru găinari”.

În sala de ședințe, dând impresie de pustietate, uriașă, ne așază în boxă, tot pe bănci – ca la școală, suntem mulți foști elevi ai liceului Spiru Haret –, acum unul lângă altul, înghesuiți. Ne plasează pe rând, cum intrăm: mă pomenesc între Noica și, la dreapta, Vladimir Streinu, Pillat[92], Sandu L. și câțiva pentru mine necunoscuți ocupă banca întâi: coautorii complotului înfățișat judecății și pe care-i văd astăzi prima oară. Cele patru femei (Anca dr. Ionescu[93], Marietta Sadova, Trixi[94] și Simina Caracaș[95]) sunt în fundul boxei.

În sala goală și mare vor fi în cursul procesului patru grupuri compacte de ființe omenești, despărțite între ele prin spații de vid ce reamintesc amețitoarele distanțe dintre

roiurile de universuri. (Liantul pe care l-ar fi alcătuit publicul, rudele şi presa nu există.)

Primul grup e al nostru, al deţinuţilor din boxă, douăzeci şi cinci la număr, îngrămădiţi pe bănci, privind drept înainte (iarăşi nu avem voie să ne uităm altundeva, şi mai ales nu unul la altul), înconjuraţi – asemenea orbitelor electronice din periferia nucleului atomic – de un cerc de ostaşi în termen, toţi echipaţi ca de front, cu puşti-mitraliere automate pe care le ţin îndreptate asupră-ne, dându-şi silinţa să se holbeze fioros. Sala e posacă, tonalităţile închise, totul e straniu, dar prezenţa soldaţilor – postaţi în poziţie de tragere, ca şi cum ar păzi banda lui Terente, a lui Coroiu, a lui Brandabura sau a lui Zdrelea napirosu, ba şi prinsă asupra faptului în puterea nopţii şi-n inima codrului ori în desişul stufărişului, iar nu un pâlc de intelectuali palizi, scofâlciţi, înţoliţi în veşminte călcate de circumstanţă cu fierul spălătoriei de la Securitate, obosiţi, nedormiţi, încercănaţi, mulţi trecuţi de amiaza vieţii, mai toţi înzestraţi cu câte o boală de sedentar, de locuitor al marilor oraşe: colită, rinită, constipaţie, tuberculoză, calculi biliari – pare o greşeală de regie, o exagerare cu nuanţă de ridicol.

Al doilea grup îl alcătuiesc, hăt la capătul sălii şi abia întrezăriţi, ofiţerii de Securitate, anchetatorii, inspectorii (unii în uniformă, alţii în civil), veniţi să urmărească desfăşurarea procesului, să noteze, să verifice, ca într-o ciudată reprezentaţie teatrală unde repetiţia de regie, repetiţia generală şi premiera s-ar confunda într-un singur spectacol kafkian.

Mai e un al treilea roi, la stânga noastră: avocaţii apărării, superiori ca număr acuzaţilor, fiindcă sunt prezenţi şi câte doi-trei pentru un client, iar unii din ei însoţiţi de secretari. Sunt, din toată sala, cei mai stingheri, mai nefericiţi

şi – bănuiesc, apoi aflu precis – cei mai temători. Îmbrăcaţi impecabil, la marele fix şi la şpiţ, ca de nuntă, arată foarte şucari şi nu le lipseşte decât floarea la butonieră ori jobenul şi mănuşile călăului la execuţiile capitale; altminteri sunt spilcuiţi fără greş: haine de culoare închisă, dintr-un material mătăsos cu sclipiri metalice, colţuri de batistă albă ieşind din fiecare buzunar de sus al surtucului, obraji bărbieriţi proaspăt şi atent, freze linse de limbile a zeci de pisici. În ţinuta lor de paradă sunt, în comparaţie cu securiştii care-şi fac meseria lor înfiorătoare (meşterul la lucru se cunoaşte; meşteşugul vreme cere, nu se-nvaţă din vedere; meşterul strică şi drege de frică), cu noi care n-aveam încotro (doar n-am mâncat bureţi) şi cu membrii tribunalului, militari detaşaţi în serviciu şi dânşii (păsările fripte nu se găsesc în parii gardului) cei mai ridicoli: pentru că au de jucat roluri duble (şi-s distribuiţi în rolul cel mai penibil: al copilului cuminte, al băieţelului mămiţichii) şi au venit, dacă-i vorba aşa, de bună voie.

Pe fotoliile de judecată, cinci militari impasibili, plictisiţi: la mijloc Adrian Dimitriu (acesta nu plictisit, ci îngrijorat, căci e responsabilul: fost avocat şi domnia sa, în rol şi costum de colonel).

De îndată ce mă văd aşezat pe bancă săvârşesc fapta pe care o consider singura meritorie din viaţa mea: lui Noica, pe a cărui faţă se citeşte deznădejdea şi în ai cărui ochi (ochii aceia care-l caută în zadar pe Mihai Rădulescu96) luceşte o frământare atroce, îi suflu trăgându-l de mânecă atâta timp cât vânzoleala instalării noastre încă nu s-a terminat şi mai pot vorbi pe scurt: Dinule, să ştii că nu suntem supăraţi nici unul pe tine, te iubim, te respectăm, toate-s bune.

Dumnezeu îmi este binevoitor: faţa lui Dinu se luminează, îmi strânge la iuţeală încheietura mâinii, oftează

adânc, despovărat. Am făcut şi eu ceva bun în lumea aceasta.

Cu Vladimir Streinu schimb doar priviri pe furiş şi câte un mic zâmbet; ne vom da însă adeseori coate în timpul procesului și vom râde chiar de-a binelea când procurorul, dezlănţuindu-se, va face, împotriva intelectualilor reacţionari din boxă, elogiul unui Eminescu, unui Tolstoi, unui *Ghiote.*

Bieţilor avocaţi le vine greu de tot. Se ştiu cei mai supravegheaţi, nici măcar n-au siguranţa osândirii cum au cei din boxă; asudă, îşi şterg discret frunţile, unii cu batistele de mătase albă din buzunarul de sus al hainei, alţii cu batiste mai mari, gospodăreşti, colorate, scoase de prin buzunarele pantalonilor, bătrâneşte. În pauză, fiecărui învinuit i se acordă dreptul să stea cinci minute de vorbă cu apărătorul său; întrevederea are loc pe una din băncile din fundul sălii și în prezenţa respectivului anchetator. Din milă faţă de avocat – omul tremură să nu i se încredinţeze cine ştie ce mesaje, să nu trebuiască să audă cine ştie ce imprecaţii duşmănoase – mă limitez la vorbele cele mai oarecare și indic argumente şi motivări imbecile. Mi se răspunde cu o căutătură recunoscătoare.

Domnul Bondi, care-l reprezintă pe Vladimir Streinu, îşi caracterizează clientul ca fiind dintotdeauna, din tinereţe, neîncetat, cu neobosită perseverenţă, un vajnic, un convins, un aprig duşman al comunismului… vreau să spun al legionarismului. Un fel de râs înfundat înfrânge solemnitatea înţepată a şedinţei. Streinu, alături de mine, tresare, apoi surâde şi el.

Un alt apărător care o păţeşte destul de urât e Mădârjac al lui Păstorel. (La *ultimul cuvânt* autorul *Hronicului97* va izbuti să işte iarăşi o boare de omenie spunând că el face epigrame cum face găina ouă.) Mădârjac,

întrerupt de preşedinte spre a fi întrebat tăios dacă împărtăşeşte cumva părerile celor din boxă, răspunde pripit: ferească Dumnezeu…

Preşedintele ia act de această mărturisire de credinţă mistică, de acest mod de exprimare vădind, şi nu întâmplător, o anumită mentalitate şi-l pofteşte în mod grav să-şi cântărească vorbele. Nu trec multe clipe şi, vrând să arate că Teodoreanu prin glumele sale n-a urmărit la restaurantul *Moldova* să răstoarne regimul, Mădârjac, din nou cuprins de avântul prieteniei, îşi întăreşte spusa cu echivalentul bisericesc al lui *parol monşer* – la care poate se gândea şi pe care, mânat de un subconştient imbold către respect, absolut firesc în ceea ce, totuşi, era pretoriul unei instanţe judecătoreşti, îl înlocuieşte – şi anume cu „să ferească Dumnezeu”. De data aceasta Adrian Dimitriu se supără foc şi-l ameninţă pe avocat de pe înălţimi izvoditoare de gheaţă şi pline de subînţelesuri.

Poldi Filderman, spre a-l apăra pe doctorul Răileanu[98], raţionează *coram populo*[99]: dacă aş şti că e legionar, eu, care am fost schingiuit de legionari, pentru nimic în lume nu mi-aş fi dat asentimentul să-i fiu avocat. Cum nu poate totuşi susţine că întreaga acuzare e neîntemeiată, găseşte de cuviinţă să-i califice pe toţi ceilalţi din boxă drept filosofi ai sângelui şi morţii, gardişti de fier inveteraţi şi descendenţi spirituali direcţi ai Căpitanului. Apoi, spre a dovedi prima aserţiune, îşi scoate haina, schiţează gestul de a-şi desface şi cămaşa, iar pentru că afirmă că a fost bătut şi la picioare, „unde poartă urmele bestialităţii legionare”, dă să se descalţe. Un semn discret-plictisit al preşedintelui sau poate graba (deoarece fiecărui avocat i s-au concedat numai patru minute) sau poate considerarea gestului început drept un simbol îndeajuns de grăitor, îl determină să se oprească şi să

renunţe la exemplificarea pe viu.

Dintre cei vreo douăzeci de martori ai acuzării (la ceilalţi procurorul şi apărarea au renunţat de comun acord) se remarcă ziaristul Radu Popescu, printr-o declaraţie de neaşteptată virulenţă şi lungime; este şi el deopotrivă de sclivisit înveşmântat ca şi avocaţii; se mişcă, în timp ce vorbeşte, ca un profesor la catedră, cu gesturi ample şi studiate cum se zice că erau ale lui Maiorescu, îl beşteleşte pe Noica întocmai ca cel mai straşnic gradat pe cel mai netrebnic recrut. Îşi recită fără oprire tirada întreagă. La sfârşit se şterge şi el cu o băsmăluţă scoasă din buzunarul de la spate al pantalonilor: pe frunte, pe faţă, pe mâini.

Apare la un moment dat o bătrânică în negru, cu o pelerină – aduce cu *Balbara Ulbrich* ori mai degrabă cu directoarea pensionului din *Crima lui Sylvestre Bonnard*, aceea care s-a transfigurat aflând că modestul ei vizitator e membru al institutului Franţei. Bătrânica răspunde la numele de Popescu-Voiteşti100, e văduva geografului, e pensionară şi execută lucrări de dactilografie. Ea a bătut *Aşteptând ceasul de apoi*, romanul cu subiect legionar al lui Pillat. Somată să se explice pentru care motiv, văzând despre ce e vorba nu a sesizat autorităţile, menţionează cu voce calmă şi joasă următoarele: mai întâi, când bate la maşină, atenţia i se îndreaptă numai asupra cuvintelor, nu asupra frazelor, şi cu atât mai puţin asupra sensului lucrării; în al doilea rând, a înţeles şi ea că este vorba de legionari, dar i s-a părut că lucrarea-i net antilegionară fiindcă pe tinerii care aparţineau mişcării, autorul îi înfăţişa sub o lumină defavorabilă. Defavorabilă? Da, desigur, de vreme ce arăta că lipseau de la cursuri, că nu-şi dădeau regulat examenele, că veneau acasă seara târziu, că-şi supărau bieţii părinţi care se speteau să le plătească taxele şi să le cumpere cărţi.

Încântător e un prieten al lui Păstorel; tuciuriu, scund şi îndesat. Se numără şi el printre comesenii de la restaurantul din Icoană. Retrăgându-şi declaraţia dată la anchetă, nu vrea să recunoască aspectul duşmănos al rostirilor acuzatului. Preşedintele stăruie mult, în sală se produce (în fund) un fel de vagă rumoare, însoţită de o nespusă uimire. S-ar zice că în derularea filmului s-a produs o pană; nu că ar avea vreo importanţă, dar nu şade frumos. Martorul, cred, e macedonean, îl cheamă Arsenie Taşcu-Dumba, şi trebuie că aparţine acelor familii de Aromâni care prin Ragusa, Viena şi Ardeal au ajuns în regat. (Altele, ca Şaguna, Stârcea, Capri, Hurmuzachi, Grigorcea, Flondor se vor fi oprit în cadrul statului habsburgic tot pe pământ românesc.) Există o ramură Dumba înnobilată de împărat, trăită la Curte, rămasă fidelă dinastiei şi oraşului imperial al valsului. (Iosif Roth a descris în *Radetzky Marsch* cazul – ciudat – al acestor exponenţi ai „naţiunilor conlocuitoare” care au fost şi au rămas până la urmă slujitori devotaţi ai împărăţiei. La ei s-a referit şi Rebreanu cu David Popp din *Catastrofa.* Şi nu de ei ţine şi Avram Iancu?)

Mai târziu, în puşcărie, aveam să aflu cât de sigure sunt prieteniile stabilite de macedoneni, cât de credincioşi, de statornici pot fi – deşi cu mare greu se dăruiesc. Ameninţările preşedintelui, din ce în ce mai enervate, dau greş. Preşedintele propune organului procuraturii să ceară în instanţă arestarea martorului vădit mincinos. (Scena riscă să ia un caracter cu totul ionescian: dacă Păstorel, întrebat de preşedinte, îşi menţine declaraţia de vinovăţie de la anchetă – şi cum să n-o menţie? — înseamnă că martorul, susţinându-i nevinovăţia, minte şi urmează să fie trimis în boxă ca sperjur în temeiul cuvintelor celui pe care a vrut să-l apere.) Procurorul reflectează, dar nu cere arestarea. I se

acordă martorului două minute de gândire. Martorul se face feţe-feţe, se încruntă, o roşeaţă difuză îi acoperă negreala obrajilor, îşi încordează trupul mărunţel. După trecerea celor două minute martorul declară că acuzatul nu a vorbit duşmănos. Preşedintele, procurorul și judecătorii dau a înţelege cu umerii, capetele și mâinile că martorul e un idiot – și-l trimit la loc cu mocoșite ameninţări. A învins!

Din rechizitoriul procurorului mă interesează îndeosebi acea lungă parte unde face analiza pledoariilor apărării. Le declară, în general, sănătoase. Distribuie note, calificative, menţiuni şi observaţii critice. Avocaţii-elevi stau cuminţi cu mâinile pe bancă. La sfârşit – Mădârjac a fost citat negativ numai în treacăt – se vede că răsuflă uşuraţi. Le-a fost cald.

Când ni s-a spus că vom avea dreptul să rostim un cuvânt final de apărare, ni s-a atras atenţia că putem numai să ne recunoaştem vinovăţia şi să cerem indulgenţa tribunalului. Bolile pot fi invocate? Pot. În numele lui Păstorel se depune un certificat de neoplasm pulmonar.

Cei mai mulţi se mărginesc, pe scurt, a recunoaşte şi a aştepta verdictul. Pillat, cel dintâi, începuse: „Deşi n-am fost niciodată un anticomunist, totuşi datorită faptului că am socotit întotdeauna inadmisibilă o doctrină materialistă a violenţei, n-am putut să nu…”. Preşedintele a intrat în stare de frenezie; Dinu e întrerupt cu brutalitate, puştile automate par îndreptate dramatic asupră-i. Alecu, emoţionat, face o *mea culpa* generală, arată că vede în marxism singura soluţie şi-mi pare că lăcrămează; boierul generos de la paşopt, care sălăşluieşte în fundul sufletului său, a preluat conducerea conştiinţei. Altfel decât Alecu, dr. A. Vl.101 îşi cere iertare cu vorbe ticluite şi lozinci şi-şi şterge ochii cu emfază. Simina vorbeşte spontan şi iute, ca de pe motocicletă, se cunoaşte că

în vinele ei zvâcneşte sângele unui fost membru al Legiunii străine din Africa, unui boier aventurier, unui muschetar, unui paladin care – te miri din ce pricină sau pentru a veni în ajutor celui slab și pipernicit sau a sfida pe cel tare – nu-și cruţă nici vorbele, nici pumnii, nici sabia. Noica, demn şi palid, nu se recunoaşte vinovat faţă de codul tribunalului, dar se consideră adânc vinovat faţă de prietenii pe care i-a târât aici după el și cărora le cere să-l absolve. Marietta Sadova e jalnică, plânge, tuşeşte, se îneacă, evocă cele şaizeci de piese sovietice pe care le-a montat, invocă faptul că n-a avut niciodată moşii ori ranguri.

Dar eu? Eu mi-am pregătit cu grijă, din celulă, eventualul cuvânt final şi-l recit fără oprire: „Faptele fiind ceea ce sunt, se cade să arăt două lucruri: primul, că nu am avut intenţia de a unelti, al doilea că dacă aş fi ştiut că volumul lui Emil Cioran, *Ispita de a trăi*, putea fi interpretat ca un atac la adresa poporului român (ceea ce nu este) nu l-aş fi citit și nu m-aş fi asociat la răspândirea lui, deoarece am avut, am și voi avea întotdeauna faţă de poporul român numai simţăminte de adânc respect şi neţărmurită dragoste".

Cuvinte destul de îndemânatice și care – Dumnezeu ştie de ce, fiindcă n-or fi mai grozave decât ale celorlalţi – sunt ascultate de câteși patru grupe ale sălii în tăcere. Dr.-ul Al-G. mi-a spus apoi, la camera 18, că l-am emoţionat.

Când tribunalul se retrage, rămânem sub pază în boxă. Destinderea e generală. Avocaţii zâmbesc asemenea elevilor după examen. Ofiţerii și anchetatorii răsuflă ca după inspecţie. Ostaşii îşi dezmorţesc picioarele. Şeful gărzii, un plutonier ţigan care-i și bărbierul Securităţii, foloseşte prilejul ca să se suie pe platformă și să se aşeze pe scaunul grefierului.

De acolo ne priveşte covârşit de fericire, aidoma

călătorului care s-ar odihni pe tronul regesc în timpul vizitării unui palat ori s-ar urca, în clădirea unui parlament, la o tribună ilustră. Excursionistului i se pare, din vârful anevoie atins al muntelui, că priveliştea care se desfăşoară în vale e pentru el anume. Cât de bucuros e vremelnicul grefier! Îşi arată toţi dinţii. Poate că e, cel puţin acum, singurul cu adevărat fericit din toţi câţi sunt aici, toţi robi, toţi actori în diferite roluri într-o nevoită și obositoare piesă.

Oare nu cumva întreaga mascaradă îşi află punctul de congruenţă în această cum nu se poate mai trecătoare şi tâmpă fericire a buzatului printre strămoşii căruia nu-i cu putinţă să nu se fi numărat şi un gâde?

Tribunalul reintră: sentinţa se va pronunţa după trei zile102.

Suntem scoşi la repezeală. Între uşa de ieşire şi dubă desluşim un cer plumburiu, o seară de lapoviţă, împunsături de aer curat.

Interlaken, vara 1938

Nimeresc o zi rece şi hotelurile sunt toate pline. Mi se explică motivul: are loc congresul unei asociaţii religioase internaţionale. *The Oxford Group.* De care auzisem. E condusă de un orator şi propagandist foarte energic, Frank Buchman. Titlul unei cărţi scrisă de un discipol al său: *Numai pentru păcătoşi.* Reputaţia cam mondenă a mişcării nu mă atrage; greşesc poate, ca şi în cazul şcolii de înţelepciune de la Darmstadt103.

În hotelul unde am fost până la urmă primit nu locuiesc decât membri ai Grupului; de voie, de nevoie șed la toate mesele alături de ei, care mă iau drept unul de-al lor. Cei mai mulţi sunt Englezi. Se pare că la un alt hotel, mai

luxos, se află şi o doamnă din România.

Munţii sunt ceţoşi, umezeala are drept consecinţă consumarea unui număr sporit – adică astronomic – de ceşti de ceai. Contactul cu Englezii aceștia – sinceri, mereu bine dispuşi (lumea pentru ei reîncepe în fiecare zi proaspătă ca-n prima – mai bine zis a şasea), preocupaţi de stabilirea şi respectarea unor programe cât mai precise și pline, gata la orice oră să discute problemele cele mai delicate şi mai intime cu o degajare totală; manieraţi cu simplitate, prevenitori, absorbiţi fără pic de făţărnicie de tot ce se leagă de spiritual și sufletesc – este plăcut, amuzant și chiar desfătător. Toată lumea vorbeşte, se mărturiseşte, pune întrebări indiscrete urmate de adânci tăceri, manipulează ceşti de ceai şi farfurioare cu biscuiţi, scot de prin buzunare carneţele în care se notează sute de adrese, titluri de cărţi, nume de asociaţii religioase. Mă simt cucerit.

La început o senzaţie de a nu fi la locul meu. Apoi însă mă duc la toate conferinţele lui Buchman (niţel declamatoriu și accentul pus pe orarii și organizare), iau parte la ședințele și conciliabulele asociaţiei. Într-atâta sunt de prins încât renunţ la o excursie pe Jungfrau de dragul participării la o şedinţă a Grupului. Se ocupă în special de mine un tânăr funcţionar din Bedford, îl cheamă Manning şi-i un băiat tare bun; şi-un irlandez, mai vârstic, înalt şi chel, sunt piloţii mei, stăruitori și niciodată stânjeniţi.

Nu mă interesează ce anume urmăreşte Grupul, ce-l desparte de numeroase alte secte şi uniuni protestante. Dar e primul meu contact zilnic şi susţinut cu oameni a căror principală preocupare e credinţa în Dumnezeu şi grija de mântuire, care au făcut sacrificii băneşti pentru a veni aici, la Interlaken, care iau în serios tot ce fac şi tot ce discută. Oricât de mundan să fii şi nu se poate să nu te simţi atras de

oamenii aceştia toţi curaţi. Naivitate multă, teologie sumară, la cei mai mulţi o cultură general redusă, concepţii adesea candide. Dar şi frăgezime, farmec, o impresie de camere bine aerisite, nici umbră de tertipuri, vicleşug, blazare, dospire.

Numele Irlandezului mi-a plecat din minte, ori s-a pitit în ascunzişuri de materie cenuşie care-mi sunt inaccesibile. Mă văd astfel silit să pomenesc drept *Irlandezul* când mă rog pentru el în fiecare zi, ca şi pentru Grupul de la Oxford. În dimineaţa dinainte de plecarea lor păşeşte grăbit spre mine: te căutam, îmi spune, voiam să ştii ce am visat: mi-a apărut Domnul şi mi-a încredinţat că te va chema la El. Se vede că privesc întrebător, deoarece repetă, explicativ; vei fi printre cei care cred într-însul.

Montreux, 1938

Trenul care duce de la Berna la Montreux poartă numele de *Edelweis*, e electric, fastuos şi cosmopolit, ca într-o nuvelă de Paul Morand. *Europa galantă*, *Închis în timpul nopţii*, *Deschis în timpul nopţii*, *Gingaşe Stocuri.*

La Montreux, de la fereastra hotelului, priveliştea e de o frumuseţe solemnă şi perfectă care mă apasă. Cartea poştală vie din faţa ochilor mei luceşte de verde şi albastră puritate. Îmi dau bine seama că la Interlaken n-am făcut decât să mă joc. Pe oxfordieni îi văzusem ca unul venit din Franţa exclusiv îngrijorată de vacanţe, biftekuri şi greve, *Et un Pernod pour Arthur104*. Franţa bolnavă de inteligenţă şi spirit practic, de o parte, şi anglo-saxonii aceştia copilăroşi, dornici de juruinţe, entuziaşti de alta, *Alkohoolfreies Restaurant105*: cea dintâi pancartă pe care o zăresc în Elveţia, puerilă dovadă, însă certă dovadă de concepţie idealistă a vieţii. De aici la Schelling şi Fichte nu mai e decât

un pas.

Nu-mi vine a crede ce mi-a spus Irlandezul. Nu în *viaţa* aceasta, probabil într-o încarnare viitoare. Am şi senzaţia de a fi fost înşelător. Nu, nu pot trece la creştinism. O lume obsedată de Pernod. Rânjetul bleg al mustăciosului Arthur în reclame. (Mai e unul, în vecini, tot cu mustăcioară, dar viu – şi nu bea decât apă.) În fiecare zi, în toate ziarele. Pe toţi pereţii. Pe toate zidurile. Ce departe e Hristos. De ei, de mine. De toţi. Îmi jur totuşi că niciodată nu voi spune vreun cuvânt rău, nu voi schimonosi vreun zâmbet când va fi vorba de Grupul de la Oxford în prezenţa mea.

— Nu e nevoie să fi stat mult în închisoare. Ce este omul, care-i cu adevărat condiţia umană, cum stau lucrurile cu noi – şi că Hristos e acolo la doi paşi, că te vede, că te-a văzut, că te-a văzut dintotdeauna – se înţelege în câteva minute. Restul de ani e timp irosit. Ca şi serviciul militar, e însă incomparabil exerciţiu de strunire.

Londra, Mai 1939

Familia pastorului Lound locuieşte în plin centru, şi într-un cartier elegant, aproape de Regent’s Park. Am fost recomandat şi primit ca *paying guest106*, delicios de ipocrită formulă pentru a spune luat în găzduire. Sosesc seara, după o îngrozitoare călătorie cu avionul: furtuna a bântuit fără încetare deasupra Canalului Mânecii, am vărsat cu toţii (inclusiv echipajul) tot ce aveam în noi, în nişte pungi mai întâi, apoi pe unde se nimerea. Abia ajuns pe solul Albionului dau de bunăvoinţa britanică, dulce compensaţie a ironiei răcelii franţuzeşti: la aeroport, nişte necunoscuţi se reped la noi cu sticluţe de coniac şi ne îmbie să bem: remediul, zic ei, e obligator după răscolirea măruntaielor. Şoferul taxiului îşi

manifestă şi el solicitudinea, iar jupâneasa gazdelor îmi zâmbeşte deferent şi-mi dă de ştire că pentru această primă seară sunt scutit de îmbrăcarea smokingului. Cuvintele de bun sosit ale stăpânului casei sunt şi ele fermecătoare (să poftească vreunul să-mi spună, după ce am trecut pe la Securitate, am făcut cinci ani de puşcărie şi trei ani şi jumătate de muncă manuală alături de ţigani – că politeţea e o deşertăciune desuetă, să poftească şi-l scuip drept în faţă – *să-mi moară mama, să fiu nebun* şi *să-mi sară ochii* de nu): în locuinţa noastră să vă simţiţi ca la hotel, iar nouă să ne îngăduiţi a vă socoti ca pe un prieten.

Doamna Lound şi una din fete (asistentă la un cabinet dentar) sunt niţel mai rezervate; pastorul însă şi fiica cealaltă (e învăţătoare într-un orăşel la oarecare distanţă de Londra şi stă acasă de Vineri seara până Duminică) sunt gentileţea şi simplitatea însele. Văd bine că pe cât sunt Englezii de reci în străinătate pe atât sunt de prietenoși la ei în ţară. Ospitalieri, deschişi, înţelegători: recunosc oricui dreptul de a fi nebun; de a se duce naibii dacă vrea – şi pe ce drum îşi alege; nevoia de credinţă o socotesc drept lucrul cel mai natural.

După-amiază, uneori, domnul Lound mă invită în camera lui de lucru şi-mi face cafea într-un ibric electric. Dimineaţa, înainte de copiosul mic dejun, mă ia mereu cu dânsul la o scurtă plimbare, în pas milităresc, prin nesfârşitul Regent’s Park. Îmi arată tot felul de vile elegante (unele de foarte prost gust, imitaţii ale stilurilor celor mai felurite): au aparţinut ori aparţin unor personalităţi de seamă. Sunt şi iazuri în parc, eu mă reped către nişte raţe de toată drăgălăşenia: ca să le văd mai deaproape mă las pe vine, le îmbii, le spun uţi-uţi. Raţele măcăie foarte cuviincios cât trebuie. Întorşi acasă, pastorul povesteşte în cursul aşa-

zisului mic dejun că eu, când mi-a atras atenţia asupra frumuseţilor arhitectonice din parc, l-am lăsat în părăsire şi m-am dus *să mă închin* unor raţe (*went to worship some ducks*).

— Din Londra îi scriu la Bedford lui Manning, tânărul funcţionar pe care-l întâlnisem la Interlaken. Îmi răspunde curând şi mă invită să iau parte peste câteva zile la o reuniune a Grupului la Eastham, care-i o suburbie a capitalei.

Suburbie, vorba vine, pentru că merg cu metroul şi apoi cu trenul mai bine de un ceas şi jumătate. Regăsesc în sala primăriei de la Eastham aceeaşi atmosferă de sinceritate şi naivă curăţie de la Interlaken. Vorbitorii vorbesc înflăcărat şi serios, ascultătorii ascultă atent şi serios, toată lumea ia notiţe, înseamnă numărul versetelor biblice care au fost citate; domneşte o silinţă poate nu-i de mirare la oameni convinşi de adevărul că Domnul va veni ca un fur, că poate veni în orice clipă, pe neaşteptate: *de ce nu chiar acum!*

În pauză, conversaţiile sunt la fel de însufleţite ca la Interlaken, iar îşi dau unul altuia adrese, iar îşi recomandă reviste şi cărţi, expoziţii şi cursuri, iar îşi fac, nestingheriţi, confidenţele spirituale cele mai intime. Se serveşte ceaiul, pe tăviţe. Nu ştiu cum de izbutesc ei să le facă pe toate: merg, beau, ronţăie biscuiţi, vorbesc, scriu, predică, se informează, se salută, zâmbesc, cugetă… Îl revăd şi pe Irlandez, care se îndreaptă încet spre mine şi-mi aduce aminte de visul pe care l-a avut. Ascult cu mai multă băgare de seamă ca la Interlaken, dar şi cu neîncredere sporită; şi cu surâs lăuntric, nu răutăcios, dar oarecum de condescenţă. Îmi pare foarte înduioşător – te vei număra printre închinătorii Lui –, şi totodată copilăros. Şi niţică milă de omul acesta, desigur bine intenţionat, dar nu-mi place că dă crezare viselor; şi-i

lipseşte pudoarea fanteziilor sale.

La Londra, totuşi, merg des la biserici, catedrale şi capele, şi ca să le vizitez şi ca să aştept. Să aştept ceva ce nu vine. Merg şi la biserica oaspetelui meu, unde nu mă împărtăşesc deşi sunt poftit s-o fac. Drept argument aduc faptul că nu m-am spovedit. Pastorul, cunoscător al catolicismului şi ortodoxiei (a fost câţiva ani paroh titular al bisericii engleze din Paris), e impresionat de motivarea mea şi nu stăruie. Domnul Lound e *middle church*, aproape *high*[107], credinciosul care nu se apropie de altar din lipsă de mărturisire i se pare vrednic de respect.

Mă duc şi pe la o mulţime de asociaţii şi centre religioase. Pe străzile Londrei numele lor apar des, ca al firmelor comerciale. Aici religia e peste tot locul, te întâlneşti cu Hristos la tot pasul. Ei zic Domnul. Pe continent discreţia religioasă e strictă. În Anglia nu, se vorbeşte despre ale sufletului şi ale credinţei în modul cel mai firesc. De câte ori trecând prin dreptul unei clădiri purtând o tăbliţă cu nume de organizaţie religioasă, de câte ori n-am intrat! Înăuntru sunt săli de şedinţe, biblioteci, fişiere, vrafuri de reviste şi broşuri, fotografii, testimonii, telefoane şi secretari. Birouri. (Dar parcă, la urma urmei, e altfel la *Vavilon*? Vorba lui Pierre Benoit: *le Pape, c'est des bureaux*[108].) Sunt primit afabil de oameni niţel grăbiţi, care m-ascultă, îmi rezumă crezul lor respectiv. Partea aceasta o judec toată destul de stereotipă… Dar mă cuprinde mereu emoţia când mi se propune cu neforţată ingenuitate „câteva clipe de tăcere meditativă în doi" ori o rugăciune. *Let us pray*[109] şi îngenunchează în mijlocul biroului, al salonaşului-sală de primire, al arhivei, de parcă şi-ar fi scos batista albă din buzunar ca să-şi şteargă sticla ochelarilor. Îmi încarcă braţele cu fiţuici şi broşuri, *pamflete*, cum le place lor a zice.

Şi-n Hyde Park, unde mă opresc de preferinţă şi îndelung în faţa predicatorilor. Un grup de sectanţi cântă; mă apropiu de ei cu pălăria pe cap şi umbrela în mână. (E o zi de senin, fără urmă de nori; dacă era ploaie, luam, fireşte, nu umbrela, ci impermeabilul.) Îmi cer să-mi scot pălăria, deoarece cântul lor e un psalm. Le răspund politicos dar, din nu ştiu ce subită îndărătnicie, refuz să mă descopăr la comandă. Ce-mi veni? Ei stăruie, perseverenţi şi ei, nu supăraţi, pentru că sunt obişnuiţi cu felurimea de bazaconii ale diavolului. Până la sfârşit, mă lasă în plata Domnului, şi plec – plin de amărăciune.

6 Martie 1960

Aşadar, într-un târziu sunt scos şi eu, dus la un birou adăpostit în micuţa firidă a boltitului coridor; interogat, identificat, dezbrăcat. Mi se lasă doar un prosop, un săpun, una perie de dinţi, una pastă de dinţi, două perechi de ciorapi, una cămaşă, una pereche chiloţi, din care fac o bocceluţă. Mă uit la ceasul de peste bolta firidei şi văd că e mult mai devreme decât credeam. Un gardian foarte înalt şi voinic îmi face semn să vin după el. (La şerpărie erau limbuţi; acum lucrează pe muteşte.) Dar nu mă duce spre şirul de uşi metalice încărcate cu lacăte şi zăvoare, înapoia cărora bănuiesc celulele. Ajungem afară, în curte. Noaptea aceasta de început de Martie e o noapte de viscol. Îmi aminteşte de începutul *Valetului de treflă* al lui Edgar Wallace: „A fost ridicat dintr-un şanţ din Lambeth, tânărul Gregory zis Cocainomanul, şi murise mai înainte ca agentul de serviciu la Waterloo Bridge, care auzise detunăturile, să fi sosit la faţa locului. Fusese omorât în stradă, noaptea, pe zăpadă şi vânt, şi nimeni nu văzuse pe ucigaş. După ce l-au

dus la morgă şi i s-au cercetat hainele nu se găsi nimic altceva decât o cutiuţă metalică plină de un praf alb care era cocaină şi o carte de joc, valetul de treflă!”.

Sunt în cămaşă şi chiloţi. Gardianul îmi arată un morman uriaş de geamantane, saci, rucksackuri, pachete, desagi şi-mi ordonă să le port pe toate din curte într-o cămăruţă aproape de intrarea coridorului de-a lungul căruia sunt uşile. Unele valize cântăresc foarte greu. Trebăluiesc, dârdâind şi clănţănind, căci nu e numai frig, ci mă şi aflu într-un teribil curent, vreo două ceasuri. Gardianul, încotoşmănat într-o şubă siberiană cât toate zilele şi încălţat cu pâslari peste cizme, şi-a ridicat gulerul îmblănit, şi-a tras clapele bonetului-căciulă peste urechi şi s-a ghemuit – aduce cu *omul invizibil* din filmul după H.G. Wells – pe un scaun ciudos aruncat într-un colţ de unde probabil că mă urmăreşte. De bună seamă că-i este şi lui frig şi – de ce nu ştiu – dar am impresia că nu-i face plăcere să mă vadă cotrobăind de colo până colo prin zăpadă, dezbrăcat, jigărit şi nevolnic.

Termin, vesel că nu am dat nici un semn de slăbiciune, începând a mă încălzi. Gardianul îmi face iar semn să-l urmez, scuturând un inel cu o mulţime de chei enorme. Se opreşte în dreptul celulei 18, deschide greu uşa, cască şi-mi face vânt înăuntru.

— La urma urmei s-ar putea ca Dumnezeu nici să n-aibă nevoie a ne pedepsi. *Îşi întoarce faţa de la noi*: ceea ce înseamnă că ne retrage harul său ocrotitor şi ne lasă-n voia întâmplărilor şi interconexiunilor lumii materiale. Intrăm sub zodia hazardului şi *mecanicei*: vai nouă!

7 Martie 1960

Mi-a făcut vânt înăuntru. Acum stau încremenit lângă

uşă. Mă uit. Sunt într-o *bombă* de proporţii uriaşe, mă izbeşte o duhoare de necrezut. Bomba e puternic iluminată. Un fel de *azil de noapte* geometric amplificat. Sunt cuprins de un dublu și contradictoriu simţământ de pustietate şi aglomeraţie. De ambele părţi patru rânduri de paturi de fier care se ridică până aproape de înaltul tavan boltit. Fereastra, în faţa mea, e bătută în scânduri, dincoace de care sunt gratiile. În spaţiul dintre sumedenia de paturi, o masă îngustă, două bănci înguste și ele, şubrede. În colţul din dreapta, în fund, un ciubăr, o balie, o putină acoperită. Atât. Jos, de-a lungul paturilor, şiruri – ce-mi par nesfârşite – de bocanci.

Câteva sforăituri vânjoase nu rup tăcerea adâncă, asemenea norilor izolaţi care nu covârşesc unitatea cerului violent albastru. Câte o horcăitură. Zgomotul metalic al zăvoarelor şi cheilor nu a deşteptat pe nimeni; şi asta mă uimește.

Încep să tremur de frig, pironit în sumara mea îmbrăcăminte cu bocceaua în mâna dreaptă, orb de pe urma agresivei lumini. Răsuflările sunt felurite şi disonante. Stau aşa multă vreme și aştept, dar nu desprind vreo mişcare. Din ochi caut un loc unde aş putea să mă aciuez, să mă culc. Nu văd nici unul. Şi nu mă vede nimeni.

După ce am scrutat îndelung zidurile cu sarcofage exterioare, îmi îndrept privirea în jos și dau de un amestec de humă, ciment, pietriş și noroi. Încăperea mi se pare nespus de ostilă, de rea, mă simt caraghios şi rătăcit. Mă simt și învins de oboseală, dar mai ales înfricoșat. Ca la un examen pentru care nu cunoști materia. Cu totul altă oroare ca la Securitate.

(Premoniţiunile nu sunt întotdeauna valabile. N-am ştiut în pragul bombei aceleia puturoase, intens luminată şi

prinsă în bifurcat vârtej de sforăială şi tăcere, că într-însa voi găsi acces la fericire.)

Deocamdată îmi plimb iar ochii în sus şi în jos, în dreapta, în stânga, pretutindeni, stăruitor, speriat.

Lumină şi gol.

(Totul poate fi terfelit; aici şi lumina e rece şi rea. *Cum ai căzut tu din cer; stea strălucitoare, fecior al dimineţii?* Winston Smith în *1984110*: în locul unde nu e întuneric, *in the place where is no darkness* – şi ce se dovedeşte a fi acel loc: camerele de anchetă şi de închisoare! Totuşi n-a fost minţit: e mereu lumină, dar ce fel de lumină? Dintr-aceea probabil pe care o scăpăra căderea îngerului Lucifer, când l-a văzut Domnul cum se prăbuşeşte, fulger în adâncimi.)

Deodată, sus de tot, la cucurigu, în stânga, pe rândul cel mai înalt, o mână a ridicat un deget şi-mi face semn să urc.

Să urc – dar cum? Mâinii – care desigur e înzestrată cu simţul vederii şi pricepe că mă rotesc în căutarea unui mijloc de ascensiune – i se alătură o a doua, soru-sa de bună seamă. Ele schiţează o căţărare. Cu bocceaua, ca vai de lume, cu gesturi fricoase, clănţănind, mă aflu îndeajuns de maimuţă ca să mă pot agăţa până sus ţinându-mă de paturile de fier. O arătare înfofolită, mică de stat şi îngrozitor de slabă, de o paloare ce s-ar putea să ţină de altă prismă cromatică decât a universului nostru, se dă mai aproape de altă mumie şi mă îndeamnă tot pe muteşte să mă întind alături de ea; mă acoperă cu o jumătate de pătură zdrenţuită. Şi-mi şopteşte: culcă-te o ţâră că nu mai e mult.

— Poate că cele mai teribile cuvinte rostite de Mântuitorul sunt la *Luca* 22,67: „Dacă vă voi spune nu veţi crede”.

Aceasta-i condiţia umană. Nu-L credem. Nu ne credem unii pe alţii. Nu vrem, nu putem, nu ştim, nu cutezăm, nu ne

străduim să-i credem pe ceilalţi. Experienţele sunt intransmisibile. Ajungem să pricepem unele lucruri – la ce bun? nu suntem crezuţi. Putem vorbi, dar nu putem stabili comunicaţia, obţine legătura. Ce ne rămâne a face decât, urmându-i pilda, să tăcem (neîncruntaţi)?

— Nu trec, îmi pare, nici zece minute şi se porneşte un zgomot mai mult decât asurzitor; al aştrilor acelora sfărâmaţi care în *Le Napus* de Léon Daudet provoacă dispariţia instantanee a oamenilor? Un vacarm prelung, o larmă dementă; explozie pe care n-aveam s-o uit vreodată, care şi după aceea, de-a lungul anilor, mă va trezi la cinci, ba şi câteva minute mai devreme, din groază anticipativă. Iureşul acesta sonor – de sonerii? de clopote? de goarne? de arme de foc? — pătrunde până-n straturile cele mai freudiene, mai jungiene, mai adleriene ale eului şi-şi stabileşte bârlogul în locuri neştiute ale fiinţei.

Minunile există. Dumnezeu lucrează mereu. Prevestirile lui N.N.P. se împlinesc pe loc. Abia încetează rafala de trâmbiţe că vecinul meu binevoitor mi se recomandă: e un preot-călugăr ortodox. Alături de el se trezesc alte două năluci, una corpolentă şi greoaie, alta zveltă şi tinerească: sunt doi preoţi greco-catolici.

Ştiu, în mijlocul tumultului care se iscă în celulă după ce ia sfârşit *deşteptarea*, când o mare de chelii umple spaţiul şi-n faţa putinei acoperite s-a şi format o coadă ca de cometă, ştiu că am încăput în mâinile Dumnezeului celui viu.

— *I trust I make myself obscure*, trag nădejde că-s greu de înţeles, vreau să sper că nu mă exprim prea clar.

— Călugărul meu e basarabean. E un om tânăr, condamnat pentru a fi avut vedenii şi a fi trimis Departamentului Cultelor o scrisoare în care protesta împotriva desfiinţării schitului unde vieţuise. Abia apuc – bat

fierul cât e cald – să-i spun că sunt ovrei şi că doresc a mă boteza, că se şi arată de acord. E blajin, cu gesturi domoale, şi tăcut. Cei doi greco-catolici sunt diferiţi unul de altul. Părintele Nicolae111, din Alba, tânăr, e zglobiu şi agitat, glumeţ şi amator de palavre. Aduce foarte mult a seminarist dintr-un roman rusesc. Părintele Iuliu112 e mare, voinic, sfătos şi cât se poate de retras. I se citeşte pe chip durerea provocată de faptul că şi fiica lui, călugăriţă, e condamnată; a făcut parte dintr-un lot de *monahii mistice.* Dacă-i vorba de împerecheri ciudate de situaţii şi cuvinte, îi spun că am făcut şi eu parte dintr-un lot de mistico-legionari. Dar părintele Iuliu mai e necăjit şi din altă pricină: preot catolic, a semnat, neconvins, în 1948, trecerea la ortodoxie; lucrul acesta nu şi-l poate ierta. Acum se află aici fiindcă e acuzat de îndărătnicie în catolicism şi activitate în slujba Vaticanului. Obsesia faptului dintâi nu-l părăseşte însă şi mă pomenesc în situaţia paradoxală de a-l consola eu pe el, de a-i spune că numai în iudaism, brahmanism şi budism faptele rămân înregistrate de-a pururi şi nu se şterg, pe când în creştinism credinţa şi căinţa le desfiinţează cu totul (creştinismul, aşadar, a descoperit antigravitaţia) şi că, de altfel, chiar în iudaism, brahmanism şi budism există o lege a compensării şi că deci suferinţele lui actuale cumpănesc greşeala trecută. Părintele Iuliu mă ascultă, suspină şi dă din cap – dar e limpede că tot se căinează.

Părintele Mina113, călugărul ortodox, mi-a impus numai câteva lecţii de catehizare şi le facem şezând pe marginea unui pat de fier, cu spatele spre uşă, unul lângă altul, vorbind în şoapte. Suntem, fireşte, amândoi în uniformă de puşcăriaş: bocanci fără şireturi, zeghe vărgată (*CR*)114 şi giorsită, boneţică (de data aceasta cu dungile orizontale) pe cap. Vestonul nu are nasturi, pantalonii, prea

scurţi, stau gata să cadă. De altfel totul aici, la Jilava, are cel mai violent aspect de *puşcărie*, de pârnaie, nu de temniţă gravă. Clădirea e sinistră, dar interiorul celulei aduce a iarmaroc, a tablou de Brueghel, Chagall, a balamuc. *Mărcuţa.* E o aglomeraţie de neconceput, abia te poţi mişca, gălăgia e formidabilă, deşi se vorbeşte numai în şoapte (cel puţin teoretic), coada la tinetă e neîntreruptă, circulă întrebările cele mai năstruşnice (*cum se spune cintezoi pe franţuzeşte? prin ce pace s-a încheiat războiul de şapte ani? cum se spune alarmă pe nemţeşte? care-i numele celor trei parce, celor două muze, celor trei graţii, celor şapte înţelepţi ai lumii antice? celor şapte regi ai Romei? celor trei cuconi din Babilon, dar pe siriacă? — cum îi cheamă pe fraţii Buzeşti cu numele mic? cine a compus* Ţar şi teslar*? care-i capitala Suabiei? care sunt râurile din Eden? da' hasmaţuchi, cum se spune pe franţuzeşte? dar pe englezeşte? Bughi mambo rag*).

Mâncăm în două serii, la interval de vreo zece minute. Mâncarea e incandescentă, de obicei arpacaş. Linguri sunt numai pentru a cincea ori a şasea parte din deţinuţi. Seria întâi e nevoită să termine repede ca să se poată spăla gamelele şi să fie pregătite grămadă la vizetă pentru seria doua. Dar cum să mănânci fără lingură şi în cinci minute o cocă fierbinte aidoma presupusei magme ori supe din care a izvorât viaţa monocelulară pe pământ? Mai toată mâncarea rămâne în gamele; e turnată în tinetă, care se umple ochi. Spălarea vasului în care a stat arpacaşul cleios este o lucrare din cele mai laborioase. (Care au fost cele douăsprezece munci ale lui Hercule? Cine a compus *Cruce albă de mesteacăn*? Unde-i înmormântat Alexandru cel Mare? Gulie pe franţuzeşte se spune *navet*, ferească Dumnezeu, se spune *poireau.* Îmi pare rău, *poireau* e praz. Fii serios, domnule, cum să fie praz. A fost ataşat militar la Londra. D'aia ştia

englezeşte. La Răcăciuni, acolo s-a semnat115. Mi se pare că se spune *Messing.* Să ştii că ai dreptate. A, mărar e uşor, e *fenouil.* Ba nu, e *aneth*.) Cădem, Al. Pal. şi cu mine, de rând la serviciu pe cameră chiar a doua, ori a treia zi. Nu ştiu care binevoitor ne îndeamnă să folosim cenuşa din sobiţă; apa – apă rea, puturoasă, viermănoasă – e foarte puţină. Avem de spălat în câteva clipe şaizeci de gamele, ori şaptezeci. Cenuşa se combină cu zeama de arpacaş şi formează un pap rezistent. Puţina apă de care dispunem s-a dus. Ce ne facem? Ne este ciudă: doi intelectuali care se fac de baftă din neîndemânare. Schimbăm priviri lipsite de orice simţ al umorului. Ce ne facem? Dumnezeu se îndură de noi şi face o minune.

(Minuni vor fi în cursul anilor de închisoare cu duiumul. Cine a trecut prin închisoare nu numai că nu se îndoieşte de minuni, ci se miră că nu sunt recunoscute de toată lumea ca lucrul cel mai normal.)

— N-am ştiut. Trăisem ca un dobitoc, ca o vită, ca un orb. La închisoare, înspre amurg, am aflat ce-i aia bunătate, bună cuviinţă, eroism, demnitate. Vorbe mari! Vorbe goale! Vorbe mari şi goale pentru şmecheri şi pentru turnători: vorbe mari şi de mare folos şi pline de înţeles când le simţi răcoarea în iezerul de foc şi le poţi gusta farmecul experimental. Creadă fiecare ce vrea, de valoare absolută nu am căderea să vorbesc, una ştiu: că vorbele acestea mari şi însuşirile pe care le semnifică erau acolo mai de preţ decât un şiret, o aţă, un cui (cuiul pe care a învăţat să-l respecte şi Geo Bogza în puşcăria de drept comun), o hârtie sau alt obiect interzis, de natură să-şi fericească posesorul.

H.G. Wells în *The Research Magnificent116*: două mari forţe: frica şi aristocraţia. Acum îl înţeleg. Frica trebuie învinsă. Nu există în lume decât un singur lucru, decât unul:

curajul. Iar secretul este să ne purtăm aristocratic. Numai gentileţea, bunătatea, calmul, purtările frumoase au haz.

Încep să-mi dau seama că numai caracterul importă. Convingerea politică, părerile filosofice, originea socială, credinţa religioasă nu sunt decât accidente: doar caracterul rămâne după filtrările produse de anii de puşcărie – ori de viaţă – după ale uzurii şi oboselii: schelet, cod, model electric.

— Minunea constă în aducerea suplimentară, cu totul neobişnuită, a unei balii cu apă de către plantoanele de pe coridor. Suntem puşi cu faţa la perete şi mâinile pe ceafă când se deschide uşa; după închiderea ei, ne întoarcem şi aflăm balia. Ba mai mult, mâncarea pentru seria doua întârzie ca niciodată, aşa că Al. Pal. şi cu mine putem prezenta atunci când ne sunt cerute la vizetă nişte gamele ce s-ar zice curăţate.

Manole repeta ruga lui La Hire117, unul din căpitanii care au luptat alături de Ioana d'Arc: poartă-Te, Doamne, cu mine cum m-aş purta eu cu Tine dacă aş fi eu în locul Tău şi Tu într-al meu.

10-15 Martie 1960

Lecţiile de catehizare merg foarte repede; părintele Mina e îngăduitor şi nepretenţios, şi e drept că şi eu mă dovedesc a cunoaşte destul de multe. Cei trei preoţi se sfătuiesc între ei, apoi vin să mă întrebe, ce vreau să fiu, catolic sau ortodox? Le răspund fără şovăială că ortodox. Foarte bine. Mă va boteza călugărul. Dar cei doi greco-catolici vor asista la botez şi ca un omagiu pentru credinţa lor şi, ca o dovadă că înţelegem cu toţii a da viaţă ecumenismului într-o vreme în care Ioan al XXIII-lea e pe

tronul pontifical, voi rosti crezul în faţa preoţilor catolici. Toţi trei îmi cer să mă consider botezat în numele ecumenicităţii şi să făgăduiesc a lupta – dacă-mi va fi dat să ies din închisoare – pentru cauza ecumenismului, mereu. Ceea ce făgăduiesc din toată inima.

Nu se poate şti când vom fi scoşi din celula 18 (e de tranzit) şi răspândiţi pe unde s-o nimeri. Este aşadar bine să nu mai amânăm. Botezul va avea loc la cincisprezece ale lunii. Nu vor fi trecut prin urmare nici zece zile între sosirea mea în celulă şi efectuarea botezului. N.N.P. a avut dreptate.

— Hărmălaie, harababură, aglomeraţie crescândă (noi deţinuţi nu încetează să intre pe uşă), mai toată vremea nu e un strop de apă, cozi din ce în ce mai lungi la tinetă (suntem mai numeroşi zi de zi şi pe mai toţi ne doare burta), învălmăşeală, frig, răcnete ale gardienilor, vizite inopinate ale locotenentului Ştefan: înjură de mama focului, se holbează fioros şi ne ameninţă că „ne sare în cap”, se fac controale şi cei găsiţi cu şireturi la bocanci sunt trimişi la „neagra”118. Nu-s gamele, nu-s linguri, nu-s paturi… Lotul Noica-Pillat, câţi sunt aici, nu ia aminte la tămbălău şi organizează câteva cercuri de cultură: lecţii de sanscrită predate de dr.-ul Al-G., de istoria artelor (Remus Niculescu), de spaniolă (Theodor Enescu), de biologie generală (dr.-ul C. Răileanu), de istoria culturii (Al. Pal.), de tehnică agricolă (Iacov Noica), de filosofia dreptului (Dinu Ranetti); „deschid” şi eu un curs de engleză. Sub imboldul doctorului Al-G. (care se dovedeşte a fi o personalitate cu totul excepţională: numai tărie, curaj, bună dispoziţie, adâncime în tot ce spune, serviabilitate, *ţinută*) au loc şi nişte şedinţe colective cu teme de problematică generală, la care iau parte în mod obligatoriu toţi „cursanţii”. Prima temă e teoria actului. În paralel se povestesc marile cărţi ale veacului al XX-lea: *Doktor Faustus*

de Thomas Mann (Remus Niculescu), *Zauberberg119* de acelaşi (eu), *Marii iniţiaţi* de Schuré (Em. V.120), *Revolta maselor* de Ortega y Gasset (T. En.121)… Sunt şi subiecte mai lumeşti: un domn Radu Ant.122 – oltean şi legionar ne vorbeşte amănunţit despre pregătirea bucatelor la ţest.

Stârniţi de exemplul nostru, ceilalţi intelectuali din celulă – rămaşi până acum în morfolită rezervă – se pun şi ei pe treabă: un grup de ofiţeri superiori predă: istoria celui de al doilea război mondial, campania din Rusia a lui Napoleon, principii generale de strategie. Mai e şi o ceată de băieţi tineri – de nuanţă social-democrată cu un adaos de naţionalism – plini de entuziasm, sete de cunoaştere şi maniere frumoase. Unul din ei este nepotul Sofiei Nădejde. *Life's little ironies123*. (Cartea asta a lui Thomas Hardy ar trebui povestită şi ea, se potriveşte, măcar ca titlu.) Gentili şi buni, tinerii social-democraţi ne luminează şi ne îndulcesc zilele. Mai sosesc şi câţiva studenţi *frontierişti*, băieţi de familie bună. (E reprezentat şi Jean Bart printr-un descendent.) Sunt foarte curajoşi, dezinvolţi, dar cu toate că se poartă impecabil nu manifestă prea mult interes pentru susţinuta noastră activitate culturală. Remus Niculescu ne întrece pe toţi, vorbindu-ne pasionat şi pasionant despre pictorii impresionişti şi prietenul lor, baronul român Belliou (Bellu).

Ceva mai târziu, în celula din ce în ce mai ticsită, apar două siluete deşirate şi de-o slăbiciune cum n-am mai văzut: un funcţionar din Ploieşti şi un inginer legionar, care ne spune că a fost comandantul Frăţiilor de Cruce.

15 Martie 1960

Catehizarea a luat sfârşit. Botezul, hotărât pentru ziua

de cincisprezece, are loc aşa cum stabilisem. Părintele Mina alege momentul pe care-l socoteşte cel mai potrivit: la întoarcerea „de la aer”, când caraliii sunt mai ocupaţi, când agitaţia e maximă. Trebuie să lucrăm repede şi să acţionăm clandestin în văzul tuturor. Conspiraţia în plină zi a lui Wells. Ceva în genul manevrelor invizibile ale lui Antonov-Ovseienko. Eu unul nu voi ieşi la plimbare. (Lucru uşor, deoarece m-a ros bocancul şi am o umflătură purulentă pe laba piciorului drept. La infirmerie n-am izbutit să fiu dus cu toate că mă prezint în fiecare dimineaţă la raport. Doctorii Răileanu şi Al-G. mă tratează aplicându-mi pe „bubă” un ştergar muiat în apa viermănoasă din ciubăr. Cu o zi înainte un plutonier mi-a spus că „nici mort” nu mă duce la medicul oficial. Căile Domnului, ocolite.)

Rămân deci singur vreun sfert de oră cât durează „aerul” – adică aproape singur, căci mai sunt câţiva scutiţi de plimbare pentru felurite pricini. Pustiită de zarvă şi forfotă, camera ia un aspect şi mai ciudat, ca o scenă goală în care grămezile de recuzite îşi găsesc sălaşul la nimereală. Dar mai ales deosebirea sonoră faţă de camera plină este atât de izbitoare, încât am impresia unei tăceri absolute – tăcerea devine, vorba lui Cervantes, un spectacol – şi mă pot linişti, reculege niţel.

Când puhoiul de oameni se întoarce cu zgomot mare, ducând în rând de câte doi balia, ciubărul, tineta şi un „rezervor” cu apă, părintele Mina, fără a-şi scoate mantaua, dă buzna la singura căniţă din cameră – e o căniţă roşie, cu smalţul sărit, năclăită şi respingătoare – şi o umple cu apă viermănoasă proaspăt adusă în „rezervorul” purtat de el şi de un alt deţinut. Vin la patul meu şi cei doi preoţi greco-catolici şi naşul. Naş mi l-am ales cu vreo câteva zile înainte pe Em. V., fost avocat şi profesor, bun cunoscător de latină şi

greacă, trimis în judecată pentru a fi redactat ordinul de zi „Vă ordon, treceţi Prutul”124. V. a fost directorul de cabinet al lui Ică şi a purtat cu maşina la tipografie faimosul ordin pe care pentru nimic în lume orgoliosul şi altminteri foarte cultul general Antonescu nu ar fi îngăduit altcuiva să-l scrie în numele său. De ce l-am ales pe V. pe care nu-l cunoşteam dinainte (ca de altfel pe cei mai mulţi din oamenii alături de care am complotat) şi nu pe Al. Pal. — un vechi prieten, mă rog, prieten din ’54, dar spirist şi el, şi apoi luasem hotărârea de a ne considera prieteni din copilărie – ori pe dr. Al-G. a cărui personalitate mă impresionase atât de puternic, care a şi rămas pentru mine fiinţa cea mai desăvârşit multilaterală pe care am întâlnit-o în puşcărie şi omul cel mai dăruit cu virtutea curajului – Marinică P.125 a fost cel mai bun, la el bunătatea prefăcându-se prin intensitate, şi în inteligenţă şi în tact şi în politeţe şi în rafinament şi în putere de judecată, dar totul la un nivel mai lipsit de grandoare – ori pe vreunul din generalii prezenţi (nu m-ar fi refuzat) ori pe blândul Toto Enescu, nu știu să spun.

Doi dintre deţinuţi, complici, trec în dreptul vizetei, s-o astupe. S-ar putea în orice clipă să vină gardianul să se uite, dar acum când celulele, pe rând, sunt scoase la plimbare ori aduse înapoi, e puţin probabil. La repezeală – dar cu acea iscusinţă preoţească unde iuţeala nu stânjeneşte dicţia desluşită – părintele Mina rosteşte cuvintele trebuincioase, mă însemnă cu semnul crucii, îmi toarnă pe cap şi pe umeri tot conţinutul ibricului (căniţa e un fel de ibric bont) şi mă botează în numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh. De spovedit, m-am spovedit sumar: botezul şterge toate păcatele. Mă nasc din nou, din apă viermănoasă şi din duh rapid.

Trecem apoi, oarecum liniștiti, oarecum uşuraţi – hoţul

care nu-i prins în fapt e om cinstit – la patul unuia din preoţii greco-catolici: e lângă tinetă şi balie (am coborât cu toţii de la cucurigu), şi acolo recit crezul (ortodox), după cum fusese stabilit. Reînnoiesc făgăduinţa de a nu uita că am fost botezat sub pecetea ecumenismului. Gata. Botezul, în asemenea împrejurări, e perfect valabil şi fără de cufundare şi fără de mirungere. (Dacă voi ajunge să scap din închisoare cu bine, urmează, pentru taina mirungerii, să mă prezint la un preot al cărui nume îmi este dat de părintele Mina; numele acesta aveam să-l uit și apoi să mi-l reamintesc.)

Ritmul intens al celulei nr. 18 ne înşfacă imediat. Părinţii greco-catolici sunt de serviciu pe cameră. Părintele Mina are de spălat o cămaşă. Doctorul Al-G. ne convoacă: vreo câţiva stăm înghesuiţi pe marginea patului său, alţii pe a patului din faţă. Se vorbeşte în continuare despre teoria actului şi astăzi mie îmi revine a vorbi despre actul de creaţie la Proust. Stăm îngrămădiţi şi vorbim aprig și în şoapte. Mulţi dintre deţinuţi, atraşi de tot ce face „lotul Noica", se strâng în jurul nostru. Se vede limpede că timp de un ceas ori două uită de locul unde se află. Abstracţiunea şi documentarea își întind mrejele și-i răpesc niţel pe oameni întru bucurie, amăgire.

— Cine a fost creştinat de mic copil nu are de unde să ştie şi nu poate bănui ce-nseamnă botezul. Asupra mea se zoresc clipă de clipă tot mai dese asalturi ale fericirii. S-ar zice că de fiecare dată asediatorii urcă mai sus şi lovesc mai cu poftă, cu precizie. Vasăzică este adevărat: este adevărat că botezul este o sfântă taină, că există sfintele taine. Altminteri fericirea aceasta care mă împresoară, mă cuprinde, mă îmbracă, mă învinge n-ar putea fi atât de neînchipuit de minunată şi deplină. Linişte. Şi o absolută nepăsare. Faţă de toate. Şi o dulceaţă. În gură, în vine, *în muşchi.* Totodată o

resemnare, senzaţia că aş putea face orice, imboldul de a ierta pe oricine, un zâmbet îngăduitor care se împrăştie pretutindeni, nu localizat pe buze. Şi un fel de strat de aer blând în jur, o atmosferă asemănătoare cu aceea din unele cărţi ale copilăriei. Un simţământ de siguranţă absolută. O contopire mescalinică în toate şi o desăvârşită îndepărtare în senin. O mână care mi se întinde şi o convenţă cu înţelepciuni ghicite.

Şi noutatea: nou, sunt un om nou; de unde atâta prospeţime şi înnoire? Se adevereşte *Apocalipsa* (21,5): Iată, noi le fac pe toate; şi de asemeni Pavel: dacă este cineva în Hristos, este făptură nouă; cele vechi au trecut, iată toate s-au făcut noi. Noi, dar de negrăit. Cuvinte nu găsesc, decât banale, răsuflate, tot acelea pe care le folosesc mereu. Sunt cuprins în cercul de cretă al cuvintelor ştiute şi al idealurilor scoase din peisajul cotidian. Doamna Cottard a lui Proust dacă ar fi fost întrebată ce-şi doreşte ar fi indicat situaţia unei mai bogate vecine din colţul străzii: nici nu i-ar fi trecut prin minte a cere să devină ducesa de Mortemart. Idealul nostru merge până la cercul ori la cerul imediat superior. Dar mai sunt altele, pe deasupra, nebănuite şi prin urmare de neformulat, de negândit. Şi *thalassa126* lui Xenofon şi *pământul lui* Columb. Botezul e o descoperire.

Cluj, 3 August 1964

Sosesc la Cluj pe la cinci şi jumătate. Pe fereastra vagonului, de la Gherla până aici, m-am uitat cu acea intensitate pe care o presupun în ochii omului care a privit cel dintâi lumea proaspăt creată de Dumnezeu, a osânditului la moarte din *Balada închisorii de la Reading127.* Ca şi de după gratii, l-am simţit pe Hristos aproape de mine pe când,

în faţa ochilor mei încă năuciţi de nestinsele becuri electrice, defilau livezile, căsuţele, gardurile, animalele domestice; în fiecare lucru, pe fiecare petic de glie pulsează lumina tablourilor lui Van Gogh – explozivă – și nuanţele odihnitoare ale zilei spre sfârşit şi năprasnica bucurie a celor şase zile dintâi; senzaţie dementă că păcatul strămoşesc încă n-a avut loc.

E o după-amiază răcoroasă și cerul e acoperit. La bufetul gării, întrebat de colonelul Ion T.

— Hatmanul – zece ani în Siberia, zece ani în puşcărie, traducător al lui *If* în româneşte, în prezent posesor al câtorva zeci de lei – ce-mi doresc, răspund lacom: o cafea. După ce am băut-o, din belşug adăogită cu zahărul pe care un chelner înţelegător ni-l pune dinadins pe masă, plecăm în centru. Colonelul vrea să întâlnească un prieten clujean, pe care-l caută, aşa încât umblăm încoace şi încolo prin oraşul cu iz de *Kaiserstadt128* în miniatură şi plin de clădiri în stil baroc (cel mai evocator al liniștei și opulenţei). La fiecare pas am impresia că trăiesc în anul 1900, că Europa e un vast salon, că lumea nu ştie ce-s frica şi angoasa. Parcă am fi, zău, în Stadtpark, statuile lui Mozart și Johann Strauss ies dintre copaci și flori, pe terasa restaurantului cântă o capelă, perechile circulă agale, capela execută valsul cel mai frumos, valsul imperial.

Trenul spre Bucureşti, pe care urmează să-l luăm, pleacă la zece seara. După câtva timp colonelul îşi găseşte prietenul tocmai la gară, iar eu rămân de unul singur. Bani de autobuz să merg din nou în centru nu am, mult până la plecarea trenului de fapt nu mai este, euforia care m-a cuprins de când am părăsit Gherla este egalitară și indiferentă, se porneşte o ploicică, aşa încât hotărăsc să mă plimb în jurul gării. Intru mai întâi într-o alimentară

zgâindu-mă îndelung la mărfuri şi la preţuri. Pe urmă, ploaia oprindu-se de tot, pornesc pe o stradelă. Se-ntunecă de-a binelea şi aerul e umed; s-ar zice că tot mai picură niţel şi adie un vânt înmiresmat. Strada pe care mă aflu cred că e puţin circulată; acum e pustie; prin cele mai multe ferestre se vede lumina aprinsă. Nu e mai puţin calm şi mai puţin albastru decât în poezia lui Verlaine pe care George Mavrocordat mă punea mereu, nesăţios, să i-o recit. De altfel albastrul nu e o culoare, e şi el o linişte. Casele sunt toate curăţele, îngrijite, înflorate; în stilul acela pseudo-cubist de pe la 1925. Dar au ceva de fiinţe atente la forma exterioară, ceva de boneţică şi şorţ alb, de cafea cu lapte şi cornuri cu unt; şi cât de tăcute, confortabile şi armonioase mi se par toate interioarele zărite pe ferestre!

Îmi este dat, în câteva clipe de intensă emoţie, să înţeleg mai bine ca oricând unele din tainele majore ale vieţii.

Înţeleg mai întâi că în lumea *aceasta* suntem cu totul părăsiţi de Dumnezeu, aşa cum constată şi Simone Weil, şi că această părăsire totodată este şi semnul suprem al „existenţei” şi dragostei lui Dumnezeu. Dumnezeu, zice ea, de aceea „se retrage” în chip absolut, ca să ne îngăduie a fiinţa (altminteri prezenţa Lui ar fi echivalentă cu anihilarea noastră), ca să ne lase o desăvârşită libertate şi să asigure merit (ori mai bine zis sens) deplin îndrăzneţului nostru act de credinţă.

Abandonat fiind cu totul şi sortit unei trăiri în plină pătimire dialectică, înţeleg că ajutor raţional nu pot primi de nicăieri; stupefiantele, alcoolul, erosul, mângâierile prin iluzii sau manii nu sunt valabile pentru că mă pun la discreţia bunăvoinţei altuia şi sunt temporare, ba şi supuse capriciilor timpului care le degradează; dovezi dirimante şi

absolute nu există; teoriile se învechesc mai rău ca oamenii, ca veşmintele, nu avem de-a face decât cu semne, iar semnele – desigur, nici nu era nevoie s-o spună atât de gălăgios Sartre – semnele pot fi interpretate în două feluri: dialectica ne iese-n cale la tot pasul. Aşa fiind, înţeleg că nu mă pot bizui decât pe nişte foarte vagi intuiţii – nici urmă de constatări, reguli, siguranţă obiectivă etc. —, pe nişte prea tainice îndemnuri venite dintr-o lume pe care doar o simt şi o bănuiesc, din străfunduri foarte ascunse, din domeniul pe care Ortega îl socoteşte al credinţelor, nu al ideilor.

Ce mai încoace şi încolo, sunt şi eu slavofil, subscriu programul noii mistici a lui Homiakov: preeminenţa legilor nescrise asupra oricărei dogme formulate, preeminenţa intuiţiei asupra cunoaşterii, preeminenţa legii religioase şi morale asupra oricărei logici şi oricărei raţiuni. Ce mai încoace şi încolo, tot iezuitul Auguste Valensin enunţă esenţialul când admite că, de i s-ar arăta, prin imposibil, pe patul de moarte, cu cea mai perfectă evidenţă, că s-a înşelat, că nu există supravieţuire, că nu există nici chiar Dumnezeu, nu i-ar părea rău că a crezut; ba s-ar şi socoti onorat că a crezut unele ca acestea, deoarece dacă universul este ceva imbecil şi vrednic de dispreţ, cu atât mai rău pentru univers, de greşit n-a greşit cel ce a gândit că există Dumnezeu, ci greşeala este a lui Dumnezeu că nu există; ce mai încoace şi încolo, nu izbutesc a găsi nimic în afara sau deasupra *crezului* pe care şi-l formulase Dostoievski şi pe care-l prezintă ca foarte simplu: cred că nu există nimic mai frumos, mai adânc, mai îmbietor, mai rezonabil, mai bărbătesc şi mai perfect decât Hristos, ba mai mult decât atât, dacă cineva mi-ar dovedi că Hristos este în afara adevărului şi că de fapt adevărul este în afara lui Hristos, mai bine aş rămâne atunci cu Hristos decât cu adevărul.

Asta-i tot ce am la îndemână, câteva citate (din oameni cumsecade) şi un sentiment – atât de firav, de nesistematic, de fragil. Şi totuşi acest vag, mărunt şi smerit capital – în urma anilor de închisoare e singura mea agoniseală, o bocceluţă – îmi este de ajuns pentru a-mi da o temeinică siguranţă şi a-mi transmite nedezminţita convingere că ştiu ce trebuie şi nu trebuie să fac.

Incertitudinea e legea fundamentală a civilizaţiei occidentale – şi îi e semn zodiacal; e şi condiţia de bază a creştinismului. Dar ei i se alătură – „nedovedită” pe plan omenesc, ştiinţific – acele convingeri care sunt mai tari ca teoremele, ca stânca. (Le avem de la autorităţi mai mari.) Îndemnat de ele, voi şti mereu ce să fac, prin ele pot oricând restabili rupta legătură cu Dumnezeu, şi bucuria; pe deasupra abisului, postul emiţător şi postul de recepţie pot intra instantaneu în comunicare.

În uşoara burniţă, de-n lungul străzii, înţeleg că nu se cuvine să facem nici un rău nimănui, că orice dezordine, mojicie, brutalitate, ceartă, enervare, dispreţ, jignire e de la diavol; că făptuirea binelui e maxima cea mai egoistă pentru că singură ea dă liniştea şi împăcarea cu sine; că buna purtare şi colecţionarea de fapte bune sunt acel unic al nostru avut de care putem oricând dispune (nu poate fi luat la nici o percheziţie); că oricine putând oricând ajunge, de unul singur, într-o celulă de închisoare ori măcar pe un pat de spital ori să se pomenească fără somn la ora două noaptea (ora teribilă a lucidităţii), nimic nu e mai amarnic şi mai aproape de iad – folosind un vocabular strict egoist – decât amintirea faptelor urâte, rele, meschine; decât golul talanţilor nefolosiţi şi darurilor irosite; că aşadar se cuvine *a face* binele cât mai e timp, înainte de a se ajunge la starea în care nu mai rămâne decât *a fi* (modalităţi ale lui *a fi*: după

moarte, în închisoare, pe patul de spital, în deznădăjduită – ori iremediabilă – singurătate, la însingurată bătrâneţe sau, în registre minore: plimbându-ne pe stradă, aşteptând la stop, puşi la refec în faţa unui ghişet); că, adunând amintiri frumoase (dar nu regretul unor clipe de plăcere trecătoare, căci şi acela e chin), ne construim la drept vorbind noi înşine paradisul, care nu-i decât o sumă de fapte bune, de acţiuni nobile ori eroice, de purtări mărinimoase a căror aducere aminte e o sobă veşnic dulce şi caldă, un prilej de îndreptăţită şi calmă binefăcătoare mulţumire pentru a fi fost feriţi de schime şi josnicii; că siguranţă şi logică absolută nu avem, dar ştim întotdeauna ce se cade să facem, modest; ştim! Cu alte cuvinte, Dumnezeu e cu desăvârşire absent în lume, dar e şi cu desăvârşire prezent înlăuntrul nostru, aşa cum spune Kierkegaard, aşa cum a tunat şi Sf. Bonaventura; Dumnezeu este eminamente prezent sufletului, ba şi chiar imediat cognoscibil.

Plec din Cluj liniştit, cu sufletul bogat în pace; întrezăresc o cuminţenie, o modestă cumpătare ce-ar putea să însemne apropierea de isihie.

„Garoafa sângere colinaŞi Transilvania-i un imn."*Ioan Alexandru* – În tren, fireşte, nu dormim. Suntem cu toţii prea agitaţi (Scurtu129 ne povesteşte cele două evadări ale lui, de pe bac în deltă) şi toată lumea ne recunoaşte de unde venim – după capetele rase, după îmbrăcămintea ponosită, după totala paloare, după miros (mai cu seamă) –, ne face loc, ne dă de mâncare, ne vâră bani în hainele atârnate de cuierele compartimentelor…

Din primii zori ni se desfăşoară sub ochi peisajul fertil şi impunător al Transilvaniei, care-şi deapănă parcă procesional solidele clădiri, turlele, ogoarele îngrijite, porţile întărite, grădinile precis demarcate, ferestrele ascunse de

flori, drumurile netede, frumos pietruite, bisericile-cetăţi… Ardealul, Ardealul! încercăm o imensă bucurie mândră; ne este îngăduit să reluăm contactul cu ţara și starea de libertate – câtă e; tata: nu te întrista, pleci dintr-o închisoare largă într-una mai strâmtă, iar la ieşire nu te bucura prea tare, vei trece dintr-o închisoare strâmtă într-una mai largă – prin acest peisaj nobil şi vrednic între toate, nicăieri nu e sordid, nisipos ori hâd, au fost dureri şi jale şi au cântat păsări triste, dar n-au rămas mirosuri de mâl turcesc, peisaj onorabil şi cinstit, şi niţel emfatic, *domnule* părinte, mă rog matale, servus stimabile, cele şapte burguri, reţiproca, ceai cu lapte, peisajul care l-a înduplecat până şi pe Caragiale. Şi ce curate sunt uliţele, şoselele, ogrăzile, ariile, cel puţin la orele acestea timpurii…

Patriotismul, zice Duiliu Zamfirescu, nu e o prejudecată după cum nu e judecată; patriotismul e un sentiment. Sentimente poate avea oricine. Şi care dintre puterile psihice stă mai în apropierea lacrimilor decât sentimentul? Plâng uşor, prea uşor. Din închisoare m-am ales în orice caz cu o învăţătură: că expresia *darul lacrimilor* e cum nu se poate mai conformă realităţii.

3-4 August

În tren mă reţine formula „diavolul este stăpânitorul lumii acesteia”. Cred că accentul trebuie pus pe *acesteia.* Lumea e creaţia lui Dumnezeu, dar lumea contaminată prin păcat și intrată în complicitate cu diavolul, lumea *aceasta* – care nu mai e cea originară –, lumea pe care Satana i-o oferă şi i-o aşterne la picioare lui Hristos ca fiind a lui şi având dreptul s-o dea cui voieşte (şi Domnul – *Luca* 4,6 – nu-l contrazice), întrucât nu e decât imagine secundară,

deformată, deviată – şi care-i iluzie, pe care ţăranii şi târgoveţii o văd, o cred cârciumă, dar Don Quijote o ştie că e castel – e lumea *lui.*

Operaţia de curăţire nu cere aşadar o recreaţie, ci numai o exorcizare, o dezvrăjire. Dovadă e contactul cu toate capodoperele artei care şi ele izbutesc a descânta, a stabili legătura directă cu dumnezeirea. Vălul vrăjit atunci dispare şi lumea – tot aceeaşi fiind, dar preschimbată, scuturată de farmece – redevine creaţia dintâi şi dă senzaţia fericirii. Domnul, de altfel, în convorbirea cu Nicodim de la *Ioan* 3 (am ajuns, din pricina sectanţilor, să mă refer şi eu la textul biblic mereu citând capitolul şi versetul, obicei pedant) nu cere omului o nouă naştere trupească, deci o *altă facere*, ci numai să realizeze o spirituală metanoie instantanee, care-i absolută. Tot pe aici pe undeva stau şi fulgerătoarele cuvinte ale lui von Jawlensky: arta e nostalgia lui Dumnezeu.

Cine oare, în cărţi prost tipărite, n-a văzut imagini colorate în poziţii de nesuprapunere faţă de cele în alb şi negru? Ei bine, lumea diavolului e totuna cu această mică deviaţie dintre fond şi culoare, mică dar suficientă pentru a duce din ce în ce mai apăsat şi mai iute pe alte tărâmuri.

E o deviaţie care se cere corectată.

În acest sens lumea stăpânită de diavol este reală, dar numai în acest sens. Căci, altminteri, diavolul nu a creat o a doua lume, tot asupra celei făurite de Dumnezeu lucrează; parazitar; e tot aceeaşi, dar „vrăjită" şi asupra acesteia, imaginare (pentru că există prin ochii, conceptele, convingerile şi patimile noastre numai), este el voievod. De aceea a putut mult iubita mea Simone constata foarte exact: lucrurile de care suntem înlănţuiţi sunt ireale, dar lanţurile care ne leagă de ele sunt foarte reale. Structurile nu diferă, „structural" vorbind diavolul nu lucrează pe altă arie decât

Binele, Cuvântul.

Ca atare, diavolul nu ne poate oferi decât ce posedă: adică iluzia, *maya* (asta e influenţa doctorului Al-G.), imaginea sărită la tipar. Câtă vreme însă relaţia noastră cu această iluzie sau vrajă este întemeiată pe actul nostru de adeziune, *el* se ţine de cuvânt: *dă* ceea ce a promis. În clipa morţii însă (ori a pocăinţii cutremurătoare ori a oricărui alt prilej de bilanţ), când suntem *rechemaţi la realitate* (își are momentul încheierii soldului comercial la sfârşitul anului măreţia lui şi puţin bănuita lui alegorie şi oare *Soll und Haben130*, umila carte a lui Gustav Freytag, nu preînchipuie ea într-un anume fel empireul din *Sein und Zeit*?131), desigur că acordul stabilit „se lichidează" (vezi *Faust*) şi aportul diavolesc se dovedeşte iluzoriu, simplă reflecţie în oglindă.

Tatăl minciunii: pentru că are putere numai asupra imaginii deviate, numai asupra erorii, numai asupra esenţei corupte; prinţul spaimelor: pentru că înfiorător este să vezi că de fapt te afli închis – angajat (angajat înseamnă şi năimit, tocmit ca slujitor) – într-o uriaşă construcţie şubredă, greșită, care nu poate să nu se prăbușească, asemenea unui castel din cărţi de joc.

Aşa fiind, credinţa în Dumnezeu îmi pare în deplinul înţeles al cuvântului actul cel mai realist ce poate fi: este acceptarea adevărului şi lepădarea iluziilor. De aceea şi cere smerenie, de aceea pune biserica atât de mult accentul pe smerenie: nimic nu ne vine mai greu decât de a renunţa la închipuiri.

Când Don Quijote le spune ţăranilor din cârciumă că sunt cu adevărat într-un castel, el e smintit pentru că ţăranii sunt în cârciumă cât timp se socotesc a fi acolo: iar cuvântul omenesc fiind şi el „creator", ca şi al Tatălui (*Facerea* 2,19),

castelul cârciumă *s-a şi făcut.* Cârciumă l-ai numit, cârciumă e. În virtutea dumnezeieştei puteri concedată omului de *a defini* lucrurile. Don Quijote, prin urmare, neagă o realitate a planului, a nivelului unde şi el se află şi în consecinţă e nebun. E însă şi realist, zdravăn la minte, deoarece castelul tot castel a rămas în lumea esenţială, arhetipală, adevărată (adevărată, nu reală), printre modele, acoperindu-se doar cu vălul magiei şi putând în orice clipă fi restabilit, restaurat, repus, reintegrat în starea sa iniţială printr-un act de revenire la adevăr şi de repudiere a lumii *acesteia*, greşite, lumea culorii sărite la tipar.

Situaţia creştinului e la fel de paradoxală ca a lui Don Quijote. E om şi i se cere să fie Dumnezeu. A fost creat curat şi e murdar, şi trebuie doar să se întoarcă la ceea ce a fost menit a fi. Altfel spus, el trebuie să lupte pentru a deveni ceea ce este.

BUGHI MAMBO RAG

N-a vrut să mă asculte Maniu, şi cât l-am rugat, ei dacă ar fi vrut să mă asculte, s-a luat după Penescu… Budinca de griş? să-ţi spun eu cum se *face budinca de griş, că văd că dumneata habar n-ai… Ei, dumneata care zici că ai trăit atâta la ţară, ia să te vedem: găina cotcodăceşte, raţa măcăie, gâsca gâgâie, dar curcanul ce face? Ai? Bolboroseşte domnule, bolboroseşte… Natalia Negru, aşa o chema… Da de unde! Asta a fost femeia pentru care s-a omorât Şt. O. Iosif, pe a lui Odobescu o chema altfel, nu-mi aduc aminte acum, parcă un nume cu o rezonanţă germană… Uite, mai întâi că laptele trebuie neapărat bine fiert înainte, grişul se pune numai după aceea…* Cornes grecques, *domnule, aşa le spune la bame… Da, ai dreptate, Tămădăul132 a fost o acţiune întreprinsă atât de uşuratic încât nu-ţi vine… Vezi, bursuc să-ţi spun drept nu mai*

ştiu cum e, dihorul însă… E în Dante, domnule…

Bucureşti, 4 August

Pe tata îl găsesc în stradă, aproape de casă. Îl sprijină vărul care a venit să-l scoată la plimbare şi la frizer. E mic, necrezut de mic, mult gârbovit şi face paşi mărunţei, dar umblă fără teamă şi ochii-i sunt vioi. Îl iau de braţul drept fără să mă fi observat şi când întoarce capul îi cer să nu plângă.

— Să plâng? zice. Ce-s prost? Ia spune, tu ai mâncat ceva astăzi?

Sus în cameră mă îngrozesc: canapeaua şi un fotoliu sunt desfundate, atârnă arcurile, praful alcătuieşte în tot locul un strat gros, pereţii şi tavanul sunt negri, pute a mizerie şi murdărie, a neaerisire, văd ploşniţele foindu-se în voie pretutindeni. Un fel de colţ de hală cu vechituri, părăsită. În camera de baie robinetele curg, cada e toată ruginită. Pe jos, în cameră, nişte ziare vechi, numai colb. O strachină, nespălată, două furculiţe cleioase. Îţi vine să-ţi loveşti capul de pereţi. (De unul singur, fără intervenţia anchetatorului.) Dar nu degeaba vin din temniţă; rămân calm: voi face curat.

Gherla

„Français, encore un effort, si vous voulez être républicains."133*Marchizul de Sade* Nimeresc în timpul unei furii a mutărilor, cum îl apucă adesea pe Tudoran, ofiţerul politic, într-o celulă cu foşti militari, jandarmi şi câţiva legionari de curând aduşi de la Aiud.

Aflu amănunte autentice despre Ţurcanu şi reeducare.

Dacă diavolii, îngeri căzuţi, puteau născoci chinuri cumplite, numai ordinului şmecheresc al oamenilor i-au putut trece prin minte torturi atât de ţicnite și de întortocheate.

Arpacaşul fierbinte înghiţit pe nerăsuflate și numaidecât după aceea o stacană mare cu apă rece.

Căţărări cu unghiile pe ziduri.

Metanii, neîntrerupt, până la leşin.

Excremente mâncate. (Se socoteşte privilegiat cel care-i pus să şi le mănânce pe ale sale.)

Mâncare enormă urmată de patruzeci şi opt de ore petrecute într-o celulă ticsită, fără tinetă şi cu uşa, fireşte, zăvorâtă.

Preoţi siliţi să facă onanie.

Orele de somn reduse la patru, de la 12 p.m. la 4 a.m., şi acelea întrerupte la fiecare sfert de ceas.

Obligaţia de a sta numai în picioare, de la 4 a.m. la 12 p.m., timp de două luni.

Trei alarme pe noapte. La darea alarmei deţinuţii se bagă sub paturi cu faţa în jos. Gardienii intră în celulă cu extinctoarele şi acoperă duşumeaua şi pereţii cu un lichid alb care se întăreşte pe loc făcând o crustă dură. Deţinuţii ies de sub paturi şi trebuie să cureţe crusta în mai puţin de un ceas, când vine inspecţia să constate dacă totul luceşte „bec”.

Sosind la Gherla în camera în care mă aflu şi eu, amiralul Horia Măcelaru exclamă: raiul pe pământ! Vine de la Râmnicu Sărat unde a trăit şase ani de zile singur în celulă; supus unui regim de înfometare, a mâncat paiele din salteaua (destrămată) pe care dormea, până la urmă toate, n-a mai rămas decât pânza de sac. *Pielea de şagrin134*, filmată altfel. În celula de alături a murit Ion Mihalache, după ce orbise.

Poate că iadul tocmai asta şi e, balamucul.

La un nivel mult mai astâmpărat, am putut şi eu dobândi convingerea că închisoarea politică fusese concepută pe temeiul ideilor cibernetice de retroacţiune şi morfogeneză spontană. Deţinuţii să se chinuiască unii pe alţii. Economie de mijloace: gardienii vor interveni prea puţin. Condamnaţii îşi vor crea singuri infernul. Aşa a şi fost. De pe urma oamenilor supuşi condiţiilor unei „camere de executare a pedepsei” am suferit nespus mai mult decât din pricina caraliilor de pe coridoare.

Şefii de cameră conştiincioşi, regulamentari şi temători, camarazii maniaci ai curăţeniei (Ce faci dom’le! ai pus mâna pe gamelă după ce te-ai scărpinat la cur. Nu-ţi dai seama că ţi-ai suflat mucii peste patul meu?) au fost aducătorii la îndeplinire a planului bazat pe ideea, justă, că temniţa grea este lucru de nimic, fleac şi floare la ureche pe lângă ospiciul de nebuni.

Povestind pretutindeni *Huis clos135* al lui Sartre nădăjduiam să contribui la dezvăluirea secretului acestuia şi astfel să-i anihilez efectele. Eram ascultat cu atenţie (camera de hotel, care în piesă reprezintă iadul, evoca prea exact condiţiile vieţii de puşcărie pentru a nu stârni imediat interesul), dar rezultatele s-au adeverit nule, conform sfatului dat de lordul Chesterfield fiului său: vei auzi în Camera Comunelor multe discursuri frumoase, unele îţi vor schimba părerile, vezi ca nici unul să nu-ţi schimbe votul. Lucru de mirare, boierii, marii moşieri, profesorii universitari, ofiţerii superiori, episcopii şi foştii înalţi demnitari s-au dovedit mai puţin exigenţi asupra igienei decât ciobanii, lucrătorii şi plugarii, care mai toţi au fost – după cum singuri spuneau – *scârboşi* şi *gingaşi* la mâncare şi nu încetau de a stabili reguli profilactice mai abitir ca la

institutul Pasteur sau norme de folosire a tinetei şi de spălare pe mâini mai stricte decât ritualele tribale ori ale ceremonialului defecării unui brahman.

Gherla, Mai 1963

Operat de două ori, înspăimântător de slab, abia umblând, abia vorbind, mai toată ziua culcat şi acoperit cu pătura, cufundat în rugăciuni, părintele Haralambie V.136 aşteaptă moartea. Află însă mijlocul şi tăria de a ne vorbi uneori, câte puţin. Monah ce se află, întâmpină sfârşitul cu seninătate, dar nu fără griji: ca omul cuminte care se găteşte de drum lung şi cunoaşte că nu-i de râs, că e bine să chibzuieşti din vreme la toate, să faci cuvenitele pregătiri şi să te echipezi cugetând că e mai bine să prisosească decât să lipsească.

Îmi dăruieşte şi mie câtva timp şi privindu-l, grăindu-i, mă copleşeşte convingerea că suferinţele au sens, că viaţa toată nu se poate să nu aibă sens. Ca-ntotdeauna mă obsedează formula lui Sartre – *Suntem osândiţi la libertate* – care nu-i lipsită de putere şi nici de adevăr, chiar teologic. Şi corectarea ei, de către Merleau-Ponty: suntem osândiţi a da lucrurilor un sens. Sorin Vasilie: nu realitatea are importanţă, ci adevărul (care-i altceva) şi sensul. Patriarhul Atenagora: De ce îi este omului de astăzi foame? De iubire şi de sens.

Părintelui Haralambie – ca unui sfânt – cutez să-i împărtăşesc – e primul – cele două vise avute la Jilava cu un an şi jumătate înainte, în celula douăzeci şi cinci.

O dată mi s-a arătat în vis mama – care mereu mergea la Capra, la biserică, şi care vorbea atât de curat şi de fermecător româneşte – şi, luându-mă de mână, m-a dus la

un perete dintr-o Casă a Domnului. Un perete uriaş în întregime zugrăvit cu figuri de sfinţi şi acoperit cu icoane. Mă ducea înspre chipurile pictate și înspre icoane și mă îndemna să le sărut.

Al doilea vis a fost mai cutremurător, şi-i zic vis pentru că nu îndrăznesc să-i spun altfel.

Era tare frig în celula 25. Iarna lui ’62 fusese aspră, cu troiene cât toate zilele și urlete de crivăţ. Odobescu în *Doamna Chiajna*: E tristă şi urâtă iarna la ţară… Tristă şi urâtă era și în celula numărul douăzeci și cinci pe secţia doua.

Coşul sobiţei s-a prăbuşit, nu se mai poate face nici bietul foc de trei surcele pe care putem să-l aprindem între 15 Decembrie şi 1 Martie. Funinginea îmbracă totul cu un strat gros, grăsos, de negreaţă sleioasă, în continuă extensiune, adeziv. Dârdâim de frig, ne simţim copleşiţi de murdărie – şi ne e foame. Din pricina zăpezilor, aprovizionarea a fost probabil întreruptă. Nu ni se mai distribuie, o dată pe zi și la ore neregulate, decât un boţ mic de turtoi rece. Apă nu mai avem. Tineta este arhiplină. Ciudat, îngheţul în loc să neutralizeze mirosul excrementelor îl exasperează. Pândim sosirea turtoiului ca animalele închise a căror hrană e la cheremul unui stăpân uituc. Boţul e sloi de gheaţă şi e din mălai doar copt, nefiert.

În atmosfera de zgribuleală, jale, gheţărie şi jeg izbutesc să fiu calm. Celula e alcătuită din oameni de treabă toţi, și politicoşi. Şi nu o luăm în tragic, între noi gentili, voioşi cum numai la închisoare pot fi oamenii – preînchipuire a isihiei monahale ori a fericirii cerești. Un mare moşier basarabean, deosebit de agreabil: Cimpoieşu, şi alţii. Lângă mine doarme un şofer – e chiar şoferul lui Cimpoieşu, trimis în judecată împreună cu patronul lui și

apoi osândit la un număr înfiorător de ani. (Ca şi Cherciu, şoferul lui Alimăneşteanu, pentru că îi aducea acestuia de-ale gurii la domiciliul obligatoriu de pe Bărăgan.) S-a purtat foarte frumos la proces, a dat dovadă de credincioşie, şi-a urmat stăpânul în temniţă, aşa cum scutierii îşi urmau seniorii în cruciate, la războaie ori aventuri. Amănuntele regimului de închisoare le îndură însă cu greu. E nervos şi – ca mai toţi oamenii simpli – suferă din cauza promiscuităţii, murdăriei şi lipsurilor mai dureros decât intelectualii şi membrii claselor înstărite. Îl deranjează sforăiturile – „groaznice” – ale unui vecin. Cu sfiiciune mă roagă să facem schimb: să trec eu în locul lui, mai aproape de izvorul de sforăieli, şi el în locul meu. Distanţa pe care o poate realiza astfel e lipsită de orice importanţă, dar omul îşi face iluzii şi-n asemenea cazuri, unde totul se petrece pe plan neuro-psihic, o simplă deplasare de câţiva centimetri poate contribui la procesul de liniştire. Facem schimb.

(Mi-este cu atât mai uşor cu cât am stat în celula 80 la Gherla cu un om cumsecade şi cult, generalul C-tescu-Ţăranu137, cel mai neîntrecut sforăitor al tuturor timpurilor şi închisorilor. Zgomotul pe care-l producea era atât de biruitor, de irezistibil, de cumplit, încât nici nu se punea problema de a fi cu putinţă să dormi în aceeaşi încăpere cu el. Mai ales că nu era un zgomot uniform, continuu, ci o inepuizabilă serie de bubuituri mereu altele, mereu surprinzătoare – o adevărată gamă inventivă a unui artist al cărui stil s-ar înnoi mereu. Sfârşeai prin a moţăi după câteva săptămâni de convieţuire, dar numai pe apucate – asemenea acelor căpitani de vas meniţi ca nici după ani de zile să nu scape în întregime de rău de mare. Nici arpacaş nu m-am deprins a mânca decât după mai bine de trei ani de puşcărie.)

A doua zi, spre seară, şoferul mi se adresează cu şi mai multă sfiiciune: vrea totuşi să revină la locul lui dintâi: unde a dormit nu-i convine, trage. Revenim.

Şi-n ziua următoare manevra se repetă.

Pe la două noaptea este adus în celulă un nou lot de oameni, o mulţime, claie peste grămadă, colac peste pupăză, ei mai lipseau. Şi cât de jalnic se uită cu toţii împrejur, vin oare din locuri mai puţin sinistre? Îi primim cum nu se aşteptau, cu linişte şi făcând haz de necaz. Dar unde să-i culci? Toată lumea se înghesuie spre a crea noi spaţii – imaginare cele mai multe, ca ale geometriei riemaniene. Câtorva nu le rămâne decât a picoti pe bănci. Pe unul voluminos, exasperat şi prăpădit – a cărui faţă exprimă suferinţa şi oboseala – îl poftesc să treacă în locul meu, împreună nu am încăpea; şi, oricum, se simte că are neapărată nevoie de două-trei ore de repaus. Petrec restul nopţii pe bancă.

În noaptea următoare adorm frânt. Şi atunci, în noaptea aceea chiar, sunt dăruit cu un vis miraculos, o vedenie. Nu-L văd pe Domnul Hristos întrupat, ci numai o lumină uriaşă – albă şi strălucitoare – şi mă simt nespus de fericit. Lumina mă înconjoară din toate părţile, e o fericire totală, şi înlătură totul; sunt scăldat în lumina orbitoare, plutesc în lumină, *sunt* în lumină şi exult. Ştiu că va dura veşnic, *perpetuum immobile. Eu sunt* îmi vorbeşte lumina, dar nu prin cuvinte, prin transmisiunea gândului.

Eu sunt: şi înţeleg prin intelect şi pe calea simţirii – înţeleg că e Domnul şi că sunt înlăuntrul luminii Taborului, că nu numai o văd, ci şi vieţuiesc în mijlocul ei.

Mai presus de orice sunt fericit, fericit, fericit. Sunt şi pricep că sunt şi mi-o şi spun. Şi lumina parcă e mai luminoasă decât lumina şi parcă ea vorbeşte şi-mi spune *cine*

e. Visul mi se pare a dura mult, mult de tot. Fericirea nu numai că durează încontinuu, dar şi creşte mereu; dacă răul n-are fund, apoi nici binele n-are plafon, cercul de lumină se lăţeşte din ce în ce, iar fericirea, după ce m-a învăluit mătăsos, deodată schimbă tactica, devine dură, se aruncă, se prăvăleşte asupră-mi ca nişte avalanşe care – antigravitaţional – mă înalţă; apoi, iar, procedează în alt fel: duios; mă leagănă – și-n cele din urmă, fără menajamente – *mă înlocuieşte.* Nu mai sunt. Ba sunt, dar atât de puternic încât nu mă recunosc138.

(De atunci îmi este nespus de ruşine. De prostii, de răutăţi, de scârnăvii. De toane. De viclenii. Ruşine.)

Părintele Haralambie mă ascultă cu atenţie, nu surâde, nu tresare. Apoi se pronunţă: nu crede că visele ori arătările sunt suspecte. Dimpotrivă, mă fericeşte. Îmi cere însă multă discreţie şi smerită stăpânire de sine. Şi mai ales – e greu de priceput, zice, totuşi mă roagă să fac un efort – să le iau drept fireşti, drept ceva ne-excepţional, care să nu mă scoată din făgaşul cât se poate de comun al vieţii de obște. Un gând bun din partea mamei, aşa ca o salutare: Iar mila Domnului e bogată; când trece, se întâmplă ca poala hainei Lui să atingă pe te miri cine.

Facem şi planuri de viitor, părintele – ca orice muribund autentic – fiind sută-n sută convins că are să moară şi tot sută-n sută încredinţat că va trăi.

Dar nu mai trec decât puţine zile şi se produce o hemoragie puternică. Îl doboară. Medicul deţinut, chemat cu stăruinţă, sosit cu greu, dă din cap. Şeful camerei îl înfăşoară pe părintele Haralambie în pătură, iar eu îl duc, împreună cu alt deţinut, până la uşa celulei de unde, noi stând cu faţa la perete şi braţele peste ochi, plantoanele – ridicându-l de pe jos – îl cară la infirmerie.

Am aflat mai târziu că a murit a doua zi.

— Péguy, mobilizat în August 1914: s-a dus să-și ia rămas bun de la toţi prietenii și să se împace cu toţi duşmanii. A colindat Parisul de la un capăt la altul. A cerut scuze tuturor cărora le greşise; n-a uitat o jupâneasă dintr-o casă amică, părându-i-se că odată îi vorbise aspru. A plecat hotărât să moară pentru cauza în care credea, başca Republica universală și ultimul dintre războaie. Şi grăia serios: a murit în Septembrie chiar, făcând exces de zel, ridicându-se în picioare ca să comande mai cu precizie tirul oamenilor săi culcaţi la pământ. *Jos, domnule locotenent, jos…* N-a ascultat. Dar totodată îi ceruse soţiei sale să aibă grijă a-i cumpăra și păstra, pe durata războiului, toate numerele ziarelor și revistelor care-l interesau.

Nimic nu poate ști despre oameni cine nu are neîncetat prezentă în minte simultaneitatea pluralităţii planurilor contradictorii ale conştiinţei.

BUGHI MAMBO RAG

…Corn are trei plurale: coarne, cornuri și corni… Am avut norocul să găsesc la optzeci și trei mai mulţi oameni care cunoşteau bine Cămaşa lui Hristos139*: am auzit-o povestită pe îndelete și mai apoi în alte camere…* Pa vu ga de che zo ni… *îi spune Marcellus lui Demetrios…*

Octombrie-Noiembrie 1962

„Atunci mulţi se vor sminti şi se vor inde unii pe alţii şi se vor urî unii pe alţii."*Matei* 24,10 În camera 44 de la Gherla, cameră de infirmerie, cunosc atmosfera exact opusă celei din tunelul 34 de la Reduit.

Ura clocoteşte, pâra se simte la ea acasă, pizma şi

zavistia aici şi-au aşezat jilţurile, dracii dănţuie, iar Belzebul joacă tontoroiul ca pe moşia lui taică-său, de cine să-i pese. Urzici, cucută, mătrăgună. La urma urmei, scrie Bergson, de ce n-am presupune o viaţă întemeiată nu pe combinaţii ale oxigenului, azotului, hidrogenului şi carbonului, ci pe combinaţii ale cobaltului, spre pildă? Şi de ce n-ar fi lumi unde nu bioxidul de carbon, ci amoniacul asigură fotosinteza şi rodirea? Antroposofia lui Rudolf Steiner descrie în afara universului nostru armonic un altul, sincopat.

În camera 44 e o lume sincopată, o lume amoniacală. Neîncrederea şi bănuiala au pustiit totul, ca vipiile vântului de stepă, dogoritor. Nu numai că oamenii nu-şi mai vorbesc după cuviinţă, nu numai că nu-şi mai vorbesc deloc, dar nici nu-şi mai adresează injurii. Norii apăsători ai electricităţii mâniei se izbesc de norii puhavi ai electricităţii oţărârii. O pâclă grea, uneori tulburată de zvâcnirile harţei spontane.

Fiecare bolnav este convins că ceilalţi sunt simpli simulanţi. Medicii deţinuţi semnalează caraliilor numeroasele cazuri de simulare suspectate. Asupra fiecărei gamele se lasă, rea, privirea iscoditoare şi invidioasă a celor dimprejur. Puţinele medicamente distribuite câte unui bolnav sunt cântărite din ochi şi cu mintea mai exact decât ar face o balanţă farmaceutică de precizie.

E faza de mlaştină de care vorbeşte *Cărticica şefului de cuib140*.

Colonelul Marinescu, bolnav de nervi, izbucneşte de câteva ori pe zi în plâns isteric; e considerat teatralist. Ţăranul Benea, din satul lui Blaga, e paralizat şi trebuie dus pe braţe la tinetă. Cu greu găsesc pe cineva care să-mi ajute a-l purta pe „hoţul ăsta”. Păstorel, pentru că rămâne distant, e vrăjmăşit de moarte. Pe doctorul Răileanu, savant medic fiziolog şi biolog, ce-i drept foarte dispreţuitor de felul lui,

dar şi retras, vor să-l bată. Îl scapă generalul Vătămanu, care şi el trece drept mincinos sfruntat pentru că povesteşte vânătorile de bouri la care a fost prezent.

Şeful camerei e un conştiincios şi suferă de insomnii. Când mi se întâmplă să cobor noaptea spre tinetă, numai bocancii mei îl trezesc din aţipirea în care tocmai ajunsese după multă caznă a cădea. Mă porcăieşte şi-mi aruncă priviri încărcate de aşa ură încât mă fâstâcesc: desigur că de două ori îmi scapă un bocanc din mânâ – cu zgomot de cutremur şi de furtună –, ceea ce îi dă perfectă dreptate în ochii tuturor.

Acuzaţiile de furt se ţin lanţ. Ni se dă o sticluţă de vreo cincizeci de grame de acid lactic şi sunt pus s-o împart celor care ţin de categoria „boli digestive” (cele mai multe cazuri sunt de t.b.c. intestinal), unde mă încadrez şi eu. Am luat de la vizetă sticluţa şi o pipetă, am mers de-a dreptul la cei zece bolnavi, am luat de la fiecare sticluţa personală, am aşezat toate douăsprezece sticluţe (inclusiv a mea) pe un pervaz şi cu pipeta am picat un număr egal de picături, îndreptând îndelung şi meşterind până ce am ajuns la o egalitale aproape absolută. Sticluţa goală şi pipeta au rămas la locul unde lucrasem, iar pe celelalte (zece) le-am restituit posesorilor, mie revenindu-mi a unsprezecea.

După un sfert de oră se răspândeşte zvonul că venind de la uşă am trecut pe lângă ciubărul cu apă (nu puteam trece pe altundeva), că am luat apă şi am înlocuit acidul lactic cu apă pe care de fapt am distribuit-o, acidul reţinându-l în întregime pentru mine.

Acuzaţia e fantastică – cum le place a spune personajelor lui Molière: n-am avut răgazul să fac operaţia ce mi se atribuie şi aş fi fost văzut de toţi, surprins în flagrant delict.

N-are a face. Şeful camerei şi o serie de bănuitori de profesie subscriu. Am noroc: nimeni n-a consumat picăturile. Adun din nou sticluţele, vărs conţinutul în sticluţa comună, fără a turna şi conţinutul sticluţei mele. Dau şefului de cameră să guste; ceea ce face, strâmbându-se de acreală. Picur apoi lichidul din sticluţa mea – şi sticla comună se umple.

Deşi proba e făcută, nu conving pe nimeni.

BUGHI MAMBO RAG

…Aş de unde, e un citat din Milton… Îl aveam adversar pe Istrati Micescu şi ce să vezi… Da, blaireau*, fir-ar să fie… Von Steuben, generalul baron prusian, era cât pe-aci să fie ales rege al Statelor Unite după câştigarea războiului de independenţă… A, da, e din Goethe:* Wär nicht das Auge sonnenhaft,/ Die Sonne könnt es nie erblicken…141 *Fără unt şi cacao n-are nici un chichirez, numai că untul… Malaezia! Kuala Lumpur: Luang Prabang e a Laosului… Nu, dragul meu, scuză-mă că te contrazic, Leghorn sunt albe, cele roşii sunt Rhode Island…*

— Patima invidiei este incomparabil mai activă decât egoismul, maladie benignă. Iar virusul egalităţii ne îndeamnă să ne vrem răul cu înverşunare. Ura faţă de ceilalţi poate fi mai puternică decât iubirea de sine. Cioran: mai bine toţi în iad, şi cât mai afund, decât să se bucure vreunul de ceva în plus; mai bine toţi sub osândă decât să scape careva. *Setea de iad* egalitar mi s-a arătat şi mie în multe celule, unde un fel de variantă a legii utilităţii finale a lui Böhm-Bawerk funcţiona fără greş: pizma stă în raport de proporţionalitate inversă cu mărimea diferenţei existente între unităţile care formează o colectivitate omenească.

La Dante şi la Jules Romains e altfel. În *Paradisul*, cei

din raiul al treilea nu-i gelozesc pe cei din raiul al cincilea: se bucură de bucuria acelora, participă cu drag la beatitudinea lor, iar de locul lor în raiul mai de jos sunt pe deplin mulţumiţi. Jules Romains în *Les hommes de bonne volonté142*: prefer să locuiesc într-o cămăruţă din mansarda unui palat decât într-un salon al aceleiaşi părăginite şi devastate clădiri.

Societatea de altădată o alcătuiau oamenii stăpâniţi de egoism şi mânaţi de interesul propriu; fiecare se gândea la sine şi de aceea era uşor să fii fericit într-însa. Preocupat de binele său, omului nu-i păsa de binele altuia.

(Rămânea rece faţă de nenorocirea altuia? Răspuns: 1. oricare ar fi regimul, omul tot rece va rămâne în faţa nenorocirii altuia; 2. dar în faţa fericirii altuia nu va rămâne rece – ci o va pizmui de moarte, întrebuinţând orice fel de mârşave mijloace împotriva ei – decât dacă este îndeajuns de preocupat de o *posibilă* realizare a fericirii proprii.)

Ţin ochii strâns închişi în camera 44: a! ce vor fi fost plimbările acelea prin Europa dinainte de primul război mondial – Eduard al VII-lea cu trabucul în colţul gurii, incognito pe aleile şi-n cafenelele de la Marienbad şi a! (vorba lui Galsworthy) Bucureştii pe o zi de Septembrie cu văzduh verzui-opalin; şoseaua din Pantelimon, toropită într-o zi de Cuptor, de Gustar, şi-atâtea răcoroase cârciumi, de-o parte şi de alta; strada Armenească liniştită ca o *patriarhală* de Şt. O. Iosif, pe vreme de iarnă, sub zăpadă, şi-n sobele caselor duduie focul…

Am luat-o razna şi idilic, clişeele acestea sunt caraghioase, stereotipe… De unde însă îmi vine, stereotip de stăruitor, un proaspăt iz de sulfină, de pământ reavăn, de pâine caldă? (Mă, îmi spune Al. Pal., după ieşirea din închisoare, tu ai devenit un sămănătorist, mai rău ca

Romulus Seişanu, Timoleon Pisani şi ăi de la *Universul* şi de la *Concursul Tinerimii*. Mi s-a spus că autorul tău preferat e Nicolae Densusianu!)

Malmaison, celula 12

Când se opreşte caraliul în faţa uşii, reuşesc să ridic (foarte puţin) ochelarii negri; folosesc mâna de care el nu mă ţine strâns. N-are nici o importanţă dacă ştii sau nu în care celulă eşti repartizat, dar simt că orice reţinut sau deţinut îşi face un punct de onoare din a cunoaşte acest amănunt. Caraliul mă surprinde şi mă loveşte cu asprime. E corect: formele trebuie respectate – forma e garanţia dreptului –, ne facem datoria fiecare, suntem chit.

Desigur că celula 12 e foarte aproape de Calea Plevnei pentru că se aud cât se poate de clar clopotele bisericii situate înapoia unei grădinițe între străzile Ștefan Furtună (General Angelescu) şi Witting.

Clopotul își creează un spaţiu sonor al lui – un adevărat univers. Cine se află în raza undelor sale participă la starea de exaltare și răpire mereu și neapărat provocată de orice clopot. Poe: *Clopote-şopote, Clopote-Şopote/ Clopote. Clopote. Clopote. Clopote.* Forţa mângâietoare pătrunde și în celula 12 unde colegul meu şi cu mine trăim ca oameni, nu ca vietăţi, numai când nevăzuta biserică vecină ne trimite biruitorul mesaj al clopotelor ei.

Primul efect al încarcerării, accentuat de clopote: simţământul vinovăţiei. Cu toate că suntem aici în baza unor acuzaţii fanteziste, realizăm pe deplin o culpabilitate generală: faţă de noi înşine, de viaţă, de oameni. Suntem nevinovaţi în raport cu învinuirile ce ni se aduc însă, o!, cât de vinovaţi pentru tot restul. Ducem pe umeri, pe spinări, în

suflet, păcatele lumii. Şi durerile animalelor: Markel, fratele stareţului Zossima143: da, din pricina păcatului nostru au ajuns să se mănânce între ele şi să fie vânate.

(În islamism tot omul e ţinut să fie, o dată în viaţă, hagiu. Dacă n-a fost, moştenitorului îi revine îndeplinirea obligaţiei. Dar nu numai moştenitorul: oricine trebuie să facă pelerinajul sfânt în numele celor ce nu l-au făcut, fiecare răspunde pentru toţi.

Cam aşa şi noi.)

Jilava, Februarie 1962

Bruder Harald, în expunerea asupra vieţii şi operei lui Martin Luther, citează şi comentează esenţialele cuvinte rostite la Worms în 1517: *Hier stehe Ich. Ich kann nicht anders. Gott helfe mir. Amen144*.

Cuvinte de prinţ. Altceva decât: „Ce era să fac? Am semnat". (Raţionamentul călugărului rebel e invers: de semnat nu semnez, ce-oi face oi vedea, Domnul cu mila.)

Când trec seara, după stingere, de la tineta care e în capătul celulei tunel şi străbat încăperea toată până la patul meu – potrivit dispoziţiei plutonierului Ungureanu e lângă uşă – toţi ceilalţi sunt la locurile lor, culcaţi: rămân ultimul pentru că nenorocitele mele de maţe mă silesc să prefer a nu fi grăbit. Trec aşadar ca în procesiune printre cele două rânduri de pregătiţi pentru somn şi am grijă să urez noapte bună fiecăruia în parte. Mi se răspunde cu fervoare şi amabilitate şi mă simt fericit că mă bucur de simpatie şi că procedez aşa cum se cuvine.

Desigur, *ştiu* că procedez bine şi prin aceasta chiar suprim binele. Existenţialiştii au aici dreptate: de vreme ce avem conştiinţa binelui pe care-l facem, conştiinţa îl

compromite iremediabil. Conştiinţa e nimicitoare, exclude candoarea, săvârşirea senină şi nevinovată a binelui. Ea spurcă orice acţiune elegantă.

Au şi totuşi n-au dreptate existenţialiştii. Merg cam repede, prestidigitatori ce sunt. Conştiinţa spurcă, dar nu iremediabil. Nu suntem copii curaţi, nu suntem sfinţi. Dar nici nu suntem – hodoronc-tronc – nişte nemernici, nişte *salauds.* Sfinţi nu; desigur. Dar poate *the next best145*, adică nişte impostori ai binelui.

Sfinţii sunt limita. După ei însă vin eroii şi apoi seniorii şi-n urmă iată şontâcăiesc şi *îndrăzneţii* binelui, cam ridicoli, cam gâfâitori, care nici ei nu-s de lepădat.

Ştim că facem binele – şi deci îl impurificăm –, dar binele îl facem, nu răul. Nu avem parte de curăţia sfinţilor, tot facem însă ceva care ne scoate din rândurile ticăloşilor. Există cred – între *les salauds* pe de o parte şi cei din celula treizeci şi patru (şi alţi impostori ai binelui) pe de alta – o deosebire.

E aici, la treizeci şi patru, altceva, altceva decât zăduful unde se frământă fricoşii, turnătorii, învinşii. (Şi care mai întotdeauna se autocompătimesc şi smiorcăie: miorlăiţii înfrângerii şi trădării. Şi fuduli nevoie mare de cedarea lor: nu numai prostului nu-i şade bine dacă nu-i fudul, nici mişelului.) E ceva de altfel uşor de recunoscut, ca un tonic, ca o culoare intensă. Nobleţea şi cavalerismul nu sunt simple nostalgii, sunt din cu totul alt domeniu (ca şi creştinismul, pe care-l reflectă): al secretelor sau reţetelor de fericire.

— O fi hulă curată, dar am o teorie a mea, după care Hristos nu ne apare din *Evanghelii* numai ca blând, bun, drept, fără de păcat, îndurător, puternic ş.a.m.d.

Din relatările *Evangheliilor* – fără excepţie – ne apare şi înzestrat cu toate însuşirile minunate ale unui gentleman şi

cavaler.

Mai întâi că stă la uşă şi bate; e discret. Apoi că are încredere în oameni, nu-i bănuitor. Şi încrederea e prima calitate a boierului şi cavalerului, bănuiala fiind, dimpotrivă, trăsătura fundamentală a şmecherului. Gentlemanul e cel care – până la dirimanta probă contrară – are încredere în oricine și nici nu se grăbeşte, avid, să dea crezare defăimărilor strecurate pe seama unui prieten al său. La şmecheri şi la jigodii reacţia numărul unu e întotdeauna bănuiala, iar neasemuita satisfacţie – putinţa de a şti că semenul lor e tot atât de întinat ca şi ei.

Mai departe. Hristos iartă uşor şi pe deplin. Şmecherul nu iartă niciodată, ori dacă se înduplecă (fără ca să ierte), o face greu, în silă, cu ţârâita. Pe când Domnul: „Nici eu nu te osândesc. Mergi și nu mai păcătui”. *Nici eu nu te osândesc…*

E oricând gata să vină în ajutor, atâta aşteaptă. Îi e milă. Pe văduva din Nain, pe orbi, pe femeia gârbovă îi milostiveşte fără ca ei să fi cerut ceva. Ştie să-și gradeze aprecierea, dă fiecăruia ce-i al său. Hananeancei, care a dat dovadă de stăruinţă şi *curaj*, îi spune mai mult decât altora pe care-i izbăveşte, întrebuințează o formulă complementară: O, femeie! *mare* îţi este credinţa. (Numai ei; numai ei și exclamativul O! și calificativul *mare*!)

E mereu – şi cu osebire de grijuliu asupra acestui punct – atent şi politicos; *prietene* îi spune lui Iuda. Niciodată o insultă ori o vorbă dispreţuitoare faţă de păcătos. Nu se vede din nici un text vreun moralism înţepat, vreo pudoare de comandă. Şi nici o condiţie prealabilă pusă păcătoșilor, nici o discriminare: Pe cel ce vine la Mine nu-l voi scoate afară. Fiului risipitor îi iese în cale (*și încă departe fiind…*). Iar ori de câte ori dă, dă din belşug, mai mult decât s-ar cuveni, boiereşte. (Ce poate fi mai străin de contabila meschinărie şi

fariseic drămuita socoteală, şi mai bună dovadă de mărinimie, decât aceste cuvinte de la *Ioan* 3,34: „Căci Dumnezeu nu dă duhul cu măsură”?) Gospodăreasca, nu, cuvântul e prea frumos, administrativa îngrijorare a lui Iuda pentru banii cheltuiţi pe mir arată, pe de o parte, că vânzătorul era lipsit de simţul dărniciei, iar pe de alta că Domnul de la Sine trecea – boiereşte – peste orice calcul şi avariţie (fie ele sulemenite în opere de binefacere şi patronaj) pentru a gusta bucuria de a *risipi* (care-i totuna cu a jertfi) în clipe de înălţare sufletească. Şi acesta este un gest de nobil, nobilul fiind oricând în stare să-şi sacrifice viaţa sau să-şi spulbere averea. (Nobilul îşi va da uneori viaţa în duel pentru motive mundane ori îşi va pierde averea la cărţi – dar purtările lui, ca tot ce-i pământesc, nu-s decât stângace imitaţie a virtuţilor mărinimoase; dragostea trupească nu-i oare şi ea biată contrafacere a dragostei divine?)

Încredere în oameni, curaj, detaşare, bunăvoinţă către cei năpăstuiţi de pe urma cărora nu te poţi alege cu nici un folos (bolnavi, străini, întemniţaţi), un simţ sigur al măreţiei, predispoziţia pentru iertare, dispreţul faţă de prudenţi şi agonisitori: toate sunt trăsături ale gentlemanului şi cavalerului.

Pe toţi oamenii îi îmbie să se recunoască drept ceea ce sunt cu adevărat: nişte fii ai Tatălui, ai stăpânului. Din acest punct de vedere cartea cea mai apropiată de *Evanghelii* este *Don Quijote*, de vreme ce şi cavalerul din La Mancha le spune celor din cârciumă că sunt castelani fără s-o ştie şi le cere să se şi poarte ca nişte nobili ce sunt.

Prinţul Mîşkin, când fapta lui Ganea146 nu se deosebeşte de a unui mojic şi a unui cămătar, cum reacţionează? Îi e milă şi ruşine de cel care şi-a uitat (în mânie şi-n setea de bani) titlul de copil al lui Dumnezeu.

— Situaţia de creştin e totuna cu statutul de aristocrat.

De ce? Pentru că îşi are temeiul în cele mai „senioriale” însuşiri: libertatea şi încrederea (credinţa).

Ce este nobilul, feudalul? Mai presus de orice un om liber.

Ce înseamnă credinţa? încredere în Domnul *deşi* lumea e rea, în *ciuda* nedreptăţii, *în pofida* josniciei, *cu toate că* de pretutindeni nu vin decât semnale negative.

Cuvintele lui Tolstoi (în *Anna Karenina*, scena alegerii mareşalului nobilimii din gubernie): „D-aia suntem nobili, ca să avem încredere”.

BUGHI MAMBO RAG

Locuitorii din Bésançon ştiţi cum se numesc? Dar din Charleville? Şi din Monaco?... Nu pentru că i-am fost ministru, dar să ştiţi că Ferdinand n-a fost nătângul drept care aţi vrut dumneavoastră să-l daţi. A fost un botantist de seamă, un bun poliglot, cunoştea ebraica, era teolog şi numismat. Cred că la Einsiedeln, da, Fecioara neagră e la mănăstirea din Einsiedeln… bisotins îi cheamă, iar cei din Charleville, carolopolitains; din Monaco, monegaşti… da, îi plăceau ţigăncile. În Baudelaire: Horloge! dieu sinistre, effrayant, impassible…[147] *veţi recunoaşte că n-a fost prostul inventat de dumneavoastră; cu ofiţerii de ordonanţă* se *purta generos: iacă, povestea fratele meu: fiecare primea o ţigară de foi şi un pol de aur… Ei, văd că nu ştiţi, prihor în engleză e* robin, *iar pitulicea e* wren, *dar să te vedem pe dumneata dacă ştii mesteacăn pe franţuzeşte… Şi Maria, cât aţi fost de nedrepţi cu ea. Îi spune Marcellus lui Demetrios…*

1966

În *L'Otage148*, Claudel afirmă un lucru deosebit de important, pe care toată experienţa vieţii şi spectacolul lumii de la sfârşitul celui de-al doilea război mondial încoace ni-l confirmă, sfredelitor.

„Să vedem, îi zice Coûfontaine lui Turelure, ce va să iasă când lumea afecţiunii şi încrederii va fi înlocuită cu lumea concurenţei."

Se prea poate ca şi în lumea veche mângâietoarele cuvinte *afecţiune* şi *încredere* să fi sfârşit prin a se goli de conţinut, să fi ajuns formale ca atâtea altele. Dar de văzut am văzut noi ce înseamnă o lume întemeiată numai pe concurenţă, lumea căreia urmaşa ei dialectică i-a pus capac venind cu noile ei temeiuri: ura, invidia şi bănuiala.

Marea taină a tuturor nenorocirilor: bănuiala. Otrava, neghina, pârjolul.

Nu degeaba e pentru Bergson timpul aducător de nebănuite surprize, iar evoluţia e creatoare.

Dovadă: cine s-a gândit în primii ani ai veacului că acestea vor fi problemele noastre de căpetenie: frica, bănuiala generalizată, şmecheria atotputernică? Iată că totuşi sunt. Pentru noi futilităţile – cum numeşte Camus problema pusă de Copernic şi Galileu, heliocentrismul ori geocentrismul – sunt gravele şi naivele preocupări de la începutul secolului XX: progresul, răspândirea democraţiei libere, ştiinţa binefăcătoare.

Avem, noi, alte griji.

Şi printre ele chinuitoarea problemă a bănuielii prefăcută în boală endemică.

(Duhamel se întreba prin 1928 de ce durează atât de mult o masă la un restaurant din Moscova; şi se mira aflând motivul: efectuarea operaţiilor de înregistrare şi control contabil pentru fiecare fel de mâncare. În cea mai apreciabilă

măsură aceasta e şi cauza încetinelii şi scumpetei în sistemul economic socialist.)

Pentru creştinism bănuiala e un păcat grav şi oribil. Pentru creştinism încrederea e calea morală a generării de persoane. Numai omul îşi făureşte semenii proporţional cu încrederea pe care le-o acordă şi le-o dovedeşte.

Neîncrederea e ucigătoare ca şi pruncuciderea; desfiinţează ca om pe cel [asupra] căruia este manifestată. Omul însuşi, făurit de Dumnezeu, îşi transformă pe aproapele său în persoană – printr-un act creator secund149 – datorită încrederii pe care i-o arată (Claudel).

Dând nume animalelor, potrivit poruncii dumnezeieşti, omul le rânduieşte în cuprinsul creaţiei; purtând aproapelui dragoste şi acordându-i încredere, face din el o Persoană, altceva decât un individ.

Iată pentru ce bănuiala este atât de nocivă. Din persoană omenească ea îl transformă pe cel bănuit în – în ce? Nu în brută, ar fi prea bine, ci în ceva nespus mai făcător de rău, în făptura cea mai abjectă, mai pernicioasă, mai cancerigenă ce poate fi – în şmecher.

Corolar: când însă ne formăm convingerea că un individ ori un grup de indivizi intră sub calificarea de ticălos ori ticăloşi, altul e procedeul (tot creştin): neîntârziata, neşovăitoarea luare de măsuri – stârpirea.

BUGHI MAMBO RAG

…Era pasională, ce-i drept e drept. Dar şi cât era de frumoasă şi de măreaţă… şi cât îi datorează România Mare nu mai ştie nimeni… Da, Stere şi Marghiloman150 erau oameni subţiri şi inteligenţi, dar să ştii că adevăraţii eroi au fost dincolo, au fost mămăligarii şi idealiştii conduşi de nătângul dumneavoastră Ferdinand şi de stricata dumneavoastră de

Maria… Stilului lui Rimbaud ştii cum îi zice? dar al lui Giraudoux? Campania franceză în Italia contra Austriecilor, în 1859? Prin armistiţiul de la Villafranca şi pacea de la Zürich… Da, bouleau *asta era uşor, arţarul însă cum e?… O clipă n-a pierdut curajul, nădejdea… tot timpul, şi apoi la Paris la tratativele de pace – cine, de nu ea?…*

— Texte biblice referitoare la teza: creştinismul este o religie a curajului:

de nenumărate ori îndemnul hristic: *Îndrăzneşte* fiule, *Îndrăzneşte* fiică (*Matei* 9,2; 9,22; *Marcu* 10,49; *Luca* 8,48), *Îndrăzniţi* (*Marcu* 6,50; *Ioan* 16,33);

încurajările *Nu te teme* (*Marcu* 5,36; *Luca* 1,13; 1,30; 5,10; 8,50), *Nu vă temeţi* (*Marcu* 6,50; *Luca* 2,10; 12,7; 24,36; *Ioan* 6,20), *Nu vă înspăimântaţi* (*Marcu* 16,6);

pe lista celor sortiţi iezerului de foc, cine figurează primii? *Fricoşii* (*Apoc*. 21,8); şi certarea: „Pentru ce sunteţi fricoşi?” (*Marcu* 4,40);

şi mai ales dezvăluirea marelui secret: „Împărăţia cerurilor se ia prin stăruinţă, şi cei ce se silesc pun mâna pe ea” (*Matei* 11,12).

(În alte versiuni: se ia cu *năvală şi năvălitorii pun* mâna pe ea. Biblia engleză veche vorbeşte de *violenţă* şi *oameni violenţi*, cea nouă afirmă că *e siluită* şi *luată cu forţa.* La forţă se referă şi Francezii. Germanii dau echivalentul *Gewalt*, dar în continuare întrebuinţează un verb compus mai expresiv: *reissen es weg*.)

Creştinul este cel căruia Dumnezeu nu i-a dat duhul temerii (II *Tim.* 1,7) şi poate duce *războiul* nevăzut (Nicodim Aghioritul); e bun *ostaş* al lui Hristos Iisus (II *Tim.* 2,3) *încins* cu adevărul, îmbrăcat cu *platoşa* dreptăţii, *coiful* mântuirii, *sabia* Duhului.

O religie mărturisită prin curajul fizic al martirilor

(*Filip.* 1,28-30: *Fără să vă înfricoşaţi* întru nimic… căci vouă vi s-a dăruit… nu numai să credeţi întru El, ci să pătimiţi întru El, ducând aceeaşi *luptă*…).

Ce zice Pavel? *Nu mă voi teme!* (*Evr.* 13,6). Dar Ioan? *În iubire nu este frică ci iubirea adevărată alungă frica* (I *Ioan* 4,18).

— Dreptul constituţional a fost din facultate materia mea preferată. Nesăţios şi doritor de a merge de-a dreptul la esenţe, m-am întrebat care e taina finală a disciplinei îndrăgite de la început. (M-au ajutat mult să mă îndrăgostesc: Manole, a cărui teorie era că dacă nu putem trăi în camera lorzilor şi printre capete încoronate şi oamenii mari ai istoriei, măcar să ne apropiem de ei prin dreptul constituţional; şi I.V. Gruia, profesorul meu de drept public din anul întâi, căruia aveam să-i răspund şi să-l răsplătesc în 1945 cu o atât de urâtă purtare.)

Orice ştiinţă are taina ei de bază, ce poate fi surprinsă în momente de criză. A dreptului constituţional, abia după anii de închisoare şi după botez ajung să înţeleg că e curajul fizic în faţa morţii.

Dreptul constituţional – oricât de savante ar fi celelalte definiţii, cred că e ştiinţa garantării libertăţii. (Definiţie arbitrară? Arbitrare sunt şi axiomele.) Şi libertatea nu o poate garanta *până la urmă* nici o lege, nici o constituţie, nici o curte de justiţie, nici un procedeu juridic. Curtea de justiţie constituţională de la Karlsruhe, închipuită de spiritul juridic german (altul decât al lui Ihering, pentru care dreptul nu era numai ştiinţa înaltă, ci şi putere vie), s-a dovedit în 1932 o amăgire. Procedura mexicană de *amparo*, care a sedus pe atâţi jurişti, e şi ea o tencuială. (Ce dovadă mai bună decât că aparţine unei ţări în care s-a dat următorul decret prezidenţial: Art. 1 – Nimeni nu poate fi general dacă n-a fost

în prealabil soldat cel puţin un an. Art. 2 – Ministrul nostru secretar de stat la Război este însărcinat cu aducerea la îndeplinire a prezentului decret.) Dar înalta Curte franceză de Casaţie a putut ea împiedica lovitura de stat de la 2 Decembrie 1851?

Şi lucrurile nu se pot petrece altfel cu orice constituţie, procedură sau curte de justiţie. Nu se poate, fiindcă există experienţa Michelson-Morley.

Experienţa fizicienilor Michelson şi Morley151 a dovedit în chip hotărât că dinlăuntrul unui sistem închis nu se pot face observaţii asupra mişcărilor absolute ale acelui sistem deoarece observatorul, aflându-se şi el în interiorul sistemului, e prins, deci antrenat, în mişcarea absolută a acestuia. Aşadar, nu poate „ieşi" dintr-însul ca să-l observe „din afară" şi să emită constatări obiective cu valoare nerelativă.

În domeniul dreptului public lucrurile se petrec aidoma. Fiecare ordine politică îşi are un „an zero" al ei; de la care începe şi respectivul sistem legal. O instanţă judecătorească făurită în cadrul unei orânduiri politice nu are putinţă de a „ieşi" din sistemul juridic creat de ordinea politică şi de a se suprapune acesteia pentru a o sancţiona cu autoritatea ei de simplă creatură. Controlul juridic al constituţionalităţii legilor nu poate funcţiona decât de la anul zero până la următorul an zero, niciodată n-a ştiut să împiedice ivirea unei noi ere politice: piere odată cu toată seria matematică ajunsă la limita ei. O curte de casaţie şi justiţie ţine de sistemul juridic respectiv, închis ca o galaxie. Ea poate aprecia valabilitatea legilor obişnuite ale orânduirii din punctul de vedere al conformării lor cu principiile regimului, dar îi este tot atât de imposibil să înfrângă axiomele regimului pe cât îi este observatorului să constate

mişcarea absolută a sistemului din care face parte şi care-l poartă cu el.

Ce rămâne până la urmă pentru asigurarea libertăţii? Care e chezaşul sigur? Numai unul: curajul fizic al indivizilor. Şi regina Victoria şi regele Eduard al VII-lea – daţi drept pilde de monarhi constituţionali – au încercat să înlăture din funcţia de prim-ministru persoane pe care nu le agreau. Solidaritatea de nezdruncinat a partidelor politice i-a pus, cu multă politeţă, în poziţie de şah-mat.

Acestea au fost cazuri când se cerea numai fermitate. În altele, mai grave, garantul care nu dă greş este doar curajul fizic în faţa morţii. Aceasta e taina finală a dreptului constituţional, spre care m-au dus Manole şi I.V. Gruia, şi mi-a confirmat-o, târziu, credinţa creştină.

Marile spirite au aflat adevărul acesta, elementar, se cere însă atenţie de mult. Spre pildă:

Descartes: Toate greutăţile provin din faptul că-ţi lipseşte curajul.

Henry de Montherlant: Curaj! Ne întoarcem mereu la cuvântul acesta: curaj.

Saint-Just: Împrejurările nu sunt dificile decât pentru cei ce se dau înapoi în faţa mormântului lor.

Fr. Rauh: Oricare ar fi morala socială, nu trebuie oare să fii curajos?

Cui zice că iubeşte libertatea ar trebui să i se poată aplica vorbele pronunţate de o actriţă franceză din secolul al XVIII-lea (Sophie Arnould) în prezenţa căreia un bătrân general (nu auzea bine) repeta întrebător cuvântul rostit de ea: cum? frică?… Actriţa către un valet: adă repede un dicţionar, am folosit un cuvânt de care domnul general n-a auzit.

Cel mai clar e însă Brice Parain, definitiv: Dacă vrem să

fim liberi, nu trebuie să ne fie frică de a muri, asta-i tot.

(Corneille o fi fost grandilocvent și melodramatic, dar drept constituţional ştia.)

— Deviza revoluţiei franceze (rămasă și a republicii), aşa cum o cunoaşte astăzi lumea (libertate, egalitate, fraternitate) este falsă şi trunchiată. Deviza integrală a revoluţiei era alta – şi deosebirea este ca de la cer la pământ: libertate, egalitate, fraternitate *sau moarte.*

Cele două cuvinte escamotate reprezintă deplorabila mutaţie intervenită de la curaj și un sentiment tragic și eroic al existenţei la birocratica formulare a unui vag principiu de dragul căruia nimeni nu-i gata să-și pună pielea la saramură. Drumul, zice Péguy, e mereu de la mistică la politică.

Libertate, egalitate, fraternitate este o simplă lozincă, iar revoluția franceză a fost o catastrofă; *libertate, egalitate, fraternitate sau moarte* este însă cu totul și cu totul altceva, un *ganz anders152* barthian: e o hotărâre în faţa căreia orice adversar se înclină, admirativ, cu deosebit respect.

— Se poate să fie scepticii mai eleganţi și mai atrăgători decât „*fanaticii*", dar când izbucneşte ciuma la Bordeaux, primarul – pe nume Michel Eyquem de Montaigne – *pleacă* din oraş; la Milano, în 1576, în aceeaşi situaţie şi cam în aceeași perioadă, arhiepiscopul, Sf. Carol Boromeu, *vine* degrabă înapoi din călătorie.

În anii noştri se râde – influenţa hotărâtoare e a şmecherilor – de cei ce merg la moarte. A protestat împotriva intelectualilor contaminaţi de şmecheri un român, Eugen Ionescu153. (Folosind prilejul filmului regizat de T. Richardson despre războiul din Crimeea şi inutila şarjă de la Balaclava.) Le răspunsese mai de mult un alt Român, un poet, Ion Barbu, care a înţeles ce e jertfa şi cât de curat poate luci tăişul scos din teacă – *le sabre au clair* – pentru a sluji

dreptatea:

Spălări împărtăşite! ÎnnoiţiArginturile mari botezătoareŞi inima călărilor – spuziţiDe dreaptă ziua-aceasta suitoare154.

— Experienţa Michelson-Morley mai poate folosi la ceva. La rezolvarea marii probleme: de vreme ce Dumnezeu e dincolo de bine şi rău, înseamnă că nu există nici binele nici răul şi că facerea binelui devine o simplă iluzie, o inutilă obsesie.

Că Dumnezeu stă dincolo de noţiunile noastre de bine şi rău nu încape îndoială. O spune categoric un atât de mare teolog ca Meister Eckhart, o spune întreaga teologie apofatică. (Dumnezeu nu poate fi definit pe bază de atribute pozitive, ci numai pe cale negativă: nu e bun, nu e rău, nu e mare… dar mai ales o spune însuşi Mântuitorul: „Că el face să răsară soarele peste cei răi şi peste cei buni şi trimite ploaie peste cei drepţi şi peste cei nedrepţi" – *Matei* 5,45; *Luca* 6,35: „Că El este bun cu cei nemulţumitori şi răi".)

Răspunsul la întrebarea de ce – în aceste condiţii – mai are rost să făptuim binele ni-l dă tot experienţa Michelson-Morley. Suntem părţi ale unui sistem închis de unde nu putem face observaţii absolute asupra temeiurilor morale ale universului. Nu suntem în situaţie de Dumnezeu, ci în situaţie de om, care de fapt nici nu poate *şti* nimic. Cine spune că ştie se înşală, îi vădeşte experienţa Michelson-Morley. Putem şti unele mărunţişuri, unele *fleacuri*: că suma unghiurilor unui triunghi este egală cu o sută optzeci de grade, că inima are două atrii şi două ventricule, că, pe scara internaţională, de la gradul şase în sus cutremurele sunt pustiitoare… şi altele la fel. Marile adevăruri absolute însă nu le putem şti din cauza experienţei Michelson-Morley: suntem înlăuntrul sistemului, nu putem nici face constatări absolute,

nici avea *certitudini.* Ce putem avea? Doar intuiţii, bănuieli, credinţe.

Putem doar *crede*, când e vorba de lucruri serioase.

Şi *credem* că în sistemul acesta închis în care ne aflăm singura cale pe care ne putem apropia de absolutul Dumnezeu (cel ce nu e nici bun, nici rău) este calea binelui.

E o credinţă intuitivă, incertă, relativă, strict empirică, naivă, copilăroasă. Şi e singura.

De ce totuşi o primim?

Pentru că binele (şi numai binele) ne învaţă a săvârşi Hristos în care credem şi care e Mijlocitorul nostru cu absolutul Tată situat dincolo de bine şi rău; care, când S-a întrupat, a mers numai pe calea binelui. Şi pentru încă un motiv: experienţa noastră existenţială ne dovedeşte că *numai* când facem binele dobândim ceva ce răii nu pot avea: liniştea şi pacea – bunurile supreme.

(Nu *știu* că-i așa. *Cred* că-i așa și *constat* – experimental – că așa e.)

Dumnezeu nu e bun sau rău, dar *aici*, în situaţia noastră relativă, în sistemul nostru închis, dominat cu exclusivitate de rezultatele experienţei menţionate, pentru noi care nu putem avea cunoştinţe absolute, aici şi pentru noi, provizoriu şi relativist, singura cale dătătoare de linişte şi pace şi de acces la Hristos (care pe acest pământ, cât a stat pe el, n-a făcut decât binele şi ne-a dat de înţeles că până una alta binele singur ne poate duce spre absolut) este a săvârşirii binelui. Ni se cere, şi în această privinţă, smerenie; smerenia de a ne da seama că nu suntem în situaţia divinităţii, ci a făpturii. Dumnezeu poate fi dincolo de bine şi rău, *noi nu.*

— Al. Pal.: Tu toate le vezi teologic. Te-ai făcut teolog?

Eu: Desigur. Condiţia umană e o condiţie teologală.

Asta e marea trăsătură specifică a omului: nici râsul, nici lacrimile, nici minciuna, nici gândirea pe categorii generale (Julian Huxley)… Însuşirea specifică omului e gândirea teologică.

— Ce a dus la instaurarea dictaturii în Germania? Laşitatea social-democraţilor şi a ministrului prusian de interne, Severing, care s-a lăsat dat afară din biroul său de şef al atotputernicei poliţii a Berlinului de către doi inşi neidentificaţi şi prezenţa (constatată de la fereastră) a unui aşa-zis pluton militar în curtea clădirii ministeriale. Cedez în faţa forţei, a spus Severing cu emfază. De unde, ceda în faţa neantului.

Ce a îngăduit republicanilor francezi să-l mateze pe foarte popularul şi puternicul general Boulanger? Curajul primului-ministru Charles Floquet.

Pe lista eroilor mei preferaţi figurează la loc de mare cinste acest nume puţin cunoscut: al unui om care n-a fost decât un politician şi n-a ocupat decât prea puţin exaltanta funcţie de ministru al republicii a treia. Dar erou a fost – şi ce *tip formidabil*!

Era preşedinte al Camerei când a venit ţarul la Paris, pentru prima oară de la proclamarea Franţei ca republică. I-au fost recomandaţi ţarului înalţii demnitari. Floquet i-a strigat de la obraz: „Trăiască Polonia, *domnule*!”.

El, *ţivilul*, n-a şovăit să-l provoace pe ferchesul general Boulanger la duel; şi nu numai că l-a provocat la duel, dar l-a şi provocat pe cavalerist la un duel cu spada; şi nu numai că l-a provocat la un duel cu spada, dar s-a şi priceput, ţivilul, să-şi rănească adversarul.

(În asemenea condiţii fireşte că e greu să dai jos guvernul legal.) A ştiut de asemeni să înfrunte şi, la nevoie, să dea peste nas. Celui ce ridică semeţ glasul, îi răspunde cu

glas şi mai ridicat, de sus. La vârsta dumitale, îi strigă lui Boulanger, Napoleon murise. Dar ce nu face? Îl mută pe Boulanger în provincie, îl dă în judecata înaltei Curţi, îl pune sub supraveghere, îl scoate la pensie, îl reformează pentru greşeli de serviciu. Când sufragiul universal îl retrimite pe general în Cameră, guvernul obţine invalidarea alegerii. Ministrul de interne al lui Floquet, un anume Constans, nu-i decât un poliţist şi recurge la procedee lipsite de eleganţă, de omenie (îl ameninţă pe Boulanger cu arestarea, o îndeamnă pe amanta lui, Doamna de Bonnemain, să fugă în Belgia). Dar dacă generalul Boulanger nutreşte planuri care nu sunt conforme cu cea mai strictă legalitate, de ce ar fi guvernul stânjenit de ea? Arme egale, acesta-i principiul sfânt.

Severing şi social-democraţii lui nici măcar n-au încercat să se opună. Argumentul lor e că orice încercare ar fi fost inutilă. Nu se ştie! Acţiunea stârneşte întotdeauna noi serii de posibilităţi: eşti dator să *dai hazardului o şansă*, timpul şi probabilitatea nu sunt perfect previzibile – şi nici reacţiunea poporului faţă de conducători care nu se lasă călcaţi în picioare. Şi-apoi mai e şi cuvântul acela hulit: onoarea.

Nu le şade bine oamenilor de stat să facă pe mironosiţele sub cuvânt de strictă respectare a legalităţii (tocmai că n-o respectau, îngăduiau să fie terfelită) şi de resemnare în faţa forţei (aşa-zisei forţe) – teza lui Severing; ori sub cuvânt de creştinism (foarte greşit înţeles) – teza lordului Halifax. Oamenilor de stat le şade bine să apere instituţiile obşteşti şi ordinea publică încredinţată lor de naţiuni. Severing, măcar, nu pretindea că e creştin. Dar celălalt comitea grava şi ruşinoasa eroare de a confunda religia creştină cu imbecilitatea şi vinovata slăbiciune.

— Numai comunist nu sunt, dar când citesc că unul din

miniştrii Comunei de la Paris, Delescluze, văzând că situaţia e pierdută – 19 Mai 1871 – îşi ia jobenul şi puşca şi se urcă pe baricadă unde e ucis, nu pot să nu încerc un fior şi să nu iau – măcar mintal! — poziţia de „onor la erou” ca şi în faţa Sfântului Ioan Nepomuk, care decât să divulge regelui Boemiei taina spovedaniei reginei mai bine primeşte a fi azvârlit în apele Vltavei; ori în faţa monseniorului Affre, arhiepiscopul Parisului, căzut şi el, în timpul sângeroaselor ciocniri din Iunie 1848, tot pe o baricadă. Ce căuta acolo? Ieşise din reşedinţa lui şi găsise un loc înalt de unde să încerce a-i împăca pe beligeranţi. „Locul păstorului e lângă turma sa” – cuvintele săpate pe mormântul monseniorului Affre la catedrala Notre Dame –, de când el le-a *adeverit*, nu mai sunt o formulă, ci sunt o idee-forţă, energie, *viaţă.* Prin *mărturisirea* lor de către oameni, preceptele *Scripturii* participă de la esenţa Crucii denumită „dătătoare de viaţă” nu numai pentru că ne asigură nouă învierea din morţi, ci și pentru că preface vorbele în fapte, cifrul în limbaj *clar*, tiparele în *forme structurate* vii, ideile și principiile în germeni. Sângele e roditor; pătimitorul de pe cruce, oricine ar fi, suferă dar se bucură și de un privilegiu: e auzit și nu rămâne fără urmași.

Nu este nevoie să ai o simpatie deosebită pentru protestanţi, dar cine poate spune că nu l-a mişcat, dacă a fost la Paris, monumentul lui Coligny pe care stă scris *A rămas neclintit ca unul care a văzut pe nevăzutul împărat*?

Toate-s bune şi frumoase până la adicătelea; atunci se dau cărţile pe faţă, atunci, cum grăieşte Pavel, nu se mai vede ca prin oglindă, în ghicitură; ci faţă către faţă; şi atunci rămâne numai acesta: curajul în faţa morţii. Restul, oameni buni şi fraţi bărbaţi, restul reprezintă cum spun contestatarii: nu cuvinte, ci vorbe; nu vorbe, ci palavre; nu

palavre, ci lozinci.

BUGHI MAMBO RAG

Pluralul lui piuă? Pive, cu v... Pisicile ceacâre de culoare albă sunt toate surde, am avut eu una, o chema Mispuf... Vezi naţionaliştii ăştia unguri, sunt zece, toţi condamnaţi pentru naţionalism, să ştii că nici unul nu ne vorbeşte... ca şi cum nici n-am exista... Cele mai bune hoteluri din lume sunt Atlantic *la Hamburg,* Fontainebleau *la Miami unde* maître de bouche *e un mare aristocrat francez şi, la Taormina, fosta mănăstire transformată...* Nu te teme, turmă mică... *Singurul dintre ei care ne vorbeşte şi* se *poartă frumos şi are sentimente filoromâne e inginerul Bethlen, un conte... de, nu-i de mirare, când te gândeşti că în timp ce în Europa făcea ravagii războiul de treizeci de ani, război religios, strămoşul lui, Gabriel Bethlen, principe al Ardealului, proclama încă din 1620 libertatea de conştiinţă şi recunoaşterea tuturor confesiunilor... Georges,* mon ami, *poate ştii tu ce sunt acele* aristoloches *de care vorbeşte Gide în* Paludes? *Ce-or fi, dragă?... Sunt nişte plante agăţătoare. Grecii credeau că uşurează naşterile, de unde numele lor de la grecescul* lokhos*...*

Mai 1950

Manole, venit ca niciodată într-un suflet, îmi aduce o ştire senzaţională: Marcel Avramescu a fost hirotonit şi funcţionează la Biserica Albă. Să mergem, zice Manole, să-l vedem; îi vom spune „părinte”.

Nu-l găsim pe noul preot la biserică.

— Dau însă eu de el, abia în 1953, când a fost transferat la biserica de la Schitul Maicilor, într-un cartier

mai periferic şi bătrânesc, într-un decor de aşezământ religios provincial din vremuri apuse.

Încep să merg des pe la preotul acum strict ortodox (fenomen à la Thomas Becket?), cu înfăţişare de sfânt pictat pe icoană de sticlă, cu gesturi hieratice, păr legat în coadă pe ceafă şi voce învăluită, ajunsă până la noi parcă dintr-o rafinată Tebaidă cu mijloace mecanice de transmisiune.

Teatru? Atunci teatru atât de perfect încât nu poate fi jucat decât după un text compus de actorul însuşi. La nivelul acesta sinceritatea şi artificialul s-ar confunda, aşa cum elementele îşi pierd însuşirile specifice şi prezintă comportamente nouă în apropiere de zero absolut.

Camera 18

Teoria chineză despre *ming*, expusă de dr.-ul Al-G. — cuvintele în sine nu înseamnă nimic de nu li se împlineşte conţinutul – aduce mult cu a lui Brice Parain: cuvintele sunt numai nişte făgăduinţe.

Nu ajunge să fii tată, după fire, ca să te poţi chema tată: mai şi trebuie să te porţi ca modelul în care se cuprind, arhetipal, calităţile legate de acest titlu. Şi tot astfel: fiul, ostaşul, învăţătorul, slujbaşul, cărturarul… (D-aia poate că se făcea deosebire în vechime între profesor şi cărturar.)

Cuvântul e descriptiv şi virtual. Funcţionalitatea şi existenţa i le asigurăm noi, behavioristic.

Gherla, Septembrie 1963

Duhnind şi el a parfum ordinar (ca să nu-i trăsnească putoarea din celule, se *împarfumează* cu toţii), „Coreeanul”, unul din caralii buni, intră devreme în celulă şi întreabă care

vrea să iasă la corvezi în curtea fabricii.

Ca „nesincer cu ancheta”, ca purtător al etichetei „favorizare de legionari” şi ca distrofic, nu am fost scos până acum la nici o muncă.

Sunt nişte scânduri de cărat, explică binevoitor Coreeanul.

Propunerea constituie un eveniment excepţional. E un prilej ce nu trebuie scăpat, ieşim o mulţime.

Bine am făcut, în curând împlinesc patru ani de celulă şi electricitate; lumina zilei şi cerului dau curţii banale şi murdare a fabricii un aspect feeric şi – din cauza unor vagonete care circulă transportând cherestea – un aspect de magazin cu jucării, de Disneyland; *Zâna păpuşilor* de Bayer, *Ţara de dincolo de oglindă155*! îţi vine să zburzi, să cânţi, să te urci pe vagoane; petrecem o zi încântătoare, mâncăm în aer liber, vorbim tare, râdem, nu lipseşte mult ca să ne credem în excursie.

Mai e şi bucuria întâlnirii altor feţe; cad, în cursul dimineţii la o grămadă de scânduri, cu un necunoscut de la care aflu că e Vasile Vasilache, monahul, fostul stareţ de la Procov, fratele lui Haralambie pe care l-am cărat afară cu pătura din camera patruzeci şi patru.

Părintele Vasile ştie despre moartea fratelui său la infirmeria închisorii şi ascultă îngândurat amănuntele pe care sunt în măsură să i le pot da. Ceva mai târziu, un alt deţinut venit să ne fie de ajutor, arată că e de la înalta trădare. Într-o doară îl întreb dacă ştie ceva despre Gigi Tz., pe care-l bănuiesc tot la înfiorătorul Piteşti. Îi vorbesc despre Gigi, artistul, omul… Deţinutul mă ascultă zâmbind uşor. Când am terminat panegiricul: Tz. e aici, la Gherla, în aceeaşi celulă cu el; n-a vrut să iasă la lucru fiindcă are de compus o poezie. (Gigi „scrie” mult în închisoare.)

Uluit şi emoţionat, îl rog pe tovarăşul de cameră al lui Gigi să-i spună acestuia să se ceară a doua zi la corvezi (Coreeanul ne înştiinţase pe drum că va fi de lucru în continuare) ca să ne putem vedea. Numele meu îi e cunoscut deţinutului; l-a auzit de la Gigi. (Arestarea lui în 1950 ne prinsese certaţi. A! orice ar fi, un lucru e sigur: că de supărări şi certuri m-am lecuit pe veci.)

Petrec restul zilei şi seara într-o stare de efervescenţă.

Primul lucru pe care-l aflu în faţa unui maldăr nou de scânduri de la omul meu de ieri: azi, la prima oră, Gigi a fost scos din cameră, graţiat.

Graţiat, după patrusprezece ani din cincisprezece câţi avea de făcut.

— Religia la liceul Spiru Haret am făcut-o cu preotul paroh al bisericii Silvestru – cartier burghez de semi-centru al capitalei –, un bărbat falnic, barbă mare roşcată, proprietar de vie bună, vechi şi statornic liberal, iubitor de vin negru vârtos şi de bucate de soi şi mai cu seamă de sarmale. Ochiadele pe care le arunca femeilor, cu destulă discreţie de altfel, păreau a nu rămâne întotdeauna platonice.

M-a simpatizat; eram, din patru, singurul evreu care nu venise cu cerere de scutire şi certificat că urmează religia la rabin. Prin cursul superior (ne-a fost profesor în toate clasele) îi plăcea să declare: decât să văd ministru al cultelor pe un papistaş de-al lui Maniu, mai bine să-l văd pe un jidan de-al nostru, băiat de treabă, şi rostea numele meu.

Aveam mereu zece, spuneam Tatăl nostru şi mă închinam.

L-am iubit şi eu tare mult pe părintele Gheorghe Georgescu, om simpatic, oricând dispus s-o ia pe coarda sfătoşeniei, şi bun. O fi fost departe, foarte departe de

modelul pastorului protestant ori clericului catolic, o fi săvârşit şi păcate şi o fi avut slăbiciuni, dar preotul de mir niţel lumeţ nu mi s-a părut niciodată – şi nici atunci, în copilărie, când suntem îndeobşte exigenţi şi necruţători – un agent al vicleanului.

Preotul de mir în genul părintelui Georgescu – de altfel credincios înflăcărat, isteţ de gură, vorbitor ales, gata mereu să ierte şi surâdă, fără pic de acreală în sufletul lui lipsit de cotloane tenebroase – reprezintă unul din stilurile posibile (dacă nu şi recomandabile) ale ortodoxei; nu-i un îndreptar, însă nici nu sunt – iac-aşa în ciuda moraliştilor şi ca să le fac râcă evaporatelor mirene şi prea cucernicilor mireni –, nu sunt pentru nimic în lume voitor să arunc cu piatra în el. (După cum nici de dragul zeloşilor sectanţi nu confund Roma papală cu bârlogul Curvei roşii şi sinagoga Satanei.) Poate că în şirul lung de minuni prin care Dumnezeu m-a dus la credinţă – căci pentru fiecare (oricât de neînsemnat) drumul e plănuit cu o de necrezut amănunţită grijă – e la locul lui şi chipul acesta de preot care multora din puriştii de astăzi le pare scandalos. (Cu atât mai mult cu cât, har Domnului, nevoia lor de fanatism şi intransigenţă este amplu satisfăcută de puterile statale laice.)

Ehei, copii dragi, lumea e mai complicată decât credeţi voi.

— Treptele iertării.

Greşiţilor noştri le iertăm greu. Sau dacă iertăm, nu uităm. (Şi iertarea fără uitare e ca şi cum n-ar fi, bătătură fără câine, gură fără dinţi.)

Ne iertăm şi mai greu pe noi înşine.

(Şi această ţinere de minte otrăveşte. Spre a dobândi pacea lăuntrică trebuie să ajungem, prin căinţă, dincolo de căinţă: la a ne ierta.)

Cel mai greu ne vine a ierta pe cei cărora le-am greşit. (Cine ajunge să poată ierta pe cel faţă de care a greşit, cu adevărat izbuteşte un lucru greu, cu adevărat bate un record.)

Neiertarea de sine are un caracter mai grav decât s-ar zice: înseamnă neîncredere în bunătatea lui Dumnezeu, dovada încăpăţânatei şi contabilei noastre răutăţi. E şi cazul lui Iuda, care n-a crezut nici în *puterea* lui Hristos (că-l poate ierta) şi nici în *bunătatea* lui Hristos (că *vrea* să-l ierte).

Când Francezii spun *Dieu a créé l'homme à son image, qui le lui a bien rendu156* trăsătura aceasta a făpturii au avut-o desigur în vedere, specifică lui Iuda. Celui care ne-a creat după chipul şi asemănarea Sa îi plătim cu aceeaşi monedă, închipuindu-ni-L după chipul şi asemănarea noastră: atât de răi şi neiertători încât nu ne vine a crede că Dumnezeu poate ierta cu desăvârşire orice. Nu! Nu putem gândi o putere, oricât de atotputernică în domeniul fizic (minunile materiale cele mai fantastice le admitem), în stare să facă lucrul acesta de neconceput: să ierte.

Pe de altă parte, întocmai ca domnul Perrichon157 (poartă pică celui care l-a scos din prăpastie, îl adoră pe cel pe care, cică, l-a scos el din prăpastie), îi iubim foarte puţin pe cei care ne-au scăpat dintr-o scârbă, o belea; îi iubim însă, cu drag, pe cei cărora am avut prilejul să le venim în ajutor, să le dovedim puterea şi mărinimia noastră.

Gherla

Mi se descriu, în aceeaşi zi, două scene care nădăjduiesc să-mi rămână întipărite în minte câte zile voi trăi.

Prima, relatată de doctorul Răileanu: profesorul

Paulescu, înainte de a-şi începe cursul rostea întotdeauna Tatăl nostru.

A doua, evocată de admirabilul învăţător Nicolae Druică:

Tatăl lui Vasile Pârvan, învăţător şi el, care supraveghează îndeaproape educaţia fiului său, venea să asiste la prelegerile universitare ale celui care nu-i înşelase aşteptările. Se aşeza pe o bancă din fundul amfiteatrului şi se ridica odată cu studenţii la intrarea profesorului. Apoi se aşeza şi-i făcea semn băiatului că poate lua loc şi el şi începe a preda. Abia atunci şedea Pârvan şi după el toţi cei din aulă.

BUGHI MAMBO RAG

...Există o fotografie extraordinară a lui Proust, către sfârşit: e în picioare, poartă haine negre şi guler gri scrobit înalt, stă ţeapăn, cu bastonul şi pălăria în mâna dreaptă, ca la paradă; pălăria e întoarsă cu fundul spre aparatul fotografic şi se vede clar marca de fabricaţie a pălărierului: o dublă coroană... La Trebia, în 218, Romanii au pierdut fiindcă au fost siliţi să lupte îngheţaţi de frig după ce traversaseră râul... Păi să le numărăm din nou, Thalia şi Melpomena două, Euterpe şi Terpsihore patru, ă, Clio cinci, aşa, Urania şase... ă... Se mai poate cineva îndoi de sens? Autorul, ajuns în pragul terminării operei, e liniştit şi drept răsplată se înnobilează; coroana din pălărie arată că a priceput; că o oarecare neştiută şi dreaptă forţă l-a făcut în sfârşit conte de Illiers... La Trasimene, în 217, s-a aplicat metoda atragerii inamicului la loc strâmt... A, ă... da... Erato, şapte... La Canae, în 216, Romanii au menţinut o adâncime inutilă, iar Hanibal a folosit vântul regional, aşezându-şi trupele cu spatele la vânt în vreme ce Romanii luptau cu vântul în faţă şi erau orbiţi de praf şi soare... Şapte, da...

3 Noiembrie 1955

Ana m-a reţinut, după ce şi-au luat rămas bun ceilalţi oaspeţi (în seara aceasta mai puţini). Mi-a vorbit îndelung. Mihai158 ne-a ascultat, pe gânduri, tăcut. Ana mi-a arătat că de vreme ce simt dorinţa de a mă boteza nu are rost să aştept.

Plec, aproape fără să fi scos vreun cuvânt; nehotărât, încurcat. E și foarte târziu. Mihai mă petrece până la poartă; primesc sfatul de a nu mai spune pseudo-Denis, ci Sfântul Dionisie Areopagitul. Prea multe lecturi catolice franţuzeşti.

La Securitate, Iulie 1961

Somn întrerupt de coşmaruri. Sunt mai întâi trezit de gardian pentru că am strigat în somn. Apoi, de câteva ori, pentru că dorm cu faţa la perete ori cu mâinile sub pătură.

Întrebări. Aduceri aminte.

Se poate rezista la anchetă? Recunoaşterea totală şi valul de mărturisiri sunt absolut inevitabile?

Groasele volume publicate de ministerul sovietic al justiţiei în 1937-1939. Procesele „dreptei și troţkiștilor". Îndelung citite, îndelung discutate cu Manole. Recunosc toţi vechii complotiști ai insurecţiei, toată elita revoluţionară. Există și un fel de soluţie de compromis, tenebroasă: Radek. Formulele ceremoniale; uşierul: Tribunalul, vă rog să vă ridicaţi în picioare. Grija aceasta de repetare a formulelor spre a crea o atmosferă de obiectivitate. Şi nici o probă materială, absolut nici una, nimic concret, un document, o armă, ceva… Numai vorbe. Chiar ca în *Hamlet*: vorbe, vorbe, vorbe… Iar dacă la spovedanie păcătosul poate spune:

acestea şi mai rău decât acestea am făcut, la tribunal impresia e de fals. Şi foarte lungile introduceri ale avocaţilor care întâi se apără pe ei înşişi, precizând că apar în numele acuzaţilor numai ca auxiliari ai justiţiei. Nu e o dezbatere, ci un ceremonial, un oratoriu unde fiecare îşi joacă rolul şi-şi cântă partea în vederea realizării melodice de ansamblu. Troţki: supra-bandit. Ceilalţi sunt numai bandiţi. Acest *supra* e în plus suspect. Iar calificativul *viperă lubrico-troţkistă* contrastează cu obiectiva politeţă, cu uşierul, cu deosebitul respect pentru amănuntele nesemnificative: vârful cozii lupului costumat în bunicuţă.

Londra, 1937

Ca să ajung la adresa dată de Nuţi L. a trebuit să rătăcesc printr-un lung şir de cercuri concentrice: străzi aidoma, numai vilişoare, grădiniţe, felinare tip *Belisha beacons*[159] – bătute de ploaia şi vântul care de trei zile au luat în stăpânire oraşul.

Pe străzi, spre seară nu văd pe nimeni, numai vânt, ploaie şi felinare, dezolarea îmi pătrunde în oase, astfel încât modesta cameră în care o găsesc pe Nuţi mi se pare un liman: în vatră luceşte purpuriu un foc electric, lampa de lângă fotoliu are un abajur verde, pe măsuţă atrag privirea ceştile de ceai. Contrastul între confortul britanic întemeiat pe elemente simple (căldură, apă, lumină temperată, un elixir: frunzele de ceai, sticluţa de rom) şi tomnatecul peisaj de afară e atât de izbitor încât nu pot să nu încerc un simţământ de înduioşare. Nu cumva în esenţa ei viaţa aşa şi este: ca o pădure sălbatică bântuită de jivine, plină de hârtoape şi capcane, scuturată de fulgere şi rafale de ploaie şi, la margine, o singură căsuţă luminată şi caldă, de unde

locatarii vor trebui să iasă cu toţii înainte de implacabilii zori?

Deocamdată în odaie totul e simplu şi vremelnic, dulce şi blând. Nuţi toarnă ceaiul în ceşti, radiatorul ţine locul tradiţionalilor buşteni şi ne încălzeşte de ajuns; pe o tigăiţă apar ouă, ochiuri. Biată luptă omenească împotriva naturii şi realităţii, luptă în care Englezii îs meşteri. Cât îmi doresc să mă pot afunda în salvatorul confort, să uit de vrăjmaşa pădure care stă şi aşteaptă şi ne împresoară. Cine a sădit-o, Dumnezeu? Ori Dumnezeu e constructorul vilei de pe lizieră? Sfinte Chestertone160, roagă-te pentru noi. (După Sfinte Socrate, roagă-te pentru noi al lui Erasmus.)

— Se poate rezista?

Avocatul D.P. Experienţă de apărător în numeroase procese politice. Desprindea (1957) puncte neclare din chiar datele proceselor-verbale. I se părea că poate desluşi unele microsemnale. Pe un proces-verbal erau trecute data interogatoriului şi ora la care începuse. I se punea învinuitului o simplă şi aparent destul de anodină întrebare: cum trebuie calificată purtarea funcţionarului de stat care vorbeşte fără de controlată reticenţă cu prietenii săi despre chestiuni interesând statul? (Soluţia cimiliturii: trebuie calificată ca infracţională şi trădătoare.) În dreptul orei de încheiere a interogatoriului, o cifră de mirare: reieşea că învinuitul fusese reţinut la anchetă optsprezece ore. Răspunsul nu era mulţumitor.

A doua zi, aceeaşi întrebare. Acum interogatoriul ia sfârşit după cinci minute, răspunsul dat fiind cel corect. Explicaţia, singura posibilă: în răstimp se aplicase alt mod de a proceda.

Avocaţii – şi asta îl apasă pe D.P., care posedă stofă de avocat – sunt închişi în dosar: nu pot pleda altfel decât în

cuprinsul declaraţiilor din dosar considerate definitive şi universal valabile. Ca un om de ştiinţă căruia i s-ar interzice să pună în discuţie principiile chiar dacă experienţa le contrazice. *Să citim în Aristotel pentru a ști dacă untdelemnul îngheaţă iarna sau nu.* Concluzia noii scolastici: avocatul nu mai e un apărător, un intercesor, e un figurant.

În camera 18, X. deducea: nu se poate niciodată evita condamnarea. Unele recunoaşteri pot fi însă evitate. Se cere numai niţică stăpânire de sine, niţel curaj. Şi mai ales o desăvârşită neîncredere. (Regula: nelimitată încredere în oameni, ca persoane create de Dumnezeu și absolută neîncredere în tatăl minciunii și urmașii lui.)

Celălalt a mărturisit totul. Ştim totul, dar vrem să auzim adevărul și din gura ta. Dacă eşti sincer alta-ţi va fi situaţia. Fii sincer.

X.: nu fiţi sinceri! (Sfat bun mai cu seamă pentru intelectuali, oameni sensibili uşor atrași de magia acestui nobil cuvânt.) Nu fiţi sinceri. Mai presus de orice. *This above all.* Şi negaţi mereu, aveţi tot timpul să vorbiţi dacă şi când veţi fi torturaţi. Nu vă pripiţi. E vreme berechet, slavă Domnului. Şi când e în joc un lucru ştiut numai în doi, ţineţi-vă pe linia tăgăduirii: daţi-i celuilalt posibilitatea să hotărască el, e doar secretul lui.

BUGHI MAMBO RAG

...Noi, domnule general, am mai apucat Bucureştiul cu grădini și cu olteni... și curţi cu globuri colorate, erau oribile dar își aveau și ele farmecul lor, și se mânca în curte, ca la ţară, sub copacul cel mai gros... Cele mai bune creaţii în proză ale literaturii româneşti, domnule profesor... A mânca din primăvară până-n toamnă sub nuc era, aş zice eu, ceva de care puţine popoare au parte, o fericire care intră în corola de

minuni a lumii, ierte-mă Blaga ori duhul lui Blaga dacă bietul de el o fi murit… Primele mărci de automobile? Stai să vedem… De Dion-Boutton, Lancia, Isotta-Fraschini, Pierce-Arrow, Panhard Levassor, Benz, De Launay-Belleville… Franz Ferdinand la Sarajevo a fost omorât într-un De Launay-Belleville… Dar şi la Dragomir, dacă stau să mă gândesc… lavoarele de faianţă cu mormanele de gheaţă pisată şi cutiile de icre… şi butoiaşele cu măsline, cu lacherdă, cu brânză de la Mercur şi scândurelele cu felii de şuncă şi vermutul Martini şi coniacul: Martell, Courvoisier, eu preferam mereu o fine Champagne*, şi chiar şi ale noastre, ţuica Cireşeanu, pelinul Bazilescu, vermutul Duqué…*

1959

De la Apenini la Anzi povestea din *Cuore*, cu titlu atât de eufonic, mi-o evocă trecerea Avrameştilor de la Schitul Maicilor la biserica Udricani din Văcăreşti. Sau *Ierusalimul din Dalecarlia*, ideal, gândit de ţăranii suedezi ai Selmei Lagerlöf şi *Ierusalimul din Ţara Sfântă*, al aceloraşi ţărani, acum doar emigranţi năpădiţi de griji.

Ctitoria clucerului Udrican nu le-a adus noroc lui Mihai şi Anei. Duhul de la Port-Royal n-a mai rezistat în Văcăreşti. Mahalaua, frenezia distrugerii şi a compromiterii îi cuprinde pe amândoi. Subterana, morbul autoderâderii. Preotul îşi înşală nevasta, dar nu cotoieşte şi cu perdea, ceea ce s-a mai prea văzut, ceea ce lumea ar fi înţeles şi poate iertat (oameni suntem, bre), ci platonic (pare-se), cu scene dramatice, complicat cotite, setoase de justificări, ceea ce nedumereşte şi înstrăinează. Preoteasa nu e nici ea mai bună; lipsită de smerenie femeiască în loc de a îndura toanele bărbatului, de a medita chiar brutala formulă lipovenească a omului perfect

(crede puternic în Dumnezeu, bea vârtos, își bate în lege femeia), de a urma pilda doamnei Acarie161 (a dat ascultare poveţei duhovnicului – şi ce duhovnic! Sfântul Francisc din Sales162: atâta vreme cât ești măritată nu te gândești la castitate, ai o singură datorie, te supui) ce face? Umple târgul cu tânguieli, bate drumul Patriarhiei şi Departamentului cultelor cu plângeri peste plângeri şi lungi jalbe scrise.

— Dacă stau să mă gândesc bine, până la botez, evenimentul cel mai de seamă pentru mine a fost admirativa prietenie pe care i-am purtat-o lui Manole.

L-am cunoscut în primele zile ale facultăţii. Era, ca și Mihail Sebastian, un om de la Dunăre, dar nu din Brăila, ci din mai mărunta Olteniță. Brăila: port internaţional; Oltenița, târg înstărit. Deosebire de seamă. Tatăl murise de tânăr; erau trei copii crescuţi de o mamă brună, frumoasă, energică, o dată femeie; negustoreasă în Obor.

Respectul meu a fost de la început întreg și necondiţionat. Din mai tot ce credeam şi spuneam atunci a făcut degrabă ferfeniță şi apoi s-a pornit să clădească din temelii.

Cuget maurrasian, clar şi ponderat, tăios şi duşman al extravaganţei de orice fel, privea dispreţuitor optimismul generalizat şi politica stângistă din Sărindar. Liberal în gândire, sceptic în religie şi conservator în politică. Pe de-a-ntregul nu credea în nici o doctrină. Din toată inima era numai cu Junimiştii, aceştia-i erau idealul.

Ca maurrasist, mistica nu-l interesa, îl preocupa însă funcţia socială şi politică a religiei şi pe aceasta ne-am întrebat cum s-o împlinim.

Raţionamentul lui Manole era simplu: de vreme ce ne-am născut ovrei (el pentru nimic în lume n-ar fi pus un *e* la început), ovrei suntem. Să fim, aşadar, ceea ce suntem.

Mă rog, nu-i destul; ca să fii ovrei trebuie să faci ca toată lumea (orice singularizare e suspectă): să aparţii tradiţiei tale, adică religiei iudaice.

Pun-te în căutare de un rabin. Primii paşi s-au dovedit destul de grei. La o adresă ce mi s-a dat am nimerit un haham. Manole s-a distrat grozav: anecdotă de Theodor Speranţia, ce mai la deal la vale. Dar am descoperit un coleg, fiu de rabin, conservator şi el, antiprogresist foarte, însă de nuanţă evreu mistic ortodox. A consimţit să ne asculte, dezaprobând argumentele, nu concluzia; oarecare surpriză, nu ostilitate.

Apoi a consimţit să ne prezinte tatălui său, care ne-a ascultat şi el, blajin, ne-a cercetat cu priviri adânci, înţelegându-ne numai în parte. Am citit atunci şi *Copilul profet* de Edmond Fleg. După aceea lucrurile s-au încurcat.

Reieşea că pentru a fi ovrei, măcar în sens de integrare într-un sistem de tradiţie socială, era nevoie să mergi la sinagogă Vineri seara şi Sâmbăta dimineaţa, toată; că trebuie să-ţi cumperi filacterii şi, desigur, şalul alb cu numele, ebraic, de *talit* – învăţând ritualul folosirii acestora şi, mai înainte de orice, că trebuie să înveţi ebraica. Ebraica, adică *ivritul*, altă noutate. Soluţia citirii textului rugăciunilor cu litere latine n-am putut-o aplica. Existau, pare-se, unele cărţi de acestea, dar n-am dat de ele. Am nimerit într-o după-amiază catifelată de toamnă undeva pe chei, într-o curte cu orătănii multe, la un bătrân [despre] care auzisem că are ce căutam. A ieşit din casă buimac – purta un halat imens –, dar nici n-a priceput bine ce vrem.

Lui Manole regulile acestea nu i se păreau excesive, erau conforme cu disciplina şi efortul pe care orice societate este îndrituită să le ceară componenţilor ei. Mă rog, şi triburile sălbatice au testurile lor iniţiatice. Ne-am apucat

aşadar de treabă, de cumpărături. De frecventarea regulată a sinagogii (unde oficia tatăl colegului nostru), iar mie mi-a revenit şi partea, mai grea, a învăţării ebraicei, unde am făcut de asemeni câteva descoperiri în drum: că nu este de ajuns să cunoşti ebraica şi alfabetul ei, mai e necesară şi aramaica, aceasta având şi ea pentru comentarii un alfabet diferit, al învăţatului Raşi163 care şi el era, la rândul lui, comentat cu alte litere… Pe scurt, repetam – viaţa doar imită arta – experienţa micului erou al lui Fleg şi constatam că dădusem de belea…

Cu ebraica n-a mers prea rău, aramaica mi s-a părut mai armonioasă (genitivul ei o fereşte de excesiva guturalitate a celeilalte), cu frecventarea sinagogii m-am împăcat însă mai puţin. Credeam că sinagoga e o biserică. Nu, e un locaş de recitare a unor texte, de exegeză şi îndeplinire a unor rituri. Religia evreiască e o religie „în suspensie” şi lipsită de cult, iar sinagogile nu-s decât „case memoriale”. În esenţă, Templul fiind dărâmat şi jertfele de animale cu neputinţă, totul se reduce la citirea sau rostirea regulilor şi prescripţiilor. E o *memorizare*, şi un tip de *structură* absolută, unde virtualităţile nu se configurează.

Rabinul nostru vorbea fluent, dar într-o românească fantezistă ce adeseori întărea impresia de anecdotă scoasă din culegerile lui Speranţia. Şi amănuntele, şi ansamblul mi se prezentau ca ceva rece, prăfuit, îndepărtat şi îndărătnic. Mi se făcea dor de biserica din Pantelimon, de biserica Silvestru şi de clopotniţa ei cu boltă (pe sub care se trece în strada Oltarului), de bisericuţa de la Clucereasa. Capacul l-a pus rabinul, pe cale lingvistică, exprimându-se într-o Sâmbătă: şi a făcut o gaură unde *es sint heraus gekimăn flacărăs164*.

Experienţa maurrasistă a preluării tradiţiei religioase

pentru integrarea în comunitatea socială a durat cât a durat şi nu m-a învrednicit decât de o foarte relativă cunoaştere a elementelor ebraice (apucasem totuşi să citesc *Vechiul Testament* în original, cu dicţionarul şi textul românesc alături) şi convingerea că a stărui e inutil. La care se adăoga o respectuoasă senzaţie de rămas bun definitiv în raport cu sinagoga.

Am încercat, de bună-credinţă, cu bună-credinţă. Pentru Manole a fost mai ales o experienţă, să-i spun, psiho-socială, pentru mine o trudă mai din inimă, mai febrilă. Am încercat165.

Gherla, Octombrie 1962

Profesoara mea dintâi, o guvernantă, reprezenta prin însăşi obârşia, dar şi prin căsătoria ei, un rezumat anticipativ al ideii europene. După tată, germană; după mamă, franceză; unchiul ei matern, Auguste Molinier, fusese un intelectual universitar şi publicase o ediţie a lui Pascal. Mai exista o bunică elveţiană şi un ascendent nordic. Doamna de Branszky era văduva unui nobil ungur, mare beţiv şi mare secătură, născut din mamă poloneză, fiică de dvorean rus. Nu ţin minte cum de se pripăşise profesoara mea pe la noi, dar una ştiu: că am avut norocul incomparabil de a primi noţiunile culturii de la o femeie extraordinară: o inteligenţă strălucită, cunoştinţe imense şi un caracter admirabil.

Îi ura pe Francezi şi-i admira pe Nemţi. Îi dispreţuia pe catolici şi-i tolera pe reformaţi. Catedrala Sf. Iosif, unde o atrăgeau concertele, i se părea un muzeu cu lucrări convenţionale; în templele protestante intra fără repulsie, dar şi fără plăcere. Măcar nu erau deschise tot timpul (spre deosebire de bisericile catolice, nesăţioase; unde, ce-i drept,

găseai oricând un refugiu în caz de ploaie). Adevărata ei religie era alta, pe care – deşi mare lucru nu puteam înţelege la început – mi-a mărturisit-o curând: era credinţa generalului Ludendorff şi a soţiei sale, *der Norddeutscheglauben166*.

Doamna de Branszky nu vorbea urât de Iisus Hristos – mai moderat decât Nietzsche –, cel puţin aşa cum îl concepeau luteranii şi calviniştii, căci idolul catolic sculptat şi înflorat şi cultul Fecioarei o scoteau din sărite; entuziasmul i se aprindea numai când îmi povestea despre zeităţile Walhallei, îmi amănunţea Cântecul Nibelungilor sau îmi citea din textul dramelor lirice ale lui Wagner. Îl lăuda mereu pe Etzel, adică pe Attila şi îmi vine a crede că în taină o adora pe walkyra Brunhilda.

Doamna de Branszky, ca şi Manole mai târziu, era o aprigă monarhistă şi în măsura în care voia să ţină seama de originea ei franceză, şi să se ocupe de istoria Franţei, mi-a inoculat un profund respect pentru ideea de legitimitate; mi-a dat să citesc toată literatura franceză regalistă și a făcut din mine – pe la unsprezece ani – un partizan înfocat al contelui de Chambord (mort în 1883) și al casei de Bourbon. Ei i-am datorat faptul de a fi privit chiorâş (sau cel puţin cu mirare) – ori de câte ori citeam în parc sau la hotel ziarul *l'Action Française*, organul mişcării monarhiste – de către unii din Francezii printre care mi-am petrecut câte o lună pe an când mă duceam cu părinţii la Royat, să facă tata băi de acid carbonic.

(Acolo, la Royat, am văzut un lucru pe care nu l-am uitat şi l-am povestit şi în închisoare: pe Vintilă Brătianu urcându-se în tramvai numai în clasa doua dacă se ducea în oraşul învecinat, Clermont-Ferrand.)

De Ludendorff și de *Norddeutscheglauben* dau și la

Gherla, în persoana colonelului Traugott Broser, braşovean, fost ofiţer al armatei austro-ungare, în rândurile căreia a luptat în primul război mondial pe frontul italian. Broser, un om cât un munte şi foarte retras, se apropie de mine pentru că are prilejul să vorbească nemţeşte, apoi pentru că îi devin simpatic. Îmi atrage sever atenţia asupra marelui risc pe care mi-l luasem trecând de la iudaism la creştinism: acela de a rămâne în gol între două spiritualităţi.

Şi el îmi expune crezul lui Ludendorff, constatând cu destulă surprindere că-l ştiu. Despre Ludendorff – adevăratul conducător al armatei germane între 1914 şi 1918 (pe Hindenburg – *die grosse Null*[167] – Broser nu-l poate suferi) – aflu trăsături măreţe: felul cum a cucerit oraşul Lettich (Liège adică) numai printr-un act de îndrăzneală şi prestanţă; curajul suprem de care a dat dovadă când cu *putschul* de la München în 1923, traversând – în uniformă de general, cu sabia într-o mână şi revolverul într-alta – podul, mergând ţintă spre forţele masate de cealaltă parte şi care l-ar fi putut ciurui de gloanţe dintr-o rafală – şi care n-o fac, numai pentru că sunt sub influenţa prestigiului său şi a nepăsării sale faţă de moarte. Dar mai ales ceva din care-mi propun să-mi fac şi eu o regulă. La şcoala militară, Ludendorff şi un coleg al lui, dintr-o familie princiară domnitoare, sunt persecutaţi de un Moş Teacă, de un majur imbecil şi rău. Prinţului i-ar fi fost uşor, rostind o singură vorbă, să obţină fie mutarea sa şi a lui Ludendorff, fie transferarea dobitocului în alt escadron. Ceea ce voieşte să şi facă. L-a oprit însă Ludendorff: dacă vrem să fim ofiţeri şi să comandăm trebuie să învăţăm a răbda şi prostia absurdă, meticuloasă. N-au cerut mutarea şi au îndurat până la capăt.

De la Broser aflu lucruri deosebite şi-n legătură cu Wilhelm al II-lea, atât de hulit, căruia Francezii i-au făcut o

reputaţie infamă.

A fost un om vorbăreţ şi de-o inteligenţă destul de mărginită, dar plin de intenţii bune. Dovezi:

a) purtarea lui în timpul afacerii Dreyfus când, împotriva uzanţelor diplomatice şi a tradiţiei, dă prin Conrad168 de Hohenlohe declaraţia care specifică în mod solemn: învinuitul n-a fost niciodată folosit de serviciul german de informaţii; când îi cere ambasadorului german de la Paris, contelui Münster, să nu şovăie din motive de prudenţă ori consideraţii naţionale a veni în ajutorul unui camarad ofiţer în vederea restabilirii adevărului şi apărării onoarei unui nevinovat.

Normal era ca după declaraţia făcută de împăratul german să înceteze orice fel de urmărire. Neluarea ei în seamă, afront fără precedent, constituia un *casus belli169*; Wilhelm, pacifist, a închis ochii; b) splendida lui afirmaţie: ca şef de stat nu răspund numai în faţa parlamentului, ci şi în faţa lui Dumnezeu; c) rescriptul prin care a pus capăt bătăii în armată, unic în lume şi-n istorie, cel mai democratic pentru că dădea fiecăruia posibilitatea de a se purta ca un aristocrat, şi perfect eficient deoarece prevedea că începând de la data publicării rescriptului orice grad inferior are dreptul să pălmuiască – pe loc şi de îndată – pe superiorul care-l loveşte; d) simţul lui european, vădit mai ales cu prilejul revoltei boxerilor: trupele europene coalizate au fost puse sub comanda unui german, generalul Waldersee.

(Din broşura lui despre Wilhelm, se vede că a ştiut şi Rathenau170 ceva.)

— Sf. Grigore din Nazianz171: „Cuvântul lui Dumnezeu s-a întrupat pentru ca eu să fiu tot atât de mult Dumnezeu pe cât a fost el om”.

— Iarăşi şi iarăşi: creştinismul nu înseamnă prostie.

Iată că şi Jacques Maritain îi spunea lui Jean Cocteau: trebuie să avem mintea aspră şi inima blândă.

Dragostea implică iertarea, blândeţea, dar nu orbirea şi nu prostia: identificându-se de cele mai multe ori cu marea răutate, slăbiciunea faţă de prostie e totuna cu a da mână liberă canaliilor.

Mai există încă o prejudecată foarte răspândită, pe care a desprins-o cardinalul de Retz: suntem ispitiţi a lega indisolubil inteligenţa de răutate şi a da întregului, cu mult respect, numele de machiavelism. Retz: răii nu sunt mereu şi neapărat deştepţi. Răii pot fi şi proşti. Asociaţia de idei: răutate, deci inteligenţă, e o prejudecată.

Gherla, Noiembrie 1960

„La nimic nu-ţi foloseşte să crezi în iertarea păcatelor dacă nu crezi, cu deplină convingere, că păcatele toate ţi-au fost iertate.”*Luther*„Sed adde, ut credas, et hoc, quod per ipsum peccata tibi donantur.”172*Sf. Bernard din Clairvaux* Bănuim, din cauza pâclei care a pătruns şi-n celulă, că vremea e a furtună.

Nu vorbeşte aproape nimeni.

Câtorva din jurul lui, preotul catolic Traian Pop, pe şoptite, le dă sfatul de a fi îngăduitori cu ceilalţi şi aspri cu ei înşişi.

Dar adaugă imediat:

— Nici prea aspri cu noi înşine. Diavolul trebuie uneori luat în râs; să nu i se acorde privilegiul măreţiei tragice. Marii mistici spanioli – Sf. Tereza din Ávila, Sf. Ioan al Crucii – erau îndeobşte veseli. Aceasta provine din putinţa de a fi îndurători şi cu noi; să ştim a ne ierta cum şi Dumnezeu ne iartă. După cum se cuvine a nu ne mânia pentru că ne-am

mâniat, la fel nu trebuie să permanentizăm răul din lipsă de milă faţă de eul nostru.

În celulă, unde e din ce în ce mai întuneric, un reparator de maşini de cusut care e și acordeonist povesteşte porcării şi amintiri de pe la nunţile unde „s-a produs”, iar un glas s-a pornit să fredoneze înfundat un cântec de lume, accentuând ciudata ameninţare a refrenului:

Şi-aoleo ce ploaie vine de la Cluj!

BUGHI MAMBO RAG

…Codobatură e bergeronnette, *dar al naibii să fiu dacă mai ştiu cum se zice leuştean… M-a înnebunit Fotiade cu păsările, cu zarzavaturile şi cu florile. Nu le mai ştiu. Le ştiu pe sărite. Unele da, altele nu, parcă s-au prăbuşit în goluri de beznă, le-a înghiţit neantul, s-au dezintegrat cum se găuresc ciorapii de nailon. Şi totuşi le ştiam pe toate… A, leuşteanul, ia stai… N-am scris nimic, absolut nimic contra regimului. În fiecare scrisoare i-am scris: e bine,* e bine, *sunt sănătos, câştig, slavă Domnului, cât îmi trebuie, suntem sănătoşi, nu ducem lipsă de nimic, e bine… Păi atunci?… El, el mi-a scris, frate-miu. Eu îi spuneam că sunt mulţumit, mulţumit, mulţumit, iar el de colo: las’ că ştiu eu, ce-mi tot împui capul cu prostii, parcă n-am şti noi… Las’ că înţeleg eu că e exact pe dos… E la* Romani *13, textul e categoric, domnule Ioaniţiu, că ne convine sau ba, textul e clar, mă întreb cum de-l poate contesta un creştin… Ai un frate la Atena? Zic: da. Zice: îi scrii? Zic: da. Zice: şi te plângi de regim, defăimezi ţara? Răspund: nu, ferească Dumnezeu… Uite scrisorile… Tocmai, foarte bine, ce bine că le aveţi, daţi-mi voie să vă arăt, uite: sunt mulţumit, câştig, e bine, bine… Dar* el *ce spune… El, treaba lui, nu ştiu, uitaţi-vă ce spun eu: e bine… Dar* el*?.. Lăsaţi, prea sfinte…* Livèche, *dragă,* livèche, *bine că-mi adusei aminte… El, treaba lui nu ştiu, uitaţi-vă ce*

spun eu: e bine… Dar el*?…! Nu ştiu, n-am spus eu, el, frate-miu, nu eu, nu în scrisorile mele… Mă, tu-ţi baţi joc de noi, mă podoabă, mă pramatie, mă ticălosule, mă grecule,* las'că ştim noi… *Ei, dacă ar fi trăit conu Alecu*[173]*… Tătărăscu*[174] *nu-i venea nici până la talpa piciorului, ce deosebire, o prăpastie… Când Ferdinand şi Maria l-au trimis pe Hiottu la Paris, el singurul a spus că rău fac. Şi a propus să-l trimită pe Baliff, care îi era simpatic lui Carol… Zic: el, nu eu. Zice: ce crezi că nu ştim c-ai vrea să fii şi tu la Atena cu el, că altfel nu ţi-ar fi scris el aşa… Şi mă înşfacă… îi spune Demetrios lui Marcellus…*

— Protestanţii care-şi râd de Sf. Anton din Padova mi se par tare neînţelegători. În Sf. Anton de Padova ei văd un patron al cheilor pierdute şi căţeilor rătăciţi. E de *bon ton* să dai din umeri surâzând când auzi de un sfânt care s-a specializat în asemenea fleacuri şi-şi recrutează clientela printre babe surde, uituci, maniaci, diabetici… Chiar şi mulţi dintre credincioşii bisericii romane îl evită, preferând societatea selectă a unui Augustin, unui Toma din Aquino, unui Ieronim… Sf. Francisc din Assisi, cu toate trăsăturile sale contestare şi *hippy* – umbla gol, stătea de vorbă cu păsările, trăia din cerşit –, e mai bine văzut pentru că e *pitoresc* (păsările sunt poetice), dar ce să crezi despre un sfânt care se îngrijeşte de fiinţe atât de puţin îmbietoare şi interesante ca bătrânii care nu-şi găsesc cheile, care şi-au pierdut câinele, care uită ce au uitat?

Câtă orbire şi îngustime! Sf. Anton e deosebit de vrednic de toată admiraţia pentru că este atât de bun încât îi e milă de nişte biete fiinţe de care toată lumea găseşte de cuviinţă să râdă ori măcar să le privească de sus, cu ironie şi condescendenţă. Dar pierderea unor chei poate fi prilej de cruntă suferinţă (mai penibilă fiindcă pare şi ridicolă), iar moartea unui căţel iubit e o tragedie pentru cine-i singur pe

lume şi slab în faţa vieţii. Există şi un snobism al compătimirii: numai faţă de eroi şi evenimente solemne. Pe când Sf. Anton îndrăzneşte a se înduioşa de mărunte dureri şi a se apleca milos asupra obidiţilor în haine negre, luaţilor peste picior şi amatorilor de pisici.

Eu văd aici un prea plin de bunătate, o subtilă îndurare: un fel de misionarism nu în depărtatele insule ale mărilor sudului, ci în regiunile cele mai modeste ale psihiei, la întretăierea dintre nepricepere şi resemnare. N-au şi învinşii, zăpăciţii şi ghinioniştii dreptul la mângâiere?

Pe de altă parte, unii exegeţi catolici arată că Sf. Anton nu ajută la regăsirea unor obiecte pierdute, ci la regăsirea credinţei pierdute… Desigur. Însă lămurirea exegeţilor răpeşte Sf. Anton ceea ce mi se pare a fi uluitor la el: grija de cei niţel caraghioşi, care-s şi ei chemaţi de Hristos, care şi ei se perpelesc în lumea aceasta, care – după câte ştim – nu-s excluşi de la praznic.

— Hristos ca gentleman şi cavaler.

La diavolul-contabil nu încape nici ştersătura cea mai mică, Hristos, dintr-odată, şterge un întreg registru de păcate.

Hristos, boier, iartă totul. A şti să ierţi, a şti să dăruieşti, a şti să uiţi. Hristos nu numai că iartă, dar şi uită. Odată iertat, nu mai eşti sluga păcatului şi fiu de roabă; eşti *liber şi prieten* al Domnului.

Şi cum i se adresează Acesta lui Iuda, pe care-l ştie doar cine e şi de ce a venit? Prietene, îi spune. Acest *prietene* mi se pare mai cutremurător decât chiar interzicerea folosirii sabiei şi decât vindecarea urechii lui Malhus. Exprimă ceea ce la noi, oamenii, se numeşte înaltul rafinament al stăpânirii de sine în prezenţa primejdiei – virtute supremă cerută samuraiului. Poate că vorbe paşnice

(nu scoateţi sabia) şi fapte milostivnice (tămăduirea rănii) să le fi putut grăi şi face şi un sfânt. Dar *prietene* implică o măreţie şi o linişte care, numai venind din partea divinităţii, nu dau impresia de irealitate.

(Ce-i drept e că un simplu om, ba şi foarte păcătos, regele Ludovic al XV-lea, se urcă pe o culme surprinzătoare când, atins de cuţitul lui Damiens, îl indică pe atentator cu vorbele: acesta e *domnul* care m-a lovit.)

Cf. povestea cu nobilul la care vine croitorul cu o creanţă. Nobilul refuză plata. Şi-apoi, în prezenţa croitorului cu înscrisul în mână, porunceşte feciorului să poarte două mii de galbeni unuia faţă de care în ajun pierduse pe cuvânt de onoare acea sumă la joc de cărţi. Croitorului, care-şi manifestă nedumerirea, îi explică: datoriile de onoare se achită deoarece nu există dovezi. Drept care, numaidecât, croitorul îşi aruncă înscrisul în focul din cămin.

Aici anecdota ia de obicei sfârşit, nobilul plătindu-l pe croitor.

Dar e un sfârşit imbecil şi duhnind a fals. De bună seamă că nobilul avea să-l plătească! Asta-i de la sine înţeles. Şi o brută ar fi procedat la fel. Dar nobilul – dacă-i nobil – face altceva, şi asta-i versiunea autentică a poveştii, spune: luaţi loc, domnule, şi vă voi plăti de îndată suma ce vă datorez. Acest *luaţi loc domnule* e dovada boieriei, nu plata în sine. E o luare la cunoştinţă a posibilităţii omului de a se transfigura. Ne putem oricând transfigura şi deveni fulgerător de repede vrednici de a fi poftiţi să luăm loc pe scaun la nunta împărătească. (Altfel cum ar putea cina Domnul cu noi şi cum s-ar înţelege cuvintele: Veniţi, binecuvântaţii Tatălui Meu?)

Numai că nu oricine este în stare să recunoască transfigurarea când o întâlneşte. Şmecherii pentru nimic în

lume nu o concep; şi nici contabilii sau fariseii. În bio-noosfera lor, pe care o duc mereu cu ei, în câmpul lor magnetic nu pătrunde ce nu-i conform crezului lor. Piesa lui Franz Werfel *Pavel printre evrei*; durerea cea mai cumplită a mărturisitorului au pricinuit-o rânjetul şi încăpăţânarea iscate pe faţa şi în minţile celor pe care-i conjura să creadă că acum e altul.

— Dintre cărţile *Vechiului Testament*, cea mai opusă *Noului* este înfiorătoarea cronică a lui Ezdra, moment desăvârşit al exclusivismului și rasismului.

Ce se cuvenea să facă iudeii întorşi acasă din lungă şi grea robie? Să cânte şi să se veselească? Câtuşi de puţin. După ce ajutorul vecinilor a fost respins de foarte de sus („Nu se cuvine să zidiţi împreună cu noi casa Dumnezeului nostru, ci numai noi singuri vom zidi”), Ezdra le vorbeşte alor săi pe tonul cel mai eugenic, mai rosenbergian ce poate fi. Pentru că israelitenii au luat ca soţii pe fiicele *străinilor* şi s-a amestecat *sămânţa cea sfântă* cu popoarele cele de alt neam, trebuie să se procedeze mai înainte de toate la despărţirea *celor aleşi* de *necurăţia* şi *spurcăciunea* altor popoare *ticăloase* spre a se curma *nelegiuirea* amestecului.

Nici nu le-a dat voie să intre în oraş; pe toţi nenorociţii aceia îi ține afară în ploaie zile întregi ca să se întocmească listele de israeliteni căsătoriţi cu femei străine.

Şi se porneşte lunga şi migăloasa treabă a întocmirii listelor de către comisiile special numite. E ziua cea mare a triumfului Birocraţiei. Şi după ce birocraţia rasistă – în atmosferă de inventariere şi de lagăr de concentrare – și-a încheiat lucrările, femeile străine şi copiii lor sunt alungaţi.

Abia atunci îngăduie activiştii lui Ezdra poporului să intre în oraş, să-și caute adăpost.

Celor ce înţeleg anevoie cuvintele Sfântului Pavel – am

ieşit de sub blestemul legii şi am intrat sub milă – le-ar fi de folos să citească întâia carte a lui Ezdra. De asemeni celor ce se întreabă de ce se numeşte învăţătura lui Hristos „buna vestire”, celor ce caută obârşiile rasismului şi celor pe care-i interesează prototipurile Birocraţiei.

BUGHI MAMBO RAG

...Nu, s-avem iertare, persoana întâia a imperfectului subjonctivului lui apercevoir *e* apercevassions… *Mă tot omori cu subjonctivele verbale franceze, dar ia să vedem cum stai la conjugarea verbelor româneşti... A, zici că le ştii, să vedem, ia spune-mi perfectul simplu al verbelor a coase, a coace şi a cosi... Aşa... Oberth a fost profesor la liceu la Mediaş, unde râdea lumea de el. Îl arăta cu degetul şi-i spunea omul din lună... Era fiul unui medic din Sighişoara şi trecea drept nebun sadea, până ce Hitler l-a făcut profesor la Viena şi a devenit primul colaborator al lui Werner von Braun în America... Dar cei patru idoli ai lui Bacon care sunt?... Domnule colonel dumneavoastră vă aduceţi aminte când a fost bătaia de la Manzikert?... Stai să vedem, de la a coase e cosei... NU! NU!... capitala Hondurasului britanic e Belise, iar a statului Honduras nu-i Tegucigalpa?... Dar de la a cosi? Cum?! tot cosei? ce spui dom’le?... Voichiţa, a lui Radu cel Frumos, a patra nevastă a lui Ştefan cel Mare, ea a fost, Maria din Mangop a fost a treia, iar* Franţuzitele *nu-s de Ventura, sunt de Facca…* De la Dunăre la Seina, din Carpaţi la Pirinei/ ginta nobilă latină şi-adună copiii ei… *Ei vezi că nu ştii…* Que nous nous enlissassions, que vous enlissassiez… *Arţar e* érable… *Bibilica? Bibilica e* pintade… *De turţ e aia din Ţara Oaşului şi are până la 65°... Pe la 1070 cred...*

Jilava, la infirmerie (Mai 1962)

La cour des miracles175 În primul pat, pe dreapta, nu mai ştiu cine zăcea. Un om amuţit de suferinţe şi scârbe.

În al doilea Aurelian Bentoiu176, cadaveric, de nerecunoscut şi peste măsură de înalt. Supus de curând unei operaţii (cancer la prostată), lăsat în părăsire cu pansamente care se împut, e aţâţat de grele dureri, chinuit de sentimentul nedreptăţirii, şi se teme. Scăpărător de inteligent, poftind să stea de vorbă, să-şi amintească şi să prezică, e şi mereu gata de harţă.

De harţă, har Domnului, are parte din belşug. Ca în mai toate infirmeriile, şi aici oamenii bombăne, sunt acri şi irascibili. (Pe secţii, unde e mult mai greu, stăpânirea de sine şi resemnarea constituie dimpotrivă regula.) În patul din stânga în fund, paralizat de la brâu în jos de pe urma unei operaţii de hemoroizi superficial efectuată la o închisoare lipsită de spital, Radu Lecca177. Îl urăşte pe Bentoiu; mai tot timpul îl atacă violent şi-l ocăreşte şi-l suduie îngrozitor. Bentoiu îi răspunde rar, şi atunci cu aceleaşi sudălmi şi injurii de ţigan, de surugiu, de pieţar.

Lecca dă altminteri o admirabilă pildă de tărie de caracter: nu îngăduie ajutorul nimănui, în nici un fel. La tinetă se duce singur, târându-se, buşindu-se şi agăţându-se de barele paturilor, ca un maimuţoi asupra căruia se fac cine ştie ce experienţe pavloviene, lorenziene, cu gesturi evocând acea *verigă lipsă* dintre primate şi antropoide presupusă de evoluţionişti.

Un al treilea paralizat e ziaristul Al. Al. Leontescu, ţintuit cu desăvârşire pe saltea. Mai domolit decât ceilalţi doi, e uneori cuprins de furii izvoditoare de blesteme şi de imprecaţii ce nu sunt lăsate în urmă de ale lui Lecca şi Bentoiu.

Paralizatul din fund pe stânga e tăcut și cum nu se poate mai cuminte. Nu cere nimic, nu vrea nimic. Indispune însă pe toţi prin refuzul de a încerca să facă vreo mişcare şi de a respecta elementara igienă a fiinţelor omeneşti. Își face nevoile în pat fără de a cere un vas, bea şi mănâncă dintr-o strachină în care şi urinează – din când în când şi-o răstoarnă, plină, în creştetul capului – şi tuturor observaţiilor şi chemărilor le răspunde cu un surâs modest.

Profesorul C. Tomescu, teolog, Vlad Stolojan (nepot în acelaşi timp al lui Nicolae Filipescu şi al lui Ion Brătianu), un fost căpitan pe puncte şi câteva siluete pe care nu le mai desluşesc completează camera dominată de Lecca, Bentoiu şi Leontescu. Ultimii doi compun poezii; poezii pe care le recită şi care ne mişcă adânc.

Sosirea mea în cameră stârneşte, cred, o oarecare stânjenire lui Radu Lecca şi profesorului C. Tomescu, acesta fost subsecretar de stat la Culte în ministerul Goga-Cuza, până ce, din fericire, Vlad Stolojan – care mă ştie de la Jilava – îmi face o biografie politică mai mult decât binevoitoare, aşa încât orice gheaţă se topeşte. Lecca, totuşi, mă urmăreşte cu priviri încărcate de neîncredere, neîncredere nu a lui în mine cât mai ales în capacitatea mea de a nu-i purta pică.

Încetişor se înduplecă şi mă ascultă încântat ori de câte ori vorbesc fără menajamente despre revoluţia franceză (doamna de Branszky e lângă mine) şi citez cartea lui Ludwig Klages *Der Geist als Widersacher der Seele*[178], precizând că dacă spiritul s-a putut înfăţişa ca potrivnic sufletului, ce-ar spune autorul văzând că în zilele noastre i se opun nu spiritul, ci josnicia, şmecheria cea mai ordinară (şi mă bucur că pot spune şi-n germană: *die niederträchtigste und gemeinste Schlauheit*[179]), rânjetul încântat de sine.

Formulez nădejdea că la ieşirea din închisoare vom

găsi o Europă unificată de partidele creştin-democrate, unde ar putea renaşte vechiul suflu al cavalerismului, de data aceasta la un număr incomparabil mai mare de oameni.

Deşi felul în care Radu Lecca îi vorbeşte lui Bentoiu mă revoltă, iar nesfârşitele lui atacuri împotriva liberalilor sunt obositoare; deşi e un aventurier, luceşte în ochii lui ceva din eroii lui Karl Maria von Weber, din sentimentalismul teutonic, din nostalgia pentru pribegii în căutare de fapte excepţionale.

Dar ce departe sunt trompetele şi alămurile cavalerului von Weber de noi şi de vremea noastră şi de locul unde ne aflăm! — dar şi cât le apropie conversaţiile şi trăsnăile noastre din celula aceasta cu atâtea trăsături de temniţă medievală.

(*Atunci să-ţi spun eu ca să ştii: de la a coase e cusui, de la a coace e copsei, iar de la cosi e cosii cu doi de i… Cusui? nu-s convins… N-oi fi, dar aşa e, vezi că nu ştii româneşte…*)

Cu profesorul Tomescu mă înţeleg de minune, îi câştig curând încrederea şi prietenia; avea să stea alături de mine în Martie 1967 în tot timpul înmormântării tatii, aveam să dovedim scepticilor şi nerozilor că împăcarea şi uitarea sunt cu putinţă. (Pe Sandu L. nu aveam să-l mai văd, scena din dubă a rămas numai o amintire a noastră a amândurora, comun esoterism.) Leontescu îmi este recunoscător că vorbesc cu admiraţie şi respect de Nae Ionescu, pe care-l idolatrizează; de la Zamolxe încoace umbra cea mai prestigioasă care s-a profilat pe cerul tracic. De Bentoiu mă leagă un fel de milă psihanalitică pentru solitudinea lui de bolnav năpăstuit; în căpitanul Gy., cu mâini isteţe de infirmieră calificată, descopăr un om devotat şi priceput în a-i uşura lui Bentoiu şi durerile şi mai ales senzaţia de părăsire.

După vreo zece zile de stăruinţe şi recriminări, Bentoiu obţine în sfârşit a fi dus la cabinetul medical, unde îl însoţim, căpitanul şi cu mine. În cabinet dăm de doctoriţa cea surdă. Căutătura ochilor ei e peste măsură de plictisită şi de vrăjmaşă. Lui Bentoiu i se ordonă să se lungească pe o canapeluţă, eu – îngenuncheat – ţin un lighean, iar Gy. tubul lung prin care se va scurge permanganatul. Ligheanul e încă perfect curat când, ferindu-mă de a sta în cale, îi ating marginea de vârful pantofului doctoriţei. Mă izbeşte cu piciorul, zvâcnit, cum ai izbi un câine, o minge, şi mă răstoarnă cu lighean cu tot. Drept sancţiune vrea să-l trimită pe bolnav înapoi nepansat. Perspectivă de două ori groaznică: am făcut un rău imens şi m-am ales cu duşmănia de veci a victimei. Inspirat, mă feresc a cere iertare. Tăcem cu toţii îndelung. Doctoriţa ne învăluie pe tustrei într-o tăcută rafală de mânie şi dispreţ. Atât e de supărată, încât gândesc că dacă i-ar veni la îndemână ne-ar nimici, ne-ar zdrobi, ne-ar fărâmiţa, cu mişcări de vier care calcă strugurii în teasc. Totuşi, după o interminabilă şovăire, îi schimbă pansamentul lui Bentoiu, şi-l schimbă cu grijă.

La înapoierea în celulă, bolnavul ne recită din poeziile sale. E fecior de ţăran, de la Făcăieni pe Borcea, şi-n versurile sale idilice avocatul orăşan se înduioşează:

O, floare de salcâm imaculată! Nepreţuit simbol de modestieTu vii târziu în hora primăveriiPăşind cu sfiiciune de fecioarăCe-ntr-un sfârşit de-april în faptul seriiS-ar prinde-n horă pentru prima oară. Apoi, cu sentimentul de uşurare şi euforie al pacientului primenit, ne vorbeşte pe larg de Constantin Brâncoveanu pe care l-a studiat în chip erudit. În Brâncoveanu vede exemplul cel mai frapant al politicii de duplicitate, ba şi de triplicitate pe care poporul român a trebuit s-o ducă prin veacuri. Îl apără. (Şi ce curioase

amănunte: pierderea domnitorului obţinută de la Turci, care ştiau prea bine de mult timp cu cine au de a face, dar închideau ochii, de ambasadorul la Constantinopol al marelui Rege Soare cel admirat de o lume întreagă ca patron al unui veac de aur – şi de propriul lui unchi, cărturarul stolnic Constantin Cantacuzino, care acum se și laudă că și-a otrăvit fratele, pe Şerban, din ataşament faţă de Poartă, pentru că îi descoperise trădarea. Apoi prezenţa la Ţarigrad, în 1714, alături de martiri, a unui Văcărescu, deopotrivă de hotărât.)

Spre seară, Lecca, destins şi el, ne povesteşte de-a fir-a-păr ultimele zile ale Antoneştilor şi celor osândiţi la moarte odată cu ei: Pantazzi, Piki Vasiliu, profesorul Alexianu. Pe mareşal, năvalnica spaimă a lui Ică, refuzul de a se împărtăşi, starea de prostraţie pe care o căuta și obținea prin folosirea de barbiturice, îl indispuneau grozav. Îşi făcea aspre reproşuri. La câţiva paşi de potou, Pantazzi şi Lecca au fost reţinuţi aducându-li-se la cunoştinţă graţierea. Ion Antonescu a murit cum s-a purtat şi în viaţă: curajos.

Lecca e închis de la 23 August 1944. Până deunăzi n-a ştiut dacă nevastă-sa trăieşte ori ba. În celulă a venit întâmplător cineva care o întâlnise destul de recent. Lecca nu crede, bănuieşte că dintr-un sentiment de compătimire i se spun braşoave. Un amănunt îl convinge: acela că soţia lui scotea din poşetă bucăţele de zahăr pe care le ronţăia.

Îngrijirea lui Bentoiu îmi ocupă aproape tot timpul. Deşi multă vreme necredincios, s-a împăcat cu biserica. Îmi cere să rostesc rugăciuni şi se roagă şi el. Îl conving să înveţe versuri de Gyr. Stă îndelung de vorbă cu profesorul Tomescu.

Pe Carol al II-lea îl atacă Lecca. Pe Antonescu îl critică Bentoiu. Carol pentru mine este cel mai pustiitor flagel care s-a abătut vreodată asupra Ţării Româneşti; mai rău decât

Hunii, Avarii, Gepizii, Pecenegii, podghiazurile tătăreşti şi şleahticii polonezi, decât potopul, grindina, seceta, invazia lui Carol-Robert, ciuma lui Caragea, incursiunile lui Pazvantoglu, expediţiile punitive turceşti, paşa din Silistra, Cazacii, dragostea puterii ocrotitoare după 1774[180], incendiile, cutremurele, lăcustele, despăduririle, revărsările de apă, răpirile de teritorii, prăvălirile de morene, fumăritul, surpările de terenuri, ruperile de zăgazuri, filoxera, gărgăriţa, ocupaţiile austriece şi ruseşti, decât puţurile otrăvite, femeile siluite de năvălitori, copiii luaţi ca ieniceri, decât prăbuşirile de turnuri, decât bisericile pângărite, decât Muhamad, Baiazid, Suleiman şi Fuad, decât orice. *Ubu roi*[181] în persoană, am venit să-i tundem de bani, să legăm măgarul de gard şi să ne uşchim. Din consideraţie pentru Bentoiu mă reţin a vorbi prea deschis. Despre Antonescu însă nu pot să nu arăt că, oricum, singurul în toată Europa a cutezat să i se opună lui Hitler, să-i ţină piept într-o chestiune de onoare personală pentru acesta, în care nici Pétain, nici cardinalii nu i-au spus nu. În vreme ce floarea aristocraţiei germane, generalii şi feldmareşalii acoperiţi de medalii şi decoraţii stăteau smirnă în faţa lui şi tremurau, iar el făcea spume la gură şi alerga urlând de la un capăt la altul al încăperii, Antonescu i-a ţinut piept în propriul lui bârlog de la Berchtesgaden; dârz, cu modestia cuvenită, a scăpat de la moarte câteva sute de mii de suflete de evrei.

(Lecca: Cu preţul câtorva boarfe, unor zile de lucru de opt ore şi dormit acasă, câtorva apartamente… Göring era de acord, mi-a spus-o: numai să nu ştie Hitler…)

Şi, orice ar fi fost, regele Mihai putea, trebuia să-l înlăture pe Antonescu de la putere, la nevoie să-l aresteze – deşi soluţia expedierii în străinătate cu un avion ar fi fost mai nobilă –, dar nu să-l predea unui particular, lui Bodnăraş,

ca să fie dus în casa acestuia, mai rău ca debitorii insolvabili în vechiul drept roman. Putea să-l ţină sub stare de arest în cuprinsul palatului, să-i ceară să se sinucidă – şi e de recunoscut că a fost vina lui Antonescu de a fi confundat onoarea lui de om cu dreptul la viaţă al naţiunii, în vreme ce Bismarck deosebea datoria sentinelei de a muri la post de obligaţia conducătorului de a-şi jertfi, la nevoie, pentru salvarea ţării, până şi onoarea – dar pentru nimic în lume să nu se fi învoit să fie dus la un particular acasă şi predat unei puteri străine. Gestul regal, adică mai bine zis al sfătuitorului tronului, nu are nici o scuză.

Când sunt scos din celulă spre a fi din nou trimis la Gherla, îmi iau rămas bun de la toţi. Bentoiu, zâmbind trist, îmi mulţumeşte. Apoi, începe să plângă, Lecca; brusc, mă sărută. Au murit, curând după aceea, amândoi.

— Abia de la profesorul Tomescu învăţ rugăciunea de seară, *Lumina lină*, al cărei farmec inefabil mă cucereşte de prima dată.

Cum de-i pot prefera cei care o au la îndemână dintotdeauna, cum de-i pot prefera formula incantatorie indiană *om manâ padmè hom182*?

Şi, dacă-i vorba aşa, cum de pot aşeza teosofia, zenul, tantrismul deasupra evangheliei?

Lumină lină a sfintei slave: mai e alt vers deopotrivă acestuia în limba română?

În 1937, când de Crăciun s-a format guvernul, Tomescu a trimis tuturor colegilor săi câte o Biblie.

(În vremea aceea, de supărare, eu mă băgasem bolnav în pat. Ningea întruna.)

Decembrie 1970

„Căci cu greu va muri cineva pentru un drept; dar pentru cel bun poate se hotărăşte cineva să moară.”*Rom.* 5,7 Mult, mult, mult mai buni au fost tinerii prin închisori decât bătrânii.

Pentru că mai uşor renunţi la viaţă când ai timp îndelungat de trăit? Pentru că la tinereţe patimile sunt mai aprinse dar și vigoarea spirituală mai neîntinată? Pentru că n-au cunoscut ranchiunele, prejudecăţile și duşmăniile generaţiei mai vechi? Pentru că erau mai puţin obsedaţi cu acreli și răbufniri, mai puţin încărcaţi de anexele trecerii timpului: sluţenii, eşecuri, dezamăgiri, confirmând astfel teoria lui Robert Brasillach după care e bine să mori înainte de a te fi pângărit mersul înnoroiat al anilor? Nu ştiu. Au fost mai buni.

N-a fost cameră în care tinerii – şi mai ales legionarii – să nu-mi vie în ajutor şi să nu-mi dea „cafeaua” de dimineaţă și feliuţa bisăptămânală de pâine – odoare fără preţ pentru un bolnav de intestine în schimbul ciorbei de murături putrede, al fasolei negătite, al cartofilor fierţi cu coajă și pământ cu tot ori al verzei crude la care și lighioanele s-ar uita cu silă – singurele alimente ce le puteam oferi.

Până ce – şi au trecut mai bine de trei ani – n-am învăţat să mănânc arpacaş, ei m-au ţinut în viaţă. Şi fără a face caz.

Cu totul din întâmplare, Dinu P., de la părintele Todea, ştie cum a murit socrul lui, social-democratul Gh. Ene Filipescu.

La Târgu-Ocna, spital t.b.c. al deţinuţilor politici până în 1956 (căci după acea dată n-au mai existat spitale pentru deţinuţii politici), Filipescu își proclamase convingerile socialiste și atee într-o cameră de tineret legionar. E drept că-i apostrofa și pe gardieni: „copiii care-și batjocoresc

părinţii”. (Rubaşov în *Întuneric la amiază* ori *Zero și infinitul183*).

I-a fost din ce în ce mai rău – boala evolua repede – şi a pătimit (răsuflarea devenise chinuitoare) până la moarte.

Într-atâta s-au purtat tinerii legionari de frumos, de atent, de plini de abnegaţie şi drag cu el şi atât adânc respect i-au vădit celui mai vârstnic dintre ei încât până la urmă i-au înmuiat inima.

Înainte de a-şi da sufletul – cu greu, fiindcă orice respiraţie ajunsese spasm –, Filipescu l-a îmbrăţişat pe cel care îndeosebi i se devotase, apoi pe toţi ceilalţi, s-a putut spovedi părintelui Todea şi s-a stins împărtăşit. După câteva săptămâni a încetat din viaţă şi băiatul care-l îngrijise filial184.

Psalmul 38,13: „Lasă-mă să mă odihnesc mai înainte de a mă duce şi a nu mai fi”.

Octombrie 1958

Cozile la care se rânduiesc evreii pentru depunerea de acte în vederea emigrării în Israel încep de pe la trei noaptea, apoi de pe la două, de pe la unu, de pe la unsprezece.

Sunt alcătuite de mici comercianţi ruinaţi, de bătrâni şi bătrâne rămaşi singuri în ţară, dar şi de membri de partid, directori și directori generali de ministere, funcţionari superiori din institute centrale de stat, cadre din aparatul politic, din organele de Miliţie şi Securitate.

Impresia pe care o fac cozile e puternică. Sunt ovrei, totuși, şi-n mine încep a mocni sentimente ciudate. Iar tata tună şi fulgeră. Tata, de altfel…

(Dar asta-i altă poveste. Casa în care locuiam, nu a noastră, fusese bombardată la 4 Aprilie patruzeci şi patru.

După 23 August ne primise la ea fiica generalului Butoianu, nea Mihai, fost coleg de clasă cu tata la liceul real Nicolae Bălcescu din Brăila. De la spatele bisericii Olari până-n Calea Moşilor pe unde încep să intre coloanele ruseşti dinspre Colentina, sunt câţiva metri.

La 30 August stăteam şi eu pe marginea trotuarului şi priveam tancurile. Jur că nu râdeam, nu salutam, nu aplaudam, nu exclamam; stăteam şi priveam pur şi simplu, uite-aşa. Mă simt deodată strâns de braţ şi blagoslovit cu un DOBITOCULE pronunţat desluşit şi apăsat.

— *Stai şi te uiţi, tâmpitule, staţi şi vă uitaţi cu toţii şi nu ştiţi ce vă aşteaptă, uite-i cum râd, or să plângă lacrimi amare, şi tu la fel... Hai acasă...* Îl iau pe tata prudent de mână şi mergem binişor spre locuinţa din strada Olari a Butoienilor.)

— Gestul acesta al scoaterii paşaportului din buzunar are într-însul ceva de truc, de scamatorie, de pehlivan. Sau de copil odios, răzgâiat. Degetele încrucișate. *Pioa. Nu mă mai joc. Vreau la mama.* Domnul Goe. Aidoma ţâncului care când nu-i mai place, nu-i mai convine, se retrage, o ia posomorât spre casă. Sau câştigătorului care se ridică după ce a umflat toate poturile. *Vreau la mama. Vreau acasă. Nu mă mai joc.* Îi bagi pe toţi în horă, îi aţâţi, tocmeşti lăutarii, încingi petrecerea, strigăturile de la tine vin, eşti cu ei – şi-i laşi baltă, mască, ţuţ. Adio. Plecăm. N-am cuvinte. Ia-l de unde nu-i. Edgar Vălas cu bine. Observaţi la calitate. *Trio Iosefiny. Doctorr King*, şedinţe de fachirism. *Mafalda*, Calea Dorobanţi 43. Hârtia glonţ scoasă din vestă ca asul de pică de sub mânecă. *Laila*, celebra voiantă, Calea Griviţei 373, tramvaiul 12 şi 24, în fundul curţii, de la 9-13 a.m. şi de la 17-20 p.m., în lipsa mea de acasă primeşte soţul meu, profetul Theodorescu. Şiretlicul, escrocheria, trișarea, păcăleala.

Dacă-s proşti.

Oamenii cu scaun la cap sunt scârbiţi – unii zâmbesc. Oamenii mai simpli sunt cuprinşi de o pică, o râcă, o ciudă, o ură, cu sorţi de lungă durată.

(Cervantes în Algeria, după ani de zile, izbuteşte să organizeze cu alţi câţiva o evadare. Noaptea se întâlnesc cu toţii pe ţărm. Corabia tocmită e acolo, gata de plecare. Lipseşte însă unul dintre ei. Îl aşteaptă. Trece timpul. Se hotărăsc să plece fără cel care-i în întârziere. Cervantes stăruie: să-l aşteptăm, închipuiţi-vă deznădejdea lui când va sosi şi va vedea corabia în larg… Mai stau, se perpelesc, vine şi cel lipsă… Era turnătorul. Sunt prinşi cu toţii şi duşi înapoi în sclavie.

Povestea aceasta atroce – unde Cervantes apare atât de nobil, dovedindu-se că nu întâmplător a scris el *Don Quijote* – mi-o aduc aminte, fără legătură directă, cozile de la prefectură.)

— Tot printr-o asociaţie de idei pe care, la început (apoi însă da) nu mi-o pot lămuri, îmi aduc aminte de (pseudo) memoriile lui Ciano, citite prin 1946-1947.

După 1942, dintr-odată, iată că tonul memoriilor lui Ciano se schimbă: acum vorbeşte ca un european, ca un aristocrat, ca un gentleman, ca un liberal; ororile naziste îl scârbesc şi-l înspăimântă. Vrea pacea, vrea liniştea, vrea *le bon vieux temps185*! Ia te uită! S-a zis cu imperiul, cu violenţa, cu uleiul de ricină; el, Ciano, oricum, să se ştie, nu-i decât un diplomat, ca Talleyrand, ca Vergennes, ca Metternich. El usturoi n-a mâncat. El unul mâinile cu sânge nu şi le-a murdărit. E un om de lume, cu păcate, dragă Doamne, dar mereu cu mănuşi albe.

Şi încep să apară în memorii personaje noi: Dumnezeu, Papa, regele, principele Umberto. Dar când? Când îşi aduce

aminte Ciano de micul rege, de Papă, de Talleyrand, de Europa? Când l-a încolţit frica şi s-a văzut că trupele aliaţilor germani nu vor câştiga războiul. Nu înainte. Numai atunci vechea, sănătoasa frică şi-a recunoscut copilul: mamă bună. Numai atunci apare iar *il conte186* şi se pornesc a străluci valorile vechii civilizaţii liberale şi candelabrele saloanelor europene.

Şi la evrei vedem o revenire la trecut şi repudieri: dar repudieri provenite nu dintr-o evoluţie ori o cutremurătoare descoperire, ci datorită unor prea concreţi factori externi.

— Ierarhia păcatelor

Biserica le împarte în: veniale, de căpetenie, strigătoare la cer şi cele împotriva Duhului Sfânt.

Închisoarea cunoaşte numai două categorii: cele care se iartă (traficul de devize şi aur, trecerea ilegală a frontierei, furtul, omorul, curvia, preacurvia, pederastia, parazitismul, vagabondajul, defăimarea instituţiilor de stat) şi cele care nu se iartă (şantajul şi turnătoria).

(Nu le iertăm noi, oamenii; când e căinţă cutremurătoare, Dumnezeu ştie El ce face; în *Procesul lui Iisus* de Diego Fabri, Maica Domnului îşi întinde broboada de femeie sărmană pe capul trădătorului scuturat de hohotele de plâns ale părerii de rău.)

— Diviziunea muncii

Occidentalii (Beckett, Ionescu, Cioran…) sunt nenorociţi pentru noi; iar noi – noi care ştim ce poate fi un petic de cer, o felie de pâine, un pat propriu, un cui, un creion – suntem fericiţi pentru ei.

Aprilie 1960

Din camera 18 suntem scoşi după o lună şi risipiţi prin

alte celule. Am norocul să fiu luat odată cu naşul meu şi dus la 24, unde primul om de care dăm e călugărul care m-a creştinat şi care fusese scos două zile după botez.

În noua celulă atmosfera de exaltare şi de interes aprins pentru schimbul de idei nu mai există ca în cealaltă. S-a culcat soarele şi a răsărit luna. După a duhului şi-a focului, urmează o perioadă a deprinderii traiului cotidian. Brusca deosebire de nivel spiritual şi energetic mă pune serios la încercare şi-mi dă de înţeles că lucrul greu nu este să răspunzi unei situaţii aprige, fie ea chinuitoare, ci să deprinzi a rezista frecuşului zilnic al banalităţii. Şi Mauriac, citându-l pe Charles Du Bos: a şti să crezi şi fără acompaniamentul muncii neîntrerupte. Da, aşa e: deodată muzica nu se mai aude, ca şi cum ai fi trecut de colţul străzii. Aici să te văd băiete! La anchetă era o luptă, un vârtej absorbant şi-mbătător în felul lui, dar acum în cenuşiul plictisitor al programului (fie al programului cu totul excepţional din puşcărie care, oricât de altul decât cel din afară, tot o *train-train de vie187* este – şi cât de calculat de gol este: Insul, Timpul şi Ceilalţi) ce rămâne? Ce ai mai propriu, ce eşti: vlaga, osânza, materia cenuşie, hormonii – TU!

Am din fericire drept sprijin pe naşul meu şi pe cuviosul Mina. Viaţa de mănăstire (şi poartă rasa de când era flăcăiandru) l-a pregătit de minune pe călugăr pentru închisoare şi l-a învăţat ceea ce este esenţial pentru a răbda: să ştii să taci, să nu te mire şi să nu te necăjească nimic, să fii surd, să fii hotărât a îndura totul fără a crâcni (fără a cârti zic monahii), cu o *egalitate* oarbă şi încăpăţânată având drept ideal nepăsarea, de nu chiar nesimţirea. Iar dintre acestea cele mai mari sunt: tăcerea şi nepăsarea. Textul biblic (*Iacov* 3,2) – în care se afirmă că cine-şi poate înfrâna gura îşi poate înfrâna trupul întreg şi toată fiinţa – are un caracter ştiinţific

şi experimental întru nimic inferior al unuia de, să zicem, Claude Bernard.

Naşul, aici, se arată din ce în ce mai „spiritualist”, ceea ce în limbajul intelectual al camerei desemnează un amestec de spiritism, parapsihologie şi credinţă în metempsihoză. Spiritismul nu-mi spune nimic. Mihai Avramescu şi Pavel Sim.[188] mi-au dat să-l citesc pe Guénon, care a făcut ţăndări din spiritism – dar e, la mine, şi o reacţie repulsivă personală[189]; cât priveşte însă parapsihologia, la locul ei de îndreptăţită disciplină psihică bazată pe observaţii, nu poate fi contestată. După ce s-a râs atâta de ei, biocurenţii doctorului Giurgea de la Militari sunt acum în domeniul public al ştiinţei.

Dar până şi spiritismul (răspândit pe unde n-ai crede: căpitanul de jandarmi M.D. are un prieten care a fost regele Ludovic-Filip şi cunoaşte o doamnă care e reîncarnarea reginei Elisabeta a Angliei) în atmosfera seacă şi cumplită a celulei, întrucât e altceva decât odiosul concret, bob număratele obiecte utilitare (prici, tinetă, balie, ciubăr, masă, cănită, gamelă, gata) şi lumina brutală a becului, ni se impune ca îmbietor. În orice caz evocă încăperi cu mobile de prisos ori cu lampa stinsă, ceea ce nu-i lucru de lepădat. În celulă orice taină dispare: puţinătatea lucrurilor, cunoaşterea aprofundată a obiceiurilor şi caracterului oamenilor din jur, invarianţa absolută a curgerii timpului. Şi rezultă că printre altele – dar nu departe de apă, somn, closet, vitamine, mişcare – avem neapărat nevoie şi de penumbre, de niţel mister. Orice formă de spiritologie apare binevenind şi purificatoare. Așa încât ascult fără a mă supăra multe relatări despre spirite albe, spirite albastre și spirite roșii, despre Ketty King şi Sir William Crookes (Ketty l-a păcălit pe Sir William: acasă la el îi apărea, când însă ilustrul

fizician a vrut să repete experienţa la sediul Academiei Regale, n-a mai venit; de ce? a întrebat-o apoi şi a primit răspunsul: ca să te fac de râs, drăguţule; *şmecheroasă* nevoie mare) şi mă familiarizez cu Alain Kardec, Léon Denis, Raoul Montendon, Gabriel Delanne şi Sir Russel Wallace. Şiruri de umbre firave se strecoară sfios în celula douăzeci şi patru, conştiente parcă de inconsistenţa lor, dar pline de bunăvoinţă, sărmanele (chiar şi lui Ketty King – în rochia ei bufantă din secolul XVII – nu-i mai arde de pozne, din milă pentru noi), şi îndulcesc întru câtva arşiţa materiei cu stropi de iluzie.

(În această a doua celulă de închisoare se petrece, îmi pare, ceva asemănător cu ceea ce trebuie să se fi întâmplat pe drumul către Emaus. Mântuitorul nu mai e printre ai Săi, mirele a plecat. Dar se cuvine să începi, tu, om, a secreta fidelitate şi un nou fel de fericire, mai în surdină, şi să desprinzi realitatea prezenţei Mângâietorului în locul cel mai neaşteptat, mai arid; în tine. Trebuie să dai tu însuţi mai mult, nu mai eşti simplu spectator, nuntaş, ci participant cu drepturi egale, asociat, făuritor de fericire pe cont propriu. Trebuie să dovedeşti un lucru foarte greu, că nu numai începutul – nunta – e curat, ci şi că traiul cotidian poate fi menţinut la un grad acceptabil de relativă nobleţe şi demnitate. *La fel* ca începutul *nu* e: şi ne doare. Dar tocmai asta e diferenţa dintre copilărie şi maturitate: durerea recunoscută şi răbdată, acceptarea inevitabilei diferenţe de nivel dintre puritatea nunţii şi a sărbătorii şi impuritatea zilelor de rând şi anilor pe şart.)

Jilava, Martie 1960

Greşeala lui Nietzsche, proclamă Al. Pal. în zgomotul

asurzitor al camerei optsprezece (Cine se-nscrie la tun? unde ai pus iar căniţa dom'le? Prapură pe franţuzeşte e *oriflamme*, *abasourdi190* pe englezeşte e *flabbergasted.* Băgaţi de seamă cine mergeţi la tun nu mai e decât foarte puţină apă! Pipetă pe franţuzeşte nu mai ştiu, prinţule, dumneata-ţi mai aduci aminte cum e pipetă pe franţuzeşte?), este că a dispreţuit cele mai virile sentimente şi printre ele pe cel mai îndeosebi viril, de care dau atât de frecvent dovadă eroii homerici sau eroii medievali: mila. Lacrimile sunt şi ele apanajul războinicilor în *Iliada*.

(Mila, aveam să citesc după eliberare, în opera lui Eugen Ionescu, mila nu este sentimentală, domnilor nietzscheeni, ci umană şi bărbătească. Al. Pal. vorbise mai înainte ca vreunul din noi să fi citit acele cuvinte ale lui Eugen Ionescu.)

1934

Manole despre nebunie: cel mai pertinent lucru în privinţa nebunilor l-a spus Şalom Alehem: nebunul nu sparge numai geamurile altuia.

Putem aşadar şti oricând şi oriunde dacă nebunul e nebun adevărat ori prefăcut. Dacă sparge numai geamurile altuia înseamnă că nu e sincer, iar dacă le sparge pe ale lui ori pe ale altora şi pe ale lui nu încape îndoială că e nebun autentic.

Nebuni autentici: 1948, Radu Cioculescu: nu dă la Securitate numele – neştiute de această instituţie – celor (mă număr printre ei) care l-au ajutat la redactarea şi transmiterea în străinătate a unor memorii. 1950, A.L. Zissu: refuză semnarea apelului pentru pace de la Stockholm; le spune celor veniţi cu pantahuza că el e pentru război, îi

beşteleşte, îi alungă – şi nenorociţii, îngroziţi, o iau la fugă dându-şi seama că fiind trei vor fi siliţi să-l denunţe.

Cernica, 1965

Părintele stareţ Roman: vina cea mare a fariseului nu este atât mândria, cât e convingerea că-şi ajunge sieşi, că se poate îndreptăţi de unul singur, că nu are nevoie de Dumnezeu.

Iar despre timp: creştinul e cel care nu trăieşte nici în trecut, nici în viitor, ci numai în prezent. Trecutul nu-l apasă, viitorul nu-l îngrijorează.

(Nu cumva pentru creştin e mai ales valabil versul lui Mallarmé, unul din cele mai frumoase ale limbii franceze: *Le vierge, le vivace et le bel aujourd'hui191*?)

Septembrie 1940

Citesc cu stranii simţăminte de satisfacţie (numai Casandra a ştiut cât e de dureros să vezi că ai avut dreptate), lipite pe ziduri şi stâlpi, manifestele mişcării legionare împotriva lui Carol al II-lea. E un drept la critică pe care autorii manifestelor şi l-au câştigat prin suferinţă. Dar, peste câteva zile, anumite declaraţii şi articole duhnesc a răzbunare şi prea multă pricepere în arta folosirii părţii de unde bate vântul. Copleşitor titlu al unui scurt articol de Iorga: *Să nu fim mojici.*

Jilava, camera 0, Decembrie 1963

Profesorul Vasile Barbu, fost şef al organizaţiei legionare de Vlaşca:

Îţi spun adevărul, îţi vorbesc ca unui camarad, Căpitanul, s-o ştii, era mai presus de orice credincios. Dacă trăia, legiunea nu ar fi ajuns ceea ce a devenit: o a cincea coloană germană. Creştină și românească era legiunea pentru întemeietorii şi fruntaşii ei, omorâţi toţi cu juvăţul de Carol al II-lea. Idealul lui Codreanu a fost Icoana şi după ea ar fi întocmit rânduiala ţării, nu după programul de la Nürnberg. Dar dacă au rămas în viaţă numai un pumn de executanţi şi-n jurul lor nişte zurbagii…

— Spiritului european dr. Al-G. îi reproşează ataşamentul feroce, animalic, pentru viaţă. Europeanul e aproape incapabil de sinucidere: dovadă de lașitate. Asiaticul e mai detaşat, nu atât de jalnic înrobit de existenţă. În creştinism (nu contestă) precumpăneşte cultul vieţii veşnice, dar la european, la omul alb, vede altceva: o frică josnică, o cramponare cu orice preţ, cu preţul oricărei ticăloşii, oricărei crime, de verbul a trăi. Cramponarea asta la viaţă, de câine estropiat, de orb paralitic, de canceros înnebunit de suferinţe şi care tot mai suge vitamine, de trădător care pentru a scăpa de moarte și-a vândut neamul întreg şi tovarăşii toţi, o exprimă cel mai bine pronumele neutru nereflexiv, de lipsă în româneşte: *on veut vivre*[192] sau în nemţeşte: *man will leben.* Formula cea mai deprimantă: *es will leben*[193], aplicată omului.

Iulie 1952

Tata e la fabrica de sticlărie de la Pădurea Neagră, tocmai în Bihor. Împlinind unsprezece luni într-o aceeaşi întreprindere (aproape de necrezut), eu mă aleg cu un concediu de douăsprezece zile lucrătoare. Merg să le petrec la Timişul de Sus, unde maicile augustiniene mai au şi acum

o pensiune (Manole: i-a apucat pe toţi ovreii mare dragoste de mănăstiri şi de catolicism).

Clădirea dinspre şosea a instituţiei lor fiind ticsită, sunt cazat într-o anexă lângă bisericuţă, unde locuieşte permanent văduva ministrului C.194, care a jucat un rol însemnat în crearea localităţii Timiş.

De îndată după sosire, cer voie să-i prezint respectele mele doamnei C.; mă primeşte cu bucurie şi-şi aduce bine aminte de tata.

După câteva zile mă îmbolnăvesc destul de rău; vecina mea îmi aduce pâine prăjită şi ceai. Poartă – ca şi Alexandrina Cantacuzino şi celelalte doamne de la Asociaţia naţională a femeilor ortodoxe române (uneori şi Regina Maria) – o rochie de culoare închisă, de mătase; rochia îi vine până la bărbie şi-n jurul gâtului stă un lanţ lung de care atârnă o cruce masivă de argint. Ori de câte ori îmi aduce pâinea prăjită şi ceaiul, doamna C. îmi face semnul crucii pe frunte.

Februarie 1971

„Eu am venit ca oile mele să aibă viaţă şi să o aibă din belşug.”*Ioan* 10,10 Predica de alaltăieri a părintelui G.T.195 şi scrisoarea din Ottawa a lui Toma Pavel coincid aproape; ca dată, ca subiect.

În amândouă e vorba de tema ospăţului în toată învăţătura lui Hristos.

Orice prilej îi cade la îndemână Domnului pentru ospeţe şi veselire. Se dau mese după o vindecare trupească (*Matei* 8,15; *Marcu* 1,31; *Luca* 4,39 şi 8,55); după dobândirea unui nou adept sau cucerirea unui suflet (*Matei* 9,10; *Marcu* 2,15; *Luca* 5,29); în cazul fiului risipitor sau al vameşului

Zaheu, marea căinţă este aceea care îndreptăţeşte splendoarea serbării. Domnul binecuvântează şi înmulţeşte vinul la nunta din Cana; Maria miruieşte şi ea în timpul unei mese; la Betania a fost masă mare de vreme ce Marta era atât de îngrijorată şi covârşită de treburi.

Nu numai că nu refuză invitaţiile păcătoşilor, dar nici pe ale fariseilor nu le respinge Domnul. Cerul e adesea asemuit cu un ospăţ (*Matei* 22,2; *Luca* 14,15; 22,30); şi ce i se făgăduieşte insului care-şi deschide inima lui Hristos? Cel care, până atunci stătea şi bătea la uşă, acum afirmă: voi intra la el şi voi cina cu el şi el cu Mine (*Ap.* 3,20).

Această neistovită bună dispoziţie şi vrere a Domnului de a sărbători bucuriile prin ospeţe apare proiectată pe tot cursul anilor de predicare; textele: „A venit Ioan nici mâncând nici bând şi spun: are demon. A venit Fiul Omului mâncând şi bând şi spun: Iată om mâncăcios şi băutor de vin, prieten al vameşilor şi al fariseilor" (*Matei* 11,18-19) şi „Căci a venit Ioan Botezătorul, nemâncând pâine şi negustând vin, şi ziceţi: are demon. A venit şi Fiul Omului, mâncând şi bând, şi ziceţi: Iată om mâncăcios şi băutor de vin"… (*Luca* 7,34) sunt clare.

Pavel, urmând pilda învăţătorului său (*Fapte* 16,34) după o biruinţă a binelui (botezul temnicerului din Filipi), *a pus* şi el *masa* şi *s-a veselit* cu *toată casa.*

— A. Schmemann îşi însuşeşte formula materialistă a lui Feuerbach: „Omul este ceea ce mănâncă" şi zice că e o formulă strict biblică şi creştină.

Cine nu mănâncă Trupul Meu şi nu bea sângele Meu…

Tot Schmemann (care-i ortodox): lumea pentru creştin e un ospăţ, imaginea ospăţului apare de-a lungul întregii Scripturi şi este şi finalul, încoronarea ei: „ca să mâncaţi şi să beţi la masa Mea în Împărăţia Mea".

BUGHI MAMBO RAG

…de tipul eintreten, tratt ein, eingetretten; *…de la* vivre *e* je vécus, tu vécus, il vécut… *de la* voir *e* je vis, tu vis, il vit… *spaniola are pentru* a fi *două verbe separate:* ser *și* estar. *Prezentul lui* ser: soy, eres, es, somos, soís, son, *prezentul lui* estar: estoy, estas, esta, estamos, estatïs, estan… nous vécûmes, vous vécûtes… *declinarea sanscrită însă cunoaște opt cazuri: nominativ, acuzativ instrumental, dativ, ablativ, genitiv, locativ, vocativ… de tipul* erkündigen, erkündigte, erkündigt… *prepoziția urmează verbului și-i poate schimba sensul, creându-se astfel vorbe noi, de pildă* to speak up, to give up, to wash up, to drive up…

— Domnul mereu – reiese de pretutindeni – binecuvântează, rodeşte şi multiplică: pâinea, vinul, peştii. El nu apare ca un Dumnezeu al pustiului, pustei şi tundrei, al sterilităţii, uscatului şi pârjolirii, ci al bogăţiei, belşugului, plinătăţii, hranei şi veseliei. Pe cine vrea să vină la El îl aşteaptă bucuria şi banchetul. Nu numai la Socrate şi Platon. (Acela e preînchipuire; pe cât se poate.)

Fericitul Augustin: Marta se îngrijorează și se străduieşte, iar Maria benchetuieşte.

Printre motivele pentru care Domnul se referă aşa des la ospeţe şi îmbie cu mese încărcate (viţelul e mult…) desprind:

a) Pe cel invocat de teologii pricepuţi; teologii pricepuţi nu pun mare preţ pe argumentul invocat de colegii lor mai puţin pricepuţi; Dumnezeu a creat pe om ca să fie slăvit de acesta. Ei formulează cu totul altfel şi-n chip vrednic de măreţia divinităţii scopul avut în vedere: a se da şi omului putinţa de a participa la uriaşa, euforica bucurie de a trăi (viaţa însăşi, ca atare, spune *Catehismul episcopilor catolici*

olandezi, este o minune care-ţi taie răsuflarea). Etienne Gilson196 exprimă lămurit raţiunea pentru care Dumnezeu a creat lumea şi pe oameni. Numai ca să-L preamărim? Ar însemna că-L cunoaştem foarte puţin. „Ceea ce Dumnezeu făureşte nu-s nişte martori care-i demonstrează propria-i glorie, ci fiinţe care se bucură de ea cum se bucură şi el şi care, participând la fiinţa sa, participă totodată la beatitudinea lui. Aşadar nu pentru El, ci pentru noi îşi caută Dumnezeu gloria; nu pentru a o dobândi, căci o are, nici pentru a o creşte, căci este dinainte perfectă, ci pentru a ne-o împărtăşi."

(Nu degeaba tot stărui, tot pisez că Hristos Dumnezeu e un nobil, un gentleman, un boier.)

b) Pe cel la care-mi place a reflecta îndelung: fiindcă numai la ospăţ se bucură omul de bucuria altuia, ba şi are nevoie de această bucurie: ospăţul e cu atât mai frumos şi mai izbutit cu cât toţi cei de faţă sunt mai veseli. Ospăţul este poate – în chip paradoxal – singurul loc în care bucuria celuilalt nu este pizmuită. Şi unde nu există concurenţă, *numerus clausus*; *the more the merrier197*: creşterea numărului comesenilor departe de a constitui o piedică, o primejdie, multiplică bucuria fiecăruia şi a tuturor. Dacă-i aşa, atunci ospăţul realizează condiţia paradisiacă: ea presupune în primul rând capacitatea de a te bucura de bucuria altuia, de a o *împărtăşi.*

Jilava, camera 50 (infirmeria t.b.c.)

Adventiştii din celulă, şi sunt câţiva, îl dispreţuiesc făţiş şi cu înflăcărare pe popa Petcu din Năieni, preot de ţară fără cunoştinţe teologice superioare, căruia îi vin uşor de hac citând – cu nemiluita – textele biblice pe capitole şi versete,

dovadă peremptorie a unei mari familiarităţi cu Scriptura, dar şi obicei de clănţău procedurist. Se uită la el foarte de sus deoarece se încurcă dându-le replica, precum şi fiindcă părintele, răpus de plictis şi mizerie, se oploşeşte în amintirea vinurilor de Istriţa – premiate la concursuri viticole internaţionale – şi a comândărilor unui sat de gospodari cuprinşi.

Ce-i drept, spectacolul pe care-l oferă adventiştii ia adeseori o înfăţişare dramatică: dacă mâncarea e făcută cu o urmă de grăsime sau de carne de cal – la infirmeria t.b.c. se mai întâmplă – ei o resping, se aşază în genunchi, ridică braţele şi-şi aduc jertfa prinos Atotputernicului. Pare artificial, scenografic, însă din partea unor oameni străveziu de slabi, cu frecvente hemoptizii şi înfometaţi de ani lungi de închisoare, gestul ia un caracter foarte concret. În acest timp, părintele înfulecă degrabă, ca toţi ceilalţi. Dintr-odată se află pus în situaţie de inferioritate.

Hotărând să iau apărarea bietului om, foarte de ispravă, încep să învăţ pe de rost textele potrivnice interpretării adventiste (obiectivi şi cinstiţi, tot ei mi le indică şi predau) şi ajungem, preotul şi cu mine, să-i putem combate pe propriul lor teren scriptuar. Respectării oarbe a Sâmbetei îi opunem pasajele fundamentale din II *Cor.* 3,6 (Litera ucide, iar duhul face viu); *Matei* 12,8; *Marcu* 2,28 şi *Luca* 6,5 (Fiul Omului este Domn şi al Sâmbetei); *Marcu* 2,27 (Sâmbăta a fost făcută pentru om, iar nu omul pentru Sâmbătă), *Rom.* 14,6 (Cel ce ţine ziua o ţine pentru Domnul şi cel ce nu ţine ziua nu o ţine pentru Domnul), 17 (Căci împărăţia lui Dumnezeu nu este mâncare şi băutură) şi 22 (Credinţa pe care o ai s-o ai pentru tine însuţi înaintea lui Dumnezeu. Fericit este cel ce nu se judecă pe sine în ceea ce aprobă); I *Cor.* 8,8 (Dar nu mâncarea ne va pune înaintea lui

Dumnezeu) şi 10,27 (Dacă cineva dintre necredincioşi vă cheamă pe voi la masă şi voiţi să vă duceţi, mâncaţi orice vă este pus înainte…); *Colos.* 2,14 (El a șters zapisul ce era asupra noastră) şi 16 (Nimeni deci să nu vă judece pentru mâncare şi băutură sau cu privire la vreo sărbătoare sau lună nouă sau sâmbete).

Cu acest din urmă text, în special, facem minuni printre colegii care urmăresc disputele cu atenţie, bucuroşi de biruinţele ortodoxiei, dar şi admiratori ai tăriei de caracter a sectanţilor.

Când suntem scoşi la baie, Sâmbăta, adventiştii nu consimt să se spele pe trup. Pe mâini, da, şi Sâmbăta: dar nu pe corp. Spectacolul care se repetă săptămânal (suntem în perioada în care direcţia penitenciarelor îngăduie aplicarea regulelor de igienă) scoate în evidență două încăpățânări naive şi dovedeşte o dată mai mult că niţică dreptate este la fiecare. Încleştarea adventistă, nelogică, bucheră, talmudistă e – date fiind suferinţele şi ocările pe care le dezlănţuieşte – şi admirabilă. Dar și gardienii nu sunt cu totul greşiţi cerându-le tuturor deţinuţilor să se îmbăieze. De ce oare nu li se dă adventiştilor posibilitatea să meargă la duş în altă zi? Pentru că Sâmbăta e ziuă de curăţenie în puşcării! Cu duşmănia mai poţi lupta, birocraţia însă nu-i de înfrânt. Părintelui Petcu, primului, şi apoi nouă tuturor ni se cere să-i săpunim cu sila pe camarazii noştri care stau goi sub duș, cu braţele încrucişate peste piept, zâmbind serafic, aşteptând martirajul. Sunt jalnici, caraghioşi şi profund respectabili. Preotul refuză cu fermitate folosirea prilejului ce i se pune la dispoziţie pentru a-şi batjocori necruţătorii adversari. (Iar gardienilor, care cunosc tărăşenia, le vine greu a crede că popa nu vrea să se răzbune.) Refuzăm cu toţii oferta acum adresată întregului colectiv, apoi şi ordinul care ni se dă.

Până la urmă caralii nu insistă şi toată scena se termină cum zic Francezii, în *queue de poisson198*, rămâne baltă ca şi grătarele de lemn fixate sub instalaţia de robinete. De unde însă, când sunt în unanimitate, dreptslăvitorilor abia dacă li se acordă răgazul să se săpuneze fulgerător şi să se clătească şi mai instantaneu, dacă sunt şi adventişti de faţă, gardienii, spre a-i provoca, a-i necăji, a le face râcă, prelungesc dinadins şi mult şederea la baie, dau apă caldă din belşug: dreptslăvitorii pleacă sătui de curăţenie şi îmbăiaţi cu adevărat.

Cu puţina apă pe care o primim în celulă, renunţând la orice lăut, îi ajutăm pe ucenicii căpitanului William Miller să se spele *ei* pe tot corpul Duminica dimineaţa.

— Traian Crăcea, tânăr ardelean, înfocat şi iscusit predicator adventist, este singurul din tagma lui care admite posibilitatea mântuirii celor ce nu fac parte din sectă. (Martorii lui Iehova sunt şi mai exclusivişti: la ei mântuiţii sunt limitaţi numeric.) Crăcea vorbeşte de Hristos cu lacrimi în ochi, adevărate, nu ca ale eroului balzacian care-şi plângea iubita inaccesibilă, pierdută dincolo de gratiile bisericii.

Jilava, camera 13

Teoria lui Nemo199 şi a mea despre *Doktor Faustus* al lui Thomas Mann. I-o rezum lui Nicolae Balotă, care o ascultă cu mult interes.

Doktor Faustus este o carte concepută pe trei planuri, din care două iniţiatice.

Primul plan, al lecturii naive: Serenus Zeitblom e un om cuminte şi normal, Adrian Leverkühn e un dement. Artiştii ăştia sunt de fapt nişte demonici. Arta e primejdioasă.

Planul lecturii a doua, ori al iniţierii de gradul întâi: Serenus Zeitblom e un prostănac neinteresant, Adrian Leverkühn este artistul în toată veracitatea lui; arta presupune o doză de nebunie, numai aşa poate fi creatoare şi justifică insipida existenţă a lumii.

Planul lecturii a treia, ori al iniţierii superioare: dreptatea e a lui Serenus Zeitblom, nu în mod searbăd, ci paradoxal, frenetic, kierkegaardian. Adrian Leverkühn e cu adevărat nebun, idealul este un Zeitblom efervescent. Credinţa babelor e deci bună? Bine e să mergi la biserică şi să aprinzi lumânări? Desigur. Dar *nebuneşte.* Efect de zoom: normalul, dacă e practicat cu entuziasm, e superior nesăbuinţei. Viaţa cumsecade *considered as one of the fine arts200*!

Îmi aduc aminte de teoria lui Manole despre necesitatea creării unui *partid al moderaţilor violenţi* (ori al *conservatorilor în trenchcoat*) menit să apere cu ultima vehemenţă – soreliană – echilibrul, raţiunea şi cumsecădenia.

Februarie 1931

Ceai la Anetta, cu numeroşi invitaţi. Manole a consimţit să vină şi el, după îndelungate stăruinţe din parte-mi. Declară că nu-l interesează o adunare de ovreiaşi procomunişti ori vag de stânga. În timpul mesei (bufet rece) recunoaşte că există şi lucruri onorabile care se pot spune despre Karl Marx. Care sunt acele lucruri onorabile? vrea să ştie Belu Z.201, niţel curios, dar mai ales răbduriu-dispreţuitor. (Se vede bine că tânărul ăsta îndrăzneţ nu e lămurit. Să-l ajutăm – lămurim.)

Bunăoară, zice Manole, faptul că luase de nevastă o

nemţoaică grasă şi de familie foarte bună. Când Engels a vrut să ia în căsătorie o muncitoare, doamna Marx l-a ameninţat că nu-l va mai primi în casă. Apoi Marx avea o barbă splendidă şi era un bărbat frumos. Şi bea zdravăn, ce-i drept mai mult bere – constată Manole cu părerea de rău a omului silit să recunoască şi defectele unei personalităţi altminteri fără cusur –, dar ţinea la băutură şi într-o zi o englezoaică beţivă s-a amorezat pe imperiala unui omnibuz de el şi de barba lui.

Belu Z. fierbe. (Provocare!)

Că îi plăcea să se plimbe prin Londra cu omnibuzul, de preferinţă pe imperială, continuă Manole. Iar despre Lassalle s-a spus un lucru cât se poate de onorabil. L-a spus Bismarck: îmi este adversar politic, mi-ar face însă plăcere să-l am vecin de moşie.

Toţi stângiştii întorc plictisiţi capul şi – după un moment de pauză grea – îşi îndreaptă iarăşi atenţia spre sandvişuri, spre sticle.

1968

La ieşirea din brutărie, un cerşetor bătrân, mic, discret.

Îi dau trei sau patru lei.

Îşi scoate respectuos pălăria şi-mi mulţumeşte îndrugând lung. De ce nu ştiu – amintirea tatei, asemănarea fizică (de mititel gârbovit), gestul atât de politicos, ruşinea de a fi salutat de un moşneag pentru câţiva lei, năvala în memorie a scenelor de puşcărie revelatoare ale bietei condiţii umane? —, dar izbucnesc într-un plâns cu hohote în mijlocul străzii, ca nebunul.

Gherla, 1962

Virgil B.202, cu ochi de veveriţă, micuţ, tras prin inel de felul lui, iar acum scheletic, oprit în dezvoltare, căruia hepatita infecţioasă i-a lăsat o piele cerată de nuanţă verzuie, e puşcăriaş de la şaptesprezece ani. Când îi fac cunoştinţa are douăzeci și cinci. Privirea, mişcările, iuţimea, neastâmpărul, gesturile de titirez, setea de cunoaştere, supărările din te miri ce sunt toate de copil. Ştie de necrezut de multe lucruri, unele ţin de rubrica enciclopedică a unei reviste de ştiinţă şi tehnică pentru tineret. Spre pildă, tabelul lui Mendeleev în întregime, pe grupe, subgrupe şi perioade, simbol de simbol. Îl învăţ şi eu, împreună cu maiorul Ilie Șerbu; vârsta, la acesta din urmă, n-a obosit pornirea spre învăţătură; şi nici n-a curmat elanul spre bine.

Virgil e pasionat de existenţialism, despre care a mai auzit; i-l expun, iar şi iar. Îi povestesc şi piesele lui Ionescu: îl farmecă. Deşi trăieşte izolat de lume, între pereţii groşi ai fostului fort Jilava, sau între ai clădirii tereziene (martinuzziene, când trece la zarcă) de la Gherla, lui Virgil spiritul generaţiei şi aerul timpului (*încotro suflă vântul veacului*) îi dau antene speciale care-i înlesnesc priceperea şi-l ajută să ghicească pe sărite.

Tot vorbind cu el despre existenţialism şi tot privind în jur (suntem într-o cameră rea), îmi formez părerea că – descriptiv şi expozitiv – existenţialismul are dreptate. Întocmai aşa e viaţa cum o vede existenţialismul, aşa arată lumea când lipsesc naiva credinţă în Dumnezeu şi iluziile moralei. Da, *zidul, greaţa şi mâinile murdare203* (murdare de pe urma compromisurilor şi trădării, dar şi inevitabilului frecuş cu zilele) definesc oribilul univers din care Hristos nu mai face parte. (Apartamentul părăsit de oameni, năpădit de şoareci şi păsări de noapte.) Descrierea este cu totul

neexagerată, a existenţialiştilor; numai soluţia lor e greşită. Sau mai bine zis nu cunosc soluţia: străpungerea zidului până la Iisus mângâietorul. (Mângâietorul dar și revelatorul, liniştea dată creştinului este și ea întemeiată pe *cunoaștere*, întru nimic mai puţin decât cea dobândită prin budismul indian ori zen.) Şi e de mirare: unii existenţialişti au fost prin închisori: cum de n-au găsit mijlocul de a trece prin ziduri?

BUGHI MAMBO RAG

...Nemţii pe colonelul Sturdza l-au primit foarte corect, dar rece. Dovadă că pe atunci mai exista un simţ al onoarei militare... Iar când a venit Mackensen în teritoriul ocupat, la Bucureşti, să-l vadă pe Carp, bătrânul germanofil a ieşit în capul scării și l-a dat afară... Ce spui, domnule? de unde ai scos-o și p-asta? E absolut fals... îi spune Marcellus lui Demetrios...

— André Gide: cititorii și urmaşii lui s-au bucurat grozav de cuvintele ieşite din gura lui Ivan Karamazov: dacă nu există Dumnezeu, totul este îngăduit.

Raţionamentul e simplu: de vreme ce Dumnezeu nu există, opreliştele nu mai au nici un rost, poţi face – netulburat – orice. Dar viziunea aceasta libertină şi liniştitoare (iar mama tot a murit, nici nu mai e nevoie să plec în Algeria) pierde din vedere o altă ineluctabilă consecinţă a formulei. Dacă Dumnezeu nu există înseamnă nu numai că insul îşi poate face de cap, ci și că natura şi universul nu mai au nici o îndatorire faţă de om. Cine mai poate spune, dacă așa stau lucrurile: nu e drept? Ori: de ce ni se face nedreptate? *Totul e îngăduit și împotriva* fiinţei raţionale; totul e îngăduit şi forţelor oarbe ale naturii, coincidenţelor ironice ale hazardului, urzelilor complicate ale destinului. Totul este posibil: este posibilă batjocura,

terfelirea, absurditatea. (Fără a mai vorbi de urmările pe plan concret: omorurile, atacurile, violenţa – sunt şi ele neplăcute când trec din cărţi în stradă, întrebaţi-i pe locuitorii marilor metropole după ora opt seara.) Ştiu eu pe *cineva* care s-ar veseli să fie aşa: să nu mai fie limitat, să nu mai fie silit să se grăbească.

Iubitorii de raţiune şi dreptate – printre care s-au recrutat îndeobşte necredincioşii – ar trebui să-şi dea seama că ei, mai mult decât oricine, au tot interesul ca Dumnezeu să existe. Să nu dea acest contestat Dumnezeu nimănui să ajungă a-şi dori ca Dumnezeu totuşi să existe şi să nu ne fie îngăduit chiar orişice.

(Oare Troţki şi alţi surghiuniţi ai idealului comunist n-au fost – aşa, niţel – bucuroşi că există totuşi ţări cu alte regimuri în care s-au putut refugia?)

Ianuarie 1955

Orele 14. Telefon al părintelui Mihai. Sunt convocat la orele 16. Voi vedea de ce. S-a petrecut ceva rău? Vreo boală?

— Sunt eu om să mă adresez (traducerea din franceză: *suis-je homme à…*) unui avocat în caz de boală? Îl *aud* surâzând la celălalt capăt al firului.

În odăiţa-hol din casa parohială a schitului găsesc lume multă de tot, numai cremă şi elită. Mă lămuresc de îndată asupra temei reuniunii. Părintele Cleopa204, spiritualul Mănăstirii Slatina, călugăr de origine ţărănească şi cu reputaţii de sfânt, şade pe scaunul oaspetelui, iar acesta e pe un taburet la picioarele lui, cuminte şi cucernic, foarte prevenitor şi niţel prea supus. De ce oare gestul acesta de firească smerenie pare călcat pe vorbele din *Fapte* 22,3? Dacă cel ce stă la picioarele maestrului e Pavel, cel de pe

scaun nu mai e decât Gamaliel.

Părintele Cleopa, destul de tânăr, simplu, vorbitor înlesnit, cu privire blândă, părul, barba şi mustăţile foarte negre, și purtare serioasă. I se pun tot felul de întrebări şi răspunde la toate nu numai cu multă răbdare şi dreaptă socotinţă, dar și cu vădită atenţie, reflectând îndelung. Codin Mironescu[205], Todiraşcu[206], Pillat, Alice Voinescu, Mihai Musceleanu, doctorul Voiculescu[207], Alexandru Duţu, mulţi tineri cu ochi aprigi şi calzi ascultă răpiţi şi se cunoaşte că au parte de fericire. Unii dintre ei, ca Pavel Sim., Virg. Cd.[208] şi alţii studiază teologia în orele libere şi dau examenele *clandestin.* Da, ăştia n-ar pleca întristaţi de la Domnul.

Se stă până târziu de tot, de parcă somnul, odihna, oboseala, treburile, orariile n-ar exista. Şi nici nu se află un samovar, ca la Ruşi.

Eu însă plec îngândurat; de ce ascult din afară toate lucrurile acestea îmbietoare, de ce mi-e teamă să fac pasul hotărâtor?

August 1970

Mai toţi cei ce-l ascultau pe cuviosul Cleopa la Schitul Maicilor au trecut în răstimp prin închisoare ori măcar pe la Securitate. Părintele Mihai constituie o excepţie. Alţii au murit.

Părintele Cleopa – după ce a trăit vreo patru ani în pădure (mâncând mai mult rădăcini, neavând posibilitatea să aprindă focul – fumul ar fi fost reperat –, susţinut de câţiva ţărani, dar nu pe vreme de zăpadă – urma paşilor ar fi pus organele de represiune pe drumul cel bun, vieţuind în bună vecinătate cu fiarele) – e acum la Sihăstria, ca simplu călugăr.

Dinu Pillat şi cu mine, plecând de la Văratec, ajungem la Sihăstria pe la ora prânzului. O zi măreaţă de August: lumina şi peisajul aparţin lumii nestricăcioase de după învierea de obşte. Neprihănirea, din toate părţile, te izbeşte, te ia de gât, te învinge.

La căsuţa de pe măgură a părintelui Cleopa ajungem cu greu. Se vede că fostul prigonit se fereşte ori e supravegheat, ori amândouă. Izbutim, prin intervenţia unor monahi cărora le explicăm ce-i cu noi (şi partea asta ia mult timp), a fi primiţi. Călugărul cu părul şi barba de-un negru intens, care se ţinea atât de drept, e cărunt acum şi împuţinat la trup. Ne opreşte cu bucurie mai bine de trei ceasuri la el, a rămas acelaşi vorbitor fluent. Ne învaţă despre ispite şi distincţia ce trebuie făcută între ispitele din stânga şi cele din dreapta. Ispita din stânga, o ştim cu toţii: e a patimilor, a viciului, a răului. Dar se mai află şi una din dreapta, e mai surprinzătoare, provine din virtuţi şi calităţi, din dorinţa de a face binele. (Evlavia satisfăcută de sine. Binele impus cu sila. Dumnezeu e sus în cer, toate-s bune pe pământ. Am har, ce-mi pasă, mă duc să-mi rod osul în colţişorul meu. Literatura pilduitoare, mieroasă. Moralitatea osânditoare.) Putem cădea şi, prin aceasta, siguranţa nu încape nicăieri. *Vivere pericolosamente209*. Monahul cunoaşte lozinca nietzscheană la fel de bine ca Mussolini. Viaţa monastică e tot atât de plină de greutăţi, hârtoape, viroage, coclauri şi deznădejdi ca cel mai negru roman existenţialist. Unde te-ntorci, numai capcane. *Parois*, zic existenţialiştii francezi. Ce salt se cere!

La ieşirea din mănăstire ne întâmpină iar natura: numai verde şi albastru, strălucire calmă şi distinsă. Ce mai prefăcătorie! Ispită din dreapta şi ea!

— La ispita din dreapta cred că se referă şi C.S. Lewis în cartea lui despre draci. Exemplul pe care-l dă e mărunt,

dar cu perspective imense:

„Diavolul păzitor” al unui Englez oarecare îl îndeamnă din răsputeri pe muritorul asupra căruia „veghează” să se jertfească într-o chestiune care-l preocupă: aceea specific britanică a ceaiului. Muritorul ar vrea să bea ceaşca de ceai de la ora cinci pe terasă. Nevasta şi soacra preferă să o bea înlăuntru. Cedează, îi suflă diavolul, fii smerit şi bun, altruist, jertfeşte-te, fă-le pe plac. Omul își bea așadar ceaiul cu ele, şi toată vremea se simte nefericit şi nedreptăţit, băutura i se opreşte în gât, blestemă în minte ambele femei care la rândul lor văd bine că le-a făcut concesia în silă şi simt cum le cuprinde antipatia. Diavolul jubilează. Trei exemplare în perspectivă.

Ce trebuia să facă muritorul? *Să nu meargă prea departe pe calea virtuţii* într-o chestiune secundară, să-și recunoască limitele; să fi spus, deschis şi simplu, că-i este mai plăcut a lua ceaiul pe terasă, chiar singur. Ele ar fi stat înlăuntru, el afară, toată lumea era mulţumită, „spiritul de jertfă” lipsită de dreaptă socotinţă (și pus în aplicare unde nu avea ce căuta) era învins şi, la un *mai mare nivel de modestie*, nici unul din cele trei suflete nu ar fi apucat-o pe meandrele resentimentului şi iritaţiei – meandre care pentru dracii mărunţi sunt un predilect şi adevărat *corso.*

— Dr-ul Al-G. protestează împotriva superiorităţii pe care o recunosc eu creştinismului asupra hinduismului. Dragostea, după el, nu lipseşte câtuși de puţin din brahmanism şi budism. Cea mai mare bucurie pentru un ins nu este să ajungă el în Nirvana, ci să ajute pe alţii să parvină la stadiul final al avatarurilor. Dovadă *e bodhisattva Avalokitesvara*, a cărui desăvârşire i-ar permite să aibă oricând acces la Nirvana; el totuşi refuză ieşirea din ciclurile reîncarnării şi, din afecţiune şi milă pentru oameni, rămâne

în lume sub formă de *dalai-lama.*

Eu: ca să-i îndrume către ce? Tot către neantizare.

În ruptul capului nu pot înţelege cum de li s-a părut dintr-o dată multor creştini europeni că religia lor de nu este chiar de tot rea, e totuşi în mare măsură inferioară celor asiatice.

Budismul? Dar budismul e o soluţie uşoară. Te retragi – şi gata. E o renunţare, repliere. Creştinismul e nespus mai greu şi mai complex – e teandrie. Fără a înceta să fii om trebuie să fii şi Dumnezeu, în acelaşi timp. Nu cere capul bisericii creştine şi el răstignirea trupului? Însă nu pentru obţinerea unei stări de împietrire, ci ca mijloc de total devotament. Confucius? E o foarte savantă şi înţeleaptă politeţă (în sensul etimologic). Yoga? Mi se pare, în fond, o gimnastică: psiho-somatică desigur, bună, utilă, dar strict funcţională ca orice calistenie. Zenul e o contemplaţie: care-i este sensul, oscilant?

Chemarea stoicismului rămâne vie pentru mulţi oameni superiori, şi acum. Stoicismul e nobil, cine ar putea s-o conteste? Dar e *acru.* Stoicul e demn, surâsul lui totuşi e crispat, amarnic şi plin de resentiment; de tăcută (stăpânită, fără-ndoială) îmbufnare.

Creştinismul nu-i nici acru, nici temător în faţa vieţii. Nu propune o fugă, ci altceva nespus mai greu şi mai eficient, transfigurarea. Acest ceva e temerar şi măreţ.

Dar să nu se creadă cumva că prin creştinism ne este vătămat egoismul: la drept vorbind, a fi bun e cea mai egoistă dintre soluţii, investiţia care asigură dobânda cea mai ridicată.

1940

Teoria lui Salom Aş (în *Der Krieg geht weiter210*): evreii nu l-au primit pe Hristos drept Mesia pentru că nu se puteau învoi ideii că Binele final şi Adevărul adevărat s-au arătat şi deci se ştiu.

Voiau să le mai lase în viitor, grele încă de alte nădejdi, învăluite încă în nedezvăluite văluri.

Nu contestau măreţia învăţăturii noi, dar a-L recunoaşte pe Hristos însemna să admită că Descoperirea s-a făcut, *că asta e.*

Ei preferau să-şi păstreze mai departe visările, neconturate; poate că va fi ceva şi mai şi…

Văratec, 1971

În postul Sântei Marii mă spovedesc părintelui Calinic.

Printre altele: un fost coleg de puşcărie mereu vine să mă tapeze; duhneşte a băutură şi uneori îmi aruncă-n obraz poveşti sfruntate: că i-a murit copilul şi îi lipsesc banii de înmormântare – mie care ştiu că nu e tată. I-am dat ce i-am dat, apoi l-am respins. Simt totuşi o nelinişte. Dar ce să fi făcut cu un beţiv!?

Să-i fi dat, mă întrerupe duhovnicul. Când mai vine, dă-i, nu-l judeca! Şi eu – zice – am un prieten beţiv, un nenorocit şi când vine pe aici îl omenesc. Dă-i!

Cât de bine îmi pare că m-am făcut ortodox.

Văratec, 1970

Maestrul şi Margareta de Mihail Bulgakov, recomandată stăruitor de Pillat.

Diavolul Behemoth, cu doi colegi, vine pe pământ, în Uniune, luând chip de motan negru care duce cu el un

Primus.

Motan negru, desigur, e perfect pentru un drac, de ce însă cu Primusul?

(Zât! îi spune taxatoarea, motanii n-au voie să călătorească în autobuz!)

Primusul acesta face toţi banii şi este cheia cărţii, şi e dovada genialităţii autorului.

Pentru că *aşa oameni, aşa draci.* Behemoth e un mare demon trist, un prinţ răzvrătit al întunericului. Dar ştie unde s-a întâmplat a nimeri şi – lepădându-şi mantia byroniană ori goetheană, mantia luciferică şi somptuoasă – se dă pe brazda şi pe măsura parohiei. Primusul e aferentul simbol batjocoritor (*diabolo*: a despărţi, a batjocori) al civilizaţiei sovietice după cincizeci de ani consacraţi făuririi unei societăţi exclusiv preocupată de bunuri materiale şi de prosperitate, după cincizeci de ani de construire a comunismului – triumf al bunei stări.

Când dracii trec în zbor peste case şi cu asmodeice puteri le ridică acoperişurile, ce se vede? Se zăresc lungi şiruri de coridoare unde, întoarse de la muncă, gospodinele sovietice gătesc fiecare pe câte un Primus masa de seară.

Ăsta e comunismul! Ăsta şi nu altul: tovarăşul de la raion, spaţiul locativ, certificatul de origine socială, delaţiunea obligatorie, cozile, primusul. În vreme ce un miliard şi jumătate de imbecili, în Occident, oftează, manifestă, răpesc, urlă, scriu, se despoaie, îşi lasă barbă, fac dragoste în public, aruncă cocteiluri Molotov pentru a realiza idealul: Primusul, maşinuţa cu gaz a sărăcimii.

Gospodinele, ele, n-au ce face. Dar la gândul miliardului aceluia şi jumătate, cine stă să se gândească, îl apucă nebunia.

Alt comunism? Dacă s-ar fi realizat altundeva era

altfel? Când l-om face noi va fi altceva.

Iluzii, prostii. Tot cu aceleaşi elemente constitutive veţi lucra. Tot acolo veţi ajunge. Tot la acelaşi rasism social, marxist nu mai puţin decât leninist (deşi ar fi, poate, om cumsecade, deşi burghezia a jucat un rol progresist, n-avem ce-ţi face: eşti cum eşti, şi *cum altfel nu poţi fi*, trebuie aşadar să fii osândit).

Ăsta e, nu altul. Răzbunător. Mic. Împuţit. Mahalagesc. Pizmaş. Credincios al treimii: ură, bănuială, invidie. Cu gură de ţaţă şi ură de slugă. Societatea bunei stări, unde bucătăria e Primusul de pe coridor.

Ştiu ei, demonii, cum să se întrupeze, nu întâmplător.

BUGHI MAMBO RAG

...În gară la Teiuş de cine dau? De Dragomireanu, mergea spre biroul şefului de gară. Conu Alecu rămăsese în vagonul ministerial. Voia să mănânce o omletă și-l ruga pe şeful gării să dea dispoziţii la restaurant să i-o prepare și să i-o servească în vagon. Mă reped la conu Alecu. Era în drum spre Gherla, la Hossu211, să-l roage să stea el de vorbă cu Maniu să vină în Octombrie la încoronare la Alba Iulia. Maniu refuza. Conu Alecu era binecunoscut în Ardeal încă dinainte de război, din vremea când venea sub numele de Ion Brad să aducă ajutoare pentru şcolile româneşti. Își punea mare nădejde în Hossu, episcop tânăr și suflet mare. Am mâncat și eu din omletă... Aş, ţi-ai găsit, n-a venit... N-a venit și ziarele din Budapesta au putut scrie Erdély non coronat... *Dumnezeu să-l ierte, că a murit ca un erou și un martir...*

Toamna 1964

Pe Nichifor Crainic – deţinutul care, la Aiud, pentru o

gamelă de arpacaş sau o ţigară spunea că nu există Dumnezeu – îl osândesc toţi la ieşirea din închisori, după graţiere.

Rămâne de văzut ce-ar face protestatarii după patrusprezece ani de regim celular.

Dar la *Glasul Patriei212* se înghesuie toţi să scrie, acum, în stare de *libertate*!

Scârbă. Nonsens.

Sunt oare şi eu printre ultimii douăzeci şi nouă de legionari?

În *Setea și foamea* (actul III), Eugen Ionescu a rezolvat definitiv problema: după două săptămâni de înfometare şi de trecere a vaporilor de ciorbă pe la nas, ateul recită în genunchi Tatăl nostru iar credinciosul se leapădă de Cel Atotputernic proslăvind pe Darwin.

Şi nu ne duce pe noi în ispită. Darul suferinţei nu-l are oricine, cu tortura e ca şi cu şperţul: totul e să nu încetezi a stărui, mărind oferta, până ajungi la preţul respectiv.

Topaze213: e incoruptibil, cere o sută de mii de franci! Orwell: există pentru fiecare câte o tortură *irezistibilă.*

— Dumnezeu, iertător, nu pedepseşte mereu păcatele şi greşelile noastre. Diavolul, treaz, nu ne trece cu vederea nici o faptă bună. (De partea cealaltă a ecuaţiei semnul valorilor se inversează.)

De aceea este atât de greu de făptuit binele, pentru că întâlneşti la tot pasul îndârjitele împotriviri şi iscusitele piedici ale celui viclean.

Nietzsche: „Suntem îndeosebi sancţionaţi pentru virtuţile noastre”.

De îndată ce ia hotărârea de a face binele, omul îşi asumă o răspundere imensă şi-şi bagă de bună voie capul în laţ. Ce-i drept, binele fiind de esenţă divină, voitorii de bine

dau dovadă – e un punct asupra căruia trebuie să dăm dreptate diavolului – de mare cutezanţă şi chiar de trufie. Oricum, înainte de a te avânta în domeniul binelui este necesar a şti că treci pe *teren minat.*

Proverbele constată cinic situaţia: „Dai, n-ai”, „Dai cu baniţa, scoţi cu lingura”, „Dai cu mâna şi alergi cu picioarele”, „Dai un deget şi-ţi ia toată mâna”, „Pe cine primeşti la masă, te scoate din casă”, iar Apostolul, de fapt, nu gândeşte altfel când scrie (*Rom.* 7: 15, 18, 19) că nu face binele pe care-l voieşte, ci răul pe care nu-l voieşte.

Răul poate să-l facă oricine, cât de nevolnic ar fi. Binele însă e numai pentru sufletele tari şi firile călite. Răul: lapte pentru copii; binele: carne pentru adulţi. G. Duhamel creând pe bietul amploaiat Salavin, pornit dintr-odată pe sfinţenie şi sfârşind înfrânt a înţeles cum stau lucrurile. Sfinţenia şi bunătatea nu-s la îndemâna oricui. Una-i să baţi mingea pe maidan, alta să faci scrimă. Se cere o pregătire, un antrenament aspru. Pentru această cauză se mortifică (şi se întăresc) monahii în fel şi chip înainte de a îndrăzni s-o apuce pe calea faptelor bune.

Păcat de ioghini că urmăresc depărtarea de lume, dincolo de bine şi de rău, iar nu facerea binelui şi trăirea dragostei, pentru că de pregătit ar fi bine pregătiţi.

Filmul *Viridiana* al lui Bunuel, socotit de mulţi anticreştin şi scandalos, reprezintă şi el o perfectă intuire a pericolului de a căuta sfinţenia de unul singur şi pe cale idioritmică. *Viridiana* este o justificare a bisericii şi a mănăstirii şi o demonstraţie a puţinei noastre priceperi în a ne însuşi şi aplica învăţăturile lui Hristos.

— Erezia smereniei, a falsei smerenii, oarecum antipodul alteia: angelismul.

Ispita de a te lăsa osândit la muncile veşnice şi de a

merge în iad din atâta dragoste pentru Hristos încât să tânjeşti a săvârşi jertfa care constă în a te lipsi de El, ispita aceasta logică şi dementă a descris-o Papini într-una din nuvelele lui.

Târcoale le-a dat ea şi janseniştilor, care zice-se că le recomandau monahilor de la Port-Royal să nu se împărtăşească vreme îndelungată pentru a suferi subtil şi aprig stând departe de Hristos.

La moartea lui N. Iorga, Ct. N. a vrut să trimită din Germania următoarea telegramă lui Horia Sima: „Am cerut să fiu înscris în legiune în ziua asasinării lui Codreanu, cer să plec din legiune în ziua omorârii lui Nicolae Iorga".

Dar n-a făcut-o, din smerenie.

Dar ispita falsei smerenii – a ne abţine de la fapte bune şi bucurii legitime – este la urma urmei totuna cu păcatul lui Iuda. Şi Iuda s-a resemnat, s-a smerit afundându-se în rău.

Din smerenie să cedăm, să ne resemnăm a fi mişeii ce suntem.

Explicaţia raţionamentului care pornind de la modestie şi umilinţă ajunge la demonism o putem afla numai în opera lui Chesterton, care a definit nebunia drept forma supremă a logicii.

Desigur, raţionamentul eroului papinian: îl iubesc pe Hristos – Hristos ne cere să ne jertfim pentru El – care jertfă poate fi mai mare decât a renunţa în veci la El? — să comitem, aşadar, acele crime şi netrebnicii care să ne deschidă cu siguranţă porţile iadului, este cât se poate de logic. Atâta doar că nu este decât logic, prin urmare dement.

Ca însuşire principală a omului, călugării ortodocşi nu socotesc nici bunătatea, nici inteligenţa, nici dragostea, credinţa, răbdarea, evlavia ori sfinţenia, ci dreapta socotinţă, care este o virtute foarte complexă şi greu de exprimat în

cuvinte. (Are o formulă tot atât de vastă ca polimerii de bază.) În dreapta socotinţă intră, precis, tainic drămuite, şi bunul-simţ şi înţelepciunea şi cuminţenia şi voinţa adăogite celor de mai sus. Nici una din virtuţi nu e absolută – nici chiar adevărul –, doar iscusita cumpănire a multora ne poate ajuta să ne ferim nu numai de rele (aceasta-i destul de uşor), ci şi de savante boroboaţe şi sofisticate erori.

Peste logica de fier a dementului nu se poate, din nefericire, trece pe calea raţiunii, ci numai prin recunoaşterea adevărului constatat de Chesterton, că logica pură, nesprijinită şi necompletată de celelalte însuşiri benefice, este o boală primejdioasă, ba chiar funestă.

Erezia falsei smerenii calcă şi peste îndemnul de a *cuceri* cerurile. Nu ni se cere deloc resemnarea, ci ambiţia, depăşirea. Ni se cere, adică, dragostea concretă care e totuna cu a dori *prezenţa* mirelui, voinţa de a fi alături de El. Partea Mariei, partea cea bună. Noi nici nu trebuie să urmărim a fi undeva anume – rai, Tabor, Golgotă, Cana –, ci numai să fim alături de Hristos care este, El, adevărul, calea şi viaţa.

Erezia falsei smerenii se opune şi textului fundamental din *Apoc.* 3,20 unde Mântuitorul făgăduieşte celui ce ascultă de poruncile Lui că va veni la el şi va cina cu el. Hristos vrea să fie *împreună* cu noi, ne cere răstignirea trupului ca să putem ajunge a fi una cu El, iar nu pentru a ne îndepărta iremediabil de El în fundul iadului, în geroasele coridoare aseptice ale demenţei silogistice.

În tot acest deşert (ori labirint?) numai dreapta socotinţă ne poate ajuta, pentru că e *simplă.*

— Nevoinţa – rusească îndeobşte şi cunoscută ca a *iurodivîilor* – reprezintă o formă foarte specială de sfinţenie. Este a celor(a) care se prefac a fi proşti (proaste), imbecili(e), nebuni(e), aiuriţi(ite) spre a stârni dispreţul şi a

provoca jignirile. Cazul călugăriţei Isidora, *Isidora nebuna*, folosită de colegele ei numai pentru muncile josnice şi privită ca o descreierată până în ziua când e dată-n vileag de un mare pustnic, spre ruşinarea celorlalte.

Mortificarea subtilă; este adevărat că e cumplită şi deci foarte meritorie, dar e pe tot atât de primejdioasă şi de echivocă:

a) mai întâi că implică punerea celorlalţi în stare de păcat (îi provoci să fie nedrepţi, reuşita planului tău presupune lipsa lor de compătimire, scontează pe răutatea lor); b) apoi este pricina de poticnire pentru o mulţime de nevinovaţi care vor confunda credinţa cu ţicneala; c) în sfârşit, pune nobila înţelepciune sub obrocul smintelii, compromiţând-o.

Totul se petrece în regiuni extrem de labile, pe nişte nisipuri mişcătoare; se dansează pe vulcan, pe muchie de cuţit, de unde căderile se pot produce oricând.

Fără a mai vorbi de încă o primejdie: aceea ca prefăcutul(a) imbecil(ă) și aiurit(ă) să nu care cumva să ajungă a-şi transforma cu timpul rolul în realitate şi a deveni cu adevărat ceea ce pretinde a fi. Consideraţia aceasta e poate cea mai gravă şi scoate în evidenţă constatarea că o viaţă creştină nu se poate întemeia pe o pretenţie, o mască, o inducere în eroare, o păcăleală. Altfel spus, o făţărnicie.

— Biserica întotdeauna a mers pe drumul echilibrului şi al bunului-simţ, uneori niţel comun. Pe cărările sofisticate au mers ereziile. Fiind rafinate, au şi părut superioare şi au cucerit îndeosebi minţi ascuţite, cărora nu le vine a crede că dreapta socotinţă este, ea, în simplitatea ei, suveranul rafinament.

— De vreme ce Hristos este cel care a înviat – iar de n-a înviat Hristos la ce bun suntem creştini? — nu putem năzui

spre iad, sălaş al morţii.

Mi-au spus şi mie Al. Pal. şi Anetta că am fost lipsit de smerenie şi de compasiune faţă de un biet bătrân, că dacă am refuzat să fiu martor al acuzării, să dau declaraţii, să mă reeduc etc. — ca atâţia alţii, ca atâţia oameni de treabă şi de valoare – a fost numai din orgoliu. Şi poate că le-aş fi dat dreptate dacă nu eram bine edificat cu privire la erezia falsei smerenii.

Şi nu cumva este *această* smerenie – care e totuna cu intenţia de a statornici netrebnicia omenească, de a interzice omului să iasă dintr-însa şi să se depăşească – nu cumva este ea însăşi o paradoxală trufie, colorată de ridicol ca dezarmanta frază a unui episcop francez: în materie de umilinţă creştină, desfid orice concurenţă?

BUGHI MAMBO RAG

Sectantul B.: Dvs. aţi minţit vasăzică la anchetă. Generalul A.V.: Da. Sectantul B.: Şi ziceţi că sunteţi creştin? Dvs. nu ştiţi că minciuna este interzisă de Dumnezeu? Generalul A.V.: Ştiu. Dar nu pot aplica principiul fără discriminare. Sunt obligat să spun adevărul, dar nu tot *adevărul şi nu oricui. Sectantul B.: Ba da. Tot adevărul şi numai adevărul oricui. Minciuna ne este interzisă. Generalul A.V.: Chiar dacă nenorocesc pe un altul? Sectantul B.: Chiar. Generalul A.V.: Nici ca să scap un om de persecuţii nedrepte? Sectantul B.: Nici. Generalul A.V.: Atunci prefer să iau asupră-mi un păcat şi să-l ispăşesc eu. Sectantul B.: Asta-i de la diavol. Generalul A.V.: Să-ţi spun o istorioară. Prietenul meu, inginerul Al. Ştef, avea o femeie de serviciu care era milenistă sau credincioasă sau nu ştiu exact ce, dar în tot cazul şi pentru nimic în lume n-ar fi spus o minciună. O femeie extrem de cinstită. Când d-na Ştef era acasă şi suna la poartă cineva şi ea*

nu voia să primească (o chinuiau migrenele), ruga slujnica să spună că-i plecată. (Uitai să-ţi spui că locuinţa lor era în mijlocul unei grădini mari.) Credincioasa refuza categoric. Se năşteau situaţii neplăcute şi discuţii. Femeia, că nu minte. D-na Ştef nu voia să o concedieze, deoarece era onestă şi vrednică. În cele din urmă au căzut la o învoială: femeia de serviciu mergea la poartă după ce stăpâna ei ieşea din casă şi se ducea în grădina din spate. Atunci slujnica era de acord să spună: „coniţa nu e în casă". Nedoritul oaspe nefiind atent la prepoziţie înţelegea acasă, ori credea că femeia de serviciu nu-i tare la gramatică – şi comedia lua sfârşit. Ei, ia spune, plăcutu-ţi-a?

Gherla, Martie 1962

După-amiază rece, din care se desprinde totuşi o depărtată făgăduinţă de primăvară. Prin interstiţiile scândurilor ghicim că vremea e a moină. Mă cuprinde nostalgia şi toropeala. Mi-ar plăcea să mă pot cocoloşi ca un copil, ca o mâţă pe cuptor. Mă vizitează, clare şi apropiate, curtea nemărginită a fabricii din Pantelimon, strada Armenească şi de necrezuta ei linişte, pomul de Crăciun din casa Şeteanu, zâmbetul doamnei Boerescu în rochie de catifea violet, pădurea dintre râul Târgului şi râul Doamnei la Clucereasa, mişcările grăbite ale d-rei Florescu, imprecaţiile anticatolice ale d-nei de Branszky, strigătele neguţătorilor ambulanţi străbătând, numeroase şi felurite, cupolele de pace şi tăcere care se înălţau deasupra uliţelor şi străzilor... Şi Anetta care mi se uită drept în ochi, şi Manole vituperând la *Duqué* împotriva liberalilor şi pentru junimişti...

Îl rog pe doctorul Serafim Pâslaru să-mi recite o poezie de-a sa, apoi, vrăjit parcă şi mai mult de nostalgie, mă

ghemuiesc – pe cât ne este permis – sub fereastra acoperită de scânduri a celulei – prin interstiţii se zăreşte o fâşie vagă de deal – şi, ca un copil care-şi îngână sieşi poveşti de mult ştiute, îmi repet şi-mi sistematizez teoria celor nouă ceruri pe care o tot frământ şi care mă tot mângâie de oarecare timp.

În primele trei ceruri domneşte şi lucrează Dumnezeu Creatorul, Atotfăcătorul și Atotţiitorul, Marele Anonim al lui Blaga214, Marele Ceasornicar al lui Voltaire, Marele Arhitect al francmasonilor. De la cerul al patrulea în sus și până la al şaptelea sălăşluieşte dreptul Judecător, cel care înfricoşează, Legiuitorul *Vechiului Testament*, Dumnezeul dreptăţii aspre. Începând din cerul al şaptelea se dezvăluie – celor ce le este dat – neaşteptate secrete finale. Numai că, spre deosebire de ce cred iniţiaţii guenoniști, teosofi, antroposofi, spiritualişti ori oamenii pozitivi cu idei largi, ori ateiştii de nuanţă agnostică, divinitatea din cerul al nouălea nu este o „forţă" sau o „energie", cât mai impasibilă și mai impersonală, un ascuns coordonator sau constructor, ci este Dumnezeu cel cu barbă albă, blând şi bun, Dumnezeul copilăriei celei mai îndepărtate şi al colindelor, al cozonacilor, colindeţelor şi turtelor, al celor mai frumoase seri de Crăciun, cel din Dickens şi din *Bibliothèque Rose.*

Aici stă Hristos, Mângâietorul şi Odihnitorul, care ne-a făgăduit că ne va tămădui de rele, scârbe, păcate și dureri, la care se gândesc eroii lui Cehov din *Unchiul Vania.* (*Ne vom odihni, unchiule Vania…*) Dumnezeul cel mai de sus, final, din taina tainelor și sfânta sfintelor nu este câtuşi de puţin cel abstract, nu e Creatorul rece, nu e Brahma necuprins și neschimbabil, nu e cugetătoarea zeitate a gnosei, depănând eonii. Şi-n acest al nouălea cer, nelocuit de Brahma, desigur că nu mai domnește seriozitatea pământeană; nici urmă de

această așa-zisă seriozitate a pedanţilor, conștiincioșilor, fariseilor și contabililor. Serioși în lume ni se cere a fi în înţelesul de virtuoși, cinstiţi, atenţi la durerile altora; dar nu mohorâţi și nu executori nemiloși ai regulamentelor trecătoarelor împărăţii și efemerelor prefecturi de poliţie. Călugării sunt voioși – de ochii lumii se abţin s-o arate în public, dar purtarea lor arcană e alta –, acri sunt dracii și funcţionarii – iar în cer, pun rămășag, nu mai există decât zburdălnicie. Cum de-ar putea fi altfel, de vreme ce Mântuitorul ne spune limpede că acolo nu pătrunzi dacă nu ești ca pruncii. Oare „serioși” sunt pruncii ori de o neastâmpărată veselie?

— Pe Creator e mai toată lumea gata să-l admită, până și ateii mai împăciuitoriști, iar agnosticii *in corpore.* Și francmasonii recunosc un Arhitect, o Ființă Supremă. Ca și Robespierre. Toţi simpatizanţii, sub o forma ori alta, ai teosofiei și hinduismului (și sunt numeroși în lume) nu se împotrivesc ideii unui spirit diriguitor. Acum, până și oamenii obișnuiţi cu limbajul știinţific de mare popularitate și amatori de exprimări obiective pomenesc fără supărare de o Energie, o Forţă, un Motor.

Motor era și la Aristotel. Dar nouă, aici, în închisoare – chintesenţă de viaţă – cât de neștiutori ni se par toţi, de la Stagirit la René Guénon și la Edouard Schuré! O fi, nu zic ba, o fi așa cum spun ei pe la cerul unu sau doi. Pe acolo da, e matematică, e gnosă, doi și cu doi fac patru, e arhitectonică, sunt linii de forţă, orbite planetare, legi, dreptate, mă rog, socoteli…

De la al treilea în sus, lucrurile se schimbă însă. Orice urmă de contabilitate dispare. Suim spre Hristos. Galaxiile și eonii rămân, cuminţi, în urmă. Începe greul urcușului. Vămile se înteţesc. Pentru ca să trecem de la Creator la ideea

Treimii, la realitatea unei divinităţi nu numai atotputernică şi ordonatoare, ci şi mai ales bună, îngrijorată de soarta făpturilor; iubitoare de oameni până la jertfă, izbăvitoare şi consolatoare. Creştinismul nu e numai o religie care se închină unui Făuritor, ci şi crede nebuneşte într-un Mântuitor care pe Sine s-a dăruit, din dragoste, lumii215. Losski216 spune dar că nu monoteist e creştinul, ci credincios al unei religii trinitare. El, creştinul, intră în alt domeniu decât al monoteismului; moralist, drept ori sistematizat.

Pe măsură ce urcăm scara cerurilor, priveliştile sunt mai neaşteptate. Printre constelaţii şi roiuri de galaxii, stele *novae*, pitice şi albe, uitând de predici mânioase, volume de teologie şi argumente apologetice, depăşind izvoare veşnice de hidrogen – reglate de spiritul profesorului Hoyle217 –, lăsând în urmă judecători, constructori, socotitori, profeţi, gravi filosofi şi geometri neeuclidieni. Sufletul urcă mereu mai sus, curăţindu-se, până la staţia terminus: locul de lumină şi verdeaţă, pajiştea înflorată, mişunând de căţei mici şi dolofani şi de pisicuţe albe cu fundă, acolo unde răsună acordurile divertismentelor lui Mozart şi se ostenesc îngerii cu aripi ai lui *Liliom* să ofere necontenit dulceţuri şi şerbet, acolo unde se află Dumnezeul cel adevărat, al pruncilor lăsaţi – în sfârşit – să vină, oricât de bătrâni de ani sau de împovăraţi de grele amintiri, să vadă: pe Tatăl cu barba albă, la mijloc, pe Hristos purtător de stigmate şi cruce în dreapta, pe Duhul curăţitor şi alinător în stânga.

— Creştinismul, să luăm bine aminte, nu e o simplă şcoală a cinstei, curăţiei şi dreptăţii, ori o nobilă şi raţională explicaţie a vieţii (teologia mai bine decât zoologia ne dezvăluie tainele: Emil Cioran); ori un înalt cod de purtări (confucianismul, şintoismul); ori o terapeutică evazionistă

(stoicismul, Yoga, zenul); ori un set de întrebări (taoismul); ori un act de supunere în faţa Unicului (iudaismul, islamismul). E mai mult şi mai deosebit: e învăţătura lui Hristos, adică a dragostei şi a salvatoarei putinţi de a ierta. Nici o religie nu concepe îndreptarea păcatelor altfel decât pe drumul logic al compensării (iar în brahmanism şi budism teoria, prin *samsara*, e împinsă până la consecinţele cele mai absolute); numai în religia în care Dumnezeu nu primeşte jertfe, ci se jertfeşte El s-a putut ivi speranţa ştergerii totale şi instantanee a păcatelor, prin cel mai cutremurător şi mai anti-contabilicesc – deci şi cel mai scandalos – act.

(În această metanoie, revoltătoare pentru ordine, raţiune şi dreptate, îşi găseşte probabil explicaţia şi ciudata repulsie pe care, singură printre celelalte confesiuni, o provoacă multora creştinismul.)

Creştinul cată să respecte din toată inima budismul, brahmanismul, iudaismul, islamismul… dar să nu uite că religia lui e foarte deosebită de acestea. E o credinţă în care eu cred că cerul final nu e al matematicilor sau filosofiilor, ci al pletelor albe şi al căţeilor graşi şi al pisicuţelor cu fundă. (De vreme ce Domnul îi cheamă pe copii şi-şi aseamănă împărăţia cu ei, nu ar fi deloc de mirare să se afle într-însa ce le place lor.) Matematica e adevărată, ca şi dreptatea, ordinea, mecanica sferelor. Dar numai pe o porţiune. Sus de tot e altceva.

„Teologii morţii lui Dumnezeu” cad în extrema cealaltă: îl contestă pe Dumnezeu Tatăl şi-L recunosc numai pe Hristos. Dar în ce fel! Numai ca simbol al omului, al aproapelui, al problemelor omeneşti – pe care se grăbesc să le confunde cu preocupările lor politice: războiul din Vietnam, drepturile civile ale negrilor, progresul ţărilor slab

dezvoltate… Aţi înţeles? Dumnezeu desfiinţat, iar Hristos secularizat, politizat, criptocomunizat.

— Până la cibernetică poate că mai găseau scuze oamenii de ştiinţă lipsiţi de credinţă în Dumnezeu. Deşi Bettex, încă din veacul trecut, spunea că la cei simpli şi inculţi necredinţa este explicabilă, dar la savanţi desigur nu. Bacon, acum mai bine de trei veacuri, tot la cărturari se referea certându-i că nu-l pot gândi pe Tatăl numai deoarece, potrivit cuvintelor *Evangheliei*, „se rătăcesc necitind Scriptura şi necunoscând puterea lui Dumnezeu”.

Cibernetica a dovedit peremptoriu ceea ce progresul neîncetat al ştiinţelor dezvăluia cu încetul: implicata, absoluta necesitate a unui Mare Programator. Biologia: admite în cele din urmă că analizorii (cum ar fi ai văzului) intră în acţiune după un program dinainte stabilit (*înnăscut* zice Monod218) şi că transmit numai selectiv – există neuroni specializaţi numai pentru viziunea liniilor drepte, spre pildă –, realitatea fiind analizată în fiecare situaţie după criterii preexistente.

Codul genetic? Fixat şi, invariabil, *programat.* Constituţia atomului? Numai după anumite modele arhetipale, *programate.* Limbajul? Structurat şi el, ca inconştientul, după program. Invarianţa speciilor? Tot dovada unor limite prevăzute. Reţeaua legăturilor de rudenie? Cu numeroase variante, dar nu infinite, deci iar structuri, programare.

Acestea sunt viziuni cibernetice ale lumii, adică tot atâtea recunoaşteri ale unor *modele.* Să fie toate spontane şi întâmplătoare? Aida de! Cibernetica este suprema dovadă raţional ştiinţifică a *creaţiei*, noţiunea universală de programare *nu mai îngăduie* nici o îndoială cu privire la existenţa Creatorului.

Ceea ce, desigur, nu cuprinde şi necesitatea unui mântuitor şi a întrupării sale. Acestea rămân mai departe sub semnul libertăţii, sunt actul nostru cel mai de preţ, mai specific diferenţiator şi mai anti-entropic: actul de credinţă, la fel de anti-destin ca şi Arta pentru un Malraux, ca şi anti-istoria pentru un Mircea Eliade.

Ipoteza hazardului creator al vieţii mi se pare, faţă de a creaţiei divine, din ce în ce mai puţin probabilă: pe măsură ce realitatea se dezvăluie în uluitoarea ei complexitate şi conexare. Puţin probabil, în limbaj probabilistic, e totuna cu zero.

(Dar calculul cu milioanele de maimuţe care bat la maşină vreme de milioane de ani? Nu vor bate până la urmă şi *Hamlet*?

Posibilitatea e pur teoretică, iar exemplul – scolastic – are tot atâţia sorţi de realizare ca şi tragicul sfârşit care-l aşteaptă pe măgarul profesorului Buridan. Şi chiar dacă l-ar bate, nu va fi niciodată *scos din flux* şi nici nu va fi *trecut în acumulator* ori *stocat ori copiat*: Va fi tot o virtualitate.

Că pilda cu maimuţele dactilografe219 e neconcludentă şi constituie o alegorie pseudo-ştiinţifică rezultă şi din aceea că întreg raţionamentul implicat suferă de un viciu elementar: o confuzie în privinţa verbului *a bate*. Maimuţele nu *bat* la maşina de scris în sensul operaţional care singur ar da naştere unor serii combinatorii asupra cărora să se poată face calcule probabilistice, ci *lovesc* într-însa, asemenea copiilor care se aşază la pian şi se prefac a cânta. Dacă maimuţele ar putea fi învăţate să bată clapele izolat, exemplul din nou n-ar fi bun, pentru că în acest caz nu mai avem de-a face cu serii de *întâmplări*, ci de acte conştiente.)

— Dumnezeu, precizează iezuitul Hausherr, nu este

infinit, ci adevărat. Dumnezeu nu este Infinitul, ci Adevărul. El a creat infinitul, dar e o Persoană. (După cum şi pe om-persoană l-a creat prin suflu, prin cea mai directă și personală relaţie. O Idee sau o Forţă având de rezolvat aceeaşi problemă, ar fi găsit alt mijloc, dar e sigur că nu pe cel indicat la *Fac*. 2,7: a suflat în faţa lui suflare de viaţă.)

Afirmaţia lui Hausherr şi textul biblic ne scot din „silogismele amărăciunii”220, deznădejde şi „coşmarul dialecticii”.

— Dacă-mi îngădui să vorbesc de o barbă albă, de animale, dulceţuri şi flori în cerul al noulea nu o fac, desigur, dintr-un antropomorfism atât de extrem încât nu poate fi măcar bănuit, ci fiindcă mă gândesc la stări duhovniceşti a căror echivalenţă metaforică e cel mai bine redată prin căţeluşi, pisicuţe etc.

— Aşa să fie? Nu cumva sunt nu numai stări, ci şi transfigurata lor materialitate?

Poate că nu stăruim îndeajuns asupra faptului că Ierusalimul ceresc nu va fi *altă* lume, ci tot aceasta, dezvrăjită, cu alte sensuri şi valori, la alte niveluri de curăţie şi intensitate, dar nu ruptă de imagistica proprie făpturilor create după chipul şi asemănarea divinităţii.

— Bătrânul Haydn e întrebat pentru ce muzica lui religioasă este veselă în loc de a fi ceremonioasă şi solemnă.

Răspuns: pentru că ori de câte ori mă gândesc la Dumnezeu mă cuprinde veselia.

BUGHI MAMBO RAG

— *Oi fi d-ta, domnule, prinţ şi coborâtor direct din nu ştiu câţi domnitori, dar te-ai pişat şi nu te-ai spălat pe mâini…*

— *Eu!?*

— *Da, d-ta, ce, te faci că nu ştii, ai umblat cu mâna la*

daraveră şi pe urmă ai atins căniţa din care bem noi, care nu coborâm din voievozi…

— Dar nici nu…

— Ba da! De trei zile te urmăresc, *domnule prinţ, şi ieri tot aşa ai folosit tineta şi nu te-ai spălat, vrei să ne infectezi pe toţi…*

— Dacă mă spălam puneam toată mâna pe căniţă…

— Da, dacă te spălai…

— Da' nu vezi că nici nu e apă…

— Las' că ştim noi. Ce, ieri n-a fost apă? Şi tot nu te-ai spălat. Ce-ţi zici, pe ăştia lasă să-i ia dracu de mitocani…

— Îmi atribui gânduri…

— Nu ţi-ar fi ruşine!

— Ruşine, dacă-i vorba aşa, să-ţi fie dumitale că-mi faci proces de intenţii şi-mi aduci acuzaţii gratuite…

— Ba să-ţi fie ţie, cât eşti tu de prinţ, porcule şi măgarule…

— Dobi…

— Bine ţi-au făcut că te-au băgat aici, aşa meriţi… — … toc împuţit ce eşti! Tăcere, tăcere, domnilor, TĂCERE. Vine caraliul!

— Din Pantelimon ne-am mutat în strada Armenească, în centru. E frumos, dar atmosfera nu e alta, atâta doar că-s oameni mai numeroşi şi clădirile mai apropiate una de alta. O pace veche şi un fel de încredere în lume şi ale ei stihii domnesc şi aici.

Strada e asfaltată, cum mai liniştită nu se poate, pe margini sunt case „boiereşti", curţi, grădini şi flori, întocmai ca la mahalaua de unde veneam. În faţa casei noastre – o casă pe colţ, din cărămizi aparente şi arse: verzi, roşii, albastre, albe – locuieşte familia Boerescu. D-na Eliza Boerescu e născută Florescu, e fiica generalului Ion Emanuel,

fost prim-ministru şi proprietar al unui mic castel în Calea Victoriei. În amintirea reşedinţei părinteşti, are şi casa din Armenească un turn, mai micuţ. Îşi are domiciliul acolo şi sora doamnei Boerescu, domnişoara Florescu, o „fată bătrână”, sprintenă şi umblăreaţă, mereu în căutare de suferinţe pe care să le aline. Colonelul Florescu, al treilea frate, capra râioasă a familiei – decăzut, ajuns casier pe la Hipodrom –, nu e primit de surorile lui.

Alături de noi e casa lui Mihai Şeteanu, consilier la Curtea de Conturi; băieţii lui sunt unul cu un an mai mare, celălalt cu un an mai mic decât mine.

Noii vecini ne primesc amabil. Pe atunci vecinii erau ca rudele și nici cel mai ticălos dintre oameni nu ar fi angajat slujnica plecată de la un prieten ori de la un vecin. În casa de vizavi muzica e la mare preţ şi mama, bună pianistă, e chemată des. Pianul îi deschide și ușile altor case, astfel încât ajungem să cunoaștem o mulțime de lume din societatea boierească.

La familia Şeteanu sunt poftit săptămânal şi la toate sărbătorile. Holul casei este imens şi cu înălţimea cuprinde două etaje. De Crăciun, fără greş, pom – cum nu mai văzusem şi nu mai aveam să văd. Unchiul răposatei doamne Şeteanu, generalul Zossima – cu o barbă albă de patriarh, în evantai, una din cele mai vestite bărbi ale Capitalei –, e Moş Crăciun.

Frumoasa şi încăpătoarea vilă, cu scară interioară, e împodobită cu fast şi e plină de musafiri. Cadouri nenumărate, bunătăţi, lumini. Totul nu-i decât veselie, căldură și bună voie. Barba lui Moş Crăciun pare anume coborâtă din cer și sfințește locul. Afară, strada e tăcută. E ca în *Colindul de Crăciun* al lui Dickens de fermecător şi de blând. Dimineaţa, de Crăciun și de Paști, doamnele Boerescu și Florescu mă răsfaţă cu o cutie de bomboane cât toate

zilele…

Greu îmi va veni să cred, după mulţi ani, că toţi oamenii aceia au fost nişte bestii. Cât i-am cunoscut, superficial, desigur, dar îndeajuns pentru a nu comite greşeli fundamentale, mi-au rămas mai degrabă în minte ca oameni de multă fineţe, plini de bonomie şi simplicitate, pe care gândul de-a fi nedreptăţit ori insultat pe cineva nu le-ar fi dat pace, asemănători eroilor lui Gârleanu, Brătescu-Voineşti şi ai *Vieţii la ţară221*.

Jilava, camera 9, 1960

Analizând cu Anatolie Hagi-Beca fenomenul românesc, ne oprim asupra nuvelei *Călătorului îi șade bine cu drumul.*

Nuvela are un iz caragialesc (titlul; lipsa de conţinut reflexiv a personajelor: schematismul lor redus la o frază asiduu repetată: *aici la han în drum, la răspântie, trebuie un băiat iute, spirt*); dar e un caragialism din care s-a dus orice acid şi orice venin.

Acum cerul românesc este cu totul limpede. Straturile politicăriei superficiale au dispărut; ambiţiile deşarte, intrigile, neastâmpărul – fie și-n doze reduse – s-au topit. Apare numai fondul arhetipal al sufletului românesc aşa cum este: voios, ahtiat de prietenie, doritor să vadă mulţumirea altuia (*Mă Năiţă dacă mă iubeşti, ia de ici bucăţica asta grasă*), incapabil de a se bucura de unul singur, arzând de nerăbdarea de a împărţi cu altul orice noroc. (Beţia solitară și neagră, atât de frecventă la popoarele nordice și anglo-saxone, nu există la noi, la noi petrecerea implică pe comeseni şi voia bună generală.)

În nuvela lui Brătescu-Voineşti seria matematică a însuşirilor descrise de Caragiale și-a atins limita și se

integrează într-o sumă desăvârşită a seninătăţii nevinovate. Căci personajele din *Călătorului îi şade bine* sunt de o perceptibilă neîntinare, foarte aproape de vârsta copilăriei – celei individuale sau comune.

Conştientul dispare şi – cu toate că nu se urmăreşte o psihanaliză – se dezvăluie inconştientul. Dar ce surpriză! De unde psihanaliza ne învaţă că înapoia conştientului aparent clar, demn și curat, clocoteşte inconștientul cel sumbru, mocirlos, complexat şi abject, iată că în privinţa sufletului românesc lucrurile stau anapoda.

Stratul conştient prins de Caragiale mai cuprinde şiretenii, ambiţii, umbre… Straturile mai adânci ale nuvelei lui Brătescu-Voineşti ne dezvăluie străfundurile unui lac de o mare limpezime, ca şi balada *Mioriţei*, unde palpită aceeaşi putere de transfigurare (în baladă, transfigurarea situaţiei tragice, în nuvelă, transfigurarea prin simpatie şi prietenie a unor situaţii triviale) și aceeaşi *pace* – principala moştenire lăsată oamenilor de Mântuitor.

Vezi, Anatolie, *Călătorului îi şade bine* este o bucată de mare însemnătate pentru tipologia românească şi nemuritoare în literatura noastră deoarece rămâne ca o fotografie, mai bine zis o radiografie a caracterului unui norod. O radiografie care vorbeşte deslușit şi se interpretează uşor: straturile adânci ale sufletului românesc sunt calme și senine, în lacul mioritic – modest ca suprafaţă, aşezat la periferia marilor centre ale civilizaţiei, la „răscrucea marilor imperii" – se reflectă un cer cu totul curat.

Hagi-Beca şi cu mine suntem din ce în ce mai bucuroşi enumerând esenţele fenomenului românesc pentru care dragostea noastră – nostalgică – mereu se confirmă şi creşte.

— Care anume lucru făurit aici, pe acest pământ, a izbutit să ajungă în cer?

Să ne gândim bine.

Mântuitorul, când se arată apostolilor după învierea din morţi, are trup nestricăcios, trup de slavă. Lui Toma care, atunci, îi cere dovezi tangibile îi arată stigmatele şi-l pofteşte să pună mâna pe ele. Pe trupul de slavă, aşadar, se vedeau stigmatele.

Pe de altă parte, ştim că Mântuitorul s-a înălţat la cer cu acest trup, care purta semnele pironirii pe cruce – ducând prin urmare de-a pururi în cer şi ceva pământesc. Acest ceva scos din vremelnicie: stigmatele sale.

Iată singurul dar făcut de lumea omenească celor din înălţimi: amprentele torturii.

Se petrec şi se repetă oare semnele de groază în veci de veci? Aduc ele a bolid scăpat de sub gravitaţii, rătăcesc şi ele în spaţiu cu sinistra lor povară?

— Sufletul românesc atât de hârşit de istorie şi întâmplări. Hârşit, dar nu acrit.

Contactul cu pacea divină şi cu bucuria vieţii nu a fost întrerupt.

— În camera 18 nu toţi au ştiut că m-am botezat. Altfel, fostul şef al Frăţiilor de Cruce nu m-ar fi poftit să iau loc lângă el pe unica băncuţă şi nu mi-ar fi spus: ei, acum să stăm de vorbă în contradictoriu, legionarul şi evreul, după cuviinţă. Vrei?

Îi arăt că nu avem ce discuta în contradictoriu pentru că unde ne aflăm toţi credem acelaşi lucru. Şi-ar fi să dăm prea lesne câştig de cauză planului cusut cu aţă albă al administraţiei de a isca discuţii şi certuri, aşezând în aceeaşi încăpere oameni cu apartenenţe politice, sociale sau etnice diferite.

Întâmplarea vrea ca după câteva clipe să fie scos din celulă. Îl duc până la uşă şi-l sărut pe amândoi obrajii. Gestul

meu e oarecum teatral, dar sincer. Simt că aşa trebuie să procedez. Nimeni nu-mi ia gestul în râs. Dimpotrivă, se creează o atmosferă gravă. Omul care pleacă este şi el mişcat. Ne părăseşte cu un zâmbet de bucurie pe faţă, rostind: urmele revolverului legionar…

A rămas Mirel Gab.222, care, neobosit, mă învaţă sumedenii de poezii de Gyr și Crainic și splendida bucată a lui Sergiu Mandinescu *Și azi ca ieri223*.

— O atmosferă de gravitate s-a mai produs odată, într-un cabinet medical, unde ne duc pentru extracţii dentare, făcute cu dalta și fără anestezie, de un felcer. În așteptarea ordaliei noastre, caraliul ţigan îşi omoară timpul punându-ne întrebări cu tâlc: câţi ani ai? la cât eşti condamnat? pentru ce? ce ai fost? puneai şi tu femeile la şantan să se urce goale pe masă şi să le stropeşti cu sifon? (Chestia asta cu femeile goale stropite cu sifon pe mesele şantanelor e obsesia tuturor, reprezintă pentru ei suprema vădire a bogăției și desfrâului, idealul *nec plus ultra*, visul, Himalaya; e ducesa lor de Mortemart. Mai departe nu se poate merge, un fel de limită a vitezei luminii pentru teoria relativităţii.)

Pe mine mă întreabă dacă-s Român. Sunt, îi răspund. Ce, mă, nu eşti jidan? Sângele meu e evreiesc, îi dau eu replica, dar de gândit şi de simţit gândesc şi simt româneşte.

Îşi dă seama că n-a nimerit-o şi tace. Apoi se repede la altul: da’ tu, bătrânule, câte moșii ai avut?

(Răspunsul meu, parafrazându-l pe Churchill, a cărui mamă era din Statele Unite şi care declara: sunt cincizeci la sută American şi sută-n sută Englez, ar fi putut să sune: sunt sută-n sută evreu şi mie-n sută Român.)

— Toate le putem afla, toate le putem cunoaște, toate le putem învăţa. Numai suferinţa nu. Credem că ştim ce e suferinţa, că nu mai putem avea surprize, că am mers până la

capăt.

Da de unde! Suferinţa e veşnic nouă, proteică la infinit, orişicând *proaspătă.*

— *Şi azi ca ieriDăm chiot de alarmăDar nu ne-aud îndepărtaţii semeniCato e mort, Scaevola de asemeni…*

— Cea mai extraordinară cugetare citită vreodată, în afara textelor evanghelice, e a lui Kierkegaard. *Contrariul păcatului nu e virtutea, contrariul păcatului e libertatea.*

— Lui C.G. Jung, în Ceylon, un preot îi spune: „Nu, lui Buddha nu i te poţi ruga. Nu-l poţi implora. Buddha nu mai e. E în Nirvana”.

Asta-i marea deosebire. Hristos, care S-a rugat mereu, aşteaptă mereu ruga noastră. E cu ochii şi cu urechile la noi, mereu *la uşă.*

Hristos, ca şi Tatăl, lucrează mereu (*Ioan* 5,17), iar la fiecare liturghie se jertfeşte. El nu e în Nirvana, la odihnă, la repaus, la deconectare. E pe *şantier* şi *pune umărul.*

— Numai păcătoşii pot *gusta* creştinismul în toată plinătatea lui. Pricina e exprimată de Sf. Simion Metafrast în rugăciunea sa pregătitoare pentru Sf. Împărtăşanie: „Nu este nici un păcat care biruieşte iubirea Ta de oameni”.

(Titlul cărţii unui fruntaş al Grupului de la Oxford, A.J. Russell: *For sinners only.* Numai pentru păcătoşi. Atâta doar, că se pare că suntem cu toţii păcătoşi.)

BUGHI MAMBO RAG

…Vasăzică începem cu sonetul lui Félix Arvers, primele versuri: Mon âme a son secret, ma vie a son mystère…224 *În categoria sturionilor: nisetrul, morunul, cega şi păstruga, în a somonizilor: somnul, lostriţa şi faimoasa varietate a Rinului:* truite saumonée225 *care este roz… Şi după ce ai frecat bine amestecul de cacao cu zahăr… Fanny Seculici, teosoafă,*

moartă, de malarie probabil, la Suez; pe când se *întorcea de la un congres care avusese loc la Madras… Nu, e din* Le lac: Ô temps, suspends ton vol…226 *Da, e Bucura Dumbravă, fratele ei fusese căpitanul vasului austriac pe care a venit în secret Vodă Carol la șaizeci și șase… Dragă, la Sankt Moritz Titulescu locuia numai la Suvretta House și mâncarea lui favorită știi care era?* Boeuf gros sel, *dragul meu, adică o bucată zdravănă de rasol de vacă, cu măduvă…*

Aiud, Mai 1961

Mare discuţie în celulă despre vechea societate românească – veche, adică dinainte de August 1944. Cei mai mulţi o condamnă surprinzător de aspru. Recunosc şi accente care aduc cu *Citadela sfărâmată* a lui Horia Lovinescu. Ba un muncitor pomeneşte de „străşnicia" societăţii capitaliste.

Tăcusem, dar după observaţia asta mă bag şi eu în vorbă, arătând că spre a nu fi socotit tendenţios mă voi referi – ca ori de câte ori este cercetat comunismul – numai la dovezi aflătoare în texte de-ale părţii adverse.

(Cine ar fi dorit, bunăoară, să dovedească inanitatea alegerilor n-ar fi avut să facă nimic alta decât să aşeze paralel numărul de voturi obţinut de fiecare fruntaş al partidului și numărul de ordine al locului pe care-l ocupă același în „nomenclator", care-i statutul de organizare al cadrelor, un fel de *Book of Precedence227*, de Registru al Ceremonialului chinez ori al Etichetei spaniole, spre a constata legătura indisolubilă dintre numărul de ordine din nomenclator şi ordinea descrescândă a numărului de voturi. Dacă Nr. 1 obţine 99,6%, Nr. 2 obţine 96,2%, Nr. 3 95,8%; niciodată nu s-a întâmplat și nu s-ar fi putut întâmpla ca Nr.

5, de pildă, să aibă parte de un număr de voturi superior – sau egal – celui din dreptul numărului 4. Această atât de simplă verificare a două coloane de cifre – *cifrele vorbește* – ar fi fost mai edificatoare decât orice anchetă, greu de efectuat.)

Că deosebirea dintre „vechi” şi „nou” e adeseori factice și că părerea că tot ce e nou este, oricum şi fatal, mai bun e tare fragilă se vădeşte hotărât de pe urma unui document asupra autenticităţii căruia nu poate exista vreo îndoială pentru că e vorba de o creaţie, a „noului” însuşi, de un film realizat de regim. Documentul, aşadar, nu poate fi respins ca duşmănos ori măcar compromis de părtinire. Conceput şi tradus în imagini de un regizor oficial, distribuit unor actori autorizaţi (printre care artistul poporului Gr. Vasiliu-Birlic), trecut prin numeroase etape de control de către toate organele competente și purtând viza cenzurii, Miliţiei şi Securităţii; filmul *Două loturi* constituie – le-am spus colegilor mei – o irecuzabilă întărire a tezei că vechea societate nu era atât de strașnică pe cât se crede. N-o spune un adversar al noului regim, un agent al forţelor reacţionare ori măcar un observator neutru, o spun – în fotografii neechivoce și cuvinte înregistrate pe bandă sonoră – autorii filmului făcut după celebra nuvelă a lui Caragiale.

În film – film de altfel credincios nuvelei, îndeajuns de bine ticluit și cu haz interpretat – *turbatul*, şeful de serviciu al ghinionistului erou, îl întâlneşte pe acesta – care a lipsit de la birou *opt zile* în şir fără *să anunţe* – într-o cârciumă şi beat. Și ce face turbatul (implicaţia fiind că ceilalţi şefi de serviciu, *neturbații*, s-ar fi purtat şi mai domol)? Îi spune că dacă nu vine a doua zi la serviciu sau cel puţin nu trimite cheile (pentru că nici această elementară cuviinţă nu avusese), va cere… să fie dat afară din slujbă.

Asta o spune turbatul unui funcţionar care lipsise opt zile de la serviciu, luase cheile sertarelor cu el, nu vestise că e bolnav, nici că nu poate veni, nici altceva şi care e surprins într-o cârciumă şi beat!

Grozăvie: omul este ameninţat cu darea afară din slujbă. Şi cum ne mai vine a râde – îi spun preopinentului meu, muncitorul deţinut politic, subjugat de magia cuvântului *nou* – când ni se pomeneşte, cum faci dumneata, de severitatea şi neîndurarea vechii societăţi de vreme ce ştim cu toţii că după vreo cincizeci de ani pentru o întârziere de două sau trei minute bietul funcţionar (căruia nu-i mai arde să frecventeze *Carul cu bere*), pomenindu-se în situaţia de a nu se fi putut urca în autobuzul ticsit (în întârziere şi el cu vreo treizeci de minute), ar fi fost chemat la cadre, beştelit ca ultimul trădător de neam, interogat ca cel mai primejdios spion şi concediat pe loc ori încunoştinţat că va fi azvârlit pe drumuri la prima nouă abatere.

Dar chivuţele arestăluite înainte de prânz şi puse în libertate către seară pentru că venise inspecţia şi le găsise „că nu aveau mandat”. Chivuţe, de altfel, nemolestate, bănuite nu fără oarecare temei şi ridicate de comisar cu prea puţină tragere de inimă şi cu duhul blândeţii.

Muncitorul nu s-a supărat. O fi suferit şi el şi-i om pe care-l poţi amăgi uşor. Dar intelectualului D.I. Suchianu, scriitor şi beneficiar al vechii societăţi, îi voi purta pică atâta timp cât voi trăi pentru cronica sa consacrată versiunii cinematografice a piesei *Citadela sfărâmată.* Nu numai că în cronică terfeleşte pe larg societatea din care şi el a făcut parte – la un loc destul de bun –, dar se şi ridică îndârjit împotriva nuanţării caracterului unui personaj – Matei –, băiat de viaţă, nepăsător, dedat plăcerilor în piesă, tânăr boier cu idei înaintate şi suflet larg în film; susţinând că

niciodată un membru al claselor posedante n-a putut avea sentimente nobile: prin definiţie şi-n virtutea rasismului social era sortit să rămână un fecior de bani gata, un parazit, un netrebnic.

Ridicolul aici întrece mârşăvia, deoarece Suchianu pe sine se afuriseşte: a colaborat doar la *Viaţa Românească*, revista tineretului generos şi stângist şi propriul portret şi-l reneagă – un portret la fel de încărcat de taine ca al lui Dorian Gray228. Cât despre afirmaţia însăşi, e falsă, dovadă *Viaţa Românească* şi redactorii ei.

— Zi de zi sunt mai dispus să cred că însuşirea de căpetenie a fiinţei umane nu este atât iubirea de sine cât ura şi invidia faţă de altul.

Iubirea de sine, în fond, nu e cine ştie ce periculoasă. Ura şi invidia sunt cauzele relelor. Odată cu progresul ele cresc şi domină scena.

Jacques Maritain: Istoria lumii face în acelaşi timp progrese pe linia răului şi pe aceea a binelui.

BUGHI MAMBO RAG

…Şi Alexander Cosma de Körösi, transilvănean din Trei Scaune, din satul Körösi, ăsta-i Chiuruşu, marele specialist în tibetană, a obţinut mai mult decât sir Charles Bell, care n-a făcut decât să pătrundă în Lhassa… cardinalul turba de mânie… folosind razele infraroşii care pătrund în adâncime… cu grele sacrificii personale şi şperţuri substanţiale a obţinut pe la 1840 textele tibetane aşa cum Anquetil du Perron va obţine textul Upanişadelor… *A murit în India, la Darjeeling…* Le ciel est si bleu, si calme…229 *îi spune Marcellus lui Demetrios…*

— Filmul *Două loturi* îmi aduce aminte de un altul cu o scenă extraordinară pe care toţi cei ce au fost anchetaţi de

către organele Securităţii o vor aprecia ca pe o ceşcuţă de ţuică bătrână, rece, dintr-acelea cum gustam la Clucereasa, în grădină, vara, la umbră, scenă cu adevărat evocatoare a *paradisului general* care n-a fost, așa cum credea Cezar Petrescu, localizat numai în dulce târg al Ieşilor, ci răspândit în toată acea Românie în care și Cezar Petrescu şi presa din Sărindar au tras cu nemiluita, până ce s-au trezit că le pare totuşi rău și şi-or fi spus – în celulele de la Jilava, Aiud, Gherla, Galaţi, Piteşti ori Botoşani, pe bordul vasului *Transilvania* în drum spre statul Israel cu 70 de kilograme şi o patalama ori, ca Maria Banuş, zguduiţi de căinţă în faţa îndelung neluatei în seamă turle a Dragomirnei – că poate s-au pripit.

În scena aceea de pomină – şi rămân credincios în a folosi numai piese din dosarul părţii celeilalte – un tânăr pictor comunist este arestat de Siguranţă şi dus într-un cabinet de anchetă. Acolo, după ce a mâncat *două palme* (unde ești maiorule Jack Simon să te prăpădești de râs?), se vede aşezat pe un scaun chiar în faţa biroului anchetatorului și i se ia un interogatoriu. Răspunsurile pe care le dă sunt consemnate de un dactilograf, iar dactilograful scrie la o maşină situată în imediata apropiere a învinuitului. Scena aceasta – evocată de regizorul unui film cenzurat, se-nţelege, cu toată grija – spune totul şi e mai edificatoare decât sute de volume și mii de articole pentru că recunoaște că, în timpul teroarei exercitată de Siguranţă, învinuitul nu purta ochelari negri, era anchetat în prezenţa unui terţ, iar răspunsurile sale erau consemnate prin dactilografiere *aşa cum îi ieşeau din gură.*

Securitatea, odată cu noul, a revenit la sistemul inchizitorial; răspunsurile n-au mai fost înregistrate prin dactilografiere, ci prin redactare de către anchetatori,

întocmai cum s-a procedat şi în cazul Ioanei d’Arc. Răspunsurile ei erau rostite în franceză, dar apoi reformulate în latină şi stilizate de grefierii tribunalului inchizitorial, care schimbau cu totul sensul vorbelor spuse de Ioana. Procedeul anchetei inchizitoriale s-a repetat.

— Ai fost în casa lui Gheorghe Florian?

— Da.

Şi anchetatorul notează:

„Da, recunosc că am fost în casa conspirativă din strada… numărul… unde am avut legături infracţionale cu legionarul Gheorghe Florian”.

Când i se dă procesul-verbal spre semnare, anchetatul exclamă:

— Dar bine, eu n-am spus că era o casă conspirativă şi nici că Gheorghe Florian a fost legionar şi nici că am avut legături infracţionale cu el.

Protest, fireşte, inutil. Şi pe care anchetatorul, de aceeaşi bună credinţă ca şi grefierii inchiziţiei, îl socoteşte absurd. Anchetatorul redactează, el, răspunsul în *moderna lui latinească*: cu alte cuvinte îl transcrie în *limba aulică* a instituţiei unde slujeşte. Orice aşezământ are limbajul lui oficial şi de realitate nu ia cunoştinţă decât pe căile folosite de organele informaţionale de care dispune. Oare nu au convenit organele anchetatoare periferice că în str… nr… se află o casă conspirativă? Oare nu au hotărât aceleaşi aparate de stat că Gheorghe Florian e un legionar notoriu? Oare poţi avea cu un astfel de ins şi într-o asemenea casă alte legături decât infracţionale? (*De vreme ce știm că așa-zisa sfântă Margareta, care pretinzi că-ţi vorbea, este de fapt o diavoliţă, nu-i oare drept și corect să notăm: diavoliţa mi-a spus să mă duc la Chinon?…*)230

Ca atare, se consemnează adevărul şi nimic altceva,

doar atât că e adevărul perceput şi înregistrat de anchetator şi transcris *în stilul lui*, în mod cuviincios. Deoarece anchetatorul nu se poate adresa ierarhiei altfel decât în acest limbaj protocolar, aulic, se exprimă numai adevărurile admise de instituţie, casa unde se vedeau învinuiţii se traduce prin *casa conspirativă unde se întruneau uneltitorii*, ceaiul la care fuseserăm invitaţi se preface în *şedinţa duşmănoasă organizată prin convocări telefonice* (negi că te-a înştiinţat telefonic?), vocile ce-mi vorbeau ajung *demonii mă îmboldeau* (însuşi părintele inchizitor şi teologii au stabilit că demoni erau de fapt cei pe care-i auzeai).

Stilistică şi ecleraj.

De îndată ce nu mai există o maşină de scris care să ţăcăne frumuşel şi să reproducă vorbele anchetatorului, şiretlicul funcţionează. Fără torturi, fără bătăi…

Realizatorii filmului nu au putut escamota adevărul istoric. Dar puţini spectatori, probabil, au înţeles cât de semnificativă era maşina aceea de scris, atotgrăitoare; ea reprezenta o lume întreagă, un univers mort: galaxia obiectivităţii.

Maşinuţa ţac-ţac-ţac simboliza tot ce se făcuse pe calea unui progres real vreme de veacuri. Când a fost scoasă din camerele de cercetare penală şi anchetatorul a fost din nou abilitat să consemneze cu mâna lui răspunsurile învinuiţilor – adică să le stilizeze după concepţia şi din punctul lui de vedere şi în graiul instituţional respectiv –, toată opera lui Beccaria231 a fost anulată, ceasul istoriei a fost dat înapoi cu cinci secole şi situaţia în care s-a aflat curata păstoriţă de la Domrémy a devenit – ar trebui însă ca oamenilor de pe la 1430 să li se recunoască circumstanţa atenuantă că dactilografia încă nu fusese născocită – şi aceea a nenumăraţilor anchetaţi de către Securitatea unei orânduiri

sociale care a făgăduit şi ea – ba şi mai consecvent – că va asigura fericirea oamenilor.

1965

Nenorocirea este că veacuri de-a rândul – şi acum mai mult decât oricând – până şi oamenii de bună-credinţă (mai ales ei) văd în creştinism un fel de vag şi blând cretinism, bun pentru bigoţi, creduli şi fiinţe pierdute cu firea.

În vreme ce e clocot, e scandal, e „curată nebunie”, mai îndrăzneţ şi mai exigent decât orice teorie extremistă; *e aventură, e happening* – e cel mai formidabil happening.

Creştinismul e dogmă, e mistică, e morală, e de toate, dar e în special un mod de a trăi şi o *soluţie* şi e reţeta de fericire. Mai că aş spune că e supradeconectare, supra-LSD. Pe lângă doctrina creştină, cerinţele şi rezultatele ei, toate stupefiantele şi halucinogenele sunt leac băbesc, diluţie Hahnemann232 minimală, roabă neolitică.

Nu există mai zguduitoare terapeutică (ne cere imposibilul) şi nici medicament mai eficace (ne dă libertatea şi fericirea fără a mai fi nevoie să trecem pe la traficanţii de heroină).

Creştinismul dă pace, linişte şi odihnă – dar nu searbede şi monotone, ci pe calea aventurii celei mai temerare, a luptei neîncetate, acrobaţiei celei mai riscate. Un trapez la mare înălţime – şi nici o plasă dedesubt.

Nu înţeleg cum de nu văd pelerinii aventurilor şi petiţionarii fericirii că trec pe lângă ceea ce caută. Eu unul văd creştinismul ca pe un hiperacid lisergic şi o versiune mai „tare” a unor cărţi ca *Arta de a fi fericit* sau *Cum să reuşeşti în viaţă* a lui Dale Carnegie.

Isihie: fericire. Şi nu numai în anumite locuri, la sfântul

munte. Pretutindeni. O reţetă universală.

1971

Opera rock-pop *Jesus Christ Superstar* intră și ea, cred, în definiţia de mai sus.

O socotesc ca pe ceva asemănător cu nuvela lui Anatole France *Le jongleur de Notre Dame*, care de altfel e prelucrarea unei istorisiri din *Pateric.*

Măscăriciul face ce ştie și ce poate în faţa icoanei Maicii cu Pruncul. Îşi aduce prinosul pe singurul drum ce-i stă deschis, al giumbuşlucurilor. Oficiantul regulamentar, de după un stâlp, priveşte îngrozit bâlciul. Dar Pruncul râde şi bate din palme; iar Maică-Sa şterge cu marama Ei sudoarea sfintei nevoinţe de pe fruntea saltimbancului.

— Jegul trupesc şi privăţile murdare sunt ele condiţiile unei vieţi mănăstireşti autentice? Don Bernard Besret, tânărul fost abate normand modernist, scos din funcţie de Roma, a pus și el problema (*ah! la crasse233*) fără s-o rezolve; şi se poate întreba oricine dacă-s neapărat necesare. O mortificaţie în plus? Dovada atingerii unei stări de indiferenţă şi depăşire a micimilor lumeşti?

Răspuns: „În casa Tatălui meu multe locaşuri sunt” (*Ioan* 14,2). Mântuirea, prin urmare, se poate dobândi pe căi diverse. Lucrurile se petrec aici ca și în artele plastice, unde Lionello Venturi scrie că nu există o *singură* cale pentru realizarea absolutului, ci foarte multe, egal valabile, judecata făcându-se numai după rezultat: opera frumoasă justifică și omologhează metoda întrebuinţată.

Unul se mântuie cocoţat în sicomor, altul la fântână, altul pe drum drept, altul pescuind, altul scriind în registrul vămilor.

Aşadar: cui îi reuşeşte să-i devie indiferente jegul trupesc şi privăţile murdare, şi să le depăşească, este cu atât mai bine.

Pe cine însă nu-l lasă indiferent, pe cine îl tulbură şi îl sâcâie jegul trupesc şi privăţile murdare, pe acela nu trebuie să-l frământe gândul că sunt obligatorii; să nu cârtească, *să se spele!*

(Pe urmă, mai e ceva: discuţia porneşte de la presupunerea normală, dar nu certă, că murdăria se datorează unor temeiuri teologice: depăşirea pământescului şi ataraxia sufletească; s-ar putea totuşi ca murdăria să nu fie decât lene şi nesimţire. Spre a fi valabile şi admisibile, jegul trupesc şi murdăria privăţilor trebuie să fie neapărat voite şi intenţionale.)

Bune sunt jegul şi murdăria pentru cine le poate înfrânge, bună şi curăţenia (căci adevărat mai e şi că trupu-i templul duhului) pentru cei cărora jegul şi murdăria le sunt pricină de sminteală.

În fond, parafrazez cuvintele apostolice: „Şi cel ce mănâncă, pentru Domnul mănâncă… şi cel ce nu mănâncă, pentru Domnul nu mănâncă".

S-ar putea tot aşa spune:

Cine se spală, pentru Dumnezeu se spală. Şi cine nu se spală, pentru Dumnezeu nu se spală.

Aceasta cât priveşte curăţenia corporală, unde fiecare face după îndemnul conştiinţei; referitor la privăţi situaţia e mai complicată: a nu le curăţi înseamnă a împieta asupra libertăţii altuia care poate le vrea curăţate. Nu putem impune soluţia noastră şi calea noastră de nevoinţă altora. Textele evanghelice sunt clare, iar în *Morala ambiguităţii* Simone de Beauvoir a confirmat pe deplin, cu mijloacele filosofiei moderne, tezele Mântuitorului şi exegeza

kierkegaardiană. De vreme ce suntem fiii libertății și că opusă păcatului este nu virtutea, ci libertatea, cred că jegul trupesc rămâne la libera voinţă a fiecăruia, dar că privăţile cată a fi păstrate în stare de curăţenie.

BUGHI MAMBO RAG

…De felul meu sunt brăilean, dar de născut sunt născut la Buzău, în '77. Venise barabafta turcească pe Dunăre să atace Brăila și mama, sperioasă, s-a refugiat la Buzău, unde m-am născut… Bisectoarea este linia dreaptă care desparte unghiul în două părţi egale… Cuvânt românesc pentru garrigue *nu există, e un fenomen specific regiunilor carstice din jurul bazinului mediteranean și mai ales din sudul Franţei… M-am gândit noaptea toată și mi-am adus aminte:* Simplizissimus *e de Grimmelshausen,* Der grüne Heinrich234 *e de Gottfried Keller, iar* Galgenlieder235 *îs de Christian Morgenstern… Dar dacă nu freci bine-bine cacaoa cu untul, n-ai făcut nimic… da, domnule, după chef mergea negustorul în trăsură singur, în urma lui în altă trăsură pălăria și într-o a treia, convoi, venea bastonul… alte vremuri… tăierea împrejur noi o socotim ca o lege ceremonială și deci a căzut, dar ţinerea Sâmbetei e în Decalog, e lege morală, deci a rămas… M-aţi omorât cu legile voastre morale și ceremoniale, adventiștilor… îi spune Demetrios lui Marcellus…*

Văratec, 1970

Există o ciudată ispită – de dreapta, conform Părintelui Cleopa – aș numi-o ispita credinţei considerată ca panaceu totalitar al grijilor și înlocuitor general al virtuţilor omenești, care-i o împătrită ipostază a trufiei combinată cu naivitatea:

a) Convingerea că prin credinţă scăpăm de boli, că nu

se poate să mai fim bolnavi; sau, dacă ne îmbolnăvim, că nu avem nevoie de medici și medicamente, de vreme ce ne putem oricând tămădui prin rugăciuni.

Convingerea aceasta care aduce întru câtva cu observaţia făcută de Gide lui Maritain (*îl chemi pe Hristos la telefon*) e totuna cu ispitirea lui Dumnezeu prin exigenţa unei minuni. Cel care o încearcă se pune în situaţia reclamantului care în loc de a se adresa tribunalului competent de gradul întâi ar trece de-a dreptul la calea extraordinară a recursului.

E totodată lipsă de modestie; medicii şi medicamentele sunt şi ele de la Dumnezeu, iar credinciosul care se îmbolnăveşte *întocmai ca toată lumea* se vindecă *întocmai ca toată lumea*, nu altfel – cu ajutorul medicilor şi al medicamentelor (fireşte, dacă îi este dat să se tămăduiască).

Dumnezeu desigur face minuni, dar când binevoieşte – şi istoria Bisericii ne arată că nu sunt nici foarte dese şi nici obţinute prin somaţii. (Este drept că Sadhu Sundar Singh l-a somat pe Domnul să i se arate şi a fost ascultat, dar el n-a cerut o vindecare trupească, ci a mers pe calea evanghelică a violenţei – în sensul de la *Matei* 11,12 – către credinţă.) La Lourdes, numărul vindecărilor miraculoase recunoscute de comisia medicală întrece în mod considerabil numărul celor validate de Biserică. Biserica s-a dovedit mai prudentă decât medicina. După cum şi în cazul giulgiului de la Torino, a dat prioritate argumentelor istorice asupra celor ştiinţifice (razele infraroşii).

Sfântul apostol Pavel a rămas cu vechea lui boală (de ochi?) şi după dobândirea harului: „Datu-mi-s-a mie un ghimpe în trup, un înger al satanei, să mă bată peste obraz”.

(Ce face, atunci, credinciosul? *Se roagă* pentru ca Dumnezeu să-l *ajute* și să *binecuvânteze* tratamentul.)

b) Convingerea că prin credinţă scăpăm de viforul ispitelor. Nu. Oarecum dimpotrivă.

Patericul: la intrarea unui sat de ticăloşi stau doi draci. În jurul mănăstirii de cuvioşi călugări nevoitori întru desăvârşire stau două mii.

c) Convingerea că nu mai este trebuinţă de virtuţile obişnuite ale omului de rând: înţelepciunea, judecata sănătoasă, iscusinţa, strădania…

Credinciosul are nevoie de ele întocmai ca toţi semenii săi.

Credinţa ne ajută, ne întăreşte, ne înalţă, ne bucură, dar nu ţine locul însuşirilor şi calităţilor omeneşti. (Ea, în general – și asta-i regula –, nu conferă un statut excepţional. Ne dă fericirea, dar în raport cu lumea şi cu oamenii nu numai că nu ne acordă privilegii, ci ne creează îndatoriri în plus.)

Dacă deci credinciosul comite o greşeală, o imprudenţă, o nesăbuinţă, el va trage toate consecinţele normale – şi nu se poate plânge sau mira. Nu beneficiază de extrateritorialitate.

d) Convingerea că putem oricând obţine orice fără nici un efort; nu, putem obţine prin rugăciune darurile duhovniceşti cele suprafireşti. Pe ale firii, şi care ţin de slabele noastre puteri, trebuie să le dobândim prin mijloacele comune. Acesta e şi tâlcul proverbului: Dumnezeu te ajută, dar nu-ţi bagă în traistă, care nu este decât conspectul metaforic al unui pasaj din *Fapte* (12,7-8). Îngerul îi deschide lui Petru porţile temniţei şi îl descătuşează pentru că acestea nu le-ar fi putut face singur. Dar îi porunceşte: Încinge-te… încalţă-te cu sandalele… pune haina pe tine, fiindcă stă în puterea lui s-o facă şi se cuvine, aşadar, să o şi facă numai cu mâinile sale.

Poate că şi nenorocitul de Cromwell a înţeles cum

devine cazul când a spus: încrede-te în Dumnezeu şi ţine-ţi praful de puşcă la adăpost de umezeală (*Put your faith in God and keep your powder dry*).

— Cele patru tipuri recunoscute de pedagogul german Künecke apar invariabil şi în puşcării: *Cezar* (Închide fereastra! Nu folosiţi tineta după ora nouă!), *Vedeta*, *Văicărilă* (sau *Vreau la mămica*) şi *Păcală* (decât să treacă neluat în seamă, mai bine o face pe tontul şi paiaţa).

BUGHI MAMBO RAG

…ajungând să susţin că şi gramatica lui Panini nu poate fi înţeleasă decât aplicându-i-se metodele cele mai moderne: structuralismul lingvistic şi logica formulă…236 Titulescu, în ciuda purtărilor lui de monarh, era şi tare copilăros: se juca neîncetat cu trenuri electrice din care avea plină casa… continuăm să expunem azi sistemul general al plantelor după Linné, am ajuns la încrengătura… iar pe câinele lui Samuel Vernon237 uitasem a vă spune că-l chema Dingo… Ştiţi cumva numele vasului lui Ahab din Moby Dick?… *cu P, începe cu un P… Logica aristotelică nu e de nici un folos, ne trebuie o logică analogică… şi făcută din lemn de balsa… zice cardinalul, înjurând de mama focului în vreme ce muschetarii o întinseseră de mult… ştiinţă care poartă numele de aerofotogrametrie… drept în capul lui milady de Winter…*

Bucureşti, Septembrie 1964

Părintele Mina mi-a spus şi repetat numele preotului la care urmează să mă prezint dacă ies din închisoare. Numele acestui preot, în ziua eliberării, îl uitasem.

De îndată după sosirea în Bucureşti, şi-n tot timpul luptei mele cu ploşniţele (două deparazitări n-au avut

rezultate şi insectele nu s-au dat bătute – *armis suspectis pugnaverunt deinde victi se dediderunt238* – decât în faţa verdelui de Paris, substanţă cu numele plin de farmec şi otravă ca-n *Florile răului*) mă chinui să-mi reamintesc.

L-am rugat pe naşul meu să-mi găsească un preot, oriunde, şi să procedăm fără amânare. V. este însă prins şi el de mii de griji şi încurcături, ştiu că mă pot bizui pe el, dar văd că va trebui să aştept şi sunt nerăbdător. Totul a mers atât de bine acolo, de ce n-ar merge şi aici? E nevoie să mă zbat.

Mariana V.239 se bucură mult aflând de botezul meu. A scăpat de arestare şi proces numai ca prin urechile acului. A fost anchetată şi ea, reţinută trei zile – şi a dovedit că nu degeaba e fiica unui foarte mare avocat şi unui foarte deştept om. (Recunoaşte că a citit *Pădurea interzisă240* și afirmă că imediat după aceea i-a dat foc: din declaraţia aceasta nu iese.) Îi arăt Marianei cum stau lucrurile cu mine. De îndată îmi propune să mă recomande preotului de la schitul Dărvari, duhovnicul ei.

Schitul Dărvari e o bisericuţă de vis, în mijlocul unei grădini de roman sămănătorist, şi e un fost metoc atonit. Trecusem de multe ori cu jind pe lângă schit şi făcusem odată învierea acolo cu tanti Viorica241. Locul nu poate să nu atragă prin graţia, micimea, liniştea lui tupilată. *Fascinosum.*

Primesc aşadar fără a mai sta pe gânduri propunerea Marianei, şi văd şi în sugestia aceasta un fel de minune, un „rapel”, o chemare a trecutului şi o împlinire a sa. Decid a mă duce să-l văd pe preot a doua zi. Cum îl cheamă? George Teodorescu, zice Mariana. Îmi aduc aminte că acesta era numele pe care mi-l dase părintele Mina.

Preotul mă primeşte fără a-mi pune multe întrebări şi-

mi fixează data de 12 Septembrie. La l4, ziua Crucii, mă va împărtăşi.

Sunt miruit într-o Sâmbătă după-amiază, de faţă fiind, pe lângă preot şi dascăl, naşii (V. a venit cu soţia lui, Rodica), Mariana cu soţul ei, inginerul I. Petc.242 şi Paul Sim. Ceremonie scurtă. La ieşire: mireazma grădinei şi cerul unei zile regeşti de Septembrie.

Soţii V. trebuie să „fugă” neîntârziat după treburi şi angarale (sunt într-o situaţie cu atât mai complicată cu cât ea a fost silită să divorţeze ca să-şi poată ţine copiii în şcoli, iar „recăsătoria” întâmpină subtilele împotriviri ale birocraţiei şi ale unor judecători conştiincioşi). Mariana şi Sorin mă poftesc la un ceai unde – lihnit – sunt răsfăţat cu bunătăţi de post. Mariana ne-a făcut, tatei şi mie, următoarele versuri:

*A mes amisSir Oscar et Nicolas**Statistique perplexe***

A vrai dire il ne s’en trouvePas tant, dans le monde, qui soientDédaigneux de gros qui prouventAmoureux de ce qu’ils croient. A vrai dire il ne s’en trouveA peine que deux ou troisChevaliers de l’impossibleMélancoliques de la loi. Pour tout dire, ne sied-il guère? De se mettre en châsse de joie, Car le monde du possibleRedoute ce genre d’émoi243. Tata râde. Nu cinci244, zece să fi făcut, şi merita.

— Hazardul.

Ateii fac mare caz de el.

Dar nimic, în lume, nu-l confirmă, nici extraordinara multiplicitate şi specializare a organelor şi nici precisele interconexiuni ale funcţionării lor. Aceasta ca izvor al puterii de asamblare.

Ca declanşator de evenimente: mă întreb dacă acţionează numai din întâmplare, cum s-ar zice. Hazardul are şi el facultatea lui selectivă şi, vorba lui Bernanos, nu

oricui i se întâmplă orice.

Scriitorii o ştiu prea bine, toţi. Auerbach, în *Mimesis*: abia iese cavalerul rătăcitor din castelul lui şi a dat la o fugă de cal de o prea frumoasă şi nobilă fecioară ţinută în lanţuri de un tiran. La fel şi la Jean Genet: nici n-a apucat bine să plece de-acasă, că i-a şi ieşit în cale un marinar blond245. Merge Father Brown să se plimbe? Misterioasa crimă are loc la primul colţ, ori la al doilea. *Als ob* am exercita o atracţie magnetică pentru anumite sorturi de evenimente, ar avea şi organismul nostru psiho-somatic în totalitatea lui puterea lui selectivă globală întocmai ca şi celulele care-l compun, am circula pe nevăzute orbite preferenţiale. Nu toţi mezonii pi o iau la dreapta.

— Dacă lumea n-ar fi decât întâmplare – ba şi întâmplare întâmplătoare –, dacă *homo sapiens* n-ar fi decât un produs datorat unui hazard cu totul şi cu totul improbabil, de ce există talente înnăscute? Cum de ştie natura să confecţioneze prunci anume pregătiţi pentru anumite îndeletniciri sau instrumente făurite de societatea omenească? De unde ştiau celulele (şi, tot atât de bine, neuronii) fătului Mozart că există pian şi clavecin şi cum de erau programate pentru o treabă despre care nu aveau cum să deţină informaţii? (Prin Leopold Mozart? Dar atunci cum rămâne cu numeroşii muzicieni ai căror părinţi nu au avut nici o legătură cu muzica?) Şi de ce e dotată fiecare specie nu numai cu altă constituţie fizică, dar şi cu alt *caracter*, atât de specific fiecăreia, atât de nuanţat altul decât al celorlalte?

— „Poruncă nouă dau vouă, zice Domnul, să vă iubiţi unul pe altul. Precum Eu v-am iubit pe voi, aşa voi unul pe altul să vă iubiţi” (*Ioan* 13,34).

Obişnuita formulă „iubeşte pe aproapele tău ca pe tine însuţi” este înlocuită, pentru că Domnul ştie că nu toţi

oamenii se iubesc pe ei înşişi. Sunt unii, supăraţi şi bosumflaţi, care nici pe alţii şi nici pe ei nu se iubesc.

Domnul, prevăzător, nu ia drept punct de referinţă dragostea de sine – care poate lipsi –, ci dovedita Lui dragoste – dovedită cu sânge, chin și moarte – faţă de oameni, singura specie la care egoismul poate fi înfrânt de invidie și râcă.

BUGHI MAMBO RAG

...În tabloul lui Szathmáry, bunicul meu, colonelul Blaremberg, e lângă domnitorul Carol, sunt amândoi călări în seara bătăliei de la Plevna... Osman Paşa umbla nebun după Români, să nu se predea Ruşilor... MĂ, TU FACI MUHAIA DE MINE, MĂ, BANDITULE, LAS' CĂ ŞTIU, IA SPUNE CE VORBEAŢI VOI ACOLO... Pe căţea o chema Molda... Da, Smetana îi zice Vltava... Aia e de Martinu... Ca Sf. Martin din Tours... de la Poitiers e Pictavinul... Granchester, Granda Castra adică... Şi Lytton Strachey și John Maynard Keynes, amândoi, erau rivali... Numai drumurile au fost de ei, pe când Grecii... Îl căuta cu disperare pe domnitor, care pe urmă i-a lăsat spada şi l-a primit atât de frumos... La Bucureşti a privit defilarea de la o fereastră a hotelului Imperial *în faţa Palatului... În Grecia, da, la Corfu... A ucis-o Luchieni, un anarhist...* Monumentul Reformei, *la Geneva, nu-i deloc urât... Şi pe Sadi Carnot... Declaraţia de război pe care a înmânat-o tatăl meu lui Burian nu era scrisă de Emil Porumbaru... L-am cunoscut bine pe Beldie,* Ideea Europeană *a fost o publicaţie interesantă... Era mare gastronom: masa nu o lua toată în acelaşi restaurant, ci fiecare fel acolo unde se gătea mai rafinat, lua bunăoară aperitivul la Râşnovanu și Babeş, peştele la Iordache, friptura la* Unchiul *în Buzeşti, desertul la Capşa... MĂ, CE COMPLOTAŢI VOI ACOLO, MĂ, TU FACI MUHAIA DE MINE, MĂ,*

BANDITULE...

— Mai târziu, când citesc *A l'ombre de la croix*, îmi dau seama că am trăit copilăria mea toată – Pantelimon, Clucereasa, strada Armenească – sub această umbră. Încă nu ştiam că aveam nu să fug de umbra crucii, de chemarea ei şi a clopotelor, ci să am parte de o altă soluţie: a mă aşeza la picioarele ei şi a o îmbrăţişa.

Fascinaţia mă luase de mână demult şi mă domesticise. Iar greutatea maldărului de păcate de care mă despovăram – greutate îndelung rămasă imponderabilă şi brusc gravitaţionată la închisoare (*tremendum*) – îmi era cel mai valabil bilet de liber acces.

26 Decembrie 1970

Înduioşetoare seară de Crăciun la doctorul Al-G. Bucate ardeleneşti (după tată) şi basarabene (după mamă). Gingăşia mamei doctorului, nu bătrână, dar rămasă din alte vremuri – vremuri de tihnă. Evocarea vieţii patriarhale din Basarabia: masa, de Paşti, stă întinsă trei zile în şir, acoperită de mâncăruri şi cozonaci. Uşile sunt deschise: intră, bea, se ospătează oricine pofteşte.

Primejdia, spune dr. Al-G., stă în căutarea perfecţiunii pe acest pământ unde – prin definiţie – ea nu poate exista. În lumea păcatului perfecţiunea nu se încheagă. Se cuvine aşadar să avem un nou ideal: idealul nostru să nu mai fie perfecţiunea – generatoare de băi de sânge, opresiune, intoleranţă, închisori, torturi şi lagăre –, ci, dimpotrivă, imperfecţiunea. Să recunoaştem că, lumeşte, suntem limitaţi şi să tindem cu toată puterea spre o imperfecţiune cât mai puţin rea, singura cu putinţă aici.

Şi în slujba Schimbării la Faţă se repetă mereu că celor

trei apostoli, care erau cu El, Mântuitorul li s-a arătat în slava Sa divină pe *cât se poate.*

Căci apostolii erau oameni.

Pe cât se poate. Nu putem nici privi măcar şi cu atât mai mult (ori cu atât mai puţin: dialectică lingvistică) nu putem realiza aici perfecţiunea desăvârşită, iar toate regimurile care şi-o iau drept scop ajung cu binişorul la tiranie şi oroare, deoarece urmăresc o nălucă despre care nu pot să nu-şi dea cu timpul seama că sunt în măsură s-o făurească numai impunând-o prin decret. Cine urmăreşte societatea perfectă ajunge mereu la fericirea obligatorie sancţionată de poliţie şi codul penal. Numai guvernele relativiste sunt paşnice – şi, vorba colonelului Broser, poate că lucrul cel mai cuminte l-a exprimat, cinic şi revoltător, contele Taafe, ministrul austro-ungar: toate naţiunile împărăţiei trebuiesc menţinute într-o egală stare de nemulţumire.

(Motiv pentru care oamenii politici *putrezi* din perioada directoratului francez au putut trece drept adevăraţi îngeri în comparaţie cu incoruptibilii perioadei robespierriste.)

— Cine crede că religia creştină e îndemn la nătângie, se înşală amarnic. Amarnic se înşală şi cine crede că e şcoală a slăbiciunii şi miorlăielii.

Iată ce zice autorul creştin Georges Bernanos, dând o lecţie practică de creştinism, adică de curaj: „Singurul pericol care-l paşte pe un om deznădăjduit, când înfruntă ura ori dispreţul, este de a se înduioşa asupra propriei sale soarte”.

Creştinismul, ar trebui s-o ştie şi Henry de Montherlant, e tot un cavalerism: nu cere mai puţin avânt, mai puţină putere de îndurare, mai puţină demnitate şi ţinută, mai puţină nepăsare pentru ce „se face” ori „se zice”,

mai puţin efort mereu reluat zi de zi, mai puţin antrenament decât orice sport, orice exerciţiu, orice sistem militar-religios, orice morală de tip *bușido* şi de grup (Péguy, H. Franck).

Numai că are, în plus, şi o nobleţe *super-rogatorie*, a bunătăţii şi iubirii. Reflexul de răceală ori silă al cavalerului sau al stoicului, creştinismul îl înfrânează. Conştiinţa zădărniciei finale a formelor lumeşti nu se loveşte aici de piedica melancoliei şi nici dispreţul nu poate ceva împotriva dragostei izvorâte dintr-o euforie inaccesibilă încruntatului stoic, înciudatului campion, grijuliului gimnofisist.

— Codin Mironescu:

Sunt oameni care încep de la etajul doi. Au albuş, au gălbenuş, n-au icusar. Există o glumă, o ştii? Cred în botez, cred în Sf. Împărtăşanie, cred în icoane… Dar în Dumnezeu? De…

Oamenii aceştia nu au discernământ, adică darul esenţial al deosebirii adevărului de eroare. Nu se integrează în adevărul Bisericii. Fii atent, au multe însușiri, n-au baza de la care totul începe.

— Pentru Max Scheler, pe acest pământ, când e normal, însoţit de iubire şi liber, actul sexual reprezintă singura cale de contopire în cosmos, de comunicare cu finalităţile246.

Cred şi eu ceva, tot surprinzător la început, cum e şi afirmaţia marelui filosof catolic: singura cale de a învinge pământul e curajul fizic.

Care nu-i numai secretul ultim al dreptului constituţional, e şi dovada asumării condiţiei de om.

Chesterton e de părere că respectarea cuvântului dat îl specifică pe acesta, după cum pasărea e specificată de cântul ei. Caracteristica aleasă de Chesterton e plină de farmec, dar nu mi se pare mai puţin hotărâtoare alta. Există alta, mai

particulară, cu număr cuantic mai individualizat, cu spectru mai inimitabil, cu amprentă mai identificabilă. Hristos nu s-a urcat întâmplător pe cruce: curajul îndurării unor suferinţe cumplite a fost singura cale prin care a putut arăta că s-a făcut om cu adevărat, în întregime; prin care şi-a putut dovedi buna credinţă.

Nici inteligenţa, nici înţelepciunea, nici tămăduirile, nici învăţătura, nici chiar bunătatea ori mila nu ar fi fost probe serioase: singur curajul în faţa durerii şi morţii îi sta la îndemână. Bătaia, sângele, moartea, astea sunt dovezile care nu înşală, care nu pot fi măsluite. Urâte? Grosolane? Mitocăneşti? Simpliste? Poate, dar categorice. Şi având ceva din brutala vulgaritate şi măreaţa sfruntare a faptului împlinit care-i *rupe gura* până şi Satanei.

Octombrie 1963

Tot contabilitatea rămâne pentru mine marea duşmancă, femeia roşie din Vavilon (aceea pe care martorii lui Iehova, sărmanii de ei – sunt patru în celula aceasta, toţi cu pedepse mai mari de cincisprezece ani – o văd instalată la Vatican), ipostaza perfectă a diavolului.

Legea, cu blestemul ei, o exprimă contabilitatea.

1967

Claudel, foarte limpede: „Am încheiat un pact cu iadul. Acolo nu mai încape libertate, nu mai încape decât Legea, o precizie, o dreptate în acelaşi timp penală şi matematică”.

Sub regimul blestemului şi Legii, până şi Dumnezeu e limitat. De-abia sub har e divinitatea într-adevăr atotputernică. Numai după ce a pătimit pe Golgota a putut

Iisus coborî în Iad şi dezlega sufletele drepţilor şi a putut fi înlocuit talionul cu iertarea.

— Echilibru, iarăşi şi iarăşi.

Dumnezeu nu este cuminţenie lumească, formalism şi convenţii, literatură pilduitoare ori sclifosită cucernicie. Dar nu e nici delir sadic ori masochist. Transcendenţă e, transfigurare e, extaz e – dar nu frenezie, nu ameţeală; la frenezie şi ameţeală duceau dansurile şi orgiile sacre ale păgânilor; acolo, sau undeva tare pe aproape, mă tem că duc şi dansurile în horă ale dervişilor în sufism. În creştinism însă extazul nu e niciodată tulbure. Dionysios şi Apollo se limitează aici reciproc. O fericire simultan nebunească şi controlată.

De altfel, marii sfinţi, în frunte cu Tereza de Ávila şi Ioan al Crucii, au socotit extazul ca legat de faza începătoare a unei vieţi mistice şi contemplative. Cu timpul, stările „convulsive" – chiar dacă nu au nimic în comun cu frenezia și *fanaticii* (în sensul misterelor antice) – încetează şi sunt înlocuite cu stări de fericire calmă; după agitaţie vin liniștea și cuviincioasa interiorizare; isihia e surâzătoare şi înţeleaptă, nu face tărăboi. De ce? Pentru că merge spre esenţe, în vreme ce oricare extravaganţă opreşte atenţia asupra amănuntului exterior. Omul care de dragul lui Hristos şi-ar vopsi barba în albastru sau ar purta o pălărie cu pană mare de păun nu va fi niciodată în ochii semenilor săi omul lui Hristos, ci omul cu barba albastră sau omul cu pana de păun la pălărie: amănuntul pitoresc (fie el oricât de nevinovat sau chiar nostim) e o stavilă pe calea ce duce la esenţă şi deci joacă rol de opritoare.

Cu atât mai mult, creştinismul nu poate avea nici o legătură cu magiile de orice fel (*magie* este luat în înţeles de procedeu tipizat cu efecte sigure independente de efortul

spiritual: adică în sens opus alchimiei care, ea, presupunea în prealabil curăţenia sufletească şi mintală a operatorului), cu freneziile hedoniste, desigur, dar nici cu posesiunile, cu halucinogenele, cu beţiile oricât de vaticinant şi departe ar merge pe căile nopţii, pe aleile delectării ori stupoarei (Henri Michaux). Nu prea ştiu cum să mă exprim, aş vrea să spun că în extazul creştin fiinţa omenească nu încetează de a fi raţională, modestă şi mai ales discretă. Isihastul, neapărat, e fericit, clocoteşte de fericire, *dar nu se prea vede.*

El nu seamănă cu acele fantome dintr-o poveste poliţistă englezească, fantome care tot apăreau la o anumită oră într-o casă părăsită, purtând lumini şi făcând gălăgie. Despre acestea, detectivul consultat răspunde că, de bună seamă, crede în fantome (e un scoţian), dar adaugă: numai în fantomele discrete şi interiorizate, care nu atrag atenţia asupra lor şi nu apar mereu la aceeaşi oră şi în acelaşi loc purtând lumini şi iscând zarvă în mod ostentativ. Ostentaţia nu poate fi însuşirea unei fantome autentice. Fantomele există, dar sunt cuminţi, îşi văd de ale lor. Creştinul sincer – Doamne, iartă-mă – este supus aceloraşi reguli de modestie.

(René Guénon: oamenii ajunşi la stadiile înaintate ale spiritualizării şi iniţierii nu ne sunt cunoscuţi, ca şi cum n-ar fi, pentru că sunt cu desăvârşire *detaşaţi* de lume, de problemele ei şi de noi. Nu se manifestă, întocmai ca fantomele cinstite.)

— În *Pale Fire247*, Vladimir Nabokov explică: „După cum spune Sf. Augustin, putem şti ce nu este Dumnezeu, dar nu putem şti ce este. Nu este deznădejde. Nu este teroare. Nu este ţărână care gâlgâie în gâtlej; nu este hârâitul întunecat al leşinului care ne duce la neant prin neant”.

Aşa se conturează reacţiunea creştinului în faţa durerii: neprovocare; asumare; refuz de a o preface în

perversă bucurie; depăşire.

Mioriţa. Absurdul vieţii: fărămiţat, descentrat.

Absurdul atroce al răstignirii, Mielul îl *dezintegrează*: şi le iartă lor că nu ştiu ce fac.

Gherla, Decembrie 1963

Afară viscoleşte.

Cât de urâtă mi-a fost purtarea faţă de colegul meu de clasă, Rafael Cristescu. Ce puţin l-a înţeles copilul răzgâiat ce eram, plin de sine, sigur pe cele câteva romane franţuzeşti pe care le citeşte, leneş şi tocilar (nu e contradicţie) şi îngust la minte, închis, muncit de mereu aprinsele răni ale vanităţii.

(Cum de m-a putut zări Hristos Dumnezeu? Am fost, din ce în ce, atât de ascuns în mediocritate nemulţumită, în stupidă îngâmfare, în rău niciodată privit din exterior, în glod. Şi apoi, cu timpul, în hazna. Cum de m-a văzut, că şi pe ticăloşi ca să-i deosebească trebuie să se ridice şi ei niţel dintre bălării? Cum de s-a miluit? Ori vede cumva şi *altfel*, în *altă* perspectivă – cum şi crucea în tabloul lui Dalí e văzută de altundeva – şi atunci afundarea ştearsă în murdărie i se arată şi ea tot în relief, tot ca o excrescenţă?)

A fost de un mare curaj. Profesor secundar sub Carol al II-lea, s-a numărat printre atât de puţinii care, la plebiscit, au votat deschis împotriva constituţiei regale. Pe front, sub Antonescu, s-a dus ca voluntar. A căzut în faţa Odessei, poate ca Péguy: făcându-şi datoria cu exces de zel.

Nu-mi păstrase nici o pică. Îmi scria amical de pe front, mi-a spus că-s om cumsecade[248]. (După cum Irlandezul îmi anunţase că Hristos mă va chema.)

Bolnavul, cu febră, mai zace încă pe patul de spital, dar medicul a şi spus rudelor că e pe calea vindecării, iar rudele

au pornit grăbite să dea vestea cea bună: pacientul zace pe ticălosul lui culcuş, *dar iată că se aud de departe paşi grăbiţi pe coridor.*

Viscolul de afară îmi aduce în gând primele versuri ale poeziei lui Trakl, pe care am învăţat-o la 34, de la Bruder Harald:

Wenn der Schnee ans Fenster fällt, Lang die Abendglocke läutet, Vielen ist der Tisch bereitetUnd das Haus ist wohlbestellt[249]. Apoi strofa finală, versul din urmă.

Pâinea şi vinul. Şi la Ignazio Silone[250], în decorul lui de munţi pleşuvi, săraci, duri. Pâinea şi vinul, traiul şi surplusul. Pâinea şi vinul, trupul şi sângele. Materia şi spiritul. Necesarul şi prisosul. Prea curat trupul şi mult scump sângele Domnului.

Nu ne este dat a le vedea, pâinea şi vinul, prefăcute în carne şi sânge. Măcar în simplitatea lor materială le vedem oare? Măcar strălucirea gospodărească o putem distinge neînduhovniciţi?

— Există o frivolitate atee, grăbită ca a cucoanelor dichisite care trec foşnind, uşor parfumate, către locul de întâlnire. Frivolitate oarbă, încăpăţânată, despre care Montherlant spune că e „tare ca oţelul”.

BUGHI MAMBO RAG

...Nu era nevoie să fii mare strateg în 1939 ca să înţelegi că Franţa avea să fie învinsă, doborâtă. Frederic al II-lea, cel care spunea că suveranul trebuie să fie primul servitor al poporului său, enunţase demult şi alt adevăr: că războiul nu se *câştigă cu armatele, ci prin rezistenţa morală a naţiunii...* Manuala *e un cerc mistic chinez de la ea porneşte... A venit Şcoala Politehnică din Viena, toată, cu profesori şi studenţi să vadă minunea de la Cernavodă, primul pod lung din lume în*

întregime din oţel şi cu grinzi în consolă… La Englezi a fost altfel, n-au avut armată, dar au avut rezistenţă morală… Eduard al VII-lea îi spunea lui Clemenceau: la dumneavoastră se schimbă mereu guvernul, n-aveţi stabilitate. Clemenceau de colo: dumneavoastră aveţi guvern, dar n-aveţi armată… Anul 1940 l-a infirmat pe Clemenceau, n-a fost o înfrângere, ci o descompunere… *îi spune Marcellus lui Demetrios…*

— Adventiştii aceştia care zile întregi nu mănâncă dacă bănuiesc o urmă de grăsime în gamelă, legionarii aceştia care-şi dau bucăţica de pâine bolnavilor, tinerii aceştia care au trăit ca fiarele ani de-a rândul în munţi, copiii aceştia care au înjghebat o Ligă Revoluţionară Română şi au meşterit o bombă (îi lipseau numai declanşatorul, materialul exploziv şi posibilitatea de a funcţiona), ţăranii aceştia care n-au vrut să se colectivizeze sau care, beţi fiind, şi-au strigat năduful în cârciumă şi au înjurat apăsat după o lungă tăcere, uniţii care n-au înţeles să-şi părăsească denominaţiunea, iată oamenii pe care mi-i doream (inconştient poate). Închisoarea, văd, e locul meu de împlinire, cum zice Toynbee despre imperiul otoman că a fost statul universal al ortodoxiei. Eroii aceştia modeşti, unii ridicoli (dar nu există eroi ridicoli: *accessorium sequitur principale251*), îi compar cu ce mi-a fost dat să văd la Paris între 1936 şi 1939.

Bunăstare. Abundenţă. Vacanţe plătite, cremele care înnegresc pielea, excursiile, automobilele, aperitivele. Aperitivele, grevele, vacanţele. Până la saţietate. Monotone. Dinainte ştiute. Şi să nu li se spună adevăruri neplăcute. Şi să fie lăsaţi în pace. Asta vor.

André Suarès: interesant e Ignaţiu de Loyola, adică interesante sunt problemele sufletului şi spiritului, interesantă e morala, e problema relaţiilor dintre om şi dumnezeire, tot ceea ce nu este şi ar putea fi, neaşteptatul,

surpriza, amarul, dulceaţa.

N-au nici de doi bani idei nobile în cap. Trupuri fără suflet. Totul nu-i decât în haine şi-n formele vieţii materiale. Sufletul e lipsă; spiritul e un fel de papagal incoerent, uzinat în două miliarde de exemplare; trăncăneşte în cuşca materiei sub privirea lui Vaucanson. Şi marele oftat fierbinte al lui Loyola se ridică din acest haos: „La ce bun să ai totul, dacă n-ai suflet?”252.

Întocmai, da, lumea hedonistă şi indiferentă, lumea lui *je m’en fous*, universul lui ce-mi pasă mie, îndeosebi asta e: plictisitoare și sterilă. Dacă-i vorba aşa, orice călugăr augustin din Libia – o recunoaşte unul ca Ludwig Lewinsohn – e mai viu decât un întreg cartier de sportivi din New York. Iar viciul e şi el dezolant şi neschimbător; şi, vai, constată Flaubert, nu-i mai rodnic decât virtutea.

Biciuitoare, antrenante, deschizătoare de perspective şi ferestre sunt cele ale gândului, ale jertfei, ale orbecăirii după adevăr.

Je m’en fous. Nu-mi pasă, nu mă sinchisesc, mă doare-n cot. Ţara lui Pernod-Vodă. Asta le era deviza: *et un Pernod pour Arthur*. Îi durea în cot, ceva mai jos, de vecini, de părinţi, de ţara lor, de ieri şi de mâine, de Dumnezeu, de orice, erau sătui, plictisiţi, morţi. N-au fost învinşi, Dumnezeu mi-este martor, iar învingătorii lor n-au avut nici un merit: aşteptau – singurul lor sentiment treaz – să fie, în sfârşit, liberaţi de povara libertăţii.

Ironia îşi ia revanşa: la capătul inteligenţei lucide stă nerozia oarbă şi suprarafinamentul dă în gropi. Iar eu mergând pe străzi: totul e Dumnezeu, eroismul e totul. De aici ţâşneşte izvorul farmecului şi al interesului pentru viaţă, flacăra. Morala, cea batjocorită, e poezia vieţii. Îmbuibarea şi frica: mai retrograd nici că poate fi; mai sufocant; obloanele

sunt trase, istoria şi avântul încremenesc.

Merg la operă pentru *subiect*, delicaţii de ei. *Après moi le déluge253*, acum cred că s-a spus; dar nu de Ludovic al XV-lea, au spus-o *toţi*!

— Desigur că budismul, jainismul, zenul, antroposi teosofia etc. sunt mai uşoare decât e creştinismul. În creştinism Domnul e mereu prezent, dar nu impietează nici o clipă asupra absolutei noastre libertăţi. Stă la uşă şi bate. Nu intră nechemat. Iar înainte de a da, întreabă: crezi tu că pot? Nu întreabă dacă solicitantul e vrednic de a primi, ci dacă e liber de a crede. Şi de răspuns răspunde tot pe măsura libertăţii: fie ţie după credinţa ta.

Creştinismul e cel mai aproape de legea fundamentală a universului: lege care poate fi denumită a contradicţiei (*coincidentia oppositorum*), a paradoxului, a dialecticii, a bipolarităţii simultane. Cred, ajută necredinţei mele.

— Brice Parain: libertatea provine din incertitudine. Nevoia noastră occidentală de libertate, caracteristica noastră esenţială, vine de la incertitudine.

Totul, pentru noi, este cum să evadăm din camera închisă şi din infernul dialecticii.

Dacă universul nu-i decât o pulsaţie ritmică de expansiune şi contractare (la o perioadă de optzeci de miliarde de ani?), atunci e un coşmar.

Coşmar serios, nu teoretic, de vreme ce doctrina care şi-a făcut din dialectică un crez, după ce a constatat legea o proclamă totuşi trecătoare şi o desfiinţează în societatea fără clase. A fost şi nu mai e. Iar cine se-ndoieşte, la pârnaie.

Dialectica e infernul. Universul ritmat e coşmarul. Numai că (Hausherr) Dumnezeu nu-i infinitul. Infinitul e un aspect al universului creat. Dumnezeu, persoană, e altceva: e adevărul.

Temei de nădejde.

1969

— Există o singură artă creştină, care nu-i nici gotică, nici romantică, nici barocă, arta de a purta crucea (Franz von Baader).

Problema răului în lume: prima întrebare încuietoare pe care ţi-o pun cei ce se miră că poţi crede.

Nu există explicaţie concludentă, răspuns categoric.

Dintre toate, cel mai coerent răspuns mi se pare cel dat de Dostoievski, însușit de Pavel Evdokimov:

Dumnezeu a creat lumea inocentă, fără de rău. Dar pe om l-a creat liber, adică liber de a crea răul, de a-l introduce în lume. Acesta e *riscul* pe care şi l-a luat Dumnezeu prin actul creaţiunii, riscul divin asupra căruia stăruie (aş zice: pe drept cuvânt) Losski254 în teologia apofatică. Omul a trecut de la ideea de rău, de la posibilitatea răului (ştiut de Dumnezeu ca virtualitate) la înfăptuirea răului.

(Nu înseamnă că răul a preexistat la Dumnezeu, altfel decât 0 ca opus al lui 1 în orice sistem binar; de vreme ce se poate ceva, se poate şi cazul contrariului acelui ceva, adică lipsa lui: *flip-flop.* Relaţia dintre rău şi bine nu implică preexistenţa răului la Dumnezeu altfel decât 0 e implicat de 1, negativul de pozitiv, nefiinţa de fiinţă.)

Introducerea răului în lume, ca principiu activ, este un *act de creaţie*, analog actului divin. Satana îl ispitea pe Adam șoptindu-i: „veţi fi ca Dumnezeu”. Grăind astfel Satana nu a minţit pe de-a-ntregul: făptura, timp de o clipă, a devenit divină; *a creat* paralel cu divinitatea: răul. Care a contaminat lumea.

Ceea ce și explică de ce singurul lucru pe care l-a dus

Iisus de pe pământ în cer sunt stigmatele.

— Manicheiştii, precizează René Nelli, nu susţin că există doi dumnezei egali: unul al binelui şi luminii, altul al răului şi întunericului. Asta ar fi, zice, o prea gogonată prostie: Manicheismul (Nelli îl tratează sub forma sa catară) susţine altceva: că prin însuşi faptul creaţiei, al trecerii de la neant la fiinţă se declanşează forţe până atunci latente, virtuale. Forţele răului ar fi un fel de inevitabile *reziduuri* ale creaţiei, un produs de sinteză; în fond, *la part du diable*[255]. (Diavolul, în orice trecere de la unitate la binar, fiind zero.)

Dostoievski şi Evdokimov: răul nu e o consecinţă necesară – câtul infinit al unei împărţiri infinite –, ci un act liber al omului.

Ruperea, oricum, s-a produs prin trecerea de la unu la doi, la bipolaritate, la dialectică. Sistemele antagoniste ale lui Ştefan Lupaşcu nu sunt şi ele expresia oricărui sistem binar?

— „Daţi deci Cezarului cele ce sunt ale Cezarului şi lui Dumnezeu cele ce sunt ale lui Dumnezeu” (*Matei* 22,21; *Marcu* 12,17; *Luca* 20,25).

Fraza e clară şi regimurile totalitare, adăugându-i şi *Rom.* 13, cer credincioşilor să le dea ascultare şi respect. Iar mulţi creştini, care-şi confundă religia cu prostia, sar şi ei să le aprobe: „e text!”.

Numai că nu citesc atent. Dăm Cezarului – se tălmăceşte: Statului – ce este al său, dacă e în adevăr stat şi se poartă în consecinţă. Când statul (Cezar) se îndeletniceşte cu ale lui, cu întreţinerea drumurilor, menţinerea ordinei, canalizări, transporturi, apărarea ţării, administraţie şi împărţirea dreptăţii, i se cuvine respectul şi tot ce este al său: impozitul, serviciul militar, civismul. Atunci însă când Statul nu mai e Cezar ci Mamona, când regele se preface în *medicine-man* şi puterea civilă în ideologie, când cere

adeziunea sufletească, recunoaşterea supremaţiei sale spirituale, aservirea conştiinţei şi procedează la „spălarea creierului”, când fericirea statală devine model unic şi obligatoriu, nu se mai aplică regula stabilită de Mântuitor, deoarece nu mai este îndeplinită una din condiţiile obligativităţii contractului: identitatea părţilor (lui Cezar i s-a substituit Mamona). Mântuitorul nu numai că n-a spus să dăm lui Dumnezeu ce este al lui Dumnezeu şi lui Mamona ce este al lui Mamona, ci dimpotrivă (*Matei* 6,24; *Luca* 16,13), a stabilit că nu poţi sluji şi lui Mamona, şi lui Dumnezeu. Când pe scaunul de domnie lumească stă un Cezar, îndemânarea nu este interzisă şi Biserica, de-a lungul veacurilor, şi-a avut politica ei. Dar când politica încape în mâinile Celuilalt, se aplică regula vaselor engleze care făceau piraterie sub pavilion străin: de îndată ce bastimentul inamic deschidea focul, era înălţat steagul naţional. Cezarului, cele cuvenite. Cu Mamona nici o legătură, oricât de mică – *nici asupra punctelor comune.* Lui Mamona numai blestemele din moliftele Sfântului Vasile cel Mare.

(Diavolul: să încheiem un pact.

— Nu.

— Atunci hai să semnăm un document prin care recunoaştem şi tu şi eu că doi plus doi fac patru.

— Nu.

— De ce? Nu admiţi că doi şi cu doi fac patru? De ce n-ai subscrie un adevăr incontestabil?

— Nu-mi pun semnătura alături de a ta nici pentru a recunoaşte că există Dumnezeu.)

— Când se produce conflict între porunca divină (sau dreptul natural) şi porunca omenească (legea pozitivă) nu încape îndoială pentru un creştin.

Dar creştinul, ca şi Hamlet, e îndreptăţit să nu voiască

a-şi pierde viaţa. Va încerca deci să găsească o soluţie pentru a nu călca porunca divină şi nici a muri. Soluţii, în general, se găsesc, şi nu toate sunt neapărat dezonorante.

Când regele Eduard al VII-lea al Angliei a cerut să fie scos din formula de jurământ pasajul potrivnic cetăţenilor catolici, i s-a răspuns că formula nu poate fi modificată şi toate stăruinţele regale au fost respectuos respinse. Regele totuşi era hotărât să nu-şi jignească o parte din supuşi. A rostit jurământul aşa cum i se prezentase, iar în dreptul pasajului cu pricina a fost apucat de o violentă criză de tuse. După aceea a rostit jurământul în continuare, pasajul anti-catolic fiind reprezentat prin respectiva tuse.

Creştinismul ne cheamă nu numai la oarbă supunere, ci şi la toleranţă, înţelepciune, dreaptă socotinţă şi inteligenţă, aşa încât soluţia lui Eduard al VII-lea a fost creştină. Dacă însă, la nevoie şi la adicătelea, nu mai există scăpare, orice iscusinţă este exclusă: arborăm pavilionul naţional, ne vindem haina şi cumpărăm sabie, ne aşternem de moarte, înfruntăm primejdia.

Altfel trăim, dar trişti – şi cu insomnii, vorba tatei.

— Dramaturgul francez Paul Hervieu era un om ambiţios, plin de ironie şi de simţ practic. Totuși, arată F. Vandérem care l-a cunoscut bine, când i se părea că are de îndeplinit o datorie, ironia, simţul practic şi ambiţia piereau ca prin farmec. Asculta *milităreşte*, fără a se mai gândi la interesul personal. Omul de lume devenea erou. Fraţii Jérôme şi Jean Tharaud256: Singurul lucru important, orice ai face, este de a fi mereu eroic.

— Marele merit al ordinelor monahale în catolicism – fiecare cu accentul pe altă preocupare sau formă de vădire a dragostei – este de a fi recunoscut pluralitatea stilurilor. Fiecare îşi manifestă credinţa potrivit cu *personalitatea* sa.

Nu există nici un stil obligator.

Ana e o creştină dintr-o bucată, dar greşit crede că numai stilul ei – neîntreruptul surâs serafic, gesturile onctuoase şi mâinile împreunate, vorbele exclusiv cucernice – are putere de circulaţie.

La *Pateric* e clar de tot: nici chiar stilul de viaţă creştină al unui mare pustnic din Tebaida nu este incomparabil şi inimitabil: stilul de viaţă al unui oarecare biet cizmar din Alexandria, om însurat şi tată de copii, poate fi deasupra celui practicat de însuşi Sf. Antonie, marele nevoitor.

Iunie 1968

Nu pot rezista ispitei de a-mi repeta, de a-mi înşirui, bucurându-mi sufletul şi mintea, colecţia mea de paradoxuri despre care sunt convins că duc toate către Hristos. Un fel de litanie, de *via dolorosa* analectică, dar plină de încântări.

Luther: *Hier stehe Ich. Ich kann nicht anders. Gott helfe mir. Amen*.

SalvadorDalí: Singura diferenţă dintre un nebun şi mine este că eu nu sunt nebun. (Frază evanghelic de ameţitoare, pauliniană.)

Kierkegaard: Contrariul păcatului nu este virtutea, contrariul păcatului este libertatea. (Cea mai puternică rostire omenească. Vine *imediat* după Evanghelii.)

Thomas More: *I trust I make myself obscure*. Adevărata dovadă a prieteniei şi încrederii: Hristos vorbind ucenicilor săi, la sfârşit, *ca unor prieteni*, devine din ce în ce mai obscur. (Pe măsură ce ai de spus lucruri mai însemnate, pe măsură ce te încredinţezi mai deplin şi te mărturiseşti mai nereticent trebuie să devii mai greu de înţeles şi să te exprimi mai paradoxal.)

Adaog listei una din lozincile revoluţiei franceze din Mai, luna trecută: „Fiţi realişti, cereţi imposibilul”. (Probabil că nici nu şi-au dat seama cât de claudeliană şi de strict creştină e lozinca.)

Şi, iarăşi, mereu, neîncetat: *Marcu* 9,24. Dacă „Iubeşte pe Domnul Dumnezeul tău din toată inima ta, din tot sufletul tău, din tot cugetul tău, şi din toată puterea ta” poate fi rezumatul Legii – *Matei* 22,37; *Marcu* 12,30; *Luca* 10,27 –, apoi „Cred, Doamne, ajută necredinţei mele” îmi pare a fi – cum să spun? — taina cea mai de taină a învăţăturii creştine, noua învăţătură, şi într-un anume fel pecetea darului Duhului Sfânt.

Jilava, camera 18, Martie 1960

Din toate câte ştiu toţi aici, din câte aud, din câte se citează nimic nu cred că poate sta alături de „Nici eu nu te osândesc”, de „Mare e credinţa ta, femeie”, de „Cred, Doamne, ajută necredinţei mele”. Fiecare e de ajuns pentru a mărturisi caracterul supraomenesc al Evangheliilor; din fiecare fenomen ce contribuie la alcătuirea acestor fraze *strigă* divinul.

Gherla, Februarie 1963

Îndelung chinuit de cea mai buclucaşă boală într-o celulă aglomerată unde se află o singură tinetă: diareea.

(Şi la Securitate: interdicţia de a merge la veceu în cursul interogatoriului, ceasuri multe de-a rândul; anchetatorii, ei, lucrau cu schimbul.)

Două feluri de suferinţe: pe de o parte crucea; pe de alta cununa de spini, palmele, scuipatul, biciuirea, hlamida

roşie. Altfel spus: durerea şi batjocura.

Sunt parcă vieţi ce se deapănă sub semnul tragediei şi altele sub semnul batjocurei.

Primele cuprind catastrofe măreţe, dileme, nicicând înjositoare; un aer clasic le învăluie. Celelalte au parte nu atât de suferinţe cât de belele, necazuri, complicate neajunsuri. În categoria întâi boalele vor fi: afecţiunile cardiace, tuberculoza, cancerul. Cealaltă duce lipsă de morţi fulgerătoare, de accidente fatale, în ea mişună interminabilele înjosiri cronice: trânji, furuncule, varice, colită, scurgeri, eczeme, urcioare, bube, viermi intestinali. În loc de medicamente radicale, oblojeli; în loc de aspre dureri, stăruitoare sâcâieli. Într-o parte: duşmănii şi violenţe. În cealaltă: perfidii, chemări în judecată, şantaj. Ura şi răcnetul durerii; dispreţul și văicăreala extenuării.

Proverbul francez: diavolul e un obsedat, loveşte mereu în acelaşi loc. Pentru că ştie ce face: 1) monotonia agravează suferinţa. Sistemul fourierist al fluturării de la o muncă la alta ar duce şi în cazul durerilor la o alinare; 2) monotonia exasperează până şi cele mai bune intenţii, oboseşte compătimirea, iscă sila.

Calvarul crucii s-a *descompus*, ca prisma cromatică: din el izvorăsc ambele mari ape ale încercării: tragicul, derâderea.

Să ne rugăm a primi harul curajului ori harul răbdării, adică pe cel mai adecvat câmpului de luptă pe care avem a face faţă răului şi modului de provocare ales de Adversar.

BUGHI MAMBO RAG

...Glycophylusa, Platitera, Hodrigita, Vlahiternise... Dar explicaţia pe care o dă Nandriş[257] *picturii exterioare e mai legată de filosofia greacă, de Platon şi Plotin... Mă întâlnesc în*

’54, tocmai ieşisem de la Canal, cu Demostene Botez, citisem întâmplător, nu ştiu cum, o poezie a lui în Contemporanul, *începea aşa:* În grădina ţării mele a sădit un rus un pom… *Comandantul suprem era generalul Cerbacev, dar comandantul armatei a IX-a era generalul Tarakanov… Şi se termina:* pomul libertăţii-i zice… *Madame Tarakanova, la cincizeci de ani, era o femeie încă foarte frumoasă şi avea bijuterii splendide, foarte* grande dame… *Şi Turcii oranţi, nu merg spre iad, se mântuie poate şi ei de vreme ce se roagă… Îmi dă bună ziua, dar eu: am stat patru ani la umbra pomului dumitale şi am gustat din libertatea lui, aşa că nu te mai cunosc…258 Îi spune Demetrios lui Marcellus…*

1965, toamna

Într-o marţi seara, la catedrala Sf. Iosif, slujba Sfântului Anton. Când ies, trec în clădirea cea mare de alături, urc scări înalte şi dau de coridoare lungi şi curate, cu mulţime de uşi. Nu pare a fi nimeni în clădire, atât e totul de liniştit. După ce, oarecare timp, cutreier astfel întinderile, dau de cineva de-al casei, care mă îndrumează şi aflu camera unde locuieşte fostul meu profesor de franceză, Iosif Frollo, catolic fervent, bănuit de a fi *jésuite à robe courte259*. De la iezuiţi, aşa cum şi-i închipuie prejudecata populară, luase oare obiceiul de a-şi freca mâinile, zâmbind?

Prejudecata populară judecă după imagini stereotipe – ca cele de la Épinal – şi nu ştie că iezuiţii au constituit mereu aripa liberală şi progresistă a bisericii catolice; că au predat şi pus în circulaţie ştiinţele pozitive, că predilecţia lor a fost înspre matematici şi astronomie, că în discuţia polemică asupra graţiei au luat partea concepţiei celei mai îngăduitoare pentru om (străşnicia au susţinut-o

janseniştii); că l-au *susţinut* pe Galileu în timpul procesului său – acuzatorii erau dominicanii, nu ei! — aplicând teoria probabilităţii – creatorii căreia sunt – şi propunând în mod foarte raţional ca sistemul lui Galileu să fie considerat ca o ipoteză ştiinţifică.

Atunci când Henri Poincaré va ajunge să scrie în *Ştiinţa şi ipoteza* că este „mai comod” a zice că pământul se învârteşte în jurul soarelui decât că soarele se învârteşte în jurul pământului, când se va dovedi mişcarea generală a tuturor corpurilor şi sistemelor cereşti unele în jurul altora, când fizica relativităţii va hotărî că între mişcări nu se pot stabili relaţii concepute pe dependenţă decât în funcţie de puncte fixe de referinţă – relative şi ele –, când filosofia existenţialistă, prin Camus, va recunoaşte că în fond problema pusă de Galileu şi Copernic e un fleac pentru că adevăratele preocupări majore ale omului gânditor sunt altele: ce e viaţa? ce-i omul? de ce există durerea? cum ajungem la fericire? s-a văzut că iezuiţii nu greşiseră mult şi nu se pripiseră.

Îl găsesc pe fostul meu profesor într-o încăpere lunguiaţă, cu aspect de cameră de pensiune bunicică şi modestă; e în pat, bolnav, dar obrajii îi sunt rumeni şi ochii senini.

Îşi aduce cu greu aminte de mine, apoi se bucură izbutind să mă situeze în şirul generaţiilor de elevi şi-l ajut să refacă o parte a componenţei clasei.

Se bucură şi mai mult când îi mărturisesc (de aceea venisem, îmi păru o datorie, un fel de proiectare a unei fericiri prezente asupra unui trecut plin de farmec) că m-am botezat în închisoare (pe unde a trecut şi el). Dar vezi, îmi spune, acolo a fost uşor, greul e aici. Roagă-te, acum, să-ţi păstrezi credinţa.

Îl îngrijeşte o doamnă în vârstă, care-mi aduce dulceaţă.

Deşi înţeleg că profesorul e bătrân şi bolnav, nu-i desprind nimic ostenit sau blazat pe faţă.

Când dau să plec şi sunt la uşă, mă opreşte şi-mi repetă:

Nu uita, acolo era uşor, greu e aici, acum. Fii cu băgare de seamă dacă vrei să nu pierzi ce ai primit: Roagă-te mult.

Da. Din ceasul liberării am putut constata din plin câtă dreptate au teologii catolici făcând deosebirea dintre graţia suficientă şi graţia eficace şi declarând că aceasta din urmă ne este necesară clipă de clipă spre a nu cădea; le este necesară chiar celor înaintaţi în virtute, chiar sfinţilor (se roagă şi ei pentru iertarea păcatelor, nu *humiliter*, ci *veraciter*), darmite nouă! Sfântul Filip Neri: Ţine-mă Doamne, de urechi, că altfel te vând ca Iuda.

Acolo, Hristos mereu prezent (şi nu mereu cum îl vedea Gyr: „Ce trist era Christ”) şi graţia eficace lucrătoare, fără pauză.

După şocul botezului şi tensiunea închisorii urmează însă ca neofitul ce sunt să nu uite că trebuie să se considere drept o maşină cu *feed back*, adică singur să-şi întreţină arderea în temeiul materialului combustibil iniţial. Bateria e încărcată pe viaţă. Dar funcţionarea cere auto-supraveghere, auto-reglare, ca să poată avea loc nu numai în poziţie de încântare şi entuziasm, ci şi la rece. În clipele când nu se mai aude *muzica neîntreruptă* de care vorbea Charles Du Bos.

Sus e neîntreruptă. Aici însă, trebuie să putem şi fără acompaniament muzical.

(Să-l parafrazez pe Valéry? *Il faut tenter de croire*260.)

— Rezumat al unui discurs ţinut colegilor de cameră de la Aiud, după masa de seară, în apăsătorul interval până la

stingere.

Cine vrea să înţeleagă ceva din esenţele regimului care ne găzduieşte aici trebuie să facă apel la patru oameni de seamă – patru, ca *The three just men of Cordova261* ai lui Edgar Wallace şi *Cei trei muschetari* ai lui Alexandre Dumas.

Ei sunt:

Andersen cu povestea lui despre regele gol. Toată lumea vede, ştie că regele e gol, dar nimeni n-o poate spune. Nimeni nu poate spune că doi plus doi fac patru. Cu încetul lumea se obişnuieşte, se resemnează – şi-i devine cu totul indiferent dacă e sau nu e gol. Cât despre copilul care în povestirea lui Andersen strigă adevărul, în comunism *el* e cel mai condiţionat, prudent şi grijuliu să nu vorbească ce nu trebuie.

Jules Verne şi romanul rachetei lansate spre lună. Racheta nu ajunge până la ţintă şi se transformă în satelit al ei.

Fantezia lui Jules Verne exprimă tragedia comunismului: pornind de la ideea că scopul scuză mijloacele, uită pe drum de scop şi preface mijloacele teroriste (menite a fi temporare) în scop şi instituţie.

Koestler a pus problema în *Întunecime la amiază*, iar *Victimele datoriei* de *Eugen Ionescu*, prin scena finală (*avalez, mastiquez…*), redă cu formidabil simţ dramatic tragedia: toţi stau în jurul mesei rotunde – agenţi, suspecţi, binefăcători, complici – şi-şi aruncă unul altuia bucăţile de pâine, se chinuiesc fără a mai şti de ce, habar nemaiavând de scop. Cercul e perfect, egalitatea e neştirbită, hora se învârteşte demenţial la nesfârşit.

Joc şi eu; strig: *înghite, mestecă, înghite, mestecă…* din ce în ce mai tare şi mai repede – ca în *Boleroul* lui Ravel revăzut de Toscanini. Şi impresionez. Teatrul acesta

improvizat, cu un singur actor în lipsă de altul şi cu o piesă inedită, îi distrează pe colegii mei.

Rostovţev, marele istoric al antichităţii, explică decadenţa imperiului roman în secolul al II-lea prin ajungerea la conducere a păturilor militare, adică, de fapt, a ţăranilor: oameni foarte neştiutori, îngroziţi de răspundere. Spre a rezolva grelele probleme ce li se pun în faţă, merg la soluţiile cele *mai comode* pentru ei (morala producătorului, le va denumi mai târziu, propovăduindu-le, spre nenorocirea omenirii, Georges Sorel) şi mai accesibile minţilor lor simple. Exemplu: ce să ne batem noi capul cu urmărirea impozitelor, fiecare unde e acolo să fie ţintuit, la locul lui! Vom şti de unde să-l luăm. Astfel încasarea impozitelor devine *mai uşoară* şi tot astfel mijesc zorii noii lumi medievale întemeiată pe colonat.

Edgar Wallace: într-unul din romane, şeful bandei, Tod Haydn (*Two o'clock Tod262*) distribuie rolurile: unul o va face pe lordul, altul o va face pe secretarul, altul pe bătrânul valet, alta pe frumoasa fiică a lordului… (E vorba de captarea unui bogat moştenitor venit din Australia.) Şi ca treaba să nu se încurce şi nu cumva impostorii să se trădeze, Tod îi sileşte să-şi joace rolurile „în continuare”, să-şi vorbească limbajul convenţional *chiar când sunt singuri*, fără de viitoarea victimă.

Aşa ajung şi terorizaţii şi reeducaţii să discute între ei ca şi cum mereu ar fi de faţă un agent al Securităţii. Pe urmă nu mai e nevoie nici de turnător, nici de autocenzură: fiecare îşi asumă rolul „în continuare”, instinctiv, automat. Reflexul pavlovian e obţinut.

Efectul e pirandellian. Şi ce importanţă mai are dacă lordul e lord cu adevărat, de vreme ce totul se petrece *ca şi cum ar fi*? Pseudomorfoze.

— Deşi îmi dau seama că vin în contradicţie cu spusele Apostolului (I *Cor.* 6,18-19: „Fugiţi de desfrânare! Orice păcat pe care-l va săvârşi omul este în afară de trup. Cine se dedă însă desfrânării păcătuieşte în însuşi trupul său. Sau nu ştiţi că trupul vostru este templu al Duhului Sfânt care este în voi, pe care-l aveţi de la Dumnezeu şi că voi nu sunteţi ai voştri?”), pentru care păcatul trupesc este *cel mai compromiţător* şi *angajează complet* persoana umană, cred că păcatul supărării şi al enervării este mult mai grav. Insul care, într-un magazin, în autobuz sau în tramvai, ori la birou ori la o coadă se enervează şi se răsteşte, insultă şi-şi iese din fire, nu numai că se dă în urât spectacol, dar se şi rupe cu totul de Dumnezeu. Cred că în toate bordelurile Parisului, Hamburgului şi Singaporelui, ba în toate localurile de pierzanie ale tuturor porturilor şi metropolelor lumii, în ocnele Guyanei, în temniţele de la Sing-Sing şi Dartmoor păcatele săvârşite nu strigă mai disonant şi mai jalnic la cer decât icnirile, certurile din senin şi insultele gratuite proferate, cu o ură vitriolată, de arţăgoşi şi îmbufnaţi. (Crimele, furturile, depravările au o oarecare legătură cu nedreptăţile şi complicaţiile lumii, harţa însă nu.)

Supărările acestea – pe care nici nu le luăm în seamă, deşi dacă ne ciocnim de ele ne usturǎ ca un coroziv – nu sunt de fapt simple supărări, ci dezvăluiri ale unei stări sufleteşti de neîmpăcată opoziţie cu lumea creată de Dumnezeu; ale unei îndărătnice şi imense îndepărtări de la recunoaşterea deşertăciunii celor lumeşti. Dintr-odată cel din urmă fleac ia proporţii şi prinde vâlvătăi şi pune în cumpănă toată măreţia facerii şi toată bucuria de a trăi. Omul e ancorat în diabolism, prins în nisipul mişcător al mâniei gratuite. Vicleanul, aici, cu adevărat îşi merită numele, câştigă sută la sută şi fără nici un efort.

Dar vorbele! vorbele acelea la nivel de muşcătură de câine ce se repede pe furiş, la nivel de lătrături chelălăite şi colţi arătaţi de dincolo de gard; care desigur nu stau în corelaţie cu involuntara îmbrâncire sau cotul atins în treacăt, ci sunt însăşi vărsătura Satanei. Tocmai contrariul supărăciosului îl prezintă Sf. Apostol Iacov (3,2) drept pildă de urmat: „Pentru că toţi greşim în multe chipuri şi dacă nu greşeşte cineva un cuvânt acela este bărbat desăvârşit, în stare să se înfrâneze în întregime”.

De grele păcate avem prilej a ne înfiora, pentru mine nici unul nu-mi pare mai *străin* de afirmaţia că *împărăţia mea nu este din lumea aceasta* decât turbarea verbală a nervosului din autobuz.

— Soluţia descărcării prin insulte în autobuz e meschină şi e şi laşă pentru că-i fără risc. Dacă un om, cu adevărat, nu crede în Dumnezeu, e mai bine să meargă până la capătul convingerii lui, ca Ivan Karamazov, şi să-şi omoare tatăl, direct sau printr-un Smerdiakov. Da, e mai bine să comiţi o crimă, şi să te lepezi formal de Hristos şi să treci la păgânism (printre păgâni, spune Chesterton, au fost oameni admirabili, iar Iulian Apostatul ca persoană se arată ireproşabil): e mai cinstit. Şi-mi vine a crede – întemeiat pe *Luca* 16 – că Dumnezeu se va uita cu mai puţină mirare la un apostat, un ucigaş sau un hoţ decât la cel care-L trădează în obscuritatea sudălmilor şi ocărilor împroşcate într-o aglomeraţie.

— Gravitatea păcatului trupesc provine de fapt din ceea ce nu e trupesc. Denis de Rougemont: Dacă sexualitatea ar putea rămâne pură, adică pur animalică, întocmai ca celelalte funcţiuni ale corpului, Dracul nu s-ar preocupa de ea.

1952-1959

Dumnezeu fiind infinit, căile prin care ne apropiem de El sunt de asemeni infinite, şi deosebirea lor nu-i cu putinţă fiindcă ţine de insolubila problemă a relaţiilor dintre *n* corpuri.

În această infinitate de căi sunt – ca şi pe hărţile geografice – unele mai accentuate sau mai colorate şi care se întâmplă să poarte şi nume de persoane. Pe al oxfordianului irlandez care mi-a vestit botezul nu l-am reţinut. Dar sunt alte trei pe care le socotesc legate de minunea încreştinării mele, transpunând în termeni mie accesibili lucrarea harului.

L-am cunoscut pe Virgil Când. şi Paul. Sim. prin Tr.

Paul – ea îi zicea Pavlic – lucra la biblioteca Institutului de istorie, într-o cămăruţă mobilată cu un singur birou, un scaun şi un dulap; fereastra mare, disproporţionată în raport cu dimensiunile odăii, răspundea înspre copacii stufoşi dintre şoseaua Kiselev şi bulevardul Jianu. Alături, despărţită de cămăruţă printr-un antreiaş, era sala de lectură a bibliotecii Institutului. Domnea acolo o linişte deplină şi binefăcătoare, cu totul rară în vuietul şi zarva, în panica şi hărţuiala anilor ’50, care în Bucureşti însemnau pentru atâţia alţii dintre locuitori: evacuări din case, cozi începând de cu noapte, alergături fără sfârşit şi fără noimă la sediile Oficiului de închiriere, inutile strădanii de a găsi un post, drumuri de la un serviciu de cadre la altul (orele de audienţă fiind în general de la două la trei, iar cele pentru pândirea şefilor la oficiile de închiriere între patru şi cinci dimineaţa), autobiografii pe zeci de pagini, referinţe, retrăiri ale trimiterii de la Ana la Caiafa (ce limpede le este dat oamenilor în suferinţă să refacă şi să priceapă fiecare pas al calvarului) – şi parcă nu le venea a crede că Ana şi Caiafa

erau dinainte înţeleşi, lucrau în perfectă cârdăşie, aveau unul şi același număr de telefon şi că toate sculările în zori, toate actele, cozile, petiţiile şi sesizările erau de florile mărului, de florile străvechiului pom al binelui şi răului care acum dase-n pârg ca niciodată rodind fructe veninoase toate. Pentru alţii Bucureştii erau ascunderea, teama de scrisori, de vecini, de prieteni şi duşmani, de noapte şi de zi – ca-n blestemul lui Moisi la Deuteronom: O! de-ar veni seara! O! de-ar veni dimineaţa!

Acolo, în mica oază de linişte (şi curăţenie, era şi un loc îngrijit, pe când străzile şi casele pluteau în praf şi paragină), Paul Sim. mi-a încredinţat, bătut la maşină pe foi subţiri, textul celor două volume ale *Spovedaniilor unui pelerin rus* în traducerea părintelui Chiricuţă. Mi-a spus: „E o carte pe care o laşi după primele pagini sau o citeşti până la capăt şi te duce departe".

Paul – cu trup de uriaş, zâmbet copilăros, glas domol şi nimb de bunătate – era un tânăr istoric pe care-l atrăgeau toate epocile şi toate culturile. Pe Virgil Când. — scund, subţire, cu ochelari, glas înalt, priviri sfredelitoare şi gesturi iuţi – aceeași vastă cultură nu-i dase voie să hoinărească mult; îl reţinea îndeosebi sfertul balcanic şi bizantin al cadranului românesc. Ca și Paul Sim., Duţu263 şi alţi câţiva tineri din jurul lui Mihai Avramescu, cercetători fideli ai după-amiezelor şi serilor de la Schitul Maicilor, studiase – clandestin – teologia şi-şi luase diploma de licenţă paralel cu nenumărate altele.

De la el mi-au venit lecturi consacrate ortodoxiei sudice (Paul era mai puţin atonit şi elin, la el predominau Paisie Velicicovschi264 şi un fel de incertă blândeţe slavă): icoanele bizantine (volumaşul lui Duthuit îl considera primordial), Ioan Scărarul, Ioan Damaschin, Maxim

Mărturisitorul, Grigore Palama, Nicolae Cavasila; mă îndemna totodată spre istoria imperiului româno-bulgar, spre *Getica* lui Pârvan, ba şi proverbele lui Zanne[265]. Dar mai presus de orice ţinea la *Vieţile Sfinţilor* care figurau în numeroase ediţii printre cărţile lui; pe acestea îmi cerea să le adâncesc. Între *Minee* şi *Sinaxar*, lucrări despre iconografie şi iconologie, am dibuit încet. (*Filocalia* mi-a dat-o Pavlic, în dar.)

Virgil avea în camera lui din strada Popa-Tatu o bibliotecă vastă şi preţioasă şi-mi îngăduia să iau ce voiam dintr-însa. Totul îmi era permis, dar nu totul îmi era de folos, aşa încât mă călăuzea, cu zâmbetul lui de intelectual erudit şi rafinat, surprins şi niţel jenat de preferinţele mele vag mundane şi mondene, căci mă duceam la el nu numai atras de ortodoxie, ci şi ahtiat de lecturi, ca la o bibliotecă de împrumut. Virgil dovedea şi o fermitate, ca de duhovnic, luată poate şi de la numeroşii lui prieteni călugări; peste unii (se furişau discret) dădeam când sosea timpul schimbării volumelor.

Tanti Viorica era sora mai mare – văduvă şi lovită de viaţă – a colegei mele de birou, Marta Const.[266] (Marta era întruchiparea veseliei, optimismului, un fel de Olguţa[267], mai reţinută poate, atrasă de pozne şi de pisici; mai copilăroasă decât mine chiar, îşi făcea mustăţi de hârtie şi se recomanda: sipică cu stumeţi, sau în variante: pisifirică cu frispeţi, fizdrugă cu zdrubeţi sau bizigă cu buzdăţi. Estimp locuia într-o mansardă fără sobă, îşi întreţinea mama bolnavă, îşi ajuta sora şi se zbătea să afle în care închisoare fusese dus logodnicul ei.) Trecusem şi eu, de când mă înglobase marea epurare a baroului, în 1948, prin numeroase locuri de muncă unde nu prindeam cheag; curând serviciile de cadre îmi treceau la dosar menţiunea

„duşmănos” ori „nu prezintă încredere” ori „mai rău decât un legionar” (asta a fost formula preferată de şefii de cadre evrei și avea să fie de mare folos anchetatorilor de la Securitate, şi mai ales maiorului Jack Simon), ceea ce mă silea să reîncep a căuta o slujbă. (Am dat şi de o femeie cumsecade, odată, şefă de cadre: te angajez, mi-a spus, orice ai fi, că te văd oropsit şi am nevoie de un om cu ceva carte, dar îţi pun o condiţie, s-o ştii: să nu-mi vii la serviciu în stare de ebrietate. În 1952 mi se înfundă rău şi menţiunea *cu totul necorespunzător* mă pune în situaţia de a nu mai fi angajat nicăieri.)

S-a miluit de mine un membru de partid, şef de contencios al unui minister şi m-am văzut registrator la arhivă. Marta era juris-consultă, prin Marta l-am cunoscut pe Ştefan Popescu şi la Ştefan acasă, în grădină, am întâlnit-o pe Viorica. Logodnicul Martei, R-an (un Armean) şi Fănică Popescu fuseseră comunişti din tinereţe, scoseseră reviste, lipiseră manifeste. (Jos pălăria!) Ţineau de grupul lui Pătrăşcanu şi primiseră cuvenita răsplată pentru entuziasmul lor. R-an era închis, iar Fănică trecea pe la domiciliu între două detenţii: lovit de o tuberculoză osoasă, abia dacă putea să umble. Căsuţa lui vagon din strada Parfumului, plină de cărţi, ziare, tablouri, reproduceri, cărţi poştale ilustrate, fotografii, statuete şi discuri, cu mobile de stil disparate şi toate acele nimicuri de bună calitate care-şi revelează stăpânul drept altceva decât un om oarecare, te fermeca. În grădină erau o boltă de viţă, straturi de ceapă şi roşii, flori cu grijă întreţinute, o droaie de pisici (multe, născute prin beciuri, în stare de sălbăticie) şi o căţea neagră, grasă, flocoasă, cu numele de Smaranda… Un mic rai.

Ştefan, fiu de frizer din strada Carol, copil teribil care-şi amărâse părintele cu politica şi revoluţia, mâncător de cărţi,

scriitor el însuşi, beţiv, beţiv pasionat nu de băutură, ci de tipărituri, idealuri şi idei, începuse a bănui în puşcărie (cea dintâi) existenţa unui Dumnezeu. Era totuşi rezervat în privinţa aceasta şi se mărginea la unele aluzii. Viorica însă îşi manifesta făţiş evlavia. Mi-a ghicit acele gânduri pe care nici eu nu le desluşeam? Oricum, mi-a fost de mare ajutor. Altfel decât Paul Sim. şi Virgil Când. Nu prin lecturi.

Ei îi datorez că în toţi acei ani mohorâţi şi agitaţi – în care clipele şi orele treceau infernal de încet, iar golul săptămânilor şi lunilor mai repede ca vântul – nu mi-am pierdut vremea toată pe la cozi, la spaţiul locativ (fusesem alungat de două ori din casă), la raion, la cadre, la ghişete… M-a dus pe la biserici, pe la mai toate. Le ştia ca nimeni alta, aşa cum unele cucoane ştiu cofetăriile şi băcăniile ori boiangeriile; cunoştea în parte pe toţi preoţii, felul lor de a sluji, meritele şi cusururile lor, dacă era mai bine să mergi la vecernie, la maslu ori la liturghie în cutare loc, dacă predica era mai duioasă, mai savantă ori mai lungă aici ori acolo.

Am mers cu dânsa la vecernia de Sâmbătă la Mănăstirea Plumbuita, cu tramvaiul 1, şi l-am cunoscut pe stareţul Sofian[268]; am urcat treptele strâmte ale bisericuţii Bucur, printre flori, să-l auzim pe părintele Alexe, şi dealul Patriarhiei în ziua de 27 Octombrie, dimineaţa devreme, la scoaterea moaştelor Sfântului Dumitru Basarabov; am făcut Învierea la Mihai Vodă în curtea Arhivelor Statului (te-ai fi crezut la Sienna), la Sfinţii Voievozi în Griviţei, la Catedrala Neamului, atât de încăpătoarea clădire din spatele Arcului de Triumf – şi căreia unii îi spun greşit Mănăstirea Caşin, după numele staţiei, deşi poartă hramul Sfinţii Arhangheli (sau Voievozi, că e totuna); am ascultat liturghii măreţe la Sf. Spiridon ori la Domniţa Bălaşa, în basilici mari ca în piaţa Vergului ori la podul Sf. Elefterie; am intrat, plecându-ne

capetele, în miniatura de biserică de pe chei, zisă Sf. Spiridon vechi, cea cu inscripţie în limba siriacă; am văzut-o pe Viorica închinându-se la icoana Sfintei Varvara în biserica Enei, la cea făcătoare de minuni, a Maicii Domnului, din Biserica Icoanei sau la cea din Olteni; ba am ajuns şi în cartiere depărtate, în Fundenii copilăriei mele, pe strada Mărţişor lângă Arghezi, în Ferentari, la Ghica-Tei; şi-am revenit în centru, la biserica grecească din piaţa Pache, la pitita biserică a Doamnei printre magazinele de pe Calea Victoriei (îmi vine a scrie: printre dughenele de pe Podul Mogoşoaiei), la capela Bibeştilor din strada Sapienţei cu aspect de locaş de cult metodist – Biserica Ortodoxă şi Istoria Românilor mă furau deopotrivă, laolaltă. Pretutindeni o urmam pe Viorica, bucuros; odată am auzit-o pe Olga Greceanu comentând Scriptura într-o după-amiază de Duminică, la Bucur: desigur că noi nu suntem criminali, tâlhari, furi… desigur… dar ca să ne putem numi *ai Lui* e de ajuns? E de ajuns să nu săvârşim păcate mari? La asta ne mărginim? Şi totuşi cutezăm a ne împărtăşi! Iar eu, nici măcar botezat, *simplu spectator*, înghiţeam, ascultând-o, o licoare cu slabe urme de otravă. Mergeam pretutindeni; îmi făceam desigur şi eu cruce; priveam; ascultam, mă rugam: zvâcnit, nesigur, nedecis, încurcat. Dar nu ostenit, nu sătul.

Jilava, camera 24, 16 Aprilie 1960

Mâine e prima zi de Paşti. Paştile au fost calculate după *mâna lui Damaschin.* În celulă, spre seară, peste toţi s-a lăsat amorţeala, nu se aude nici o şoaptă. (Ce mă, aţi murit? ne strigă prin vizetă caraliul „Biserică".) Pe bănci, înghesuiţi, deţinuţii – ca şi ostaşii din schiţa lui Brăescu, prinşi de Înviere în căutarea străzii Stavropoleos – sunt duşi cu

gândurile departe – în timp şi spaţiu – de locul unde se află. Lângă mine, V., naşul meu recent, vorbăreţ de felul său, tace de mult.

Deodată îmi şopteşte: dacă se va stinge lumina în seara asta, dar nu pentru câteva clipe, ci dacă se va întrerupe curentul oarecare vreme – să ştii că înseamnă că vom ieşi înainte de termen. O voi stinge cu puterea fiinţei mele astrale.

Nu-i răspund.

Clipele pică indiferente, liniştea se adânceşte, coboară o moţăială ce izolează pe fiecare în ghemul visărilor, regretelor ori neroziilor sale proprii. După un interval destul de lung, brusc lumina se stinge. În puşcărie, evenimentul este extrem de rar. V., cu braţele încrucișate, cu trupul încordat, nu tresare, nu scoate o vorbă. Dar simt că e ca în transă. Întunericul durează mult de tot, pe coridoare se aud cizmele gardienilor în pas de alergare, și înjurături. Bănuim pe sub ușă dârele de lumină ale felinarelor.

Când se aprinde iarăşi becul, aproape de stingere, mă uit la V. să văd faţa lui rotofeie, strălucitoare, inundată de calmă biruinţă.

Nu comentăm.

1931

Anetta, înainte de prânz. În cameră, o inundaţie de lumină. Vorbeşte repede:

Să vezi, am ascultat ieri o placă la Germaine:

S-a dus valsul d-altădatăShimmy, foxtrot și java… Așa trebuie să fi fost după 1920, nu? Femeia fatală distrugea fericirea casei, burghezul era nenorocit şi nu se însura cu femeia iubită, ea pleca mai departe, indiferentă şi rea, el

mergea de râpă, afară ploua, treceau trenurile în noapte, farurile se reflectau în picături, oamenii se sinucideau, hoţii în frac săreau pe fereastră, fetele fugeau de-acasă, se jucau toţi de-a lumea nouă... Vrei să mergem la şase la cinema? se dă un film cu William Powell şi Myrna Loy.

Gherla, Paştile 1961

Încă de mult, Marinică P. ne-a spus lui Sile Cătălinoiu269 şi mie că are, perfect cusute într-un colţ de batistă, câteva fărâme de împărtăşanie, date lui cu vreo trei ani în urmă de părintele Ion Iovan, duhovnicul Vladimireştilor.

Am hotărât, câteşitrei, în lipsa unui preot în celulă, să ne grijim singuri. Vom ajuna sâmbăta şi Duminica dimineaţă şi vom păstra câte ceva din mâncarea de sâmbătă, dacă se va putea. Sile, care a venit de curând în celulă de la bucătărie, unde a stat vreo câteva luni, are la dânsul o punguliţă de plastic şi într-însa câţiva biscuiţi uscaţi şi opt bucăţele de zahăr. Marinică ştie la perfecţie toate rugăciunile împărtăşaniei.

Izbutim să punem de o parte felioarele de pâine care, în săptămâna aceea, ni se dau sâmbătă. Ajunăm, ne rugăm.

Duminică la prânz ne urcăm la etajul al patrulea unde e patul lui Sile. Ne aşezăm turceşte. Marinică recită pe îndelete întregul şirag al rugăciunilor. Apoi spunem fiecare: Cred Doamne şi mărturisesc... şi Luaţi mâncaţi... De pe podul palmei cu grijă spălată înghiţim fiecare câte o firimitură de grijanie; firimiturile sunt de necrezut de mici, aproape invizibile. Apoi mâncăm cu mare poftă cartofii care în ziua aceea se nimeresc a fi fost, ca niciodată, curăţaţi şi oarecum fierţi. Ronţăim biscuiţii şi zahărul. Marinică rosteşte

rugăciunile de mulţumire.

După deşteptare, încercarea de a cânta în surdină *Hristos a înviat* fusese brutal reprimată de gardieni. Acum însă, la prânz, ne dau pace şi din câte un colţ, de sus de unde suntem cocoţaţi auzim – ca din văi, de colo, de dincolo – câte o îngânare de cântec şi o reluăm şi noi, şuşotind.

— Creştinismul respingând frica şi prostia, păcate groaznice, nu poate decât aproba aforisme ca acestea:

„Activitatea duce la mai multe împliniri decât prudenţa” (Vauvenargues);

„Mai bine e să te înşeli decât să nu faci nimic” (Goebbels); „Cine nu riscă, pierde totul” (Fouché).

Iar întrebării: „Ce să facem?” şi răspunsului (implicat în citatele de mai sus): „Trebuie să facem ceva”, le stă în faţă fraza lui Yves Guyot: „Primul lucru pe care trebuie să-l facem e să nu facem prostii”.

— Există în *Evanghelii* şi în literatura patristică concizii vrednice de clasici.

Bunăoară la *Ioan* 13,30, când Iuda iese de la Cina cea de taină, fulgurantul: „Şi era noapte”. Nici poeţii cei mari n-au găsit cale mai evocatoare şi mai scurtă; şi rapiditatea – crede Pasternak – e modul poeziei.

În *Pateric*: curtezana care ori de câte ori venea un anume mare pustnic în oraş după treburi îi dădea milostenii şi-i plăcea să-l asculte. Odată, după ce bătrânul îi vorbise, l-a întrebat: „Părinte, este ispăşire?”. Zise bătrânul: „Este”.

Atât. (L-a urmat pe loc şi a dus-o la o mănăstire de femei, în pustie.)

— Ion Omescu se gândeşte la o piesă de teatru, vrea s-o scrie după ce se liberează, reia teza lui Paul Raynal270 despre Iuda: fără el nu se putea, şi-a jucat rolul; de ce să fie osândit?

Cred însă că deşi se ştia ce va face, rămâne vinovat. Dumnezeu, atotştiutor, are preştiinţa reacţiilor şi purtărilor noastre, dar nu ne sileşte să reacţionăm şi să ne purtăm într-un anume fel. Avem, neîncetat, opţiuni.

Dacă faci un bine unui om rău şi nu te aştepţi să-ţi fie recunoscător, prevăzuta lui urâtă reacţie nu te va mira, dar tot odioasă rămâne.

Trădarea lui Iuda era de aşteptat şi a fost folosită; tot trădare e.

S-ar zice că această aşteptare (o să vezi că…) îl face şi mai odios: nu şi-a putut ieşi din piele. A rămas în automatism. Iar porunca dintâi e: cine vrea să fie al Meu să iasă din sine…

— *Bhagavad Gita* înfăţişează năzuinţele omului superior: a fi eliberat de ură, dorinţă, frică, dragoste şi milă.

Cuvintele acestea definesc limpede poziţia axiologică a hinduismului şi totodată limitele sale în teoria valorilor.

Liberat de milă şi dragoste!

Ce uriaşă deosebire şi nu e greu a spune în defavoarea cui – îi afirm dr.-ului Al-G.

Dr.-ul Al-G. susţine că liberarea de milă şi dragoste, în *Bhagavad Gita*, nu poate fi interpretată ca o scădere în raport cu doctrina creştină, ci ca o depăşire absolută a bipolarităţii.

Mă rog, o fi, dar îl înfrunt cu propria lui teorie despre originalitatea creştinismului.

Odată cu descoperirea manuscriselor de la Marea Moartă despre secta esenienilor, universitatea din Ierusalim, rabinatul internaţional şi cărturarii evrei de pretutindeni au făcut foarte mare caz de asemănările dintre esenieni şi creştini. Tâlcul amploarei ce s-a dat textelor eseniene este uşor de dibuit, se urmărea a se dovedi că şcoala lui Iisus Hristos nu este decât o ramură oarecare a iudaismului.

Doctrină interesantă, creştinismul, onorabilă, dar – vedeţi – e numai şi numai o comunitate rabinică printre altele, o variantă. Iar de vreme ce-i aşa – şi textele descoperite dovedesc profunda asemănare (în fond identitate) a creştinismului cu mediul înconjurător şi cu anterioritatea –, la ce bun atâta agitaţie în jurul unei religii pretinse nouă, al cărei cap nu-i nici o nevoie să-l considerăm divin pentru a o explica? Ia citiţi sulurile: e aproape acelaşi lucru. *Işu* e „regele dreptăţii", adică şeful unei sinagogi puriste şi niţel dizidente.

Aşa să fie? Nu.

Nu, doctrina esenienilor seamănă cu a lui Hristos, *seamănă, dar nu răsare.* Sunt şi trăsături comune şi diferenţe majore. Sunt asemănări care merg până la un punct şi acolo încetează. Şi fătul în embriogeneză repetă filogeneza, dar nu se opreşte la stadiul de peşte. Şi pruncul omenesc face gesturi ca ale puiului de maimuţă, dar pe la zece luni tânărul primat e stereotip, în vreme ce vlăstarul uman o apucă pe căile nesigure ale adaptării imperfecte, căile lui Edgar Daqué. Apa, dacă e pusă la fiert, începe a emite aburi pe la 60°, zice dr.-ul Al-G., dar de fiert nu fierbe decât la 100° şi apa fiartă e cu *totul altceva* decât apa caldă sau apa care e aproape fiartă ori pe punctul de a fierbe. Fierberea e *un fenomen nou*, de neînlocuit, de neasemuit, e surpriză, motiv de mirare.

Creştinismul faţă de esenism e ca apa care fierbe faţă de apa din care ies aburi.

Tot aşa, după ce-i reamintesc propria-i metaforă, îi pot răspunde lui Al-G.: or fi, ba şi sunt, în textele vedice şi budiste şi în ale celorlalte religii pasaje despre milă şi dragoste şi precepte similare cu cele evanghelice. Dar sunt întâmplătoare, izolate, nu sunt coordonatele care susţin construcţia şi nu ele rezumă doctrina. Dragostea nu este nici

în hinduism nici în Legea veche axa, temeiul, esenţa, principiul, criteriul, *totul* – aşa cum e în *Evanghelie.* Nu e apa care fierbe.

Şi în sistemele aritmetice cu baza 12 apare cifra 10; are însă altă valoare ca în sistemul zecimal.

Savanţii apologeţi ai textelor eseniene îmi par în postura de evoluţionişti încremeniţi în ajunul unei mutaţii.

În creştinism dragostea nu e un oarecare precept, unul, e *singurul* lucru ce va rămâne când se vor fi dus toate, după cum spune Pavel.

— Într-atâta şi-a respectat Dumnezeu creaţia încât pentru a intra şi a interveni într-însa i s-a supus (motiv care mai târziu l-a inspirat pe Francis Bacon să scrie: *naturae non imperatur nisi parendo271.* S-a smerit şi s-a furişat printre noi luând ca şi noi calea naşterii din femeie şi trup cu adevărat omenesc (trupul Domnului n-a fost, cum le-a plăcut unor eretici să creadă, o nălucă). Creaţia nu este, după tot ce vedem cu ochii şi tot ce ni se spune în Sfânta Scriptură, un joc ori un fleac pentru Creator: de vreme ce şi-a dat pe unicul său Fiu pentru ea şi a luat asupră-şi *riscul* imens de *a pierde partida* înseamnă că e ceva teribil de serios şi pentru El şi pentru noi. Mai înseamnă că nu trebuie cumva să ne închipuim că Dumnezeu este dispus să-şi calce legile sau să le suspende efectul cu una cu două. El e gata să *ne ajute* a ne croi drum prin ele, din milă şi caritate – şi mai mult întărindu-ne decât înlăturând orânduirea naturală din drumul nostru –, dar nu a-şi lua creaţia *à la légère.* Să luăm aminte.

— Nimic nu-i mai anticreştin decât morala producătorului, nefericita născocire a lui Georges Sorel.

E contrară marilor principii ale creştinismului: spiritul de jertfă şi ideea că acela care dă nu are neapărat dreptul la

răsplată.

Morala producătorului – esenţial contabilă – nu ştie nici de *mărinimie*, nici de *serviciu.* Ţine de mentalitatea talionului, întru nimic mai puţin îngustă şi simplistă.

Lumea n-a fost creată în temeiul moralei producătorului; cu totul invers: în temeiul dăruirii şi spre binele exclusiv al consumatorului. Până la urmă, Făcătorul se lasă de-a pururi consumat în Euharistie.

Jilava

Nu te lasă grijile să dormi sau te deşteaptă din somn. Dar se întâmplă ca şi de pe urma fericirii să te pomeneşti treaz în toiul nopţii. Aşa mi s-a întâmplat mult timp după ce am fost primit botezul. Doar din bucurie – *out of sheer joy*, *aus lauter Freude* – deschideam brusc ochii, cuprins de o stare euforică, izvoditoare nu de adormire – ca la stupefiante –, ci de veghe, de viaţă supraintensă; de somn îmi ardea mie? de odihnă? de uitare? de *oblivion* ori *evadare*? Nu, de prea plin îmi venea să mă reped jos din pat ori de pe prici, să alerg, să strig de bucurie, să-i zgâlţâi şi pe ceilalţi, să le spun cât sunt de fericit, să-i rog să-şi dea seama ce comoară posedă cu toţii, ce sobiţă minunată272, ce *tranchilizant* fără prescripţie medicală. Noroc de mine că străşnicia regulamentului mă împiedică să mă dau în spectacol. Ceva din felul meu diurn de a fi trădează probabil, măcar în parte, veselia mea lăuntrică; deoarece unora le sunt surprinzător de drag în timp ce altora le impun o solidă antipatie.

— „Tu, ateu? Aida de, eşti mult prea vesel” (Dostoievski, în *Adolescentul*).

Ianuarie 1961

Mutaţi de la Jilava la Gherla. În maşina-dubă stăm strânşi ca sardelele supra-presate de cine ştie ce nou procedeu electronic de mare eficienţă, ca laserul, stereofonia, hi-fi-ul; de necrezut. Să nu dea Dumnezeu omului câte poate îndura: în loc de vaiete se aud amintiri politice ori picante, versuri, controverse ştiinţifice… Stau lipit de Al. Bilc.273, scriitor, poet, gazetar şi umorist – şi foarte mare grad masonic. Am ghinion, căci e un om gras, dar am noroc pentru că e vesel şi gura nu-i tace. L-a cunoscut pe Ionel Fernic, pe Cincinat Pavelescu, l-a cunoscut pe Maurice Magre. I-a citit în palmă doamna de Thèbes. L-a cunoscut pe Alexandre Millerand274.

Duba – suprasolicitată – înaintează târâş-grăpiş. Sosim la gară înspre amurg, undeva în câmp, departe de peroanele ale căror lumini abia se zăresc printre rafale de zăpadă, ne înconjoară o perdea groasă de alb cenuşiu, care înţeapă; viscoleşte ca-n Bărăgan, suflă crivăţul ca-n nopţi de pomină. Azvârlim geamantanele şi boccelele la pământ înainte de a sări din maşina-dubă. Apoi le ridicăm şi alergăm cu ele, luptând cu vântul, până la vagoanele-dubă. Aici alt necaz: scările sunt atât de înalt aşezate încât cei mai mulţi nu se pot urca. Se caţără câţiva mai tineri care ajută celorlalţi să se cocoaţe şi ei, cu chiu cu vai, caraghioşi.

Lui Bilc. n-am vrut să-i spun cât de străin mă simt, m-am simţit de francmasoni. Manole surâdea citind extravaganţele şi confuziile Buletinului anti iudeo-masonic al doctorului Trifu (în guvernul iudeo-masonic prevestit, figura la interne ziaristul Scrutator de la *Adevărul* cu numele său de Blumenfeld şi cu prenumele Canalie – Canalie Blumenfeld –, iar la finanţe Marmorosch-Blank, ca şi cum numele celor doi asociaţi ai vestitei bănci ar fi fost ale unui singur ins), dar

tendinţa o aproba. Mania misterului, la masoni, îl scotea îndeosebi din sărite, şi nu-i putea suferi. Era şi el gata să le atribuie, de nu toate, multe din năpastele care au lovit biata omenire. Bilc. e treizeci şi trei şi e în consiliul internaţional, dar precizează că e de rit scoţian – antic şi acceptat –, că nu face parte din marele-orient, revoluţionar şi ateu. Ei, cei din ritul scoţian, cred în Dumnezeu şi în lojile lor sunt înscrise familiile regale şi princiare ale apusului şi toată negustorimea americană. Manole, desigur, ar fi osândit amabilitatea mea faţă de bietul mason, lepădat – vorba lui Koestler – de propriii lui copii (ca şi socrul lui Dinu P.). Nu cumva e şi doctorul Trifu pe aici?

Vifornița – nu numai tineretul – ne ajută şi ea, celor rămaşi în urmă, printr-o bruscă schimbare a direcţiei vântului, să ne putem sui. Îmi vâjâie în minte şi-n urechi cuvintele din *Kindertotenlieder* ale lui Mahler: *In diesem Wetter… In diesem Wetter…275*

Şi-apoi, fără pauză, tonalitatea virând nu mai puţin iute ca vântul, versurile lui Cincinat, prietenul lui Bilc.:

Frumoasa mea, cu ochii verziCa două mistice smaralde, Te duci spre alte ţări mai caldeMelancolia să ţi-o pierzi. BUGHI MAMBO RAG

…Tacuerimus, tacueritis, tacuerint… *Fordul cu mustăţi era o maşină nervoasă… Nu, dle, nu* sarailie, *ci* serai-gli, *care înseamnă prăjitură împărătească, de palat… Principiul strategic esenţial al armatelor române a fost dintotdeauna atragerea duşmanului într-un defileu ori un coridor în care acesta să nu-şi poată desfăşura forţele, aşa a fost la Posada, la Rovine, la Călugăreni, la Podul Înalt… Năpădită de furie, milady de Winter scrâşneşte din dinţi…*

— Când Kierkegaard scrie că Dumnezeu nu vrea să se arate sub chip extravagant, orbitor și obligator de uriaș papagal roșu, el parafrazează doar cuvintele de la *Luca* 17,20-21: „Împărăţia lui Dumnezeu nu va veni în chip văzut și nici nu vor zice: Iat-o aici sau acolo. Căci, iată, împărăţia lui Dumnezeu este înlăuntrul vostru”.

E de mirare că un popor atât de ascuţit la minte ca acela iudeu s-a putut opri asupra unui Mesia glorificat, coborând din cer cu un alai definitiv care nu ar mai fi îngăduit nici cea mai mică îndoială, ci doar prosternarea, constatarea. Cum de n-au bănuit că planul divin va recurge la o cale mai puţin simplistă? Soluţia mesianică închipuită de Iuda este de o naivitate egală cu soluția scenică a unui *deus ex machina.*

— La *Marcu* 9,24 problema simultaneității credinţei și necredinţei apare în toată acuitatea ei. Prima impresie este că de vreme ce credinţa coexistă cu necredinţa, aceasta din urmă e precumpănitoare. Că de fapt, rămâne doar ea.

Dar nu e decât o primă impresie, greşită.

Există în dialectica simultanelor credinţă-necredinţă un *punct critic* pe care, rugându-ne mai departe, îl depășim. Prin faptul că mă rog, deşi mă îndoiesc, deşi prin urmare nu cred în mod absolut, cred! Aceasta e credinţa: depășirea punctului critic al dialecticii.

Depășirea aceasta (stăruința în rugăciune cu toate că mă aflu în stare de incertitudine) presupune un act de curaj. Ca şi în teorema lui R. Thom276, sunt pe vârful neutru şi catastrofic, la egală distanţă între credinţă şi necredinţă. Dacă merg mai departe, dacă mă rog, dacă nu mi-e frică să cred, înseamnă că risc, pariez, mă avânt, săr în gol, optez – îndrăznesc. Exact ca în regula statornicită de însuşi Domnul: îndrăzniţi!

(Cât despre senzaţia de umilinţă pe care o încercăm văzând că nu putem crede în mod cu totul pur şi neşovăitor, trebuie şi ea depăşită. Cum? Printr-un act de smerenie: să recunoaştem că ispita, jalnica ispită a necredinţei, face parte din condiţia noastră omenească cum fac parte şi atâtea alte infirmităţi şi inferiorităţi. Tot de smerenie ţine adaosul esenţial: „a zis cu lacrimi” – lacrimile mântuitoare ale căinţei, speranţei şi beatitudinei.)

Jilava, 1961 şi fabrica Stăruinţa din Vitan (1965-1968)

Printre ţigani. Rasismul este o demenţă, dar – cum să spun? — nerasismul, contestarea unor rase deosebite, fiecare cu însuşirile ei, este o nerozie.

Sunt mai ales certăreţi, rostul vieţii lor e gâlceava, harţa: gălăgioşi; fără de larmă şi tărăboi se asfixiază şi pier; pângăritori, au un dar neîntrecut de a terfeli totul; mincinoşi, minţim cu toţii, dar idealizăm realul, la ei e altfel, ca la antimaterie. Şi găsesc de cuviinţă să-şi întărească minciunile cu jurăminte grele: să-mi sară ochii, să-mi moară mama, să fiu nebun.

Dacă ar fi să-i iau în serios, ar trebui să se înalţe maldăre de ochi, ca cele atribuite lui Ante Pavelici de Malaparte în *Kaputt*; să se perinde în faţa fabricii nesfârşite convoaie de dricuri, întrerupând orice trafic; să fie balamucurile pline până la refuz.

Şi nu le poţi intra în voie. Oricât de frumos le vorbeşti: orice umilinţă, orice făţărnicie: deopotrivă de inutile. Leneşi, urăsc pe cine le cere un efort, o lene îndărătnică, violentă ca instinctul de conservare. Şi nu pot bea în cârciumi, numai afară pe stradă, cu sticlele înşirate alături şi puradeii roată; o maidanofilie, un exhibiţionism, o nostalgie a bâlciului; şi un

jind al ocării, ţipetelor, poalelor date peste cap. Spurcăciunea. Dracul sordid, dracul poltron, dracul ţopăitor. Cărora Coşbuc le-a găsit nume atât de potrivite şi care-n infern îşi fac din cur o goarnă.

August-Septembrie 1931

Lecturi pentru acest sfârşit de vară caldă (prin perdele lumina *curge* în cameră): *Poeziile lui A.O. Barnabooth* de Valéry Larbaud (recomandate de Anetta, stăruitor şi cu surâsuri complice), *Peril at End House277*, recentul „poliţist" al Agathei Christie, tot după sfatul Anettei; şi – le-a venit rândul după o lungă aşteptare – *Le Grand Meaulnes278* de Alain-Fournier şi corespondenţa Alain-Fournier – Jacques Rivière.

Toate mă încântă. Dar versurile lui Valéry Larbaud mă tulbură, mă emoţionează şi-mi pare că deţin taina comuniunii dintre mine şi Anetta: *Oh, splendeurs de la vie commune et du train-train ordinaire, à vous cette âme perdue! 279*

— Între instinct şi inteligenţă, între furnicar şi individ, între automatism şi libertate, pentru creştinul care nu-i hotărât să intre la mănăstire ci rămâne în lume, singura soluţie este echilibrul şi dreapta socotinţă.

Omul priveşte cu spaimă furnicarul (ori stupul ori colonia de termite sau oricare altă societate animală) unde fiinţa individuală nu-i decât o *piesă* care-şi repetă funcţia la nesfârşit, unde pe orizontul perfect circular nu se înscrie nici un „punct omega".

Descartes ghicise, cibernetic, aspectul de maşină automată al fiecărei unităţi dintr-o specie animală – precum şi al speciei însăşi.

Iar acum când – datorită exploziei demografice şi progresului ştiinţei – *organizaţia* (în care Bertrand Russell vedea antipodul libertăţii individuale) se înfăţişează din ce în ce mai evidentă şi mai acaparatoare, nu se merge hotărât la automatism, al cărui echivalent pe plan biologic este instinctul? Altfel spus, nu cumva instinctul, departe de a fi premergătorul și vestitorul inteligenţei și o formă elementară de comportament, este un procedeu superior, infinit mai sigur?

Să nu fie.

După chipul și asemănarea Sa. Şi a suflat în faţa lui suflare de viaţă.

Echilibrul teandric – ideal și totodată soluţie – arată omului că poate vieţui creştineşte în lume.

Nu e nevoie de automatism, numai de civism.

Libertatea nu se confundă cu libertinajul şi nebunia.

După dezordine – și dezmăţul acolo duce – urmează întotdeauna (Erich Kästner în *Fabian280*) prostia, adică o altă asuprire.

(Heliade Rădulescu: urăsc tirania şi mă tem de anarhie.)

Datorită civismului, pe de o parte, şi libertăţii sprijinită şi limitată de morală şi de credinţă în Dumnezeu, pe de alta, putem ieşi din coşmarul stupului, organizaţiei, dresajului, fără a cădea – prostește – în anarhie. (Sigur că funcţionarii, în numele moralei producătorului şi al comodităţii, asta ar prefera: stupul, ori măcar, în aşteptare, puţin colonat.)

Echilibrul ne fereşte de iadul pregătit nouă dincolo de licenţa lui Ivan Karamazov: turma dobitocească.

— Rău facem cu toţii că nu citim mai mult din istoria religiilor, din lucrările lui Mircea Eliade.

Am afla cu toţii că sacrificiul e o constantă a istoriei şi

un imbold al omului.

Fără de sensul sacrificial suntem lipsiţi de uneltele construcţiei.

Dar noi vrem Taborul fără a trece pe la Golgota. *Bine este nouă să fim aici*, dar nu *ia-ţi crucea ta şi urmează Mie.*

În lumea aceasta – în care împărăţeşte diavolul, în care, aşadar, contabilitatea e stăpână – există două conturi, două coloane, două partide; la Indieni sistemul contabilităţii în partidă dublă se numeşte *karma.* Talmudul vorbeşte făţiş de scrib şi registre. Dar sensul e unul şi acelaşi: totul se plăteşte.

Domnul *a plătit preţ*; ne-a *răscumpărat.* Plata ori jertfa e o lege a lumii, de neînlăturat, la fel de absolută ca legea Boyle-Mariotte! *Ţal!* zicea Caragiale.

Pas de te înţelege cu o lume care acordă oarbă credinţă legilor fizicii, dar nu-şi dă seama de legea sacrificiului.

Dar în sacrificiu, eu care-l confund pe contabil cu diavolul, n-ar trebui să văd tot un calcul, o *captatio benevolentiae*; un fel de *avans, ca la tranzacţii*?

Nu, e o recunoaştere a dualităţii din lumea creată (*yin-yang*, Vişnu-Şiva, făurire-distrugere); mai e şi act gratuit.

Atunci şi actul gratuit al lui Gide e admirabil? Nu, pentru că Lafcadio ajunge la extaz prin omor, adică prin nenorocirea altuia, în vreme ce o altă lege absolută o găsim formulată la Dostoievski: oricine are dreptul la fericire, dar nimeni n-are dreptul s-o întemeieze pe nenorocirea altuia, pe batjocorirea sau nedreptăţirea altuia. (Fericirea trebuie *inventată* de fiecare pe cont propriu, prin mijloace originale, de unde şi caracterul reprobabil al crimei, furtului, adulterului, înşelăciunii, denunţului; în toate acestea fericirea e obţinută de la altul, e luată. Crima e parazitară.)

Dar dacă victima e un nemernic nevrednic de viaţă? N-are a face, pentru că:

a) turpitudinea victimei nu justifică pe asasin; b) crima lui Raskolnikov e o tragedie nu prin moartea unei bătrâne cămătărese, ci prin prăbuşirea iscată în fiinţa lui; c) individul – oricât de înzestrat şi de superior – nu e Dumnezeu şi nu-i poate lua locul.

— Constantin Hr.281 (vecinul meu de strană de la Schitul Darvari) e instalator de profesie, poartă barbă mare călugărească, ajută preotului la altar şi nu ezită să proorocească. Ameninţă cu iadul pe cine nu ascultă liturghia toată în genunchi, mănâncă (oricât de puţin) carne sau bea (fie şi-n cantităţi mici) vin ori nu se deşteaptă la miezul nopţii spre a se ruga. Adeseori mă exasperează, dar îl respect – ca toţi cei ce vin la schit: sinceritatea credinţei lui aprige şi formaliste e absolută – şi aparţine categoriei de predicatori care fac ceea ce predică. Eu îi spun „nea Costică", mai ales „frate Hr." – şi-i place.

Dar ştiu că ameninţările lui (nu te poţi mântui! nu te poţi numi creştin dacă bei, dacă mănânci, dacă mergi la teatru…) fac parte din diavoleasca ispită de dreapta a desăvârşirii absolute, aşa cum o închipuie mirenii.

O ştiu de la evrei: dacă nu respectaţi toate cele şase sute treisprezece porunci talmudice şi dacă nu trăieşti în ghetto nu poţi fi evreu.

Aceeaşi mentalitate. Una e desăvârşirea monahală, alta e viaţa creştinească obişnuită. Sub cuvânt că nu eşti desăvârşit – ce bine ar fi – nu înseamnă, gata, că eşti al diavolului şi că mai bine ai face toate blestemăţiile, că totuna e!

(C. Hr. e altminteri un prieten devotat şi un om admirabil.)

— După citirea atentă a ultimelor lui romane, Dostoievski ne apare ca unul ce a cunoscut marea taină

finală a ortodoxiei: isihia şi rugăciunea inimii.

Makar Ivanovici din *Adolescentul* – omul mereu fericit, pribeagul voios neştiutor de oboseală – o dovedeşte cu prisosinţă. Pe Makar Ivanovici nedreptatea şi răul nici nu-l pot atinge; e întruchiparea însăşi a idealului din *Spovedaniile pelerinului rus*, a versetului 17 din capitolul 5 al epistolei întâi către *Tesalonicieni*, e ortodoxul care trăieşte necontenit bucuria învierii.

Drept este că *Adolescentul*, ca operă literară, nu-i cel mai de seamă în seria marilor romane dostoievskiene. În acest *loc secundar* și-a îngropat autorul comoara.

Septembrie-Noiembrie 1964, Fundeni

Toamnă caldă, regească. Singurul anotimp – de obicei scurt – în care Bucureştiul dezvăluie cât de frumos este.

Bănuit de arterită. Îşi fac de cap şi maţele. Şi destul de şubrezit. S.F.282 i-a vorbit de mine doctorului Marian I.283, care mă primeşte în secţia de cardio-vasculare de la spitalul Fundeni.

Secţia e la etajul trei.

Totul îmi pare – şi este – curat, îngrijit, îmbietor, luxos. Încă n-au început operaţiile. Camarazii de cameră sunt tineri şi veseli, au impresia că sunt în vacanţă. Mâncăm nu în salon, ci într-o sală de mese care s-ar zice că e la o pensiune de localitate balneară. La început tinerii mai înjură, mai ales de cele sfinte, apoi, la rugămintea mea, înlocuiesc înjurăturile şi consimt să înjure de marmură, văzduh, ceară și alte nevinovate substantive.

(Regret că nu le pot traduce şi lămuri originea înjurăturii franceze *jarnicotton*, ticluită de confesorul regelui Henric al IV-lea, abatele Cotton; în locul oribilului *jarnidieu* –

contracţie a cuvintelor *je renie Dieu284* – el a propus suveranului pe aceea rezultată din *je renie Cotton285*; adoptarea, în hohote de râs şi mare exaltare, a propunerii – validată de posteritate – e cât se poate de onorabilă pentru toţi cei implicaţi.)

Seara iau ascensorul şi mă urc la etajul opt unde, pe toată suprafaţa clădirii, se întinde o imensă terasă. Luminile oraşului scânteiază în depărtare. Efect de feerie, de grandoare, şi mai ales de nemărginire, de libertate. *Nici un zid.*

În general, seara, pe terasă e lume destul de puţină. Alerg de la un capăt la altul şi îngân ori strig în gura mare: slavă Ţie, Hristoase Dumnezeul nostru, slavă Ţie. Mă închin şi mulţumesc şi, pe cât mă lasă vocea, cânt.

Cam ieftin efectul de lumini, dar pentru mine e de ajuns. Contrastul cu spaţiul înzidit al celulei şi cu becul ei orbitor e terapeutic.

— Proiect de scrisoare către Manole, la Bruxelles:

Dragul meu, ca maurrasist şi voltairian ce erai (ce eşti?) mi-ai spus de atâtea ori că dacă te-ai ruga ai face-o ca La Hire: Doamne, poartă-te cu mine aşa cum m-aş purta eu cu Tine…

Iată, aşa s-a purtat cu mine.

— Da, pot spune: „Îndulcitu-m-ai cu dorul tău, Hristoase, şi m-ai schimbat cu dumnezeiasca Ta dragoste”.

Dar pe de altă parte: „Întru strălucirile sfinţilor Tăi, cum voi intra eu, nevrednicul? că de voi îndrăzni să intru în cămară, haina mă vădeşte că nu sunt de nuntă”.

(La ospăţul împărătesc pot avea acces în jurul mesii rotunde marii criminali şi păcătoşi, arzând de strălucirea grozăviilor săvârşite şi repudiate; dar „săracii şi ticăloşii”, cei mici şi meschini până şi-n păcate? Cei de iertat pentru frică

şi lepădare. Domnul iartă *orice.* Iartă şi păcatele mizerabile. Există o nădejde – pâlpâită ca flacăra de candelă – şi pentru drojdia, pleava păcatului.)

1954

Trixi, pe care o vizitez adesea de când a fost exclusă din partid, plânge uşor. Dramatica şedinţă de excludere a zguduit-o până-n cele mai ascunse fibre. Oricum, plânsul acesta se deosebeşte de crizele lacrimogene pe care le isca fie şi cea mai modestă glumă a mea cu privire la iubiţii conducători. Ajunsesem să mă satur şi eu, mă feream de ea; susceptibilă şi atentă la orice inflexiune a vocii, îmi închidea telefonul din te miri ce, sughiţând şi hohotind. Eram mai abitir ca Ziţa, ambetat peste poate, şi pe măsură ce ea se înălţa (sau se afunda?) în ierarhie, iar în jurul meu nenorocirile se înmulţeau, dobândeau proporţii, îmi luam câmpii, la propriu, porneam după-amiezele de acasă, colindam – singuratic drumeţ, ori strivit în supraîncărcate autobuze-hardughii – împrejurimile Bucureştilor, păduri, lacuri, bisericuţe, conace vechi, Pasărea, Pustnicu, Bragadiru.

Excluderea din partid, urmându-i pierderea funcţiei de secretară de organizaţie şi, apoi, o îndelungată atrofie muşchiulară însoţită de o stare depresivă acută, venind în şir peste ea, m-au adus iarăşi în casa din strada Corneliu Botez.

Acum Tr. plângea molcom, îmi spunea că-i pare rău, că-i dezamăgită, că vrea să organizeze un salon reacţionar (s-o ajut).

În primăvara lui 1953, aproape însănătoşită, începe să meargă, cam pe la trei-patru săptămâni odată, la Câmpulung unde-s prietenele ei, Tanya şi Irina Ol.-ky286, două rusoaice albe născute în România după 1917. În Septembrie îmi

remite o scrisoare a lui Dinu Nc., pe care l-a cunoscut la domnişoarele Ol.-ky; e cu domiciliul forţat la Câmpulung, rezerva mea îl interesează, speră că nu-i port pică. În termeni foarte amabili, Dinu mă pofteşte să vin să-l vizitez.

Ceea ce hotărăsc să fac. Trixi se bucură grozav; bate copilăreşte din palme, sare pe cât o lasă picioarele slăbite de boală. Apoi mă învaţă cum să procedez, unde să trag la Câmpulung, îmi dă adresa unei case vecine aceleia unde îşi are domiciliul Dinu cu soţia lui, îmi arată că e mai bine să nu mă duc la Miliţie să mă anunţ.

Clandestinitatea aceasta mi se pare exagerată, dar mă distrează, şi mă supun. Aflu totodată că voi întâlni şi pe un alt fost elev al liceului Spiru Haret, mult mai mic decât mine, care-i „fugar” în oraşul unde n-am mai fost din vremea copilăriei de la Clucereasa şi trăieşte acolo de câţiva ani sub un nume fals şi cu buletin de identitate plăsmuit.

Urmez întru totul instrucţiunile date de Tr. Sunt primit cât se poate de cordial de către Nc. şi soţia lui de care mă leagă din primele clipe o simpatie reciprocă. Ei locuiesc nu departe de malul râului, într-o casă cu turn şi grădină, umedă, mucegăită, tristă, dar nu fără farmec, cu ziduri mâncate de muşchi şi încolăcite cu iederă de culoare închisă. (Ceea ce aşterne peste domiciliul obligator al locatarului un aer de surghiun la moşie al unui boier bănuit de hainire.) Aflu că la Câmpulung vine lume multă de tot, că Dinu citeşte, expune, rezumă, întreabă, răspunde, comentează. Dintre toţi elevii lui Nae Ionescu el a moştenit suflul socratic în gradul cel mai înalt, mai stăruitor. Misteriosul prieten spirist mi se recomandă Crăifăleanu, poartă o mustaţă vădit lăsată în scop de camuflare, ridicol de stufoasă pe o faţă tânără de intelectual subţire cu reflexe de monden rafinat.

Întrunirile din casa cu turn – în cursul cărora se

serveşte ceai fără zahăr, fiecare aducându-şi-l cu sine plus un corn, două sau trei –, discuţiile de înalt nivel filosofic, măiestria descoaserii spirituale de către gazdă a celor prezenţi exercită o puternică atracţie asupra mea. Crăifăleanu este un om încântător, de toate e informat, a citit toate cărţile din lume, îl adoră ca şi mine pe Alphonse Daudet, e aprig consumator de ceai – se pricepe să-l pregătească după tipic – străluceşte; seniorie de mare clasă. Mă ştie din liceu, când eram într-a şaptea eu, în prima el; eu pe el, nu. Ne împrietenim la cataramă în cel mai scurt timp şi nu trec nici douăzeci şi patru de ore până ce aflu că numitul Craiffy e fiul avocatului Mişu Paleologu, om de mare ispravă.

Dinu – personalitate puternică înzestrată cu daruri harismatice – îşi exercită influenţa nu numai prin vorbire, citire, dialoguri cu şi prin întinsă şi intensă corespondenţă.

După ce mă întorc la Bucureşti, începem a ne scrie unul altuia cu mare şi harnică regularitate. Tr. merge acum aproape săptămânal la Câmpulung. Vreau să-i încredinţez ei scrisorile, apoi – cuprins de o vagă teamă absurdă – o rog să-i comunice ea gândurile mele lui Dinu, verbal; dar ea stăruie să întrebuinţez calea scrisului şi a poştei (pentru Dinu este o mare plăcere să primească o corespondenţă cât mai vastă).

(Dinu avea să păstreze toate scrisorile mele, ca şi ale lui Mihai Rădulescu şi ale altora; făcute frumos pachet, legate cu o panglică, aveau să-mi fie puse plocon pe masa de anchetă de către locotenentul-major Onea.)

Uneori Craiffy şi Dinu vin, clandestin se-nţelege, în Bucureşti. De câteva ori îi găzduim la noi, tata şi cu mine. Craiffy e temerar, mustaţa e o apărătoare de comedie, aduce a recuzită de trupă de saltimbanci – exact ca în *Căpitanul Fracasse*, ca în trupele lui Pascally ori ale lui Matei Millo, la sfârşitul vieţii. Dar rodomontada prinde şi Craiffy nu-i dibuit,

nu e suspectat niciodată deşi a petrecut şase ani la Câmpulung, la câţiva paşi de sediul Miliţiei; niciodată slujitorii statului democrat popular (pleonasm, spunea Manole, voi scrie un studiu intitulat statele pleonastice) nu s-au întrebat din ce trăieşte, unde lucrează, ce-i cu tânărul acela mustăcios şi elegant (elegant ori dramatic de zdrenţuros). Abia după amnistia din 1955 vor afla și ei adevărul.

1966

Citirea *Evagheliilor* îmi aduce în minte fraza aceasta a cardinalului de Retz: „Adevărul răspândeşte, când e la un anumit carat, un fel de strălucire căreia nu i se poate rezista".

— Alt argument, la prima vedere consistent şi el, împotriva creştinismului. Şi de acesta dau prin diverse celule.

Cum se poate, zic oamenii, şi nu numai ateii, ca faptele unei vieţi vremelnice (o, cât de vremelnice) să ducă la fericirea veşnică ori la osânda veşnică?

Disproporţia, zău, pare absurdă. Sentinţe veşnice – se înfioară T.L. — şi cântăreşte, adânceşte, reţine cuvântul al doilea, nu trece repede, încearcă a-l rotunji, a-l mângâia cu palma, dar de departe, ca pe o bilă încărcată electric, brăzdată de fulgerul care înseamnă pericol de moarte – sentinţe veşnice pentru lucruri care se petrec între barierele unei infime temporalităţi! Şi cum de s-ar putea stabili relaţii de cauzalitate pentru domenii despărţite de o prăpastie mai ameţitoare decât cea dintre rai şi iad? E ca în exemplele aritmeticii elementare, nu poţi aduna mere cu nuci.

Argumentul, îi răspund şi lui T.L., şi de fiecare dată e impresionant, dar nu-i valabil pentru că trece peste unele

observaţii psihologice cu privire la durată.

Clipele de suferinţă pe care le trăim, întocmai ca şi cele de plăcere – dacă ne este dat a le trăi –, le trăim ca timp absolut, ieşit din vremelnicie. Ei, ce-s şase ceasuri pe cruce, trec!

Trec repede în temporalitate, dar – bergsonian vorbind – *nu trec deloc* ca *durată*, imobilizează timpul. Da, trec pentru spectator ori comentator, dar pentru cel care nu le numără, ci le parcurge, care nu numai le parcurge, dar le şi trăieşte, adică le *umple* nefinitul şir cu infinitele discontinuităţi ale durerii pulverizate în miliarde de miliardimi de secundă, le alimentează cu particulele sângelui şi aşchiile durerii de-a lungul unei infinitesimale serii unde nu există putinţa de integrare – artificiu de calcul echivalent cu nădejdea – nu sunt şase ore, adică de şase ori trei mii şase sute de oscilaţii ale pendulului, ci şase ore de veşnicie.

Zece ani de putere absolută pentru tiran ori o domnie de zece ani pentru nerăbdătorul moştenitor nu sunt un biet deceniu, sunt un timp scos din curgere şi relativitate, altă entelehie decât a lui Heraclit ori Einstein.

Dar clipele organismului nu-s conectate şi ele veşniciei, absolutului cosmic? Sau pe plan trivial, gândească-se fiecare la clipele unei operaţii dureroase, unei extracţii dentare cu atingerea nervului: par ele sincronizate cu numărul de bătăi ale pendulului?

Disproporţia, prin urmare, e mai puţin absurdă decât ne vine a crede. Capodopera artistică nu ne scoate şi ea pe oarecare durată din Timp? Proust. *Verweile doch287*. Faust nu şi-a vândut sufletul pe vreo douăzeci, treizeci ori cincizeci de ani, ci pentru o doză de viaţă (sau durată) absolută, adică pentru o veşnicie. Iar Brahma creează mereu noi şi noi veşnicii. Să nu-l facem pe diavol mai înşelător decât e: în

pacturile pe care le încheie cu feluriţi Fauşti el oferă nu ani, ci eoni. (Eoni falși, deoarece sunt emişi fără garanţia rezervei de legitate a creaţiei, dar utilizabili pentru cine-și construieşte iluzia cu ei.)

Corolar: e la fel cu păcatul originar. Nu s-a produs o singură dată. Fiecare îl comitem la rândul nostru, fiecare, în parte, cădem: ieşim din unitate și pășim sub blestemul dualităţii binelui şi răului.

Păcat nu numai originar, ci şi de fiecare dată original.

După anchetă

Nu i se pretinde nimănui să fie erou sau martir. Nu toată lumea are harul sfinţilor de la Lyon: Blandiana şi Irineu288, chinurile cărora depășesc şi desfid capacitatea noastră de înregistrare – puterea cutremurului sparge seismograful.

(Pe atunci domnea înţeleptul Marc-Aureliu.)

Dar i se poate oricui pretinde să nu dea mai mult decât i se cere. Porţia impusă ajunge, nu este nevoie să îndepărtezi cu un gest larg al braţului linguriţa ce ţi se întinde şi să smulgi polonicul, linguroiul, ciorbalâcul pentru a înfuleca, morfoli și morflăi cu nesaţ din materia urât mirositoare.

Se aplică şi zicala lui Talleyrand (Toynbee o atribuie lui Voltaire): *Surtout pas de zéle289*.

(Ce Dumnezeu! Nici un judecător nu acordă *ultra petita290*.) Nici un comerciant cu scaun la cap nu dă cincizeci de mii celui care-i cere cinci mii. Dar se vede că teroarea produce un fenomen asemănător cu cele cunoscute drept paradoxale în fiziologia creierului (zgomotul mare nu trezeşte din somn, vorbitul în şoapte da), cu efectul de groapă din fizica nucleară (mai întâi nucleul respinge cu

forţe uriaşe particula ce se apropie, dar dacă aceasta izbuteşte a sări peste punctul critic nu numai că rezistenţa scade: particula e atrasă, acaparată, repulsia devenind nesăbuită ospitalitate).

— Teama de un pericol real şi imediat – localizat în timp şi spaţiu – se numeşte frică şi este un simţământ normal. Teama stârnită de o simplă virtualitate (de multe ori zămislită de o închipuire ce a prins aripi) poartă numele de laşitate. Frica: de automobilul care vine cu viteză mare către mine e natural să mă feresc, de nebunul care se repede asupră-mi cu un cuţit fug. Mă atacă un câine turbat, mă dă maiorul Jack Simon cu capul de pereţi: tresare în mine teama. Abjecţiunea creatoare de catastrofe începe odată cu formula: Să nu se spună că… Să nu se cheme că… Dar dacă cumva, ia mai bine să mă duc eu să-l denunţ…

Laşitate e şi panica terorizatului. Panica terorizatului îl excită pe terorist, jocul acesta de oglinzi dispune de o putere amplificatoare analoagă intensificării unui izvor de lumină aşezat între două suprafeţe reflectante.

Pe cât este frica de normală (definţia fricii au dat-o Englezii: curajos se numeşte omul care ştie doar el cât îi este de frică), pe atât poate – prin gratuitatea ei – scoate lașitatea din sărite pe omul cel mai îngăduitor.

Provocarea aceasta a răului (căci îl stârnim), măsurile acestea de apărare luate în vid, chezășuirea aceasta aprigă a unui viitor incert (prin urmare disponibil), invitaţia la necruţare şi demenţă lansată călăului se îmbină constituind un bloc de îndărătnicie mai rece decât un gheţar, o masă densă și lucioasă la care nu încape acces. *Oul* lui Félicien Marceau, suprafaţa netedă prin care n-ai cum trece.

Laşitatea slujbaşului care nu se hotărăște să ia o măsură perfect legală. Laşitatea autorilor de referinţe pe

care nimeni nu-i obligă să spună *absolut tot* ce ştiu. Refuzul încăpăţânat de a da curs cererii legale și inofensive a solicitatorului sub cuvânt că s-ar putea să se creadă că… Laşitatea corului de adulatori care-l îmbie pe tiran și-l fac să piardă orice fărâmă de bun-simţ. Mucarerul, voluntar, plătit peste haraciu. La trei ani, la un an. Imaginaţia la pândă, neadormită. Întrecerea între terorizaţi, care va da mai mult. Devansarea gândurilor pe care teroristul nu le gândește şi poate nu îndrăzneşte să şi le formuleze; ori nu-i îndeajuns de sofisticat în arta chinuirii pentru a le formula. Diabolică, neagră, pervertită gătire şi netezire a căilor răului.

Ori poate că secretul teroarei este de a pune pe terorizat în situaţia de a-l provoca pe terorist să ceară din ce în ce mai mult. De a stabili între cei doi o strânsă colaborare, ca între partenerii actului sexual, ca între operat şi chirurg. De a-l obliga pe terorizat să refacă procesul de gândire al teroristului și a-i atribui intenţii mai crude şi raţionamente mai subtile decât are în realitate.

Numai în felul acesta îmi explic imaginea rămasă mult timp neclară pentru mine: a învinuitului *care ajută ancheta* (și pretenția acesteia de a fi ajutată).

— Așa și cu egoismul, diferit de răutatea gratuită.

Egoismul e firesc. Dintre două gamele o aleg pe cea mai plină.

Răutatea gratuită nu e de la lut, ci de la diavol. Suntem patruzeci în celulă şi avem numai trei linguri prăpădite de care abia ne putem folosi. După ce şeful camerei e scos din celulă, se găsesc la el sub saltea vreo zece linguri bune. Răutatea combinată cu prostia dă un produs mai dens ca oţelul îmbogăţit cu wolfram, tungsten, mangan…

— Bunăvoinţa şi gentileţea nu implică neapărat prostia și nu exclud ironia. Dovadă anecdota cu Talleyrand și tânărul

bijutier.

Talleyrand, în prezenţa unei doamne, primeşte pe tânărul trimis al bijutierului. I se oferă două inele deopotrivă de orbitoare. Doamna nu ştie pe care să-l aleagă. Talleyrand se adresează tânărului: dumneata pe care l-ai alege pentru logodnica dumitale? Tânărul ezită, alege. Prea bine, surâde Talleyrand, ia-l şi oferă-i-l, i-l dăruiesc. Iar doamna rămâne cu celălalt.

— Ni se cere să avem simţul tragic şi eroic al existenţei.

Şi să nu le luăm în tragic.

Să ieşim din noi, să nu ne gândim la noi.

Şi să fim nepăsători la ale lumii.

Să considerăm fericirea drept prima noastră datorie.

Şi să nu uităm că prima datorie a creştinului este să ştie a suferi.

Să fim curajoşi şi îndrăzneţi.

Şi să fim blânzi şi smeriţi cu inima.

Să nu scoatem sabia.

Şi totuşi să fim ai Unuia care n-a venit să aducă pace pe pământ, ci sabie şi foc; dihonie şi despărţire între fiu şi tată, între fiică şi mamă, între noră şi soacră.

Să nu ţinem la viaţă, să fim oricând gata s-o jertfim, defăimând deşertăciunile.

Şi să avem drept scop suprem dobândirea vieţii veşnice.

Să nu căutăm mântuirea în moarte sau neant, ci păstrând modesta condiţie luptătoare a omului.

Şi să ne purtăm ca prinţii, să fim desăvârşiţi, să ne îndumnezeim.

Să vedem în creştinism reţeta perfectei fericiri.

Şi totodată doctrina torturării fiinţei de către un Creator hotărât să ne vindece de ale lumii.

Să ne mai mirăm de Kierkegaard şi de Chesterton că din paradox fac temeiul filosofiei lor?

1924 ori 25

Excursie cu maşina. (Un *Pierce-Arrow* deschis, uriaş.) Sunt pe bancheta din fundul maşinii între părinţii mei.

Pe o şosea, deodată, dintre stejari, o biserică şi o cruce în bătaia soarelui.

Puternică senzaţia produsă de strălucirea crucii metalice şi de *unicitatea* ei în cadrul tabloului unde totul e natural, numai crucea e făcută de mâna şi cugetul omului.

Jilava, Ianuarie 1962

Vis fulgerător: e o noapte de iarnă, cu vifor şi nămeţi, cumplită şi străveche. Pe străzile troenite şi pustii ale Bucureştilor umblă disperat un om fugărit, ros de întrebarea: unde să se ascundă? Poliţia e pe urmele lui, cu ordinul de a-l împuşca. Urmăritul se uită încoace şi încolo, neştiind cărei uşi (gangurile, curţile n-ar fi sigure) să-şi încredinţeze soarta. Omul acesta încotoşmănat şi hăituit e Căpitanul. El face la întâmplare câţiva paşi, sună la o oarecare uşă, fie ce-o fi. E pe strada Armenească. A sunat la mine. Eu locuiesc acolo. Îi deschid, îl poftesc înăuntru, nu-l întreb cine e (ştiu). Îl ajut să-şi scoată şuba. În cameră e o vatră şi-n vatră focul arde cu flăcări înalte. De îndată pun de ceai, aduc rom, mă agit, îl omenesc. Îi pun la dispoziţie a doua odaie – locuinţa are două camere, taman cât trebuie. El stă încruntat, norii năpastei îi înconjoară fruntea înaltă; bucuros de căldură şi hrană, dar şi bănuitor, ager şi neînduplecat. Nu-i gata să creadă orice, e şeful, e luptătorul

care cercetează terenul când, atent la orice detaliu, înaintează în necunoscut. Îmi spune cine este, îi spun cum mă cheamă şi se înfioară: se crede vândut. Dar iată că izbutesc să-l conving să nu plece în vifornița și la pieire, să treacă în camera cealaltă; e însă neconvins, se pleacă doar de nevoie ursitei. Când dau să deschid uşa spre a mă napoia în camera întâi flăcările din vatră par a cuprinde casa toată…

— Credinciosul e fericit, aşadar apărat, însă e şi vulnerabil, *expus* ca un convalescent, ca un jupuit de viu. E în casa de sticlă, îl văd toţi, şi-n situaţiile cele mai intime.

Câţi în Hristos v-aţi botezat, în Hristos v-aţi și îmbrăcat: dar nu numai în Cel de slavă, ci şi în Cel al durerii şi abjecţiei, Cel pălmuit de sluga arhiereului, pus cu faţa acoperită să ghicească cine îl îmbrânceşte, îndemnat să se bucure de către cei care îngenunchind înaintea Lui își băteau joc de El.

Cine va bea sângele Meu și va mânca trupul Meu, Eu voi fi cu el: dar sângele care a curs de pe cruce şi trupul sfârtecat prin răstignire.

Nu numai că trebuie să ne înălţăm pe noi, ci şi scânteia divină din noi trebuie s-o aprindem.

Orice teofanizat participă la cele două suferințe ale Mântuitorului: batjocura şi răstignirea. Trebuie să ştie că în ochii multora pare de un ridicol irezistibil şi mai trebuie să ştie că s-a înfrăţit cu durerea, trainic frate de cruce.

— Sălăşluieşte oare în noi câte un anume *păcat principal*, cu adevărat singurul dăunător insului respectiv? Reduce el prin a sa prezență pe celelalte la simple accidente lipsite de gravitate? Se poate afirma, analogic cu Buffon, că *păcatul e omul însuși*? Se poate vorbi, ca şi Taine, de păcatul cel riguros personal ca de *une faculté maîtresse291*?

Ştim care anume e păcatul cu siguranţă primejdios, luând aminte la calea *nouă rezervată* spre iad?

Medicina, demonstrând că microbii toţi se află în corpul omului şi că numai unul, la boală, devine ucigător, descrie o situaţie paralelă.

Există temperamente fiziologice şi morale; sensibilităţi corespunzătoare anumitor elemente ale mediului înconjurător. Alergii. Sensibil la frig, bunăoară; de frig să se ferească. Alergie la parfumuri: de mirezme se va păzi. Împotriva esenţialului păcat aducător de moarte va duce nevăzutul război cel care şi-l cunoaşte: pe celelalte îşi poate îngădui a le lua peste picior.

Statisticile par a dovedi că puţini canceroşi pier de tuberculoză ori de pe urma unui accident. Diavolul e specializat. Ştie el unde bate. Are, pentru tot omul, o poartă anume, *personală*, ca-n apologul lui Kafka.

1969, Duminică

Predica de astăzi a părintelui G.T. reaminteşte rugăciunea zilei de Miercuri. Prin păcatele noastre îl răstignim pe Hristos, prin gândurile noastre necurate îl *batjocorim.*

Într-un anume sens, păcatul cu gândul e şi mai abject decât cel cu fapta pentru că – nevăzut – îl însoţeşte necesarmente făţărnicia, impostura. Eşti în privilegiata situaţie a escrocului faţă de spărgător, care-şi riscă, el, viaţa, a hoţului din casă (*de care nu te poţi feri*) faţă de tâlharul la drumul mare, cu tot pitorescul său alai: calul, pistoalele la brâu, căciula pe-o ureche.

Cu fiecare faptă rea *batem un cui* în crucea Sa.

Imagine de groază.

Paharul din care gustăm la împărtăşanie e plin de sângele Său, sânge în care sunt toate păcatele, urgiile,

ticăloşiile, meschinăriile noastre. Din ele ne adăpăm. Femeia care aduce despotului vasul plin de sângele fiului ei răpus din înaltă poruncă: na, satură-te.

Imagine de groază.

Dar mai de groază este a cuielor bătute odată cu fiecare păcat. Ce fac oamenii când, de pe crucea troiţei, crivăţul şi intemperiile au smuls trupul Domnului? Se uită, îşi văd de drum,

Iar la vremea de sorocÎl întind din nou pe cruceŞi-i bat cuiele la loc.

Jilava, Mai 1960

V. îmi mărturiseşte că la zece Mai era mai rău decât mahalagiii: se scula cu noaptea-n cap, se dichisea, alerga pe bulevard, la defilare. Când apărea familia regală îi dădeau lacrimile în ochi. Niţel mai târziu, între veghe şi somn, mă vizitează umbra doamnei de Branszky însoţită de a perechii executate în 1793, de a ucisului rege portretizat de Van Dyck – atât de fin, de neajutorat, de a legitimului conte de Chambord, cu bărbuţa lui de arhiduce austriac292. *Ich bin auch königstreu!293*

— *Gen.* 8,12: „Dar porumbelul nu s-a mai întors la el”.

De ce văd în această propoziţie toată tristeţea sfârşitului copilăriei? Un *Mystère Frontenac294*? Un fel de iremediabilă degradare a inocenţei? Nostalgia lumii care nu mai poate fi: uliţa copilăriei, vacanţa mare, cele două văluri purificatoare: amintirea şi nădejdea?

În Septembrie luminile se aprind devreme, când cerul nu-i încă invizibil, ci roz-vineţiu şi serile-s călduţe: pe Calea Victoriei (vin dinspre Calea Griviţei, unde am luat de la pictorul Petrescu-Găină, din cămăruţa de la hotelul Bratu, un

vraf de reviste *Historia*) pătrunde – cuceritoare, dulce otrăvită – mireazma subtilă a Suburrei.

Gherla, Zarca, Martie 1964

Nu cred, îmi joc mie însumi jocul credinţei. Nu sunt creştin, nu pot fi. E o iluzie, o bună intenţie, e o luptă (meritorie, da); însă o imposibilitate, sunt prea departe.

Lungi ceasuri de calmă deznădejde.

Apoi mă liniştesc: bun, rău, puţin sau mult credincios, sunt totuși botezat. E un fapt. Dumnezeu ne judecă și după gânduri. Dracul ne ţine sau nu prin fapte: faptele îi sunt opozabile, după cum prin fapte îşi valorifică pretenţiile (la cântar). La el, *actele vorbește.*

Dacă-i aşa, apoi port indelebila pecete, ştampila, tatuajul; sunt şi eu pe veci însemnat cu fierul roşu al Blestematului şi Batjocoritului.

Nu sunt în regimentul de gardă al uhlanilor; dar sublocotenent în regimentul de infanterie Nr. 743 cu garnizoana într-un sat de pe frontiera nord-estică tot sunt, tot ofiţer al armatei germane se numeşte că sunt.

— *Firescul*, în celebrul vers al lui Boileau, este desigur totuna cu *adevărul.*

Chassez le naturel, il revient au galop295. Mă întreb dacă numai el, alungat, revine degrabă. Minciuna, deopotrivă. Într-atât suntem coborâtori nemijlociţi ai păcatului din vechi, comis sub semnul şi la adăpostul minciunii. Minciuna s-ar zice că a dobândit rang de trăsătură firească în constituţia noastră psihică, în orice *épistémè* ar generaliza Michel Foucault.

Şi, spune părintele romano-catolic Ion Pop (suntem în camera 44 de la Gherla), nu numai în sens peiorativ; de voită

şi interesată denaturare a unui adevăr. Ci şi ca nevoie de a falsifica, a schimba, a fabula, a ne masca; poate că acesta e motivul pentru care Biserica a condamnat atâta vreme teatrul şi pe comedianţi. În înţelesul acesta, arta de la Picasso încoace şi în special arta suprarealistă, care reaşază lucrurile create, le combină în *alt fel*, dezmembrând realitatea şi făurind alte asamblări de părţi alcătuitoare, trădează o viziune anti-tomistă şi păcătoasă a lumii. Pentru părintele Ion Pop, în *Doktor Faustus* Adrian Leverkühn este pedepsit fiindcă muzica dodecafonală este o pretenţie luciferică de a stabili alte armonii, de a contesta legile lui Dumnezeu.

— La puşcăriaşi, mult savurata zicală indiană – decât să umbli e mai bine să stai în picioare, decât să stai în picioare e mai bine să şezi, decât să şezi e mai bine să stai culcat, decât să stai culcat e mai bine să dormi, decât să dormi e mai bine să mori, decât să mori e mai bine să nu te fi născut – reprezintă însăşi valoarea de contrast a creştinismului. Care-i dragoste de viaţă, făgăduinţă de a trăi veşnic. Unamuno: jindul nemuririi eului, iată ce-i creştinismul.

În India, la toate religiile, ţelul e dispariţia, desfiinţarea, dezgustul. Creştinismul, dimpotrivă, este *alb*, este goethean (*Am Anfang war die Tat296* este o afirmaţie creştină în care autorul *a sărit* peste *La început era Cuvântul* de-a dreptul la *Toate prin El s-au făcut*), este exaltare: fericirea de *a fi.* După chipul şi asemănarea Celui care a grăit: Eu sunt cel ce sunt.

Buddha ne îmboldeşte cu neantul. Hristos ne oferă totul.

Paris, 1938

În afară de dragostea de viaţă creştinismul e şi entuziasm.

(Cât de trist îmi închipui că trebuie să fie pentru Dumnezeu să vadă imensul plictis scârbit al Indiei; ori nepăsarea teoretizată şi inteligentă a Franţei!)

Chesterton: „Tot răul provine nu din faptul că locomotivele sunt prea admirate, ci dintr-acela că nu sunt destul de admirate. Păcat nu e că locomotivele sunt mecanice, ci că oamenii sunt mecanici”.

Paris, 1938

„Mâncau, beau, se însurau, se măritau până în ziua când a intrat Noe în corabie şi a venit potopul şi i-a nimicit pe toţi.”*Luca* 17,27 Cât de bine văd că singurul lucru important nu-i decât eroismul, în sensul larg, adică posibilitatea pentru om de a suferi, a vibra, a se zbuciuma. Idealul de camping, formula lui *ce-mi pasă mie*, lui *mă doare-n cot*, dispreţul acesta pentru *cuvintele mari* (toate: şi Datoria şi Sufletul şi Dumnezeu şi Omul şi Revoluţia şi Misterul şi Libertatea şi Ordinea şi Civilizaţia) s-ar putea să dizolve lumea.

Spun că sunt moderni. Modern a fost Péguy, care se ruga în autobuze, un erou şi un entuziast; s-a dus să moară cu trupul pentru „cetăţile trupeşti” într-un război lumesc pe care-l socotea drept.

(Adaos 1965: Péguy se conformă îndrumărilor date de Krişna lui Arjuna în *Bhaghavad Gita.*)

Paris, Decembrie 1938

Montherlant (în *Echinocţiul din Septembrie*): „Oricine

crede în orice o fi trece drept un fraier, un tont”. Toată cartea e scrisă împotriva „deştepţilor” care au convingerea că „nu pot fi duşi”.

Groaza de fraiereală – obsesia şmecherilor, *onoarea* lor, singura – este impulsul josniciei. Balzac (*Modeste Mignon*): „A nu fi niciodată fraierit, maximă ticăloasă care este dizolvantul tuturor simţămintelor nobile ale omului”.

A nu uita că fraier în româneşte vine de la germanul *Freiherr*, adică om liber. Omului liber (în cavalerism se confundă cu nobilul) îi pasă prea puţin dacă a fost şmecherit de un mişel.

Bucureşti, 1935-1936

Manole despre tradiţie şi progres: O fi fost el Condorcet revoluţionar, însă nu era lipsit de bun-simţ, progresul nu-l concepea în afara cercetării experienţelor trecute şi a legăturii cu istoria. Citeşte-l (slavă Domnului, biblioteca Fundaţiei Carol este deschisă toată ziua), vei vedea că se exprimă la fel ca Ortega: progresul nu se poate realiza decât ştiind ceea ce a fost, spre a nu cădea în aceleaşi vechi erori. Eu îl respect nespus de mult pe bunicul meu şi trebuie să-l pot înţelege cu totul pe bunicul meu. Dar el trebuie să mă poată înţelege până la un anumit punct şi apoi să nu mă poată totuşi pricepe. Ăsta e secretul tradiţionalismului.

Tradiţie şi progres înseamnă că sunt lucruri pe care el să nu le înţeleagă, iar eu da – adânc. Cu toate acestea, dacă el ar fi trăit o sută de ani s-ar cuveni să le poată înţelege, fiindcă acele lucruri pricepute şi gustate de mine nu sunt perversităţi şi deviaţii, ci continuarea liniei începute. (Ca şi cum progresul ar fi o linie dinainte trasată.)

— Manole îl admiră grozav pe Guizot297.

Uite, dacă spre pildă Guizot ar reveni în lume ar trebui să regăsească absolut neschimbate şi absolut intacte: noţiunile primare ale sufletului omenesc; dispozitivele de bază ale civilizaţiei; principiile moralei.

Acestea au caracter static şi permanent. Nu sunt în devenire. Odată aflate, odată sădite, se păstrează. Progresul constă în menţinerea lor, ba chiar în transformarea lor în şi mai statice, şi mai indiscutabile, şi mai absolute reguli.

Ar trebui să se afle şi în prezenţa a ceva nou şi de neînţeles pentru el: poezia lumii moderne, estetica, sensibilitatea, farmecul şi melancolia ei. Pe acestea le pricep eu, el nu.

Ar trebui să mai găsească la un grad altul decât al epocii lui, la un grad mai înalt, termometrul progresului. Să fie adică ordinea şi libertatea mai puternice decât în vremea lui.

În toate însă el să se poată repede pune la curent şi la punct, refăcând drumul parcurs, fiindcă acel drum e drumul logic şi firesc al progresului care nu orbecăieşte, ci merge pe linia trasată, merge *mai departe* însă în *aceeaşi direcţie.*

— Şi trebuie să nu ne jucăm de-a cuvintele! Uite, camaraderia e doar pentru oameni foarte, foarte cumsecade şi presupune un mare progres moral, e o subtilitate psihică şi etică, simpla ei existenţă dovedeşte un standard ideativ extrem de avansat, e posibilă numai între bărbaţi şi femei căliţi în morală. Dar ei zic camaraderie şi înţeleg desfrâu. Au schimbat numele, nu relaţia. Păi desfrâul e de când lumea şi nu constituie nici o noutate, nici un progres. Pe când camaraderia – care-n primele clipe l-ar mira pe Guizot – e o noţiune progresistă.

Bucureşti, 1931

Manole despre necesitatea de a practica religia în care suntem născuţi:

Cu Iehova, dragă, eu sunt în raporturi reci, dar onorabile. Uite ce spunea Alberti298, florentinul: le spune burghejilor cetăţii să meargă cu ostentaţie la biserică; nu din religiozitate să meargă, ci *ad pompam299*, ca să se deosebească de cei ce joacă la loterie, de aventurieri, de capitaliştii nedemni.

Trebuie, fârtate, să dominăm de undeva istoria şi viaţa, fără a ieşi din ele. Ne trebuie o perspectivă a demnităţii: să facem prin urmare, cu mult calm, gesturile hieratice izbăvitoare apte să asigure perpetuitatea umană și onorabilitatea, să ne deosebim de toţi derbedeii: să mergem la biserică, adică la templu. Nu mergem la templu din misticism, ci din ostentaţie, în calitatea noastră de oameni moderni şi mândri.

De ce vom face gesturile hieratice ale religiei în care întâmplător ne-am născut? Pentru că, deși individuale, au intenţionalitate socială, sunt gesturi colective exprimate individual. Și de ce sunt izbăvitoare? Pentru că dau omului conştiinţa valorii sale proprii, subsumând-o fluxului istoric. Și sunt absolut necesare fiindcă sunt modul exterior prin care ne afirmăm bunele relaţii cu Dumnezeu, Dumnezeu fiind personificarea părţii superioare a fiinţei noastre, şi a elitei sociale. Gesturile hieratice exprimă aşadar ce este mai presus de brâu în noi, sunt izvor de onorabilitate. La templu cu noi. Și nu discret, nu modest; ostentativ!

Bucureşti, 1933

Manole despre revoluţii: cum se face că numaidecât

după 1789, adică după Început şi Victorie, se dezlănţuie reacţiunea? Pentru că democraţia a dat drumul celei mai teribile dintre forţele reacţionare: maselor. Şi de ce au izbucnit curând războaiele? Pentru că, după cum spune Sorel, pacifiştii sunt cei mai buni asociaţi ai „negustorilor de tunuri”.

— Nu aruncaţi mărgăritare porcilor, zice lumea. Dar textul evanghelic este mult mai dur şi mai trist: „Nu daţi cele sfinte câinilor nici nu aruncaţi mărgăritarele voastre înaintea porcilor; ca nu cumva să le calce în picioare şi, *întorcându-se, să vă sfâșie pe voi*” (*Matei* 7,6).

Ni se atrage atenţia: făptuirea binelui este o acţiune riscantă; nu numai că de cele mai dese ori e degeaba, dar şi poate antrena pe săvârşitor în primejdii de moarte.

Paris, 1937

În cartea mai veche a lui Henri Franck, scrisă înainte de război: „Dacă noua repartizare a muncii pe care o va face orânduirea socialistă n-ar avea drept consecinţă decât să micşoreze puţin mizeria materială a oamenilor, dacă n-ar introduce în viaţă, odată cu niţel mai multă dreptate reală, un idealism nou, înnoirea producţiei, întinerirea artei, dacă n-ar împrăştia în inima oamenilor un entuziasm la fel de arzător ca cel care i-a însufleţit pe creştini, pe grenadierii lui Napoleon şi pe revoluţionarii ruşi, ar trebui să deplâng ruina civilizaţiei burgheze şi să mă tem de o întoarcere la barbarie… Mi-e teamă, mă îngrozesc… Dacă poporul nu se mai însufleţeşte pentru lucruri ca Afacerea Dreyfus, ca răscoala poloneză, ca suferinţele Alsaciei, ca revoluţia rusă, dacă se mărgineşte la un marxism steril, la un materialism urâcios, atunci îl dispreţuiesc și mi-e frică de el. Dacă nu

mişcă decât pentru pofte, pentru invidie şi ură… dacă nu-i gata să-şi dea viaţa… s-a zis cu toate… Şi din nefericire… frică-mi este că aşa va fi… atunci strădania poporului va avorta deoarece eroismul trăieşte numai prin râvnă şi cutremurare”.

1964

Însemnătatea nemărginită a sentimentului de incertitudine. Totuna cu angoasa. Nu ştiu. Până în clipa în care îl primim pe Hristos nu ştim ce-i cu lumea. Şi după aceea: nu ştim ce va fi cu noi, la sfârşit. Angoasa e semnul speciei umane, numărul nostru cromozomic pe plan psihic.

— Dumnezeu Tatăl ne-a dat pe Moisi şi pe prooroci; Hristos ne-a dat Revelaţia şi Evangheliile. Dar hotărârea, de fiecare dată, până la urmă tot noi trebuie s-o luăm. Hans Fallada: tot omul moare pentru sine. Hotărârea e tot atât de însingurată ca şi moartea.

Hristos ne ajută prin Cuvântul său, dar ne lasă liberi a decide. Şi cum decidem? Avem la îndemână două puteri: învăţătura Sfintei Biserici şi dreapta socotinţă, care-i act de libertate potrivit definiţiei lui Denis de Rougemont: libertatea nu-i un drept, e un risc pe care trebuie să-l asumăm.

Suntem ajutaţi, sfătuiţi, miluiţi, călăuziţi: dar la sfârşit, tot eul vorbeşte, adică tot duhul, care e liber.

O frază cu totul creştină a lui J.—P. Sartre: „Important nu este să spui: Iată ce au făcut din mine, ci: Iată ce am făcut eu din ceea ce au făcut din mine”.

Iulie 1966

Cu dr. Al-G. despre Europa şi Asia.

Eu: Principala însuşire a civilizaţiei-culturii occidentale este caracterul ei de generalitate, se adoptă uşor şi se adaptează oriunde. Celelalte civilizaţii şi culturi, oricât de sofisticate, sunt mai regionale; China şi India îşi pot însuşi cultura albă incomparabil mai iute decât Europa pe a lor.

Nu-i chiar înlesnirea aceasta semn de inferioritate? Nu, sunt cazuri când uşurinţa, departe de a semnala superficialul, relevă o graţie, graţia fiind după Alain economia mijloacelor.

Alfabetul latin, pentru că e cel mai uşor de citit din toate câte sunt, înseamnă că stă în urma celorlalte? Cifrele „arabe” (de fapt indiene) sunt inferioare celor latine? Ori sistemul zecimal altora? Prin descoperirea lui zero n-au dovedit Indienii că şi ceea ce este „practic” poate fi creator de neghicite semnificaţii şi nebănuite domenii de cugetare?

Generalitatea civilizaţiei-culturii occidentale, simplitatea caracterelor latine şi a numerotaţiei arabe nu aparţin unor zone de superficial şi inferior, ci participă la iuţeala şi degajarea trupurilor glorificate. „Uşor” aici nu se opune lui „greu” (în sens de adânc, de serios) şi nu înseamnă uşuratic, frivol, ci desfide pe „greoi”, aşa cum la Simone Weil (*La pesanteur et la grâce*[300]) graţia e pusă în contrast cu gravitaţia (=atracţie a pământului, încetineală, îngreuiere, grăsime, grosime, grosomănie).

Gherla, Octombrie 1963

Ne vine în celulă doctorul I., medic psihanalist. Îi spun că nu cred ca psihanaliza să fie atât de ştiinţifică pe cât zice şi s-ar zice că e; cred însă că marele, adevăratul, înduioşătorul merit al psihanalizei ar putea fi acesta: că s-a

aplecat cu înţelegere (sau în orice caz cu bunăvoinţă, fără scârbă sau suspectă curiozitate) asupra unor dureri nouă.

Léon Bloy: sunt în biata inimă omenească locuri încă inexistente şi unde suferinţa intră spre a le da, în sfârşit, fiinţă. Relativitatea, aidoma: nu spaţiul cuprinde aprioric materia, ci materia în expansiunea ei creează spaţiul.

Pe linia aceasta psihanaliza se arată de nu sub aspectul ei cel mai ştiinţific, în orice caz cel mai omenesc, mai durabil. Înseamnă însă că dăm de un apel la „simpatie” şi compasiune, ceea ce nu-i ştiinţific. Întocmai: psihanaliza a uitat că e mai înainte de toate un leac, abia ulterior a devenit o ştiinţă cu pretenţii sistematice şi obiective, iar leacul e prin definiţie milos, compătimitor.

— Altă conversaţie cu acelaşi:

Pe când termenii de complex, libido sau refulare ajungeau atât de populari, alt cuvânt de seamă al psihanalizei era lăsat în umbră. El nu este mai puţin însemnat; a rămas oropsit fiindcă e mai puţin plăcut şi fiindcă stă mai puţin la îndemâna tuturor celor care fac din psihanaliză exclusiv o justificare. Cuvântul respectiv e sublimarea.

Vulgarizatorii psihanalizei seamănă cu ereticii inochentiști301 care din versetul *unde însă păcatul s-a înmulţit, darul a prisosit* (*Rom.* 5,20) deduc dreptul nu numai la existenţă, ci şi la propășire și extindere a păcatului.

Adevărul e altul: că harul ajută pe marii păcătoşi să iasă din păcat, nu să se încăpăţâneze în el; şi cu atât mai puţin să-l rodească. Din libido Freud nu face un sălaş al dospirii nevrozelor sau psihozelor, ci un temei de perfecţionare, o substanţă din care se pot filtra produse din ce în ce mai rafinate.

Sublimarea este așadar cuvântul din urmă al

psihanalizei, hotărâtor; e ţelul, şi tocmai el a fost acoperit cu vălul uitării şi al nepăsării.

— Ultima conversaţie cu doctorul I.:

Îi spun că există nişte versuri de T.S. Eliot care se potrivesc de minune psihanalizei. I le citez trunchiat.

La Bucureşti le regăsesc: *We must try to penetrate the other private worlds/ of make-believe and fear./ To rest in our own suffering/ is evasion of suffering./ We must learn to suffer more.*

Trebuie să încercăm a pătrunde în celelalte lumi particulare ale iluziei şi spaimei; deoarece dezechilibraţii *au ieşit din generalitate*, s-au refugiat ori pierdut în câte un univers al lor, altul decât cel iniţiat de puterea divină, şi acolo domină armele diavoleşti: irealitatea, frica; *de-am rămâne numai în propria noastră suferinţă, ne-am eschiva de la durere*: durerea poate fi o şcoală a egoismului, contactul cu suferinţa nu înnobilează dacă ea devine motiv de auto-compătimire, auto-cocoloşire, egocentrism, cult al eului pătimitor; *trebuie să învăţăm a suferi mai mult*: nu este numai proiectul oricărei psihanalize, ci modul în care creştinul atacă problema vieţii, *his own approach*, cheia lui franceză, şperaclul lui de neconformist al vieţii hedoniste.

— De ce suferim? De ce există nedreptatea? Cum de nu sunt lucrurile aşa cum s-ar cuveni să fie? De ce sunt, Doamne, atât de josnic, iar ceilalţi atât de nepăsători? De ce avem parte de boli şi ne este dat să murim? De ce propăşesc răii şi sunt pedepsiţi cei buni? De ce îşi poate face râs cel viclean de noi?

Biblia le rezolvă pe toate de felul acesta, toate logicele, înţeleptele, modestele, îndreptăţitele noastre întrebări printr-un *act de autoritate* şi un răspuns fără drept de apel. Sentinţa e dată de pe scaun, deliberarea n-a durat. Atât în

Vechiul cât şi în *Noul Testament* ni se vorbeşte sumar, fără înconjur, menajamente, farafastâcuri, politeţuri, ocoluri.

Pavel (*Rom.* 9,20-23) ne-o taie scurt: „Dar omule, tu cine eşti care răspunzi împotriva lui Dumnezeu? Oare făptura va zice Celui ce a făcut-o: De ce m-ai făcut aşa?

Sau nu are olarul putere peste lutul lui, ca din aceeaşi frământătură să facă un vas de cinste, iar altul de necinste?

Şi ce este dacă Dumnezeu, voind să-şi arate mânia şi să facă cunoscută puterea Sa, a suferit cu multă răbdare vasele mâniei Sale, gătite spre pieire?

Şi ca să arate bogăţia slavei Sale către vase ale milei pe care mai dinainte le-a gătit spre Slavă?”.

Voilà ce qui s'appelle parler302! Scurt şi cuprinzător. *Good old strong language303*. De aceea au crezut Luther, Calvin şi janseniştii că pot jubila. Asta e! Verde şi pe şleau. Dacă-ţi place.

În *Cartea lui Iov*, Elihu, fiul lui Barahuel din Buz, pune capăt lungilor plângeri ale lui Iov şi iscusitelor discuţii ale prietenilor săi în acelaşi stil militar:

Cap. 33,12-13:

„Dar aici îţi voi răspunde că tu n-ai dreptate, fiindcă Dumnezeu e mai mare decât omul!

De ce grăieşti împotriva Lui, fiindcă El nu dă nimănui socoteală de toate câte face?”.

Cap. 35,4-7:

„Iată ce-ţi voi răspunde şi ţie şi prietenilor tăi:

Priveşte cerurile şi îndreaptă într-acolo ochii; uită-te la nori: cât sunt ei de sus faţă de tine!

Dacă păcătuieşti, ce rău îi faci lui Dumnezeu, şi dacă păcatele tale sunt numeroase, ce-I strică Lui?

Dacă eşti drept, ce dar Îi faci sau ce primeşte El din mâna ta?”.

Cap. 36,22-23:

„Da, Dumnezeu este nespus de mare prin puterea Lui! Cine poate să dea învăţături ca El?

Cine I-a dat învăţătură cum să se poarte? Şi cine poate să-I spună: Aceasta ai făcut rău?”.

Cap. 37,23-24:

„Pe Cel Atotputernic nu putem să-L ajungem cu priceperea noastră. El este de tot înalt în putere şi bogat în judecată şi nu calcă niciodată dreptatea în picioare.

Pentru aceea oamenii se tem de El şi I se închină, El însă nu-şi pogoară privirile asupra nici unuia dintre cei ce se cred pe sine înţelepţi”.

Iar după vorbirea lui Elihu, Iov trage singura concluzie cu putinţă, grăind către Domnul:

Cap. 42,3:

„Cine cutează, ai zis Tu, să bârfească planurile Mele din lipsă de înţelepciune? Cu adevărat am vorbit, fără a înţelege, despre lucruri prea minunate pentru mine – şi nu ştiam”.

Oamenilor le cam place să citească primele treizeci şi unu de capitole din cartea lui Iov, ale disputei creaturii cu Făcătorul, ale înşirării tuturor nedumeririlor, ale protestelor formulate de logică şi de simţul justiţiei – divanul gâlcevii omului cu Dumnezeu. Sfârşitul *Cărţii* însă este evitat. Şi totuşi el dă cheia cifrului.

Cifrul tradus în clar e simplu: nu putem pricepe. Ne înconjoară tainele. Ne rămâne numai a ne smeri, cuminţi. Ne rămâne numai a repeta rugăciunea: „Miluieşte-ne pre noi, Doamne, miluieşte-ne pre noi, că nepricepându-ne de nici un răspuns rugăciunea aceasta aducem Ţie ca unui stăpân noi, robii Tăi; miluieşte-ne pre noi”. *Nepricepându-ne de nici un răspuns.*

— De ce suferim şi de ce e nedreptate? Printre altele şi

pentru că viaţa e o aventură, este Aventura.

Chesterton: Aventură nu-i să te urci pe un yacht supra-elegant şi să faci înconjurul lumii; aventură (şi romantism) este să-ţi rodeşti viaţa care *ţi-a picat acolo* unde te-ai născut din întâmplare şi-n condiţiile *date.* Asta e tot ce poate fi mai legat de primejdii, de neprevăzut şi de Mister.

(După cum şi minunea cea mai mare este că există legi statornicite şi că universul funcţionează după ele, minunile fiind excepţia.)

— Sunt oameni între oameni. Regulamentul este *unul*, iar ordinele sunt *aceleaşi.* Dar nu toţi gardienii le aplică la fel. Unii cu zeloasă grijă, cu îndârjire, cu bucurie. O întreagă panoramă. *Biserică*, la Jilava, a cărui poreclă se datoreşte faptului că înjură folosind numai acest cuvânt pentru că ştie că jigneşte pe cei credincioşi (şi-şi închipuie că deţinuţii politici trebuie să fie toţi bisericoşi). *Mareşalul*, mic de stat, nespus de mulţumit de postul lui şi de el însuşi, cu priviri înalte, reci, dispreţuitoare; se ţine ţanţoş de parcă ar fi înghiţit o umbrelă, o suliţă, un vilbrochen; când i se dă raportul trece prin faţa şirului deţinuţilor cu un zâmbet încântat, ca Napoleon în seara bătăliei de la Austerlitz – ceea ce (fără de voia lui) produce mereu o destindere. *Pisică*, plăcerea căruia este să intre pe furiş în celulă şi să prindă în flagrant delict pe cei toropiţi de moţăială. Şi ceilalţi: cei cruzi, sălbatici, bătăuşii, distribuitorii de zile de izolare, de ore în genunchi ori sub pat. Unul cu nas subţire şi ochelari cu ramă de tablă ca un amploaiat caragialesc, scund, duhnind a răutate de la o poştă, ca beţivul a băutură. Cei răi din nepăsare, conştiinciozitate, prostie. Complexaţii. Sadicii. Mâncătorii de sticlă pisată şi purtătorii de sârmă ghimpată de-a dreptul pe piele, ca mătuşa lui Bertie Wooster. Imbecilii care dau crezare instrucţiunilor orale şi iau în serios ce li se

spune despre criminalitatea deţinuţilor politici. Le deprindem, tuturor, maniile; spre a ne feri; spre a ne acomoda; aşa cum fetele, la bordel, cunosc *damblaua* fiecărui client.

Locotenentul Ştefan de la Jilava îi întrece pe toţi prin inovaţia sa: scuturarea saltelelor, tortură de seamă şi supremă belea. Saltelele de la Jilava nu sunt pătrate, nu sunt dreptunghiulare, nu sunt sferice. Forma lor ţine de figurile geometriei descriptive ori de ale geometriilor neeuclidiene; un echivalent al numerelor ireale; un fel de ozeneuri nezburătoare. Făcute din pânză rărită, ruptă, roasă, ele scot la cea mai mică atingere nori de zdrenţe, de scame, de praf şi de un fel de pâclă, de ceaţă, de negură, de brumă alcătuită din firişoare de murdărie cristalizată ce se porneşte a pluti în camera neaerisită unde rămân ca un smog zile întregi. Oştiri de draci ies din saltele odată cu zdrenţele şi colbul şi se cuibăresc în sufletele manipulanţilor, le otrăvesc, exacerbează nervii şi duc la disperare. Apoi trec de se aşază prin ungherele celulei unde poluează totul în cârdăşie cu smogul.

Dar iată că viaţa nu-i numai din alb şi negru şi că oamenii nu-s toţi deopotrivă. Sunt şi gardieni care nu aplică regulamentele cu aceeaşi străşnicie şi nu dau ascultare ordinelor în mod nereflectat. *Coreeanul* şi Boiereanu de la Gherla, Nedelea de la Jilava (numele anchetatorilor de la Securitate şi ale gardienilor sunt pseudonime), ori cel ce ne spune (când ştie că nu-s turnători de faţă): Dacă v-aş aplica regulamentul întocmai, n-aţi mai ieşi nici unul de aici. Nu ne deschid uşile şi nu taie gratiile cu pila ca să evadăm. Nu contravin dispoziţiilor. Nu calcă legile. Dar nu fac exces de zel. Nu jignesc. Percheziţionând agale şi fără de convingerea că un ac făcut din sârmă ar putea periclita securitatea

statului. Găsind prilejuri de a zâmbi îngăduitor, de a zvârli un chiştoc, de a rezolva o situaţie fără a recurge la măsuri disciplinare. Moderaţi.

Dovadă că, ordinele criminale, un om niţel abil şi cumsecade le poate ocoli fără a-şi ridica stăpânirea în cap.

E ceva ce se poate.

Există eroism şi sfinţenie. Dar există şi o moderaţie, modestă ce-i drept, nepretenţioasă, care şi ea este de mare preţ. De câte ori nu-s binecuvântaţi cei care – lăturiş – ştiu să aplice – omeneşte, creştineşte, româneşte, bătrâneşte – litera neînduplecată.

— Ce dovedeşte existenţa caraliilor cumsecade, că regimul e bun? Că, totuşi, şi-n cadrul lui se pot realiza reformele care vor duce înspre libertate?

Câtuşi de puţin. Nu aceasta o dovedeşte.

Ce dovedeşte atunci?

Că Dumnezeu este atotputernic.

De vreme ce până şi printre gardienii de închisori şi lucrătorii de la Securitate îşi poate găsi slujitorii, înseamnă că puterea divinităţii nu are margini.

În *Doctorul Jivago304* există un personaj episodic ale cărui manifestări sunt mereu benefice; e un general de Securitate, pe nume Ievgraf şi poate orice: face rost de apartamente, de unt, de ciocolată, de portocale, de medicamente lipsă în comerţ.

Prezenţa unui Ievgraf dovedeşte ea că regimul comunist e bun?

Dovedeşte:

a) că în regimul comunist binele poate fi realizat numai *întâmplător*, pe căi *ocolite* şi *nelegale*, adică neconforme cu principiile, prin urmare *neprincipiale* (concluzie: între ideea de Bine şi comunism există o discrepanţă de principiu); b) că

Dumnezeu – care-i dincolo de bine şi de rău – nu ezită să lucreze cu oricine şi să recurgă pentru îndeplinirea planurilor sale ori pentru a uşura suferinţele oamenilor chiar la indivizi din tagma asupritorilor, precum: fariseul Nicodim, care era *unul de-ai lor* (membru al completului de judecată); prigonitorul Pavel; sutaşul Corneliu; vameşii…

— Cum funcţionează perfecta logică demenţială?

Premisele:

Burghezia trebuie să piară;

Cine nu e cu noi e cu ei.

Concluzia: Pe rangă cu el!

Poate că arestările din perioada 1947-1950 să fi avut şi caracter de teroare politică. Cele din 1958-1959 sunt numai demenţiale. Regimul e consolidat, orice justificare politică a dispărut. Acum maşina se roteşte de la sine. Mătura ucenicului vrăjitor bate darabana. Ţelul e uitat. *Înghiţiţi, mestecaţi.* Sunt puşi sub stare de arest spiritişti, bridgişti, dansatori, corişti. Lotul bridgiştilor, lotul spiritiştilor, lotul Patriarhiei, lotul ascultătorilor la radio, lotul comentatorilor, lotul filateliştilor (au făcut schimburi de mărci, pe una se afla chipul mareşalului Antonescu).

Aflaţi, domnilor, că dracul stă şi el la uşă, întocmai ca Domnul. Numai că în loc să i se aplice *Apocalipsa* 3,20, adică discretul şi nobilul „iată, stau la uşă şi bat; *de va* auzi cineva şi va deschide…”, i se aplică *Facerea* 4,7, adică grosolanul: „*stă la pândă* la uşa ta”. Iar nebunia – care e plecarea duhului, a suflării divine –, fiică dreaptă a diavolului, stă şi ea cu geamantanul făcut ori, după caz, cu traista-n băţ, gata oricând să intre posomorâtă ori deşănţată, erinye ori paparudă – în casă, în minte, în membre. *Hap ţup. Papè Satan, papè Satan aleppe.*

Atât aşteaptă, să fie chemaţi. Şi binele şi diavolul şi

nebunia.

Deosebirea e de manieră: boierească la primul, mahalagească la ceilalţi. Heine: *Ich rief den Teufel und er kam305.* Numai că, acei din veacul al XX-lea au putut constata că nu e atât de „şarmant” pe cât credea progresistul poet.

Maurras: civilizaţiile sunt la fel de vulnerabile ca indivizii, ajunge un pumnal înfipt în spate ca să piară.

Echilibrul mintal al indivizilor şi al colectivităţilor nu e mai puţin fragil, stă pe aceeaşi muche de cuţit. (Poate că nu întâmplător apare din nou obiectul acesta care se foloseşte şi pentru a omorî.)

— Când o entelehie oarecare devine absolută (fie ea bună) şi dobândeşte caracter de monopol, demenţa e aproape.

Oamenii politici în genul lui Calvin, Robespierre şi Hitler, care nu cunosc nici o altă satisfacţie şi preocupare decât punerea în practică pe calea politicii a ideii lor unice, uşor ajung la nebunie.

În condiţiile lumii care s-a rupt de Dumnezeu nici un absolut nu poate revendica exclusivitatea.

Ian Kott306: Hamlet e nebun, deoarece atunci când politica elimină toate celelalte sentimente, devine ea însăşi o imensă nebunie.

Se poate merge atât de departe încât să se susţină că slăbiciunile, metehnele, ba şi viciile conducătorilor politici devin temei de limitare şi îmblânzire, izvor de libertate. Un „putred” ca directorul Barras va fi mai tolerant şi va face mai puţin rău decât incoruptibilul Robespierre. Norocul nostru, spune un nobil personaj al lui Balzac, a fost că surorile lui Napoleon erau nişte târfe; ce ne-am fi făcut altminteri!

Paradoxul este explicabil: virtuţile sunt şi ele supuse

relativităţii şi nu devin eficace decât puse în slujba Binelui divin şi practicate în numele lui Hristos. Altfel, vegetarienii, antialcoolicii, abstinenţii sexuali, harnicii, insomniacii îşi pot pune meritele la dispoziţia demonului. La extaz ajung şi călugării prin rugăciunea inimii, şi nărăvitul heroinei. Domnul ne-a pus în gardă spunând că demonul poate lua chip de înger luminos.

— De cealaltă parte a oglinzii – dacă pot spune așa – e la fel: nu orice suferinţă e valabilă. Tâlharul cel rău nu a suferit mai puţin decât celălalt dar nu i-a fost de folos. Virtutea şi suferinţa, aşadar, sunt şi ele supuse relativităţii celor lumeşti: sunt valabile numai prin sensul lor.

Dar împărtăşania însăşi! Îţi este după cum te-ai apropiat de ea: spre bine, tămăduirea sufletului şi a trupului, spre iertarea păcatelor şi viaţa de veci, spre bucurie, sănătate și veselie – ori spre osândă.

Henry de Montherlant în *Port-Royal*: „Există o suferinţă care nu-i roditoare, o suferinţă moartă și care târăşte în moartea ei tot ce sufletul aflǎ în juru-i...". Atenţie însă! Dacă ai crede că-i de ajuns să cunoşti suferinţa pentru a fi mântuit, te-ai înșela cu desăvârşire.

Degeaba suferi, dacă eşti în afara Bisericii nu ţi-e de nici un folos. Câţi eretici n-au riscat moartea, ce zic? Câţi nu au dorit-o şi care acum ard în foc? Diavolul are şi el martirii lui.

Când povestesc *Fraţii Karamazov* în celula 44 şi fac distincţia dintre suferinţa care nu-i mereu mântuitoare pentru pătimitor și suferinţa mereu sfântă ca spectacol, părintele Ion Pop se supără şi pe mine şi pe Dostoievski, ba şi pe ortodoxie (vină port şi eu fiindcă am găsit de cuviinţă să afirm că asta-i concepţia ortodoxă).

— Dostoievski vorbind despre greutatea de a realiza

personaje pozitive zice că în literatura universală nu cunoaşte decât două: pe Don Quijote şi pe domnul Pickwick. „Dintre toate figurile frumoase ale literaturii cea mai desăvârşită este a lui Don Quijote.”

Thibaudet307. Ideea lui e că scriitorului îi vine lesne a crea ce-i este inferior, greu ce-i este superior. Exemplu: Flaubert, *Doamna Bovary*, unde Homais e atât de viu, iar profesorul Larivière atât de șters.

Prinţul Mîşkin trebuie desigur adaos celor două nume indicate de Dostoievski, ca și Hamlet şi Alceste. La Mîşkin, Romano Guardini cutează a deosebi elemente cristice. Nimbul care-i înconjoară capul după ce e pălmuit de Ganea. În *Pickwick308* fără îndoială că toţi se poartă după cum observă Chesterton: ca și cum ar fi în paradis. Aici, bonomia, voia bună, bunătatea şi veselia sunt treptele scării lui Iacov.

Dar nicăieri nu e paradoxul evanghelic mai evident ca în Don Quijote, nicăieri nu e problema pusă mai universal, nicăieri îndepărtările și apropierile de ideal, pendulările între ceea ce suntem şi am dori să fim, ceea ce am uitat că suntem şi ar trebui să fim, ceea ce am ajuns a fi şi suntem meniţi a fi, nu sunt contrastate mai sfâşietor, nicăieri jocul fără de sfârşit castel-cârciumă, mârlan-senior, om-demon sau om-înger nu se desfăşoară într-un ritm mai dătător de fiori.

1965

Traducerea lui *Don Quijote* în româneşte (E. Papu, I. Frunzetti) îngăduie o adâncire a tâlcurilor atât de extraordinare ale cărţii.

Ca şi traducerile lui Murnu. De ce (întrebarea e a lui Lovinescu), tradus în româneşte, Homer e mai viu, mai savuros și mai netransformat decât în alte limbi? Fiindcă

româna păstrează o mireazmă telurică pe care altele au pierdut-o de nu se mai ţine minte când. Românei, ca atare, i se potriveşte spusa despre Nicolae Filipescu: singurul boier care miroase a cojoc ţărănesc.

Traducerile franceze prin care atâţia cititori români s-au furişat până în preajma lui Don Quijote sunt reci, sulemenite, graţioase, dar mecanice; subjonctivele sunt somptuoase, dar tertipurile stilistice sterilizante.

Limba română, prin opoziţia dintre elementele latine şi orientale, precizează paralelismul, răsfrânge în oglinda grăirii dualitatea Don Quijote – Sancho Panza, amplificând-o, aducând în grosplan bipolarismul firii omeneşti fără a fi nevoie, ca în alte limbi, să se meargă la trivialităţi.

Cavalerul o dă mai pre latineşte, iar scutierul foloseşte tot ce este balcanic, turcesc, levantin, fanariot. Astfel ruptura e şi mai intensă, pe când eroul apare mai puţin departe: sărman ca Dionis, nebun cum e Călin, nobil deopotrivă ca Luceafărul, poznaş ca Nastratin, frate mai mare cu Păcală şi Pepelea, e însuşi omul pe care Hristos îl cheamă să iasă din sine şi să cuteze a fi, a redeveni el însuşi cel de la început. Reînnobilarea, reîndumnezeirea omului şi a lumii, iată scopul predicării Evangheliei, iată şi tema din *Don Quijote.*

Aprilie 1960

Partea cea mai groaznică a proceselor în care acuzatul mărturiseşte şi recunoaşte totul este că nouăzeci şi cinci la sută din faptele incriminate corespund adevărului.

Atât doar – că nu sunt criminale.

De aceea s-au lăsat înşelaţi juriştii occidentali: obişnuiţi cu formele clasice ale proceselor, ei au cercetat conformitatea dintre declaraţii şi fapte, fără a se mai întreba

dacă faptele sunt şi criminale. Erau atât de convinşi, li se părea atât de evident ca faptele incriminate să fie infracţiuni, încât au considerat lucrul ca de la sine înţeles. N-au revizuit axiomele.

Ce ni s-a imputat nu era fals. Cetisem cărţi de Mircea Eliade, de Emil Cioran, de Eugen Ionescu. Mersesem des la Tr. să bem ceai din serviciul *Rosenkavalier*, să pălăvrăgim şi să ne mai descărcăm sufletul. Rajk309, ce-i drept, se văzuse cu Tito: de ce oare şeful unui guvern nu s-ar fi dus în vizită la şeful unui stat vecin şi aliat?

Mult mai puţin gravă ar fi fost condamnarea pentru fapte inexistente. Ar fi fost o simplă eroare judiciară; au mai fost. Giraudoux: naufragiul *Titanicului* a fost o nenorocire blândă, intra în ritmul vieţii, ultima bună înainte de 1914 când începe neaşteptata, originala catastrofă. Soljeniţîn (ori Pasternak): când a izbucnit războiul în 1941 oamenii au răsuflat uşuraţi: ieşeau în sfârşit din fantasmagoria teroarei pentru a păşi din nou pe făgaşul normal al unei vechi nenorociri omeneşti. Jules Romains văzuse, Kafka prevestise: *poliţia pentru oamenii cumsecade.* Anticreştinismul ce face? Generalizează păcatul, acum toţi sunt în stare de vinovăţie permanentă, nu mai eşti osândit pentru ceea ce ai făcut, ci pentru ceea ce eşti.

1968

Concepţia arhitectului Nicolas Schöffer despre artă (emoţia artistică poate fi realizată de-a dreptul pe cortex, fără a mai fi nevoie de intervenţia unor mijloace estetice) nu este un mod de a exprima extazul religios?

Opera de artă asigură o stare cu totul asemănătoare isihiei (Linişte + Pace Sufletească + Fericire, adică un LPSF

duhovnicesc, paralel formulei de bază CHON din viaţa organică).

— Manole:

Ortega ne învaţă să nu facem „moralei nouă” onoarea de a o considera drept o nouă morală. „Morala nouă” nu există, e numai titlul pe care omul-masă îl dă imoralismului său, dorinţei de a nu mai avea nici o îndatorire, de a nu se mai supune nici unei reguli.

Drepturi fără datorii, mă, e ca şi cum ai vrea lumină fără întuneric şi mămăligă fără mestecău. Dreptul şi datoria, iată cel mai bun exemplu de cuplu invariabil.

— Ortega (în preajma celui de-al doilea război mondial): oamenii de astăzi iau atitudini tragice şi se joacă de-a tragedia deoarece cred că lumea de astăzi nu mai e cu putinţă.

Seamănă cu copiii răsfăţaţi care-şi permit de toate pentru că știu că nu riscă nimic, care emit cecuri fără acoperire pentru că va interveni până la urmă familia şi va plăti. Dar tragedia e cu putinţă.

Războiul şi întâmplările ulterioare au confirmat spusele lui Ortega. Acum tragedia s-a banalizat, face parte din mediul înconjurător, e un element şi ea în ecologie.

Adevărul despre *imediatitatea* tragediei l-a relevat de la început creştinismul. De vreme ce Mântuitorul a murit pe cruce, plătind cu sânge şi cu moarte pentru noi, nu încape îndoială că la baza tainelor ce ne împresoară e ceva tragic. Învierea e bucurie, dar Gabata, Calvarul şi Golgota nu ne îngăduie a pierde fie şi o clipă din vedere tragedia.

Pascal n-o pierduse: Ultimul act e sângeros oricât de frumoasă ar fi fost comedia; i se aruncă în sfârşit omului ţărână pe cap şi asta-i încheierea.

BUGHI MAMBO RAG

…A, uitai, Hispano-Suiza, marcă bună, apare în cartea lui Pierre Frondaie, L’homme à l’Hispano[310], *tânărul acela care se sinucide pentru că a minţit-o pe iubita lui că-i om bogat, iar el era un biet pârlit care luase cu împrumut maşina unui prieten… Dar cofetăriile! Cea mai bună din toată ţara era fără îndoială Embacher de la Făgăraş, aş pune pe urmă pe Dâmboviceanu la Câmpulung, Manzavinatto la Galaţi, Flagner la Braşor; Avgherinides la Balcic, la Iaşi erau două, Tufli şi Georges, deopotrivă de bune… Dar cu nuvelele lui Negruzzi şi Odobescu ce faci? şi cu* Interior *de Fântâneru, cu* Fata moartă *de Missir?… La Bucureşti marele maestru a fost unul singur, Marinescu de la* Orange *în bulevardul Pache,* apoi Verdun, *lucrase la Capşa, neîntrecut în cremele de castane… Cel mai bun păstrăv, s-o ştii de la mine, e cel afumat în cetină de brad… Urzică e* ortie, *fireşte… Îi spune Demetrios lui Marcellus…*

— Că nu-i atât de simplu, că totul nu-i pe fond roz, că la început va fi fost o catastrofă, ceva cumplit, o dovedesc suferinţele şi cruzimile: de la uciderea dreptului Abel – trecând prin măcelărirea pruncilor – până la înfiorătoarea Răstignire şi la orice crimă sadică. Peste toate stă ca o pâclă de sânge şi tenebre, de absurd şi strigăte neputincioase, indicând fără putinţă de îndoială ceva cutremurător, fioros, urât.

Cardinalul Newman[311]: „Ce poate fi spus despre faptul acesta al suferinţii omeneşti, care străpunge inimile şi zăpăceşte raţiunea? Altfel nu pot răspunde: ori nu există nici un Ziditor, ori societatea aceasta vie a oamenilor se află cu adevărat alungată de la prezenţa Lui… *dacă* există un Dumnezeu, *de vreme ce* există un Dumnezeu înseamnă că specia omenească este implicată într-o oarecare teribilă

calamitate originară”.

Jilava, Martie 1962

Pictorul George Catargi, miniaturistul, este un extraordinar povestitor – şi are ce povesti. Născut la Reni, a cunoscut viaţa sibarită pe care o duceau moşierii ţinutului înainte de 1914, aveau un club al lor, constituit după regulile şi tabieturile celor din Londra: se îmbrăcau la Paris; numai lenjeria de corp nu şi-o spălau şi călcau în străinătate, ca Alexandru Marghiloman.

Catargi studiase la Odessa şi Petrograd, fusese ofiţer în armata roşie, făcuse o călătorie în jurul lumii însoţind-o pe regina Maria.

Genul picturii miniaturiste fiind rar (avusese un singur rival, un suedez), câştigase mult şi organizase expoziţii în ţări felurite, unele foarte depărtate (Africa de Sud).

Arestat şi osândit pentru spiritism şi practicarea terapiei prin magnetism, nu pierde nici un prilej de a vorbi – convins – despre horoscoape, hermetism, impulsiuni psihosomatice, piramide, civilizaţia maya, ruinele din peninsula Yucatan, dimensiunea a patra, lumile paralele, statuile uriaşe din insula Rapa-Nui, procesul şi tainele cavalerilor templieri. Moise, fireşte, e pentru el nepotul de soră al lui Ramses al II-lea, Egiptenii au fost în America, Atlantida e mama tuturor civilizaţiilor şi iniţiaţilor, farfuriile zburătoare poartă fiinţe extraterestre mult superioare nouă.

Îl ascult îndeajuns de rece. Până când, rămas aproape surd de urechea dreaptă de pe urma tratamentului pe care mi-l aplicase Onea, mă învoiesc să-mi facă nişte pase magnetice. Urmează vreo zece şedinţe după care aud iar perfect!

Catargi se bucură din toată inima: stabilim să-l vizitez după liberare. Locuia în vârful turnului unei frumoase vile de culoare roşie pe dealul Patriarhiei. Acolo are să-mi pregătească tot felul de bunătăţi – căci e mâncăcios şi gastroman rafinat –, şi în special covrigi cu susan, tăiaţi în două, cu miezul scos, înlocuit cu un amestec de unt, sardele şi măsline, apoi puşi la cuptor.

— Gustul mâncării acesteia şi simplă şi fistichie, servită în turnul cu vedere panoramică asupra întregului oraş nu aveam să-l cunosc. George Catargi s-a stins (de inimă), puţin timp după ce m-a lecuit şi fără a-mi lua în nume de rău reiterata afirmaţie că în Hristos nu pot vedea un simplu mare iniţiat responsabil al sistemului solar ori o fiinţă supraterestră al cărei cadavru concetăţenii săi l-au răpit din mormântul săpat în stâncă şi-n care nimeni, niciodată, nu mai fusese pus.

Decembrie 1955

Virgil Când.:

„Vin unii şi-mi spun: aş duce o viaţă creştină dacă aş putea… dacă aş avea condiţii, dacă ar fi… dar aşa e imposibil… Şi le răspund: Asta e viaţa de care ai parte, *ăsta-i* lozul pe care l-ai tras; *acum* trebuie să fii creştin; dacă aştepţi să ai confort şi timp liber şi să fie iar linişte şi bunăstare şi să se ducă jupâneasa la piaţă şi să găseşti brânză în toate băcăniile ai putea pierde prilejul de a fi ceea ce spui că doreşti să fii. Trebuie să te poţi mărturisi creştin oriunde, în tren, în subsol, printre dobitoci, într-un spaţiu locativ comun, pe cruce, într-o cameră de trecere, la coadă”.

1961

De închisoare nu pomenise, ştia că acolo e uşor.

(Îmi aduc aminte de vorbele lui cu prilejul unui interogator ce mi se ia despre Virgil Când., Paul Sim. şi Al. El.)

— Din punctul de vedere al deplinei noastre responsabilităţi cred că filosofii existenţialişti au dreptate. Scuza „împrejurările mi-au fost potrivnice” nu e invocată decât de cei slabi şi nehotărâţi. Pentru o personalitate puternică – dintre acelea cărora Alain312 le spunea firi de crocodil: Goethe, Descartes, Stendhal, Spinoza – împrejurările sunt mai curând ceea ce istoricul Arnold Toynbee numeşte *chalenge*, o provocare, un imbold.

Oamenii care au ceva de făcut şi de spus nu sunt opriţi locului de o întâmplare, cu o „nenorocire”: numai pentru cei de talia d-lui Barthélémy darea afară din casă şi împrăştierea mobilelor (cu prilejul intempestivei sale evacuări de la *Temple*, spre a face loc perechii regale ce urma să fie internată acolo în toamna anului 1792) le concentrează tot restul vieţii asupra proceselor şi intervenţiilor urmărind redobândirea avutului; numai pe unii ca aceştia faptul trivial – oricât de neplăcut şi de nedrept – i-a putut abate din cale; ceilalţi trec ca expresurile fără opriri prin gările mici, înaintează ca ştafetele, cu mesajul strâns la piept sau în pumn.

La urma urmei împrejurările sunt mai întotdeauna grele. Şi fiecare – mai arată Alain – tot ceea ce vrea obţine, dar ceea ce vrea *cu adevărat*, nu ceea ce spune că i-ar plăcea să aibă; ceea ce se dobândeşte prin neprecupeţit sacrificiu, cu nedezminţită încăpăţânare, înfrângând lenea, nestăruind asupra scrupulelor.

Împrejurările nu pot fi scuză decât pentru rataţi şi

rataţii – pe plan social (o spune unul din ei) sau duhovnicesc – sunt cei ce s-au dat bătuţi, n-au avut mesaj sau nu le-a fost destul de scump. (Ori nu l-au recepţionat destul de clar.)

Mângâierea e alta, o exprimă zicala Englezilor: totul nu e să învingi, totul e să lupţi până la capăt.

Biruinţa nu-i obligatorie. Obligatorie e lupta. Să nu te predai din prima clipă, ca social-democraţii germani în Iulie 1932.

Capra d-lui Seguin, în nuvela lui Alphonse Daudet, a mâncat-o lupul; dar *în zori*, după ce ea luptase toată noaptea.

Asta-i singura noastră datorie sfântă: de ne este dat să cădem, să fie-n zori.

— Dar, zice părintele G.T., în creştinism e altfel; trebuie să învingi. În cer intră numai cei care au biruit în războiul purtat împotriva Satanei. Vai şi amar de cei învinşi.

— Despre acea cârciumă în care Don Quijote le cere ţăranilor să vadă – dezvrăjind-o şi dezvrăjindu-se pe ei – un castel (castelul ai cărui liberi şi legitimi moştenitori sunt ca fiii chemaţi la desăvârşire de un Tată desăvârşit), a spus şi americanul Henry David Thoreau[313] un lucru drept: „Dacă aţi făcut castele în aer, n-aţi lucrat în zadar; deoarece acolo s-ar şi cuveni să fie toate. Acum, puneţi dedesubt şi fundaţiile”.

Bucureşti, Septembrie 1964

Deşi am experienţa fericirii de după botez, aştept cu mare *curiozitate* prima împărtăşanie în biserică. Nu sunt decepţionat. Am mers tremurând spre altar şi m-am înapoiat năpădit de bucurie şi linişte. Detaşării euforice produse – aşa se pare – şi de droguri, i se adaogă aici dorinţa de a le *face* altora binele, o imparţială înţelegere a oricărui om; nu gentileţea niţel isterică, a celui care a aflat o veste plăcută şi

se întrece în a fi binevoitor cu toată lumea, ci o mai adâncă hotărâre de a te purta frumos. Da, așa cum a promis regina Victoria la începutul domniei:*I shall be good314.*

Dar şi o îngrijorare. Te simţi mult mai răspunzător, îndatorat. (*Luca* 12,48: „Şi oricui i s-a dat mult, mult i se va cere de la el şi cui i s-a încredinţat mult, mai mult i se va cere".) Şi ce poate fi mai mult decât însuși Trupul și Sângele însuşi?

Jilava, 1961

Întemeietorul sectei adventiste care a dat drept soroc al celei de-a doua veniri a Domnului anul 1844 (întâi primăvara, apoi toamna), martorii lui Iehova și mileniştii trec toţi peste cuvintele categorice ale Mântuitorului (*Matei* 24,36 și *Luca* 17,20) unde se arată că ziua şi ceasul nu sunt cunoscute de nimeni, nici de îngeri, nici de Fiul, ci numai de Tatăl.

Calculele sectante se întemeiază pe interpretări riscate ale unor texte obscure din proorocirile lui Ezechiil şi Daniil şi Apocalipsă, şi dovedesc înfumurare.

Bine face biserica romano-catolică oprindu-i pe laici de a citi şi interpreta singuri *Apocalipsa.*

Scene apocaliptice au fost mereu în istorie şi poate că adevărul (consecinţă a ultimelor cuvinte din *Luca* 4,6) e simplu: vremurile de catastrofe sunt o constantă a omenirii, un parametru al lumii care trăieşte sub blestem. Semne sunt multe, de fiecare dată, şi mulţi se fudulesc crezând că fac parte din ansamblul clipelor finale. Există o ispită (trufaşă şi nerăbdătoare) a sfârşitului.

Taina Judecăţii de Apoi este bine păstrată şi copilăroasele încercări de a o dezvălui sunt ca o sfidare a

spusei Domnului.

— Despre egalitate ca patimă:

Sf. Grigore din Nazianz: dorinţa de egalitate este aceea care a provocat prăbuşirea lui Lucifer.

— „*Biblia* nu este o carte pilduitoare” (*Catehismul episcopilor catolici olandezi*).

— Poarta aceea sortită fiecărui om anume, de care pomeneşte Kafka în apologul de la sfârşitul *Procesului*, îmi confirmă părerea că primim toţi din partea divinităţii o sarcină a noastră. Divinitatea ne dă, sub diferite forme, numeroase prilejuri de a o îndeplini în cursul vieţii, dar de ea nu scăpăm; tot la ea ne întoarcem, orbita pe care ne mişcăm, întâmplările care ne ies în cale, opţiunile care ni se oferă la ea ne trimit.

Pe aceasta o numesc unii „destin”, iar alţii la ea se referă, cred, când spun că libertatea constă în acceptarea necesităţii. Astfel că hazardul, pentru fiecare, e limitat, specific.

(Creştinul recunoaşte acestea, dar mai ştie ceva: credinţa e *suprema armă secretă* care anihilează toate necesităţile, împrejurările şi situaţiile şi pulverizează hazardul.)

— Consider semn de nobleţe capacitatea de a vorbi respectuos şi tolerant despre adversar. Exemplul, felul în care *Catehismul episcopilor catolici olandezi* încheie paragraful dedicat sângeroaselor războaie religioase din veacul al XVI-lea: „Fie-le tuturora sângele roditor”.

1935

Deşi logica unei gândiri maurrasiene ar vrea să adoptăm forma cea strictă şi tradiţională a religiei de care

ţinem prin întâmplarea naşterii, după experienţa sinagogii ortodoxe trecem şi pe la Templul Coral, mai în centru, mai vast, mai elegant, cu orgă și cor. Atmosfera protestant-liberală îi place prea puţin lui Manole. Dar nădăjduieşte să nu ne mai fie dat să auzim ceva în genul lui „flacărăs”.

Nu trece însă multă vreme până când acel căruia îi place să-și spună Şef-rabin senator dr. I. Niemirover, mai-marele Templului, să devină inamicul Nr. 1 al lui Manole. Îl enervează grasierile, pântecele prea rotund al clericului, îmbrăcămintea lui strident civilă, perioadele oratorice încâlcite, o filosofie strictisim raţionalistă și surâsuri complice („aduc a scârbavnicul obicei masonic de a-ţi gâdila palma cu trei degete când le dai mâna sau a celor trei puncte de sub semnătură”).

Se mai adevereşte că și grăirile şef-rabinului împrumută o românească ciudată, şi sunt cântate pe o melodie supărătoare pentru urechile unui om de la Dunăre. Folosirea desigur datorită unui *lapsus linguae* în cursul unei comparaţii istorice a cuvântului Catalina pune capăt aventurii noastre corale: Manole nu mai vrea să calce în Templu și să audă de senatorul doctor.

— Mântuitorul, după înviere, trece prin uşi zăvorâte. Dacă ne-am mărgini a considera drept taină doar felul acesta am cădea în senzaţional, am confunda pe Hristos printre fakiri și taumaturgi. Tainele, zice *Catehismul episcopilor catolici olandezi*, descriu o circumferinţă nespus mai cuprinzătoare. Există o altă minune, cu adevărat mare şi vrednică de a ne înfiora: prezenţa pretutindeni și în același timp a Mântuitorului. Pe lângă aceasta păşim ca și cum nu ea ar fi principala; ne reţine prea mult o minune de parcurs, ce riscă să devină (deşi autentică) piatră de poticnire pentru minţile slabe.

— Pe urmă, în 1936, vine şi polemica dintre ziarele *Universul* şi *Dimineaţa*, care-l scoate pe Manole din răbdări şi-l îngrijorează. Trage o scrisoare de desolidarizare cu presa din Sărindar – o scrisoare dură şi cumpătată – pe care o propune spre semnare clerului şi comunităţii evreieşti. N-avem nici un succes, suntem priviţi cu ostilitate şi dispreţ. Napoleon Arie, membru ca şi Manole al partidului conservator de sub şefia lui Grigore N. Filipescu, vrea să ne ajute, dar nu are destulă influenţă. O nouă scrisoare, semnată doar de Manole şi de mine, este concepută şi redactată, dar nici de ea nu se alege nimic.

— Toţi cei ce, savanţi ori oameni de rând, se mulţumesc a primi drept răspuns la marile întrebări pe care şi le pune omul despre rostul lui în lume, despre univers şi viaţă, despre suferinţă şi nedreptate, fraze ca: universul a fost dintotdeauna şi va fi mereu, viaţa e un fenomen natural, întâmplarea a creat totul, gândirea e forma superioară a conştiinţei omeneşti, dovedesc că sunt tare puţin exigenţi. Asemenea răspunsuri sunt simple stereotipii simpliste şi-şi au echivalentul în: când vorbeşti cu mine să taci din gură.

Dimpotrivă, nimic nu e firesc şi totul e de mirare şi minunat. Evoluţia e o taină şi o minune. Întrebările pe care şi le pune conştiinţa sunt o taină. Natura şi legile ei implacabile sunt o minune. Din toate părţile enigmele ne împresoară şi tabără asupră-ne, neîntrerupt şi mai persistent decât razele cosmice. Şi nici măcar prostia sau indiferenţa nu pot constitui până la urmă un câmp magnetic care să ne apere de ele, aşa cum întinsul câmp magnetic al pământului amortizează oarecum şocul mezonilor. Angoasa (ori exaltarea) până la urmă tot scutură orice suflet, fie şi cel mai obtuz: îl scutură în celula din închisoare, pe patul de suferinţă, în clipa morţii ori din senin, pe stradă, pe drum

drept. Orice fapt e anti-destin. Orice operă e anti-natură. Orice hotărâre e anti-neant. Iubirea de aproapele (zice *Catehismul episcopilor catolici olandezi*) e un mister de credinţă. Dragostea şi iertarea nu sunt naturale. Natural e principiul al doilea al termodinamicii.

Şestov: dezvoltarea universului nu e câtuşi de puţin naturală, ceea ce ar fi natural e să nu fie absolut nimic, nici univers, nici dezvoltare.

— Omul însuşi e mister pentru că îl locuieşte divinitatea. Fericitul Augustin: „Dumnezeu l-a făcut pe om după chipul şi asemănarea sa, în gândire: acolo e chipul lui Dumnezeu. Iată de ce gândirea nu poate fi înţeleasă nici de către ea însăşi întrucât e un chip al lui Dumnezeu". *Mens ipsa non protest comprehendi nec a se ipse ubi est imago Dei.*

1965

Există în arta aceasta, de care dau după întoarcerea din închisoare, un *ascetism*, o renunţare la materie (*less is more315*), o aspiraţie spre formele pure, spre geometrie, care ar fi „esenţa bună", cea necoruptă de contingenţele multiple ale realităţii. Un fel de manicheism. Sau, în orice caz, de sărăcie franciscană: materia şi natura nu sunt propriu-zis rele, dar vrednice de a fi dispreţuite ca secundare. Tendinţa e platoniciană, dinspre tipare, modele, esenţe.

1964, toamna

Proiect de scrisoare la Bruxelles:

Ştiu, Manole, că din îndepărtatul Bruxelles nu te-ai supărat; ai dat din umeri, poate ai surâs. Măcar de te-a durut niţel, egotismul inteligent – al cărui adept mi-ai scris că eşti

acum, ca Stendhal la Cività Vecchia, spre sfârşit – te îmboldea să nu insişti, să nu dai prea mare importanţă încă uneia din surprizele vieţii. De altfel, ca și mine, şi tu ai scos de multă vreme verbul a se mira din lexic.

Îţi datorez puţinul bun-simţ la care pot să-mi caut refugiul, îţi datorez a fi reuşit, mai târziu decât ceilalţi, să mă orientez niţel în lumea asta pentru mine încâlcită; îţi datorez de a fi fost scos din marasmul minciunilor convenţionale specifice societăţii şi epocii în care am fost tineri, de a fi intrat în legătură cu „oameni atât de onorabili" ca Tocqueville, Guizot, Royer-Collard, de Broglie, Prévost-Paradol, nu mai ştiu câţi lorzi judiciari şi câţi constituţionalişti, conform principiului tău că dacă nu putem frecventa aristocraţia, măcar în camera lorzilor ori printre doctrinari și senatori romani s-o căutăm; tu, ani numeroși înainte de Raymond Aron, ai ştiut şi mi-ai dovedit că opiumul intelectualilor se numeşte socialism; m-ai rupt de sub influenţa neghiobiei înfumurate şi iluziilor oarbe ale presei din Sărindar; mi-ai înlesnit să înţeleg ceea ce mai toţi care astăzi trăiesc în aceeaşi parte a lumii ca tine nu pot înţelege, ei care se zbat din răsputeri să ajungă unde suntem noi cei de aici.

Cu multă răbdare ai îndurat capriciile mele de copil crescut în răsfăţuri, prejudecăţile mele de client exclusiv al tarabelor cu volume franţuzeşti, la modă. Mi-ai dezvăluit tăriile spaţiului dunărean și, dezvăluindu-mi-le, m-ai convins să iubesc și m-ai încredinţat pământului unde m-am născut. Și cum de-am cutreierat restaurantele de prin Văcăreşti cu sioniştii cărora le trânteam că niciodată nu vom fi cu ei, dar că ne plac fiind oameni dintr-o bucată şi neplecaţi prostiei! Şi cât de bine am petrecut la Duqué în piaţa Rosetti proiectând istoria parlamentarismului român; ori scriind împreună,

făcând cele mai neconformiste afirmaţii (neconformiste faţă de mediul în care trăiam, de fapt tu le numeai liberalconservatoare)! Şi ce frumos ne pregăteam de examene în fundul grădinii de pe lângă strada Vaselor, sub nuc, spre vară, când maică-ta, la înserat, admirând, dar şi dispreţuind niţel atâta râvnă şcolărească, ne aducea apă rece şi dulceaţă de trandafiri.

Ne-am înţeles mereu şi ne putem încă înţelege, deşi eu am apucat-o pe calea fetelor lui Moses Mendelsohn, de care râdeai. Am fost în locuri unde tu nu ai fost, într-un soi de imponderabilitate. Orice efort de închipuire e zadarnic. Oricât de bine intenţionaţi şi de ştiutori ar fi cei de la Houston, în imponderabilitate ei n-au fost. De-a surda discută cei ce n-au fost cu cei ce au fost în imponderabilitate. Să nu cădem în ridicolul unui dialog între surzi.

Bucureşti, 1971

Păcatul împotriva Sfântului Duh: cel care nu se iartă.

Mă întreb dacă nu cumva o fi înjosirea persoanei semenului nostru care e chip şi asemănare a lui Dumnezeu. De vreme ce dovada dragostei de Dumnezeu o facem iubindu-ne aproapele (adică făptura Sa), dovada hulei nu o dăm urându-l şi batjocorindu-l, reducându-l la rang de *obiect*, adică tratându-l ca şi cum ar fi lipsit de duh? Să nu fie oare creştinul în stare a pricepe ceea ce Simone de Beauvoir a precizat atât de bine: că temeiul oricărei morale e respectarea libertăţii celuilalt, e considerarea lui ca pe o fiinţă a cărei libertate nu poate fi siluită?

Cred în quasi-identitatea acestor două Cuvinte: duh şi libertate. Cred că răpindu-i omului libertatea îl lipsim de pecetea duhului.

Procedeele anchetei penale bazată pe ideea că „justiţia e o formă a luptei de clasă” şi procesele cu „mărturisiri complete”, unde omul e pus să se terfelească singur *până la capătul nopţii* (Iuda îl vinde pe Hristos noaptea, la capătul căreia ne duce şi Céline316), unde trebuie să ajungă să-i fie scârbă de el însuşi şi să se urască de moarte (astfel încât viaţa pe care şi-a salvat-o prin trădare să nu mai preţuiască nimic), unde trebuie să-şi dea seama că a coborât până pe treapta cea mai de jos şi nu-şi mai poate răbda eul – şi se leapădă de libertate –, unde nu mai poate nici să iasă din sine şi să-şi ia crucea, pentru că a rupt şi ars toate punţile cu lumea stihiilor, nu constituie ele pilda vie şi întreagă a misteriosului păcat, singurul pentru care Iisus spune lămurit că nu poate fi iertare?

Sau ce au făcut ofiţerii vasului american din Atlantic predând Ruşilor pe marinarul lituanian care izbutise să se refugieze pe bordul navei lor?317 Au chemat pe Ruşi la bord şi li l-au înmânat. Ca pe un obiect. Ruşii au început să-l omoare în bătăi încă de acolo. Marinarul urla şi se ruga să nu-l predea. L-au predat.

Preşedintele Nixon (Franz-Ferdinand, el, a fost mai indignat aflând că nu i s-a dat colonelului Redl – trădător şi spion dovedit – posibilitatea de a se spovedi şi împărtăşi înainte de moarte) a luat unele vagi măsuri de ordin administrativ şi au fost şi câteva demisii. Dar sunt convins că Dumnezeu n-a privit lucrările cu atâta nepăsare. (*Şi cine va primi un prunc ca acesta în numele Meu, pe Mine Mă primeşte. Iar cine va sminti pe unul dintr-aceştia mici care cred în Mine, mai bine i-ar fi lui să i se atârne de gât o piatră de moară şi să fie scufundat în adâncul mării.*) Hristos e blând şi smerit cu inima, dar în timp a fost om şi El, întreg, şi măcar o dată L-au scos din sărite şi pe El, când a şi pus mâna pe bici şi a izgonit

pe zarafi din curtea Templului (*Matei* 18,5-6).

Scena aceasta atroce de pe vasul american, unde cruzimea, răutatea și oarba imbecilitate (care-i *păcat*!) se amestecă în vâscoase părţi egale, nu se poate să nu-L fi răsculat şi pe Hristos Cel din Treime, care acolo sus îşi mai poartă stigmatele şi – o ştim bine – se pricepe uneori să şi pedepsească. Vai şi amar, prin urmare, de căpitanul, ofiţerii şi mateloţii aceia; unul n-a protestat, n-a înălţat glas, n-a schiţat o mişcare şi nu şi-a dat foc; vai de ei şi de toţi cei ce – vorba lui Kierkegaard – încap în mâinile Dumnezeului celui viu.

(Pentru expresia „Dumnezeul cel viu" am eu o părere a mea: că nu e numai veşnicul Creator, ci şi Dumnezeul lui Avraam, al lui Isaac și al lui Iacov, adică al viilor și nu al morţilor – adică cel pe care-l interesează ce fac viii –, ci și Hristos răstignitul în care freamătă şi-n cer amintirea făţărniciei nemiloase, a prostiei biruitoare și a răutăţii funcţionăreşti din lume.)

— Câteva ore puteau în orice caz aştepta Americanii de pe vasul din Atlantic: să fi cerut părerea preşedintelui comandant suprem al armatei. Graba. Graba imbecilă de a pune orbeşte în aplicare „dispoziţiile". Aceeaşi grabă ca în recomandarea lui Caiafa – și aceeași ipocrită invocare a preeminenţei interesului general asupra dreptăţii individului.

Nelson la Copenhaga, ofiţer disciplinat şi el: şi totuşi nu s-a supus ordinului. *Nu l-a văzut.* Un prinţ de Homburg abil şi înzestrat cu simţul humorului. (Tot ideea mea: că nu e negreşit nevoie de eroism şi jertfă, ci numai de a nu face zel, a nu te grăbi şi a fi niteluş – niţeluş de tot – abil. Căci abilitatea poate fi pusă şi-n slujba Binelui, Binele nu respinge nici un slujitor. Există şi o *fraus pia*[318].)

— Mai este un caz pentru care cred că Hristos va lovi, al singurului comunist trecut printr-un proces de transfigurare şi ajuns la sfinţenie şi martiriu: Imre Nagy. Cât de liber suflă duhul şi ce neaşteptat îşi alege sălaşurile: în sufletul unui activist mai întâi (şi ani mulţi) plin de zel stalinist şi posesor al unei prea frumoase perechi de mustăţi vrednice de un falnic *Feldwebel.* Înlăuntrul omului ăstuia cu figură tipică de solgăbirău ori de domn notar ardelean (parcă în Zaheu nu? ori în vameşul Levi ori în sulemenita Magdalenă ori în toţi pescarii aceia de bună seamă burduhănoşi?) se petrece în interval de numai zece zile (timpul e limitat ca într-o piesă clasică) prefacerea deplină. Nagy e la sfârşitul celor zece zile *altul.* Nu şi-a schimbat politica, şi-a schimbat sufletul. Nu mai vorbeşte la postul de radio un om politic cinstit, vorbeşte un inspirat, *care a înţeles319*.

Şi urmează trădarea. Transfiguratul e vândut de către cei care-l găzduiau (ambasada iugoslavă de la Budapesta). Marile puteri nici una nu ridică un deget pentru cel dus la jertfire. Până la urmă ne amestecăm şi noi, în toată această murdară tărăşenie şi ne pătăm mâinile cu sângele nevinovatului primindu-l pe teritoriul ţării (al ţării unde mai venerată decât oricare alta e sfânta lege a ospitalităţii) şi învoindu-ne să fie luat, poprit şi ucis. Să nu fie sângele lui asupra noastră şi a fiilor noştri!

Asemenea fapte se apropie de a lui Iuda, la *scara umană* (vorba lui Léon Blum). Când s-au certat de altfel comuniştii între ei, n-au şovăit să recurgă la hulita onomastică a creştinilor spre a-l caracteriza pe Tito, brusc ajuns întrupare a lui Iuda.

— Înjosirea semenului este păcat împotriva Duhului Sfânt pentru că e des-personalizare. Obligându-l pe acuzat să

recunoască, să-şi denunţe prietenii, să-şi ceară pedepsirea, să se murdărească şi compromită iremediabil, i se ia sufletul. Acesta e sensul expresiei asiatice: *a pierde faţa.* (Faţa, chipul divin.)

Demonismul face şi el progrese, doar n-o să stea el singur în afara evoluţiei: înainte victima era torturată şi omorâtă. Acum i se ia şi duhul, să rămână – spiritualiceşte – jupuită de vie. Ca Peter Schlemihl fără umbră. Dar trupul fără suflet ce nume poartă? Numele de cadavru. Înainte de a fi fost executaţi, cei ce-şi pierduseră faţa la procesele cu mărturisiri complete au fost câtva timp – în intervalul până la punerea în aplicare a sentinţei – au fost, cu adevărat, nişte cadavre vii.

Gherla, camera 77, de carantină

Cum a fi fost în celula lui Monte-Cristo nu ştiu. Dar în puşcăriile pe unde trec numai de tăcere nu dau şi numai în mormânt nu am senzaţia că sunt.

Ci o agitaţie neîncetată, mai rău ca în America în metro. Taylorism. Secunde numărate, nanosecunde! Coşmarul timpului fracţionat, folosit până la demenţă. Şaptesprezece ore pe zi. Douăzeci şi cinci miliarde două sute milioane de nanosecunde. Mereu, mereu altceva.

Tortura temniţei subterane, obscură şi umedă, în care eşti dat singurătăţii şi uitării în fundul unei gropi. Dar şi a celulei supraaglomerate, iureşite cu „program continuu” şi supraveghere de fiece clipă, unde liniştea e la fel de fantezistă ca ielele şi balaurii.

De asemeni păcatul lenei, dar şi al contrariului ei, al extremei celeilalte: neastâmpărul, forfota, obsesia întrebuinţării timpului. Istovirea. Graba. Căluşeii diavolului.

Hora drăcească din *Setea şi Foamea.* Hristos, însă, ce făgăduieşte? *Odihna.* Ce ne lasă? Pacea.

Noiembrie 1960

Sosim la Gherla deşălaţi, spetiţi; amorţiţi; înţepeniţi. De unde coborâm se pot zări căsuţe şi uliţe. Zi de toamnă târzie, rece, ploioasă. Călcăm în bălţi de apă şi noroi. După nesfârşita călătorie în vagonul-dubă ticsit, aerul şi burniţa ne fericesc.

În loc de o maşină-dubă ne aşteaptă nişte camioane obişnuite. Suntem ghemuiţi, înghesuiţi în poziţii nefireşti, absurde, ca nenorociţii de pe garrotte320 din ilustraţiile lui Goya, şi acoperiţi cu prelate.

Pe drum, săltând puţin prelatele, apar clipiri de străzi desfundate, felinare, oameni zoriţi. Serviete, găleţi, basmale. Apoi o clădire pătrată, înaltă, în care sunt lumini: închisoarea. Proporţiile clădirii şi luminile produc o stranie senzaţie îmbietoare. Moment de nebunie: amintirea unei sosiri la Braşov, la hotelul Coroana, odată seara, spre toamnă, cu mama. Căldura din hol. Mirosul de fripturi dinspre restaurant. Un băiat se repede să ia geamantanele. Uşa turnantă. Zâmbete în jur.

Suntem primiţi cu bâte şi toroipane.

— (Prieteni dragi, de vreţi să vă pregătiţi pentru viaţă şi să nu aveţi surprize, bune sunt studiile, bună e ingineria şi mai bună meseria – brăţară de aur –, bune-s tehnica dentară şi sudura, bune sunt limbile străine şi biblioteconomia, dar după cum cea mai rapidă cale pentru a înţelege ce se întâmplă astăzi este a studia sfârşitul imperiului roman – Montesquieu, Gibbon, Mommsen, Ferrero, dar mai ales Rostovţev – tot aşa cea mai sigură metodă pentru a evita

surprizele în viaţă şi a le putea face faţă cu oarecare calm, cea mai temeinică pregătire este studiul Calvarului şi al Golgotei. Asta e şcoala practică şi tehnică, asta e adevărata şcoală profesională a meseriei de om în lume.)

— De vreme ce individul nu are putere decât asupra limbajului, că nu poate ieşi din el şi comunica decât prin el – zice Brice Parain – ce poate face? N-are încotro, trebuie să vorbească.

Prin cuvinte se afirmă adevărul, prin cuvinte se pot aduce liniştea şi fericirea.

Acţiunile nu sunt şi ele decât tot cuvinte, căci pot servi numai la afirmarea adevărului.

Două precizări:

a) Să ai ce spune. De aceea vorbesc rar oamenii care gândesc şi simt. Şi reciproca: „Să taci! Greu lucru când n-ai nimic de spus!” (Michel Corvin).

b) Cuvintele să fie convertibile, ca moneta-hârtie. Pentru cuvinte convertibilitatea e în fapte, nu în aur.

Brice Parain: Curajul plăteşte peşin. Cuvântul e perfid. S-a întors împotriva noastră fiindcă n-am făcut nimic pentru el… N-a produs decât deznădejde… Curajul, când e mare, se poate mulțumi cu ce face singur. Cuvântul, pentru a fi adevărat, mai trebuie să fie și împlinit.

— Tot Brice Parain confirmă întru totul esenţiala teză creştină asupra vieţii şi scopului creaţiunii: „Singura noastră bogăţie, care e bucuria de a trăi”.

Bucureşti, Noiembrie 1970

Incinerare la oribilul crematoriu: sala aceea în stil francmason, Iorga ar fi spus sinagotic, şi placa de gramafon care râcâie şi scârţâie timp de peste trei sferturi de oră cu

fadinguri lungi datorate uzurii, cei prezenţi simţindu-se şi mai stingheriţi.

Aici parcă mai mult ca la cimitir se simte cât de singur e fiecare.

(Porcul omorât la Clucereasa, în ajun de Crăciun şi pârjolit în curte în vreme ce – împrejur – porcii ceilalţi zburdă şi grohăie. Sau găinile şi puii care se năpustesc să mănânce maţele şi pieliţele găinii curăţate; ciugulesc cu atenţie, nu lasă o fărâmă.)

Toată lumea în picioare de o parte şi de alta a unui catafalc acoperit cu o pânză. La Indieni şi la Romani rugul ardea, era un spectacol, se producea o participare. La ţară e pământul, sunt bocitoarele, preoţii, natura. Aici nu-i decât aşteptare, plictiseală în sunet de muzică pompoasă şi stridentă, golul şi singurătatea fiecăruia. Un fel de şedinţă: de s-ar termina!

Factorul comun al oamenilor poate fi numai Dumnezeu, numai prin El ne putem reciproc tolera şi încerca să ne iubim. În lipsa acestui catalizator reacţiile rămân de respingere şi indiferenţă. Laplace credea că se poate lipsi de această ipoteză321, dar progresul ştiinţific l-a determinat pe Werner Heisenberg322 să ceară sprijinul filosofiei, iar lumea de rând s-a convins că are nevoie de acest ocol pentru a nu se preface în ţarc de animale, ori în casă de nebuni.

— Puritatea absolulă, absolută, da, o admitem. Dar virtutea (care-i înfrânare, deci presupune dorinţa păcătoasă) ne indispune.

Şi totuşi G.B. Shaw recunoaşte că virtutea, fiind obţinută prin luptă, e superioară. Lui Dostoievski i se datorează o viziune ce pare definitiv explicativă: am fost în paradis, în lumea inocenţei; am căzut, ne-a murdărit păcatul; prin mântuire ieşim din mocirlă şi ne îndreptăm iar spre

inocenţă; de data asta însă va fi o inocenţă meritorie căci va păstra, îngrozită, amintirea răului și va fi afirmarea conştientă a binelui, o trăire, nu o simplă stare. Aşa se înţelege de ce omul va fi socotit deasupra îngerilor.

Gherla, Ianuarie 1964

Portretul lui Dorian Gray povestit de inginerul Rosetti.

Îl povesteşte foarte bine, dar ca pe o istorioară fantastică.

Eu cred că este un roman creştin cu teză morală: anume că de realitate nu putem scăpa. *Undeva*, ea se înscrie. Nu există procedeu – artă, minciună, făţărnicie, iluzie – care s-o poată împiedica, până la urmă, să se manifeste pe unul din planurile vieţii.

Dorian Gray şi portretul nu pot fi simultan frumoşi: ori în fiinţa vie, ori în imagine, realitatea e înregistrată.

Arta poate transfigura, dar nu poate escamota realitatea.

Dictaturile care-şi creează lumea lor perfectă sunt şi ele confruntate cândva de forţele paralele ale realităţii.

Limbajul convenţional al lui Orwell (*newspeak*) sau *chestionarele* de care vorbeşte Soljeniţîn în *Pavilionul canceroşilor* nu pot împiedica – şi nici cele mai ticluite rapoarte – consemnarea răului şi realităţii.

Poate că realitatea e aceea care va birui, oricât de târziu, porţile iadului, porţile iluziei şi ale minciunii care-şi închipuie, prosteşte, că pot sugruma tumoarea răbdător crescândă.

(Degeaba trece *Talmudul* răstignirea sub tăcere.)

Februarie 1934

La Braşov cu mama şi Virginia. E, în iarnă, o zi de toamnă caldă; spre seară începe a ploua mărunt şi des. Pe la zece, mama şi Virginia rămânând la hotel, ies să mă plimb. Simt, brusc, dorinţa de a intra într-o biserică.

Biserica Neagră, fireşte, e închisă, încerc o ciudată senzaţie de blândeţe, de apropiere a pietrelor acestora uriaşe; monumentul nu striveşte străzile şi casele, s-ar zice că are o forţă ocrotitoare. Închisă e şi biserica catolică şi, ceva mai încolo, una ortodoxă. Urc până în Şchei, la biserica Sf. Nicolae, la care mă uit de dincoace de gardul care o înconjoară. Străbat apoi câteva din ulicioarele în pantă ale Şcheilor. Revin în centru şi mai umblu multă vreme pe străzile aproape pustii, în ploaia călduţă, odihnitoare.

Biserici sunt; închise; mă uit, în întuneric par severe, mari, inaccesibile.

1953

Teoria pluralităţii planurilor de conştiinţă, a lui Ionel Gherea323, mi-o confirmă avocatul D. Gh., de la Oficiul juridic al ministerului unde am fost primit ca registrator la arhivă.

Om cult şi talentat, D. Gh. e jurist şi compozitor. E membru de partid şi totodată „reacţionar” cum mai convins nu se poate. Înjură – cu vorbe alese – minciunile oficiale şi soarta care-l obligă să le cânte în slăvi (cu vorba, cu scrisul şi cu partiturile). E obişnuit să trăiască bine, o leafă nu i-ar ajunge, aşa încât n-are încotro, e silit să se supună. Dar la oficiul juridic, între prieteni şi oameni de încredere, poate deschide supapa, îşi poate da drumul, răsufla, răcori.

Când însă vine de la cursurile politice pe care le ţine la

Uniunea Compozitorilor (căci ştie teorie şi e pus să şi predea) nu rezistă plăcerii de a povesti ce bine şi clar a expus marxism-leninismul: bucuria i se citeşte pe faţă, o bucurie pe bună dreptate mândră; legitimă. Doar a vorbit frumos. Şi se referă şi la conţinutul prelegerii, ca şi cum ar rezuma vreun curs de vară, savant şi popular, la universitatea de la Văleni.

E sincer şi când se leapădă de Mamona şi când se făleşte cu talentul său de conferenţiar al unei doctrine pe care o detestă. Simultaneitatea dualităţii planurilor de conştiinţă e perfectă, iar taina e de nepătruns. Fiecare cu ale sale; cele două fiinţe coexistă paşnic. Mă întreb ce se va întâmpla când vor comunica, totuşi, potrivit ideii din *Dr. Jekyll şi Mr. Hyde324*: groaza dublei personalităţi e că despărţitura nu poate dura mult. Sau poate că Robert Louis Stevenson greşea şi că dedublarea e posibilă până la Judecata de Apoi?

(Temă de reflecţii, *giocoso*:

Luca 12,2-3: „Nimic nu este acoperit care să nu se descopere şi nimic ascuns care să nu se cunoască. De aceea câte aţi spus la întuneric se vor auzi la lumină şi ceea ce aţi vorbit la ureche, în odăi, se va vesti de pe acoperişuri”.)

Jilava, Mai-Iunie 1960

Starea de euforie şi recunoştinţă de după botez mă îmboldeşte să caut prilejuri de a face binele şi a mă arăta cât mai prevenitor, serviabil, fără cusur. Şi cât de bucuros mă simt că-s atât de liniştit şi de indiferent faţă de micimile şi deşertăciunile din jur!

Prima lecţie de modestie şi trezire la realitate mi-o însuşesc în celula unde am fost transferat după ieşirea din

cea în care am primit botezul.

Fereastra e bătută în scânduri, dar sus e un pătrat mic neacoperit. Pe acesta îl putem ţine închis sau deschis. În principiu este interzis a te apropia la mai mult de doi metri de fereastră, dar unii gardieni se fac că nu văd şi în camera aceasta suntem lăsaţi a manipula pătrăţelul după voie.

Jumătate din cameră doreşte să-l ţină închis. (Vreţi să ne omorâţi? Trage dom'le, e un curent ucigător!)

Cealaltă jumătate susţine să fie deschis. (Vreţi să ne omorâţi? Ne sufocăm dom'le, e o căldură de moarte.)

Ce minunată ocazie de a-mi arăta mărinimia, blândeţea şi detaşarea. Zic: cum vreţi, mi-este egal, nu mă pronunţ.

Pe loc se realizează unanimitatea celulei, care mă duşmăneşte. Din toate părţile se aude: ce, vrei să te pui bine cu toată lumea? Vrei să fii şi-n car şi-n căruţă, şi cu slănina-n pod şi cu porcu-n coteţ, nu-ţi merge, ori cu carne ori cu brânză… Ura e generală, a ţâşnit spontan şi sincer.

Modestie, băiete! Ia-o încet. Nu sunt nici şase luni de când ai intrat la puşcărie şi nici două de când te-ai botezat şi te şi crezi Simion Stâlpnicul! Mai uşor cu nepărtinirea şi dispreţul faţă de mărunţişuri.

Îmi trebuie câteva zile ca să înţeleg. Votez cuminte pentru fereastra deschisă. Toate se potolesc ca prin farmec. Jos de pe capră, jos de pe stâlp, *tombé de la branche325*!

— Misterul:

Simone Weil: Cel mai teribil paradox al libertăţii creştine este că a fi ales de Dumnezeu înseamnă a fi părăsit de el.

Pascal: Dacă Dumnezeu există trebuie să fie de neînţeles.

Thornton Wilder: Semnul sub care stă calea lui Dumnezeu este semnul ciudăţeniei. Dumnezeu este ciudat.

(Cuvântul englezesc *strange* poate fi tradus şi prin: straniu.)

— Deoarece lumea nu e numai materială, deoarece o susţin forţele spirituale326, înseamnă că forţele spirituale negative sunt distrugătoare.

Brice Parain: „Minciuna, viclenia, calomnia pot fi mai groaznice decât gloanţele unui revolver".

La ce se poate aştepta o societate care preface bănuiala, invidia şi denunţul în principii călăuzitoare? Machiavelli: „Seamănă cucută şi se aşteaptă la holde mănoase".

— *Apoc.* 3,20: „Iată, stau la uşă şi bat; de va auzi cineva glasul Meu şi va deschide uşa, voi intra la el şi voi cina cu el şi el cu Mine".

Dar pe ilustraţii uşa este reprezentată de obicei fără clanţă. Întreabă un copil: cum poate intra de vreme ce nu e clanţă? Răspuns: clanţa e pe dinăuntru.

15 Noiembrie 1969

Invitat la Huşi de părintele Mina. În jurul desfiinţatei episcopii, transformată în muzeu regional, li s-a îngăduit foştilor călugări de la Schitul Brădiceşti să înjghebeze o mică şi modestă comunitate mănăstirească. S-au aciuiat în dependinţele şi grajdurile episcopiei, deteriorate rău; le repară pe cât pot şi refac biserica, foarte mare, cu hramul Sfinţii Apostoli.

Sunt primit cu prietenie. Stareţul e un bătrân cu barbă lungă, albă, ca-n basme şi legende. (*Lasă arhimandritului toată grija schitului...*) Au o vie destul de întinsă, o îngrijeşte cu pricepere unul din ei, şi o cramă aşezată în pivniţele palatului episcopal: datează din vremea lui Ştefan cel Mare, cramă adâncă, rece, cu bolţi uriaşe şi butii cât toate zilele. De

aici scoate chelarul un vin fără pereche; mi se încredinţează şase sticle ca vin de împărtăşanie pentru Schitul Dărvari.

Totul e meritoriu şi înduioşător, iar strădaniile călugărilor impresionante. Două lucruri însă nu-mi sunt după voia inimii: apa, la Huşi, e puţină, proastă şi sălcie. (Iar în mintea mea noţiunea de mănăstire e legată de aceea de apă curată şi înviorătoare.) Apoi, la masă, de lăsata secului, vine vorba de un călugăr, coleg de-al lor, rău bolnav, care se află – după câte înţeleg – singur într-un loc îndepărtat. Stareţul întreabă dacă s-a dus să-l vadă și să-l ajute cel căruia i se ceruse s-o facă. Nu numai că nu s-a dus – a fost năpădit de treburi –, dar mai şi adaugă o justificare: bolnavul nu e singur, e cu Dumnezeu.

Ceilalţi par mulţumiţi de explicaţie şi dau din cap: aşa e, nu e singur, e cu Dumnezeu.

Îmi trece prin minte să-l întreb pe cel cu misiunea neîndeplinită: desigur că bolnavul nu e singur, ci cu Dumnezeu, dar dumneata, cuvioase, care cunoşti porunca de a-ți iubi aproapele și ai citit parabola samarineanului milostiv și nu ai dat ascultare poruncii stareţului, domnia ta eşti sigur că eşti cu Dumnezeu?

— Thornton Wilder: „Numai cei ce şi-au dat seama de nefiinţa lor sunt în stare să preaslăvească lumina soarelui”.

1969

Un biolog, H. Laborit, a descoperit (?) o substanţă, AG 256, care – în organism – nu face decât să transmită durerile la creier.

Materialitatea aceasta neaşteptată, departe de a duce apa la moara ateiştilor, îi înfundă. E de neconceput s-o credem întâmplătoare. Imposibil să se fi iscat din senin o

substanţă specializată în transmiterea durerilor. Adăugându-se colac peste pupăză desăvârşitei angrenări a funcţiunilor, alungă ideea hazardului cu măturoiul.

Căci dacă, la urma urmei, am fi dispuşi să admitem că prin simplul joc al întâmplării particulele elementare (şi stările materiei) s-au aglomerat alcătuind atomi care la rândul lor prin îmbinare au format molecule (cu putere selectivă!), care şi ele s-au strâns în celule, apoi în micelii care prin altă aglomerare au dat naştere la ţesuturi care şi ele s-au adunat în organe care au alcătuit apoi aparate care au creat sisteme ce s-au închegat în fiinţă, dacă tot acest lanţ continuu, aglomerat şi aglutinat ar putea fi eventual privit ca simplu produs al întâmplărilor, apoi e foarte greu (şi prea puţin probabil) de conceput că tot din întâmplare s-au ivit substanţe specializate, purtătoare ale durerii.

Tocmai materialitatea aceasta îmi dovedeşte existenţa unui plan, unor intenţii, unui program – realizat cu acelaşi material – de un creator. De vreme ce rezultatele (d. ex.: durerea) nu sunt efecte secundare (joc secund), ci *prevăzute*, prezenţa unui creator e implicată.

Creator, fireşte, şi nu doar atât: mare arhitect, demiurg, mare anonim. Hristos Mântuitorul, Unul din Treimea cea de o fiinţă şi nedespărţită, e altceva. Pe El nimic nu-L *dovedeşte* în sens judiciar, nu-L dezvăluie prin logică; e în afara logicii sistemului; e neaşteptatul, paradoxul; la El ajungem prin liberă şi *ne*-socotită credinţă. El şi năruie totodată orice explicaţie strict materială, în care nu încape. „Cred întru Tine, dar mă rog Ţie întăreşte credinţa mea. Te iubesc, dar mă rog Ţie sporeşte dragostea mea…”

1971

Malraux la nevenirea lui Iuda la picioarele Crucii se gândeşte, când scrie, că nici Chateaubriand nu s-a dus la Sf. Elena.

— Ce ne-au prevestit Saint-Simon şi saint-simoniştii, societatea industrială în care-şi puneau toată nădejdea, s-a realizat.

Apologul, desigur, e genial ca proorocire; dar e şi stupid, pierzând din vedere că a doua zi după ce regele, fratele regelui, prinţii, miniştrii, conţii, episcopii şi prefecţii vor fi pierit, prima grijă a muncitorilor, inginerilor şi altor „industriaşi” va fi să aleagă alţi „paraziţi” – nu aceiaşi (cu toate că...) – dar în orice caz alte personaje tot „politice”, „statale”, „ceremonioase”.

Noua zeitate a societăţii industriale a descoperit-o Brice Parain, e preţul de cost, nu alta. Dacă demnitatea individuală a omului s-a pierdut fără urmă, efectul nu e un rezultat al barbariei, ori o ignoranţă, o cruzime stupidă, ci un mod de a fi al civilizaţiei industriale. Organizarea industrială este rezultatul unei concepţii transcendentale al cărei sediu nu se află în individ, ci în colectivitate.

„Este evident că civilizaţia industrială impune dictatura... *În cele din urmă totul ţine de preţul de cost...* nici măcar nu domnesc inginerii ori directorii ori administratorii, ci preţul de cost, iar toţi guvernanţii nu-s decât slugile lui.”

— În sprijinul tezei din *Doktor Faustus* (că muzica dodecafonală a lui Arnold Schönberg e demonică întrucât se întemeiază pe armonii *altele* decât cele receptate cu plăcere de organele auditive create de natură şi încearcă să edifice o altă lume unde serii arbitrare înlocuiesc melodiile) scrie Ernest Ansermet327.

Timpul muzical nu e o „viteză”, măsura şi-o trage nu din timp, ci din cadenţă, iar durata noastră psihică este

ondulatorie. Între duratele noastre psihice şi momentele energetice muzicale relaţia nu poate fi decât continuă şi curbă. Doar fraza melodică dispune de curbură şi de arcul logaritmic, mijloacele unei receptări ondulatorii sunt impuse de psihologia noastră.

Nu-i oare la fel în artele plastice?

Arta e concentrare a vieţii (definiţia lui Balzac), transcendere şi transfigurare, dar nu poate fi revoltă împotriva armoniilor fundamentale: pe acestea, dimpotrivă, ni le apropie, ni le intensifică, ni le dezvăluie.

— Nu de aripi are nevoie spiritul omenesc, spune Bacon, ci de *plumb.* Cu prea mare uşurinţă se avântă în cele mai înalte abstracţiuni, pierzând orice contact cu omenescul şi realitatea.

— Definiţii ale artei, dovedind că arta nu-i, cum cred unii, demonică.

„Scrisul e o formă a rugăciunii” (Kafka).

„Scrisul, ca şi dragostea, e poezie” (Arghezi).

„A picta vise şi a căuta absolutul. Obiectele sunt numai idei simplificate” (Gauguin).

„Rostirea tainei prin taine” (Kandinsky).

„Limbajul desenului reîmprospătează ideea paradisului şi culorile străvechiului tablou” (Hugo Ball).

— Bucuria de a trăi, caracteristică a creştinismului.

Marcel Jouhandeau: „Faptul că viaţa-i o sărbătoare i-a scandalizat pe unii. Dacă au ales să fie nefericiţi, treaba lor… Deşi am parte de toate grijile, toate necazurile, toate dezamăgirile, nimeni nu află nimic, nici măcar eu”.

Asta-i curată isihie şi fidelă ascultare a cuvintelor domneşti: Dacă vrei să-mi urmezi Mie, *ieşi din tine.*

— Doctrinele vitaliste, toate, orice nume ar purta după pretextele economice ori doctrinare în numele cărora au pus

mâna pe putere, sunt vizate de Denis de Rougemont: scopul lor nu e de a desfiinţa zeii, ci de a le înşfăca puterea divinizând-o pe acest pământ.

(„Şi au schimbat slava lui Dumnezeu Celui nestricăcios întru asemănarea chipului omului celui stricăcios şi al păsărilor şi al celor cu patru picioare şi al târâtoarelor… ca unii care au schimbat adevărul lui Dumnezeu în minciună şi s-au închinat şi au slujit făpturii…” – *Rom.* 1,23-25.)

— Închisoarea ca şcoală de adevăr.

Oscar Wilde: „Viaţa de închisoare te ajută să vezi oamenii şi lucrurile aşa cum sunt în adevăr… Cei de afară se lasă amăgiţi de iluziile unei vieţi mereu schimbătoare. Se mişcă odată cu viaţa şi contribuie la irealitatea ei”.

BUGHI MAMBO RAG

…pe urmele panterei Bagheera… până la urmă și generalul Firu, autorul Epignozei, *a renunţat la spiritismul dumneavoastră… cea mai bună miere fiind cea de salcâm… fanerogamele… îi spune Marcellus lui Demetrios…*

1971

Aha! în *Bhagavad Gita* lucrurile nu-s luate uşuratic, iar principiul egalităţii este examinat mai de aproape. Şi nu cumva par a se referi la o „şcoală”, pe care o știu și eu, versurile acestea:

„Făpturile demonice nu ştiu nici să progreseze nici să se oprească, în ele nu există nici curăţie, nici regulă de purtare, nici adevăr;

— Lumea, spun, este fără adevăr, fără bază, fără stăpân; născută fără înlănţuire cauzală, având capriciul drept temei; ce altceva?

— Sprijinindu-se pe sistemul acesta, sufletele acestea pierdute, minţile acestea slabe stăpânesc lumea prin fapte de cruzime și sunt hotărâţi s-o distrugă.

— Dedaţi dorinţelor ce nu pot fi îndeplinite, plini de faţărnicie, mândrie şi dispreţ iau din cauza tulburării minţii apucături rele, iscă deprinderi josnice.

— Cuprinşi de nenumărate griji ce şfârşesc odată cu moartea, având mai presus de toate dorinţele şi bucuria cărnii, sunt încredinţaţi că asta e totul?”.

„Slava lui Dumnezeu este să ascundă lucrurile, iar mărimea împăraţilor este să le scoată la lumină.”*Pilde* 25,2 – Întreabă. Cere. Bate. Îndrăzneşte. Nu te teme. Nu te spăimânta. Stăruie. Năvăleşte. Fii treaz. Fii întreg la minte.

Tot atâtea îndemnuri care cu prisosinţă arată că nu se cuvine să fim proști! Dovadă e însuși faptul că Dumnezeu e un Dumnezeu ascuns, că trebuie să-l aflăm, să-l descoperim; că lumea Lui trebuie s-o putem descifra. Nimic nu ne e dat mură-n gură, natura e complicată și dialectică, *dincolo* de complicaţii și dialectică ni se cere s-o deslușim; sensurile ei stau *dincolo* de realitatea imediată. O vastă cimilitură în care numai o minte întreagă se poate descurca. Şi până la urmă, în acest rebus, îl găsim pe Dumnezeu ascuns – unde? în locul cel mai puţin probabil fiindcă era cel mai evident – unde nu ne-am fi gândit, ca în *Scrisoarea* lui Poe – înlăuntrul inimii noastre!

„Le pur ennui de vivre.”328*Paul Valéry* – Camera bine închisă a lui Sartre nu conţine nici cazane cu apă clocotindă și pucioasă, nici furci, nici ţepi. Iar băiatul de serviciu al hotelului-iad le atrage noilor veniţi atenţia asupra faptului că, aşteptându-se a găsi acolo obiecte de tortură și draci cu picioare despicate, dau dovadă de concepţii învechite, romantice.

De asemeni celulele de anchetă şi detenţie nu se cer neapărat prevăzute cu o instrumentaţie specială. Ce minunat loc de reculegere s-ar zice că e o cămăruţă la Securitate; o chilioară: un pat (un paralelipiped de piatră acoperit cu o saltea de paie), o pătură frumos împăturită, o măsuţă prinsă în zid, un bec, o tinetă. Cât îi trebuie omului, cum spune Tolstoi. Şi nici o unealtă de tortură: o poate constata orice jurist democrat străin venit în vizită și control.

Dar în cămăruţa cu pardosea de piatră şi zugrăvită în două culori (cafeniu închis și verde spălăcit) tortura nu e mai puţin la ea acasă ca în beciurile inchiziției și gestapoului sau în taberele Pieilor Roşii. Fără nici o unealtă? Fără. Fără apă clocotită, roţi, lanţuri, fiare înroşite, sfredele? Fără.

Cine se miră să încerce a sta şaptesprezece ore, zi de zi, timp de un an – termenul e experimental – fără a se putea sprijini cu spatele măcar o clipă de un perete sau de o spetează. (Pătura aceea frumos și savant împăturită și lipită de perete trădează cea mai mică încălcare a regulamentului: nu e voie să șezi decât la marginea „patului” în dreptul vizetei – ochiul gardianului la fiecare douăzeci de secunde și, dacă bănuieşte, mai des.)

Cine se miră, să încerce a dormi numai cu faţa în sus și obrazul neacoperit sub un bec de o mie de lumini. Dacă deţinutul se întoarce la dreapta sau la stânga, în timpul somnului, e deşteptat; dacă-și bagă mâinile sub plapumă e deşteptat; dacă sforăie, e deşteptat.

Cine se miră, să încerce a sta douăzeci şi patru de ore în picioare sau a se plimba în cerc până cade jos; ori, pur și simplu, să petreacă un an pe câţiva metri pătraţi în frig pătrunzător și în căldură zăpușitoare, având drept unică perspectivă de schimbare să fie scos cu ochelari negri la „plimbare” într-un ţarc cât o palmă, unde e singur între patru

pereţi de beton şi supus aceleiaşi supravegheri de fiecare clipă.

(În ţarcul unde eram dus se vedea un capăt de ramură cu două-trei frunze. Dincolo de beton şi sârma ghimpată, rezumau tot neaşteptatul lumii lui Dumnezeu.)

Cine se miră, să încerce a-şi lega bine ochii şi a merge orbecăind. E mai uşor decât a păşi pe întortocheate coridoare, tras de un gardian, zorit şi supărat.

Tortura fără unelte, prin aşezarea faţă-n faţă, în vid, a două entităţi: omul şi timpul pur. Tortura prin Timp. Omul şi Timpul, nimic altceva: umple-l! Tortura prin speranţă a lui Villiers de l'Isle Adam; iar aici tortura prin timp şi mister. Nu ştii ce e în jurul tău când te duce cu ochelarii negri, nu ştii de unde vin ţipete sfâşietoare (muzică concretă pe discuri, de cele mai multe ori), nu ştii cât e ceasul (pe ţărani îi lasă indiferenţi). Picătura chinezească a căutării care la fiecare douăzeci de secunde te cercetează. Timpul, unealtă invizibilă care nu lasă urme, mai puţin chiar decât bastonul de cauciuc. Timpul, darul cel mai de preţ; şi duşmanul cel mai necruţător când e izolat şi abstract, când nu mai e decât clopot de vid în care persistă a vieţui numai neliniştea, nesiguranţa, închipuirea dezlănţuită.

Concluzia practică? Una cunosc: să-şi umple tot omul memoria cu fapte bune ca să aibă cu ce se obloji şi mângâia. Ele, singure, pot îndulci scurgerea lentă şi rece a timpului pur.

— De partea opusă a torturii prin timp stă tortura convieţuirii cu o sută de oameni într-o încăpere de 20 mp. Adevăratul nume al acesteia e tortura prin balamuc, deoarece omul în condiţii excepţionale de presiune se sminteşte. Puşcăria, fie vorba între noi, e uşoară; teribil e balamucul. Şi organizatorii ei au făcut tot ce le-a stat în

putinţă pentru a preface temniţa în balamuc. Bătaia, ranga, brutalităţile cele mai grozave, chinurile fizice cele mai studiate nu-s decât floare la ureche faţă de chinul prin nebunie.

— Definiţia dreptăţii.

Proudhon: „Este însuşirea de a simţi şi afirma demnitatea noastră, adică de a o voi şi apăra, atât în persoana altuia cât şi în propria noastră persoană”.

După cum bunătatea implică inteligenţa, dreptatea implică voinţa. De Gaulle, cu dispreţ: „Oamenii de bunăvoinţă: – bună poate, dar unde e voinţa?”329.

— Hegel: „Preceptul evanghelic iubeşte-ţi aproapele ca pe tine însuţi nu vrea să zică iubeşte-ţi aproapele cu tot atâta tărie ca pe tine însuţi, deoarece a se iubi pe sine este o expresie lipsită de înţeles; înseamnă: iubeşte-ţi aproapele ca şi cum ai fi tu însuţi”.

Scrima330: „Înseamnă a spune că trebuie să te învoieşti a muri eul tău spre a renaşte în al celuilalt. Partea înfiorătoare, dacă mă pot exprima astfel, a rugăciunii pentru unitate este că ne descoperă că nu mai e de ajuns să te rogi pentru celălalt: trebuie să *devii* celălalt”.

— Alain, vorbind despre Stendhal, ne dă, cred, cea mai bună definiţie a omului curajos (pe care-l numeşte „omul cu adevărat vrednic de numele acesta”): este cel ce nu ţine seama de pericole exterioare, *pentru care primejdia poate veni numai de la el însuşi.* Iar cunoaşterea de sine presupune un fel de război pe care-l duce eul cu sine însuşi şi ceva asemănător cu un pariu generos pus pe latura sublimă a sinelui.

(Filosoful acesta radical şi pozitivist, se cunoaşte că a făcut războiul. Şi el aşază virtutea curajului pe culmi.)

— Heidegger cunoaşte paradoxul lui Don Quijote de

vreme ce scrie: „Orice om este întotdeauna infinit mai mult decât ceea ce ar fi dacă ar fi numai ce este”.

— Cine e mai fraier? Cine-l urmează pe Hristos sau cine se încredinţează diavolului?

S-ar zice că Hristos cere mai mult, prea mult; ca să-L urmezi vrea să-ţi laşi casa, femeia, fraţii, părinţii, copiii, ţarina, vitele, până şi morţii să-i laşi neîngropaţi.

Atât demonizaţii cât şi creştinii sunt oameni înzestraţi cu sentimentul infinitului. Creştinismul e o martirizare a tot ce-i lumesc, dar şi dă ceva în schimb: liniştea aici şi făgăduinţa mântuirii viitoare. Pe când diavolul *e mai exigent*: în schimbul simţământului demnităţii el nu oferă decât deznădejdea. Îi dai conştiinţa, pacea, somnul, îţi vinzi prietenii şi rudele, cedezi absolut totul şi mai mult ca totul – şi toate pe degeaba. Ce-a obţinut Iuda de la diavol? Nimic. A fost fraierit. S-a ales cu dispreţul bătrânilor şi a restituit banii; s-a ales cu ştreangul şi cu hohotul de râs al Necuratului.

Sfinţilor li se cere mult, dar nu chiar totul – şi nu degeaba. Postesc, priveghează, se înfrâng, dar inima şi sufletul nu şi le dau.

Contractul încheiat cu diavolul e mult mai oneros decât cel încheiat cu Domnul. De fapt nici nu-i contract, e păcăleală. Dai totul, nu primeşti nimic. Plata neantizării diavoleşti e deznădejdea cu perspectivele ei fireşti: moartea, sinuciderea, ruşinea şi ciuda iscate de înţelegerea faptului că ai fost tras pe sfoară. (Sfoară sau frânghie, frânghia sinucigaşului Iuda.)

— Adeseori un anumit ton pedant însoţit de cuvinte sforăitoare cu aspect ştiinţific impresionează, aşa încât prostii gogonate, bazaconii se aleg cu adâncul respect al tuturora. Ar fi de ajuns să fie niţel scuturate pentru a se

vedea cât preţuiesc.

Chamfort: Există prostii bine îmbrăcate, aşa cum există dobitoci foarte dichisiţi.

— Poate fi o asceză blândă şi degajată, fără nici o legătură cu puritanismul bosumflat.

Despre Sf. Francisc: „Surâdea lumii şi nu profita de ea”.

Înfrânarea nu presupune simţăminte de ură şi silă la adresa vieţii. Greşit gândesc duşmanii creştinismului – ori şi adepţii săi – că nu se cere altceva decât să urăşti păcatul şi răul. Creştinismul nu poate fi rezumat printr-o formulă negativă şi de ură, chiar dacă negaţia şi ura au în vedere pe ale diavolului.

Nu-i creştină, dar ştie ce spune autoarea acestor rânduri fundamentale: „Dacă nu iubim viaţa pe seama noastră şi prin alţii, zadarnic încercăm pe orice cale ar fi s-o justificăm” (Simone de Beauvoir).

Şi Hegel: „A-L iubi pe Dumnezeu e totuna cu a te simţi cufundat în totalitatea vieţii”.

1964

Cred aşa: că dacă din închisoare pleci şi de pe urma suferinţei te alegi cu dorinţe de răzbunare şi cu sentimente de acreală, închisoarea şi suferinţele au fost de haram. Iar dacă rezultatul e un complex de linişte şi înţelegere şi de scârbă faţă de orice silnicie şi şmecherie, înseamnă că suferinţele şi închisoarea au fost spre folos şi ţin de căile nepătrunse pe care-i place Domnului a umbla.

Puterea de a iubi, la ieşirea din închisoare, trebuie să fi crescut în proporţii de necrezut.

Balzac: dragostea care nu creşte zi de zi este o patimă netrebnică.

Desigur că n-am suferit încă de ajuns pentru ca să am acele îngăduitoare maniere şi acea tandreţă neclintită pe care le obţinem numai după crunte înşelătorii şi reiterate călcări în picioare.

De şmecheri şi canalii distanţarea se realizează prin nepăsare şi refuzul de a-i întâlni pe terenul lor. Întocmească, de vor, proces-verbal de carenţă. Duelul presupune oarecare egalitate.

— Preoţii şi cărţile de evlavie îi dojenesc pe oameni că disproporţionează cele trei elemente constitutive ale rugăciunii (slăvire, mulţumiri, cerinţe) în favoarea celui din urmă – cel egoist.

Şi au dreptate. (Reducem rugăciunea la un cerşit.) Dar atâta vreme cât în ritualul liturghiei şi al ierurgiilor refrenele de bază vor fi „Doamne miluieşte” şi „Dă Doamne”, dojanele vor părea formale şi vor veni în contrazicere cu simpla constatare asupra căreia nu degeaba stăruie teologii mai noi că omul vede în Hristos în primul rând pe Cel căruia i se poate adresa pentru a cere ajutor şi sprijin împotriva ispitelor, suferinţii, singurătăţii.

— Catarii, creatori ai unei atât de rafinate culturi, iubiţi de oameni de calitate ca Denis de Rougemont ori René Nelli, aureolaţi de înfrângere, mister şi martiriu, generatori ai unor devotamente incomparabile, în contrast atât de acut cu brutalul Simon de Montfort şi îndârjiţii dominicani, susţineau totuşi lucruri spăimântătoare.

Credeau că numărul sufletelor a fost statornicit la *Facere* o dată pentru totdeauna. Numărul lor, aşadar, nu putea creşte. Ceilalţi, oamenii în supranumăr (comparaţia ar fi: nemembrii ori neoamenii de partid) nu au suflet, sunt pură materie, aparţin numai lumii materiale, *massa damnata331*.

Concepţie aristocratică, fireşte; dar prezumţioasă (i se substituie lui Hristos în calitatea Sa de Judecător) și, lucru grav, lipsită de mărinimie.

Cu drăguţii de martori ai lui Iehova care cred că la una sută patruzeci şi patru mii se reduce numărul celor mântuiţi (și recrutaţi, fireşte, printre *studenţii Bibliei*) se aseamănă, prin urmare, bunii și nobilii catari.

„Desigur că nu faptele îţi vor aduce cerurile, dar credinţa şi faptele merg laolaltă şi-ţi urmează pas cu pas ori, de nu, nu credem ce spunem, şi doar credem că avem credinţă.”Tersteegen, *Weg der Wahrheit332* – Sf. Apostol Pavel mereu stăruie: nu prin fapte ci prin credinţă ne mântuim.

Luther, Calvin, *Epistola către Galateni*, *sola fide.* Şi cei care au aerul de a implica: de vreme ce cred, la ce bun faptele?

La *Efes.* 2,9-10 paradoxul apare deslușit:

9: Nu din fapte…

10: Pentru că a Lui făptură suntem, zidiţi în Hristos Iisus spre fapte bune.

Comentar: Nu încape îndoială că faptele pe care nu ne putem baza nu sunt faptele bune, ci faptele legii. (*Gal.* 2,16: „Ştiind însă că omul nu se îndreptează din *faptele legii*, ci numai prin credinţa în Hristos Iisus… iar nu din *faptele legii*, căci din *faptele legii* nimeni nu se va îndrepta”.)

Credinţa adevărată (vie) și faptele bune alcătuiesc ceea ce în fizica modernă, care a renunţat la cauzalitate, se numeşte un cuplu invariabil.

Epist. Sf. Apost. Iacov 2,14: „Ce folos fraţilor, dacă zice cineva că are credinţă, iar fapte nu are? Oare credinţa poate să mântuiască?”.

Şi 2,17: „Aşa și cu credinţa: dacă nu are fapte, e moartă

în ea însăşi”.

Opoziţia dintre cele două (credinţă, faptă) este aşadar factice; cum ar putea fiinţa credinţa fără împlinirea voii Domnului care-i săvârşirea de fapte bune?

Tit 3,8: „Voiesc să adevereşti aceasta cu tărie, pentru ca cei care au crezut în Dumnezeu să aibă grijă să fie în frunte la fapte bune”.

Dar dacă totuşi crezi și faci ceea ce n-ai voi să faci (*Rom.* 7,19)?

Asta vine, cred, cum e la regulele de politeţă; cine trebuie să salute pe cine: cel din trăsură pe cel de pe jos, cel însoţit pe cel care e singur etc. Şi sunt înşirate toate, puzderie, foarte precis. Apoi printr-o singură dispoziţie finală totul este anulat: omul politicos, de îndată ce vede un cunoscut, îl salută.

În rezumat: ne mântuim, desigur, prin credinţă, nu prin fapte. (Dacă am crede că ne mântuim prin fapte am cugeta ca fariseii, am vedea în mântuire un contract, un drept, un act magic, Dumnezeu fiind obligat să ne dea mântuirea în schimbul faptelor bune.) Dar credinţa atrage inevitabil după sine faptele bune, ori măcar dorinţa ori încercarea de a le face şi părerea de rău când dorinţa nu se împlineşte, când încercarea dă greş. Din credinţă şi fapte se naşte o încâlceală şi o încurcătură fără seamăn, pe care nimeni nu le poate pricepe şi dezlega. Una ştim: că peste toată această încâlceală şi această încurcătură se lasă un nor luminos, se lasă nesfârşita milă a Domnului Iisus.

— Constat că nu înţeleg decât de bâtă. E o surpriză pentru un intelectual. Dar, vorba ceia, *asta-i situaţia.* Dumnezeu, milostivindu-se, mă bate ori de câte ori e nevoie. Cu ierburi amare, cu varga, cu scârbe, nu mă cruţă. Mă bagă-n sperieţi, că de frică ştiu. Aşa, bătrâneşte. Ciomăgit, mă

trezesc şi-mi vin în simţiri pentru un timp.

Şi cât de sincer jinduiam către sfinţenie la închisoare. Ce aproape mă credeam de puritate.

Tot tata, săracu, după ce i-am spus că m-am botezat: Numai să fi fost sincer, şi să-ţi dau un sfat: nu-ţi băga în cap că acum s-a zis, Dumnezeu o să se ocupe numai de tine. Nu uita că mai sunt vreo trei miliarde.

— Thierry Maulnier: De vreme ce toate se termină, toate se termină rău.

Proust către doamna E. Strauss: Pentru noi fericirea e o eroare.

Arnold Toynbee: Cuvântul parohie – cu o rezonanţă atât de locală, de intimă, evocator de cuib şi cămin – e de la verbul grecesc care se tălmăceşte: a vieţui printre străini.

Concluzie: Rugăciunea în care stă scris că patria noastră e în cer exprimă un adevăr elementar. A da crezare fericirii pământeşti e o greşeală boacănă, fără scuze.

— Creştinismul e bucurie şi reţetă de fericire. E şi asumare a durerii.

Léon Bloy: „Ştim că stelele sunt mereu în acelaşi loc pe cer, dar potrivit feluritelor stări ale atmosferei par mult mai depărtate decât în alte momente, ori dau impresia că sunt mult mai apropiate şi seamănă cu lacrimi de lumină gata să picure pe acest pământ. Aşa e şi cu Dumnezeu. Bucuria Îl îndepărtează, pe când amărăciunea Îl apropie şi s-ar zice că-L sălăşluieşte în noi”.

„Secretul suferinţei nu i se va dezvălui pe deplin omului decât în ziua când va înţelege angoasa Fiului lui Dumnezeu, care-şi dă viaţa şi sângele pentru oameni şi vede în veşnicul prezent al torturii prelungite până la capătul istoriei lumeşti că oamenii nu răspund cu dragoste dragostei lui, că fac totul pentru a o da uitării şi tot amână prin acest

încăpăţânat refuz coborârea sa de pe cruce.”

„Îi ceream să mă învrednicească de a suferi pentru fraţii mei şi pentru El însuşi, cu trupul şi cu sufletul. Mă gândeam însă la prea cinstite şi prea curate suferinţe care, îmi dau bine seama astăzi, ar fi fost tot bucurie. Nu mă gândeam la suferinţa aceea drăcească pe care mi-a trimis-o şi care consta în a se retrage în aparenţă de la mine şi a mă părăsi, fără apărare, în mijlocul celor mai înverşunaţi duşmani ai mei.”

„Nu suferim decât fiind depărtaţi de Dumnezeu, dar suferinţa aceasta ne apropie de Dumnezeu. Se poate astfel spune că Dumnezeu este în acelaşi timp Fericirea pierdută, căinată, şi Suferinţa, deoarece întoarcem spatele Fericirii. El e Dumnezeul răstignit până la împlinirea veacurilor. Totul aşadar stă sub semnul căderii, care-l preschimbă pe om în fiinţă a remuşcării, a surghiunului, a durerii iar pe Dumnezeu însuşi – Dumnezeu care nu poate fi decât al Bucuriei! — în Dumnezeu al lacrimilor; Domnul care stă spânzurat pe lemn, Sfântul Duh care suspină şi Maria, care plânge pe Munte.”

„De raiul pământesc nu ne mai apropiem decât suferind şi suferinţa aceasta e singurul lucru care ne poate convinge că pierduta Grădină tot mai există.”

— Propoziţia lui C.G. Jung, „Nostalgia luminii e nostalgia conştiinţei”, o interpretez în sensul afirmaţiei că prostia nu are nimic de a face cu doctrina creştină.

Lumina nu este numai Beatitudine ci şi înţelegere, în contrast cu prostia din care face o netrebnică armă diavolească.

— Aparent paradoxalei constatări a lui Bettex că incultului îi este îngăduit să nu creadă, savantului însă nu, îi vin în sprijin cuvintele lui Newton: „Corpurile, recunosc, stau

unele faţă de altele *ca şi cum* s-ar atrage; dacă se atrag într-adevăr nu ştiu şi nici nu mă pricep a spune cum s-ar putea atrage”.

— Totul în felul cum s-au petrecut lucrurile cu mine din clipa în care am trecut pragul Securităţii şi până în ziua mirungerii îmi dovedeşte cu prisosinţă, cu simplitate, existenţa şi posibilitatea minunilor.

Cred în minuni ca şi în legile elementare ale fizicii şi aritmeticii. Primul efect al credinţei este acceptarea minunilor (ceea ce nu contrazice respectul datorat legilor de funcţionare a universului, statornicite de Dumnezeu).

Bettex: „Cine se apropie de tatăl tuturor sufletelor prin pocăinţă, prin lepădare de sine sau prin rugăciune stăruitoare şi plină de căldură se ridică treptat, treptat până la acele lumi unde minunea este la ea acasă; a cărui privire este totdeauna îndreptată numai către pământ şi umblă numai după avuţii şi plăceri, acela din ce în ce devine mai orb pentru lucrurile înalte; simţul, această faţă a spiritului, se zbârceşte şi în cele din urmă piere de tot, până când el nu mai vede în ce este adânc şi măreţ, în tot ce este adevărat şi frumos decât numai mofturi şi înşelăciune”.

Dracul, încheind contractul faustian, câştigă pe toate tablourile, nu numai că va avea sufletul, dar şi lumescul i-l otrăveşte omului păcălit, i-l corupe, i-l terfeleşte, i-l întunecă, i-l devalorizează în bani mărunţi. (Nu greşesc, nu „cobor” şi eu folosind un limbaj atât de comercial? Nu, acesta-i terenul, am intrat în uliţa cămătarilor.)

— Citirea atentă a capitolului 17 din *Evanghelia lui Ioan* dezminte pe cei pe care lumea aceasta îi plictiseşte precum şi pe cei care se dezinteresează de treburile ei. Domnul, în rugăciunea pentru Sine, pentru apostoli şi pentru toţi credincioşii, nu se roagă pentru scoaterea oamenilor din

lume (versetul 15), ci spune cu totul altceva; că nici El, nici credincioşii Lui nu ţin de lume, de spiritul ei viclean (versetul 16).

Aşa fiind, conducătorii popoarelor şi ai treburilor obşteşti n-au dreptul să nu se străduiască din răsputeri a face viaţa oamenilor mai bună şi funcţionarea aparatelor administrative mai eficientă. (*Idem* Pavel la *Colos.* 3,22: „Orice lucraţi, lucraţi din toată inima ca pentru Domnul şi nu ca pentru oameni".) Iar indivizii nu sunt, sub cuvânt de credinţă, îndrituiţi a încerca faţă de viaţă simţăminte de plictiseală şi faţă de semenii lor simţăminte de nepăsare. Nu sunt *din* lume, dar sunt *în* lume şi atâta vreme cât sunt pe acest pământ datori sunt a-l îngriji în toate felurile.

Dezinteresarea este o erezie izvorâtă din cu totul greşita interpretare a capitolului 17 de la *Ioan*, iar plictiseala este un păcat a cărui obârşie se află în lipsa de iubire faţă de creaţiune.

În sensul acesta nu socotesc deloc drept hulitoare versurile lui Jacques Prévert (lăsând fireşte, cu înţelegere, la o parte tonul şugubăţ al poetului satiric şi forma neconformistă a unui intelectual din zilele noastre):

Notre Père qui êtes aux Cieux

Restez-y

Et nous nous resterons sur la terre

Qui est quelquefois si jolie333.

Cum de-am putea crede (raportându-ne şi la *Luca* 16) că Dumnezeul ceresc îşi pune nădejdea în nişte fiinţe care n-au fost măcar în stare să aibă grijă de lumea pe care le-a dat-

o?

Cât despre versurile aceluiaşi Prévert:

...ceux qui crèvent d'ennui le dimanche après-midiparce qu'ils voient venir le lundi et le mardi et le mercredi et le jeudi et le vendredi, et le samediet le dimanche après-midi334. le socotesc absolut ortodoxe şi exprimând o sănătoasă repulsie faţă de nenorociţii care nu gustă minunatul dar pe care ni l-a făcut Dumnezeu: viaţa; faţă de orbii și neputincioșii care nu se pot bucura, fiindcă nu vor, de priveliştea frumuseţilor fără număr ale lumii create.

Catehismul episcopilor catolici olandezi: Dar viaţa însăşi este, ea, o minune care-ţi poate tăia răsuflarea.

Plictiseală? Nepăsare? înseamnă că te opreşti în drum. Creştinul nu se opreşte. Pentru el sunt valabile puternicele cuvinte ale lui Malraux: „Totul e semn. A merge de la semn la realitate semnificată înseamnă să adânceşti lumea, să mergi către Dumnezeu". (Lumea ca multitudine de sensuri ce trebuie dezvăluite, destăinuite; și dezbărate de scoriile neghiobiilor și răutăților noastre.)

Ioan 17 ne cere altceva: să renunţăm la păcătoşenie. Numai că într-atâta suntem legaţi de ea încât ne place a o confunda cu lumea și a socoti că fără de păcat lumea nu mai are nici un haz.

— Mă rog, cam acelaşi lucru a spus, în limbaj neconvenţional, şi Félicien Marceau: „Nu suntem în lume ca să mergem la cinema. Trebuie să ai de lucru, să cauţi să agoniseşti...".

— Lordul Halifax, ministru de externe al Marii Britanii în 1938-1939, se întreba: *Cine-s eu ca să judec?* (Să judece guvernul german şi partidul naţional-socialist.) Şi trăgea concluzia: creştinul neavând căderea să judece pe un altul, ţara lui nu putea face nimic pentru a veni în ajutorul micilor

naţiuni europene sau al năpăstuiţilor.

Ca individ, fără îndoială, onorabilul Wood, apoi lord Irwin, apoi lord Halifax, ca individ și în calitate de creştin nu putea judeca pe nimeni. Dar ca ministru şi slujbaş public era dator să apere dreptatea, şi la nevoie cu forţa. (Ihering: *Das Recht ist nicht bloßer Gedanke, sondern lebendige Kraft335*.) A confundat scrupule personale cu îndatoriri ale bărbatului de stat. Confuzie gravă: în caz de conflict între conştiinţa individuală şi datoria faţă de colectivitate, soluţia este demisia.

„Omul public" trebuie să asigure aplicarea ordinei lumeşti şi respectarea relativei noastre dreptăţi umane. Nu se poate refugia în neparticipare. Cavalerii rătăcitori făceau acte de justiţie. Iar sfinţii, dacă înspre ei jinduia lordul Halifax, se retrăgeau cu totul din lume, nu încurcau treburile pământești, trăiau în deşert şi nu pe Whitehall.

— A ierta, a uita.

Predica părintelui G.T.:

Penitenţii vin şi-i spun: sunt gata, părinte, să-l iert, ducă-se cu Dumnezeu, dar de uitat, asta nu, nu-l pot uita.

Le răspunde: iertarea fără uitare nu face doi bani. Îţi voi pune după câteva clipe patrafirul pe cap şi-ţi voi zice: eu nevrednicul preot te iert şi te dezleg. Cum ţi-ar veni să-l auzi pe Hristos că sare de colo: n-ai decât să-l ierţi sfinţia ta, că Eu de uitat nu-l uit?

— Gândul la Judecata de Apoi: întocmai ca la o treabă notată în agendă.

Imagine obsedantă: să nu ajung a-L vedea pe Hristos că-şi întoarce capul, că-şi acoperă faţa cu mâinile – gest de obicei însoţit de o ridicare a cotului – gest îngrozitor și care poate rupe inima cea mai dârză. Asemănător – ca apartenenţă de gen – cu acele cuie pe care le batem în crucea

Răstignitului odată cu săvârşirea fiecărui păcat.

Vara, la Jilava

E cald şi-n camera ticsită, unde aerul pătrunde numai pe un colţişor de fereastră, e o zăpuşală grea. Mă chinuieşte setea. Apa e viermănoasă şi mă feresc s-o beau nu numai pentru că e oribilă, ci şi de teama de a nu da în diaree, boala mea cronică. Diareea într-o celulă e păcatul capital.

Spre seară zăpuşala devine concretă, apasă, turteşte, ca şi cum s-ar fi întreit presiunea atmosferică ori s-ar fi dublat gravitaţia.

Valentin Gligor, un băiat tânăr din Sibiu, arestat cu doi ani în urmă când se pregătea să plece la vatră din curtea regimentului, îmi oferă firimituri de pâine, sfătuindu-mă să le sug încet: conţin şi apă.

Gestul, înduioşător, are într-însul ceva absurd şi este identic cu modul în care-şi potolesc setea fiinţele umane în *Dincolo de oglindă* de Lewis Carroll: mănâncă biscuiţi.

Pentru mine însă nu e nici ridicol, nici absurd. Şi nădăjduiesc să-i fie socotit lui Valentin Gligor drept paharul de apă despre care Hristos zice că dacă a fost dat însetatului în numele Său nu va rămâne fără de răsplată.

1968

Pe lista păcatelor împotriva Sfântului Duh aş adăuga acel „E un accident de parcurs" rostit de ministrul francez Michel Debré – şi necontrazis nici de Generalul de Gaulle, nici de André Malraux – după ocuparea Cehoslovaciei şi moartea lui Ian Palach.

— Trei „condiţii" ale libertăţii. (Cuvântul „condiţie"

este înţeles ca în *Condiţia umană*.)

Condiţia comună: nu se tem de moarte:

a) creştinul dezrobit de păcat şi prea puţin lacom de bunuri pământeşti; b) cavalerul cu sabia la şold, gata s-o pună în slujba dreptăţii şi să-şi apere dreptul; c) omul modern cu bani în portofel. Drieu La Rochelle: banii, ăştia-s libertatea!

Caricatura: derbedeul cu punga doldora şi revolverul la subsuoară, gata să tragă pentru a-şi împlini poftele şi tremurând de frică să nu fie prins.

— Strada Armenească.

Sfârşit de Iunie, cald. (Verile pe atunci erau sigure şi cuminţi. Se instalau la timp potrivit, fără grabă, dar şi fără şovăire, şi durau până pe la începutul anului şcolar.)

După-amiază, nu prea devreme. Începe a se presimţi uşoara răcoare a serii. În faţa casei Boerescu, o căruţă în care sunt îngrămădite nenumărate cufere, lăzi, geamantane, baloturi. Căruţa o porneşte agale, pe strada Armenească în sus, spre a tăia drumul la gară. Mai târziu apare o trăsură cu muscal; cele două doamne – poartă amândouă voaletă – se suie în birjă însoţite de valijoare, boccele, săculeţe. La ţară e nevoie de multe. Trăsura o ia către bulevard, pe calea lungă.

De ce, nu ştiu; scena aceasta pe care o privesc din curtea casei noastre îmi rămâne ca un simbol al unei de-atunci nemaiîntâlnite păci.

Strada pe care nu e nimeni. Roţile de cauciuc, groase. Trapul festiv al cailor. De nicăieri primejdii, schimbări.

În astfel de momente trebuie să fi scris Browning:

God's in His heaven

All's right with the world336.

(Benda: Dumnezeu aparţine metafizicei statice.)

Viena, 1928 (Centenar Schubert)

Pe străzi, la fiecare douăzeci de metri, câte un cerşetor în genunchi, cu mâinile împreunate sub bărbie, ca pentru rugăciune. Nu cer, stau nemişcaţi.

Impresie de groază.

Dar dacă e cerşetorie organizată?

(1954: *Patericul.* Nu cerşetorului, ci lui Hristos facem orice pomană. „Să fie primit”: asta-i explicaţia formulei. Se poate spune că oricare cerşetor e Domnul deghizat?)

— Ceilalţi sunt holograme, umbre, fantoşe: *vii* sunt numai cei care-şi prefac ideile în fapte, dau realitate cuvintelor rostite, trec pe plan existenţial conceptele şi visările planului ideativ – şi sunt decişi a plăti, la nevoie, cu preţul ce nu poate fi tocmit, preţul maxim, singurul care nu înşală niciodată, cel bun, pe nume: viaţa.

Eroii mei preferaţi sunt de aceea, martirii: Don Quijote (a intrat în cuşca leului!), T.E. Lawrence (*Lawrence of Arabia*), monseniorul Affre (arhiepiscopul Parisului), Ludendorff la München în 1923 pe pod, comunardul Delescluze, Péguy, Ian Palach.

Punerea în joc a libertăţii şi vieţii, mai mult decât semn de ţinută morală e semn al trăirii. Cât despre valoarea ideilor plătite cu libertatea sau viaţa, ce importanţă? Erou este şi cel care-şi dă viaţa pentru o cauză nedreaptă, în care el crede. De exemplu ministrul Comunei, Delescluze.

Camus în *Omul revoltat*, cu puterea de sinteză şi infailibilitatea geniului când vorbeşte *ex cathedra*, a lămurit lucrurile: e vrednic de respect cel care, când ia hotărârea de a ucide, îşi jertfeşte şi propria viaţă (cazul anarhiştilor ruşi şi

al teroriştilor acţionând în numele partidului socialist revoluţionar, evocaţi în exaltanta carte a lui Boris Savinkov – *Ceea ce n-a fost* – şi în mai slaba piesă *Les Justes* de Camus). Iar cei care poruncesc uciderile de la distanţă, din birouri (toate aparatele tiraniilor calcate pe model mafiotic), pe drept răspund la numele de ticăloşi.

Lion Feuchtwanger dă definiţia partidului naţional-socialist: o vastă organizaţie bine pusă la punct pentru aducerea la îndeplinire a crimelor hotărâte de ştabi – restul nu-i decât poezie.

— Dar pilda cea mai perfectă de adecvaţie între idei şi existenţă a dat-o *convenţionalul* Phillippe Le Bas337.

În şedinţa din 9 Thermidor anul II, a Convenţiei naţionale, când au fost condamnaţi la moarte Robespierre, fratele lui, Couthon paraliticul şi Saint-Just, celălalt membru al Comitetului de salvare publică se afla la locul său pe una din băncile cele mai de sus ale amfiteatrului. Deşi robespierrist, are prieteni mulţi şi este unanim simpatizat pentru caracterul şi purtările lui amabile. Teroristul acesta e om de treabă în relaţiile personale! De altfel, mai mult din prietenie faţă de Robespierre i-a adoptat politica, nu-i deloc fanatic şi extremist.

După votarea osândei, Le Bas se ridică de pe locul lui cerând să împărtăşească soarta colegilor din Comitet. Vecinii îl trag de braţ, apoi de pulpanele hainei, făcându-i semn să tacă, în timp ce preşedintele şi ceilalţi deputaţi se fac că nu-l aud. Dar Le Bas strigă tot mai tare. Vecinii îl ţin vârtos de pulpane, îi acoperă glasul cu şt! şt!, adunarea nu-i dă ascultare, mâini prieteneşti îl apasă pe umeri să şadă.

Atunci Le Bas face gestul, gestul mântuitor care-l trece pentru totdeauna în rândurile eroilor şi oamenilor vii ce n-au făcut degeaba umbră pământului: își scoate redingota

lăsând-o în mâinile binevoitoare şi se repede la tribună pentru a pretinde să fie trimis la eşafod.

N-au mai avut încotro.

Nu vreau s-o fac pe Dante, dar mai că aş pune mâna-n foc că Le Bas e în paradis.

Argumente de text:

Domnul arată: Cine ţine la viaţa lui o va pierde, iar cine-şi pierde viaţa lui pentru Mine o va găsi (*Matei* 10,39) şi repetă: Cine va voi să-şi scape viaţa o va pierde; iar cine îşi va pierde viaţa pentru Mine o va afla (*Matei* 16,25). Tot astfel la *Marcu* 8,35 şi *Luca* 9,24: Căci cine va voi să-şi scape viaţa o va pierde; iar cine va pierde viaţa sa pentru Mine şi pentru *Evanghelie*, acela o va scăpa; Cine va voi să-şi scape viaţa o va pierde, iar cine-şi va pierde viaţa pentru Mine acela o va izbăvi.

Dar oare pentru El şi-a dat viaţa Le Bas? Desigur că nu. Simpatizant sau ba, se solidarizase cu asasinii şi fanaticii.

Numai că în afara textelor citate se mai află unul, la *Ioan* 15,13. Şi acesta i se aplică de minune. Domnul: „Mai mare dragoste decât aceasta nimeni nu are, ca viaţa lui să şi-o pună pentru prietenii săi”. Pentru nespusa onoare de a fi exemplificat un adevăr rostit de Cel ce este Adevărul – şi a-l fi exemplificat pe *calea regală* a jertfirii bunului celui mai de preţ cu o încăpăţânare vie, înflăcărată, străină de orice şovăială – sunt convins că regicidul, complicele asasinilor, partizanul tiraniei s-a izbăvit.

— Poate că, sigur că dacă n-aş fi trecut prin închisoare, n-aş fi înţeles nici gestul lui Delescluze, nici pe al lui Le Bas.

Acum înţeleg şi nu mă pot gândi la ceea ce au făcut aceşti doi oameni, pentru ale căror convingeri politice nu am decât repulsie, fără a mă înfiora şi a mi se face pielea de găină şi a fi cuprins de o admiraţie fără margini şi un respect

egal cu veneraţia.

— Scenă din *Spovedaniile unui pelerin rus*:

Pelerinul ajunge la cocioaba în care locuieşte o pereche sărăcită: le-a ars casa, el şi-a pierdut un braţ, viaţa pentru ei nu mai e decât o ruină.

Soţii citesc *Evanghelia Sfântului Ioan* şi ea izbucneşte în plâns. Bărbatul îi înţelege amarul şi o consolează spunându-i că nenorocirile îi justifică pe deplin lacrimile.

Ea însă: Nu plâng din pricina nenorocirilor noastre, ci de bucurie, bucuria de a citi *Evanghelia* aceasta.

Desigur, desigur: nebunie curată. Contabilii şi raţionaliştii să-şi vadă de drum. Oamenii raţionali – care nu-s raţionalişti – pot însă încerca.

Jilava, 1961

Perioadă de înăsprire a regimului. Câţi oameni admirabili în jurul meu! Şi sfinţi, o mulţime de sfinţi! Şi parcă aşa s-ar cuveni să fie, acceptă cu simplicitate.

Suferinţa, ori de câte ori e îndurată sau cugetată cu vrednicie, dovedeşte că răstignirea nu va fi fost inutilă, că jertfa lui Hristos e roditoare.

Braşov, August 1926

Am luat masa cu mama la *Rothenbächer*: salată de cozi de raci, friptură de viţel de la rinichi, cremă de zahăr ars, bere Czell (mai dulce decât celelalte). Când plecăm, pe la două jumătate, căldura e în toi şi nu se vede nici o birjă. Dar suntem foarte dispuşi să batem drumul pe jos, cu toate că de pe strada Lungă, aproape de capăt, şi până la hotelul *Coroana* distanţa e mare. Cât e totul de odihnit în căldură şi

cât e de miloasă viaţa şi de lipsită de urâţenii, în acest munte magic al orăşelului, refugiu, dar şi rai. *Rothenbächer* e un restaurant vestit în toată ţara, vin Brătienii cu maşina de la Florica şi de la Sinaia să dejuneze aici.

Drumul e lung, căldura neclintită, realitatea bine ascunsă, fericirea deplină.

— A, Brahma nu (ce-i pasă?); dar Işvara, Domnul, ne vrăjeşte – şi ne vrăjeşte în două feluri nu în unul; nu numai cu *maya* cea stupidă, a vrajbei, ţinerii de minte a răului, pizmei şi făţărniciei, ci şi cu cea mult mai subtilă şi fermecată a dulceţilor nevinovate ale acestei lumi, cu nenumăratele ei tentacule – *dear octopus* – ce se desfăşoară pe evantaiul duioşiilor permise: de la ceaiul englezului şi cafeluţa orientalului până la splendorile artei şi gândirii. A, Işvara Doamne, tu nu ne uşurezi sarcina.

Gherla

Sfaturi practice date (în deplină cunoştinţă de cauză), după o convorbire cu părintele Traian Pop, celor loviţi de un viciu capital, de un păcat cronic grav.

În primul rând, nu mai săvârşi păcatul. (Asupra acestui dintâi sfat suntem ispitiţi a trece repede pentru a ne pierde în lamentaţii şi analize. Şi totuşi este pe cât de simplu pe atât de esenţial. Nu este de ajuns să ai conştiinţa păcatului… E mare lucru, dar se mai cere înfrânarea.)

Apoi, nu te lăsa atras de ispita exhibiţionismului, de plăcerea – şi morbidă, şi indiscretă – de a ferici pe toţi oamenii cu amănunte tehnice şi confidenţe intempestive. Păcătoşii care procedează astfel se aseamănă cu bolnavii care socotesc necesar să dea informaţii din cele mai puţin apetisante şi mai lipsite de interes pentru alţii.

Alt pericol este al tendinţei de tragedizare. Nu orice om atins de un mare viciu este, necesarmente, un erou tragic. Se poate să fie un ins foarte banal şi un spirit foarte mediocru. Gravitatea viciului nu implică măreţia caracterului, ascuţimea minţii, tăria personalităţii.

Sfatul al patrulea: nu strică puţină îngăduinţă faţă de tine însuţi, oarecare zâmbet şi modestie. Nu te lua prea în serios şi în sublim. Nu te grăbi să admiţi că eşti o făptură cu totul excepţională, a iadului şi a Răului. E o belea, fireşte, şi mare, dar n-o preface Blestem, ci mai degrabă în provocare: *challenge.*

În sfârşit: caracterul dramatic al viciului, ca şi al bolii, nu te îndreptăţeşte a nesocoti remediile de bun-simţ.

— Domnul a grăit limpede: Pe cine vine la Mine nu-l voi scoate afară. Nici o restricţie.

Şi nu fi supărat pe Dumnezeu. Sunt, în producţia de masă, și aparate defecte. Proverbul e şi el îngăduitor: din zece mai greşeşte şi Dumnezeu una.

(Dacă sunt credincios, cum de pot cita o zicală atât de şugubăţ agnostică? Îl aprob pe Blaga? Pomenesc zicala drept pildă de luptă împotriva tragedizării.)

— Surorile T., la Focşani, primiseră o educaţie aleasă şi se număraseră printre cele mai frumoase fete ale oraşului. Una din ele, mai ales, Sofia, strălucea. Într-atâta încât, tânără căsătorită, reţinuse în timpul primului război mondial atenţia fermecată a generalului Averescu. Cealaltă, J., când am cunoscut-o, era şi ea o femeie încă destul de tânără, nu atât frumoasă cât distinsă, elegantă, atrăgătoare; porecla „marchiza" i se potrivea de minune. Coafura – imitând-o pe a doamnelor din secolul al XVIII-lea – portul: mereu rochii de mătase pe fond gri, maro ori violet, croite astfel încât să cuprindă și gâtul, zâmbetul mai mult sugerat, manierele, o

gentileţă distantă (şi pentru toţi aceeaşi) evocau numaidecât titlul nobiliar legat de acele însuşiri pe care – însoţite de o expresie inteligentă, pătrunzătoare, subtilă – le transmit tablourile meşterilor francezi din timpul ultimilor Ludovici.

Cu marchiza se potrivea şi serviciul de ceai din porţelan fin căruia îi ziceam *Rosenkavalier.* Aceeaşi distincţie, un acelaşi reflex de perfecţiune, o aceeași patină de lux rafinat și totodată o aceeași nuanţă de nostalgică și fragilă prezenţă a trecutului.

Apartamentul, încăpător, bine împărţit, era prost ţinut. Fotoliile mai toate desfundate, mobilele puţine, covoarele foarte jerpelite.

Spre deosebire de maică-sa şi mătuşa sa, Tr. – mică, rotundă la faţă –, nu era nici frumoasă şi nici gen „cucoană mare”. La ea freamătul, capacitatea de a se devota, interesul pentru viaţă, nesfârşita răbdare în a da fiecăruia atenţie şi a-l asculta, inteligenţa mobilă (aproape ahtiată, dând senzaţia de răsuflare oprită), darul de a isca și transmite simpatia fără a pierde ceva din misterul unei fiinţe pe care nu era greu s-o ghiceşti drept neconvenţională, ţineau locul altor calităţi mai exterioare. Faţă de prieteni ea nu se mulţumea să le fie auditoare negrăbită şi plină de solicitudine. De îndată punea problema: ei, ce facem? (La plural.) Cum te pot ajuta?

La ceaiurile noastre, Tr., comunistă pocăită, participa cu puţine vorbe. Își lua în serios rolul de gazdă și cu toate că numeroasele sandvişuri şi dulciuri erau pregătite de marchiză (menajeră de soi), ea le servea, alergând din casă la bucătărie, ţinând seama de gusturile fiecăruia, elogiind-o discret pe maică-sa.

După o fază mistică (Duţu, Paul Sim., Virgil Când.) au urmat ca musafiri statornici – ulterior vizitei la Câmpulung – Dinu N., Al. Pal. („Crăifăleanu” până în 1955), Paul Dim.,

Ghiţă Vetra, Mihai Răd. şi eu. (Nego de câteva ori în ’58.)

Mondenitatea seniorială o susţine – în afară de marchiză – mai ales Paul Dim., mereu spilcuit, dezinvolt, cu sacul plin de glume și rafinate cancanuri din lumea bună. Dandyul acesta are păreri politice hotărâte, citeşte aproape totul şi judecă temeinic. Îl critică pe Voltaire ca teoretician, dar nu îngăduie să fie atacat de oricine. E un senior, zice, nu orice mârlan, pentru că merge Duminică cinci minute la biserică, are dreptul să-l ponegrească pe acest mare domn.

Articolul lui Cioran din *N.R.F.338* – „Scrisoare către un prieten de departe” – Paul Dim. ni-l aduce. Tr., de îndată, propune multiplicarea și răspândirea articolului. I-l dictăm, pe rând, cu toţii. Bate febril la maşina ei, cam hodorogită. Curând copiile sunt gata.

După câteva zile aflăm de arestarea lui Paul. Dar s-a făcut în cadrul unei acţiuni îndreptată împotriva grupului liberal din jurul lui Bentoiu și Aznavorian.

Aznavorian îl întâlnise din întâmplare pe amicul nostru și rămăsese impresionat. Acasă, în jurnalul ţinut cu grijă, îi atribuise lui Paul un post de ministru în viitorul guvern pe care-l pregătea. Ministrul fără ştire şi voie ne lipseşte mult. Ne întâlnim mai rar, mai fără plăcere şi chef; ceştile sunt la fel de graţioase şi îmbietoare, Tr. la fel de vioaie şi fertilă în punerea de teme de discuţie. Dar senzaţia de fragilitate a porţelanului și a vieţilor omeneşti ne dă târcoale mai tenace.

— Nu există dovezi absolute.

De vreme ce *avem*:

— experienţa Michelson-Morley (asupra unui sistem nu se pot face observaţii absolute dinlăuntrul lui);

— principiul incertitudinii al lui Werner Heisenberg;

— teoria relativităţii şi a relativităţii generalizate;

— pluralitatea planurilor de conştiinţă;

— geometriile ne-euclidiene; de vreme ce:

— „nu există semne” (pentru că pot fi interpretate, după cum arată Sartre);

— axiomele nu pot fi demonstrate;

— legile fizice n-au decât un caracter statistic şi probabilist;

— fiecare cercetător ştiinţific înainte de a-şi începe observaţiile trebuie să-şi calculeze „ecuaţia personală”;

— intrăm în contact şi lucrăm numai cu aparenţe şi idoli (*idola fori, theatri, tribus, specus339*);

— limbajul nu este mijloc cert de comunicare, rezultă că singura cale ce ne rămâne deschisă este a liberei credinţe.

— Domnul, cu zarafii din curtea Templului, nu mai e blând şi îngăduitor. Nu-i iartă, *pentru că ei ştiu ce fac.* Nesfârşita Sa bunătate nu zăgăzuieşte atotînţelegerea Sa şi nu-L împiedică să procedeze lucid. Dacă Întrupatul are toate însuşirile omului, o are desigur şi pe cea mai înaltă: dreapta socotinţă (cuvânt pe care prefer să-l întrebuinţez mai degrabă decât pe cele de inteligenţă sau deşteptăciune, echivoce).

„Când simţul dreptăţii şi moravurile se clatină, când frica tulbură minţile, atunci puterile oamenilor de o zi seacă. Dar în familiile vechi trăieşte cunoaşterea măsurii adevărate şi legitime, şi din ele se ivesc mugurii noi ai dreptăţii.”*Ernst Jünger340* Când Claus Schenk von Stauffenberg – în jurul căruia e o pleiadă de paladini cu nume izvoditoare de legendă (Yorck von Wartenburg, Schwerin von Schwanenfeld, Adam von Trott zu Solz, Mertz von Quirnheim, Axel von dem Bussche, Wessel Freiherr von Freytag-Loringhofen) – ia hotărârea să treacă la acţiune, el ştie ce-l aşteaptă. Ştie că trebuie să făptuiască *acum* şi că va trece în istorie drept trădător. De nu va face însă ceea ce

trebuie, va fi trădătorul propriei sale conştiinţe. Şi acest curaj – foarte rar – l-a avut discipolul lui Stefan George. Poate că Stauffenberg a fost ultimul autentic aristocrat. Aristocrat: insul care vrea să fie mai bun, care-şi cunoaşte mai multe datorii decât drepturi, care pentru nimic în lume nu şi-ar îngădui o nedelicateţe sau un gest de iritaţie faţă de unul mai mic decât el.

(Cavalerul buşido prinde un hoţ la el în casă şi-l aruncă pe fereastră, schilodindu-l; e sancţionat nu pentru răniri, ci fiindcă şi-a pierdut cumpătul.)

— Vreme de un ceas, Stauffenberg s-a putut crede stăpânul Germaniei şi cumpăna istoriei a şovăit. Europa s-ar fi putut să fie. Doar un ceas. Avea dreptate Marcel Proust: sunt oameni pentru care fericirea este o eroare.

— Marcel Jouhandeau341 despre *vicii şi tărie*:

„Mai bine să ai toate viciile din lume decât unul singur… Se poate totuşi să n-ai decât un singur viciu şi să-ţi duci traiul cu el, numai să fii mai tare ca el. Admiţând că slăbiciunile noastre ne sunt date, ne putem da singuri tăria, care-i o strunire a slăbiciunilor noastre. Trebuie să fii întotdeauna mai tare decât tine însuţi, la drept vorbind nici n-ai vreo altă îndatorire morală. Tăria unui ins este pe măsura slăbiciunii sale. Nu e tare decât fiindcă e şi slab şi e mai tare decât slăbiciunea sa, şi cu cât e slăbiciunea mai mare cu atât e mai mare şi tăria, numai s-o domini, cât de puţin. Forţa morală, oricât de slabă ar fi, nu constă decât în a fi mai tare ca tine însuţi… Tăria morală a cuiva e pe măsura nevolniciilor sale; tăria mea morală e direct proporţională cu nevolnicia morală care mă pândeşte”.

minune

„Noi suntem minunea, faptul că existăm. Este mult mai extraordinar faptul că omul este imperfect decât acela că

Dumnezeu este perfect. Noi suntem minunea, nu Dumnezeu.”

riscul divin

„Aşadar iadul nu-i o lucrare a lui Dumnezeu, ci a omului; iadul este riscul lui Dumnezeu, nu al omului.

Sunt în stare, de unul singur, să ridic în faţa lui Dumnezeu o împărăţie asupra căreia Dumnezeu n-are nici o putere: iadul.

Acolo unde sunt, acolo e o voinţă liberă şi acolo unde e libera mea voinţă, iadul absolut şi veşnic există virtual.

Ce emoţie, copil fiind, să descoperi că eşti un om inviolabil împotriva căruia până şi voinţa lui Dumnezeu nu poate să facă nimic…

M-ai dăruit pe mine însumi mie, ceea ce înseamnă că pot dispune de mine pe veci, chiar împotriva Ta…

Iadul este cea mai mare durere a lui Dumnezeu înainte de a fi a mea…”

prostie

„Dumnezeu este o relaţie, cea mai frumoasă relaţie, de care nu se poate să voieşti a te lipsi fără a da dovadă de prostie.

Vasăzică, lui Dumnezeu, căruia îi datorez propria şi absoluta mea suveranitate, i-aş tăgădui însăşi fiinţa, ca şi cum n-ar însemna să mă reneg mai mult şi-n primul rând pe mine însumi.”

iad

„Iadul nu este altundeva decât în locul cel mai arzător al inimii lui Dumnezeu, în inima însăşi a Cerului. Iadul este gelozia lui Dumnezeu, ideea sa fixă, imboldul singurei sale dureri de neînţeles. Dacă mă pierde pe mine, nici îngerii nu-i sunt consolare.”

— Manole împotriva lui Woodrow Wilson:

Idealismul lui Wilson a produs numai nenorocire: în America, unde era cunoscut, n-a avut succes; nu i s-a ratificat tratatul, n-a fost reales. Congresul l-a primit cu toată răceala. Succes a avut în Europa, unde se fotografia împreună cu doamna şi numeroşi prieteni, prin castele (ca Briand, care juca golf cu plenipotenţiarii britanici şi Cicerin care apăruse, mare demnitar comunist, cu un joben strălucitor la conferinţa de la Geneva). Nicolson, care crezuse în diplomaţia la lumina zilei, în conferinţe internaţionale şi în entităţile wilsonismului, și-a schimbat părerile după ce a lucrat la Paris. O inteligenţă aspră, tare ca diamantul e mai bună ca tot idealismul din lume. Intenţiile bune nu ajung, verificarea vine mai târziu, din apropierea de realitate. Inimile filantropice pot provoca dezastre în lumea faptelor. Odată săvârşite, greşelile politice nu pot fi răscumpărate cu lacrimi. Să-ţi spun eu ce a scris Maurras, uite ce a scris Maurras în cartea lui despre preşedintele Wilson: „Sângele e acel care plăteşte. Adevăraţii filantropi sunt cei care pun niţică pătrundere și raţiune în slujba forţelor oarbe ale inimii”.

— Sfaturi pentru un anchetat (valabile oricând, oriunde):

Să vorbească puţin, sau mai bine zis, să scoată cât mai puţine sunete pe gură. Economie de foneme. Nu numai să nu trăncănească, dar și să fie zgârcit la formulări. Întrebării: „Îl cunoşti?” să i se răspundă cu „Da”, iar nu cu „Da, îl cunosc”. Între două cuvinte sinonime să fie preferat cel compus din mai puţine litere. (Nu „rareori”, ci „rar”.) Însăși cantitatea de vibraţii sonore poluează atmosfera și-i măreşte periculozitatea.

Să vorbească numai şi numai când e întrebat şi să se mărginească a răspunde – cât mai strict – întrebării fără a

mai adăuga ceva.

În tăcerile care se lasă în cursul interogatoriului – tăceri abil create de anchetator –, să se ferească a umple aceste penibile momente luând el iniţiativa. E greu, dar e foarte important. Să nu cedeze ispitei conversative, ispitei de a îndulci lucrurile prin declaraţii necerute. (Alt pericol: când anchetatorul spune: „să discutăm liber”, atunci se impune o atenţie mărită.)

Să mintă cât de mult, întotdeauna, din principiu. Intercalarea adevărului (chiar inocent) rupe cursivitatea minciunii (o spune Proust). Idealul ar fi ca adevărul să fie rostit numai acolo unde e de neînlăturat: anul naşterii, domiciliul, numele părinţilor.

De ce? De ce să nu se spună adevărul, când nu e primejdios? Pentru două motive:

a) Având de a face cu un adversar mai presus de orice mincinos și fiu al unui tată care-i însăși minciuna, e bine să minţi mereu, neîncetat, ca exerciţiu, ca *antrenament*.

b) *Principiul armelor egale* cere ca în orice luptă potrivnicii să folosească aceleași fel de unelte. Altfel e măsluire, e şarlatanie. Manole: i s-a reproşat lui Robespierre că în şedinţele din Thermidor ale Convenţiunii a ţinut discursuri în loc să recurgă la forţă. Dar s-a purtat cinstit: ţinând discursuri îşi trimisese adversarii la ghilotină, cu discursuri e atacat, cu discursuri răspunde.

Principiul armelor egale impune omului cinstit să nu se dea în lături de la folosirea unor procedee neplăcute, atunci când adversarul nu e corect. Bolingbroke (viitorul Henric al IV-lea), erou al lui Shakespeare: otrava nu place mereu celui care o foloseşte. (Citat de Malaparte în *Tehnica loviturii de stat.*)

A nu folosi arme asemănătoare cu ale potrivnicului sub

cuvânt de nobleţe etc. nu este dovadă de superioritate, ci de prostie și trădare a principiilor pe care le aperi și a nevinovaţilor pe care-i laşi pradă tâlharilor. Se vor folosi acele procedee pe care le-a ales partea cealaltă. Raţiunea este accesibilă numai oamenilor raţionali (André Maurois). Faţă de omul raţional se va recurge la raţiune. Faţă de zarafi Domnul n-a șovăit să pună mâna pe bici.

Din proprie iniţiativă să nu se dea pentru nimic în lume vreun nume propriu. Nici un nume propriu altul decât cel menţionat de anchetator.

Henri Bremond în *Istoria literară a sentimeniului religios în Franţa* (volumul IV – secolul al XVII-lea – îl luasem cu mine la Securitate la primul interogatoriu) îl critică aspru pe abatele de Saint-Cyran pentru a fi comis enorma greşeală de a pronunţa el dintâi felurite nume proprii342.

Mai presus de orice să se evite sinceritatea! Ca de foc, ca de ciumă, ca de sirene, să se ferească anchetatul de sinceritate. Anchetatorul îi va vorbi mereu de sinceritate; îl va amăgi cu nada sincerităţii făgăduindu-i marea şi sarea, îngăduinţa și circumstanţe atenuante. Iar anchetatul încrezător, cinstit, naiv – va raţiona că, într-adevăr, sinceritatea e calea cea mai bună pentru a provoca îndurarea. (E şi calea care impune eforturi reduse, nu mai are de născocit, ci numai de relatat.)

Eroare! Aşa e la oamenii cumsecade. La şmecheri e altfel, sinceritatea duce numai la catastrofe. Cel care a ales calea sincerităţii nu va mai cunoaşte pacea cât va fi închis (şi mai târziu la fel): e mereu chemat, mereu solicitat, mereu silit să vorbească, să-şi aducă aminte, să trădeze.

— Prostii: bine, vi s-au dat condamnări excesive, dar *ceva* tot trebuie să fi fost, ceva tot aţi făcut voi.

Ceva, da, nu însă esenţialul, nu singurul lucru despre

care e vorba.

E ca la ședințele sau spectacolele de prestidigitaţie. Ceva şi acolo e: e lumina, e jobenul, e iepurele, e prestidigitatorul în frac. Toate-s adevărate și frumoase: muzica, panglicele, glumele, reflectoarele. Un singur lucru nu-i adevărat: că iepurele iese din joben. Dar toate luminile, muzicile, glumele, salturile sunt menite să dea impresia că iepurele iese din joben. Pentru asta sunt prezenţi atâţia spectatori, pentru asta are loc toată mustăria: şi tocmai asta nu se petrece. Iepurele iese de oriunde, numai din joben nu.

La proces e la fel: totul se desfăşoară pentru a dovedi că acuzaţii sunt criminali, după cum dincolo toate-s puse în mişcare pentru a te convinge că iepurele iese din ţilindru.

Digitaţie rapidă. La Francezi: *leger-de-main*, mână ușoară. Totu-i iuţeală, ameţeală. Opt şi cu a brânzii nouă. Uite popa nu e popa. Înrudire cu dracul, mereu grăbit. Răstignirea s-a făcut și ea sub semnul repeziciunii: să nu ne apuce Sâmbăta! Să nu se vadă sforile! Iute. Daţi-i zor. Și apoi să uităm. Atât erau de grăbiţi încât au renunțat la o parte din plăcere; l-au pus pe Simon din Kirene să poarte crucea: scape blestematul de chin pe câteva clipe numai să meargă treaba mai repede.

— Kierkegaard despre rugăciune:

„Omul care trăieşte în vremelnicie îşi închipuie şi crede că la rugăciune esenţialul, scopul silinţei lui este că Dumnezeu aude ceea ce el îl roagă. Și totuși, în veşnicul înţeles al adevărului e tocmai pe dos: rugăciunea nu are temei în adevăr când Dumnezeu aude ceea ce e rugat să împlinească, ea are temei când *cel care se roagă* nu încetează de a se ruga până ce ajunge a fi *el însuși* cel care aude ce vrea Dumnezeu. Omul vremelniciei face risipă de vorbe şi în consecinţă devine exigent când se roagă; dar acela care se

roagă cu adevărat se mărgineşte să asculte”.

— Manole despre întemeierea republicii franceze:

În 1875 republica e votată cu melancolie, cu severitate. Mai toţi nu sunt decât „republicani resemnaţi”, nu fac decât să continue opera restauraţiei din 1815. Chiar şi când „republica conservatorilor” e înlocuită cu a republicanilor după neizbutita încercare de la 16 Mai, nu vine revoluţia. Mac-Mahon e silit să renunţe la ideea unui minister Rochebouët, cu funcţionari, militari şi tehnicieni, e nevoit să încredinţeze puterea republicanilor. Cine ajunge preşedinte al Consiliului? Dufaure, fostul demnitar al regelui Ludovic-Filip, fostul ministru al republicii conservatoare. Tot Dufaure, Dufaure *in aeternum*, zice Daniel Halévy. Republicanii din 1875 nu luau ca îndreptar visările unui poet. În 1848 Lamartine e șeful guvernului, după 1871 Victor Hugo e slăvit, dar e ţinut deoparte. I se vor face funeralii naţionale, va fi înmormântat la Pantheon, deocamdată în juru-i sunt numai admiratori, dar în viaţa politică a statului nu are nici un amestec. Din punct de vedere politic, Gambetta îi era cu totul ostil lui Hugo. Marele poet îşi închipuia, la întoarcerea lui dintr-un îndelungat exil, că va fi aclamat şi pus în fruntea statului. A fost într-adevăr primit cu entuziasm de gloate, dar guvernul provizoriu abia dacă l-a luat în seamă. Pentru Gambetta, Hugo era un bătrân utopist, un poet visător, un fanatic, un bărbos.

— Lecţia închisorii este o lecţie de realism. Instituţiile omeneşti, bolile omeneşti, caracterele omeneşti, sistemele politice ori sociale pot fi descifrate cel mai bine în momente de criză. Situaţia-limită pe care o reprezintă închisoarea ne ajută să vedem lucruri elementare, estompate de ritmul normal al scurgerii timpului. Închisoarea e un contact nemijlocit cu infrastructurile, lasă cu mult în urmă

marxismul şi psihanaliza, reputate drept căi ale pătrunderii în adâncuri şi adevăruri finale. Cât de *salonarde* par marxismul şi freudismul, de *politicoase*, de fluşturatice în raport cu seriozitatea închisorii: s-ar zice că-s decor de piesă de Marivaux, ori discuţie în *Preţioasele ridicole*, în *Femeile savante343*, în *Coana Chiriţa*!

Lecţia creştină a închisorii (pentru că, mai presus de orice, învăţătura lui Hristos este o doctrină strict realistă, conformă cu adevărurile cele mai brutale şi mai nemijlocite) o rezumă Kierkegaard:

„Încetul cu încetul, şi din ce în ce mai bine am observat că toţi cei pe care Dumnezeu i-a iubit cu adevărat, modelele etc. au trebuit să sufere cu toţii în lumea aceasta. Mai mult, că doctrina creştină e aşa: să fii iubit de Dumnezeu şi să iubeşti pe Dumnezeu înseamnă a suferi.

Creştinismul este un mesaj existenţial, care face din existenţă ceva mai paradoxal şi mai greu decât a fost vreodată înainte şi va mai putea fi vreodată în afara creştinismului.

Creştinismul există pentru că există o ură între Dumnezeu şi oameni. Să fii creştin înseamnă să fii chinuit în fel şi chip. Cel mai bun lucru este să fii în stare de a născoci nesfârşite moduri de a te chinui tu însuţi; dacă însă nu eşti destul de tare, poţi oricum nădăjdui că lui Dumnezeu *i se va face milă* de tine şi te *va ajuta* să ajungi la starea de suferinţă.

E lucru teribil clipa aceea în care Dumnezeu scoate instrumentele în vederea operaţiei pe care nici o putere omenească nu o poate aduce la săvârşire: să-i smulgă omului dorinţa de a trăi, să-l omoare pentru ca să poată trăi ca un mort. Menirea vieţii acesteia este de a te duce la cel mai înalt grad al scârbei de viaţă.

Dumnezeu este vrăjmaşul tău de moarte.

Iată încercarea: să devii creştin şi să stărui în a rămâne creştin: e o suferinţă căreia nici o altă durere omenească nu-i poate opune boldul şi frământările ei. Și totuşi, nu creştinismul e crud, nu Hristos e crud. Hristosul este în Sinea Sa blândeţe şi dragoste; cruzimea provine din faptul că în această lume trebuie creştinul să-şi petreacă viaţa şi în ea trebuie să-şi exprime condiţia sa de creştin deoarece Hristos *nu-i chiar atât de blând*, adică atât *de slab*, ca să-l scoată din ea".

Suferinţa, unii oameni sunt pregătiţi s-o accepte. Dar îi doare că n-o pot înţelege. Iată însă că tocmai neînţelegerea Kierkegaard o descoperă ca parte integrantă indispensabilă a unei suferinţe adevărate:

„Dacă există cumva o bucurie, şi o nespusă bucurie a creştinului, ea nu poate consta decât în a accepta (*iar nu a înţelege, pentru că înţelegerea ar desfiinţa într-un fel anume suferinţa*) să fie aşa.

Oamenii care nu se dăruiesc lui Dumnezeu au parte – înfricoşătoare ironie – de bucuria că Dumnezeu nu-i chinuieşte în viaţa aceasta. Nu, doar pentru cei pe care-i iubeşte şi care i se dăruiesc poate fi El numit, omeneşte vorbind, duşmanul lor de moarte, dar din dragoste".

Creştinismul: reţetă de fericire (în înţelesul cel mai american, mai practic) şi tortură de neîndurat. Simultan, deopotrivă. Numai că naşterea din apă şi duh preface – fără a o desfiinţa – şi suferinţa în fericire. Dacă Hristos n-ar fi înviat, raportul ar fi fost altul, invers. Dar a înviat. O ştim.

BUGHI MAMBO RAG

...Ştia, conu Alecu, ştia că are să se întoarcă mai curând sau mai târziu, încaltea... Dovadă că Brătianu ştia ce face e că Maria a fost mai înverşunată decât toţi, îşi cunoaşte bine

plodul. Alecu a vrut să ajungă la o împăcare fiindcă îşi cunoştea oamenii şi nu se îndoia că aveau să-l primească şi să-l aclame pe dezertor când se va înapoia, că dezertor a fost şi de două ori. La Odessa cu Zizi a fugit în plin război, părăsindu-şi şi postul de ofiţer344. Şi s-o ştiţi de la mine, e notoriu, a luat şperţ – şperţ – la un contract de furnituri militare încă de pe când era prinţ, că ce-a făcut când a fost rege nu mai e nevoie să spun… dar nenorociţii de Vaida şi de Tătărăscu…

1934

— Manole despre libertate şi morală:

Societatea e în stare să se opună unei măsuri tiranice sau imorale numai când e ea însăşi foarte morală. Cu atât mai mult o democraţie: ea nu se poate lipsi de morală – şi nici de regalitate. Cu cât se merge mai departe cu dreptul de vot, cu atât democraţii ar trebui să se sprijine pe cele mai rigide principii morale. (Da’ parcă n-a spus-o Montesquieu! La el cuvintele sunt: republică şi virtute.) Sufragiul e acum absolut: dacă deţinătorii lui nu sunt înfrânaţi de morală, vor putea face orice vor, vor putea proclama cele mai imorale măsuri pe cale de lege. Democraţii nu-şi dau seama ce fac atunci când, în numele libertăţii scrisului, cer drepturi depline pentru autorii imorali şi afirmă inexistenţa pornografiei.

Pentru a putea fi liberală se cere ca societatea să fie întâi supusă moralei. Cine nu vrea să înţeleagă această necesitate şi nici nu-i convine să o recunoască deschis, recurge la un subterfugiu şi afirmă – auzi, mă – că societatea are nevoie de „cultură adevărată şi adâncă?”. E o formulă care cântăreşte o mie de tone de greoaie ce e, iar înăuntru e goală. Trebuie să ai curajul de a spune lucrurilor pe nume:

nu ajunge cultura, mai e nevoie de morală. Ăsta-i cuvântul pe care-l evită cu toţii şi de care se tem: morala. Cultura singură nu ajunge: poţi să fii instruit şi totuşi brutal, simplist, nătâng şi elementar. Ceea ce cred democraţii că ajunge: aşa-zisul sentiment democratic e fireşte şi mai puţin suficient. Sentimentul democratic nu-i decât o părere politică, vine şi se duce, o iei şi o laşi după împrejurări şi potrivit cu interesele tale. Dar morala e temelia culturii şi vieţii politice a societăţii. Cultură „adevărată”, „adâncă”, ştiinţă „înaintată”, spirit democratic „puternic” sau „înalt”: vorbe goale, mă. Câtă vreme ţine de ele, libertatea dansează pe o sârmă subţire, e o ladă cu indicaţia „atenţie! fragil” încăpută pe mâini de hamal ameţit. O consolidează morala, numai ea. Ascultă, morala e izvorul libertăţii, morala e condiţia libertăţii, morala e pavăza libertăţii.

Bucureşti, 1931

„Dumnezeu să ne binecuvânteze pe toţi şi pe toate.”Dickens, *Colind de Crăciun*, în proză Casa – parter şi etaj în stil olandez – unde locuiesc văduva doamnă Iosif, cele trei fiice ale ei, o bunică senzaţional de bătrână, încă o nepoată, o bucătăreasă şi două jupânese, e pe strada Justiţiei; îşi mai au domiciliul acolo patrusprezece pisici adulte şi nouă câini şoricari. Dintre pisicile adulte, de vârste diferite, sunt mereu gravide vreo câteva, iar prin colţuri se află coşuri cu noi prăsile: pui care abia au făcut ochi, vietăţi cu aspect de şoareci şi mâţişoare pufoase şi jucăuşe. Şoricarii se înmulţesc şi ei, cu mai puţină intensitate, dar constant. Între aceste două specii şi între toate aceste animale se creează complicate relaţii de rudenie, care l-ar ului (1966) pe Claude Lévi-Strauss, răsturnându-i structurile

endogamice. Pe scara interioară a casei – destul de prost luminată (clădirea întreagă-i cam părăginită) – este primejdios să circuli, furnicându-ţi între picioare tot felul de făpturi în diverse stadii ale creşterii. În sufragerie, la orele de masă, se adună în cercuri concentrice toate animalele.

Locuitoarele umane ale casei adoră câinii şi pisicile, le acordă cea mai devotată grijă şi le sunt roabe.

E ca într-o piesă de Noel Coward şi ca într-un roman de Dickens.

Se simte că asupra casei acesteia duhul lui Dumnezeu se lasă adeseori.

La Dickens mai ales îl poartă gândul pe musafir. Care-i esenţa operei lui Dickens? De ce este atât de mare acest romancier la prima vedere simplu povestitor al unor melodrame? Secretul este că în opera lui nici răii nu sunt chiar răi. Mai mult o fac pe răii, aşa li s-a scris rolul.

Dickens este Origen al lumii moderne. Desprindem uşor în opera lui pe un adept al apocatastazei origeniste. Cititorul pricepe că, la Dickens, toţi până la urmă se mântuie, pentru că toţi în prealabil se vor pocăi. Totul se va termina cu bine. Răul şi Răii n-au fost decât aparenţe trecătoare.

Apocatastaza – secretul operei lui Dickens şi al imensului ei surprinzător succes – este ne-ortodoxă. Biserica a osândit-o de mult. Din pricina ei n-a fost trecut Origen în rândurile sfinţilor. Dar continuă să rămână o dulce iluzie a sufletului nostru.

Biserica discută dacă avem ori nu dreptul de a ne ruga pentru sufletele din iad. Dar Lebedev (în *Idiotul*) se roagă pentru doamna du Barry345. Preotul din *Le journal d'un curé de campagne346* de Bernanos se roagă pentru Martin Luther. Bernanos, el, se ruga pentru Iuda. Sf. Dominic pentru osândiţii din iad. Iar Sf. Ioan Scăraru se roagă pentru însuşi

Satana.

Gentilul abate Mugnier fusese întrebat dacă într-adevăr crede în iad. Abatele: cred, fireşte, de vreme ce aşa ne învaţă sfânta noastră Maică, Biserica. Dar mai şi cred că nu e nimeni într-însul.

1935

— Manole despre morală şi libertate:

Fundamentul drepturilor naturale e în educaţia pe care o primesc oamenii, în mentalitatea lor: ţine de ceea ce cred, de faptul că au sau nu o credinţă în vreo regulă, de părerea pe care şi-o fac – în sensul cel mai simplu – despre cinste şi corectitudine. Nu e nevoie să ştie multe lucruri, e neapărată nevoie să fie convinşi de valoarea unui singur cuvânt, un adjectiv: cumsecade.

Teoreticienii democraţiei privesc prea sus: cred că distrugând religia, morala, onoarea, proprietatea, respectul şi distincţia vor obţine totul.

Când eu le spun acestor atât de progresiste personaje că vor pierde totul, sunt luat în batjocură. Ce legătură, spun personajele, poate să fie între viaţa de familie şi libertatea politică, între morală şi puterile statului, între educaţie şi drepturi? Să ştii că greşesc rău de tot, dumnealor. Dreptul e o disciplină autonomă, dar nu poate funcţiona decât într-o societate morală. Prévost-Paradol şi Victor de Broglie credeau că dând masei sufragiul universal o satisfaci, o împiedici de a mai cere altceva pentru că – ziceau ei – ce altceva ar mai putea cere? Nu puteau bănui că în curând masa va cere mai mult, va întrebuinţa drepturile ei politice în scop nepolitic, va cere unele reforme sociale, apoi Reforma socială, apoi revoluţii morale şi în sfârşit catastrofe

mintale, totul.

Mă, poate că e întristător, dar aşa e: ne aşteptam să nimerim undeva departe, suntem readuşi pe cale circulară la instituţiile şi ideile cele mai de toate zilele. La familie, la educaţie, la cinste, la moralitate am ajuns! Da, mă, aici e miezul. Dacă spui că legile trebuie să fie conforme cu idealul de justiţie al grupului social, nu ajunge; grupul poate să aibă un fals ideal de justiţie. Dacă spui că votul universal va rezolva totul, minţi; pentru că votul universal poate introduce sau aproba tirania. Dacă aştepţi ajutorul de la cultura ştiinţifică eşti naiv, ştiinţa nu se sinchiseşte de drepturile individuale. Alta e baza drepturilor omeneşti fundamentale şi naturale: e imaginea înduioşătoare şi înălţătoare, sfântă şi gravă a omului cumsecade. Credinţa în coexistenţa libertăţii cu surparea principiilor e o glumă sau o inconştienţă. S-o creadă ăi din Sărindar. Libertatea e bun de preţ şi e rară: popoarele care din când în când, în cursul istoriei, se bucură de libertate au noroc. Ştii parcă ce spune La Rochefoucauld: trebuie virtuţi mai mari şi tărie mai multă pentru a şti să duci o viaţă fericită decât pentru a îndura nenorocirea.

— Dezbaterile pentru Constituţia din 1923. Episcopul Vartolomeu al Râmnicului şi Noului Severin: cer ca în articolul 5 despre drepturile Românilor să se prevadă că legea doar consfinţeşte drepturile naturale ale omului.

— Nu folosesc un stil exagerat şi hulitor când afirm sus şi tare ce reţetă americană de fericire şi ce carte de-a lui Dale Carnegie la puterea *n* este creştinismul. Căci iată cum scrie *Isaia* (55,12):

„Şi voi cu veselie veţi ieşi şi în pace veţi fi călăuziţi: munţii şi dealurile vor izbucni în strigăte de veselie înaintea voastră şi toţi copacii câmpului vor bate din palme!”.

(Şi David – în II *Regi* 6 – care joacă şi sare înaintea chivotului şi se dezgoleşte înjosindu-se în ochii snobilor şi răspunzându-le: Binecuvântat este Domnul, cânta-voi şi voi juca înaintea Domnului şi mă voi înjosi şi voi fi încă şi mai mic în ochii voştri, sau în *Ps*. 95: Să se veselească cerurile şi să se bucure pământul, clătească-se marea şi toate cele ce sunt întru ea; să se bucure câmpiile… toţi copacii pădurii… Şi 97,8: Râurile vor bate din palme…)

— Noi vorbim de blândeţea lui Iisus – arătând că a mers la moarte ca mielul la junghiere, că a tăcut ca oaia când e tunsă – şi enumerăm smerenia, bunătatea, ascultarea. Dar de o altă însuşire a Sa – pe care trebuie să fi avut-o de vreme ce a primit să moară de moartea înfiorătoare de pe cruce – nu pomenim. Însuşirea aceea este curajul.

— Ştim oare ce suntem? Ce proclamăm cu emfază ori bună-credinţă (ori amândouă) că avem în cuget? Poate cineva să afirme că e sau nu creştin?

Pilda lui Iulian Apostatul ar trebui să ne pună pe gânduri. Citirea tratatelor consacrate epocii şi a monografiilor (Bidez, Allard…) arată că figura împăratului socotit drept cel mai aprig vrăjmaş al creştinismului este incomparabil mai complexă decât pare, iar un studiu mai atent ni-l revelează ca pe un creştin fără voie.

„Ai învins Galileene!” ar fi putut spune mult înainte de a fi rănit mortal pe câmpul de luptă cu Perşii. Acest admirator al Vechii Rome şi închinător al vechilor zei, care vorbea destul de prost latineşte, scria în elină şi n-a fost în toată viaţa lui la Roma, era un intelectual cu mâinile veşnic pătate de cerneală, cu barba neîngrijită (ca şi Părinţii deşertului), mic de stat, slăbit de posturi şi asceză. Moralist fără prihană şi om fără scăderi, luase atitudine împotriva filosofilor atei din şcoala cinică, mitologia o admitea numai

ca alegorie şi pentru valoarea ei simbolică. Credea în providenţă, în nemurirea sufletului, în necesitatea mântuirii, în nimicnicia materiei, în viaţa de apoi (cu pedepse şi răsplăţi), în eficacitatea rugăciunii, în castitate și virtuţi.

Acest creştin fără voie a dorit să reorganizeze politeismul după tiparele cele mai creştine şi călăuzindu-se întocmai după modelul bisericii noi. În planurile lui de reformă, biserica politeistă avea să fie şi ea unitară, ierarhizată (având în frunte un pontifex-maximus, împăratul-teocrat), împărţită pe circumscripţii teritoriale (ca diocezele); în templele reconstruite și renovate aveau să aibe loc slujbe imitate după cele creştine (coruri, predici); preoţii politeişti trebuiau să devină pilde vii de viaţă morală, încetând de a mai fi simpli oficianţi ai unor sacrificii. Homer devenea o carte sfântă, ca şi *Biblia*; miturile urmau să fie interpretate poetic, un misionarism politeist era menit să ia locul celui creştin. Figura noului preot păgân era concepută după a rivalului: nu mai e un civil care slujeşte ocazional, ci un preot de profesie curat şi pios, exemplar.

În acest păgânism (ori politeism, cum îi plăcea să spună) Iulian introducea noţiunile specific creştine de milă și caritate şi instituţiile proprii creştinismului: ajutorarea săracilor, spitalele, asociaţiile în scop de binefacere. Iulian este omul moralizării politeismului, al unui Olimp purificat unde Venus este zeiţa matrimoniilor şi Bachus tatăl bucuriilor cinstite.

Iulian reneagă şi refuză o religie pe care de fapt o admiră și o doreşte, pe care o imită pas cu pas.

(Adversarii, mai totdeauna, seamănă între ei.)

Cinstit, curajos, muncitor, patriot, sincer, „absolut ireproşabil” ca împărat şi om, s-a priceput totuși – cu iscusinţă de intelectual şi sânge rece de teoretician – să

persecute cu neostenită subtilitate şi să născocească unele din cele mai perfecţionate metode de împilare cu mănuşi din câte aveau să fie vreodată. N-a învins pentru că ceea ce voia să facă el nu era decât ceea ce se făcuse şi se făcea în faţa ochilor lui uluiţi: Iulian era un creştin fără Hristos, fiinţă încadrată în teratologie; iar monştrii, în general, nu au o viaţă lungă.

Mai rezultă ceva – enigmatic şi scandalos pentru raţionalişti: că toate virtuţile şi instituţiile creştine sunt lipsite de valoare dacă nu se întemeiază pe dragostea de Hristos. *El* e Adevărul, nu morala predicată sau instituţiile întemeiate sau calităţile practicate în spiritul unor doctrine oricât de apropiate de învăţătura lui. Nu există creştinism fără de Hristos – că dacă ar exista, mulţi evrei, politeişti, masoni şi puzderie de oameni cu moravuri curate ar fi de mult creştini.

— Lumea ştie că Henric al IV-lea și-a abjurat protestantismul pentru a putea să intre în Paris și să devină regele Franţei: „Parisul face, zău, cât o liturghie”. Dar ce se ştie mai puţin este cum a evoluat ulterior regele, cum din catolic de convenienţă a devenit catolic convins. Cardinalul Du Perron a putut constata evoluţia marelui suveran care, acum conștient de superioritatea catolicismului, a menţinut edictul prin care stabilise libertatea religioasă.

— Exigenţii.

Pe Sainte-Beuve critic nu pun mare preţ; poeţii lui preferaţi sunt Lebrun și Calemard de La Fayette. Cu privire la Stendhal, Balzac şi Baudelaire a scris cu foarte mari rezerve şi ironii. Dar a fost un istoric de seamă şi pătrunzător.

Oricum, la un moment dat cred că ajunge pe culmi: ia apărarea doamnei Roland, acuzată de teatralism pentru că înainte de a se urca pe eșafod a exclamat uitându-se la

statuia Libertății: Câte crime se comit în numele tău![347]

Teatralism? zice Sainte-Beuve. Desigur, pentru că executările în timpul revoluţiei franceze aveau un caracter teatral. Osândiții erau duși în căruțe de la temniță la locul unde se înălța ghilotina; transportul se efectua ziua-n amiaza mare și celor sortiți morții le era îngăduit să ia atitudine, să-și arate curajul (ori teama – ca biata doamnă du Barry, ca bietul Camille Desmoulins[348]), să vorbească. Decapitarea avea loc într-o piață publică, mulțimea spectatorilor se înghesuia pe bănci așezate amfiteatral.

Acuzația adusă unei femei curajoase îl scoate din sărite pe Sainte-Beuve care – cuprins de o sfântă și nobilă indignare și (vorba lui Racine) de o mânie legitimă – se adresează criticilor exigenți: lăsați, domnilor, data următoare are să se poarte mai bine!

Exigenții stau cu ochii ațintiți asupra drepților și oamenilor de ispravă, pândindu-le necruțători cea mai mică abatere. Canaliilor sunt gata să le treacă orice cu vederea, să le găsească neîncetat scuze.

Gherla, 1963

Conversație cu colonelul Traugott Br.[349] Formula lui Nietzsche – *Jenseits von Gut und Böse*[350] – nu este, îi spun, decât repetarea unui adevăr creștin de mult știut, asupra căruia a stăruit cu deosebită pricepere Meister Eckhart în secolul al XIV-lea. Dumnezeu e dincolo de toate celelalte noțiuni ale relativității noastre.

Meister Eckhart speria călugărițele din Colonia – și-și scandaliza superiorii – începându-și predicile cu fraze ca: Dumnezeu nu e bun, Dumnezeu nu e drept, Dumnezeu nu e necuprins, Dumnezeu nu e puternic. Urma o pauză de

consternare, iar după aceea fraza era reluată: aşa cum nu e nici rău, nici nedrept, nici mic, nici slab; Dumnezeu stă dincolo de aceste subîmpărţiri. (Prosper Merimée în *Cronica domniei lui Carol al IX-lea* a imaginat o situaţie asemănătoare, dar în stil glumeţ: pariul pe care-l câştigă un predicator exclamând pe ton de injurie la începutul cuvântării sale: „sângele şi moartea Hristosului!”.)

Formula nietzscheană a fost interpretată în sensul că ne este permis să fim răi. Înseamnă că n-a fost măcar citită cu atenţie. E o invitaţie la starea unde nu mai există nici binele, nici răul, după cum în acea „regiune” nu mai pot fi concepute în nici un chip bipolarităţile, dualităţile, contradicţiile.

Acolo unde nu există (*încă* nu există ori nu mai există) ştiinţa binelui şi răului, stăpâneşte bunătatea pură a lui Dumnezeu şi a primelor zile ale creaţiunii.

Cât de greşit este să poţi crede că dincolo de bine şi rău ar fi permanentizarea şi definitivarea unuia din cei doi termeni. Pe tărâmul acela binele e unul şi e absolut. Acolo ajung cei doi eroi ai *Cavalerului Ordinului Santiago*, tatăl şi fiica, în piesa lui Montherlant, contopindu-se în *Unul.*

Cum mi-aş închipui, exprimată în termeni lumeşti, o asemenea stare? Prin muzica lui Mozart, care şi ea nu e nici tragică, nici veselă, ci graţioasă şi euforică, *nedespărţită, neştiutoare.* Şi în orice caz nu prin rămânerea printre răbufnirile dublului teren predilect al răutăţii: mahalagismul şi zavistia.

1969

Kisiakov, personajul unui roman de Henri Troyat, duce până la capăt raţionamentul ereticului Marcion (Dumnezeul

din *Vechiul Testament*, Tatăl, este de fapt zeul răului).

Fantasmă de manicheism absolut: răul, ca și binele, este de esenţă divină. Vrând să alunge răul din creaţiune, Hristosul l-a trădat pe Dumnezeu care, furios, s-a bucurat de răstignire, de umilinţele și de suferinţele lui Iisus.

Dumnezeu, creatorul lumii aşa cum este ea, nu-i totuna cu blândul prooroc voitor de o lume din care să dispară tot vicleşugul. Tatăl a tăcut și n-a intervenit pentru că îl ura pe crucificat, lăsându-l să moară în chinuri.

Într-atâta ni se pare nouă oamenilor de bizară ideea iertării încât Zola în romanul său *Madeleine Férat* susţine că Hristos poate ierta, dar Dumnezeu Tatăl nu; și că până la urmă tot suntem aspru pedepsiţi pentru ceea ce am făcut, măcar de ne-am căit. La Tatăl nu ţine căinţa!

(Marele umanist, umanitar și progresist Zola!)

Jilava, Gherla, Aiud

„Teologia exprimă starea noastră mai bine decât zoologia."*Emil Cioran* Două nume stârnesc interesul tuturor celulelor prin care trec. Sunt în măsură să dau informaţii despre Teilhard de Chardin şi Eugen Ionescu, ale căror opere le-am citit în întregime datorită lui Dinu Nc.

Cu privire la Eugen Ionescu reacţiile sunt două: simpatie și curiozitate la tineret și aversiune indignată la oamenii în vârstă. Costache Bursan, care-mi arată multă afecţiune, după ce-i povestesc una din piesele citite, se răsteşte la mine supărat foc. Mă face cu ou și cu oţet. Degeaba îi arăt că nu sunt (vai!) autorul piesei, ci numai povestitorul, degeaba invoc afişul din hanurile farwestului: „Nu trageţi în pianist", conu Costache rămâne îmbufnat timp de trei zile, iar după ce se împacă mă roagă „să nu mai

colportez asemenea orori”.

(Păţesc şi mai rău cu părintele M. când rezum într-o seară caldă, la Jilava, *Brave New World351* de Huxley. A durat până ce l-am putut convinge că nu sunt partizan al zămislirii în eprubetă a copiilor. Părintele M. e un om bun şi înţelegător; mai târziu, surâzând, mi-a spus că-i pare rău; dar cu profesorul Petrescu, un fost cuzist, am avut de furcă din pricina *Fermei animalelor* a lui George Orwell în care, zor nevoie, ţinea să vadă opera masonilor!)

Virgil Blt., Mihai F.352, I. Bod.353, Gh. de la Ţară354 şi o mulţime de alţi tineri mă ascultă cu atâta atenţie şi bună dispoziţie când îl prezint pe Eugen Ionescu încât îmi dau şi mai bine seama de valoarea autorului şi de puterea lui de a exprima spiritul epocii noastre.

Povestesc din Ionescu: *Cântăreaţa cheală*, *Jacques ori supunerea*, *Scaunele*, *Lecţia*, *Amadeu ori cum să te descotoroseşti de belea*, *Victimele datoriei*, *Rinocerii* (pe care-i citisem câteva zile înainte de arestare).

În convorbirea dintre soţii Martin în *Cântăreaţa cheală* („Ce coincidenţă, ce coincidenţă...”) desprind o foarte savantă construcţie, mi se pare incontestabilă analogia cu o fugă de Bach. Un foarte bun specialist în muzică îmi dă dreptate. După cum e firesc, stărui asupra *Victimelor datoriei*, care este istorisirea unei anchete. Tinerii ascultă fermecaţi, ba şi ceilalţi sunt prinşi. De multe ori, între zidurile vechi ale Jilavei, Aiudului şi Gherlei, un eterogen şi neaşteptat public în zeghe aplaudă piesa aceasta a lui Ionescu mai abitir – probabil – decât publicul (în haină de seară??) de la teatrul *La Huchette.* De aceeaşi atenţie se bucură *Huis clos* de Sartre şi *Procesul* lui Kafka, ambele pline de putere profetică şi făcute parcă anume spre a fi povestite în locuri ca acela în care ne aflăm. Pe Kafka şi Sartre îi

ascultă cu interes şi bătrânii. (Conu Costache nu mai spune că sunt „prostii şi sfruntate porcării”.) Dreptatea cere să spun că şi dintre adulţi unii se arată receptivi faţă de Eugen Ionescu. (Avocatul D. Vgl., bunăoară, caracter dificil, om ciufulit, ascultător pretenţios, de îndată se înclină fără rezerve. E şi mare wagnerian şi nietzscheist.)

Reacţiile faţă de Teilhard de Chardin sunt mai nuanţate, vârsta nu mai e un criteriu despărţitor. Preoţii catolici sunt discreţi, ortodocşii nu-l resping. O dată mai mult se manifestă atitudinea degajată a ortodoxiei în raport cu ştiinţa: o lasă să-şi vadă de ale ei. (Desprind aici şi niţică înţeleaptă desconsiderare: ce importanţă au descoperirile lumeşti! Pe când la catolici se vădeşte o îngrijorare legată de rolul imens pe care-l joacă materialitatea, politica în catolicism – justificată şi ea: de vreme ce Dumnezeu a creat lumea şi a lăsat-o să-şi chivernisească treburile, cine să se ocupe de ele de nu oamenii şi în special cei mai calificaţi dintre ei?)

Din discuţiile purtate reţin câteva puncte:

a) trecerea, prin evoluţie, de la simplu la complex pare a fi o realitate incontestabilă. E vorba de o evoluţie cronologică, nu cauzală. Ideea de bază a lui Teilhard – că evoluţia în timp e certă dar că între specii nu există relaţii descendente – poate fi exemplificată foarte bine astfel: lucrurile se petrec – pare-se – ca într-o vitrină unde o mână nevăzută înlocuieşte în fiecare anotimp obiectele expuse. Înlocuirea – toamna – a sandalelor cu galoşi nu înseamnă că din sandale coboară galoşii; şi tot astfel şoşonii – iarna – nu s-au realizat prin lentă evoluţie din galoşi; b) „cazul” Teilhard arată că iezuiţii au rămas în fruntea ramurei inovatoare şi îndrăzneţe a catolicismului şi că tot sunt foarte atraşi de ştiinţă (*c’est leur péché mignon355*); c) din partea autorului,

o extraordinară modestie omenească: admiterea ipotezei că în drumul spre punctul omega rolul speciei noastre s-ar putea să nu fie decât realizarea unui nou strat geologic; (Dar atunci nu înseamnă că jertfa de pe cruce a fost zadarnică? Să nu fie!)

d) *metacreștinismul* de care-i place lui Teilhard să pomenească nu-i cumva o supărătoare concesie făcută limbajului la zi, un *aggiornamento* sosit pe aripile modei ca să dea satisfacţie tuturora şi să ne fericească prin întrebuinţarea de termeni cât mai ştiinţifico-grandioşi?

Creştinismul metamorfozează omul. Ce-ar putea fi *dincolo* de creştinism? Valéry se întreba şi el dacă există altceva mai bun decât lumina. După teoria expansiunii universului ar exista viteze superioare celei a luminii. Or fi şi tahioni? Dar nu văd în metacreştinism altceva decât vechiul creştinism înţeles mai temeinic, însuşit mai deplin. Altfel, sunt dispus să spun şi eu ca puritanii americani din sud: *It's good enough for me*356.

1962

Un lucru-mi pare cert, că lumea oamenilor simpli este o lume complicată, iar lumea oamenilor complicaţi este o lume simplă.

Acum un veac, Bagehot357 deosebea în regimul constituţional englez două părţi: una strict practică şi utilitară: cabinetul; şi alta ceremonială, solemnă, bună pentru mase: parlamentul plus Coroana, cu pompele și tradițiile lor (colorate și strălucitoare).

Cu cât sunt oamenii mai sofisticaţi cu atât dau mai puţină însemnătate formelor; pe când oamenii simpli abia se adună laolaltă că şi alcătuiesc regulamente straşnice.

Apoi sunt şi din cale-afară de „serioşi”, adică izvoditori de tiranie. „Mandarinii”[358] sunt mai uşuratici, adică mai toleranţi. Nu degeaba s-a putut spune la moartea lui Sacha Guitry: Sacha, ne-ai învăţat că şi uşurătatea poate fi o virtute.

A! cât de regulamentari, de exigenţi, de idolatri ai tipicului şi formei sunt oamenii simpli din celule.

— Bunul sălbatic şi simplitatea omului primitiv sunt basme, romane, *fiction.*

Sălbaticii sunt teribil de complicaţi şi meticuloşi: sociologia, etnografia şi antropologia o dovedesc. La ei totul stă sub semnul tabuurilor – sunt sute, mii de tabuuri – şi al stringenţei sistemelor de reglementare minuţioasă. Întotdeauna forma are prioritate asupra fondului.

Faţă de a triburilor primitive, viaţa omului modern e de o simplicitate cristalină şi de o libertate absolută.

— Seriozitate. Bună-credinţă. Iată dubla impresie pe care o face relatarea Sfântului apostol Pavel cu privire la răpirea lui în rai în timpul vedeniei de pe drumul Damascului. Pavel nu poate da nici un fel de amănunt; ce a văzut şi auzit nu se poate spune în cuvinte.

Rudolf Steiner, în schimb, descrie meticulos universul care i-a fost arătat în cursul călătoriei sale suprafireşti. Detaliile lui Steiner le evocă pe ale unui inventar sau ale unei cărţi de geografie.

Teosofii şi spiritiştii suferă de aceeaşi slăbiciune; taxonomia lor e prea meticuloasă: dau cifrele cele mai exacte pentru durata perioadei dintre două încarnări, pentru nivelurile spirituale, pentru numărul spiritelor din fiecare categorie…

Deosebirea mi se pare hotărâtoare. Se simte autenticitatea vedeniei Sfântului Pavel, la ceilalţi imposibilitatea de a rezista ispitei cifrelor şi sistematizării.

Cifrele acestea atât de precise ale antroposofilor şi teosofilor ating o dublă coardă sensibilă a maselor: rigurozitatea numerică şi nevoia de senzaţional (sperie-mă!).

Nebunia *Evangheliei* e o nebunie calmă şi modestă. Creştinismul recunoaşte existenţa unor taine şi nu se străduieşte să le rezolve cu cifre a căror valabilitate nu poate stârni unei minţi câtuşi de puţin raţionale decât nevoia să ordone muşchilor motori schiţarea unui zâmbet.

— Cifrele şi amănuntele teosofilor şi antroposofilor – contrastând cu discreţia Sf. Pavel – dovedesc o naivitate dezarmantă, dacă nu şi o lipsă de simţ critic.

Mania sectanţilor de a fixa anul armagedonului, data sfârşitului lumii etc. contravine textului categoric în care Domnul exclude aflarea unei date precise. Există o pornire de a cuceri oamenii spăimântându-i şi totodată măgulindu-i prin vestirea unor evenimente catastrofale şi grandioase la care li se făgăduieşte că vor participa. Inconştientă abilitate? Mondanitate? Fantezie?

Posibilitatea de a cunoaşte data precisă a sfârşitului ar veni în contradicţie cu principiile de bază ale lumii care sunt: incertitudinea, libertatea credinţei, retragerea lui Dumnezeu în taine inaccesibile probelor categorice.

Bucureşti, 1969

Oricât mi-aş propune să tac şi să nu-l supăr pe extraordinarul dr. Al-G., nu se poate să ne vedem fără a discuta (eu încep) despre meritele respective ale creştinismului şi budismului.

Îi citez o frază din *Catehismul episcopilor catolici olandezi*: „Mântuitorul n-a scăpat de suferinţă datorită unei asceze. A străbătut-o în toată adâncimea ei”.

Divinul dulgher a pus şi el umărul, *il a mis la main à la pâte*[359], nu s-a uitat, de sub un copac, oftând şi acoperindu-şi faţa.

Povestea cu Sf. Cassian Romanul şi Sf. Nicolae s-ar potrivi de minune pentru a exprima deosebirea dintre creştinism şi budism. Sf. Nicolae care-şi suflecă şi-şi murdăreşte hlamida lăsându-l pe Dumnezeu să aştepte pentru ca să-l ajute pe un ţăran să-şi scoată căruţa din glod în vreme ce Sf. Cassian îşi păstrează hlamida imaculată şi se grăbeşte spre a se înfăţişa cu vrednicie lui Dumnezeu (care-i va da cu delicateţă peste nas şi-l va lăuda pe întârziatul şi noroitul Nicolae) simbolizează însuşi creştinismul: religia care *ia parte* la tragedia omului şi la necazurile lumii. (Nu numai la tragedii, ci şi la belele, la scârbe.)

— Atâţia cărora le vine greu să creadă în Hristos, dar sunt gata să ia drept bun tot ce au spus Helena Petrovna Blavatsky, Mrs. Annie Besant, Helen White, Krishnamurti, colonelul Olcott… Şi încă… sunt atâţia pseudo-yoghini în Occident… atâţia prooroci în India…

Tusea, nuvela lui Hugh Walpole: naivitatea îndărătnică a milenismului e prinsă subtil. Walpole: toate calculele acestea sunt făcute de oameni care interpretează pe Ezechil, pe Daniil şi *Apocalipsa* fără a şti ebraica ori aramaica şi fără să aibă elementare cunoştinţe de cosmografie. (Un istoric ca Jerôme Carcopino dovedeşte în cartea sa despre Iuliu Cezar cât de complexe elemente sunt necesare pentru computul unei date calendaristice aparţinând *trecutului* îndepărtat.)

Cernica, 1970

Părintele stareţ Roman: creştinismul e riscul absolut, iar viaţa de călugăr e riscul dus la paroxism. Nu ţi se oferă

nici o certitudine. Nimic. Numai primejdii, numai riscuri. Nici certitudinea că vei muri măcar acolo, la mănăstire. Că vei rezista. Că vei avea ce mânca. Şi nici, mai ales, că ai făcut bine călugărindu-te. Şi nici – culmea – că ai ales calea mântuirii. S-ar putea ca după atâtea nevoinţe şi mizerii să nu te mântuieşti, să arzi ca orice păcătos care s-a lăfăit în bucurii, belşuguri şi confort, şi s-a hrănit cu multe desfătări alese, ori spre deosebire de cutare om cuminte care şi-a dus viaţa pe cât s-a priceput fără a visa semeaţa desăvârşire.

Numai şi numai incertitudini. Dai totul, nu primeşti nimic. Şi rămâi absolut singur, şi nici de tine nu poţi fi sigur, mai puţin ca de ceilalţi. Vei putea oare răbda fără a cârti?

Creştinismul, călugăria: iată saltul (şi dincolo, vorba lui Lytton Strachey despre cardinalul Manning, nu e o saltea), iată cuptorul aprins (în care să te arunci), iată podul care se surpă în urma ta, iată flota căreia îi dai foc, aventura. Cecul e fără garanţie şi semnătură, mergi cu el la bancă şi nu ştii dacă va fi onorat. Mănăstirea (ori credinţa, nu-i mai brează) nu oferă nimic şi ia totul şi te aşteaptă, rece, la cotitură.

(Mănăstirea, aşadar, pare a fi întru totul conformă idealurilor lui Georges Bataille şi teoriei acestuia despre dezinteresare şi jertfă – din care îşi face temeiurile viziunii despre lume şi viaţă. Şi faza supremă a mult admiratului *pot-latch*, instituţie a Pieilor Roşii. Numai că pot-latchul călugărilor este total şi întrece pe al căpeteniilor indiene, care nu-i serios şi e fariseic pentru că urmăreşte fala şi vaza: care dă mai mult? care-i cel mai dezinteresat?)

— Cele şase elemente din domeniul cărora îşi iau termenii şi-şi aleg imaginile parabolele din *Evanglielie*: ogorul, via, năvodul, gospodăria, turma, cireada.

Lecţie de simplicitate şi realism. Şi de morală foarte clară. Familia. Munca. Sinceritatea. Ascultarea.

Unde-s toate subtilităţile şi raţionamentele noastre, firul nostru tăiat în patru? Şi toate cocoloşelile şi răsfăţurile noastre?

Peste peisajele din *Evanghelii* suflă un vânt aspru şi curat. Nimic bizar. Nimic în plus. Oamenii plâng când le mor copiii, doresc să se tămăduiască dacă sunt bolnavi, se veselesc la nunţi, fac ospeţe, trudesc pentru a-şi câştiga pâinea.

Înfrânare. Severitate. Şi echilibru; echilibrul, marele secret dezvăluit de *Psalmul* 120: „Ziua soarele nu te va păli şi noaptea luna nu te va vrăji". Nici chemarea lunii, tulbure, opalescentă, nici topirea în văpaia demonului de la amiază. Doar cafeniul dur al solului, iar în răcoarea scurtă a serii după împlinirea zilei de muncă – albastrul domol al cerului.

Gherla, camera 44

Noaptea, mergând spre tinetă, se întâmplă să-l văd pe firavul părinte Traian Pop în capul oaselor, pe saltea; nu doarme, se roagă; din ochii pe jumătate închişi i se preling lacrimi: faţa îi este luminată extatic.

Priveliştea aceasta îmi despică inima-n două şi dacă în clipa aceea mi s-ar cere să-mi dau viaţa mi-aş da-o fără a sta pe gânduri. M-aş arunca pe fereastră în curte. Dar fereastra are gratii, e bătută în scânduri şi eu nu-s decât un sentimental impresionabil, totul la mine se petrece pe planul emotivităţii, care-i superficialitate. În sfârşit.

Cu părintele Traian Pop stau de vorbă despre păcatul cu gândul. E un punct teribil de îngrijorător şi de însemnat pentru mine. Mântuitorul a vorbit cum nu se poate mai limpede: „Aţi auzit că s-a zis celor de demult: să nu săvârşiţi adulter. Eu însă vă spun vouă: că oricine se uită la femeie,

poftind-o, a şi săvârşit adulter cu ea în inima lui”.

Se pare că trebuie să ne silim a înţelege. Nu-i „chiar aşa”. Mi se explică de ce:

Mai întâi simpla ispită nu-i totuna cu păcatul. Ispita nu devine „păcat cu gândul” decât dacă o reţii, dacă o „prelucrezi” în cuget, punând în funcţiune viziunea extraretiniană, simţul paroptic. (Pilda cu păsările care zboară deasupra casei. Ispita nu devine păcat cu gândul când păsările trec în zbor, numai când coboară și se așază.)

Apoi, nu încape îndoială că păcatul cu gândul e un păcat și păcatul cu fapta e alt păcat. Două. Așadar făptuirea primului nu implică pe a celuilalt. Cine păcătuieşte cu gândul n-are nevoie să-şi ia pe cap încă un al doilea debit. Mai bine împovărat cu unul decât cu două.

Teologii occidentali n-au judecat pur logic, au supus logica unei constante confruntări cu lecţiile realului. Au dat dovadă de „un robust simţ” arătând că totuși există o deosebire între cele două situaţii. Altfel nu s-ar mai face distincţie între *înfrânare* şi *desfrânare*, n-ar mai fi nevoie de două cuvinte. Înfrânatul se poate să fie necurat în cuget, dar nu trece la fapte. Teologii occidentali au evidenţiat că a voi să ucizi pe cineva nu e totuna cu a-l ucide. Cine-şi propune să dea de pomană nu e aidoma celui care efectiv dă. (N-are martor.)

Raţionamentul: „de vreme ce păcatul cu gândul e păcat, n-are nici un rost să mă înfrânez de la faptă” e o ispită diavolească. (Şi cu cât e raţionamentul mai impecabil cu atât e mai drăcesc pentru că vine pe calea preferată de cel în miezul împărăţiei căruia Dante a văzut gheaţa: pe calea logicei.) Batjocoreşte pe Domnul interpretându-i cuvintele literal împotriva sfatului expres de a pune spiritul deasupra literei și de a nu răstălmăci un verset anume scoţându-l din

întregul context al *Scripturii.* Atribuie divinității intenția de a ne supune unor ispite cărora nu se poate rezista.

Se urmărește a ni se pune în cârcă un al doilea păcat, ca și cum n-ar fi de ajuns unul.

Ispită totalitară: *aut Caesar aut nihil.* Asta e trufie. Mai bine muncita înfrânare decât aroganta desfrânare.

În *Predica de pe munte* s-a mers mai departe decât în *Decalog*: desăvârșirea nu constă în ne-făptuire, ci în ne-gândire. Urmează că trebuie să ne străduim a stăpâni gândul, nu numai trupul, convinși fiind însă că nu este totuna păcatul cu gândul și trecerea la fapte. Modestie.

Cazuistică? E un termen inventat de janseniști împotriva iezuiților, unul din acele cuvinte care acoperă o nedreptate făcând apel la simplismul maselor (uneori se lasă cucerite și minți superioare: Pascal, Bossuet). Cazuistica a fost o reacție a bunului-simț, a bunătății sufletești și a spiritului larg împotriva absolutismului și absurdului formulei: totul sau nimic.

— Iehoviștii

Mai toți ați părăsit ortodoxia pentru motivul că „popa din sat era bețiv” sau „era curvar” sau „făcea politică” sau „era lumeț...”.

Ca și cum valabilitatea învățăturii lui Hristos ar fi la cheremul ticăloșiei cutărui popă din cutare comună.

(Dar e mai palpitant să fii printre cei 144.000 de aleși și să faci parte dintr-o asociație cu sediul la New York într-un turn, decât să fii o oarecare oaie a unei turme nediferențiate la o periferie a Europei.)

Copii mari.

Spun: ce valoare pot avea tainele săvârșite de un preot nedemn? Deplină valoare. Soluția a fost dată încă din anul 311 la conciliul din Arles, după erezia donatistă, care judeca

întocmai ca martorii lui Iehova.

Ex opere operato360.

Ambele erezii (donatistă, iehovistă) ţin de un purism infantil: confuzia între instrumentul uman şi esenţa divină, care *trece prin* instrumentul uman ca un curent electric instantaneu, necontaminat de tubul prin care se scurge.

— *Qui latronem exhaudistiEt Mariam absolvisti361*, eşti şi Cel care l-ai văzut pe Natanail şi l-ai strigat pe Matei şi *mihi quoque appelasti362*. Mirarea extraordinară de a fi chemat. Eu!? am vrea, neîncrezători, să spunem. Nu ne vine a crede că s-a putut opri la o fiinţă a cărei netrebnicie o cunoaştem la perfecţie, că s-a hotărât să poposească în aşa murdar sălaş. Uimirii i se adaugă teama, am vrea să fugim de răspundere (de năpastă?) şi, ca Moisi, am fi ispitiţi să argumentăm (spre a scăpa): cine sunt eu ca să mă alegi? Eu nu sunt om îndemânatic. Alege pe un altul.

Exclamaţia aceasta lăuntrică de surprindere şi tulburare o vădeşte convingător gestul mâinii vameşului în tabloul lui Caravaggio, intitulat *Chemarea Sfântului Matei.* Viitorul apostol stă la masa lui de vameş, înconjurat de un platnic şi de câţiva tineri. În degetul pe care şi-l îndreaptă către sine se ghiceşte simţământul omului pentru care e atât de greu să creadă că tocmai el este recrutat. Cum de e cu putinţă? Atât de superficial mă cunoaşte? Ori poate că-i place să facă numai ceea ce pare imposibil? Ori poate că e de o bunătate pe care nici n-o putem închipui?

Pe unii îi alege de buni ce sunt, pe alţii de răi ce sunt; pe unii pentru că îi iubeşte, pe ceilalţi pentru că îi e milă de ei.

Rugăciunea Sfântului Ioan Gură de Aur, care se citeşte în locul pericopei din *Evanghelie* la slujba Învierii: să vină toţi care au postit din ziua întâi, să vină şi cei care postesc

din ziua a treia; ba nu, și cei care au postit din ziua a șasea; și cei care au postit numai din ziua a opta să vină; şi cei din ziua a noua, a zecea; să se apropie şi cei care nu postesc decât din ziua a unsprezecea. Şi cei care n-au postit deloc, vină și ei. Vină toţi: masa e bogată, viţelul e mult. E ziua pe care a lăsat-o Dumnezeu ca să ne bucurăm şi să ne veselim într-însa.

Când în parabola fiului risipitor rătăcitul vine acasă, e încă plin de murdăria cocinelor în care a trăit. Ce face tatăl? Îi iese întru întâmpinare *alergând* şi-l îmbrăţişează: aşa împuţit cum e acest învins; nu aşteaptă să-şi ceară mai întâi iertare ori măcar să ajungă până în dreptul (de nu şi la genunchii) tatălui; şi nu-i cere să se spele, să facă baie, să se cureţe cât de cât. Nu. De-a *dreptul la* ospăţ, *ilico*, hai, ce mai stăm!

1933

Omului politic – el poartă grija orânduirii pe cât se poate de mai bună a celor lumeşti – nu i se cere numai bunătate, ci şi multă inteligenţă şi priceperea menirii lui: aceea de a fi priceput.

Manole îl citează, fireşte, pe Maurras: omul politic serios are inimă pentru sine şi minte chibzuită pentru toţi.

— Miopia oamenilor normali. Nu pot crede că totul e cu putinţă.

David Rousset363: „Oamenii normali nu ştiu că totul e posibil!”.

Aldous Huxley: „Aici te înşeli, răspunde arhidiaconul. Nu există limite. Oricine e capabil de orice, să ştii, de absolut orice”.

Îngerii, sfinţii şi duhovnicii sunt buni, dar nu sunt naivi,

creduli: ei ştiu că răul n-are fund, că omul poate coborî fără sfârşit. Secretul lipsei lor de prostie: ei ştiu că dracul există.

De naivitate şi credulitate se poate lecui – fără a cădea în cinism – numai cine crede în existenţa diavolului.

1970

Observaţia lui Kenneth Clark (în *Civilisation*), că în primele veacuri ale erei noastre creştinismul punea accentul în artă pe reprezentarea Bunului Păstor (un tânăr frumos purtând pe umeri un miel), a Învierii, a Înălţării, adică pe a subiectelor dătătoare de nădejde, capabile să îmbie şi să liniştească, de natură să atragă prozeliţi cât mai mulţi. Abia mai târziu a îndrăznit arta să apuce pe calea realismului şi – oprindu-se acum în special asupra Răstignirii, Calvarului şi a martirilor – să mărturisească adevărata condiţie a omului în lumea *aceasta*, lume a suferinţii, nedreptăţii şi absurdului.

1950

Manole despre principialitate: Să-ţi dau eu un exemplu de principialitate. Când, după ce a fost graţiat, Dreyfus s-a înapoiat de la insula Dracului, primul lui gând a fost să se ducă să-i mulţumească lui Clemenceau. Desigur. Ştii ce-a făcut Clemenceau? A refuzat să-i întindă mâna. Îl dispreţuia fiindcă primise să fie graţiat în loc de a răbda până ce va fi fost rejudecat, achitat şi reabilitat. „Arăta a negustor de creioane.” (Tigrul către Jean Martet.)

Şi o altă pildă, din tabăra cealaltă: colonelul Henry364, care s-a sinucis când a văzut că cei mai mulţi prieteni îl părăsesc deoarece au înţeles că se folosise de un act fals.

Dar să ştii că în hulitul veac al XIX-lea – pe care nici eu

nu-l iubesc, dar faţă de ce a urmat… — mai toţi erau cumsecade. Chambord a fost şi el un om de onoare. Încăpăţânarea lui e condamnabilă (pentru că şi-a lipsit ţara de binefacerile unei monarhii), dar e cinstită, inspiră un adânc respect. Pentru a nu-şi călca idealul, renunţă la tron. I-ar fi venit uşor să primească restauraţia şi apoi să impună regimul personal. N-ar fi izbutit, dar putea să încerce. N-a vrut să profite de situaţie; a spus deschis şi a repetat cu insistenţă ce vrea şi ce va face. Ţinea să fie primit aşa cum e. Nu inducea pe nimeni în eroare, scrupulozitatea lui era desăvârşită. Un pretendent care este implorat să revie pe tron, un principe pe care toată lumea îl aşteaptă şi care constant refuză deoarece nu-i permite conştiinţa să fie monarh constituţional poate fi acuzat de lipsă de inteligenţă. Acuzaţie gravă, ce nu-i atinge însă moralitatea. Se poate spune că Chambord a fost lipsit de patriotism. Acuzaţie şi mai gravă, care n-ar trebui să piardă din vedere că pentru el era patriotică atitudinea pe care o luase, lui aşa i se părea, aşa era convins că trebuie să procedeze. Chambord inspiră ciuda, totodată şi consideraţiunea. Avea cui să semene, era cinstit ca bunicul lui, Carol al X-lea. Royer-Collard care-l combătuse îi spunea totuşi lui Victor Hugo: Carol al X-lea a fost un rege om cumsecade. Când în 1832 s-a aflat că ducesa de Berry, văduva principelui asasinat de Louvel în 1820 şi mama lui Chambord, o napolitană stricată şi care provocase un început de revoltă în Vendeea împotriva lui Ludovic-Filip, e însărcinată, Carol al X-lea de îndată a hotărât să nu-i încredinţeze mai departe creşterea vlăstarului regal. Degeaba l-au trimis legitimiştii pe Chateaubriand la Praga să caute să-l înduplece, să o scuze pe ducesă, să prezinte pruncul pe care-l purta în pântece ca pe „copilul Vendeei”. Om cumsecade, pe Carol al X-lea nu-l impresionau formulele

neroade. După cum, lăsând modestia la o parte, nici pe mine nu mă dau gata prostiile solemne și gogorițele pretențioase ale presei din Sărindar.

1971

Mişcarea „Gay Christianity” din Statele Unite mi se pare un pleonasm, după cum Manole spunea că termenul „guvernul autoritar” e un pleonasm. („Că ce fel de guvern e acela fără autoritate?”) Creştinismul e religia fericirii, nu are nevoie de adaosul „gay”, care-i implicat în numele însuşi al religiei învierii şi transfigurării, a bunei vestiri. O veste bună ce altceva poate produce decât bucurie?

— *Vae victis365*.

Huxley: suntem pedepsiţi pentru că am fost pedepsiţi.

Maria Antoaneta către doamna Campan: suntem pedepsiţi pentru nenorocirile noastre.

Şi *Evanghelia* ştie să fie aspră: celui ce n-are (n-are credinţă, nădejde, fapte bune, rost pe lume) şi puţinul pe care-l are (și nu-l rodește) i se va lua.

— Nu vrem să admitem că există şi taine, asta-i nenorocirea.

Dostoievski: Ce-i taina? Totul e taină, prietene, taina lui Dumnezeu e pretutindeni… Cât de bine e pe acest pământ, dragul meu… Şi că există şi taine, cu atât mai bine.

— Divinitatea şi credinţa sunt parametri ineluctabili, de care nu te descotoroseşti în veac. Obţii numai, cum spune Huxley, transferări. Ştiinţa în zilele noastre n-a desfiinţat teologia, a înlocuit-o.

Dostoievski o ştia de mult: „A trăi fără Dumnezeu nu-i decât chin… Omul nu poate trăi fără a îngenunchea. Dacă-l alungă pe Dumnezeu, îngenunchează în faţa unui idol de

lemn sau de aur, sau imaginar. Sunt idolatri cu toţii, nu atei”.

— Iată că o dată cel puţin iudaismul a rupt registrele contabile şi le-a azvârlit foile nebuneşte în văzduh. Rabi Nahman din Braţlav: n-avem nevoie de nimic altceva decât de niţică viaţă dulce.

Bucureşti, 1964

Citadela, de Saint-Exupéry. Cartea tipărită nu reprezintă versiunea definitivă: autorul n-a apucat să o stabilească. Sunt şi contradicţii şi o atmosferă pseudo-nietzscheană, care stinghereşte: Dar şi lucruri minunate. Copiez:

„Le-am urât deşteptăciunea care nu era decât de contabil”.

„Aşa că esenţialul în lumânare nu este ceara care lasă urme, ci lumina”.

„Aud glasul nebunului: trebuie să dărâmăm zidurile acestea inutile şi să nivelăm scările acestea scurte care complică mersul. Atunci omul va fi liber. Dar eu răspund: atunci oamenii vor deveni vite de obor şi de teama de a nu se plictisi vor născoci jocuri neroade care tot de reguli vor fi conduse, numai că vor fi reguli fără măreţie”.

„Căci e întotdeauna posibil să surpi templul şi să ridici piatra pentru un alt templu. (Şi celălalt nu e nici mai adevărat nici mai fals, nici mai drept nici mai nedrept.)”.

„Oricine înjoseşte înseamnă că e josnic”.

Despre prietenie: „Întrucât e năruit ceea ce ţi-a plăcut mai mult la un om pentru că mai e şi altceva ce nu-ţi place?”.

(Comentariu: dezamăgirea în prietenie e un simptom care dezvăluie niveluri mai profunde. Ne doare nu mârşăvia pe care o descoperim la celălalt – la urma urmei nu ne

sinchisim de ea – ci descoperirea propriei noastre mârşăvii reflectată la celălalt, căci nu ne-am fi împrietenit dacă nu exista între noi un fond comun, aceleaşi ape subterane pe care sunt clădite două case şubrede.)

„Om este acela care poartă într-însul ceva mai mare decât el”.

Despre rugăciune: „Căci nu mă apropiasem de Dumnezeu, un Dumnezeu care te lasă să te apropii de El nu mai e Dumnezeu. Şi nici dacă ascultă de rugăciune. Şi pentru întâia oară ghiceam că măreţia rugăciunii stă mai ales în aceea că nu i se răspunde şi că în acest schimb nu intră urâţenia vreunui negoţ. Şi că ucenicia rugăciunii este ucenicia tăcerii”. (E exagerat şi eretic, imitaţia nietzscheană e vădită, dar cuprinde gândul exact că la rugăciune omul este cel care trebuie să se străduiască a prinde ce i se spune.)

14 Iulie 1963

Există o ură neîmpăcată împotriva binelui şi o groază adâncă şi dispreţuitoare faţă de tot ce este frumos.

Într-atâta încât mă întreb dacă surprinzător nu e faptul (care-i indigna pe cărturari şi farisei) că Hristos mânca şi bea cu vameşii şi păcătoşii, ci faptul că vameşii şi păcătoşii mâncau şi beau cu Hristos.

Este o minune că Hristos cel fără de păcat se simţea ca printre ai săi în societatea ticăloşilor. Dacă stăm să ne gândim bine, minune şi mai mare (şi care constituie încă o dovadă, dirimantă, a divinităţii Sale) este că aceşti ticăloşi consimţeau să petreacă în tovărăşia neprihănirii. Cum de-au răbdat? La început, căci apoi ciudatul lor comesean a făurit din ei făpturi nouă. Dar la început singura explicaţie a înfrângerii unei porniri atât de înverşunată la fiinţa

omenească este că Domnul a făcut o minune care deşi nevăzută (şi uşor trecută cu vederea) nu e mai puţin uluitoare decât celelalte toate.

1965

Nici una dintre virtuţi şi nici unul dintre atributele divinului nu poate fi izolat şi idolatrizat. Numai cumpănitul lor ansamblu reprezintă desăvârşirea.

Ca atare, nici adevărul – singur – nu e un criteriu absolut. Citind pe Luther (*De servo arbitrio366*) mă conving şi mai mult de aceasta şi-mi amintesc aforismul lui Pascal: „Până şi din adevăr îţi poţi face idol, deoarece adevărul fără dragoste nu e Dumnezeu, ci e chipul lui, şi-i idol, pe care nu se cuvine nici să-l iubeşti nici să i te închini”.

BUGHI MAMBO RAG

…Așadar nominativ puruşá, *acuzativ* puruşam, *instrumental* puruşena, *dativ* puruşaia, *ablativ* puruşat, *genetiv* puruşasia, *locativ* purusé, *vocativ* puruşa… *conjugarea a IV-a:* audiverim, audiveris, audiverit, audiverimus… *o mangustă mâncată de cobre…* audiveritis, audiverint… *îi spune Demetrios lui Marcellus…*

1935

Manole: Uite, eu n-am nimic împotriva literaturii. (Vezi bine; mi-a mărturisit că a scris un roman, se cheamă *Freud și Conu Costache*.) Dar politica e altceva. Politica stă deasupra. *Mai întâi politica.* Și să nu-mi spui altfel, că ţi-l citez nu numai pe Maurras, ci şi pe Joseph de Maistre care i-a pus pe literaţi și pe oamenii de ştiinţă la locul lor. Uite, cazul Morny.

Dacă Morny nu murea în 1865 e foarte probabil că politica faţă de Prusia şi Italia ar fi fost altfel dusă şi poate că războiul nu izbucnea în 1870. Morny se împotrivise influenţei exercitate de Eugenia. Deputat în timpul monarhiei din Iulie, nu era un om făcut de Napoleon al III-lea. Ca ministru s-a arătat capabil; îi îndemna pe funcţionari să nu fie birocraţi. În greaua sarcină de preşedinte al Corpului legislativ a fost neîntrecut. În 1863, când cu intrarea lui Thiers în Corpul legislativ, a declarat că îl bucură această alegere a unui adversar. Curtenitor şi politicos, avea o grijă deosebită pentru respectarea liniştii ori de câte ori vorbea un deputat opoziţionist, ţinea ca acesta să fie ascultat cu atenţie şi deferenţă. Émile Ollivier a putut afirma în plin Corp legislativ că e republican şi n-a fost nici arestat, nici ucis, nici sterilizat, nici închis într-un ospiciu, nici măcar admonestat. Cu Émile Ollivier tactul lui Morny a dat rezultate excelente: Ollivier a trecut de partea imperiului. Reformele liberale din 1860 sunt datorate lui Morny, care-i spunea lui Ollivier că el unul a fost întotdeauna conservator şi liberal.

Şi ce face Alphonse Daudet? În *Le nabab* îl prezintă pe Morny sub numele de duce de Mora. Tabloul lui Daudet, din punct de vedere literar, e frumos. Din punct de vedere istoric, e fals. Morny fusese în tinereţe un *dandy*, rămăsese până la sfârşit un om de lume elegant. Dar n-a fost deloc mondenul frivol pe care şi-l închipuie Alphonse Daudet. Mora e mondenul cinic, stricat, atotputernic şi senzaţional, e impecabilul snob. E Brummell. Daudet recunoaşte că e şi Richelieu, dar portretul e făcut din culise, de nu din oficiul de lângă bucătărie. Morny n-a fost un duce milionar, un om politic fără scrupule, un „parizian” în sensul romanelor de aventuri galante, un demnitar luxos şi leneş. Daudet a văzut

numai pe mondenul blazat şi obosit, pe satrapul putred. Pe marele om politic inteligent şi harnic, n-a ştiut să-l vadă. La lumina lumânărilor i s-a părut că desfrâul îl doboară pe Morny; micului provincial şi gazetar, secretarului (şi doar nu era slugă!), nu-i venea a crede că un om atât de bine îmbrăcat poate fi obosit din cauza muncii, eforturilor şi activităţii ce depunea ca preşedinte al Corpului legislativ. Morny a murit învins de muncă, după ce a îndeplinit cu abilitate şi strălucire o funcţie mult mai delicată şi mai extenuantă decât aceea de împărat. Istoria nu trebuie să-l judece după cele spuse, fără răutate de altfel, de un secretar pe care-l scăpase din mizerie şi de la moarte (pentru că îi dăduse mijloacele de a-şi vindeca tuberculoza). Ea trebuie să-i recunoască acestui om inteligent, cumsecade şi muncitor toate meritele lui. Tu ştii că eu nu-s bonapartist, dar nu e drept ca al doilea imperiu să apară ca dictatura destrăbălaţilor din veacul trecut. În sunetele valsului, Napoleon al III-lea n-a ordonat crime şi, printre orgii, Morny n-a delapidat banul public. Nu e Aretinul. Numai imaginaţia dezlănţuită a cititorilor de romane în fascicole şi-i închipuie pe Napoleon al III-lea şi pe Morny ca pe nişte Aretini. Dar veacul nostru, mă, oferă spectacole atât de senzaţionale încât cei care nu pot crede că în secolul al XIX-lea o dictatură putea fi un simplu regim politic neparlamentar al unor oameni de ispravă şi al unei societăţi normale nici nu pot fi condamnaţi.

— Giono, în timpul ocupaţiei Franţei de către Germani: Să ne supunem. Mai bine un măgar viu decât un leu mort.

Aşa e. Aşa e. Eroismul e ridicol şi fals, vorbele mari sunt goale, bătrânii îi trimit pe tineri la război, bogaţii îi îndeamnă pe săraci să rabde, sătulul îi dă flămândului sfaturi… Da, da, da. De trei ori da. Corneille e răsuflat, iar cu sentimente frumoase nu se face literatură bună. Viaţa n-are

preţ.

Ştiu. Dar nu e mai puţin adevărat că eroismul şi demnitatea au şi ele „părţile lor”, vorba lui Gorică. Şi au gesturile demne şi purtările eroice un farmec al lor, un haz propriu, o forţă emoţională care nu-s chiar de trecut cu vederea. (Unde mai pui că într-o celulă e mult mai plăcut să ai drept colocatari adepţi ai onoarei decât părtaşi întru cedare de-ai lui Giono, în privinţa cărora sunt pornit a crede că ar isca zilnic discuţii centrate asupra distribuirii gamelelor.)

Exemplu: Sf. Petru când zice: „Du-te de la mine, Doamne, că sunt om păcătos” (*Luca* 5,8), ori când cere să fie răstignit cu capul în jos. Ofiţerul german care ordonă plutonului său a da onorul lui Bergson în curtea comisariatului unde bătrânul venise ca să fie trecut pe listele de evrei. Sau Bergson însuşi, catolic din convingere, care nu acceptă să se boteze în timpul ocupaţiei străine pentru ca să nu poată fi bănuit că a făcut-o din interes. Sau – e o reacţie în lanţ – preoţii catolici care-l consideră totuşi drept creştin şi botezat cu „botezul intenţiei”.

Sau legenda prinţesei Godiva care s-a învoit să călărească goală pe străzile oraşului Coventry pentru a obţine de la soţul ei ridicarea unor împilări – şi nici unul din locuitorii oraşului n-a ieşit din casă, afară de unul singur pe care concetăţenii săi nu l-au pedepsit decât nemaivorbindu-i niciodată. Sir Lawrence Mont îşi trimite cuscrul, pe Soames Forsyte, în casa marchizului de Shropshire367. Pentru a-i înlesni marchizului participarea la o acţiune de binefacere, Soames se oferă să-i cumpere un tablou atârnat în sufrageria casei. Proprietarul vrea să dea jos tabloul pentru ca să poată cumpărătorul vedea semnătura pictorului. De vreme ce-i aici, zice Soames, dovada-i ca şi făcută, nu-i nevoie să vă

deranjaţi. Mont ar fi fost încântat de cavalereasca purtare a burghezului său cuscru, dar numaidecât după aceea ar fi simţit o strângere de inimă când Soames îi răspunde marchizului că nu poate plăti cinci sute de lire pe tablou. (Vasăzică tot neam de negustor a rămas, tocmeala i-a intrat în sânge!) E prea puţin, adaugă Soames, şi indică un preţ mai mare. Marchizul se împotriveşte. Dacă vreţi, încheie Soames – şi l-ar fi dat gata pe Mont – *eu nu mă tocmesc.*

— Că rolul credinţei este hotărâtor în tot ceea ce aparţine domeniului ideativ am ştiut-o mult înainte de a fi primit harul. Din dreptul public, din citirea lui Ortega y Gasset, din spusele lui Manole.

Şcoala de drept privat de la Lyon, urmând teza lui Em. Lévy, arătase că, în cele din urmă, dreptul de proprietate nu are alt temei decât faptul că ceilalţi oameni cred despre proprietar că e legitimul deţinător al bunului. Dacă nu există titlu de proprietate (sau se merge dincolo de cel mai vechi act disponibil), prescripţia de treizeci de ani rezolvă totul. Şi-n dreptul public nu e altfel. Puterea – enigmatica noţiune fundamentală a dreptului public, entitatea paralelă proprietăţii din dreptul privat – este ea însăşi o formă de credinţă.

Manole:

După ce a căzut de la putere, Troţki povesteşte că a fost întrebat de nenumărate ori cum se face că a putut cădea? Celor care-l chestionau astfel, Troţki socoteşte că puterea le apare ca un obiect material pe care l-ai scăpat din mână, un ceas, o riglă sau un carnet. El însă dă cărţile pe faţă: puterea se pierde când influenţa anumitor idei şi anumitor stări psihice descreşte în sferele diriguitoare şi în rândurile maselor. Se schimbă credinţele, se preschimbă sufletele, apar idealuri şi planuri noi. Troţki a căzut – el o spune, nu eu – nu

pentru că s-au urzit comploturi împotriva lui, ci pentru că oamenii nu mai gândeau şi credeau ca el, nu se mai aflau pe acelaşi plan spiritual cu el. I se spunea că e individualist şi aristocrat, lui, teoreticianului revoluţiei permanente, pentru că masele erau obosite de revoluţie şi voiau să fie lăsate să trăncănească în jurul unei sticle de vin (vorba vine) ori să meargă la spectacole de balet ori să bârfească în voie. Troţki e tot pe poziţii revoluţionare, dar nu mai e popular şi cade dintr-o dată şi de la sine, nu-l trânteşte nimeni, cade fără să intervină nici o catastrofă pentru că nu-l mai ţine nimic, întocmai ca unul căruia i se surpă sub picioare scaunul ori scara pe care s-a suit.

Puterea nu e decât o stare, un rezultat: guvernanţii nu sunt la putere fiindcă au mijloacele de coerciţiune în mână, ci au mijloacele de coerciţiune la dispoziţie pentru că sunt la putere. Mă, cine crede altfel, crede ca persoanele care-l plictiseau pe Troţki cu întrebări, crede că puterea e un obiect care scapă din mână, se cucereşte, se fură, se ascunde. Un fel de talisman, de coif al Nibelungului. Puterea nu e decât un element de gradul al doilea, provine, decurge de la un altul. Iar elementul iniţial e credința masei omeneşti care e cuprinsă într-o formă statală anume. Dreptul, așadar, nu-i decât o religie, un sistem de credințe.

Guvernanţii cad atunci când nu mai au vlagă şi voinţă de putere și nu le mai au fiindcă s-a petrecut ceva înlăuntrul psihicului lor. Adevărul e că entuziasmul lor a pierit deoarece nu mai e alimentat de sentimentele masei. Scade potenţialul lor guvernamental, cum să nu scadă, de vreme ce a scăzut nivelul izvorului, adică s-a micşorat încrederea poporului. Guvernul e umbra, imaginea din oglindă, curentul electric, mandatarul; poate atâta cât i se deleagă. Oamenii care-l compun sunt apţi să lucreze atâta vreme cât simt că

sunt sprijiniţi; câtă *potentia agendi368* le transmite uzina generatoare, adică masa guvernată, atâta acţiune guvernamentală depun. Puterea e numele ceremonial pe care-l poartă consensul nostru al tuturora, e voinţa comună a grupului, cea mai înaltă, voinţa generală de care tot vorbeau ăia din a doua jumătate a veacului al XVIII-lea. Înseamnă că între guvernanţi şi guvernaţi se stabilesc nişte raporturi sufleteşti şi că ocârmuitorii – de la ţarişti la troţkişti – pierd orice siguranţă şi orice putinţă în clipa în care simt că s-a întrerupt curentul care-i lega de popor. Dar dacă lucrează tiranic şi tot nu cad? Asta înseamnă că trebuie să recurgem la tata Freud şi să constatăm că, inconştient, poporul îi sprijină şi nu este ostil tiraniei.

— Cardinalul de Retz, în acest text fundamental, e poate primul constituţionalist care a înţeles cum stau lucrurile: „Parlamentele nu-s oare idolul noroadelor? Ştiu că le socotiţi drept nimica toată deoarece Curtea este înarmată; tare vă rog însă a-mi îngădui să vă spun că trebuie socotite drept foarte mult ori de câte ori se socotesc ele însele drept totul”. Iată unde am ajuns: „Încep ele însele prin a socoti armatele dumneavoastră drept nimica toată şi nenorocirea este că puterea lor stă în imaginaţia lor; şi se poate cu adevărat spune că spre deosebire de toate celelalte feluri de puteri, ele pot, când au ajuns la un anumit punct, tot ceea ce cred că pot”.

Possunt quia posse videntur369.

După Retz, un salt până la Robert Musil: „Crezurile omeneşti nu sunt, probabil, decât nişte cazuri particulare ale creditului. În iubire ca şi în afaceri, în ştiinţe ca şi la săritura în lungime, trebuie să crezi înainte de a câştiga ori de a-ţi atinge ţinţa; cum de n-ar fi la fel de adevărat şi-n viaţă în general?... Când această credinţă se isprăveşte – pentru că

nu există nici justificare, nici acoperire – falimentul nu se lasă aşteptat: epocile şi imperiile se prăbuşesc aidoma afacerilor când creditul lor e consumat”.

De hotărâtoarele cuvinte ale cardinalului de Retz se leagă şi acestea, nu mai puţin înzestrate cu harul de a dezvălui lucruri ascunse, ale lui Joseph de Maistre: „L-am întrebat într-o zi pe un militar de seamă: *Ia spune-mi, domnule general, ce înseamnă o bătălie pierdută? N-am izbutit niciodată să înţeleg bine ce e.* Mi-a răspuns după o clipă de tăcere: *Habar n-am.* Iar după o a doua tăcere adaugă: *E o bătălie despre care crezi că ai pierdut-o…* o bătălie nu se pierde materialmente… Frederic al II-lea, de pildă, care oricum se pricepea în treburi de felul acesta, zicea: *Să învingi înseamnă să înaintezi.* Care însă e cel ce înaintează? E cel a cărui conştiinţă şi dârzenie îl determină pe celălalt să dea înapoi… Imaginaţia e aceea care pierde bătăliile”.

— Necesitatea unui plan de-al doilea, adică a transcendenţei. Malraux: „Istoria artei este că întotdeauna oamenii au cerut artei prezenţa a ceva ce nu este, ceea ce ei pot realiza”. „Altfel spus, nu există artă decât din momentul în care ceva se opune realităţii. Acest ceva oamenii nu l-au găsit decât în transcendenţă”. Iar Kafka defineşte poetul: „Un telegraf viu între Dumnezeu şi oameni”.

— Mă surprinde că suprarealiştii au trecut aproape cu toţii în rândurile antifascismului de vreme ce faimoasa declaraţie a lui Hans Johst: „Când aud cuvântul cultură pun mâna pe revolver” a fost precedată de o alta, a papei suprarealismului: „Actul suprarealist cel mai simplu constă în a ieşi în stradă cu un revolver în mână şi a trage de istov în mulţime”. (De ce s-o fi refugiat André Breton în Statele Unite când i s-a realizat visul e un mister, încă unul din misterele care ne depăşesc.)

1941

Tata (e în timpul guvernării lui Antonescu) ne explică fratelui meu şi mie că n-are nici un rost să ne supărăm. Trebuie să înţelegem că altfel nu se poate.

Mai târziu mi-am adus aminte de vorbele lui şi de ale lui Saint-Exupéry: „De vreme ce sunt de-al lor, nu-i voi renega niciodată pe ai mei, orice ar face. Nu voi predica niciodată împotriva lor în faţa altora. Dacă va fi cu putinţă să li se ia apărarea, îi voi apăra. Dacă mă batjocoresc, voi închide batjocura în inima mea, şi voi tăcea. Orice aş gândi atunci despre ei, nu voi juca niciodată rolul de martor al acuzării”.

— Dialectica bine-rău, spre deosebire de altele, nu este egalitară. Faţă de rău, binele e mai gingaş, mai instabil, *mai puţintel* la făptură. Binele: e mereu în stare de inferioritate (fragilitate), nu se poate lua la luptă dreaptă cu potrivnicul său.

Camus: „Binele e o visare, un proiect mereu amânat şi urmărit cu un efort istovitor, o limită pe care n-o atingem niciodată, domnia lui e imposibilă. Numai răul poate merge până la marginile sale şi domni absolut”.

— Teoreticienilor cuminţeniei, cedării şi compromisului, apologeţilor „înţelepciunii” şi criticilor „eroismului nebun”, lui Jean Giono şi unora dintre prietenii mei le-aş spune aceste cuvinte ale lui Gorki (îi trecuse şi lui): „Nebunia vitejilor, iată înţelepciunea vieţii”.

1970

Pentru ca bărbaţii de stat europeni şi americani să ştie

cum să se poarte cu statele simiene pe care au găsit de cuviinţă să le înfiinţeze în Africa şi alte părţi ale lumii unde faza arboricolă încă nu a fost în întregime depăşită, precum şi cu alţi mârlani şi ţopârlani care şi-au luat-o rău de tot în cap, ar trebui să aibă cunoştinţă de una din cele mai nobile scene petrecute (nu sunt prea mulţi ani de atunci) pe pământ românesc – şi să ia pildă.

Marele pictor şi autenticul boier Theodor Pallady obişnuia să dejuneze în oraş: la Jockey Club, la Dobrică pe Aurel Vlaicu ori la restaurantul din Buzeşti ţinut de Mişu, fostul bucătar al Automobil Clubului.

În Buzeşti, pe vreme caldă, Pallady mânca odată în grădină, având carnetul de schiţe în faţă. La o masă alăturată un tip tânăr, solid, cu păr creţ, barbete, haină cu umerii vătuiţi, cămaşă violet şi cravată galbenă. Lângă el o *coardă*, expresivă. Pallady o desenează.

Tipul, enervat (făcut?), se ridică şi se propteşte în faţa artistului.

— Cum de îndrăzneşti s-o fixezi pe doamna şi s-o pictezi?

Pallady mormăie un răspuns vag politicos şi explicativ, apoi tace.

Tipul stăruie şi, împins de tăcerea şi bătrâneţea interlocutorului, trece pe alt registru:

— Ia ascultă, porc bătrân…

Pallady, şaptezeci şi cinci de ani, fost elev al unei celebre şcoale de box de la Paris, îşi pune carnetul pe masă, nu-şi suflecă mânecile, se scoală agale şi-i arde vlăjganului un uppercut care-l trânteşte peste o masă învecinată.

Ce păcat că n-are cine şi cum afla.

(Mai întâi să coboare din copaci. Pe urmă om sta şi de vorbă.)

— Pe pământ turcesc, dar cu extrateritorialitate: moartea lui Constantin Brâncoveanu şi a fiilor săi confirmă povaţa dată de lordul Chesterfield lui Philip Stanhope (fiul său): de trăit poţi trăi cum vrei, de murit să mori ca un gentleman.

Mundana viaţă a voievodului se încheie într-un fel care-l consacră ca gentleman (nu s-a *turcit*) şi-l aureolează ca sfânt (nu s-a lepădat de creştinism).

Gherla (Zarca), 2 August 1964

După masivele plecări din Aprilie (mai ales bolnavi, foarte mulţi pe targă, i-am zărit prin interstiţiile scândurilor de la camera 35) a urmat citirea de către comandantul închisorii a decretului general de graţiere, la 17 Iunie. Pentru prima oară se vorbeşte despre „deţinuţi politici”. Până acum: „Ce faaace? Deţinuţi politici? Nu zău, mă? Voi sunteţi infractori împotriva securităţii statului, asta sunteţi”. Urmează ca la data de 23 August să „nu mai existe practic nici un deţinut politic”. Despre graţiere ştiusem cu o zi mai înainte, prin morse. Dar acel „practic” mi s-a părut suspect. Poate că n-a fost luat cuvântul în sensul lui corect care e „de fapt”, „concret” – ci în sensul răspândit, dar neexact, de „situaţie generală în care cazurile excepţionale fiind foarte rare nu contează”. Gardienii acum sunt mai vorbăreţi, ba fac şi aluzii la „ce să-i faci aşa a fost, să nu plecaţi cu supărare” – îmi spun că măsura are un caracter absolut. Cu toate acestea, după seria de plecări de la sfârşitul lui Iunie, văzând că nu fac încă parte nici din seria care a început să fie liberată la 25 Iulie, cunosc o stare ilogică de nerăbdare şi anxietate. E stupid, nu mă pot reţine, dar iau aminte că-mi pare rău să fi fost urgisit printre ultimii. Aveam să fiu într-adevăr liberat în

chiar ultima zi: numele meu începe cu litera S, n-aveam pile de nici un fel, nu eram bolnav incurabil, fusesem „nesincer cu ancheta", nu figuram pe listele de turnători („au colaborat cu organele de administraţie") şi nu mă număram printre reeducaţi. Dar evenimentul liberării se apropie şi poate avea loc din clipă-n clipă. În mica celulă de la Zarcă, singur îngenunchez şi fac un bilanţ. Am intrat în închisoare orb (cu vagi străfulgerări de lumină, dar nu asupra realităţii, ci interioare, străfulgerări autogene ale beznei, care despică întunericul fără a-l risipi) şi ies cu ochii deschişi; am intrat răsfăţat, răzgâiat, ies vindecat de fasoane, nazuri, ifose; am intrat nemulţumit, ies cunoscând fericirea; am intrat nervos, supărăcios, sensibil la fleacuri, ies nepăsător; soarele şi viaţa îmi spuneau puţin, acum ştiu să gust felioara de pâine cât de mică; ies admirând mai presus de orice curajul, demnitatea, onoarea, eroismul; ies împăcat: cu cei cărora le-am greşit, cu prietenii şi duşmanii mei, ba şi cu mine însumi.

Stau deci în genunchi şi mulţumesc lui Hristos Dumnezeu şi-I făgăduiesc să fac tot ce voi putea spre a mă purta de-acum încolo ca un domn rece în faţa tuturor adversităţilor, piedicilor, zădărârilor; numai vesel, mereu recunoscător pentru orice bucurie, orice vorbuliţă bună care nu va fi blestem sau înjurătură; şi voiesc mai bine moartea decât să fac păcate strigătoare la cer.

Mulţumesc sincer, făgăduiesc serios… Dar câţi n-au mulţumit şi n-au făgăduit? Gândul acesta nu mă clatină totuşi pentru că experienţa celorlalţi nu ne e transmisibilă. Aşa încât buna mea dispoziţie rămâne, doar tulburată de o oarecare agitaţie. Umblu fără a mă opri prin micuţa celulă. Perspectiva liberării mă furnică, dar mă cuprinde apoi şi presimţirea că mă voi întoarce în închisoare – şi parcă mi-o doresc. Poate că aici trebuia să rămânem cu toţii, poate că

era mai uşor, mai bine.

Jilava, camera 25

Montherlant în *Port-Royal* rezumă concepţia protestantă despre mântuire: „Neliniştea e o dovadă sigură a puţinului folos pe care-l tragem de pe urma sfintei împărtăşanii şi oricine nu se simte fericit aici pe pământ nu poate să fie fericit dincolo. Crezi în Dumnezeu şi ţi-e frică de ceva?”.

Frumos vorbesc janseniştii, dar tocmai cei care cunosc „teama şi tremurul” trec uşor peste incertitudinea legată de condiţia umană în ultima clipă. Înfricoşătoare e judecata lui Hristos pentru că nimeni nu ştie care va fi verdictul; meritele, faptele bune, nu sunt precumpănitoare; iar cât priveşte credinţa noastră, putem fi siguri că-i adevărată? Protestanţii – îngăduind individului să-şi deducă mântuirea din starea sa de linişte sau fericire – înlătură tragicul şi angoasa din viaţa creştinului.

Ortodocşii – atât de axaţi pe Înviere şi-n consecinţă pe bucurie – sunt mai aproape, cred, de esenţa dramei îndoindu-se mereu de soarta lor. Inginerul Petc. îmi atrage atenţia asupra acestui punct, unde văd multă onestitate şi un adevărat tremur: tocmai că asta nu se poate şti! tocmai că nimic nu e rezolvat până în ziua judecăţii.

— Creştinismul, şcoală perfectă a contradicţiei şi paradoxului, cea mai dialectică dintre concepţii.

Prima datorie a creştinului: a fi fericit.

Prima datorie a creştinului: a simţi adânc nenorocirea condiţiei omeneşti.

Ieşirea din dilemă: soluţia dogmatică: credinţa în transfigurare şi înviere.

Creştinul (sau omul – e totuna) se cuvine a fi zâmbitor, tolerant, raţional, degajat, convins de relativitatea celor lumeşti; deci niţel sceptic şi foarte îngăduitor; şi totodată – ştiind că aici se joacă partida pe viaţă şi pe moarte – că *numai în trup* ne putem mântui (trupul e trup de moarte şi Pavel aşteaptă să fie scăpat de el, dar, pe de altă parte, odată ieşit din trup nu te mai poţi mântui) – trebuie să fie grav, absolut convins de adevărurile revelaţiei, aprig în convingerile sale şi-n simţul tragic şi eroic al existenţei, abisal în deschiderile sale asupra tainelor vieţii. Este necesar, ar spune un istoric al culturii, să îmbine ceea ce Kenneth Clark numeşte „zâmbetul raţiunii" din secolul al XVIII-lea cu aspra ascultare şi înflăcărata credinţă din secolele XII-XIII.

Dar cum pot fi îmbinate aceste două lucruri atât de opuse: secolul al XVIII-lea şi secolele XII-XIII? Raţiunea şi credinţa? Zâmbetul şi gravitatea? Îngăduinţa şi ascetismul?

Nu ştiu. (Dacă nu cumva răspunsul pertinent ar consta în răsturnarea întrebării: cum de-au putut ajunge să fie despărţite?) Cunosc însă o pildă care – în mod tainic – pare a dovedi că opusurile pot coincide, că există o posibilitate de împăcare (integrare) a divergenţelor viziunii. Pilda e simplă, niţel zărghită, şi sunt cu totul dispus să-i recunosc un caracter neserios, un iz de poznă nastratiniană; prea locală pentru a putea pretinde la valabilitate generală; şi, desigur, supărător de reacţionară. Iat-o în toată ambiguitatea ei, în dialectica ei filocalie.

La un sfânt călugăr cunoscut pentru curăţenia vieţii lui, duhovnic riguros, fără multă cărturărie, vine să se mărturisească o femeie al cărei soţ a fost arestat pentru motive politice. De îndată scoate un revolver. Ce mă fac, părinte, e al bărbatului meu, l-am luat la mine să nu dea cineva de el. Călugărul o fulgeră cu privirea îndelung; apoi,

căscându-şi îmbrăcămintea: „Văleu, văleu, dă-i drumul în anteriu”.

(*Luca* 8,8: Cine are urechi de auzit să audă.)

1967

Admirabilul Athenagora, patriarhul întâlnirii de la Ierusalim şi al sărutului de la Istanbul – al ecumenismului faţă de care m-am legat să-i fiu fidel – îi spune lui Olivier Clément că merge spre Hristos pentru că Îl iubeşte şi „nu e silit de nimic”, pentru că Hristos – care a refuzat să coboare de pe cruce şi să prefacă pietrele în pâini – e totuna cu libertatea.

Hristos ne dă libertatea (*Ioan* 8,32: „iar adevărul vă va face liberi”) şi fericirea sub forma de reţetă practică de uz cotidian.

Cine-şi repetă mereu maxima lui Kierkegaard: „Contrariul păcatului este libertatea” şi cine ştie că libertatea este bunul suprem înţelege ce poate însemna creştinismul.

Nu-i reproşez lui Giono că a îndemnat la cedare în faţa răului în numele superiorităţii vieţii asupra morţii. Îi obiectez că a trecut cu vederea peste alt adevăr: că viaţa – desigur infinit superioară morţii – nu este nici ea bunul suprem dacă nu e însoţită de calitatea-i *ab initio* consubstanţială, adică de libertate. Când Benda spune că bunul suprem al omului nu e viaţa, ci libertatea, el enunţă un adevăr de care Giono n-a vrut să ţină seama. Benda e un scriitor care nu se compară cu Giono. Dar dacă adevărul poate ieşi din gura copiilor şi a săracilor cu duhul, de ce n-ar putea veni şi de la autorii cu o frază mai puţin pitorească?

— La urma urmei, Pascal ne îndeamnă să pariem.

Bine.

Dar dacă?…

Dar dacă e aşa cum presupune Renan: s-ar putea ca realitatea să fie tristă?

Dar dacă s-ar adeveri coşmarul lui Jean-Paul370: în catedrala pustie, sub orologiul pe al cărui cadran fără ace au încremenit cifrele veşniciei, Shakespeare dă de veste morţilor că nu există Dumnezeu?

Dar dacă universul, cum a crezut J.B.S. Haldane371, nu e doar mai ciudat decât gândim noi, ci mai ciudat decât putem gândi?

Atunci – cu atât mai rău pentru natură și univers. Îmi repet cuvintele abatelui Valensin.

(De fapt, e numai o iluzie: cei de mai sus se referă la universul corupt, singurul prins de simţuri şi de concepte.)

— Smerit, da, cel care afirmă adevărul. Dar nu întrucât afirmă adevărul. Proclamarea adevărului e mereu solemnă pentru că adevărul e solemn.

Cine se ruşinează să mărturisească pe Hristos va fi ruşinat la Judecată. Hristos e Adevărul.

Mărturisirea adevărului e un act ce se face numai *solemniter.*

— Buddha, ieşind din palat, a văzut moartea, boala, foamea, sărăcia. Acestea toate ţin, într-o oarecare măsură, de fire. Ura dezlănţuită şi predicată, nebunia, tortura nu le-a întâlnit. Secolul al XX-lea a văzut, în afară de calamităţi, toate fumurile iadului şi demenţei, a văzut că iadul poate fi, că e în orice clipă gata să treacă de la virtualitate la închegare. Abisul, situaţiile-limită şi angoasa ieşită-n stradă şi postată pe la colţuri au arătat omului de rând al secolului al XX-lea că diavolul există și că e aproape de el. Prin urmare, secolul al XX-lea e cel mai pregătit să devină creştin.

— Creştinismul nu e prostie mieroasă. Prinţul Mîşkin –

idiotul – numai prost nu e. Pe toate le ştie, pe toţi îi înţelege, cunoaşte răul ca puţini alţii. Dar dintr-însul nu trage concluzia cinismului, iresponsabilităţii și deznădejdii, ci deduce soluţia bunătăţii, apărării dreptăţii altora și smeririi eului – întreita soluţie creştină. Singura posibilă, dacă avem niţică minte și privim realitatea în faţă.

1971

În Statele Unite s-au creat biserici ale homosexualilor. Contra. De ce?

În primul rând: Hristos nu respinge pe nici unul din cei care vin la El. Aşadar, nici pe homosexuali.

Însă, ca şi pe toţi ceilalţi, nu pentru ca să se justifice şi să se confirme în păcat, ci pentru ca să se lase de el.

Hristos n-a respins pe curve şi pe hoţi, dar nu spre a-i binecuvânta în poziţia lor de curve şi de hoţi, ci pentru a-i ajuta să nu mai fie. Greşit ar fi să se creadă că homosexualilor le-ar asigura un tratament preferenţial, pe ei primindu-i fără ca să se cureţe şi elibereze din robia păcatului lor.

Domnul, din milă şi bunătate, ascultă orice rugăciune; scopul rugăciunii nu este însă întărirea în păcat. Mauriac îi spunea lui Gide: n-are a face la ce renunţi, totul este să renunţi; ca atare în cazul homosexualilor problema nu se pune în alţi termeni decât ai înfrânării.

În al doilea rând: creştinismul este prin esenţă universalist şi ostil oricărei segregaţii. Nu este conform cu spiritul învăţăturii lui Hristos să existe o biserică pentru albi şi una pentru negri, o biserică pentru femei şi una pentru bărbaţi, o biserică pentru bogaţi şi una pentru săraci, o biserică pentru homosexuali şi una pentru heterosexuali, o

biserică pentru intelectuali şi una pentru analfabeţi. Tot astfel, ar fi necreştin şi nu lipsit de ridicol (segregaţia duce spre ridicol) să fiinţeze biserici speciale pentru hepatici, cardiaci, bolnavi de calculi renali…

Destul că-L rugăm pe Dumnezeu fiecare în limba noastră şi că ne despărţim pe naţionalităţi şi confesiuni, nu mai e nevoie să creăm alte particularisme.

Gherla, Iulie

În camerele dinspre şosea, vara, căldura e atât de mare încât gardienii îngăduie deţinuţilor să-şi lepede hainele vărgate şi să stea în chiloţi. Zăpuşala atingând în anumite ore intensităţi de neînchipuit, unii se urcă pe paturi, apucă doi câte doi un „cearşaf” şi-l agită spre a încerca să işte o adiere.

Stau cu Marinică P. şi Sile Căt. şi învăţ *Cântecul Potirului* al lui Crainic. Pâinea şi Vinul. Ca la Trakl şi la Ignazio Silone. Caracterul atât de simplu al creştinismului întemeiat pe două realităţi, două biete și-n același timp splendide realităţi: pâinea şi vinul.

Și iată, potirul la gură Te-aduce
Iisuse Hristoase, Tu, jertfă pe cruce
Adapă-ne, sânge de Sfânt Dumnezeu.
Ca bobul în holdă, ca mustu-n ciorchine
Ești totul în toate şi toate prin Tine
Tu, vinul de-a pururi al neamului meu.

Ca prin minune încep să simt o răcoare, o umezire a gurii arsă de sete (nici la Gherla nu pot bea apa, sălcie); şi o imensă recunoştinţă, niciodată n-am știut mai bine ce e smerenia, cât de „săracă” şi „ticăloasă” e condiţia umană.

Gherla, 1961

Foarte mulţi îşi reneagă trecutul, dezmint până şi lucruri notorii. „N-am fost!” Exemplu de cinste şi sinceritate, colonelul C.L.372 care după ce se recomandă adaugă – spre ştiinţă şi bună regulă: am fost prefect legionar de Oradea şi senator legionar.

Bucureşti, 1965

Cu Sorin Vas.373 şi Ştefan Pop.374 despre nebunie.

Secretul nebuniei – pentru Sorin Vas. şi Ştefan Pop. – stă în discontinuitatea ei, în lipsa de coerenţă şi de consecvenţă a nebunului.

X.Y. zice că e Napoleon Bonaparte.

Foarte bine. Sunt gata să-l cred. Dar nu pot deoarece el se poartă ca N.B. numai până la un punct. Apoi trişează, se opreşte. Nu e consecvent cu el însuşi, nu e coerent. Mai bine zis nu-i serios în nebunia lui.

E nebun nu pentru că se socoteşte N.B., ci pentru că nu e în mod continuu N.B.

Napoleon Bonaparte e Napoleon Bonaparte pentru că el se poartă mereu ca atare, pe când X.Y. se mulţumeşte ca ceilalţi să-l trateze ca şi cum ar fi N.B.

Victor Hugo: era un nebun care se lua drept V.H. La fel şi Bonaparte.

Dar Victor Hugo şi Napoleon Bonaparte se purtau ei înşişi, prin propriile lor mijloace, ca V.H. şi N.B.

Mulţumindu-se ca alţii să-i recunoască situaţia de N.B., nebunul dă dovadă de neseriozitate.

Foarte bine, îi accept punctul de vedere. Da, eşti N.B. Fii!

Şi iată că nu poate fi. Pe când N.B. e un nebun care

poate să fie N.B.; care-şi poate realiza modelul şi-l poate pune în funcţiune.

Lui X.Y. îi lipsesc mijloacele de a se purta ca N.B. În cele din urmă, din concesie în concesie, se declară mulţumit dacă i se spune: Maiestatea Voastră.

Pe scurt, nebunul nu crede consecvent, continuu şi coerent că e N.B. În acest sens *el ştie* că nu e N.B. şi că e nebun: în acest sens orice nebun o face pe nebunul. La X.Y. există undeva o întrerupere, o scurgere (*une fuite*), o flanşare.

Dacă domnul de cristal din nuvela lui Henri Duvernois ar fi coerent, n-ar trebui nici să vorbească deoarece cristalul nu vorbeşte. Aşadar nu-i consecvent cu el însuşi. Nebunul, fiind slab, are nevoie de alţii, depinde întru totul de ei. N-are şi N.B. nevoie de alţii? Ca să-l recunoască. Pe când X.Y. are nevoie de alţii ca să fie, existenţial. El există numai reflectat.

Vorbele lui Sorin Vas. şi Ştefan Pop. îmi confirmă proasta părere despre nebuni pe care o am de la Chesterton şi de la Manole („Să n-aud de nebuni!”). Nici Mîşkin, nici Don Quijote, nici Alcest, nici Hamlet nu sunt nebuni. Nebuni suntem noi care ne credem în cârciumă în loc de a vedea că suntem în castel. De nebunie trebuie să ne vindecăm, nu de raţiune. Nu în întunericul tulbure, nu în semi-minciuna demenţei ne stă scăparea, ci în lumină şi adevăr, la picioarele lui Hristos care-i vindeca pe demonizaţi.

Lucerna, 1938

Comemorarea operei *Siegfried* de Wagner, la vila din Triebschen, pe malul lacului celor patru cantoane. Aici a scris compozitorul *Călătoria pe Rin* a eroului după al cărui nume îl botezase pe fiul său de curând născut.

Dirijor: Arturo Toscanini.

Într-una din seri, în sala de concerte, simfonia I-a de Brahms, de asemeni dirijată de Toscanini.

Nu trece mult de la începutul executării simfoniei şi plafonul se deschide; cohorte de îngeri coboară din ceruri şi umplu sala. Valuri de euforie se revarsă peste tot. Se simte că şi bucata şi execuţia stau sub lucrarea harului sfinţitor.

Îmi închipui simfonia I-a de Brahms concepută noaptea, la Viena, spre sfârşit de primăvară: compozitorul iese de la Kafeehaus, târziu, şi se îndreaptă pe jos către casă. Calea e lungă şi trece pe la *Votivkirche*. E răcoare. A plouat. Din când în când se mai aude, îndepărtându-se, bubuitul unui tunet. Ultimele tramvaie trec, gonind. Toată melancolia vieţii se adună în jurul compozitorului, toate chemările, trecătoarele bucurii, permanentele frumuseţi, nostalgiile. Mai ales pentru că ştie că va muri este sufletul omului cucerit de atâta evanescenţă şi i se pare lumea în jurul său atât de solidă. Cel ce străbate cu pasul apăsat al unui trup bondoc străzile aproape pustii nu e necunoscător al vieţii sub toate aspectele ei şi nici al trecutului; ştie că umblă pe locuri unde au mers Haydn şi Mozart, Schubert şi Johann Strauss. Prezentul însă e al lui; prezentul cu exigenţele şi decepţiile lui şi cercetat de ceva nepieritor. Mă întreb dacă nu la simfonia I-a de Brahms s-a gândit Mateiu Caragiale când a descris valsul cântat la birtul din Covaci. (*Tot mai învăluită, mai joasă, mai înecată, mărturisind duioşii şi dezamăgiri, rătăciri şi chinuri, remuşcări şi căinţe, cântarea, înecată de dor…*)

Aşez simfonia I-a alături de tetralogia lui Wagner (Paul Morand preferă *Tristan şi Isolda*) şi *Don Giovanni*, reuşita supremă a muzicii pentru Kierkegaard.

Nicăieri nu cred ca orăşanul, în muzică, să fi fost mai

aproape de Dumnezeu, cutreierându-şi, profan, oraşul. (În literatură: *Gaspard de la Nuit375* de Aloysius Bertrand şi – fireşte – Chesterton, întreg.)

1971

Audiţie integrală, stereofonică, a operei rock-pop *Jesus Christ Superstar* de Andrew Lloyd Webber şi Tim Rice.

Personajul Mariei Magdalena – text, partitură, voce, interpretare – e extraordinar. Toată puterea de creaţie şi dragostea autorilor pentru operă aici s-au concentrat.

Cel mai tainic pasaj din *Evanghelii* – mai greu de înţeles decât chiar *Luca* 16 ori *Ioan* 17 – mi se pare ungerea din Betania.

Când Iuda spune: ce risipă! e păcat de bani! un vas atât de scump şi s-ar fi putut ajuta atâţia săraci! Iuda vorbeşte în numele nostru al tuturor. Toţi judecăm ca el: da, e păcat, atâta risipă de mir şi sunt atâţia săraci!… Vorbeşte logica omenească, migăloasă şi pizmaşă. (Pentru noi înşine nimic n-ar fi prea scump, pentru alţii orice e prea mult. Şi nici pe noi nu îndrăznim să ne răsfăţăm!) Vorbeşte meschinăria îngrijorată de a limita pornirea spre dărnicie ori spre sacrificiu.

Iar răspunsul lui Hristos, niţel brusc: ia mai dă-i încolo de săraci, că or să tot fie săraci cât va fi lumea şi o să-i tot aveţi, pe când pe Mine nu, iar femeii acesteia i-a fost milă de mine – răspunsul acesta e de natură a stârni cea mai justificată (*righteous*) indignare a fariseului care mocneşte în fiecare din noi. E nedrept şi scandalos! ne vine a zice, mai grijulii de gospodărire şi chiverniseală decât oricând.

Aşa să fie: orgoliu din partea miruitului? (Să nu fie!) Ori nepăsare faţă de alţii? (Să nu fie!) Prea bună părere

despre sine şi nevoie de alintare? (Să nu fie!) Dispreţ pentru săraci? (Să nu fie!)

Ungerea din Betania e altceva. De fapt e o lecţie – ca tot ce se petrece şi se spune în *Evanghelii.* Cele rostite pentru noi sunt rostite, să ne fie de învăţătură.

Şi ni se dă o lecţie rea, anevoie de adus la îndeplinire: datoria noastră când vedem o suferinţă, un om în pătimire, pe aproapele nostru pe o oarecare cruce, ori în apropiere, în preajma, în perspectiva unei cruci, datoria noastră nu este să ne refugiem în abstracţiuni şi generalizări, în dragostea de omenire şi emiterea dorinţei de a se modifica legile şi sistemele sociale, ci e să-l *ajutăm* şi să-l *mângâiem* şi, *pe loc*, să-l *covârşim* cu bunătatea noastră pe omul *acela* şi suferinţa aceea anume.

Nimic nu-i prea bun, nimic nu-i de ajuns, nimic nu-i prea scump pentru lovitul, năpăstuitul, suferindul, nenorocitul nostru semen, chip al lui Dumnezeu.

Maria Magdalena376 aşa gândeşte – şi de aceea purtarea ei va fi relatată atâta vreme cât li se va citi oamenilor din *Evanghelii.* Aşa cugetă şi aşa face: vede pe Hristos, ghiceşte imensa lui durere, presimte tragica lui soartă, înţelege că-i vorba de o jertfă. Şi nu mai ştie decât un singur lucru: să-l mângâie pe nevinovatul prigonit. În textul operei rock-pop, parafrazare a textului evanghelic, ea-i spune: nu te gândi la noi, nu te mai gândi, dormi liniştit, totul va fi bine, în noaptea asta lasă pământul să se învârtească singur.

Cutează să-L ducă cu vorbe bune şi să-L mintă pe Hristos.

Dragostea de mamă pentru copil: totul are să fie bine, dormi, lasă, nu te sinchisi de noi. Dragostea cu totul dezinteresată pentru că dă la o parte eul: *nu te gândi la noi.*

(Exact contrariul pildei maxime de egoism; văduva care în faţa mormântului soţului strigă: *cui mă lași?*) Şi pentru că – spre deosebire de Iuda – înlătură și acel subtil transfer al egoismului care constă în a trece asupra neprecisei entităţi a sărăcimii jignirea adusă şi persoanei noastre şi simţului nostru de economie şi micime, care pentru nimic în lume nu ne-ar fi îngăduit să facem un gest atât de inutil şi de spectaculos, scoţându-ne fie măcar și pentru o clipă din acra noastră cuminţenie.

Pilda Mariei Magdalena – și cât de vie o face opera rock-pop – înseamnă pentru noi că nu trebuie să ne eschivăm în abstracţiune şi generalizare, cu gândul la săracii care nu sunt prezenţi şi constituie o simplă categorie mintală (sau altfel spus un alibi); că se cuvine să-L mângâiem pe Hristos, adică pe *cel prezent*, care suferă în faţa noastră și aşteaptă, acum, aici, compătimirea (co-pătimirea) noastră. A! nu-i rău să vrei binele omenirii și al sărăcimii și al clasei muncitoare, dar e uşor; mai greu e să-l duci pe braţe la tinetă pe deținutul ăsta paralizat (și care poate simulează), să-i dai plosca operatului ăstuia care nu se poate da jos din pat (și care, poate, niţeluș, exagerează); să rabzi sforăiturile generalului Constantinescu-Ţăranu fără a-l deştepta din somn și a-l soma răţoit să se întoarcă pe o parte (nu i-ar fi, zău aşa, imposibil), să-l oblojeşti pe nesimţitul ăsta care urinează în gamelă, să-l asculţi pe neînduratul pisălog care nu-şi află liniştea decât turuindu-şi fără încetare necazurile, ranchiunele, amarul.

Aceasta-i lecţia Mariei Magdalena: o lecţie de modestie, ca tot ce-i creştinesc. Suntem chemaţi a nu ne pierde în vagi şi măreţe planuri şi deziderate, ci a da ajutoare practice (neplăcute, la nevoie; scârboase, la nevoie; agasante, de va fi cazul) celui de lângă noi. A ne fi milă de actuala și reala

durere a vecinului. În parabola Mariei Magdalena, aşa cum o vede opera rock-pop – iar parabola se va citi atâta vreme cât vor fi ascultate *Evangheliile* – Hristos nu e numai Dumnezeu pentru care orice sacrificiu am face e prea mic – ci e şi simbolul omului îndurerat din faţa noastră. Pe el să-l ajutăm, cu fapta, acum, cu ce putem, măcar cu o vorbă bună, o consolare, o ureche atentă, un dar, o frecţie, un drum la farmacie, pe el, nu pe cei care nu-s prezenţi, nu abstracţiunile şi categoriile care-s curate, depărtate, discrete şi pline de calităţi, care – ele – nu sforăie gălăgios şi nici nu urinează în gamelă. Să ne ajutăm semenul plin de răni şi de păcate, de urâte şi puturoase răni, de mârşave şi meschine păcate, cusurgiu şi plin de manii, obraznic, nemulţumit, nerecunoscător, murdar, încăpăţânat, pretenţios, căruia nimic nu-i este bun şi care binelui ce i se face îi răspunde dacă nu chiar cu sudălmi în orice caz cu înţepături, ironii şi resentimente.

Maria Magdalena are un singur gând: să-i arate lui Hristos că nu e nepăsătoare; vrea să-i îndulcească suferinţa, să-l consoleze, să-i îndulcească teribila sarcină. Şi pentru că nu poate să-l *ajute* propriu-zis, face atât cât poate: îi aduce o jertfă inutilă şi costisitoare, schiţează un fel de ritual, un gest al cărui sens e: dacă altceva nu-s în stare să fac, măcar să plâng şi să mă păgubesc pentru Tine. Mirul, desigur, nu înlătură crucea, dar o stropeşte cu puţină rouă, se numără printre hotărâtoarele pricini care dovedesc că jertfa de pe cruce n-a fost, ea, zadarnică.

— Trei fiinţe cred că au stropit cu puţină rouă crucea lui Hristos: Maria Magdalena, tâlharul cel bun şi, din vreme, Nicodim care i-a arătat Domnului că şi în rândurile compacte ale făţărniciei îndărătnice va putea rodi sămânţa cea bună. (Trei fiinţe – şi lacrimile Mariei.)

Puţin mai înainte, marama Veronicăi fusese singura staţie îndurătoare a Calvarului; iar dacă s-a întipărit Sfânta Faţă pe ţesutul materialului este pentru a ne demonstra că orice durere e nepieritoare şi orice nedreptate va striga în veci.

— La Betania s-a desfăşurat – din câte au fost vreodată pentru inimile mic-burgheze – cel mai anarhic, mai *sfidător aristocratic* şi mai *scandalos spectacol.* Gise în *Les Thibault*: *Vivent les courants d'air377*, şi deschide toate uşile şi toate ferestrele. Nicăieri nu-s oamenii mari mai înfruntaţi de copii şi neconformişti: se sparg vasele, se risipesc bunurile, se pierde bunătate de ulei, dezmăţatele intră-n casă, profeţii se lasă atinşi de ele, or să se spargă geamurile! şi ce mizerie va fi pe jos, unsoarea asta pătează, va trebui să fie curăţată, uf… Şi partea cea mai nostimă e că la Betania şi oamenii mari, oamenii în toată firea, reprezentaţi prin Marta – se poartă de tot ciudat: se spetesc să le facă de mâncare tuturor copilandrilor şi zăltaţilor ăstora…

— Sfânta Tereza din Lisieux: „Al dragostei, cu adevărat, este a jertfi totul, a da în neştire, a fi mână spartă, a spulbera până şi nădejdea roadelor, a se purta nebuneşte, a risipi fără nici o măsură, a nu socoti niciodată”.

— Cât priveşte pe Iuda:

Iuda se pierde fiindcă raţionează prea subtil, prea ingenios; e sofisticat. În cazuri grele cel mai bun lucru este să aplici soluţia simplă, simplistă a bunului-simţ, a bunului-simţ căpos. Dacă judeci: de vreme ce Iisus a venit ca să ne mântuiască, de vreme ce ca să ne poată mântui trebuie să fie răstignit, de vreme ce pentru a fi răstignit e nevoie ca cineva să-L trădeze mă voi jertfi eu şi-L voi trăda eu – judeci prea subtil şi sofisticat. Şi prea abstract. Nu! Cel mai bun lucru e să judeci simplist, ţărăneşte şi să aplici regula vulgară; orice

ar fi, eu nu-mi trădez prietenul şi învăţătorul!

Nu ştiu exact care sunt posibilităţile, nu-i sigur că preoţii şi scribii nu vor găsi alt mijloc, nu vreau să ştiu nimic, nu mă avânt în raţionamente iscusite şi cumplite deducţii, ştiu numai una şi bună, lăsată din moşi strămoşi: eu prietenul şi învăţătorul nu mi-l trădez. Facă-se mântuirea lumii cum o şti mai bine Dumnezeu, eu nu-s decât un vierme şi datoria mea de biet om e să aplic morala de uz comun. Motive sunt multe, scuze şi mai şi, plouă cu argumente, nu vreau să aud de ele.

Iuda s-a pierdut şi pentru că a vrut să-şi asume o misiune divină, a găsit de cuviinţă – dovadă de inimaginabilă trufie – să se substituie lui Dumnezeu.

Trebuie să fi fost mai rezervat: nu ştiu. Nu intervin. Nu mă bag. Eu nu-l vând.

Căci orice ar spune Iuda, oricât de rafinate şi chiar de impersonale, dezinteresate şi grandilocvente vor fi fost motivele sale, bunul-simţ popular va putea oricând traduce prin odiosul şi de mult încărcatul cu noroi cuvânt de *trădător* frumoasele sale reflecţii (şi au cuvintele o putere de pângărire şi demistificare a lor, provenită poate din lungă uzură). Bunul-simţ ordinar îl va putea oricând lua pe Iuda la întrebări – şi *va termina repede cu el.*

— Mă, tu te-ai dus la popi?

— Da, dar ca să…

— Mă, L-ai vândut?

— Să vedeţi că…

— Mă, ai luat treizeci de arginţi?

(Dracul cu fapta ne prinde; cu ce poate; ca poliţia federală pe gangsteri, de nu pentru marile lor fărădelegi, pentru fraude fiscale.)

— N-am vrut să-i iau mai întâi şi-apoi i-am restituit…

— Da’ i-ai luat. Treizeci?
— Da, treizeci, însă…
— Mă, L-ai sărutat tu?
— Da, dar am făcut-o ca să…
— Mă, ţi-ai dat seama şi tu de vreme ce te-ai spânzurat.
— Dar tocmai asta dovedeşte că…
— Nu ţine, mă pramatie, eşti un trădător.

La ananghie şi în dilemă singura cale bună pe care poţi apuca e să te ţii de regula brută, populară. De ce n-am fost eu martor al acuzării? (Bine mi-ar fi stat, ca ceilalţi ieşiţi după nici cinci ani şi pun’te, fă rost de reţete pentru somnifere!) Fiindcă mi-a venit în ajutor Dumnezeu să găsesc la anchetă scăparea din subtilităţi şi raţionamente şi să refac judecata mahalagiului din Pantelimon şi a ţăranului din Muscel.

Simplu! Cât mai simplu, cât mai elementar. Nici o complicare. Orice ar fi şi orice s-ar întâmpla şi oricât ne-ar ispiti logica, rămânem la pravila naivă, cea mai cazonă şi mai nediferenţiată: acolo e siguranţa. Una şi bună: nu vând (ori: nu trădez, după cum o fi cazul). Celelalte, vorba Simonei Weil, incumbă lui Dumnezeu, facă ce-o şti, nu e treaba mea. Eu nu sunt Dumnezeu. Eu sunt un biet păcătos, care nu ştiu multe, dar ştiu că nu-mi trădez stăpânul. Eu, cu de la mine putere, nu mă înalţ la rangul de *coredemptor*[378].

Aşa trebuie să judece Iuda şi să nu piardă din vedere capacitatea terfelitoare a cuvintelor, care-s un fel de ţaţe ce nici ele nu ştiu multe şi din cel ce a luat treizeci de arginţi şi a dat un sărut făţarnic de dragul poliţiei nu fac un erou subtil, ci un vulgar vânzător.

— Da, sentimentele pot fi sincere şi complicate, vorbele sunt teribil de precise şi poartă în ele toată încărcătura de rele a vechimii. Drama lăuntrică a lui Iuda va fi fost mare şi motivele sale mai complexe poate decât sunt

redate în *Evanghelia Sfântului Ioan.* Dar când au trecut din *psyché* la lumina faptelor şi pe planul grăirilor, oricare ceaţă învăluitoare şi estompantă s-a risipit: haloul confuziei dispărând n-au mai rămas decât bolovanii apăsători ai calificărilor, ai încadrării în prea puţin nuanţatele vorbe ale oamenilor.

Feriţi-vă de cuvinte! Fugiţi de subtilităţi! Nu semnaţi declaraţiile fără a le citi cu atenţie!

— Motivul pentru care arhiereii au ţinut morţiş să-i remită banii lui Iuda şi la sfârşit să nu-i ia înapoi, neîngăduindu-i să procedeze „idealist şi dezinteresat”, pare a fi dorinţa de a da întregii tărăşenii un caracter sordid, de a înfunda în mocirla abjecţiei (Iisus, şeful: un nebun! Iuda, complicele: un vânzător! a lucrat pentru noi) întreagă noua mişcare.

Noua mişcare trebuia să fie de la început lipsită de orice nobleţe şi eroism, atât în ceea ce priveşte „principalul vinovat” cât şi în ceea ce priveşte agentul informator.

Securitatea a moştenit acest fel de a proceda, martorul acuzării întotdeauna se acuză şi pe sine (măcar pentru faptul că a fost de faţă când s-a comis „sacrilegiul”). El crede că, servind organele de anchetă, îşi asigură bunăvoinţa lor. Tot atât de puţin pe cât şi-a asigurat-o Iuda pe a bătrânilor şi arhiereilor! *Trebuie compromişi toţi*: şi acuzatul şi martorii şi agenţii, toţi trebuie deopotrivă feşteliţi şi după ce se vor fi acuzat reciproc şi vor fi fost aduşi la o stare de ameţeală în care nu mai ştiu nici ce-au făcut, nici ce să mai facă, după ce le va fi fost tăgăduită orice putinţă de reabilitare şi orice mângâiere (*Ce ne priveşte pe noi? Tu vei vedea*.) vor fi deopotrivă azvârliţi în a patra stare a materiei morale, în aceeaşi magmă puturoasă a dispreţului şi uitării.

— Psihologia şi pedagogia germană – îmi spune

Bruder Harald Sigmund – deosebesc în prezenţa vieţii de toate zilele două atitudini: *Ichhaftigkeit379*, punctul de vedere al insului care raportează toate la el, le judecă numai în funcţie de interesele, preferinţele şi gusturile lui; capacitatea lui de a se simţi jignit e imensă, lumea pentru el este un cerc al cărui centru se află în sinea lui; din lanţul reacţiilor între *n* elemente desprinde numai ghinioane, sfruntări, piedici personale. Imperialismul egocentrist depăşeşte cu mult geocentrismul ptolemeic, acela concepând o armonie a sferelor şi planurilor cereşti, pe când eul omenesc nu vede în ceilalţi decât rivali și poticniri. *Sachlichkeit380*, dimpotrivă, reprezintă pe cel care e dispus să privească şi ce-i stă în faţă: interlocutorul, treaba, circumstanţele, materia. Tipul acesta e capabil a înţelege că și în faţa lui există realităţi – personalismul nu ascultă de Hume şi Berkeley – şi uneori poate concepe şi punctul de vedere al altuia ori obiectivitatea unei situaţii.

Deosebirea nu e numai estetică, dar și etică. Tipul egocentric e mult mai predispus la suferinţă și se poate oricând prăbuşi în genunea care se deschide la orice pas în dreapta și-n stânga amorului propriu rănit. Creştinismul care, paradoxal, înalţă persoana şi apoi o supune realităţii obiective, ne poate vindeca de rănile atroce ale susceptibilităţii, reducând problema locului pe care-l ocupăm în coadă la băcănie sau la casa de bilete la proporţii echilibrate. Eroina din *Planétarium* al Nathaliei Sarraute îndură chinuri cumplite în legătură cu stilul unei clanţe: e nefericită pentru că nu e creştină.

Adevărul ne face liberi şi-n acelaşi timp ne descătuşează nu numai din robia păcatului, ci şi din jugul (care nu-i uşor) şi de povara (care nu e bună) a fleacurilor, susceptibilităţilor, împunsăturilor amorului propriu. Dincolo

de *Sachlichkeit* putem găsi liniştea necesară pentru a ne pune în slujba altei cauze, mai vrednice: *die Sache Jesu.*

— Expresia aceasta: „războiul nevăzut” referitoare la condiţia creştinului în legătură cu un puternic și nemilos adversar nu e o poveste metaforică, e o treabă serioasă. Creştinul duce un război pe care trebuie neapărat să-l câştige, nu încape „onorabilă predare” și de aceea el nu poate considera războiul drept ceva superficial. El îşi concentrează toată viaţa în jurul victoriei urmărite, el îşi însuşeşte pe deplin cuvintele feldmareşalului Rommel: odată declarat războiul, nimic alta nu mai contează decât să-l câştigi, restul tot e zeamă de varză.

— Întemniţatul poate aprecia mai bine ca alţii observaţia lui Chesterton: „Situaţia nenorociţilor se înrăutățește datorită faptului că, spre a medita asupra irevocabilităţii soartei lor, dispun de nesfârşite răgazuri. Pentru oprimat, cele mai rele clipe sunt – din zece – acele nouă zile când nu e oprimat”.

1963

În celula 88 (dacă nu mă înşel) de la Gherla, mare şi ticsită, sunt mulţi preoţi de toate confesiunile. Ecumenismul e pus în practică. În fiecare dimineaţă, din iniţiativa unui preot dârz și a unor mireni inimoşi, se organizează o slujbă interconfesională. Stau laolaltă preoţi romano-catolici, uniţi, ortodocşi, pastori luterani şi calvinişti. Unul din luterani e partizan al mişcării liturgice (*Berneuchner Bewegung*) din cadrul protestantismului. Câţiva predicatori sectanţi se ţin la început de o parte. Apoi unii dintre ei (şi tolerantul Traian Crăcea, băiat excelent) ni se asociază.

Nimic nu poate reda splendoarea acestei slujbe lipsită

de altar, odăjdii, icoane, tămâie, orgă şi obiecte de cult. Siluetele slabe îmbrăcate în zeghe, capetele tunse, feţele palide, cuvintele şi cântecele murmurate (să nu audă caraliii) făuresc o atmosferă care rivalizează prin intensitate şi energie creatoare de entuziasm cu cele mai fastuoase ceremonii din cele mai măreţe catedrale ale lumii. Locurile magice ale creştinătăţii – Capela Sixtină, catedrala din Chartres, Sfânta Sofia, Athosul, din Wartburg, mănăstirile Zagorsk şi Optino – par a fi toate aici, în duh şi *in principio.* Ne simţim ca în catacombe, dacă ar veni peste noi primejdiile şi năprasnele sunt sigur că toţi le-am înfrunta. Cuvintele Domnului: unde sunt doi sau trei adunaţi în numele Meu, voi fi şi Eu, îşi află aplicarea. Nu, nimic nu poate reda, explica, transmite incomparabila frumuseţe a slujbelor acestora de înfrăţire ecumenică. Lor, cel puţin tot atât de bine ca societăţii dinainte de revoluţia franceză, li se pot aplica vorbele lui Talleyrand: cine nu le-a apucat nu ştie ce-i *la douceur de vivre381*. Prezenţa lui Hristos este orbitor de evidentă și orice s-ar întâmpla mai târziu – nu ne-am prefăcut în îngeri – nu se va putea şterge senzaţia de răpire la cer pe care o dă improvizata pseudo-liturghie. Încercăm şi un sentiment de adâncă recunoştinţă faţă de cei ce ne-au pus în situaţia de a ne împărtăşi din asemenea inimitabile şi incomparabile momente care ne scot din timp mai tare decât madlenele lui Proust382.

1970

Preoţii care se grăbesc să aprobe cu înflăcărate cuvinte de laudă măsurile morale luate de unele guverne totalitare (desfiinţarea prostituţiei, interzicerea avortului, îngreunarea divorţului) au în gând, cred, mai mult literele şi drasticităţile

decât spiritul care stă la baza acelor măsuri. Căci spiritul nu poate sufla decât acolo unde e libertate şi unde virtutea iese din liberă alegere. (Toate îmi sunt îngăduite, dar nu toate îmi sunt de folos.) Dacă nu s-ar pune teribila problemă a ispitei, mai că s-ar concepe oraşul în a cărui piaţă centrală, în faţa catedralei, s-ar alinia bordelul, cârciuma şi tripoul. *Numai că ar fi goale.*

Într-o fază ulterioară situaţia de fapt ar fi ca în morala impusă: bordelul, cârciuma şi tripoul ar fi nu numai goale, ci şi *închise*, căci n-ar avea cine le ţine.

(Şi-mi place să mi-l închipui pe diavol, înapoia obloanelor trase, alergând de colo până colo; *răcnind ca un leu şi căutând pe cine să înghită.* Sau, în altă versiune decât a Sfântului Petru: rezemat de oblon, scăpărând întunericul localului pustiu şi verdele meselor de joc cu zâmbetul amar al deznădejdei ofensate.)

— Şi-n orice caz nu pot fi de acord cu preoţii (chiar dacă printre ei se numără prea cuviosul și admirabilul Sofian B.) care înalţă în slăvi edictele Miliției cu privire la tunsul părului, fustele fetelor etc. Pentru că dau preeminenţă unor zădărnicii uitând că vin din partea unor slujitori ai Celui care lasă asupră-ne Spaima şi Minciuna. Pe acestea le uităm. Ca să ne extaziem în faţa unor fleacuri? Ca să strecurăm ţânţarul şi să facem neluată în seamă cămila? Vedem paiul şi camuflăm bârna? Dăm zeciuială din chimion și mărar? Aud?

— Pentru a ne primi la El, Hristos nu pune nici o condiţie prealabilă, absolut nici una. *Noi însă* când devenim ai Lui ne lepădăm de necurăţie nu din obligaţie, ci dintr-o nespusă ruşine şi dintr-o elementară bunăcuviinţă.

— După cum sediul eului nostru intelectual, creierul, este aşezat în cutia craniană îndeajuns de tare pentru ca numai burghiul electric s-o poată perfora în caz de

intervenţie chirurgicală, totul se petrece *als ob* şi sediul activităţii noastre psihice şi morale ar zăcea într-o nepătrunsă carapace de egoism, agresivitate, încăpăţânare şi trufie pe care nici razele cosmice n-o pot birui.

Singure cuvintele lui Hristos au darul de a putea să topească – uneori – carapacea aceasta formidabilă. Atunci, instantaneu, irezistibilul nevăzut laser dizolvă totul în calea sa şi răscoleşte miezul din carapace, mai dur ca materia aştrilor în stare de implozie unde un milimetru cub reprezintă greutatea unui miliard de tone.

— Echilibrul – secretul vieţii – nu este totuna cu eclectismul, mediocritatea şi compromisul. Nu se situează pe linia medie dintre extreme, ci dincolo de ele, sintetizându-le, însumându-le, depăşindu-le, dogmatizându-le (Blaga)383. Nu e o tranzacţie, ci o şi mai acută extremizare, o ieşire din dilema aparent ireductibilă, ieşire ce duce pe singurul tărâm unde poate miji adevărul: al contradicţiei şi paradoxului.

(De pildă, afirmaţia lui Goethe „mai bine o nedreptate decât dezordinea” şi zicala *pereat mundus fiat justitia384* se echilibrează astfel: să fie dreptate ca să nu piară lumea prin dezordine.)

— Eleganţa şi discreţia creştinismului.

Dovezi:

Cine nu recunoaşte binele care i s-a făcut săvârşeşte un mare păcat. Dar mai mare e păcatul celui care aşteaptă să i se arate recunoştinţa pentru binele făcut.

Cine posteşte se cuvine să-şi ungă părul şi să-şi spele faţa.

Cine se roagă să se închidă în camera sa şi să încuie uşa.

Cine face milostenie să nu ştie stânga ce face dreapta sa.

Cine e poftit la cină să se aşeze la capătul de jos al mesei.

Nimeni să nu silească pe aproapele său, nici măcar pentru a-i face un bine. Nici Domnul nu intră nechemat.

Cine e în slujba lui Mamona, măcar aceluia să-i fie credincios (*Luca* 16,13).

— Celebrele versiuni ale lui Longfellow: *Life is real, life is earnest.*

Desigur că viaţa e reală şi serioasă de vreme ce e de la Dumnezeu, că într-însa a coborât Hristos şi că aici se hotărăşte dacă vom fi mântuiţi ori osândiţi pe veci.

Dar tot atât de adevărat este că viaţa-i ireală şi neserioasă; iluzie şi deşertăciune. (Aceasta o spune şi hinduismul.)

Dacă ne luăm numai după Longfellow ajungem la o concepţie „mic-burgheză”, strâmtă, anostă, contabilă a vieţii.

Dacă ne luăm numai după hinduism dăm de murdărie, mizerie, dezgust şi nepăsare.

Trebuie prin urmare să ne luăm simultan după două concepţii diametral opuse. Trebuie să credem două adevăruri care se exclud. Nu se poate! Se poate: dovadă sfinţii, eroii şi nenumăraţii oameni de bine.

(Se poate şi pentru că cele două puncte de vedere nu sunt contradictorii şi inconciliabile – cum ar fi Dumnezeu şi Mamona – ci reprezintă două feţe ale unei singure complexe realităţi pe care minţile simpliste le despart în mod absolut, dar cele echilibrate le armonizează ca blagoslovită iscusinţă.)

— De ce dă uneori terorizatul mai mult decât i se cere? (întrebarea aceasta mă obsedează). De ce atribuie călăului sau anchetatorului gânduri mai subtile, pretenţii mai mari, o sete de cruzimi mai înfiorătoare decât cele reale? Pentru că,

terorizat fiind, panica lui e mai inventivă, închipuirea lui mai exacerbată, toată activitatea lui neurologică mai intensă. Anchetatorul nefiind terorizat (ori mai puţin şi în alt fel) e oarecum mai liniştit; adevărul este că terorizatul e *mai rău* şi *mai primejdios* decât asupritorul său.

— Zic şi eu că existenţialiştii au dreptate cât priveşte partea *descriptivă*, după cum spunea Fr. W. Foerster despre Schopenhauer că nu e anticreştin şi că drept este tot ceea ce *descrie.*

1966

Discuţii cu evrei în casa verişoarei mele Vally.

Admit, eventual, trecerea de la o credinţă la alta. (Mai ales dacă a fost constrânsă. Unii mă întreabă dacă am fost cumva silit s-o fac, în închisoare.) Cum de-am putut să trec însă de la spirit la materie? Ar fi înţeles să mă închin în duh altundeva, dar cum de mă pot împărtăşi cu pâine şi vin (cu „alimente” şi din acelaşi pahar cu toată lumea), cum de pot săruta icoane făcute din lemn, chipuri cioplite?

Şi-mi zâmbesc subţire.

Le zâmbesc şi eu. Or fi ei ştiutori, ştiu şi eu câte ceva: că oamenii nu-s numai spirit, ci şi materie. Domnul e duh; dar s-a întrupat, carne s-a făcut.

Iată că o religie atât de raţională şi de socotită invocă supremaţia intangibilă a spiritului. Iată că un *Weltanschauung385* atât de ancorat în lumesc şi în reuşită se intimidează dând de speciile ori chipurile materiei. Ce curioasă teamă şi repulsie faţă de materialitatea pâinii, vinului şi icoanelor la oameni care vorbesc infinit mai deferent şi laudativ despre lume decât adepţii lui Hristos! Şi parcă e şi o tulburată, feciorelnică teamă de a se apropia de

Dumnezeu, de a-i cere şi a-i da prea mult, de a stabili prea intime legături cu el. Şi câtă freudiană mândrie: cum de-aş coborî eu, om creat de Creator, până la materie!

Sunt însă dispuşi să mă înţeleagă: ce-am făcut am făcut într-un moment de mare şi explicabilă nefericire, deznădejde.

Când dau să arăt că, dimpotrivă, într-un moment de inexprimabilă fericire am făcut ce-am făcut, zâmbetele subţiri reapar, compătimitoare. Nu mai am ce spune. Zâmbesc, acum rezervat.

Noi nu facem prozelitism, asta-i superioritatea religiei noastre. Aşa încheie ei discuţia. Nu-mi dau timpul să le spun că se fălesc, vorbind adevărul. Lipsa aceasta de prozelitism (trecerea la iudaism: nu numai foarte rară, ci şi foarte grea, cazul Pallière) e de fapt un rasism.

— Convorbire cu Al. Pal.

Ne inspiră neîncredere păcătoşii care n-au în gură decât neprihănirea, neostoirea, necontaminarea. Cred cu toţii – verbal – în monofizitism şi manicheism, concep viaţa religioasă numai sub forma etericului şi absolutului. O *concep*, la propriu, căci în fapt îşi duc mai departe viaţa de păcat sub cuvânt că păcatul fiind irezistibil, iar creştinismul totuna cu etericul absolut, nu pot ieşi din dilema în care se află. Lui Satana îi consacră viaţa lor păcătoasă, iar lui Hristos vorbirile şi scrierile lor slăvitoare ale purităţii celei mai rafinate.

Cât de departe sunt de teandria creştină, şi de Cel ce propovăduia metanoia pe străzi, în sate, pe drumuri, pe la ospeţe, te miri unde şi te miri cui.

Şi ce uşoară e soluţia pe care şi-au găsit-o.

Dar creştinismul nu-i uşor şi Hristos e greu de păcălit; El aici ne cere să ne purtăm – după puterile noastre –

creştineşte. Aici în lume, făcând eforturi şi-n plină necurăţie. Şi – vorba lui Kierkegaard – nu-i El atât de *slab* încât să ne scoată din lume. Şi nici – se-nţelege – atât de naiv încât să nu ştie de ce se vorbeşte cu atâta intransigenţă şi exclusivism despre neprihănire: vocabularul psihanalitic îi este cunoscut, cum îi sunt toate, deci şi *compensaţiile* şi *transferurile.*

1967

Cartea lui Claude Tresmontant *Comment se pose aujourd'hui le problème de l'existence de Dieu386*.

Îmi pun şi eu întrebări: dacă lumea nu-i decât rezultatul întâmplării, de ce există boli şi fenomene ciclice? de ce există menstruaţia ca fenomen periodic? de ce există pentru fiecare boală câte un remediu corespunzător în complexul lumii vegetale, lumii organice sau lumii anorganice? de unde vine perfecta coordonare a părţilor constitutive ale unui organ şi perfecta coordonare funcţională a organelor unei fiinţe? care-i explicaţia fenomenului de „respingere" (cu alte cuvinte cum află celulele unui corp că noile celule absolut identice au aparţinut altei *unităţi*, cum de le adulmecă drept *străine*)? de ce există perioade de evoluţie accelerată? de unde capacitatea de selectivitate a celulelor şi grupurilor de celule? şi acele „semne de punctuaţie" din codul genetic, recunoscute de biologi, tot isprăvi ale întâmplării sunt? Dar relaţiile mecanice bazate pe şi exprimate matematic de pătratul anumitor mărimi (distanţă etc.)? Astea pentru nimic în lume nu mi le pot închipui explicate prin simpla întâmplare.

Infinita complexitate a oricărui organism şi ameţitoarele detalii şi „fineţe" de construcţie nu ne mai

permit – date fiind cunoştinţele noastre – să luăm drept probabilă ipoteza întâmplării. Ipoteza creaţiei e mult mai plauzibilă.

Suntem siliţi să presupunem un creator, un agent, un motor, un programator.

Cât despre suflet, nu mai e nevoie a-l dovedi. Tresmontant (p. 367): Ce este un om fără suflet, un om care „și-a dat sufletul”? Un cadavru. Omul are neapărat și suflet de vreme ce fără acesta nu mai e decât cadavru.

Einstein: „De mirare e că universul e inteligibil” și „O ştiinţă care nu mai se miră și nu venerează e o ştiinţă moartă”.

Ipoteza întâmplării apare din ce în ce mai copilăroasă, mai „primară” (cuvântul nefiind luat în sens administrativ).

Alta e teribila problemă: cine e Programatorul şi ce urmăreşte?

(Asupra acestei întrebări se apleacă, nesfârşit de bun şi de milos, Iisus Mântuitorul, dându-ne – singur – putinţa să-i găsim răspuns.)

(1971 – în ziarul *România liberă*, la rubrica deceselor, nu mai este voie să fie întrebuinţat cuvântul „biserică”. Locul unde se va face slujba funebră se menţionează ca orice adresă: strada și numărul. Dar este îngăduit a spune: „Corpul neînsufleţit”, ceea ce constituie o mult mai gravă încălcare a materialismului.)

— O constatare a binecunoscutului pictor și teoretician al artei André Lhote, precum şi afirmaţiile lingviştilor cu privire la rolul scriitorului și poetului faţă de cuvinte se potrivesc de minune cu ceea ce produce credinţa în sufletul dăruit cu har.

André Lhote: „Nu există progres, ci descoperire încântată a unor procedee vechi cât lumea… Esenţialul e ca

această descoperire să fie cu adevărat descoperire, şi încântată, iar nu o moştenire searbădă şi izvorâtă din resemnare”.

Cuvintele, în vorbirea de toate zilele, se rutinează, se banalizează, se automatizează. Ce face poetul? Singularizează cuvântul pentru a-i da forţa de a produce o senzaţie; *reînnoieşte percepţia*, blazată, şi reîmprospătează facultatea cuvântului de a o trezi din amorţeală.

Credinţa operează la fel. Ne redescoperă lumea, oamenii, viaţa şi ne scoate din acreală, din plictis, din mohoreală. Înnoieşte şi înviorează întocmai ca arta poetului sau a pictorului. Capacitatea noastră de a percepe frumosul şi binele devine brusc puternică. Acum, dragostea dărâmă zaplazurile indiferenţei şi bănuielii, sfărâmă zidurile şi plafoanele închistării în egoismul veşnic rănit şi supărat. Deodată, percepţiile – şi cele morale şi cele sensibile – cresc vertiginos. Lumea e alta pentru credinciosul copleşit de fericire – bogată, nouă, îmbietoare, captivantă, euforică – exact ca pentru artist în clipe de inspiraţie. Lucrează doar aceeaşi putere: harul sfinţitor. (Drogatul dispune şi el de acces la euforie, dar cum totul se plăteşte, artificiul la care trebuie să recurgă îi condiţionează obţinerea stării de încântare şi redescoperire de produse materiale şi de concursul altor oameni ce-i compromit liniştea şi fericirea în tot restul vremii; dialectica nu iartă, iar ataraxia la drogaţi e funcţie de agitaţie şi obsesie, coloane susţinătoare ale iadului.)

— Credinciosul nu e necesarmente şi în mod continuu într-o stare extatică; însă oricum rămâne, măcar puţin, stăpân pe sine şi liberat de angoasele şi spaimele produse de stăruitoarele concreteţe ale cotidianului.

— Limbajul pentru Brice Parain e modul prin care

exprimăm puterea noastră de a transforma ideile în fapte, făgăduinţele în adevăruri.

Anchetele Securităţii şi relaţiile create între oameni de regimurile teroriste îmi atrag atenţia asupra unor alte înfăţişări ale limbajului, acute la unele categorii sociale şi chiar morale.

Pentru cei pe care i-aş cuprinde sub genericul „şmecheri”, graiul e cu totul altceva decât pentru Brice Parain: e un ceremonial, o capcană şi un rit. În loc de a fi o expresie a realului, gândurilor şi simţirii, un mijloc de transmitere a cunoştinţelor, cugetării şi emoţiei, e mai ales un sistem de minciuni, o reţea de capcane şi un zgomot de fond.

Cuvintele ajung să însemne ceea ce era în dreptul roman „formula”, în lipsa exactei folosiri a căreia orice act devenea nul. Litera se substituie întru totul spiritului, intenţia nu mai are nici o importanţă. Cuvintele, astfel, devin incantaţie magică dar şi mijloc de tortură şi cursa în care-l poţi prinde pe adversar. (În concepţia aceasta, fireşte, orice om îţi este doar adversar şi raporturile nu pot fi decât raporturi de adversitate produse de tripticul: bănuială, frică, pândă – întreită barieră electrostatică.)

Când şmecherii află că vorbirea poate fi şi altceva decât ceremonial şi capcană, începând să adulmece rosturile pe care i le intuieşte un Brice Parain, uimirea lor e fără margini.

— Din milă faţă de năpăstuit nu trebuie să cădem, aici pe pământ, în altă eroare. Scriptura a prevăzut acest pericol şi ne povăţuieşte să nu apărăm pe cel slab contra celui drept.

Concepţia unor scriitori ca Jakob Wassermann, pentru care oricine deţine o fărâmă de autoritate (magistratul, tatăl, profesorul) este vinovat, concepţia aceasta nedreaptă – şi anapoda – trebuie revizuită. (Manole se declară duşman

implacabil al romancierului.)

— J. Madaule despre *Besi*:

„Adevăratul subiect al cărţii e lipsa lui Dumnezeu. Şi totodată nevoia de Dumnezeu. Jinduirea după Dumnezeu. Jinduire care nu-i numai rusă, ci omenească. Nu mai e chip să refacem lumea fără Dumnezeu, nu mai e chip nici de a trăi omeneşte fără Dumnezeu, de când s-a făcut om spre a ne izbăvi”.

— Curajul.

Dostoievski: „Frica e blestemul omului”.

— Nu numai în dreptul constituţional, ci în toate domeniile e la fel. Curajul este taina finală, învinge acel care este dispus să moară. Partida despre care se ştie şi se vede că nu e gata să înfrunte moartea este, de la început şi în mod sigur, ca şi învinsă. Istoria este a celor ce au ştiut să moară ori să nu le fie teamă – fizic – de perspectiva ei. (Cred că acesta-i adevăratul înțeles al zicalei – asiatice mai ales – că moartea e uşa vieţii.)

Gherla, Martie 1964

În legătură cu problemele ecumenismului aflu că una din cele mai însemnate în ruptura dintre catolicism şi ortodoxie – a lui *filioque* – nu constituie pentru marele teolog ortodox Sergiu Bulgakov un temei dogmatic. Nu există vreo dogmă asupra relaţiei dintre Duhul Sfânt şi Fiu şi prin urmare opiniile asupra acestui punct nu constituie erezii, ci sunt doar ipoteze teologice transformate în erezii de mentalitatea panbănuitoare de schisme încuibată în biserici.

1937, Paris

Manole despre trei fenomene ale timpului: invazia verticală a barbarilor (expresia e a lui Rathenau), domnia proştilor, trădarea oamenilor cumsecade.

Primul: năvălesc nu barbarii din alte continente ci, de jos în sus, derbedeii. Barbarii aceştia preiau locurile de conducere.

Al doilea: au sosit – pur şi simplu, în sensul cel mai categoric – proştii şi inculţii la putere şi în ciuda tuturor legilor economice şi tuturor regulilor politice fac prostii, ca nişte ignoranţi ce se află.

Al treilea: în loc de a se împotrivi, oamenii cumsecade adoptă expectative binevoitoare, se fac că nu văd şi nu aud, pe scurt trădează. Nu-şi fac datoria. Imparţialii şi încrezătorii înregistrează şi tac. Sunt cei mai vinovaţi.

1937, Paris

În vizită la Ernest Seillière387, care de curând a scris referindu-se la Jules Lemaître: „Nu-l voi urma nicicând; devenit antiliberal odată cu vârsta, aprobă critica severă a doctrinarilor care, zice, îl irită cu vorbe mari ca dreptatea, ordinea, civilizaţia. Cuvintele acestea eu unul le socotesc foarte nobile deoarece includ speranţe; nu devin periculoase decât dacă aceste speranţe ajung excesive şi nerăbdătoare. Nu trebuiesc osândiţi decât cei care abuzează de ele pentru a masca naturismul lor funciar şi a pregăti în realitate nedreptatea, dezordinea şi retrogradul”.

Fără de cuvintele acestea mari vor pieri toate, *şi cele mici.*

Aşa e dom’le, se bucură Manole, care-l citează pe Prosper Mérimée („Îmi placeţi, doamnă, pentru că sunteţi aspră, nimic nu urăsc mai mult decât oamenii care iau totul

cu binişorul”) şi priveşte încruntat Parisul. Libertatea nu înseamă indulgenţă pentru criminali şi derbedei. Libertatea, el ar apăra-o ca în secolul al XIX-lea, cu energie, politică de mână forte şi-n sunet de fanfară.

— Sunt vitalişti şi necredincioşi care spun că-L privesc cu simpatie pe Hristos, dar resping creştinismul ca fiind întemeiat pe oribila idee de morală.

Nu putem despărţi pe Hristos de creştinism, nu putem da deoparte lumina – una cu Domnul.

Orişice religie care propune ca obiecte ale cultului forţele nopţii şi străfundurile inconştientului ajunge neapărat la sfinţirea cruzimii sau a mlaştinei.

Julien Benda: „Se gândeşte la alde Gide, alde Valéry. Au pierdut discernământul copleşiţi de idei, copleşiţi de învăţătură… N-au avut destulă moralitate spre a purta povara culturii”.

Oameni ca aceştia trăiesc în iluzii şi printre extreme. Sau văd omul nespus de rău sau cred că există fiinţe pentru care înalta virtute e starea naturală. De fapt chiar pentru cei mai buni virtutea presupune voinţă şi efort. Adevărul este că dintre obligaţiile civilizaţiei nici una nu e plăcută şi nu vine de la sine. Dulce e trândăveala, nu munca. Toate gesturile vieţii zilnice, începând cu întreţinerea curăţeniei corpului, conţin strădanie. Pravila e grea şi pentru călugări. E îndoielnic că sinceritatea – dacă ar fi înălţată la rang de regulă unică absolută – ar dezvălui peisaje grandioase: mai curând mici urâţenii.

Gide: morala îl plictiseşte, e bună numai pentru fiinţele dornice de repaus. De unde! Morala nu e statică, presupune progresul constant, morala nu e nici uşoară, nici plictisitoare. Henri Massis: răul e banal, dezordinea e banală, excepţionale sunt lucrurile bune, însușirile alese. Renunţarea şi lenea sunt

monotone. Efortul e creator de noutăţi interesante. Ştim mereu dinainte cum vor reacţiona fariseii, imprevizibil e Hristos.

Dacă e vorba de anost, zice Suarès, apoi obscenitatea e monotonă, rituală, răul sau viciul sunt mereu aceleaşi, de o uscăciune apăsătoare. În general vorbind, defectele sunt uniforme. Searbăd prin lipsă de inventivitate e viciul.

Pentru a ieşi din încurcătură, plictisiţii de creştinism şi de idealul binelui recurg în cele din urmă la manicheism, rezolvă totul înlocuind etichetele. Procedând astfel cad sub proorocirea lui Isaia (5,20): „Vai de cei ce numesc răul bine şi binele rău, care spun că întunericul este lumină şi lumina întuneric, care dau amărăciunea în loc de dulceaţă şi dulceaţă în loc de amărăciune”.

Se pare că acum se ştie că nici natura nu e indiferentă; cunoaşte direcţii preferenţiale; cu atât mai mult viaţa spirituală unde realitatea cedează pasul, neîncetat, sensului.

— Seillière: nu optimism psihologic (omul e bun aşa cum e) şi pesimism moral (nu-i cereţi să se îmbunătăţească) – cum vor naturiştii –, ci pesimism psihologic (omul nu e bun) şi optimism moral (poate fi îmbunătăţit de morală şi religie).

— Dreptatea lui Dumnezeu, oamenii nu o ştiu – şi nici n-o pot şti.

Le este accesibilă, aici, numai cea omenească.

Şi nici nu se cuvine să pretindă a crede că pot sesiza dreptatea divină, consecinţa ineluctabilă a pretenţiei acesteia nesăbuite fiind întotdeauna catastrofică.

Se cuvine însă ca ei să aplice, să se străduiască să aplice neîncetat dreptatea omenească – ştiind bine că ea nu este totuna cu dreptatea divină. În acest sens cred că trebuie înţeles şi Montaigne: *Il faut sobrement se mesler de juger des*

ordonnances divines388. (Formulare, desigur, echivocă, dar nu neapărat sceptică ori atee, ci ortodoxă: singurul drum ce ne este deschis e al dreptăţii omeneşti, pe acesta să mergem.)

— Orice salt *dincolo de bine și rău389*, orice ignorare a situaţiei noastre, *dincoace* de limita dintre omenesc şi divin, nu poate duce (Nietzsche, Stavroghin, Ivan Karamazov) decât la demenţă ori satanism.

1964

Una din primele griji, la Bucureşti, este să-i scriu lui Ionel Trăil.390 Cu adevărat pot spune că mi-e „un prieten de când lumea".

Cu patru-cinci ani mai mic ca mine, îl ţin minte, copil bucălat, sosit într-o bună zi de-a dreptul de la Paris în casa din strada Armenească. Nea Iancu – taică-său –, băiat de ţăran din Mehedinţi, fusese coleg cu tata la liceul din Brăila şi rămăseseră ca fraţii (al treilea era doctorul Butoianu). După ce învăţase ca bursier la Brăila, Ion Trăil. studiase – strălucit – la Fontainebleau și Liège și ajunsese ataşat militar al României la Paris, unde se căsătorise cu o franţuzoaică de mare frumuseţe, pariziană de origine bretonă. Tante Alice reprezenta ceva rar: o bretonă necredincioasă. Nu-i suferea pe popi și spunea că o apucă groaza văzând „sutanele negre". Dar la ea gentileţea şi fineţea funcţionau – aş spune mai bine: clocoteau – la un nivel de intensitate atât de neasemuit încât trecea prin viaţă înconjurată de un nimb de farmec, dulceaţă, bunătate, drăgălăşenie şi altruism, cum numai la marii sfinţi și la unii pustnici se întâmplă a fi. Era înzestrată de Dumnezeul în care nu credea pe căile obişnuite, dar de care se apropia pe căi de bună seamă necunoscute nouă, şi în

darul facerii de miracole. Cu zâmbetul ei care topea orice gheaţă, orice supărare, orice icnire de răutate şi înverşunare, ştia să împace vrăjbile, să aline durerile, să trezească nădejdi. Era mereu gata, la orice oră din zi şi din noapte, pe ploaie, pe vânt, pe viscol sau în toiul lui Cuptor, să sară din pat, să iasă din casă, să alerge la capătul pământului pentru a se duce să dea ajutor, să scoată pe cineva dintr-o încurcătură sau o belea sau pur şi simplu pentru a face un serviciu ori un drum, pe scurt pentru a fi de folos. Nu ezita, la nevoie, să spună o minciună, ba şi mai multe, să cerşească, să insiste, să intre pe fereastră după ce fusese poftită să iasă pe uşă, să se umilească (după criteriile omului obişnuit, căci pentru ea cuvântul de umilire spre binele altuia, ca şi cel de oboseală, era inexistent), să ia asupră-şi vini străine dacă de aici atârna liniştea celui ce făcuse apel la ea. Femeia aceasta, pe cât era de bună era şi de inteligentă, de spirituală, de plină de cele mai rafinate însuşiri ale graţiei. Izbitor de frumoasă şi de elegantă, îmbina chipul reginei cu sufletul sfintei într-un anonimat pe care dezvăluindu-l nu prididеai a te uimi, a nu-ţi veni să crezi, a fi biruit de admiraţie.

De simpatia fiinţei acesteia rarisime am avut norocul de a mă bucura în tot timpul copilăriei şi tinereţii mele. N-a încetat de a-şi dovedi prietenia – mereu nemărginită, căci altfel nu o putea concepe – şi părinţilor mei şi mie. Pe cine nu fermeca? Până şi pe nea Iancu. Olteanul acesta este şi a fost de o cinste pe care i-ar fi putut-o invidia zece canonici ardeleni; de o putere de muncă formidabilă; impecabil şi ireproşabil în serviciu; extrem de cult (sfărâmând legenda potrivit căreia ofiţerii sunt prin definiţie agramaţi, după cum Arthur Schnitzler în nuvelele şi piesele lui a dovedit că nu sunt necesarmente proşti şi răi); dar şi ursuz, necruţător cu greşelile, strâns la pungă şi drastic cu sine şi cu alţii,

nezăbavnic la mânie. Singură tante Alice se pricepea, folosind o abilitate mai degrabă întru totul îngerească decât demonică, să dărâme etanşa barieră a severităţii şi nu o dată scăpa de necaz un inferior sau un elev de şcoală militară care nu salutase îndeajuns de reglementar.

Zilele rebeliunii le-am petrecut în casa generalului Trăil., în camera lui Ionel (plecat în provincie), sub portretul Căpitanului (căci Ionel devenise legionar). Generalul era ostil simpatiilor politice ale fiului său şi cât am stat la ei în zilele acelea de Ianuarie i-am putut citi pe faţă durerea în clipele când soarta părea să-i favorizeze pe legionari şi uşurarea când biruinţa a rămas de partea cealaltă. (Dacă rebeliunea reuşea, cred că nea Iancu ar fi avut de înfruntat ura portarului blocului – zavergiu pasionat – căruia prezenţa mea i s-a părut foarte suspectă. Şi noroc de portar, după aceea, că generalul era legalist şi că procedeele marchizului de Galliffet391 în Mai 1871 îi inspirau oroarea.)

Dovada totalei sale prietenii, Ionel mi-a dat-o în vara anului 1946 când a venit să-mi propună să plecăm împreună din ţară. A stăruit zile în şir. Prilejul era extraordinar. O pereche de bătrâni evrei urma să treacă având acte pentru ei şi fiul lor – din sat în sat, predaţi de o comunitate alteia, prin Transilvania şi Ungaria până la Viena. Fiul a murit câteva zile înainte de plecare şi bătrânii hotărâseră să ia cu ei un Român, de preferinţă un fost legionar. Ionel le fusese recomandat şi le-a cerut să mă ia şi pe mine şi apoi i-a convins să încercăm a ne strecura toţi patru. Deşteptul de mine am refuzat să plec.

Ionel însă a izbutit să ajungă teafăr şi nevătămat în Austria împreună cu binefăcătorii săi de care s-a despărţit cu lacrimi. La Paris unde, fiind născut acolo, i s-a dat cetăţenia franceză pe baza legii lui de Gaulle asupra dobândirii

naţionalităţii, a lucrat mai întâi într-o librărie; pe urmă a intrat într-o comunitate călugărească ortodoxă de pe bulevardul Vaugirard. Revista pe care o scotea comunitatea – *Vestnik* ori *Le Messager* – mi-o trimitea şi, din când în când, îmi şi parvenea.

Să-i pot scrie lui Ionel că fac parte din obştea creştină ortodoxă şi că mi s-a deschis sufletul înţelegerii şi drăgostirii a tot ce e românesc este pentru mine o bucurie apropiată de a botezului.

Îi scriu, aşadar, cu întârziere însă. Îmi răspunde cu o ilustrată închisă în plic; reprezintă învierea şi poartă cuvintele franţuzeşti *En vérité il est ressuscité!392*

(Tante Alice murise la Ştefăneşti lângă Florica în 1956. Ducea o viaţă de ţărancă. Nea Iancu a trăit până la nouăzeci şi doi de ani şi a murit tot acolo, în căsuţa lor înconjurată de o grădină de zarzavaturi şi o sfoară de vie.)

— Suntem cu totul lipsiţi de simţul misterului în acest veac al XX-lea în care numărul amatorilor de romane poliţiste – *dintre care cel dintâi sunt eu* – este atât de mare. Îi iubim pe Edgar Poe, pe Conan Doyle şi pe Edgar Wallace, ne pasionează aventurile impecabilului lord Peter Wimsey, ale mustăciosului Hercule Poirot, ale spilcuitului Philo Vance, ale comisarilor Ellery Queen tatăl şi fiul, ale cinicului Sam Spade, ale discretului Mr. Fortune, ale banalului Maigret sau ale complicaţilor eroi ai lui John Le Carré – şi nu adulmecăm misterul la tot pasul în jurul nostru. Detectivul-preot (la fel de puţin insolit ca şi preotul-muncitor de fabrică) al lui Chesterton, părintele Brown, ne atrage însă atenţia asupra omniprezenţei misterului, ce revine în fiecare din nuvelele de poliţism metafizic unde apare acest Father Brown.

Catehismul episcopilor catolici olandezi desprinde misterul în locurile cele mai neaşteptate. Soţii, spune

catehismul, nici nu ştiu de ce taine adânci sunt înconjuraţi şi ce taine adânci exprimă când venind acasă de la lucru el îi spune ei: ce frumoasă eşti în seara asta, ori ea îi spune lui: te aşteptam, dragul meu, ai întârziat.

Gherla, 1964

Când le vine un om nou în secţie şi nu se întâmplă să aibă cine ştie ce treabă de-a lor, gardienilor le face mare şi deosebită plăcere să-i pună cât mai numeroase întrebări, cu toate că de cele mai multe ori cunosc din fişă răspunsurile. Dar e o distracţie care ţine loc de taclale la cârciumă, e un mijloc de a omorî timpul, de înviorare (nici pentru ei totul nu-i veselie, îşi petrec şi ei o mare parte a vieţii între zidurile mohorâte şi-n puterea închisorii: unora atmosfera dramatică le gâdilă importanţa, pe alţii îi toropeşte) şi mai ales de a satisface mahalageasca propensiune către bârfă, vorbărie fără rost și curiozitate. Singura adevărată mare plăcere a mahalalei: nu băutura, nu sexualitatea, nu banii, ci relaţia cu celălalt – de teama singurătăţii – sub întreitul ei aspect de văicăreală, clevetire şi ceartă.

Când sosesc la Zarcă, plutonierul – unul sever – mă ia în primire vădit bine dispus să converseze. Întrebările sunt cele obişnuite, le cunosc, îşi urmează cursul într-o ordine aproape invariabilă: cum îţi zice ţie, mă? câţi ani ai, mă? de unde vii? de unde eşti de felul tău? ce-ai fost tu în civilie? eşti însurat, mă? da’ copii ai? la cât eşti condamnat? ce-ai făcut?

La ultima întrebare arăt că n-am vrut să fiu martor al acuzării. Ce spui, mă? Cum adică n-ai vrut?

— Dau amănunte, dar cred că ştie despre mine mai mult decât îmi închipui eu, căci reia: tu eşti ăla, mă, care ai făcut-o pe grozavu’?

— N-am vrut să-mi trădez prietenii, dom’le major.
— Ce spui, mă? şi zii, n-ai vrut?
— N-am vrut.
— Și nu te-a scuturat așa niţel?
— Ba m-a scuturat.
— Și n-ai spus, mă, ce trebuia?
— Nu, domnule major.
— Rău, mă, rău de tot, înseamă că eşti un ticălos.
Şi fără a face o pauză: mă, tu ai mâncat azi?
— Am mâncat, dom’le major.
— Și zici că n-ai vrut să fii martor al acuzării.
— N-am vrut.
— Păi asta e grav de tot, mă, ce, nu puteai spune adevărul? Ești un mare ticălos, mă, și zici c-ai mâncat? Ia, planton, mai adă-i o gamelă de mâncare de la regim și vezi să fie plină.

1972

Vizită Anei. Vine de la spital unde a fost operată de rinichi. A suferit mult. E și Floriana[393] de faţă, cu ochii ei rotunzi și codiţele ei care mereu răspândesc lumină, bunătate și devotament.

Ana socoteşte că trei pericole ameninţă creştinismul occidental: raţionalismul, sentimentalismul şi moralismul.

Protestantismului mai ales îi dă târcoale moralismul. Catolicismului, raţionalismul; iar sentimentalismul bântuie pe unde poate, pretutindeni. Ortodoxia, fireşte, nu trece cu vederea nici raţiunea, nici sentimentul şi nici morala. Pe toate trei se sprijină și tustrelelor le face loc. Dar pe deasupra lor aşază harul care le îmbină şi, îmbinându-le, le cumpăneşte nelăsând pe nici una să strice echilibrul.

Ortodoxia, de aceea, nu coboară la nivelul nici unei din cele trei adjuvante ale credinţei, ci se menţine la acel – integral şi inefabil – al sacrului. Harul e ordonator, armonizator şi cumpănitor.

— Prea Sfinţitul Alex. S., episcop unit[394]:

O consecinţă a războiului nevăzut pe care-l ducem cu demonii este că singura persoană pe care suntem îndreptăţiţi s-o înşelăm e persoana noastră însăşi. În războiul al cărui câmp de luptă e lăuntrul nostru orice viclenie e legitimă. De unde şi noţiunea de *fraus pia* care i-a scandalizat fără temei pe toţi protestanţii. Putem să ne şi amăgim făgăduind ispitei că o vom împlini săptămâna viitoare, luna viitoare, ducând-o cu zăhărelul, cu vorba, cu preşul (eu rezum, înaltul prelat n-a folosit acest cuvânt) de la o dată la alta, ca bolnavul care pentru a dobândi răbdare îşi fixează termene până când va mai îndura să stea în pat sau ca prizonierul care la anchetă îşi dă şi el termene de rezistenţă de la o şedinţă de tortură la alta. În noi înşine în luptă cu nevăzutele duhuri rele avem dreptul să recurgem la ceea ce Francezii au numit „vicleşuguri de Piei Roşii”. Francezii au mai admis că *en mariage trompe qui peut*[395]. Pe tartorul şmecherilor, pe Aghiuţă, pe Sarsailă, pe Belzebuth, pe Michiduţă, pe Împieliţat, pe Scaraoţchi – numele populare ale demonului o dovedeşte – suntem îndrituiţi să-l păcălim cum ne vine mai la îndemână.

Bucureşti, August 1964

Tata îmi spune că Gigi Tz. a telefonat mereu întrebând dacă am sosit. Îl chem şi mă pofteşte la el, în strada Udricani, la fratele lui, Mişu, unde stă de când s-a văzut liber în Septembrie ’63. Îl găsesc într-un studio improvizat, în

mijlocul unor vrafuri de cărţi, mape, discuri, laviuri, desene, uleiuri şi pânze albe. Două autoportrete se impun prin frumuseţea şi puterea lor. Laviuri desăvârşite şi uleiuri pline de farmec şi de paradis românesc. S-ar zice că n-a încetat de a lucra în ultimii patrusprezece ani. Îi cer de îndată iertare pentru supărarea stupidă pe care i-am pricinuit-o cu mai bine de cincisprezece ani în urmă şi văd că m-a iertat în adevăr, pe de-a-ntregul. De prima oară îmi pune la pick-up *Requiemul de război* al lui Britten şi bucăţi de Messiaen, care mă înnebunesc.

Au izbutit să fie salvate multe dintre cărţile şi lucrările lui. În 1944, când a fost arestat pentru spionaj în favoarea Englezilor, rămăseseră la mine o mulţime de caiete cu desene inspirate din textele mesajelor emise de radio Londra în programul *Les Français parlent aux Français396*. Auzind de arestarea lui şi aşteptându-mă la o percheziţie, n-am vrut să distrug caietele, dar pe vreo câteva pagini unde apărea, caricatural, Hitler am avut naivitatea să-i fac acestuia nişte mustăţi enorme!

Acum sunt mai cunoscător şi-mi vine a râde cu multă compătimire de procedeul meu. Şi Gigi şi eu ne aflăm mult înţelepţiţi, vindecaţi de susceptibilităţi şi ne mirăm de supărările noastre de altădată ca de lucruri ireale. A trecut şi el printr-o convertire: are la gât un lanţ cu o cruciuliţă şi-mi mărturiseşte dragostea, încrederea şi recunoştinţa ce poartă Mântuitorului.

1954

La cursurile Facultăţii de Drept, Iulia Ionescu era mereu prezentă în banca doua din dreapta catedrei, obţinea notele cele mai mari şi învăţa ca o elevă model. Cuminte,

serioasă, îmbrăcată modest, cu părul strâns în „telefoane” peste urechi, era şi o colegă perfectă. Dar cu toată admiraţia, respectul şi afecţiunea ce i-am purtat (eu stăteam în banca întâi în stânga catedrei) şi-i port, recunosc că am deosebită slăbiciune de sora ei mai mare, colegă şi ea cu noi, mult mai puţin harnică şi conştiincioasă – Gabriella –, aparţinând genului femeii elegante şi mondene, care întâlnindu-se cu Ella N., atunci când Iulia s-a întrebat ce-oi fi devenit eu şi emitea presupunerea că sunt comunist şi ocup un post mare, a izbucnit: el! niciodată, sunt sigură că nu!

Gabriella venea rar pe la cursuri, nici nu ştiam că luase aminte la mine. Să perceapă intuiţia ori privirea aruncată în fugă mai desluşit decât atenţia binevoitoare uzată de frecuşul zilnic? Sau poate că mărinimia – neţinând seamă de logică – nimereşte mai exact?

— Creştinismul nu se confundă cu prostia, prostia e un păcat:

Sf. Bernard din Clairvaux (citat de Daniel-Rops): „Nu se cuvine ca mireasa Cuvântului să fie stupidă”.

— Model de prietenie şi de purtare frăţească e Mallarmé în relaţiile lui cu Verlaine.

Verlaine e mereu în suferinţă ori se bagă în toate belelele.

Mallarmé, în apartamentul lui din *rue de Rome*, e senin, familist, calm şi harnic: viaţa lui de poet (ermetic) se desfăşoară într-un cadru de impecabilă cuminţenie burgheză.

De fiecare dată, la fiecare ghinion şi supărare, Verlaine i se adresează lui Mallarmé. Care-i gata oricând să-i vină în ajutor.

Nici un reproş, nici un cuvinţel moralizator, nici un sfat. Serviabilitatea nu oboseşte, nu cercetează, nu se îngâmfă,

nu-şi caută scuze. Ca un robinet pe care-l deschizi, de care te foloseşti, d-aia e făcut. O dată, de două ori, de şapte ori, de şaptezeci de ori câte şapte.

Bani, intervenţii, sprijin, drumuri, scrisori de recomandare, orice.

O dată nu se plânge, o dată nu refuză, nu se eschivează. Bunătatea funcţionează ca un aparat, obiectiv, ca şi cum ar fi nu o facultate din domeniul condiţional, ci însuşirea indicativă a unui existent. Bunăvoinţa devenită instinct, reacţie automată, funcţiune socială.

BUGHI MAMBO RAG

…Cea mai bună dovadă că era bolnav de arghirofilie în cel mai înalt grad şi că n-a fost decât un pungaş venit în ţară numai ca să lege măgarul de gard şi să plece înapoi la barurile de noapte, la tripourile şi la vilele somptuoase din Apus e că în Septembrie, când generalii Gheorghe Mihail şi Paul Teodorescu s-au oferit să-i salveze tronul şi să ia situaţia în mână, s-a derobat. Gheorghe Mihail şi Paul Teodorescu aveau cele mai serioase şanse. Pe el însă tronul nu-l mai interesa. Îşi atinsese scopul. Nu mai voia decât un tren repede de tot şi s-o întindă cu Lupeasca spre mult iubitele lui baruri, idealul a zeci de ani de glorioasă domnie, vorba lui Teofil Sidorovici397…

— Nu, domnule!

Plăcerea de a şti să spui *nu, nu, domnule*, anchetatorului care-ţi cere nume, ofiţerului politic care-ţi propune situaţia de turnător, diavolului care te ispiteşte, scârbelor care fac tot ce sunt şi ele în stare pentru a te scoate din răbdări.

(Pilat trebuie să fi citit în ochii omului adus în faţa sa, ochii omului de care ar fi vrut să se descotorosească îmbiindu-l să-şi ceară scuze, să comită o cât de mică josnicie

care să-i dea procuratorului putinţa de a-l elibera, Pilat trebuie să fi citit şi simţit acest *nu, nu, domnule* emiţător de distanţare.)

— Măcar de cuprind şi o doză de convenţionalism, formulele din rugăciune: „din vina mea, din vina mea, din prea mare vina mea" sau „să ne rugăm pentru prietenii şi duşmanii noştri", „pentru cei ce ne urăsc şi pentru cei ce ne iubesc pe noi" nu pot să nu trezească în eurile noastre sentimente de admiraţie şi desfătare, ele ne scot puţin din ce auzim în juru-ne de dimineaţă până seara: fiecare apărându-şi cu cerbicie punctul de vedere şi dând vina numai pe ceilalţi, recunoscându-şi dreptatea numai sieşi, blestemându-şi nu numai potrivnicii, ci şi pe oricine îi iese în cale, îi stă alături (ce faci dom'le! un'te bagi!), îi vorbeşte, respiră în imperiala lui rază de acţiune.

Trecem prea repede cu vederea uriaşele rezerve de nobleţe şi înaltă seniorie din creştinism.

Aceste tendinţe de a-ţi recunoaşte greşeala, de a lua asupră-ţi răspunderea, de a fi gata să ierţi, de a nu consimţi să te răzbuni şi să le creezi vrăjmaşilor tăi o situaţie aparte (e aici, recunosc, o doză de mândră dar şi plină de farmec detaşare), de a nu fi bănuitor şi a nu atribui altuia urâtele tale gânduri dovedesc prezenţa în religia creştină a spiritului aristocratic celui mai subţire.

(Predica de pe munte considerată şi ca Declaraţie a datoriilor omului liber şi nobil.)

— În camerele din închisori – pentru că acolo e violent amplificată, exacerbată – am înţeles cât de mizerabilă e situaţia noastră în lume: prin simpla noastră existenţă deranjăm pe alţii.

N-avem încotro. Se cuvine să înţelegem că orice am face şi oricât ne-am strădui, tot supărăm. Singura soluţie e

resemnarea. Ce putem face? Să tăcem, să tăcem. Să nu facem răul, şi nici binele cu sila. Dar şi trecând, tăcând, tot nemulţumim. O dată pentru totdeauna se cade să ne băgăm bine în minte: deranjăm doar pentru că suntem prezenţi. Şi să nu ne oprim aici: mai trebuie să recunoaştem că şi ei ne deranjează pe noi! Gând înfiorător. Căci nu suntem mai buni ca ceilalţi, tot în aceeaşi oală ne aflăm şi fierbem înăbuşit.

Absurdul e unul din parametrii condiţiei omeneşti.

Ieşim din obezi prin dragostea de Hristos, cale ocolită, dar sigură către iubirea de aproapele şi îndurarea prezenţei lui.

Bucureşti, Ianuarie 1958

La un colţ dau de Mihail Avramescu. E în civil, complet ras, fără pălărie, poartă o scurtă şi un pulover cu guler rulat. Pe faţa de culoare cenuşie i se citeşte amărăciunea: soţia a obţinut divorţul, nu mai are parohie, e sărac, descumpănit, compromis.

Cred că aşteaptă pe cineva, oricum mă reţine şi-mi spune că orice ar fi şi s-ar întâmpla, rămâne ortodox până la sfârşit. Apoi mă ia de braţ şi însoţindu-mă îmi face o profesiune de credinţă guénonistă[398]. Îl întreb atunci de ce s-a botezat. Din igienă, îmi răspunde.

În situaţia-limită în care se află – părăsit şi blamat de toţi – e de o simplicitate absolută şi vorbeşte mai deschis ca oricând. Apropierea de acest om cu adevărat şi-n cel mai puternic înţeles *nenorocit*[399] mă înfioară. Parcă nu găsesc mijlocul de a fi cât mai prietenos cu el. În faţa prăbuşirii spirituale, ca şi alături de patul cancerosului, ne pierdem în vorbe goale, stupide.

1970

Câtă dreptate are dr. Al-G. când spune că mai presus de orice trebuie să ne ferim de idealul perfecţiunii. (Fireşte de al perfectării lumii, nu de al perfecţionării lăuntrice: acolo se cuvine să căutăm desăvârşirea și sfinţenia.) *Ucigaş fără simbrie* de Eugen Ionescu: oraşul perfect şi splendid, numai marmură, flori şi soare, în care locuitorii stau pitiţi în casă, pe sub mobile. Sau New Yorkul, Los Angeles, Düsseldorf de astăzi unde nimeni nu îndrăzneşte să iasă pe jos după înserare. Ori Eloizii şi Morlocii din *Time Machine400* a lui Wells. Noaptea Morlocii îi smulg pe Eloizi din palate și-i mănâncă. Huliganii metropolelor încă nu-şi mănâncă victimele, deocamdată le jefuiesc şi le omoară. Dar o să vină și asta, mâncatul, am deplină încredere!

— Necredincioşii contemporani, când au cultură ştiinţifică, nu mai îndrăznesc să nege pur şi simplu pe Dumnezeu, ca aceia de altădată. Ei înţeleg că probabilitatea existenţei unui creator al universului se impune şi de aceea preferă să se situeze mai degrabă pe poziţiile agnosticismului decât ale ateismului şi recurg la metafore tehnico-ştiinţifice. Astfel Arthur Koestler: „Dumnezeu nu răspunde. Dumnezeu și-a scos telefonul din priză”.

(Rămâne de văzut: a. dacă-L şi sunăm; b. dacă ştim ce să cerem, căci dacă cerem lui Dumnezeu să ne rezolve problemele noastre de organizare lumească, apoi cu drept cuvânt ne putem aştepta să auzim „aţi greșit numărul”.)

— Devoţiunea mea particulară e Crucea.

Crucea este esenţa misiunii lui Hristos – a lui Mesia pe acest pământ.

La Cruce se referă Domnul ori de câte ori face aluzie la menirea lui, la botezul cu care trebuie să se boteze, la

paharul pe care trebuie să-l bea. Totul în cuvintele, tăcerile şi vestirile sale duce spre punctul final al Golgotei.

Crucea pentru creştin (şi să nu pierd prilejul de a repeta, orice om e creştin): simbolul interferenţei cerului cu pământul, al spiritului cu materia.

Crucea este tiparul care, singurul, ne îngăduie să înţelegem taina lumii şi a vieţii, e singura *cheie* de care dispunem.

Ferindu-se de semnul crucii, protestanţii pierd din vedere că el nu evocă numai un groaznic instrument de tortură (şi nu întâmplător chinul constă în ţintuirea verticalităţii făpturii, în pedepsirea Omului prin însăşi poziţia sa specifică luată-n derâdere, vertical dar lipsit de libertate, vertical dar cu mădularele în ptoză, vertical dar expus spre ocară), ci şi repetarea conştientă a integrării noastre în semnificaţiile ultime.

Mai mult decât orice alt simbol, Crucea este desăvârşita şi completa *Imago mundi.* O *imago mundi* simplă, integrală, care spune totul. Mai bine, dragă doctore Al-G., decât complicatul şi fastuosul Barabudur.

Ianuarie 1954

Din nou la Schitul Maicilor. Plecat târziu. Drumul acasă pe jos, prin nămeţi. Nici un tramvai, nici un autobuz. Oraşul ca pustiu. Impresie dezolantă de părăsire, de regres: câtă deosebire faţă de Bucureştii dinainte.

Simt că părintele Mihai nu înţelege: vin la ei, merg pe la slujbe, citesc autori creştini: de ce nu fac pasul hotărâtor?

De ce? mă întreb.

Din lene, fără-ndoială. Şi de frică: mi-e frică, doresc oare cu adevărat botezul sau e numai o pornire

(sentimentală, cerebrală…)? Nu caut o compensare, o supapă, o portiță, o bucurie nouă în searbăda tristeţe care mă înconjoară? (Un loc răcoros pe năduşita pernă de dormit, cum ar zice Cocteau.) Din nesiguranţă, aşadar. Şi dintr-un fel de ruşine, cum demonul îi mărturiseşte lui Ivan Karamazov: la Înviere ar fi voit să strige şi el de bucurie, să umple universul cu un uriaş hosana, dar *s-a jenat*, nu-i sta *bine.* Şi din motive mici, mici de tot, dar nu chiar mici: ce-or să zică rudele, prietenii? Mama, sunt convins, ar fi fost de acord dacă i-aş fi cerut consimţământul, dar era prea cuminte şi timidă ca să fi luat, când mai trăia, iniţiativa. Şi Manole! Ce-ar zice Manole, care mi-a povestit nu o dată anecdota cu negustorul ovrei a cărui prăvălie pe colţ purta emblema „La Jean", pe când la celălalt colţ al străzii fiinţa magazinul „La Iancu". S-a botezat omul, românizându-şi numele, tot în acel de Iancu. Şi ce-a urmat? Lumea, spre a-l deosebi, nu i-a mai spus decât „Conu Iancu jidanu". Şi-apoi rabinul G., alături de care am încercat zadarnic să-mi aflu un loc în sinagogă, rabinul G. ai cărui doi băieţi au fost ucişi sub ochii şi-n braţele lui în pădurea de la Jilava în timpul rebeliunii?

Şi după cum oamenii, pe măsură ce îmbătrânesc, decad şi duc o viaţă mai lipsită de sens şi bucurii, dar ţin mai mult la ea şi se agaţă cu încăpăţânare de vid, în timp ce tinerii plini de avânt sunt oricând gata să se jertfească, să se înroleze ca voluntari ori să se sinucidă, aşa şi eu trăiesc prea meschin, prea murdar, prea stupid pentru ca să găsesc în mine puterea săvârşirii unui act de curaj, de încredere, de speranţă şi de sfruntare. Spaţiul locativ, cadrele, slujbele din care abia primit sunt dat afară, autobuzele, cozile, boala, orele petrecute în sălile de aşteptare ale spitalelor m-au împotmolit într-un mâl de oboseală tâmpă. (De ce nu încerci să amesteci muşeţel cu tei şi sunătoare? De ce ţii un regim

atât de sever? De ce nu faci cerere de plecare? De ce nu încerci să te înscrii în partid şi tu? De ce n-ai plecat la vreme? De ce nu te-ai dat cu ei? De ce nu te adresezi procuraturii?...)

Sosesc acasă târziu de tot, frânt, iritat. Acasă: bucuriile colocaţiunii. În odaia de alături, zaiafet mare, cu ghitare, banjouri şi cântece de inimă albastră până-n zori.

1970

De când cu introducerea calculatoarelor în toate domeniile de activitate trăim un fel de animism maşinist. După ce şi-a prelungit mâna cu ajutorul uneltei apoi cu al maşinii, omul măreşte cu ajutorul maşinii electronice însăşi eficienţa minţii sale.

Dar asta nu poate duce la tăgada supremaţiei spiritului; şi nici la trecerea cu vederea a faptului că avem o conştiinţă. Omul percepe că percepe, ştie că ştie, îşi gândeşte gândirea.

Acestea toate le spun înşişi ciberneticienii, mai raţionali decât comentatorii din afară.

Să nu ne facem că nu ştim; ştim prea bine că ştim; ştim prea bine că suntem fiinţe conştiente. N-ar fi nici serios şi nici corect (*fair*) să pretindem că nu realizăm complexitatea situaţiei noastre de fiinţe roase de remuşcări, obsedate de ideea dumnezeirii (tot argumentul Sfântului Anselm rămâne cel mai puternic), nevoite să facă eforturi pentru a-şi dovedi că nu sunt decât materie. Iar dacă n-ar fi decât maşini, ce dovadă mai bună decât calculatoarele că au fost create de un programator cu veleităţi teleologice?

BUGHI MAMBO RAG

...i-am spus domnule, sunt un oarecare, un nimeni, un

ics, un igrec, dar dumneata care eşti contabil-şef... Află că mecanizarea agriculturii au introdus-o la noi marii moşieri încă înainte de primul război mondial. Firmele McCormick şi Lanz îşi aveau încă de pe atunci reprezentanţele în ţară, şi nu degeaba... Al lui Rimbaud e rimbaldian, al lui Giraudoux e giralducian...

— Faţă de zeii antici, Dumnezeul monoteist pare înzestrat cu puteri limitate. Zeii făceau orice voiau, pe când despre Dumnezeu Bossuet spune că nici El nu poate face nimic împotriva raţiunii. Şi mai cunoaştem că Dumnezeu nu poate face decât binele. Există oare limite ale puterii divine?

Teologii explică deosebind între a voi şi a putea: Dumnezeu *poate* orice dar nu *vrea* orice, nu vrea răul, vrea numai binele, este binele.

Pascal (scrisoarea XIV din *Provinciale*) rezumă: „Dumnezeu, neavând nici o putere când e vorba de a face răul, e atotputernic pentru a face binele, pe când demonii n-au nici o putere pentru a face binele şi n-au putere decât pentru a face răul".

— Dumnezeu nu vrea decât binele, nu face răul: de aici nu trebuie să ne poarte gândul spre uitarea altui adevăr, atotputernicia Sa. Duhul suflă unde vrea şi Dumnezeu e *suveran* în aprecieri şi alegeri: îl preferă pe vameş, o laudă pe desfrânată, cheamă pe cine n-ai crede.

Logica noastră, morala noastră, bunul nostru simţ nu fac cât o ceapă degerată în prezenţa suveranei şi neaşteptatei atotputernicii divine, care adeseori ne uimeşte de nu ne şi scandalizează. Pentru că nu o putem înţelege. Lucrul acesta se cuvine a fi înţeles: că nu o putem înţelege. Şi cu adevărul acesta trebuie să ne obişnuim: că trebuie să ne învăţăm a ne supune.

Un singur lucru *nu poate* Dumnezeu: să ne mântuiască

fără de consimţământul nostru.

— Minunate și pline de bun-simţ sunt, în *La part du diable*[401], sfaturile lui Denis de Rougemont pentru lupta pe care o ducem cu puterile răului.

Se cuvine să folosim numai forţa? Ori numai duhul?

Cuminte este să ne împotrivim diavolului cu ajutorul vicleniei și subtilităţii, cu ajutorul ironiei și inteligenţei și *totodată* cu ajutorul tuturor armelor credinţei, speranţei și dragostei – a căror eficacitate el n-o cunoaște.

Tot astfel tiranul trebuie atacat cu avioane, tancuri, propagandă masivă și o disciplină de fier – și *totodată* cu un nou ideal. Numai astfel pot evita oamenii de bine să fie anexaţi pe plan extern și pe plan lăuntric.

Demonul simplificării vrea să ne împingă pe una din căi, deși numai prin folosirea amândurora putem spera și birui.

— De vreme ce facem parte ca mădulare din corpul mistic al Domnului Hristos, de vreme ce, întotdeauna, duhul precumpănește litera, de vreme ce nici un text biblic nu poate fi interpretat desprins de conţinutul Scripturii întregi, de vreme ce legea supremă e dragostea, de vreme ce trebuie să fim oameni iar nu copii la minte, de vreme ce împărăţiile lumii acesteia nu sunt decât deșertăciune și aparţin diavolului (*Luca* 4,6), înseamnă că ori de câte ori dreptul natural intră în conflict cu legile și regulamentele lumești și mai ales când legile și regulamentele emană de la un pseudo-Cezar care de fapt e însuși Mamona ori de la slujitorii lui, când sfidează în mod vădit morala naturală, textul de la *Romani* 13,1-2 trebuie aplicat cu înţelepciune și măsură. El în orice caz nu poate voi a spune că suntem datori a executa orbește și neghiobește ordine potrivnice bunului-simţ și poruncilor divine. *Romani* 13 nu poate acoperi lașitatea și nu

scuteşte de îndatorirea de a judeca şi cumpăni ce facem.

1970

Unde e vremea când Sartre scria (*Situations* II): „Scriitorul are nevoie de libertatea cititorilor” sau „Libertatea scrisului implică libertatea cetăţeanului. Nu se poate scrie pentru sclavi. Să scrii înseamnă să voieşti într-un anume fel libertatea” sau încă: „Datoria omului de litere nu e numai să scrie, ci să ştie să tacă la nevoie”?

— Asupra apropierii de Hristos, proba care nu înşală, criteriul definitiv este buna dispoziţie. Numai starea de fericire dovedeşte că eşti al Domnului. Virtuosul îmbufnat nu e prietenul Mântuitorului, ci jinduitorul după diavol. Ascetul arţăgos nu e autentic.

Există mijloace obiective, în artă, de a recunoaşte autenticul şi a da deoparte copia. Pentru a deosebi creştinul de caricatura ori imitaţia sa nu există procedeu mai sigur decât a cerceta dacă postulantul este sau nu vesel și mulţumit. Dacă ipochimenul e intolerant ori morocănos ori agitat, ori mahmur, ori necăjit, nu e creştin oricât de perfect de fidel ar fi virtuţii. E virtuos, dar nu e creştin. Creştinul e liber, aşadar fericit. Acesta și este sensul genialei și inspiratei fraze a lui Kierkegaard (de sub a cărei obsesie nu pot ieşi): contrariul păcatului nu e virtutea, contrariul păcatului e libertatea. Vămile văzduhului sunt numeroase. Aici pe pământ, la vama care nu poate fi înşelată, proba constă în starea de fericire.

Virtuosul neîmblânzit nu ştie şi nu poate rosti „dulce Iisuse”, toată sfera *dulcelui* îi este străină, inaccesibilă – și uită că jugul Domnului e blând şi povara lui uşoară.

(Poate că din *Evanghelia după Matei*, la *Predica de pe*

munte, s-au pierdut unele rânduri ca acestea: „Aţi auzit că s-a spus celor de demult: să nu săvârşiţi păcate. Eu însă vă spun vouă că oricine se întristează nesăvârşind păcate a și păcătuit în inima sa”.)

Vezi şi *Tartuffe*, piesă antijansenistă.

— Sau dacă ne hrănim numai cu ceai şi iaurt (ca L.—F. Céline) şi totuşi inima ne este plină de otravă, apoi vai de ceaiul şi de iaurtul acela, că mai bine am consuma numai fleici în sânge (spre scandalul rabinilor) şi am bea vârtos (spre indignarea pastorilor) şi n-am avea parte – cum cred că au răii doldora de apă şi poame – cu cei ce dau zeciuială din izmă, strecoară ţânţarul, văd paiul din ochiul vecinului şi umblă îmbrăcaţi în caftane lungi.

August 1964

Izbutesc să aflu (anevoie, fiindcă se fereşte de vizite) că Dinu Nc. locuieşte la familia Cassasovici, rudele sale, în apropiere de grădina Icoanei.

Pe seară, nu-l găsesc acasă. Aştept. Când vine, târziu, îmi pare şi mai slab decât la Securitate în scena confruntării, pentru el invizibilă şi nebănuită. E şi mai palid, cu obrajii de tot scofâlciţi (dantura? boala noastră a tuturor). E teribil de emotiv şi de emoţionat, căinţa (obsedantă e sinuciderea lui Mihai Răd.) îi dă aerul şi-i insuflă gesturile unui personaj dostoievskian. Vrea să-mi ceară iertare, eu vreau să-i spun cât îi sunt de recunoscător şi se iscă o scenă niţel ciudată în care ne întrecem cu plecăciunile, mulţumirile, scuzele, iertările şi îmbrăţişările. Dar curând ne liniştim şi vorbim deschis și curat. Îi vine greu să creadă că sunt cu totul sincer folosind cuvântul de recunoştinţă. În cele din urmă pricepe (avea să priceapă de-a binelea – și să mi-o spună – numai la

Văratec în vara lui ’71 când în prezenţa sa, a soţilor Stolojan, a lui Al. Pal. şi a unui magnetofon am scos în evidenţă caracterul de Mărturisire ortodoxă şi românească – Chicago 1959 – al nuvelei *O fotografie veche de 14 ani* de Mircea Eliade: „Da, într-adevăr, n-ai fi putut interpreta astfel nuvela dacă n-ai fi fost în închisoare şi cred acum că-mi eşti recunoscător”) şi înduioşarea lui e atât de adevărată, mirarea lui dispare atât de lin, ochii lui se uită la mine cu atâta blândeţe încât îmi uşurează să găsesc acele cuvinte care-l pot convinge din ce în ce mai mult că şi în clipa aceasta, ca şi în boxă, sunt şi am fost nu numai pe deplin sincer, ci şi rămas în urma celor ce aş fi vrut să comunic.

Apoi, când plec şi mă conduce până la poartă, cerul înstelat şi căldura serii de august, trecând peste stângăciile şi exagerările noastre, ne învăluie cu mantia diafană a celei de-a treia virtuţi teologale, pe noi care am trecut dincolo de pragul celei de-a doua, cântată de Péguy.

Singur, mă întreb dacă voi reuși să-i explic lui Dinu că de fapt îi datorez prilejul fără de care nu m-aş fi putut naşte a doua oară, din apă şi din duh.

1972

Primesc din Londra, trimisă de Gigi, poza altarului, nou, al catedralei de la Coventry: un bloc făcut din pietre şi cărămizi aparente, acoperit cu o tablă de lemn de o simplitate absolută, de un dramatism biruitor. Un altar înălţat pe locuri unde au fost nenorociri şi suferinţe. Singura inscripţie de deasupra altarului: „Tată, iartă-ne”.

Au Englezii defectele lor, dar şi când se decid să fie nobili! Oraşul Coventry, distrus de Germani, își reface catedrala sub semnul asumării în mod egal de către toţi –

atacanţi şi victime, învingători şi învinşi – a vinilor.

Pliantul care însoţeşte poza cuprinde două citate din Sfântul Apostol Pavel. Unul din *Epistola către Romani* (3,23): „Fiindcă toţi au păcătuit şi sunt lipsiţi de slava lui Dumnezeu" şi celălalt din *Epistola către Efeseni* (4,32): „Ci fiţi buni între voi şi milostivi, iertând unul altuia, precum şi Dumnezeu v-a iertat vouă în Hristos".

Au știut să aleagă şi să îmbine laolaltă esenţele credinţei şi practicismul vieţii: convingerea că toţi suntem păcătoşi, fără osebire, toţi ne-am abătut şi netrebnici ne-am făcut şi că tot ce ne rămâne la îndemână este să ne îngăduim, să ne iertăm, să ne facem din bunăvoinţă lege nedezminţită. Celelalte soluţii sunt iluzorii.

Churchill în 1940:

Libertatea: „Eu am dreptate şi tu n-ai. Iar pentru dreptul tău de a nu avea dreptate eu sunt gata să mor".

Sinceritatea: „Nu vă pot oferi decât sânge, năduşală şi lacrimi".

Politica: „În război: hotărârea. În caz de înfrângere: sfidarea. De biruinţă: mărinimia".

— Nobleţe.

Marcel Jouhandeau: „Cea mai mare ticăloşie: să crezi că ţi se datorează ceva, să pretinzi ceva de la alţii, oricât de puţin ar fi".

Simone de Beauvoir despre noţiunea de „aproapele nostru": „Am cunoscut un copil care plângea deoarece murise fiul portăresei blocului; părinţii copilului s-au săturat: «La urma urmei băieţelul ăsta nu ţi-e frate». Băieţelul ăsta *nu*-i fratele meu. Dar dacă-l plâng nu mai îmi este străin. Hotărârea o iau lacrimile mele. Nimic nu-i hotărât dinainte. Când ucenicii l-au întrebat pe Hristos: cine e aproapele meu? Hristos n-a răspuns printr-o enumerare. A

povestit parabola bunului Samarinean. Aproapele omului părăsit în drum a fost acela care l-a acoperit şi i-a venit în ajutor; nu *suntem* aproapele nimănui, ni-l facem pe un altul aproapele nostru făcându-ne aproapele său printr-o faptă”.

— Căinţa adeseori nu-i altceva decât resentiment. Preotul de ţară al lui Balzac: „Căinţa dumitale nu-i decât simţământul provocat de o înfrângere pe care ai suferit-o, ceea ce e groaznic, e deznădejdea Satanei şi era poate căinţa oamenilor dinainte de Iisus Hristos; dar căinţa noastră, a catolicilor, este înfiorarea unui suflet care se loveşte pe o cale greşită şi căruia, în lovitura aceasta, i s-a revelat Dumnezeu. Dumneata semeni cu Oreste, încearcă să devii Sf. Pavel”.

Creştinul nu-i supărat pe nimeni şi nu-i nemulţumit de nimic. Supărat şi nemulţumit e numai de şi pe sine.

— Se găsesc în cuvântările lui P.P. Carp formulări cu adevărat creştine:

„În politică greşelile se îndreaptă, nu se răzbună”.

„Rău faceţi că vă legănaţi în strania şi periculoasa iluzie că murdăria se poate spăla cu sânge”.

„Primul semn al unei stări înapoiate, sub punctul de vedere al culturii, este intoleranţa. Când cineva crede că numai el are dreptate, când cineva crede că în afară de concepţia creierilor săi nu mai este nimic alt în viaţa socială, acela este un om incult, care n-a avut încă putinţa de a-şi da seama cât de variate, cât de multiple sunt manifestările gândirii omeneşti”.

— Creştinismul nu poate să nu recunoască nenorocita condiţie a unor categorii de muncitori din secolul al XIX-lea.

Eroarea marxistă constă în a spune că, fiind sărac şi silit să-şi vândă forţa de muncă, muncitorul englez din veacul al XIX-lea nu era liber.

Liber era. Era însă nenorocit. Asta e altceva.

Se face o confuzie între libertate şi nenorocire. Şi ceea ce trebuie desfiinţat e nenorocirea, nu libertatea.

„Ci cuvântul vostru să fie: Ceea ce este da, da; şi ceea ce este nu, nu; iar ce este mai mult decât acestea, de la cel rău este.”*Matei* 5,37 Extraordinar e cazul lui Brice Parain, care de la lingvistică ajunge la sfinţenie.

Studiile şi cercetările sale îndelungi l-au dus la concluzia realistă că la început a fost Cuvântul.

„Cuvântul «ceaşcă» nu există fiindcă există ceaşca. Pentru că mai întâi există cuvântul, există şi noţiunea de ceaşcă. Ba poate chiar că datorită cuvântului «ceaşcă» a venit pe lume ceaşca sub formă de obiect!”

Semiologic, fenomenologic, realist se constată prioritatea limbajului asupra lucrurilor.

Limbajul însă beneficiază de un monopol absolut. Căci nu putem stabili contacte cu ceilalţi, nu putem ieşi din izolare *decât* prin limbaj, care-i singura noastră punte spre a trece de la singurătate la comunicare, la Celălalt, la colectivitate şi civilizaţie.

Apoi Parain se avântă mai departe, raţional şi neînfricat:

„Singurul mijloc de a vorbi corect, pe de-a-ntregul, este, la urma urmei, de a trăi corect. Aşa şi cred. Când spun a trăi corect mă gândesc la a face cât mai puţin rău cu putinţă, a minţi cât mai puţin cu putinţă, a merge până la capătul făgăduinţelor noastre, a fi – ce mai la deal la vale – niţeluş sfinţi.

Limbajul cinstit, limbajul acela care ne liberează de limbaj, e un soi de sfinţenie”.

1969

„Tot ceea ce mâna ta prinde să săvârşească, fă cu hotărâre, căci în iadul în care te duci nu se află nici fapte, nici punere la cale.”*Eccles*. 9,10 Verbele *a face* şi *a fi.*

În *L'Être et le Néant* Sartre consacră un strălucit capitol verbelor *a fi*, *a avea* şi *a face*; plin de observaţii interesante, subtile şi rodnice. (Recitesc volumul, citit în 1945.)

Să mă opresc, ca la Cluj în ziua liberării, numai la *a face* şi *a fi*, accentuând latura – aş zice – eshatologică. Să repet, să completez.

Viaţa este hotărâtor legată de verbul *a face*: trăirea noastră pe acest pământ, trecerea noastră prin această lume constituie *faza lui a face.* Moartea (ori stările prevestitoare şi asemănătoare ei) stă sub semnul lui *a fi.* (Moartea însăși ar putea fi definită ca trecerea în starea lui *a fi*, un *a fi* absolut, purificat de orice contingenţă.)

Starea lui *a fi* se prezintă aici – măcar că nu atinge absoluta puritate de dincolo – ca deosebit de grea și primejdioasă. (Ceea ce ne îngăduie a bănui cât de grea şi de primejdioasă se va putea prezenta *dincolo*.)

Când fiinţa omenească e redusă la *a fi* o conştiinţă singuratică, aflată în comunicare doar cu ea însăşi și silită să parcurgă scurgerea timpului clipă de clipă numai cu forţe proprii, ea nu mai are de unde solicita și primi distracţii, distrageri, alibiuri, portiţe de scăpare, materie primă. Ea stă, iremediabil şi inexorabil, faţă-n faţă, rost către rost (în sensul lui Dinu Noica) numai cu sine.

Şi când e numai cu sine, numai amintirea perioadei lumeşti a lui *a face* îi mai rămâne. Acum, în imponderabila „fiinţosferă” singurul punct de sprijin şi orientare e centrul de gravitate al trecutei și definitiv încheiatei „faciosfere”. Orice „facere” e prin definiţie imposibilă. Soldul s-a calculat, s-au tras liniile, s-au pus sigiliile.

Iată de ce este bine să ne îngrijim de sanie şi de căciulă vara şi să cugetăm cât mai suntem în faciosferă la ce se va întâmpla în faza inevitabilă a lui *a fi.*

Pe veşnicul *a fi* noi ni-l clădim singuri, iar veşnicia aceasta – rai ori iad – e funcţie variabilă de ceea ce *facem.* Picătură cu picătură, zi de zi, clipă de clipă, acţiune după acţiune, gest după gest, *făcându-l* îşi pregăteşte permanentul *esse.*

Iadul şi raiul pot aşadar fi considerate ca stări de fiinţare pură; conştiinţa (sau sufletul, sau eul, sau duhul, sau cum i s-ar spune) se află acum însingurată şi neajutorată de nimeni şi de nicăieri, faţă cu veşnicia, cocoţată pe maldărul de făptuiri săvârşite în faza lui *a face.*

Dincolo – oricât am jindui (e sensul parabolei dreptului Lazăr şi al bogatului nemilostiv) – nu mai putem face nimic niciodată (*nevermore* zice Poe): verbul *a face* piere, e ca şi cum nici n-ar fi fost vreodată. Rămâne însă, în toată groaznica lui plinătate şi semnificaţie, verbul *a fi* – el şi nimic altceva.

Atunci să te văd, omule! Atunci când ai rămas doar cu fiinţa ta orice devenire fiind exclusă, *tel qu'en toi même l'éternité te change…402* Fără prieteni, fără televizor, fără zgomotul vecinilor… Atunci se va vedea şi ce ţi-ai clădit, pe care ţi le-ai ales: oile sau caprele.

Cam sentenţios, dar împrejurărilor excepţionale ce mi-au dat prilejul de a cunoaşte plinătatea verbului *a fi* le datorez această înţelegere şi poate şi dreptul – de nu datoria – de a spune sentenţios ce ştiu.

Dacă *aici*, în celula de închisoare în care te nimereşti singur, timpul e atât de greu de îndurat, dacă aici *a fi* se poate suprapune chinului, cu atât mai înfiorătoare trebuie să ne pară fiinţarea veşnică, absolut pură, dezbărată de orice

îndulcire şi devenind – prin simplul fapt al existenţei ei – din ce în ce (cu toate că scapă de sub devenire) mai apăsătoare.

Verbele *a face* şi *a fi* sunt deopotrivă de gingaşe: unul prin evanescenţa lui, celălalt prin veşnicia lui. Goethe arăta cât de greu este *a face.* Dar greutatea sa păleşte în faţa lui *a fi* când acesta îi urmează. Fericiţi cei ce pot întâmpina pe *a fi* şi pot intra în împărăţia lui mulţumiţi fiind de felul în care şi-au încheiat relaţiile cu *a face.*

— Mauriac despre libertate: nimic nu poate întrece libertatea copiilor lui Dumnezeu. Numai ea dă preţ soartei unui om. Pe ea trebuie s-o păstrăm în viaţa noastră, în a naţiei, în a Bisericii. Pe ea s-o restituim celor ce i-au uitat gustul.

Sarea pământului.

Je puis toujours pleurer[403].

— Darul lacrimilor.

Această supremă binefacere făcută credincioşilor săi de Domnul, această singură cale pentru ieşirea din impasul menţionat la *Marcu* 9,24, este cunoscută, recunoscută şi mărită de un spirit sceptic şi atât de stăpânit de pudoare ca al lui Valéry. Discipolul lui Mallarmé (cel care spunea: în poezie nu plâng – după cum nici nu-mi şterg nasul) nu ezită să scrie: „Pot plânge oricând, şi, poet ce mă aflu, am băgat de seamă că nu există gândire care, urmărită până cât mai aproape de suflet, să nu ducă la ţărmurile lipsite de cuvinte, ţărmurile acelea mute unde mai rămân doar mila, tandreţea şi un soi de amărăciune pe care ni-l dă amestecul de etern, de întâmplător şi de vremelnic: ursita noastră".

Aprilie 1968

Părintele Benedict Ghiuş[404], însoţit de Floriana, vine

cu Sfintele Taine, înainte de Paşti, să mă împărtăşească la spitalul Pantelimon. Mă spovedeşte acoperindu-mi capul cu patrafirul. Senzaţia de mai adâncă reculegere decât în uşa altarului, la Schitul Dărvari. Cei doi colegi de cameră ne-au lăsat singuri. Floriana stă de pază pe coridor, în faţa uşii. Sunt în pat, în ghips până peste coşul pieptului. Parcă aş fi în închisoare, la fel de neputincios, de prefăcut în obiect, de aflător la cheremul celor ce dispun de mine – şi tocmai de aceea de necrezut de liber, de avântat, de fericit. Scăpat de trupul acela de moarte? de răspundere? de osânda alegerii dintre bine şi rău?

Oricum, degajat, „desprins” şi zburând – cu gândul. Parcă numai eroii lui Jack London sunt călători printre stele?

După împărtăşanie beau tot vinul rămas în pahar. Părintele Benedict surâde. Numai dacă vom deveni asemenea copiilor.

— Înţelepciunea popoarelor de mult a înţeles că între prostie şi credinţă e o prăpastie.

Proverbul german: Dumnezeu ajută pe marinar la vreme de furtună, dar timonierul trebuie să fie la cârmă; proverbul englez: Dumnezeu dă mâini, dar nu construieşte poduri; proverbul danez: Dumnezeu hrăneşte păsările care dau din aripi; proverbul ceh: cel căruia Dumnezeu i-a descoperit locul unde se află o comoară trebuie s-o scoată singur din locul acela; proverbul basc: Bunul Dumnezeu e bun, dar nu-i prost. Ioana d’Arc: să trudim, Dumnezeu va trudi.

— Dacă ni se cere imposibilul şi să ne îndumnezeim, înseamnă că ni se cere să facem şi minuni, la rândul nostru: să prefacem apa de rând în vin ales; sărăcia pământului în belşug; scaieţii, ciulinii şi pălămida în roade şi trandafiri; meschinăria în mărinimie, neîncrederea în voioşie;

nepăsarea în bunătate samarineană; făţărnicia şi legalismul în dragoste şi flacără; cârciuma în castel şi bordeiul în salon. Prin purtările şi prin strădaniile noastre. Minunile acestea ne sunt accesibile – ne sunt predestinate: prin puterea cuvintelor şi a faptelor lumea *aceasta* poate îmbrăca alte culori şi, în aşteptare, trece în alte tonalităţi.

Noiembrie 1948

Epurat din barou, găsesc o slujbă la recent întemeiata Editură Agir. În fiecare dimineaţă se citeşte în colectiv articolul de fond al ziarului *Scânteia*.

Organizaţia de partid, prin tânăra tovarăşă Lotti, doritoare de a promova oameni simpli, o pofteşte pe femeia de serviciu să citească ea astăzi. Femeia se codeşte, ruşinată. Tovarăşa Lotti, mai cu binişorul, mai îmbrâncind-o, o aşază pe un scaun, îi pune ziarul în mână şi ia loc lângă dânsa. Îşi petrece braţul drept peste umerii cititoarei, urmărind textul odată cu ea, în care timp surâde beatic şi ocrotitor. Poza e menită a înfăţişa, în stil concret şi duios, alianţa dintre intelectualitatea progresistă şi oamenii muncii, precum şi a dovedi armonioasa convieţuire cu naţionalităţile conlocuitoare.

În articol e vorba de ministrul francez Jules Moch şi cititoarea pronunţă „Moc”. Cu zâmbet şi mai ocrotitor, cu un gest deosebit de gingaş al mâinii stângi – gingaş şi depreciativ – şi cu o încreţire a frunţii, ce exprimă modestia şi, în fond, zădărnicia superiorităţii culturale, tovarăşa Lotti îndreaptă: „Moş”. (Partidul nu greşeşte, ştie tot.)

Atunci intervin şi arăt că pronunţarea corectă este „Moc”.

Tovarăşa Lotti nu cutează a mă contrazice, iar sala

toată (sunt destul de mulţi angajaţi) freamătă de satisfacţie. Râsete, un murmur prin care se revarsă scârba refulată, o răsucire generală de-a-nşezutelea şi-un fel de foială pe loc – însoţite de scurte suspine – manifestă bucuria tuturor. Tovarăşa Lotti arată foarte stingherită. Lectura continuă fără ca braţul ocrotitor al organizaţiei de partid să mai încolăcească gâtul oamenilor simpli; vraja s-a rupt, poza a ieşit voalată.

1969

De fiecare dată câte unul se ia drept Dumnezeu şi statorniceşte reguli nouă, de pe câte un munte înalt. Unul, sau câţiva. (Acum, situaţionaliştii, după marxişti: altă lume, alte axiome. Şi totul, fireşte, la modul absolut.) Şi de fiecare dată găsesc o turmă. Vitrinele sunt primenite: alte mărfuri, alte odoare, alte garnituri. Şi câte un intelectual care cunoaşte bucuria inefabilă de a fi Profet. (Se înnoiesc – lesne de-nţeles – nu numai zorzoanele din vitrine, ci şi inventarul din pivniţă: se ascut alte cuţite, se ung alte pistoale, se şapirografiază alte manifeste.)

1937, Chartres

Ce să fie? Oare vitraliile? Spaţiul interior bine folosit, nedând nici senzaţia de strâmtoare şi aglomerare nici pe aceea de vastitate derutantă? Sau faptul că monumentul se arată privirii încă de la mari distanţe în plină câmpie? Amintirea lui Péguy? Fericita proporţie dintre ornamente şi simplicitate? O anumită *neîngrijorare* faţă de simetrie?

Cine ştie. Dar simt că mă aflu într-un loc magic, un loc curat, locuit de duh, într-unul din locurile alese ale lumii,

unde nu încape îndoială că Dumnezeu e prezent.

(Impresie identică în 1969 şi 1970 la Agapia Veche şi la Procov, locuri sfinţite de strădanii, de nevinovaţi, de aspiraţii. Şi, năvalnic, la Frăsinei.)

Octombrie 1956

Tata mi se arată sub cea mai bună formă în două împrejurări:

Dinu Nc. vine clandestin de la Câmpulung pe două-trei zile. N-are unde locui. Îi spun tatii, care imediat îşi cedează patul şi-mi cere să-l primim pe Dinu „regeşte", „fără economii". Avem în bloc apă caldă de două ori pe zi. Pentru Dinu e o fericire. Se simte perfect.

Apoi, zilele revoluţiei din Ungaria. Tata, din ce în ce exultă şi nu-şi încape în piele. Toată ziua – adică de pe la patru şi jumătate după-amiază şi până noaptea târziu – ascultăm la radio, râdem, nu ne vine a crede, batem din palme, ne lovim cu mâinile pe coapse, umblăm ca nebunii prin cameră, fluierăm, şuierăm, tata mai mult decât mine.

Eu, la Ministerul Industriei Uşoare, în calitatea mea de registrator, circul peste tot locul pentru a distribui corespondenţa. La secretariatul conducerii nu-mi este îngăduit să trec pragul, dar altminteri intru unde vreau. Merg ţăpor şi zâmbesc. Tac chitic, umblu ţanţoş. În jurul meu, pe toate coridoarele, în toate birourile: tăcere. Oamenii tac, toţi cu nasurile-n hârţoage şi hârtii. Nu se privesc unii pe alţii. Dar se simte ceva. O tăcere bogată, ca în *Le silence de la mer*, măreaţa carte a lui Vercors (unde se vede că demnitatea nu e vorbă goală, unde e cântată poezia ţinutei – există o poezie a ţinutei, vezi epopeea lui Roland, vezi Cezar, a cărui ultimă grijă, înjunghiat de moarte, este să-şi tragă toga peste

picioare –, unde tatăl şi fiica nu vorbesc cu ocupantul oricât de cumsecade ar fi acesta, oricât le-ar fi de simpatic sau de drag, şi oricât le-ar părea de rău şi le-ar veni de greu). Parcă ghicesc şi la alţii zâmbete ascunse. (Şi-un fel de foială la foştii bocitori ai lui Stalin.) Ca în *Ciuma* lui Camus, unde spre sfârşitul epidemiei, ici-colo, pe cerul coclit de arşiţă şi miasme începe a se zări – fugar, firav, ruşinos – câte un petic de albastru, iar oamenii încep și ei – timid – a-și zâmbi unul altuia.

Da, adulmec surâsuri şi colţuri de cer albastru. Fericirea e de scurtă durată. Sub ochii neclintiţi ai generalului Dwight Eisenhower şi ai ministrului său de externe John Foster Dulles (fi-le-ar ţărâna cât mai grea, m-ar îndemna inima să le urez, dar nu mă lasă credinţa), Ruşii ocupă Ungaria şi scaldă în sânge revoluţia. Nu degeaba se învaţă istoria în şcoli: ca în 1849[405].

Tata e zguduit, iar zâmbetele la minister se dizolvă mai înainte de a fi apucat să se închege; prinde din nou a mirosi a covată de rufe şi a lături de varză; albastrul revine la cafeniu şi căcăniu, iarăşi; şi iar simţim cum ne cuprind frigul şi întunericul.

Noiembrie 1968

Floriana a fost astăzi după-amiază naşă la botezul nepoatei ei. A slujit părintele Sofian. Măreţia sobră a curţii Mănăstirii Antim; intimitatea paraclisului (unde a fost săvârşit botezul); cuminţenia extraordinară a Domnicăi, botezata; barba albă, glasul senin, gesturile foarte lente şi hieratice ale stareţului; dar mai ales purtarea Florianei au transformat un banal botez într-o lungă, prelungă și parcă dinadins prelungită ceremonie tainică şi cutremurătoare, i-

au dat adevăratul înţeles, atât de fantastic: imersiunea într-un cazan cu apă (simbol al mormântului) şi semnul crucii fac dintr-o netrebnică făptură biologică o *digenis406*, o fiică a Legământului, o fiinţă liberă şi nobilă, vie. Floriana se închină, crede într-unul Dumnezeu, aşteaptă învierea morţilor, se leapădă de Satana, rosteşte formulele cu aşa seriozitate şi convingere, cu o voce atât de fermă şi caldă, cu priviri atât de limpezi şi îndreptate numai înspre tărâmuri lipsite de suspine, durere şi întristare, cu o faţă atât de luminată de nădejdi absurde, încât paraclisul – unde într-un colţ duduie o sobiţă, unde e lume puţină şi totul e tainic, intim, iniţiatic şi găocit – poartă închipuirea înspre Optino şi Athos şi locaşul pare a fi sala palatului de la Camelot în ziua apariţiei Graalului.

Emile Mâle: frumuseţea e pretutindeni, dar nu se dezvăluie decât dragostei.

1936

Sioniştii ne invită la masă pe Manole şi pe mine. Cinăm la un restaurant evreiesc din Văcăreşti, unde la intrarea şefilor sionişti lumea se ridică în picioare. Proprietarul localului şi chelnerii se reped să ne întâmpine de parcă ar veni şeful statului. (Şi-n concepţia sionistă aşa şi e: deputaţii, gazetarii şi organizatorii aceştia sunt reprezentanţii viitorului stat naţional.)

Am oarecum impresia – dar o contrazice veselul decor – că sunt în Irlanda pe vremea luptelor Sinn Féin-ului ori printre Chouani407: ierarhia subterană e alta decât pe străzile oraşului! Orchestra cântă imnul Speranţei şi o violonistă între două vârste oftează apăsat şi ne face ochi dulci.

Ni se servesc cele mai autentice (şi mai savuroase) fripturi româneşti, pe care teoreticienii renaşterii ebraice le mănâncă de istov (dimpreună cu murături grozave).

— Preînchipuire a ce avea să fie mai târziu în statul Israel.

— Pe ziduri sunt afişe care interzic discuţiile politice, dar de ele nu se sinchiseşte nimeni. Toată mânia sioniştilor e îndreptată împotriva asociaţiei U.E.R.408 a doctorului W. Filderman. Manole îşi câştigă entuziaste simpatii unanime spunând despre careva: „un uerist, un prost”. (Iar despre şeful advers: cu mania asta ardelenească a titlului de doctor are să se pomenească într-o noapte chemat la telefon pentru o naştere!)

Cina, după cuviinţă, se prelungeşte: atmosfera devine din ce în ce mai cordială. Fripturile sunt însoţite de un vin vrednic şi el de oaspeţi. Violonista cântă solo. Manole o dă cu melodii autohtone şi sioniștii – uitându-şi doctrina – i se unesc pentru câteva clipe în celebrarea frunzei verzi şi a mândrii de sub deal. Încât nu se mai ştie bine – convorbirea politică a fost de mult părăsită – dacă petrecerea are loc sub semnul Speranţei ori al Leliței.

Abia târziu, la plecare, pe strada rece şi goală, se despart iar drumurile şi – era să zic, dar ar fi greşit – apele.

— 1866: înţelegerea dintre liberali şi conservatori pentru răsturnarea lui Cuza: *monstruoasa coaliţiune.*

— 1966-1970: Vedem încă una, cu ochii, de nu monstruoasă în orice caz ciudată, surprinzătoare. Alianţa dintre comunişti şi bătrâni împotriva tineretului.

Comuniştii îi urăsc pe tineri pentru că după douăzeci şi cinci de ani de educaţie materialistă merg pe stradă în costum de cow-boy, poartă în jurul gâtului lănţuguri de care atârnă cruciuliţe, jinduiesc după muzică pop şi se pricep la

şmecherii. Bătrânii, pentru că sunt obraznici, dezamăgiţi, neascultători şi se dovedesc faţă de regimul de care lor – bătrânilor – le-a fost aşa teamă, ori nepăsători ori neînspăimântaţi; aşa încât vechea generaţie iese făcută de râs! Înseamnă că le-a fost cumva frică degeaba? Să *nu fie*! Aşa ceva nu pot admite. Trebuie să *le fie frică şi tinerilor*! Să tremure şi ei, să se denunţe unii pe alţii, să-şi vândă sufletul, să se plece, să se conformeze, să cumpere frigidere şi maşini de spălat şi ei, deopotrivă. Şi-apoi de ce să fie generaţia asta nouă parcă mai frumoasă, mai înaltă, mai zveltă, toţi şi toate? Şi de ce să li se îngăduie atâta cafea şi atâta coniac şi îmbrăcămintea asta fantezistă şi atât de sfidător potrivnică uniformelor de altădată, surori gemene cu ale puşcăriaşilor?

Mai dihai ca-n 1907, când reprezentanţii celor două partide se împăcau şi se îmbrăţişau lăcrămând în Cameră, bătrânii reacţionari sunt de perfect acord cu Miliţia, criticii tradiţionalişti osândesc pe noii literaţi onirici cu aceeaşi osârdie ca ştabii realismului socialist, ba şi preoţii în predicile lor se dezlănţuie împotriva părului lung, fără a se uita în jurul lor unde ar vedea zugrăvite pe toţi pereţii lăcaşurilor de închinăciune chipurile pletoase ale arhanghelilor, sfinţilor şi pustnicilor. (După cum educatorii, profesorii de istorie şi patrioţii le-ar putea vedea, în cărţi şi tablouri, pe ale voievozilor, haiducilor şi voinicilor.)

Ciudată coaliţiune. În casa lui Mişu At.409 dau într-o seară de Duminică de o pereche de intelectuali – vârstnici, eleganţi, distinşi, franţuziţi, proaspăt întorşi dintr-o lungă şi interesantă călătorie în Occident. Au fost în Olanda la un congres de medicină (domnul e doctor, profesor, academician), apoi au vizitat Germania Federală, Anglia, Franţa, Italia. Sunt îngroziţi şi indignaţi de câte au văzut în rândurile tineretului. După ce povestesc pe-ndelete scene

erotice văzute în filme şi urmărite pe viu, răsuflă uşuraţi: la noi nu-i aşa! A, nu! Când au trecut graniţa la înapoiere le-a venit – ca şi lui Lascăr Viorescu – să coboare pentru a săruta pământul patriei vigilente cu tineretul. După câte am văzut dincolo! *Heureusement que nous avons le comununisme410* (pentru că, după cuviinţă, esenţele le rostesc în franţuzeşte, ca nişte autentici boieri ce se află). Că s-au împăcat cu bandiţii de comunişti o ştiam, că primesc a-i reprezenta la congresele ştiinţifice din străinătate e lucru de mult intrat în uz; dar să-i aud pe intelectualii şi boierii aceştia declarând că avem din fericire comunismul îmi provoacă totuşi o tresărire.

Dar copiii ăştia care poartă cruciuliţe ştiu ei ce înseamnă ele? E de presupus că pentru foarte mulţi nu-s decât podoabe insolite, mijloc de a-şi afirma originalitatea ori de a scandaliza, pretext contestatar, în fond: jucărie. O fi. Oricum e şi altceva: protest, neconformism, tiflă dată supunerii oarbe şi asumării necondiţionate a prostiei şi răutăţii.

Şi mă întreb: erupţia asta de cruci să fie, după douăzeci şi cinci de ani, numai întâmplătoare? Să fie simbolul ales chiar fără nici o semnificaţie pentru cei ce-l poartă? *Hereusement que je ne le crois pas411*.

— Când se adresează lui Simon şi Andrei, lui Ioan şi Iacov, Domnul – ca unor oameni simpli – le explică de ce îi cheamă. („Şi vă voi face pescari de oameni.") Lui Levi, vameşul, ca unuia mai acătării, se mulţumeşte a-i spune foarte concis: urmează-mi. Fă-te-ncoa, pare Domnul a porunci. Şi, „lăsând toate" (*Luca* 5,28), chematul se scoală.

Cine crede că harul se înfăţişează blajin ori sfios, se înşală. E instantaneu şi arogant. Domnul n-are timp de pierdut cu cine ştie că-i al Său. Ne cheamă Fiul unui

Dumnezeu *viu*, care *încă lucrează.* Şi acest Fiu are treabă cu noi. *He means business412*.

Mai 1960

Căratul tinetelor la Jilava ia, când ele sunt pline ochi, aspecte jalnice şi caraghioase. Cea mai neînsemnată mişcare neconformă cu echilibristica salturilor de pe trapez poate avea drept consecinţă răsturnarea conţinutului vasului îndeobşte cunoscut sub numele de „tun”.

Cad în repetate rânduri la „scoaterea serviciilor” alături de părintele Mina. El e îndemânatic, eu nu. Se întâmplă să se reverse tunul. Pedepsele în cazul acesta sunt aspre. La iuţeală punem spurcăciunea jos şi ne repezim să adunăm fecalele şi să ştergem cu degetele sau cu batistele urmele de lichid. Uneori izbutim, alteori nu. Părintele Mina lucrează atât de repede încât mie îmi rămâne puţin de făcut. Pedepsele, alături de părintele Mina, îşi pierd caracterul sordid şi iau aspect de mortificare. Apoi, cuviosul nu e numai monah, ci şi ţăran mucalit. Râde atât de sincer încât mă învăţ şi eu să fac haz mare de adunarea rahaţilor.

BUGHI MAMBO RAG

...Ţibică Romalo era beat criţă, nu mai ştia ce e cu el... Hop că vine şi Miclescu, făcut şi el... Eram de serviciu la Cotroceni, iarna, şi ne găseşte în curte prinţesa Ileana şi imediat, ce-i cu voi, zice, venea din oraş, dispune să ni se servească o gustare, oţi fi îngheţaţi, şi ni se aduc două tăvi enorme, parcă le văd, şuncă, icre negre, lacherdă, şalău, whisky şi şampanie... Povestiţi-ne, domnule amiral, povestiţi-ne... V-am mai spus eu, cred, povestea asta cu cămaşa, de mai multe ori, dar dacă vreţi: eram pe bordul iachtului imperial

Standart *și veneam de la Peterhoff, trecusem prin Baltica, Gibraltar și Bosfor până la Livadia. Țarul care era foarte bine dispus mă cheamă înainte de a debarca și-mi spune: Sablin…*

1970

Nicăieri n-am găsit o mai clară desluşire a motivelor pentru care intuisem la poporul român un fond creştin irecuzabil – datorită căruia până şi defectele Românilor par scăldate de o lumină atenuantă – decât în studiul lui Mircea Eliade asupra *Mioriţei* (capitolul „L'agnelle voyante"413 din volumul *De Zalmoxis à Gengis Khan*, Paris, 1970, trimis de Virgil Ier.414).

Interpretarea eliadiană are într-însa ceva din absolutul soluţiilor după a căror formulare orice discuţie devine inutilă. *Roma locuta415*.

Ce nu înseamnă *Mioriţa*: resemnare, fatalism, chemarea morţii, pasivitate, pesimism.

Ce înseamnă: anti-istoricitate, transfigurare a condiţiei adamice.

Poporul român e înzestrat cu o putere transfiguratorie ce-i permite să preschimbe întregul univers şi să pătrundă în cosmosul liturgic (să participe la celebrarea liturghiei cosmice, ar spune Maxim Mărturisitorul). Împotriva soartei nu te poţi apăra ca împotriva unor vrăjmaşi; nu poţi decât să dai un înţeles nou consecinţelor ineluctabile ale destinului în curs de împlinire. Nu-i vorba de fatalism, de vreme ce fatalistul nici nu crede că poate preface semnificaţia ursitei.

Ciobanul săvârşeşte o transmutaţie – *le grand-œuvre* a denigraţilor alchimişti –, îşi transformă nenorocirea în taină mistică. Înfrânge soarta. Dă un sens fast nefericirii, asumând-o nu ca eveniment istoric, personal, ci ca taină. Impune un

sens atât absurdului vieţii, cât şi teroarei istoriei.

Întocmai ca şi creştinismul, românismul poate anula urmările aparent iremediabile ale unei tragedii, dându-le valori nebănuite, scoase din *alte serii.* Adversitatea degradantă devine contrariul ei, după cum şi ruşinoasa spânzurare pe lemnul crucii ajunge a fi, prin Hristos, biruinţă asupra morţii şi scoatere de sub mânia Creatorului.

— Tot despre Sf. Pavel şi păcatul trupesc.

În orice caz, din cuvintele Apostolului nu se poate deduce monopolul păcatului trupesc. Tendinţa există mai ales la puritani şi e trăsătura lor cea mai respingătoare. Cutezanţa de a confunda iubirea de Hristos şi virtutea cu înfrânarea sexuală, de parcă păcatul trupesc ar fi *singurul* şi nesăvârşirea lui ar da dreptul la deplină linişte şi licenţă de a săvârşi cu o conştiinţă împăcată – *d'un cœur léger416*, vorba bietului Emile Ollivier – pe toate celelalte: invidia, trufia, răutatea, zgârcenia…

Importanţa excesivă dată sexualităţii provine de multe ori din setea de bârfă şi scandal şi se explică prin aceea că sexualitatea fiind absolut comună e un mijloc de a reduce oamenii de seamă la nivelul tuturor. (Wilde? Verlaine? Socrate? Homosexuali. Sviatoslav Richter? Pederast. Byron? Chateaubriand? Incestuoşi. Stendhal? Impotent. Hugo? Tolstoi? Priapici.) Bucuroasă şi uşurată chemare la numitorul comun. Obsesie a fiinţelor arţăgoase, neîndurătoare, obsedate, care cred că L-au apucat pe Dumnezeu de picior şi au în buzunar cheia raiului pentru că nu săvârşesc păcatul trupesc.

Romain Gary: Refuz să fac din comportamentul sexual al individului criteriul meu unic de judecată asupră-i.

Folosirea de către Scriptură a cuvântului *mirele* pentru a-l desemna pe Iisus Hristos ori asemuirea împărăţiei

cerului cu un ospăţ de nuntă, faptul că prima minune Domnul a săvârşit-o la o nuntă, parabola fecioarelor – deşi cuvintelor *mire*, *nuntă* li se dă cu totul altă accepţiune decât cea fenomenală – ar fi trebuit totuşi să potolească zelul monopolist al celor care nu-şi dau seama că alegerea unor metafore nu este întâmplătoare.

— Orient şi Occident.

Patriarhul Athenagora spune despre filosofii religioşi ruşi că au îmbinat simţul misterului cu al libertăţii.

Libertate şi *mister* nu sunt ele chiar noţiunile de care ateii încearcă să se descotorosească? Şi după izgonirea cărora îşi aşteaptă vremea, cu prilej, prostia şi tirania.

(Aproape la fel şi Olivier Clément: „E nevoie de regăsirea Orientului şi Occidentului pentru a se dovedi că doar misterul poate lumina viaţa”.)

Simţul misterului nu numai că nu împiedică sau nu frânează cercetarea şi setea de cunoaştere, ci le îmboldeşte; singurul lucru pe care-l stingheresc este prostia trufaşă ce crede a şti totul şi a fi aflat în câteva formule (aplicate cu ajutorul poliţiei) rezolvarea-panaceau a problemelor şi angoaselor omeneşti de o nemaipomenită complexitate.

— Lumea aceasta zadarnică şi în care ni se hotărăşte soarta pe vecie nu este atât de neimportantă, de zadarnică şi de iluzorie de vreme ce Hristos a venit să moară aici.

Bulgakov: Lumea, oarecum, farmecă, fascinează şi ea pe Dumnezeu: şi-a dat pe singurul lui Fiu pentru lume.

— Profesorul Ştefan Todiraşcu:

S-au adeverit cuvintele Sfântului Maxim Mărturisitorul cum că nu oricui îi este spre bine sănătatea, fericirea, bogăţia, liniştea…

Spre pildă Petre Ţuţea. (Pentru care am mâncat atâta bătaie. Onea nu voia pentru nimic în lume să creadă că nu-l

cunosc, că „n-am cinstea să-l cunosc”.)417 Înainte de a fi arestat, a cerut prietenilor să jertfească pentru el un cocoş lui Aesculap. La ieşirea din închisoare: în locul socratismului, o credinţă vie.

— Pământul românesc nu e cotlon de barbarie, ci arie de cultură care a putut vrăji până şi pe romanul Ovidiu. *Dieu est né en exil418* de Vintilă Horia. Ovidiu îl află aici pe „Dumnezeul necunoscut” al Grecilor, pe cel propovăduit Atenienilor de Pavel, Dumnezeul care venise de altfel chiar atunci pe această lume de surghiun pentru toţi cei a căror patrie este în cer.

În care Hristos şi creştinismul nu sunt pomeniţi; nimic nu e rostit; totul e sugerat, presimţit: virtual, iminent. Se văd peisaje sterpe şi obiecte din cele mai banale: semne încă nedescifrate. Dar totul exprimă sensuri și semnificaţii, bănuieli pline de splendoare.

J.L. Borges: Arta este iminenţa unei revelaţii care nu se produce.

Aici însă, iminenta revelaţie, întrupată, e pe punctul de a exploda iar bucata de lume înfăţişată de scriitor a şi fost înnobilată de razele soarelui celui de taină care urcă spre geana zorilor, peste *limes.*

Londra, 1938

Duminică îmi petrec după-amiezele plimbându-mă în City. Străzile sunt absolut pustii. Merg trei-patru ore în şir fără a da de un singur om. Câte o pisică iese dintr-un gang şi-mi taie iute drumul ori o ia agale de-a lungul zidurilor. Am impresia că pentru mine singur se desfăşoară ca pe o scenă turnantă decorul acesta urban, că sunt spectatorul unic al unei feerii ca Ludovic al II-lea al Bavariei în operele lui

Wagner, uneori montate şi cântate numai pentru el.

La intervale dese: biserici, capele. Unele pitite prin curţi, ganguri, colţuri neaşteptate. (Dickens: case mici despre care s-ar zice că s-au jucat de-a v-aţi ascunselea printre cele mari.) Sunt închise. Aş dori să intru. M-ar primi Hristos? Nu mă poate primi. Cu alde mine nu are a face, ne urăşte. Dar dacă nu urăşte pe nimeni? Dacă se plimbă şi el pe străzile acestea pustii şi misterioase în căutare de suflete? Dacă e liberal şi tolerant şi are o inimă de vânător? Ca să mă apropii de El ar trebui să trec prin apa unui cazan, să mănânc pâine şi să beau vin care sunt carne şi sânge. De ce a statornicit barierele acestea? Ce departe e. Ce ferecat. Şi totuşi simt că mai păşeşte cineva pe caldarâmul acesta (bântuit de atâtea fantome); dar nu calcă, lunecă; pluteşte oare pe asfalt aşa cum a mers, zice-se, pe valurile lacului de la Tiberiada?

Jilava, celula 13

Adus de la Gherla pentru a fi anchetat în procesul pornit împotriva lui Nego (calitatea de martor – neaudiat – în procesul nostru nu i-a fost de folos): în celula în care sunt repartizat e şi Nicolae Balotă, venit de la Dej. E închis de mai bine de şapte ani, are desăvârşitele maniere ale dublei sale calităţi: vechi puşcăriaş şi om de suflet. Nu e numai un izvor nesecat de cunoştinţe şi un povestitor abil, ci şi un credincios. Ştie liturghia pe dinafară, cuvânt cu cuvânt. Mai întâi mi-o explică în linii generale, în părţile ei constitutive de acţiune dramatică, apoi mi-o recită şi cu acea răbdare pentru oamenii din afară nu numai de neconceput, dar nici de închipuit (Titi Pantea: a învăţat de la Johny Rotaru gramatica engleză, cu ajutorul alfabetului Morse, prin perete, câtă vreme au stat – un an şi jumătate – în celule vecine), mă

ajută s-o învăţ şi eu. Textul liturghiei – neînsoţit de orgă sau cor, de miros de tămâie, de gesturi hieratice, de lumini şi culori, de mişcări şi ritm – îmi apare în puterea sa ascendentă de tragedie, de *happening419*, care culminează cu momentul senzaţional al dublei chemări: luaţi mâncaţi, beţi dintru acesta toţi. În biserici urzeala „subiectului” este însoţită de tot ce-l însoţeşte spre a predispune, emoţiona, covârşi. Aici înfrunt textul în toată consistenţa sa extra-pură. Decorul atât de sobru al celulei – piatra cenuşie şi fierul negru – reţine cuvintele şi împiedică avânturile sentimentului şi imaginaţiei. E un *joc strâns*, aşa trebuie să fi fost în sala sinedriului, e minutul de adevăr. Hristos, răstignit, ne face faţă. Parcă nici nu avem soluţia de a scăpa de privelişte ghemuindu-ne la picioarele crucii. Sau acoperindu-ne ochii. Trebuie să-L privim drept, să-L înfruntăm, *să ne uităm* la spectacolul torturii, să *asistăm* la crucificare.

Martie 1969

Paradoxala lege creştină a suferinţei ca pricină de rodnicie şi izvor de bucurii se adevereşte şi la spitalul Pantelimon, unde zac în ghips până la piept după accidentul de circulaţie de la sfârşitul lui Decembrie.

Floriana vine aproape zilnic, după ce străbate oraşul de la un capăt la altul cu tramvaiul 14, la ora de vârf. O călătorie pe întreg traseul liniei 14 când aglomeraţia e în toi nu poate fi calificată drept „mic sacrificiu”. Şi nu numai Floriana! Sunt prins în mreaja dovezilor de prietenie şi legănat ca un copil.

Pe noptieră am *Biblia* şi o carte de rugăciuni – ostentaţie, nu zic ba, dar e şi mărturisire a lui Hristos: *Iar de cel ce se va ruşina de Mine înaintea oamenilor...* — de care

unul din medici râde (la vizita în colectiv). Crezi că Dumnezeu te iubeşte? vrea să ştie. Se şi vede! răspunde când afirm că mi-a arătat dragostea Sa în chip neîndoios. *Biblia* a mai atras atenţia uneia din infirmiere, o fată serioasă şi atentă cu bolnavii, care-mi şopteşte că e penticostală şi-mi strecoară caiete pline cu poezii religioase copiate de mâna ei. Din conversaţiile mele cu ea constat cu oarecare surprindere că *Bibliei* ei îi preferă poezioarele lor – sincere, înduioşătoare, dar şi tare dulcegi.

După scoaterea ghipsului şi repetate zadarnice încercări de a folosi cârjele, ajung la concluzia că nu voi mai putea merge. Cad cu cârje cu tot, și mă cuprinde o deznădejde apropiată de ceea ce teologii numesc *accedia*, formă gravă a pierderii legăturii cu Dumnezeu. Medicii mă încurajează, dar îmi atrag atenția că s-ar putea să nu mai pot umbla decât în cârje ori cu bastoane, poate numai o cârjă sau un baston după câtva timp.

Dintre enoriașii de la Schitu Dărvari unul mai ales se ocupă de mine: fratele Costică Hr. Lui îi împărtășesc deznădejdea care m-a cuprins și mă ascultă îngrozit. Mă ceartă ca pe un nerod, ca pe un păcătos, ca pe un apostat. Și îngrijorarea lui înflăcărată, cuvintele lui aspre, subita lui elocință – e un om cu un vocabular redus, dar acum e-n largul şi-n elementul lui, are de scăpat un suflet – mă smulg brusc din genunea în care lunecam. Din fereastra camerei se vede crucea de pe biserica lui Alexandru Vodă Ghica. Mi-o arată şi mă conjură să-mi îndrept privirile numai într-acolo. Aşa şi fac. Treptat, ies din deznădejde, frânt de oboseală, dar liber. Încep să şi fac paşi mărunţi, tremurând pe cârje.

— Tema filosofiei indiene pare a fi căutarea adevărului. Adevărul acesta e *atman*, care-i identic cu *brahman* care sălăşluieşte în adâncurile fiinţei care se identifică întregii

lumi. N-ajunge deci că ieşi *din tine*, ci din tot, căci tu nu te deosebeşti de tot: *tat tvam asi420*.

Marea problemă pentru om e relaţia cu totul şi soluţia tragediei spirituale în care el se află ar trebui să poată răspunde întrebării: cum poţi ieşi dintr-o situaţie absurdă, fără început și fără sfârşit. Veşniciile veşnic se făuresc şi veşnic pier. Erele îşi urmează una alteia, în ritm accelerat. Veşnic fiinţele sunt prinse în cicluri de suferinţe şi chinuitoare dorinţi. Aşa încât unica problemă interesantă este: cum şi pe unde să te furişezi în afară? Cum poţi evada din existenţă (care se întinde pretutindeni în „spaţiu" şi durează fără sfârşit în „timp")?

Problemă identică aceleia pusă de Gaston Leroux în *Misterul camerei galbene* şi a cărei formulare e scurtă: există putinţa de a scăpa dintr-un spaţiu absolut închis? În romanul lui Gaston Leroux (părintele dominican Bruckberger ne dă voie să citām romanele poliţiste în cadrul teologiei, iar Chesterton numai asta face) tentativa de crimă a fost comisă într-o încăpere din care detectivul constată fără doar și poate că n-a putut ieşi nimeni. Singura fereastră e zăbrelită, în faţa singurei uşi a stat în permanenţă cineva, intrări secrete nu există, pereţii sunt perfect etanşi, pe coşul sobei nu s-a putut furişa nimeni. *Camera galbenă* e simbolul unui sistem închis cum e universul. Cum aşadar ajungi dincolo de margini? Pe plan logic şi material nu încape vreo posibilitate de evadare, întocmai cum nu se putea ieşi din camera galbenă. (Aici soluţia s-a arătat la capătul unui raţionament de impecabilă stringenţă deductivă, absurd la început; din moment ce asasinul n-a putut ieşi există o singură concluzie: că asasinul n-a ieşit şi că prin urmare n-a fost în cameră nici un asasin. Dar rănile de pe corpul victimei cum se explică? Oricum altfel, numai prin producerea lor de către un asasin

nu.) Rezultă că atâta vreme cât sunt folosite mijloacele materiale, existenţialiştii au deplină dreptate şi condiţia umană e deznădăjduită şi drăcească. Dar existenţialiştii pierd din vedere că însăşi deznădejdea noastră *nu e sigură de ea* şi că însăşi logica noastră *ştie* că nu e absolută; şi că există şi *alte* căi. Dintr-o situaţie absolut fără ieşire, dintr-o *cameră galbenă*, dintr-un *sistem închis*, se află o cale înspre libertate (*ein Weg ins Freie421*), e aceea (materialo-transcendentă) indicată la *Ioan* 3,3-8: a doua naştere.

A doua naştere (din apă şi duh) e trapa secretă ce duce înspre nematerialul pod, nevăzutul plin: al spiritului. Această de-a doua naştere – mister al repetiţiei – ar putea să poarte şi numele de *irealitate imediată* (Blecher). Misterului spaţiului închis i-a dat târcoale şi Mihail Sebastian. Îl cunoaşte şi Mircea Eliade? Că lumea aceasta e plină de mistere camuflate pe care se cuvine să le ghicim, pătrundem, dezvăluim, o ştie prea bine. Că există ieşiri înspre o altă lume şi că s-ar putea să fie căi, își dă fără îndoială seama. Eliade însă nu formulează soluţii creştine şi nu subscrie dreapta credinţă. Şi totuşi e mai creştin decât crede şi decât au bănuit comentatorii săi – şi mai puţin partizan al hinduismului. Cheia poziţiei lui Eliade: *Nopţi la Serampore.*

Concluzia *Nopţilor la Serampore* este că lumea aceasta e cu adevărat cum ne învaţă hinduismul şi budismul: o maya, o iluzie, o vrajă. Dar procedeele fakiriste, oculte, tantra, yoghine sau magice TOT cu iluzii şi magii lucrează şi ele. Procedeele acestea nu duc, întunecând aparenţele şi rupând legăturile sensoriale cu lumea, la realitatea absolută şi esenţială, ci numai la ALTE ILUZII.

(Nu ieşim din creaţie, doar trecem dintr-un sistem în altul, dintr-o cloacă într-alta.)

Concluzia *Nopţilor la Serampore* obligă pe cetitor să se

întrebe dacă autorul nu se numără printre adepţii şcolilor indiene pentru care *nirvana* şi *samsara* sunt de fapt totuna şi să constate că e mult mai sceptic faţă de posibilităţile tehnicilor extatice indiene decât se crede sau a dat singur de înţeles în alte lucrări publicate în străinătate. Tehnicile extatice desigur interpun un văl între eu (aşa-zisul eu) şi lumea înconjurătoare (aşa-zisă lume înconjurătoare), ele estompează aşa-zisa realitate şi frâng inexorabilul lanţ care îl leagă de timp (iluzoriul timp). Dar rămâne întreagă problema de a şti ce fac cu eul după ce îl scot din maya comună? Ei bine, *Nopţile* arată cât se poate de categoric că eul nu e purtat în lumea esenţelor – porţile rămân ferecate –, ci doar transplantat în *alt* sistem de iluzii, ce-i drept mai lax, cu serii simultane de timpuri diferite, cu surprize mai neaşteptate, dar tot iluzoriu şi el. Trecem în alte orânduiri – pentru noi interesante, ciudate, atractive –, la fel de ne-esenţiale, de ne-adevărate, de ne-absolute ca şi orânduirea în care trăim când suntem în stare de trezie şi supuşi conştiinţei generale.

Mai sunt şi cuvintele lui Dostoievski: „Fantasticul este totuna cu realul; fără real nu există fantastic”.

— Există un singur fantastic care nu amăgeşte şi nu duce pe alte tărâmuri ale iluziei, care nu e o simplă schimbare de decor: e fantasticul credinţei. Care nu tăgăduieşte realitatea, ci o transcende; care nu trebuie să iasă din camera galbenă pentru a o părăsi; care nici nu e fantastic pentru că nu distrează mintea cu un alai (o *comedie*) de alte lumi posibile tot ne-esenţiale, ci o solicită să se concentreze asupra realităţii; care nu stupeface ştiinţa, ci transfigurează lumea şi metanoizează eul.

Creştinismul e surprinzătoarea cheie a camerei galbene, iar călătoria la Serampore e inutilă.

1970

„Te slăvesc pe Tine, Părinte, Doamne al cerului și al pământului, că ai ascuns acestea de cei înţelepţi şi cei pricepuţi şi le-ai descoperit pruncilor.”*Luca* 10,21 Primesc de la fostul meu coleg Alexandru Ciorănescu, fruntaş împreună cu Rafael Cristescu al clasei noastre de la Spiru Haret, acum profesor la universitatea din insulele Canare, volumul de nuvele al lui Mircea Eliade. Cartea e tipărită în româneşte la Madrid.

Din *La ţigănci şi alte povestiri*, pusă acum în vânzare la Bucureşti după o aşteptare de mai bine de un an în depozite, lipsesc *În strada Mântuleasa* și *O fotografie mai veche de 14 ani.* Nu e de mirare. (Cum de-au tipărit *Adio*? E o elegie legionară.)

La Ţigănci, *Adio*, *În strada Mântuleasa*: trei perfecţiuni. Dar pentru mine *O fotografie* exprimă mai mult decât oricare nuvelă fantastică a lui M.E. adevăruri cutremurătoare şi face loc în cadrul literaturii universale viziunii româneşti şi ortodoxe despre viaţă şi tainele ce ne înconjoară. În ea regăsesc tot ce cred mai intens și iubesc mai pasionat.

La prima vedere: o nuvelă de Hemingway ori Aldous Huxley. Decorul şi recuzitele: un bar anglo-saxon. Un reflector, mese din lemn vechi, lumină indirectă, pahare de cristal şlefuit, clinchetul sticlelor, băuturi tari, vremelnica dar calda frăţietate a localurilor unde se consumă alcool, melodia sfâşietor de vulgară a unei guriste.

Surpriză: din nuvelă lipsesc şi tehnica indiană a contemplaţiei şi motivele mitico-ritualiste şi chiar fantasticul. Fantasticul nu apare decât sub ipostaza destinului mereu prezent în cotidian.

Eroul: Dumitru, Românul cu nume banal (hramul bisericii româneşti din New York e Sf. D.), care-i vorbeşte pastorului Dugay-Martin „cu credinţa lui naivă idolatră şi vană” şi încearcă să-l exorcizeze, să-i dovedească posibilitatea transfigurării şi izbăvirii. Fostul pastor-escroc despre Dumitru: „E mai aproape de Dumnezeul adevărat decât noi toţi. Şi tot el are să-l vadă cel dintâi când Dumnezeul adevărat îşi va arăta din nou faţa”.

Misterul nuvelei nu-l constituie fotografia Teclei – problemă gen Dorian Gray –, ci puterea mântuitoare a credinţei care preface nuvela într-o *Mărturisire de credinţă, ortodoxă şi românească, Chicago 1959*, următoare Mărturisirii ortodoxe a lui Petru Movilă, sinodului de la Iaşi din 1642 ori enciclicii de la Constantinopol a patriarhilor ortodocşi (1848).

Ce respinge Dumitru? Respinge marile descoperiri (ori marile iluzii) ale Occidentului: spiritul universal (Hegel! Noica!), semiologia, zenul (asiatismul! Eliade însuşi!), televiziunea, limba universală (Cioran! care nu concepe culturi exprimate în limbi periferice), Istoria, semantica şi sociologia (tot structuralismul!). Şi cine e Dumitru? E Românul din Sarmaţia. *Le paysan du Danube422*, omul simplu, fiul lui *Mutter Natur423*! Nu numai atât, e şi adevăratul intelectual care nu confundă raţiunea cu prostia şi cultura cu *unus liber424*. Nu e *homo unius libri425*. E omul care crede în Dumnezeu şi în miracole, nesofisticat şi neamăgit de pseudo-ştiinţe cu nume sonore, care în barul hemingwayano-huxleyan mărturiseşte Logosul, întruparea lui Dumnezeu şi mântuirea.

Şi totul cu virulenţa *Scripturii*, dar şi cu ceva din Creangă, Caragiale şi Brătescu-Voineşti.

Când Dugay-Martin afirmă (pe urmele „teologilor

morţii lui Dumnezeu”: Hamilton, Van Buren, Altizer, Robinson426, Cox ori Vahanian) moartea ori retragerea lui Dumnezeu („Dumnezeu s-a retras din lume, a dispărut. Pentru noi, oamenii, e ca şi mort. Putem spune, fără urmă de nelegiuire, că Dumnezeu a murit pur şi simplu pentru că nu mai e cu noi, nu ne mai este accesibil. S-a retras, s-a ascuns undeva. Acel «undeva» nu face parte din lumea noastră, e ceva pe care filosofii îl numesc transcendent. Dar pentru noi, oamenii, transcendenţa e o formă a morţii. Dumnezeu *nu* intervine în lume. Aş mai spune ceva, dar nu îndrăznesc s-o spun: că bine face că nu intervine, pentru că lunga lui absenţă, politica lui de neintervenţie în istorie, mai poate însemna şi altceva: că pur şi simplu Dumnezeu s-a retras definitiv, adică, într-un cuvânt: *a murit*”) – ce face Dumitru? Se porneşte pe contra-argumente? Protestează? Încearcă să-l convingă pe interlocutor? Câtuşi de puţin. În cel mai pitoresc, mai cald, mai dulce stil ţărănesc îi trânteşte un neaşteptat: *Să vă dea Dumnezeu noroc, doctore Martin. Noroc şi sănătate!* (Nici Creangă n-ar fi găsit răspuns mai isteţ, mai sfătos, mai plin de savoare şi nici Brătescu-Voineşti mai drept mergător la inimă.)

Şi-i dă mai departe: *Dar degeaba încercaţi să mă speriaţi dumneavostră cum că Dumnezeu ar trage să moară.*

Acest *speriaţi* e vrednic de toată lauda şi spune mai mult decât mii de vorbe; a încerca să-l faci pe cineva să creadă că Dumnezeu nu există sau că a murit înseamnă a voi să-l „bagi în sperieţi”. Şi „degeaba” se împerechează de minune cu „speriaţi”, amândurora adăugându-li-se şugubăţul condiţional *ar* ce încheie fraza cu un brio de *opera buffa. Ar trage* are toată faconda – are însă şi arierplanurile – unei întorsături caragialeşti – nu ţine stimabile! — căreia i s-ar alătura şi dulcea naivitate a reacţiunii unui personaj din N.

Gane, Em. Gârleanu, Hogaş ori Brătescu-Voineşti.

Nu mă las eu aşa uşor păcălit, dus şi îmbrobodit de o trăznaie de intelectual ţăcănit, are aerul de a spune Dumitru cu bunul-simţ al ţăranului sau târgoveţului a cărui credinţă – dincolo de isteţimea şi năstruşnicia răspunsurilor ce se pricepe a da – e tare ca stânca (şi pentru el *ein feste Burg ist unser Gott427*).

Că Dumnezeu nu există – *n-ar* exista, mai bine zis, nuanţa, modală, e de importanţă majoră – nu poate fi în ochii unui om întreg la minte decât o şotie, o păcăleală. Iată că indianistul a dus cu el la Chicago esenţele credinţei ţărăneşti ce-şi râde de teologumenele filosofiei ateiste şi-n care mioriticul înfrânge dintr-o singură lovitură (ca voinicul pe spân, pe balaur) – pe calea derizoriului (ce spui dom'le! ia mai pleacă cu ursu' de-aici că sperii copiii) – vaticinaţiile unui nietzscheism de duzină. La ce-s bune semiologia, sociologia, spiritul absolut şi limba universală dacă vin să îndruge că Dumnezeu nu există şi că nu face minuni?

Să fie sănătoşi acolo la ei domnii care le dau crezare. Iar dumitale, domnule doctor Martin, care mi-ai vindecat nevasta prin credinţa dumitale şi darul pe care ţi l-a dat Dumnezeu, atât îţi spun: noroc şi sănătate să-ţi dea acel Dumnezeu despre care încerci să-ţi baţi joc de mine spunându-mi că nu există.

Rezultatul final: Dugay-Martin se dă învins.

De urmărit în tot cursul nuvelei voita simplitate sfătoasă şi isteaţă a stilului pentru accentuarea caracterului niţel naiv şi niţel ridicol al eroului (aparent naiv şi ridicol e şi Mîşkin) spre a-l identifica personajelor literaturii române în care se evidenţiază tocmai sfătoşenia, curăţia sufletească şi o anumită isteţime doveditoare a unei priceperi adânci şi unei înţelepciuni puţin pornită să se dea în vileag.

Când Dumitru tot repetă: *Venisem pentru Festival*, el evocă monofraza cetăţeanului turmentat, după cum tot caragialeşti sunt: *Păi tocmai asta este… Să vedeţi dumneavoastră… Daţi-mi voie să spun şi eu…*

Dar degeaba încercaţi să mă speriaţi dumneavoastră cum că Dumnezeu ar trage să moară e de la Neculce, Anton Pann şi Creangă, un Creangă de zile mari, în vreme ce reacţia omului pe care-i greu să-l amăgeşti pentru că ştie el ce ştie, care-i legat de mai străvechi şi tainice adevăruri decât ale vremelnicelor ştiinţe şi filosofii, vine de-a dreptul de la fonduri tracice, de la *Creanga de aur*, de la *Petrea Dascălul*, de la *Cuminţenia pământului.*

Valorile româneşti şi creştine mărturisite Occidentului: fără de ele orice cultură şi civilizaţie se află în pericol de moarte.

Dispus să cred: că demonetizatul cuvânt „deşteptăciune” – atât de folosit în sens peiorativ pentru a caracteriza poporul român – e reînviat în cel mai înalt înţeles. Şi aş merge mai departe, mult mai departe: aş spune că numai în stare de har a putut glăsui eroul cu atâta răbdare, bonomie, îngăduinţă şi înţelepciune când i s-a spus că nu există Dumnezeu şi nici minuni: nu mă las eu păcălit cu astfel de fleacuri; nu cred că pe lume sunt numai escroci; nu cred că totul e farsă şi hazard orb, *idiot’s delight*[428]. Când Dumitru îi răspunde lui Dugay-Martin, cel căruia nu-i vine a crede că poţi face binele şi că Dumnezeu îşi ocroteşte făpturile, care se îndoieşte de el însuşi şi de toţi şi de toate, de bine, de nădejde şi de minuni (mai ales), când îi răspunde *noroc şi sănătate să vă dea Dumnezeu*, singura concluzie ce poate fi trasă este citarea textului de la *Filipeni* 4,4: „Bucuraţi-vă pururea întru Dumnezeu. Şi iarăşi zic: bucuraţi-vă”.

— Cu cât Dugay-Martin se recuză mai hotărât, mai temător, cu cât deznădejdea se afirmă sfruntat mai incurabilă, cu cât moartea lui Dumnezeu e înfăţişată mai dezolantă și mai de netăgăduit, surâsul lui Dumitru – nuanţat de o foarte uşoară supărare – devine mai calmant şi mai binevoitor. Nu sunteţi un escroc, îi arată Dumitru fostului pastor ajuns barman (şi i se adresează pe un ton oarecum patern, ca un vârstnic unui ţânc neştiutor): sunteţi cu adevărat un om al lui Dumnezeu, lumea e cu adevărat a Sa, Dumnezeu există, minunile sunt reale, bucuraţi-vă! Așa vorbeşte un om simplu de la Dunăre, nu excepţional de cult, pe care nici cele mai strălucite formulări literare şi nici cele mai concludente formulări filosofice nu-l pot scoate din credinţa sa în bine. El, Dumitru, Românul, ştie mai mult decât toţi fercheşii nietzscheeni și savanţii structuralişti ai lumii occidentale (ştiu nu numai *cine l-a moșit pe Mahomet*, dar au și numărat toate cuvintele şi toate literele din toate cărţile scrise vreodată), ştie una și bună: că Dumnezeu există şi poate lucra prin oricare din făpturile sale, oricât de păcătoasă şi mișelă ar fi dacă o alege.

Şi iată că încrederea lui e contagioasă!

Isteţ, înţelept şi sfătos, Dumitru e însăşi ortodoxia şi însuşi românismul. Dar am greşi fundamental dacă am crede că din *O fotografie* rezultă vreun exclusivism geografic. Dumitru nu numai că mărturiseşte pe Dumnezeu, dar îl şi revelă pe Dugay-Martin sieşi. Îi dovedeşte deznădăjduitului D.-M. că nu e pierdut şi că nu trebuie să-l renege pe Dumnezeu pentru că – deşi el, Dugay-Martin, n-o ştie – Dumnezeu e cu el, îi dă puteri, îl vrea.

O fotografie, aşadar, nu înseamnă numai *Cu noi este Dumnezeu* ci şi, întru totul deopotrivă, *și cu voi* este Dumnezeu. Atâta doar că – deocamdată cel puţin – n-o știţi,

nu vă vine a crede.

Nota optimistă din încheierea nuvelei îl îndeamnă pe cititor să vadă că și cei de la Chicago şi din alte părţi – Sorbona, Oxford, Salamanca, Iena, zice Sergiu Mandinescu – sunt şi ei de la Dunăre, adică de la Dumnezeu.

— Ce bine se potrivesc cuvintele de la *Efes.* 4,13-14 celor de mai sus: „Până vom ajunge toţi la unitatea credinţei şi a cunoaşterii Fiului lui Dumnezeu, la starea bărbatului desăvârşit, la măsura vârstei deplinătăţii lui Hristos.

Ca să nu mai fim copii și jucăria valurilor, purtaţi încoace și încolo de orice vânt al învăţăturii, prin înşelăciunea oamenilor, prin vicleşugul lor, spre uneltirea rătăcirii”.

— (Spun și eu: „Dumnezeu *există*”, deşi exprimarea este cum nu se poate mai greșită. Pentru a ne afirma credinţa, n-am găsit, noi oamenii, nici un alt termen decât pe acesta, cel mai nepotrivit din toate. Am putea eventual spune: Dumnezeu *este*, dar *există* e de un antropomorfism, mai rău, de o materialitate – *choséité*, *Sachlichkeit*, *reitate*, *estimé* – șocantă. Pentru că toată lumea foloseşte expresia mă potrivesc uzului comun, înțelegând și de aici că bieţii de noi, chiar când vrem să ne apropiem de Creator cu bunăvoinţă și frumoase intenţii, nu vădim – spre marea dreptate a unui Barth429, a unui Bultmann430, a unui Tillich431 – decât că ne este imposibil s-o facem.)

— Nu le-ar prinde rău oamenilor să-l citească mai mult pe Dickens, melodramatic şi romanţios cum e.

(Citind an de an în după-amiaza ori seara zilei de 24 Decembrie *Colindul de Crăciun* fac şi eu o faptă bună – poate singura mea faptă bună, lăsând la o parte luarea Sfintei Împărtăşanii și cuvintele de încurajare spuse lui Noica în boxă. Iar de inevitabilele și sentimentalele mele lacrimi la

sfârşitul lecturii nu-mi este ruşine, mă fălesc cu ele ca de o ispravă.)

Ar vedea oricine că proştii şi canaliile nu trebuie lăsaţi să-şi facă de cap. Răii trebuie împiedicaţi de a face răul, iar proştilor nu trebuie să li se permită să facă prostii în locuri de conducere.

Astăzi, din nefericire, Occidentul nu mai are încredere în sine ca în veacul al XIX-lea şi nu mai crede în libertate, creştinism şi superioritatea culturii sale, e ca şi pierdut. Or fi mulţi ticăloşi printre albii Occidentului, dar ideile specifice Europei – libertatea, ordinea, persoana, dragostea, dreptatea – sunt nobile idei cu valoare generală. Ele sunt compromise de cei ce nu mai vor să le apere şi îngăduie să fie înlocuite cu invidia, răutatea, demenţa, tirania în care – nenorociţii – văd acum aurora imaculată a începutului şi idealului.

— În prima zi, când au fost transferaţi de la Securitate la închisoare şi băgaţi într-o celulă unde erau numai preoţi, părintele arhimandrit Benedict Ghiuş – citându-l pe Léon Bloy – i-a spus pastorului Wurmbrandt: „Dacă sunt mâhnit de ceva, este că nu suntem sfinţi”.

— Iar despre „neluarea în tragic a păcatelor”. În ce sens? În sensul că pe diavolul care ne batjocoreşte ispitindu-ne cu iluzia poftelor trebuie şi noi să-l batjocorim batjocorind păcatele, adică demascându-le, demistificându-le şi dându-le în vileag drept ceea ce sunt: nişte prostii ridicole. (Aceasta este şi tema *Visului unei nopţi de vară* de Shakespeare: ridicolul şi nerozia patimilor trupeşti apar – în regia lui Peter Brook – atunci când Titania se îndrăgosteşte de Bottom prefăcut în măgar; caricaturizarea obscenităţii îi răpeşte diavolului masca tragică şi mantia strălucitoare a iluzionistului, îl reduce la ipostaza de paiaţă caraghioasă. Putem şi noi râde pe seama lui Mefisto.)

1942

De la spitalul din colţ – nu sunt mai mult de 50 de metri până la noi – doctorul Leopold Brauchfeld vine de trei ori pe zi să-i facă mamei injecţii. În faza ultimă a cancerului numai Dilaudid-Atropina, în doze masive, are eficacitate.

Mai degrabă decât a evreu moldovean și medic, Leopold Brauchfeld arată a condotier italian din secolul XIV şi a erou de film. Intrăm în vorbă, uneori vine şi noaptea. Deşi e rezervat şi reticent nu-mi vine greu a bănui, a ghici că doctorul e comunist și că *activează* într-un fel sau altul. Nu rezistă ispitei de a face niţică propagandă şi simte şi el nevoia de a vorbi. Şi ce îmbietor vorbeşte!

Soţia lui – medic şi ea la acelaşi spital – e o femeie de o frumuseţe izbitoare, trupeşă şi oacheşă; e Sulamita însăşi. Amândoi muncesc de zor, sunt plini de abnegaţie şi devotament faţă de pacienţi, modeşti, neînfricaţi, pe stradă lumea se opreşte să se uite la minunata pereche pe care o alcătuiesc, „el înalt şi ea înaltă”.

După câtva timp nu se mai feresc de mine, îşi petrec la noi clipele de răgaz, vin cu viorile şi ne cântă (sunt buni muzicieni) şi-mi spun multe…

Îi ascult, şi o clipă, o clipă îmi pare că… „Antifascismul” lor însă – oricât ar fi ei de curaţi, de cinstiţi, de vrednici, de chipeşi, de admirabili – e totuși masca sub care stă altceva. Superioritatea lor personală nu justifică *alt* fascism, mai abitir?

Atenţie, să nu ne lăsăm cuceriţi de calităţile oamenilor spre a le îmbrăţişa ideile. Perechea Brauchfeld nu se poate compara cu oamenii printre care mă învârtesc, dar lumea pe care o vor ei e şi mai rea… Una este eroul, alta este ideea.

Altă gâscă-n altă traistă. Vorba ovreiului: Tecuci e Tecuci şi Râmnic e Râmnic.

— Domnul le spunea fariseilor şi cărturarilor: nici pe voi nu vă mântuiţi, nici pe alţii nu-i lăsaţi să se mântuiască (*Matei* 23,13; *Luca* 11,52). În raporturile dintre Dumitru şi Dugay-Martin dimpotrivă, nu numai că pe sine se mântuie Dumitru prin credinţă şi încredere, dar şi pe Dugay-Martin îl ajută să se mântuie dezvăluindu-i prezenţa duhului divin într-însul. „Nu ştiţi oare ai cărui duh sunteţi?” (*Luca* 9,55) Dumitru ştie; Dugay-Martin nu ştie; dar află.

— Hristos a înţeles că, pentru a se revela oamenilor, Dumnezeu făcându-se trup va trebui să se jertfească şi pentru ca jertfa să fie autentică şi buna Sa credinţă indiscutabilă, va trebui să-şi dea viaţa. Numai dându-şi viaţa – aici e totul, orice altceva e fleac, numai fapta aceasta face probă absolută, numai curajul în faţa morţii nu este echivoc şi nu poate fi bănuit ori interpretat – era în măsură a dovedi că n-a venit în lume degeaba şi că intenţiile Sale erau *serioase.*

— Léon Daudet: epocile istorice au bolile lor proprii. Exemple: evul mediu – ciuma; secolul XVI – sifilisul; secolul XIX – tuberculoza; secolul nostru – cancerul.

Cred că au şi păcatele viciile lor specifice. Unele, desfrânarea; altele, lăcomia; ori setea de cuceriri, cruzimea etc.

În veacul al XX-lea pare să predomine păcatul de angelism, dorinţa de a realiza perfecţiunea absolută. Convingerea deţinerii unicei formule a fericirii duce la dreptul de a o impune prin orice mijloace.

De unde: intoleranţa, şi dreptul rezultat: cele mai abjecte căderi în cele mai putrede vechituri. Se urmăreşte noul şi perfecţiunea şi se repetă greşelile cele mai clasice şi

se obţine putregaiul cel mai banal.

Păcatul de angelism, a cărui inevitabilă consecinţă este intoleranţa, contrazice, terfeleşte esenţiala însuşire a omului: libertatea, consacrată de Hristos Iisus atât cât priveşte respectarea ei de către divinitate (Stau la uşa inimii şi bat) cât şi ca supremă făgăduinţă (dezrobirea din păcat vă va face liberi).

Berdiaev: tragedia antică este aceea a destinului, tragedia creştină este aceea a libertăţii.

1965

Abatele (ulterior cardinalul) Daniélou: creştinismul nu trebuie să îmbrace neapărat formele greco-latine. Creştinismul nu e numai mediteranean, e universal, aparţine oricui în lume şi se cuvine să ne obişnuim cu ideea că se va putea înfăţişa sub aspecte diferite de cele pe care le cunoaşte bazinul lui *mare nostrum.*

Hristos nu e legat de nici una din formele noastre, oricât de frumoase ori de venerabile. Au fost şi vor fi alte ceremonii, alte decoruri, alte obiceiuri. S-ar putea să vie lucruri (*Kommende Dingen*) cu totul diferite şi nu şade bine să ne speriem. Credinţa, dogmele, Biserica sunt nemuritoare şi inalterabile, dar culorile, melodiile, veşmintele, graiurile, gesturile se schimbă; au fost şi vor fi alte bucurii, alte moduri de a sărbători, de a îndura. Crucea doar e pe veci. De ce ne-am mira? De ce ne-am teme de *altceva*? Nu suntem oare mădularele unei Biserici căreia i s-a făgăduit un cer nou şi un pământ nou?

— Până şi martiriul – nu numai modul de închinare – poate avea stilurile lui, diverse.

Omul poate merge la moarte şi se poate justifica pe căi

proprii, egal valabile.

Sub Henric al VIII-lea, John Fisher432 nu stă mult pe gânduri; stilul lui e al rapidităţii, pricepe situaţia din primele clipe, grăieşte, şi alege calea directă înspre eşafod.

Thomas More, în schimb, vrea să trăiască. Din toată inima, dar nu cu orice preţ. (Întocmai ca şi Socrate, aşa rezumă Bury atitudinea ilustrului acuzat: viaţa, da, însă numai cum o înţelegea el.) Până în ultima clipă More caută o soluţie – cinstită, care să nu contravină convingerilor sale – pentru a putea să rămână în viaţă. Nu se grăbeşte să se pronunţe; va citi actul a cărui aprobare i se cere când îi va fi supus şi se va pronunţa atunci. Deoarece ştie – şi se ştie – că nu va accepta *orice*, aşteptarea lui nu are caracter infamant. Ceea ce s-a şi dovedit când a refuzat să depună jurământul care i s-a părut că nu-l poate depune şi s-a dus să moară, cu sânge rece şi calm deplin.

Nici Domnul n-a *căutat* moartea. A aşteptat-o, dar *n-a forţat* lucrurile. Mântuitorul, prin urmare, nu aprobă setea de moarte, nerăbdarea, sinuciderea camuflată. Aş zice că, dimpotrivă, curajul creştinesc presupune dragostea de viaţă, dacă a trăi nu înseamnă a te ruşina de El şi de tine însuţi. Viaţa e darul lui Dumnezeu, păstrarea ei cât mai mult se impune. Nu însă cu orice preţ: în orice clipă, fără grabă şi fără şovăială, trebuie să fim gata s-o dăm pentru ce ne depăşeşte, pentru acel lucru fără de care nu am supravieţui noi, ci cadavrul nostru viu, *turcita* noastră umbră. Numai astfel, pierzând-o, îi dăm vieţii o valoare. Paradoxul acesta – cel mai ameţitor – l-a formulat învingătorul însuşi *expressis verbis*: cine ţine la viaţa lui o va pierde, iar cine-şi pierde viaţa pentru Mine o va găsi. (A se lua aminte că pentru Mine înseamnă şi pentru cei mai mici ca El care sunt în suferinţă şi nedreptate ori pentru o idee care se poate prevala de a fi

conformă cu voia Lui.)

— Supărarea mea pe lordul Halifax, ministrul de externe al guvernului Neville Chamberlain, și a teoriei sale pseudo-creștine (*Who am I to judge?433*), care implică totala cedare în faţa puterilor răului, își găseşte conformarea (strălucită) în observaţiile lui Sainte-Beuve despre Malesherbes: „Un om politic mare și adevărat nu trebuie să fie bun așa cum e un particular, ci trebuie să acţioneze și să cârmuiască în interesul oamenilor buni şi cumsecade; iată care-i este morala; dar pentru aceasta trebuie să creadă că există răul şi răii, s-o creadă tare şi să se ferească neîncetat de ei".

— Gherla, camera 87 (după o conversaţie cu părintele I.P.434)

Să nu crezi în Dumnezeu, treacă meargă. Nu oricine are destulă minte ca să-L conceapă ori destul suflet ca să-I cunoască dragostea. Dar să nu crezi în diavol! Asta-i de neînţeles! Pe diavol, slavă Domnului, avem îndeajuns material aperceptiv ca să-l putem simţi mereu în jurul nostru, mereu la pândă, foindu-se, forfotind, fâţâindu-se – *waiting*, ca Mr. Micawber435, *for something to turn up*, poate pică ceva – la dispoziţia noastră oricând, folosind orice prilej, gata la orice chemare, chelner atent, cerşetor neobosit mulţumindu-se cu oricât. Să nu se uite că principala lui tactică ştiută de Thomas Mann și Dostoievski și toţi cei ce l-au studiat de aproape constă în a pretinde că nu există. Luther, când azvârlea călimara după el, făcea lucrul cel mai firesc – și mai cuminte – din viaţa lui.

— Carp în ziua de 12 Februarie 1901, la senat.

E pusă la vot încrederea în guvern. Se vede limpede că votul va fi negativ dacă membrii guvernului nu votează şi ei, conform obiceiului. Carp interzice miniștrilor să voteze.

Guvernul cade.

Un domn. (De altfel, nesentimental: guvernului cu două feţe care declară că-şi pune capul la dispoziţia preşedintelui consiliului, îi răspunde sec: „N-am ce face cu el”.)

— Ştiu şi eu că Hristos ne-a cerut să fim buni, milostivi şi curaţi, dar prin toată purtarea Sa ne-a îndemnat să avem şi ţinută. Ţinuta nu e apanajul exclusiv al aristocraţilor de sânge ori al discipolilor lui Nietzsche, Malraux, Montherlant; e şi o trăsătură esenţial creştină şi întru nimic nu ne cere Domnul şi Dumnezeul nostru mai puţin decât cere codul cavalerismului să fim bravi şi nobili.

Spectacolul Englezului care se îmbracă în smoking pentru cină, deşi e singur sau pierdut într-un fund de colonie, nu e ridicol pentru că gestul lui minor dă viaţă ideii pe care a formulat-o Saint-Exupéry şi a reluat-o J.—P. Sartre (îngrozit că s-ar putea să nu se poarte bine, dacă va fi torturat) în memorabilele cuvinte: „Voi fi propriul meu martor”. (Care constituie şi textul cel mai potrivit pentru un torturat singur în celula sa.)

Gentlemanul se fereşte să comită mârşăvii pentru că *se vede pe sine însuşi din afară* şi îi este neplăcut să fie spectatorul unei scene dezolante.

Alte implicaţii:

indiferenţă faţă de păreri şi trăncăneli, prejudecăţi şi stereotipii, dar detaşat respect datinilor şi obiceiurilor; purtare faţă de oameni nu cum ar merita, ci în conformitate cu gradul de distincţie (Manole spunea onorabilitate) la care râvneşte (sfat categoric al lui Polonius pentru Laertes); înţelegerea faptului că prin ţinută nu înlocuieşti eroismul, dar cel puţin te apropii de el – e, oricum, *the next best solution* (înlocuitorul cel mai bun), voinţa de nobleţe fiind, spune Eugenio d’Ors, prin ea însăşi înnobilatoare.

1963

Ţinuta în veacul nostru, veacul închisorilor şi lagărelor, nu mai e o problemă teoretică. Era foarte puţin probabil ca cineva să-l pălmuiască pe cardinalul-principe de Rohan când întrebării „ce veţi face dacă veţi fi pălmuit?” i-a răspuns cu vestita vorbă de duh: „ştiu ce ar trebui să fac, dar nu ştiu ce voi face”. Dar e foarte probabil ca un European, începând cu a treia decadă a secolului al XX-lea, să fie ridicat de acasă sau de pe stradă, închis, pălmuit, torturat, făcut de batjocură. Acestuia, întrebarea cum te vei purta i s-a pus stringent şi imediat. Una este să ai un număr de bacili Koch în corp şi alta să fii bolnav de tuberculoză. E drept că şi orice gentilom putea fi provocat la duel la orice colţ de stradă pentru un scuipat sau o căutătură. Dar gentilomii alcătuiau o categorie restrânsă, de nu profesională, educată şi pregătită în vederea unor asemenea posibilităţi. Antrenată. Copilăria şi tinereţea lor se desfăşurau sub semnul creării reflexului instinctiv: insultei i se răspunde cu provocarea la duel. Altfel e pentru ţărani, funcţionarii, profesorii, preoţii, liber-profesioniştii care umplu camerele de închisoare prin care trec. Pentru ei, până mai deunăzi, schingiuirea, bătaia, decorul celulei erau necunoscute, negândite. Iată de ce problema ţinutei ni se pune cu toată prospeţimea şi acuitatea – grăbită, brutală – a tot ceea ce ţine de rubrica existenţială.

Sibiu, 1970

Val. Gl.[436] mă duce pe motocicleta lui cu ataş la Răşinari.

Splendoarea satului acestuia românesc întreg construit

din piatră, ca acelea săseşti, cu aceleaşi porţi uriaşe, acelaşi aspect de putere, belşug şi înstărire. Septembrie 14, ziua Crucii. Mergem la biserică, apoi la mormântul lui Şaguna şi la casa lui Goga. Sunt fotografiat în faţa casei lui Goga; sărut zidul casei. Nu-s ridicol? şi melodramatic? Oi fi, dar, covârşit de frumuseţea locului şi de dragoste fac ce-mi vine a face, nu-mi pasă de ce s-ar putea spune. Măcar atât drept avem pe acest pământ, să nu ne sinchisim, când suntem fericiţi, de părerea celorlalţi.

Apoi, de la Răşinari o întindem pe Valea Stezii până la Curmătură.

O fotografie o trimit la Paris, Monicăi L.437 şi lui Virgil I., or râde oare şi ei?

Septembrie 1940

Englezii dau un examen greu şi-l trec foarte cu bine.

Ploi de bombe cad peste Londra, şi ei se plimbă pe străzi şi pe acoperişuri şi după ce s-a dat alarma. Nu le pasă. Preoţii fac slujbe în bisericile năruite. Regele şi regina n-au părăsit capitala şi nu se bagă nici ei în adăpost.

Curajul ca însuşire comună. Ca lucru de la sine înţeles. Îndărătnicia în faţa primejdiei. Calmul ca virtute. *Aristocraţie.*

— Poezia înfrângerii, respectul pentru moarte şi cei ce mor transfiguraţi prin resemnare şi simţământul datoriei împlinite. Japonezii, samuraii. *Mioriţa.* (Care e şi retragere în natură: poate că păstorul nu ia nici o măsură de apărare fiindcă, scârbit de invidia şi josnicia celorlalţi, preferă recontopirea în natură vieţii alături de doi netrebnici.) Cazul Codreanu: înfrângerea şi moartea tragică îl trec în măreţie, îl scot din lume şi din vremelnic. Biruitor, desigur că ar fi ieşit

maculat din contactul cu politica şi angajarea în realitate.

— Malraux:

Cine e cavaler? „Oricine moare pentru ceea ce a ales."

— Eforie Nord.

Întâlnirea cu Ştefan Teodorescu, acum profesor la universitatea din Freiburg:

Ceea ce caracterizează poporul român este *amenitatea.*

De fapt îl repetă pe Alexandru Isaevici[438]: bunăvoinţa între oameni este singurul lucru important, nimic altceva nu contează. Nu sistemul politic sau economic este determinant, ci tonul relaţiilor dintre oameni. Dacă există bunăvoinţă ori amenitate, restul nu contează.

— Iar Malraux: „Jertfa singură poate privi tortura drept în ochi, iar Dumnezeul lui Hristos nu ar fi Dumnezeu fără de răstignire".

— Valéry: „La urma urmei, nimeni, înaintea creştinismului, nu spusese că Dumnezeu este dragoste".

Septembrie 1970

Dr-ul Corneliu Ax.[439] ne vorbeşte entuziast despre biserica-cetate de la Biertani. Suntem într-o excursie, el, soţia (născută Mareş, e fiica inginerului Nicolae Mareş, mort la Sighet), Paul C.[440] şi eu.

De la Sighişoara ne abatem acolo. Şi-ntr-adevăr locul depăşeşte entuziasta descriere a fostului meu coleg de şcoală.

Ne conduce o săsoaică între două vârste, foarte amabilă, ne dă o mulţime de amănunte. Biserica a fost catolică, a devenit luterană şi oarecare timp a fost sediu episcopal. Călăuza, doamna Anna Philp, ne arată capela rezervată de reformaţi celor rămaşi catolici; amănunt

înduioşător şi nobil.

E şi o zi măreaţă de toamnă caldă, cu cer senin, cu aer imobil, scăldată-n dulceaţă şi inefabil. Biserica e pe o înălţime. Printre creneluri comuna se vede pustie; pe uliţe nu trece un singur om. Linişte a e desăvârşită. Miroase puternic a fân cosit îmbătător. Pe vechile ziduri cenuşii se caţără grape de frunze roşii (un roşu cu nenumărate nuanţe). Am, o clipă, impresia că sunt cu adevărat în rai, la propriu, că pe drumul de la şoseaua naţională până aici (un drum prost) am avut un accident, că am murit şi că am intrat în paradis. O clipă, dar nespus de lungă şi de convingătoare. Fericirea e totală, iluzia e aproape absolută.

N-am murit, nu suntem în cer, dar locul e dintre cele mai frumoase ce se pot închipui şi vrăjile trecutului şi ale lui Septembrie îl fac şi mai irezistibil.

Deodată încep a bate clopotele, trase de doamna Philp la ore fixe. Întreaga boltă, de-un albastru preacurat, răsună.

Herr, mach uns frei!441 scriu eu la sfârşit în registrul de însemnări al vizitatorilor.

— Scuze, domnilor profesori M. Ralea, G. Călinescu şi Tudor Vianu, li se pot găsi multe şi cu piatra e greu să arunci. Ţinută, oricum, nu se poate spune că vor fi avut. Talent, maeştrilor T. Arghezi şi M. Sadoveanu nu li se poate contesta. De ţinută însă n-au dat dovadă.

Dar n-au fost oameni politici, publici! N-au fost, asta chiar spun şi eu, că n-au fost. Dar ar fi putut să fie, spun, şi mă refer la o frumoasă vorbă a lui Mirabeau: „Orice om curajos devine un om public în zilele de urgie”.

— Două trăsături de caracter ale cardinalului de Retz:

Nu putea înţelege cum de era cu totul lipsit de mărinimie şi suflet un om atât de inteligent ca Mazzarini şi cum de nu putea da crezare nimănui (deoarece pe toţi îi

bănuia asemenea sieşi).

Se străduia să ţină minte numai răul pe care i-l făcuseră Ana de Austria şi cardinalul, iar binele pe care i-l făcuseră să-l uite.

Jilava, sfârşit de Noiembrie

Rafale de ploaie şi vânt. Urlete. Se aude cum totul, afară, geme. Jilava şi-a îmbrăcat veşmântul ei spectral de lăcaş sinistru şi solemn. Pe coridor răsună ecouri prelungi. Smulse din ţâţâni (ori din cârlige), scândurile ferestrei se prăbuşesc dezvăluind o noapte cedată strigoilor. Putem deosebi silueta gardianului care controlează gratiile plimbând peste ele, ca pe coardele unei harfe eoliene, un drug de fier: se emit sunete grave şi lugubre.

Închisoarea s-ar părea că e toată *Vasul fantomă* ori corabia zguduită de valuri în actul întâi din *Furtuna* ori casa împresurată de viscol *La răscruce de vânturi.*

Toată această sinistră măreţie (zidurile îşi descoperă abia acum grosimea, celulele adâncimea iar coridoarele nesfârşirea) îmi poartă – neașteptat – gândul spre cavalerul japonez care solicită să fie iniţiat în secta zen şi pe care maestrul îl primeşte izbindu-l cu pumnul în faţă. Solicitantul ştie să primească: el, neînfricatul, surâde şi tace.

Mai creştineşte nici că se putea.

Nirvana nu cumva o fi nu neantul, ci demnitatea ontologică? Dar iarăşi nu încape îndoială că inferioritatea asiatismului în raport cu doctrina creştină provine din două cauze: ignorarea Satanei şi neputinţa de a percepe simţul tragic al existenţei.

Gherla, camera preoţilor; Bucureşti, 1965

Iar „limitele” puterii lui Dumnezeu.

A fi atotputernic înseamnă a dispune de libertatea să faci *orice*, binele sau răul. În acest înţeles Dumnezeu nu e atotputernic pentru că nu face răul. Dar nu-l face nu pentru că nu poate, ci pentru că nu vrea să-l facă.

Ceea ce a exprimat Montesquieu prin spusa lui Uzbek: „Deşi Dumnezeu e atotputernic, El nu-şi poate călca făgăduinţa şi nici nu poate înşela pe oameni”.

Benjamin Constant în *Cursul de drept constituţional* socoteşte pe Dumnezeu limitat pentru că nu poate interveni în treburile omeneşti decât pentru a sancţiona dreptatea. (Motiv pentru care nu trebuie *să-L ispitim*, cerându-i lucruri pe care ştiam că nu le poate aproba.)

Dumnezeu nu-i place lui André Gide tocmai pentru că nu e straniu, cinic, gratuit, pentru că nu râde; zeii antici îi sunt simpatici deoarece nu cunoşteau limite morale şi-şi băteau joc de muritori.

J. Chevalier: Dumnezeu e chezaşul ordinei şi al moralei – putere nelimitată, dar putere morală.

A.N. Whitehead: Singura limită care i se impune lui Dumnezeu este aceea care decurge din bunătatea Sa… Nu-i adevărat că Dumnezeu este din orice punct de vedere infinit. Dacă ar fi aşa, ar fi deopotrivă de bun şi de rău… E ceva hotărât, şi ca atare e mărginit.

E. Burger: Nu infinitul este mai adânc decât Persoana, ci Persoana e mai adâncă decât infinitul.

Noi ştim că Dumnezeu adevărat nu e cel al panteiştilor, totul, orice-ul şi nedefinitul; e Dumnezeul ordinii şi bunătăţii, dragostei şi dreptăţii.

Anatema este cine spune că Dumnezeu are o putere limitată, dar greşit ar fi să înţelegem că poate acţiona după

capriciu – ca zeii vechi.

Discutăm astfel în celulă despre atributele şi puterile lui Dumnezeu şi uităm că trăim vremi ale dictaturii etatiste. Voltaire văzuse cum aveau să stea lucrurile (*Despre necesitatea de a crede într-o fiinţă supremă*): „Ferească-ne însă Dumnezeu de un tiran mânios şi barbar care necrezând în Dumnezeu şi-ar fi sie însuşi Dumnezeu”.

Are dreptate Paul Dim. când ia apărarea lui Voltaire contra vulgului.

— Fericirea, zeii le-o invidiau muritorilor. Oamenii, în antichitate, se fereau să se considere fericiţi şi cu atât mai mult nu îndrăzneau s-o spună de teama de a nu stârni mânia zeilor şi a fi prigoniţi.

Cu Dumnezeu e altfel: nu numai că nu ne pizmuieşte fericirea, dar ne şi îndeamnă neîncetat să fim fericiţi, ne promite fericirea, ne-o prepară.

Avea, aşadar, dreptate Saint-Just să spună că fericirea e o idee nouă, modernă. Cât priveşte jertfa, Dumnezeul creştinilor e de asemeni înnoitor: e exclusivist şi monopolist, şi-o rezervă toată pentru El.

1971

Monseniorul Helder Camarra, arhiepiscopul oraşului Recife (zis şi Pernambuco), cleric „roşu.

Lui i se aplică *Matei* 24,23-24:

„Atunci, de vă va zice cineva: iată, Mesia este aici sau dincolo să nu-l credeţi.

Căci se vor ridica hristoşi mincinoşi şi prooroci mincinoşi şi vor da semne mari şi chiar minuni ca să amăgească de va fi cu putinţă”.

Mai cred despre înaltul prelat cu floare roşie la

butonieră că se face vinovat de păcatul acela despre a cărui existenţă sunt perfect convins: păcatul de prostie.

— Kipling. Liceele englezeşti[442]. Principiile de educaţie: dormitoare neîncălzite, băi reci, bătăi de dimineaţa până seara, suferinţe, umilinţe, nedreptate. Mai ales nedreptate. Ca să-i pregătească pentru viaţă? Desigur. Dar şi pentru Dumnezeu. Să înveţe că Duhul suflă unde și când vrea, că suntem pe acest pământ în surghiun și printre scârbe, şi printre oameni care nu ne iubesc, pe care nu-i interesăm şi care nu sunt dispuşi să ne asculte, să ne laude, să ne alinte…

27 Noiembrie 1950

La birou, discutându-se puritatea unei expresii (sunt translator), tovarăşa Riana, şefa secţiei, ne-a recomandat să ascultăm glasul poporului.

În tramvaiul 25, spre seară, aud glasul poporului. Taxatoarea, lăţoasă, bătând întreagă (păr, faţă, îmbrăcăminte) în bej, strigă cât o ţine gura vorbind cu o babă şi un soldat. Baba şade pe bancă, cu un pachet enorm în poală. Soldatul, slab şi foarte tânăr, se apleacă să răspundă în şoapte. Susţin tustrei existenţa lui Dumnezeu sau în orice caz a unei puteri superioare. Prind numai glasul taxatoarei:

Mi-a spus că de ce mă închin. Dar tu nu te închini, fa? Auzi, că de ce mă închin…

Ce urmează se pierde într-un uruit, apoi aud iar:

putere… ţine apa… zice că e natura. Mi-a venit să-i dau cu ceva în cap.

Intervine baba, dar n-o aud. Şi nici pe soldat nu-l aud.

Dar lăţoasa continuă:

Trebuie să existe. Ce-i tot dai cu natura, fa? Fără

puterea Lui s-ar naşte copii? Te făcea mă-ta pe tine?

Acum toată lumea ascultă. Se lasă în cuprinsul vagonului, întreruptă numai de zgomotul asurzitor produs de părţile metalice ale mijlocului de transport în comun, o tăcere atentă, al cărei caracter desigur nu poate fi decât dialectic şi materialist.

Taxatoarea, după ce rupe nişte bilete, dă să continue, dar sunt grăbit şi obligat să cobor. Îl invidiez pe Léon Daudet care povesteşte cum, prins de farmecul sintaxei folosite în conversaţiile populare, urmărea adesea pe străzile Parisului, până departe, grupuri sau perechi vorbind pitoresc şi miezos.

— Mircea Eliade în *O fotografie veche de 14 ani* (bucată la fel de importantă pentru sufletul românesc şi puterea sa transfiguratorie ca şi *Luceafărul*, *Legenda Meşterului Manole* şi *Mioriţa*):

„Simţi că prietenul nostru a început să se transfigureze, că are Spiritul universal în el. Dar procesul de transfigurare nu e terminat. Pentru că, vedeţi, nu izbuteşte să exprime misterele. Şi atunci, la ce e bună limba universală, limba aceasta americană, *dacă nu poate exprima misterele*?”.

— Erezie este a spune ca Zola: dacă te iartă Hristos nu te va ierta Dumnezeu-Tatăl.

Dar erezie este şi a spune ca teologii morţii lui Dumnezeu: Dumnezeu a murit, numai Hristos este.

Căci Hristos tot la Tatăl ne duce; numai El este poarta, El este singurul Mijlocitor, dar în final tot la Tatăl ajunge, ajungem.

Textele, mai ales în *Evanghelia Sf. Ioan*, sunt numeroase şi concludente (5,43; 6,38; 7,16 şi 29; 8,16 şi 28; 17,8): „Eu am venit în numele Tatălui Meu…”; „Pentru că M-am coborât din cer nu ca să fac voia Mea, ci voia Celui ce M-a trimis pe

Mine…”; „Învăţătura Mea nu este a Mea, ci a Celui ce M-a trimis…”; „Căci de la El sunt şi El M-a trimis pe Mine…”; „Pentru că nu sunt singur, ci Eu şi Tatăl, care M-a trimis pe Mine…”; „Veţi cunoaşte că de la Mine însumi nu fac nimic, ci precum M-a învăţat Tatăl aşa vorbesc…”; „Eu vorbesc ceea ce am văzut la Tatăl Meu…”.

Textul esenţial este însă la 10,9: „Eu sunt uşa; de va intra cineva prin Mine se va mântui; şi va intra şi va ieşi şi păşune va afla”.

De ce spune Domnul „și va ieși”? Pentru a ne arăta că nu poate fi izolat de Tatăl şi de Duhul Sfânt. La Sf. Treime ajungem numai prin Hristos, dar la Sf. Treime suntem chemaţi să ajungem la sfârşit.

Teologii care se opresc la Hristos se fac aşadar vinovaţi de erezie, ei pierd din vedere existenţa Treimii pe care vor s-o despartă cu toate că ştiu prea bine că e una şi nedespărţită.

1934

Conversaţie cu Manole (e și Anetta prezentă; zâmbeşte și ascultă): cum putem ieși dintr-o dilemă inextricabilă?

Mi-l citează pe Keyserling (deşi nu-l suferă)443: „Supravieţuitorii au fost aceia care au ştiut şi au vrut să-şi asume un risc în plus”.

E străvechea și profund echitabila lege a beneficiului legat de risc: numai investind în plus, riscând, eşti îndreptăţit a câştiga. Prudenţii pierd. Există legi în toate domeniile. Domeniul dilemelor tragice şi le are pe ale lui. Principala e legea „riscul în plus”, un fel de lege a plusvalorii, a caprei în odaie, a voitului adaos, a ieşirii printr-un act de nebunie (singura soluţie după La Rochefoucauld pentru unele situaţii).

Anetta, ducându-se la o şedinţă literară, a citit în pauză un afiş: Bufet pentru publicul consumator, i s-a părut însă în prima clipă că stă scris: pentru publicul conservator. Îi povesteşte lui Manole confuzia ei. Manole râde cu poftă. Anetta se înclină uşor: *se simte gratificată.*

— Esteticienilor puri să le dea de gândit aforismul lui Vauvenargues: „Ca să ai gust trebuie să ai suflet”.

— Jules Romains (*Le vin blanc de la Villette*): Dacă n-ar fi Dumnezeu, le-ar reveni drepţilor onorabila sarcină de a-l înlocui.

1965

Cu Al. Pal.: Hristos a venit în primul rând ca să ne scandalizeze; să aducă foc și dezbinare; să laude pe Maria care stă degeaba şi s-o certe pe Marta care nu-şi vede capul de atâta muncă; să se ferească de neîntinaţii farisei şi să caute dinadins tovărăşia hoţilor şi a târfelor; să nu piardă nici un prilej de a călca sfinţenia Sâmbetei; să ne scuture, zgâlţâie, ameţească, scoată din ţâţâni, din prejudecăţile cele mai onorabile și ancestrale, din raţionamentele cele mai impecabile, din obiceiurile cele mai sancţionate de obște, din adâncurile noastre cele mai stratificate; să ne ardă cu sabia înroşită în foc. Pentru ca să ne poată trezi la ceva nou. La ceva cu totul nou, neașteptat și nebănuit: la libertate și milă. Scoţându-ne de sub lege și din păcat, nu la o biată moralistă de virtute ne cheamă, ci la deplina libertate, la condiţia de onoare. Și totodată, cum zice Fericitul Augustin, răpindu-ne îngrijorării căreia îi cedase Marta, ne duce la Bucurie. („Marta trebăluia, iar Maria benchetuia.”)

De la condiţia de sclav trecem la aceea de om liber. De la trudă şi agitaţie la linişte şi la ospăţ.

La onoare ne invită creştinismul, nu la onoarea de comandă şi ceremonie, ci la neînfricata asumare a calităţii de om înzestrat cu duh divin. *Noblesse oblige.* Frica n-are ce căuta în domeniul spiritului, nici meschinăria. Frica nu poate fi un atribut al spiritului liber.

— Nici idealismul nu e o chezăşie, dacă ideea nu e subordonată lui Dumnezeu.

Drieu La Rochelle: „Ideea e ahtiată de sânge”.

Ideea poate fi tot atât de însetată de sânge ca şi zeii revoluţiei franceze din titlul cărţii lui Anatole France444.

Nici cele mai înalte și nobile idei nu fac excepţie, dimpotrivă. Numai Fiul, după trup, al celui ce a spus „Izbăveşte-mă de vărsarea de sânge, Dumnezeule, Dumnezeul mântuirii mele” îi poate feri şi pe intelectuali şi pe idealiști de logica ispită a folosirii oricăror mijloace pentru realizarea scopului (măreţ, desigur) şi de atracţia sângelui menit să compenseze uscata lor viaţă și bicisnicul lor trup.

1945

Filmul sovietic *Trenul pleacă spre răsărit.* Dans, cântec, umor. Pentru cine a crezut în revoluţia socială (și mă gândesc la Belu Z., la Sirena Rab.445, la Germania D., la Tr. în primul rând), o singură soluţie: sinuciderea.

Atâţia ani de închisoare, ocnă, exil şi deportare în Siberia, atâtea suferinţe, jertfe şi nădejdi (principesa Alexandrina Kolontay: *să ne culcăm devreme, tovarăși, mâine începe o lume nouă*) pentru a se ajunge unde?446 La formele cele mai abjecte ale operetei americane, la treptele cele mai de jos ale amuzamentului mic-burghez, la banalităţile cele mai sfâșietoare ale repertoriului revuistic. Mult sub nivelul

spectacolelor de la „Marna”: Titi Mihăilescu şi Violetta Ionescu (aceştia lipsiţi, sărmanii de ei, de orice veleităţi mondial înnoitoare).

Comunismul poate socializa toate bogăţiile, poate întemniţa pe oricine, ucide pe cine pofteşte, dar îi stau în faţă – dârze, indestructibile – trăiniciile: nevoia de iarmaroc, clişeele, internaţionala vulgarităţii, a *Calului bălan.*

Pierre Gaxotte strigase şi el, comentând reclamele pentru împrumutul de stat cu dobândă şi pentru loteriile de stat: păi, le ştiam! Aici ne aduceţi? Păzea, oameni buni!

La toate mă aşteptam: la orice, dar nu la apoteoza spectacolelor de antract ale cinematografelor de cartier. Bietul nostru Iulian: sus fustele, jos pantalonii.

Nu era, zău, nevoie de G.P.U., N.K.V.D., de K.G.B. ori de *Materialism şi empiriocriticism447.*

— Hristos nu se arată idealist în grăirile sale. Lucrurilor le spune pe nume: curvă, curvie… Niciodată nu edulcorează, nu îndulceşte şi nu recurge la perifraze, la eufemisme. Adevărul în toată asprimea şi virulenţa lui. Ca pe masa de operaţie, ca la picioarele eşafodului. Nici un văl, nici o iluzie, nici o cocoloşire. Pentru că numai având realitatea crudă în faţă ne putem cutremura şi o putem părăsi, transfigurând-o.

— Spovedania este un exemplu de limbaj precis.

Penitentul: Nu prea am spus adevărul.

Duhovnicul: Vrei să spui că ai minţit?

Penitentul: Nu m-am purtat prea corect.

Duhovnicul: Adică ai furat?

Etc.

— Pentru creştin totul se petrece ca şi cum vorbele, gândurile şi faptele s-ar imprima pe o trainică şi perenă peliculă. Impulsurile electrice exprimă orice fel de energie,

iar materia e supusă principiului unităţii. Pelicula, aşadar, va fi probabil una. Pe ea se înregistrează filmul prin a cărui derulare, la sfârşit, tot ce a fost acoperit, ascuns, tăinuit va ajunge cunoscut, va veni la arătare, va ieşi la iveală, va fi descoperit şi dat pe faţă; filmul care-l va face pe Satana să hohotească de râs dacă îndurarea Domnului nu-i va rezerva surpriza de a desfăşura o bobină de pe care căinţa şi iertarea vor fi șters totul.

Dacă-i aşa, ar fi de mirare ca orice comportament, oricât de neînsemnat, să nu ne angajeze în întregime, ca orice exemplu, oricât de mărunt – în fundul celulei, în beciul poliţiei şi sub becul orbitor al camerei de anchetă – să nu aibă o valoare absolută.

BUGHI MAMBO RAG

Preda, Radu și Stroie… Clothos, Athropos și Lachesis… Mă trimisese Vaida în Portugalia să studiez constituţia lui Salazar… Se numește artimon… Se numește ax cardanic… Se numește dendrită… Se traduce prin condiţionalul trecut…

— Că arta, spre deosebire de ce crede şi Nego, nu e lucru diavolesc o dovedeşte constatarea că şi ea, aidoma credinţei, e bazată pe libertate şi nu are valoare decât dacă e un produs al libertăţii artistului şi propune ascultătorului sau cititorului un caz de libertate. Teatrul, în special, nu poate trăi decât alimentat de libertate; construit în lumina determinismului, pe epicul obiectiv (Brecht) ori pe fatalităţi fiziologice, e mort. Fatalităţile fiziologice (frigiditatea, sterilitatea, impotenţa, inversiunea) – întocmai ca bolile cronice – stârnesc compasiunea, dar nu interesul artistic. Un match care ia sfârşit pentru că unuia din concurenţi i s-a făcut rău nu e pasionant; o şedinţă a unui parlament totalitar, unde se știe dinainte cum se va vota (în

unanimitate), poate fi o ceremonie, dar nu va avea niciodată caracter dramatic. Secretul oricărei drame e absoluta libertate a persoanei. Suspansul cel mai captivant provine din libertatea discreţionară a individului – forma sa culminantă fiind desigur concretizată în piesa pe care o jucăm cu sufletul nostru.

— Vai de noi dacă nu s-ar afla în *Evanghelie* parabola judecătorului nedrept. Ea ne pune la dispoziţie soluţia – grea, greoaie, disperată – a stăruinţii.

Şi că nu avem de a face cu un judecător nedrept şi nici măcar cu unul drept, ci cu un boier mărinimos ne-o arată altă parabolă, a lucrătorilor tocmiţi la vie. Atenţie însă: suntem ispitiţi a prefera să renunţăm la plată decât să primească și cel tocmit în ceasul al unsprezecelea cât primim noi.

— Ne revoltă, ca şi pe fiul cel mare din parabola fiului risipitor, nedreptatea lui Dumnezeu faţă de cei drepţi. Pentru fiul cel cuminte niciodată n-a tăiat tatăl un viţel gras; prietenilor lui nu le-a făcut ospăţ şi nu le-a dat prilej să bea şi să joace. Toate cele bune numai pentru risipitor.

Drepţii, protestând, dovedesc lectura neatentă a textului. E adevărat că pentru ei n-a fost nici viţel, nici ospăţ, nici joc, nici inel în deget… A fost și este altceva, ceva menţionat la versetul 31 al capitolului 15 din *Luca*: *toate ale mele sunt ale tale.*

Au prin urmare şi drepţii ceva, de care nu se pot văicări că-i puţin lucru: *toate* ale Tatălui.

— Părintele Paulin Lecca (de la Cozia) împarte lumea în patru categorii:

Cea a fiului risipitor care nu se mai întoarce la Tatăl. Sunt şi dintr-aceştia, rămân printre roşcove şi porci.

Cea a fiului risipitor care se întoarce şi intră la ospăţul

împărătesc.

Cea – foarte numeroasă, poate cea mai numeroasă – a fiului bun, care e drept şi cuminte, dar e călduţ şi fudul şi cu toate că e drept nu intră la cină!

Cea – vai, rară – a fiului drept care nu e numai cuminte, ci e şi înflăcărat şi ia parte la cina împărătească. Pilde: Sf. Fecioară, Sf. Ioan Evanghelistul. Ei reprezintă idealul.

(*Cf.* teoria Nemo-Balotă despre *Doktor Faustus*.)

— „Cântecul omului”

În *Vechiul Testament* omul îşi manifestă supremaţia faţă de restul creaţiunii şi facultatea de a se înălţa, răspunzând – odată cu Moisi, patriarhii, drepţii şi proorocii – atunci când e chemat de Dumnezeu cu vorbele: „Iată-mă, Doamne!”.

Prezent, *drepţi*, gata la ordine, oricând disponibil şi dispus, neşovăitor, prompt. Se împlineşte, înduhovniceşte şi îndumnezeieşte îndeplinind voia creatorului.

În *Noul Testament* treapta cea mai ridicată pe care o poate atinge creatura este indicată de Domnul prin cele spuse lui Toma Necredinciosul: Fericiţi cei ce au văzut şi au crezut; dar mai fericiţi cei ce au crezut fără să vadă.

A crede fără dovezi palpabile şi fără înscrisuri. Fără zapisuri şi ispisoace. Surete şi izvoade. Lucrul cel mai puţin neguţătoresc ce poate fi. Cel mai nobil. Să ai încredere. Să nu te îndoieşti. Să primeşti adevărul – întocmai ca emoţia artistică a lui N. Schöffer – fără să mai treacă pe calea ocolită a raţiunii cortexului. A crede *pe cuvânt*, cuvântul Domnului Hristos care El însuşi nu-i decât Cuvântul.

1971

„Până când, proştilor, veţi iubi prostia?” *Pilde* 1,22

Tinerii, astăzi, caută puritatea, exorcizarea, liberarea de orori, pe întreita cale: a sexualităţii, muzicii şi stupefiantelor. Ororile de care le este scârbă sunt cu adevărat oribile: războiul, făţărnicia, minciuna, ura.

Rămâne numai de văzut dacă idealul spre care tânjesc le va oferi altceva.

Rămâne numai de văzut dacă mijloacele pe care le-au ales se vor dovedi eficace.

Le-aş atrage atenţia asupra următoarelor puncte:

a) Dacă nu-s cu desăvârşire proşti ar trebui să nu piardă din vedere că există o forţă – cu două feţe – care se uită la ei şi-i poate vindeca de orice alean răpindu-le orice mijloace de evaziune. Forţa e una, feţele sunt două: a lui Brejnev, a lui Mao; b) Mijloacele la care au recurs sunt aleatorii. Nu numai stupefiantului greu de procurat, dar şi sexului şi muzicii regimurile totalitare se pricep a le da caracter de inaccesibilitate. Pentru a le îndulci amarul şi a lecui deznădejdea, mai accesibilă rămâne credinţa. Mai ales că devenind şi ea inaccesibilă în mult râvnitele regimuri, prezintă avantajul de a putea fi găsită în locuri mai greu de etatizat.

— Don Quijote…

Putem şi noi oricând – dintr-o clipă într-alta – prin voinţa şi capacitatea noastră de fericire, dacă înfrânăm imperialismul individual (numai eu am dreptate şi drepturi, numai eu nu sunt nebun, numai mie mi se cuvine), dacă ne însuşim în cât de mică măsură simţul relativităţii şi al ridicolului certurilor, ambiţiilor, resentimentelor; dacă stăruim asupra definiţiei date lui Iisus Hristos de pastorul Dietrich Bonhoeffer: Cel care există numai pentru alţii – *nur für andere da ist*; dacă înţelegem câtuşi de puţin toată mizeria invidiei şi mâniei, ruşinosul, sfâşietor de ruşinosul şi

jalnicul ridicol al geloziei, invidiei şi răutăţii aşa cum trebuie să pară văzute de pe cruce şi cum desigur par văzute din închisoare sau de pe patul de moarte, putem, zic, într-o clipită să transformăm cârciuma în castel, celula, spitalul, strada, mahalaua, biroul în salon – salon de marchiză franceză din secolul XVIII, de prinţ al Renaşterii, de conac englez în mijlocul unui parc cu gazon centenar; sau chiar în colţ de rai, în camera de ospăţ în casa din Betania.

Scriptura ne arată că şi crucea – instrument de chin, batjocură şi blestem – poate deveni instantaneu, pentru cine ştie să se poarte pe ea, făgăduinţă de mântuire şi prag de paradis.

— După felul cum vorbim şi ne purtăm s-ar zice că suntem posturi de radioemiţătoare, hotărâte să emită fără întrerupere şi să bruieze orice alt post.

1971

Nemo – de faţă fiind şi Andrei Brz.448 – osândește sentinţa *Amicus Plato, sed magis amica veritas449*, o consideră văditoare de răutate şi îngustime de minte. Mai preţios ne este prietenul ori vecinul decât un aşa-zis adevăr despre care nu ştim cât va fi valabil. Dragostea de aproapele nostru e adevărata noastră datorie, aproapelui se cuvine să-i sărim în ajutor; pe când, în numele unor nesigure şi vremelnice adevăruri, conştiincioşii sunt mereu gata să-şi persecute şi denunţe semenii. Adevărata *veritas* se cheamă *caritas.*

Poporul român mereu aşa a procedat, a pus caritatea deasupra „adevărurilor” momentane, pe vecin şi prieten mult mai sus decât glaciala obiectivitate.

(Mi se confirmă astfel teoria mea din *Secretul „Scrisorii*

pierdute”450.)

— Ce-i dau oamenii lui Dumnezeu când lui Dumnezeu îi este sete? Oţet şi fiere.

Paris, Iulie 1936

Piaţa Concordiei. Loc magic şi privilegiat al frumuseţii. Centru al Europei. Pavilionul din stânga (stând cu faţa spre Arcul de Triumf) al grădinii Tuileriilor. Zi de vară copleşitor de caldă, văzduhul vibrează de arşiţă. Pavilionul însă e răcoros şi pustiu. Mă plimb îndelung printre nuferii lui Monet. Senzaţie de zăduf, de străfunduri acvatice şi înalte presiuni, de clipocit al fântânii peste care se apleacă Melisanda, în care se oglindeşte fata de împărat.

Farmecul neîntrecut al picturii impresioniste, cea mai producătoare de evanescenţă. *Verweile doch, du bist so schön*. Senzaţie de umbre colorate, de clipiri şi unde.

Léon Daudet e cel care a scos în evidenţă umbrele colorate ale impresioniştilor. Cât îl iubea mama! Şi pentru că era lacom, scrisese despre o mătuşă a sa: „Timp de douăzeci de ani a cunoscut neasemuita fericire de a fi patroana celei mai grozave bucătărese din Franţa, o femeie care fu pentru bucătărie ceea ce a fost Baudelaire în poezie, Rembrandt în pictură şi Wagner în muzică”.

Dincolo de apă, pe cheiul Bourbon, o cafenea cu măsuţe pe trotuar, sub o tentă albastră.

Senzaţie de acută fericire.

Repede sfâşiată de gândul la guvernul Blum, instalat cu pompă, un minister uriaş, împărţit pe secţii, care îşi ia sarcina de a ferici pe toţi în cel mai curat stil conu Leonida: lege de murături şi pensia după legea veche, statul să plătească, d’aia e stat. Şi dreptul pentru toţi Francezii de a-şi

vârî capul în nisip. *Et un Pernod pour Arthur!*

A! explicaţia istoriei nu o dă nici materialismul, nici teoria providenţială, nici nimic altceva. Singura explicaţie raţională a căderii statelor şi prăbuşirii civilizaţiilor e cea dată de Romani: *Quos Jupiter perdere vult…451*

— Durkheim e marele vinovat. El e teoreticianul Statului-Dumnezeu.

Orice formă de stat îngrădit nu e posibilă decât într-o societate care crede în Dumnezeu. Dacă nu, statul ia locul divinităţii şi nu mai poate fi limitat.

Puterea regelui Ludovic al XIV-lea era absolută – şi desigur că a şi abuzat de ea. (Revocarea edictului din Nantes etc.) Dar o mărgineau parlamentele provinciale, dreptul de critică din partea acestor parlamente, biserica, drepturile tradiţionale ale provinciilor, ale „stărilor", ale „stărilor" sociale – „constituţia regatului". Regele se temea de puterea divină, de confesorii lui şi de gura lumii. Iar în materie de literatură declara că „domnul Despréaux se pricepe mai bine ca mine".

Puterea absolută a Regelui-Soare se profilează nulă în comparaţie cu a dictatorului ateu contemporan, căruia cu adevărat i se aplică spusa lordului Acton: puterea absolută corupe absolut.

E prea puţin. Puterea absolută devine neapărat dementă.

— Împotriva teoriei (lui Sartre şi altora) după care semnele nu pot fi interpretate (*Nu există semne!*) şi nimic în lume nu chezăşuieşte pe Dumnezeu, aceste cuvinte ale lui Tocqueville: „Nu-i nevoie ca Dumnezeu să vorbească el însuşi pentru ca să descoperim semne sigure ale voinţei sale".

Orice încercare de carteziană plecare de la o presupus

posibilă *tabula rasa* e făţărnicie pentru că nu ne putem preface că nu ştim.

— Două precizări cu privire la răstignire:

a) vinovaţii

Nu numai saducheii, fariseii şi autorităţile romane, ci fiecare dintre noi.

Rugăciunea din ziua de vineri: „Mărturisesc înaintea Ta, întru această zi a răstignirii Tale, întru care ai pătimit şi ai luat moarte, pentru păcatele noastre, pe cruce, că eu sunt cel care Te-am răstignit cu păcatele mele cele multe şi cu fărădelegile mele cele rele”.

b) Nu e un fapt istoric petrecut acum două mii de ani, ci un eveniment care se repetă de-a pururi şi în fiecare ceas, se repetă neîncetat şi dacă ochii noştri ar şti să vadă ar putea oricând avea în faţă îngrozitorul spectacol înzestrat cu perenitate şi ubicuitate.

Ceea ce, în *La mort d'Atahualpa*[452], Valéry Larbaud îşi închipuie cu privire la executarea regelui incas – ea are loc fără întrerupere într-o cameră orbitor luminată a hotelului Sonora Palace (*De nu ar greşi cineva uşa*) – este adevărat pentru răstignirea Domnului, pe care veşnic o înnoim.

1969

Casa inginerului I. Petc. — din atât de respectabila stradă „Dim. Onciul” – nu e prea mare, dă însă o certă impresie de soliditate grădina din faţă, bine îngrijită, acareturi în spate, ferestre cu geamuri bombate strălucitoare şi perdele cu falduri, de un alb desăvârşit.

În interior familia celui care-mi ceda bucăţica lui săptămânală de pâine, când eram în criză, şi care nici măcar o dată nu s-a răstit la cineva, e alcătuită din oameni care nu

se poate să nu-ţi meargă drept la inimă: toţi muncesc ori studiază, se respectă între ei, se poartă frumos cu slujnica (sunt în câmpul muncii, îşi pot îngădui s-o ţină), sunt bucuroşi de oaspeţi: nimic forţat, nici un vicleşug, nimic distonant ori straniu. Cinste, virtute neostentativă, credinţă moderată, bunătate firească, gentileţe din belşug.

Majoritatea tăcută. Revăd cu ochii vechiul meu ideal, strada Armenească şi casa Şeteanu şi casa Boerescu şi toată lumea aceea pe care nesăbuiţii şi imbecilii s-au grăbit s-o dărâme pentru ca apoi (dar şi Galsworthy în *Forsyte Saga* a păţit la fel, la sfârşit îl reabilitează pe proprietarul Soames) să jinduiască după ea şi să caute s-o refacă în apartamentele lor de două ori trei camere din blocurile proprietate personală construite după normă (confortul unu sporit) ori să se ducă s-o caute – cu 70 kg – în Israel.

Interviu cu dramaturgul Franz Molnar: „Mi se pare că principiile care determinau acum un sfert de secol succesul unei piese sunt astăzi complet schimbate. Pe atunci viaţa era liniştită. Societatea era bogată, se trăia bine şi fără enervare, era aproape plictisitor".

(Criminalei doctrine a plictiselii, expusă de Lamartine în vremea domniei lui Ludovic-Filip – *Franţa se plictiseşte, domnilor* –, i s-au adus atâtea osanale şi i s-au dat atâtea satisfacţii încât cele mai plate şi mărunte idealuri „mic-burgheze" au ajuns a fi aureolate de nostalgie şi înconjurate de strălucitoare lumină. Crapă cu toţii acum după ele, toţi umblă cu limba scoasă după simplele componente ale vieţii burgheze dinainte. Cum le mai lasă gura apă – şi bale – după o locuinţă, hrană şi puţină linişte!)

— Ritualul rugăciunii.

Obiceiul de a folosi textele rugăciunilor de obşte este criticat ca dovadă de formalism şi nesinceritate.

Sinceră e numai rugăciunea izvorâtă din cuget și inimă, nu textul gata formulat pe care-l citim din carte ca pe o reţetă. (La capătul pericolului stă râşniţa de rugăciuni a Tibetanilor.)

Poate că soluţia cea mai nimerită ar fi: a) recitarea rugăciunilor de obște pentru a se crea o atmosferă de linişte şi reculegere, aceasta însemnând faza de pregătire, de *punere în situaţia oratorie*; b) rugăciunea propriu-zisă, făurită de fiecare, imnul de slavă şi mulţumire, apoi (sau mai întâi, e firesc, nu-i cu supărare) spunerea păsului – inima revărsată; c) după care s-ar cuveni să urmeze partea cea mai însemnată, faza *ascultării* în care următor vorbirii – şi era oare nevoie să spunem ce ne doare şi ce dorim, ca şi cum nu s-ar şti? — suntem atenţi să desprindem îndemnurile care ni se dau; inima acum *e pe recepţie.*

— Discuţie, la Jilava (în 1961, cred) cu profesorul Vasile Barbu și cu tânărul Gheorghe M., admiratorul înflăcărat al Legiunii (deşi mult prea tânăr ca să fi putut face parte din Mişcare). Le invoc mai ales cazul Stelescu453.

Legionarii, ce-i drept, omorau. Dar executanţii (desemnaţi după ce se pronunța sentinţa unui tribunal de Sf. Vehme454) mergeau și ei la moarte sigură, căci erau obligaţi să se predea. Nu fugeau după ce ucideau, ştiau că vor muri şi ei, astfel încât se încadrau în definiţia lui Camus: revoltat autentic nu e cel care trimite la moarte stând în biroul lui, ci „dreptul” care piere odată cu victima.

— Microsemnalele.

Ororile regimurilor totalitare nu pot fi în general detectate decât dacă regimul respectiv practică o brutalitate simplistă (exemple: tiranii din vechime și evul mediu, mongolii, Timurlenk, nazismul…). De îndată însă ce avem de a face cu sisteme subtile și grijulii de salvare a aparenţelor –

unde se lucrează sistematic şi savant – depistarea este incomparabil mai grea şi în faţa istoricului se iveşte problema *crimei perfecte.* Aflarea adevărului în acest caz a înfrânt mulţi specialişti şi detectivi de seamă. Istoricul sau cercetătorul, acum, trebuie să dea dovadă de însuşiri neobişnuite şi să nu ezite a se referi la metode aparent străine de ştiinţa istoriei şi disciplina politicii. El trebuie să nu se ferească de a recurge la metode proprii detectivilor şi medicilor. Vreau să vorbesc de *microsemnalele* care, singure de obicei, îngăduie străpungerea stratului de vid înapoia căruia este izolată crima perfectă.

Regimurile totalitare au grijă să ia toate măsurile necesare – mergând foarte departe – pentru acoperirea adevărului. Nu deci prin simptome a căror examinare stă la îndemâna oricui se va putea rezolva misterul. Numai microsemnalele – acele amănunte infime ori efecte secundare ori imprevizibile consecinţe datorate evoluţiei creatoare pe care nici criminalul cel mai prudent şi mai organizat nu le poate prevedea şi evita – sunt în măsură să arunce lumină asupra acestor „afaceri tenebroase”. (Numai crima absurdă şi gratuită – a maniacilor, bunăoară – ar putea să pară înzestrată cu o forţă absolut sfidătoare. Dar absurdul e şi el absurd, nu e previzibil – şi-n momentul în care te încrezi în absurd şi hazard dai dovadă de o credinţă *raţională* în absurd şi hazard, credinţă inconsecventă, absurdă!)

Intuiţia clinicianului este şi ea întemeiată pe astfel de microsemnale pe care numai deprinderea specialistului de bună-credinţă şi inteligent le percepe, de îndată. Acestea sunt cele care nu-l pot amăgi, oricât de ticluite, derutante ar fi simptomele. Boala şi minciuna (bolile *mint* şi ele, se camuflează) sunt depistate de fulgerătoarea sensibilitate la

microsemnale a specialistului ori cercetătorului cinstit care nu se mărgineşte să analizeze ceea ce vinovatul – boala sau tiranul – îi prezintă cu făţarnică obiectivitate spre analiză.

Medicul specialist sau cercetătorul serios, dintr-o lovitură de mână aruncă-ncolo vraful de probe adunate metodic şi-şi alege el calea spre adevăr oprindu-se asupra acelor amănunte izvorâte din complexitatea vieţii – care-i prea fertilă şi încâlcită spre a putea fi în întregime prevăzută de regizorul crimei perfecte – *care-i vorbesc lui.*

— În *L'Interdiction* a lui Balzac, numele judecătorului Jean-Jules Popinot e vădit ales cu intenţii ironice. Familia Popinot aparţine taberei ostile convingerilor autorului. Un văr al judecătorului ajunge ministru al comerţului şi conte sub hulita monarhie din Iulie. Dar Balzac este un scriitor prea autentic şi un om prea cinstit ca să nu poată vedea şi la personajele care nu-i sunt simpatice trăsăturile bune; şi-l prezintă pe zisul Popinot ca pe un judecător integru şi inteligent asupra căruia un dosar prea bine pus la punct nu are influenţa scontată. Popinot este un judecător care ia aminte la microsemnale şi află lucruri neaşteptate.

Nu pe el l-ar fi dus cu zăhărelul impunătoarele volume publicate de ministerul de justiţie al URSS sub titlul de *Procesul troţkiştilor şi al dreptei*, unde sub o mecanică perfectă se ascund prestidigitaţia şi mascarada.

August 1964

Hristos ne conferă calitatea de oameni liberi, adică de nobili. Dar ne cere efortul păstrării noii noastre stări, efortul – ar spune existenţialiştii – de *a fi ceea ce suntem. Galat.* 5,1: „Staţi deci tari în libertatea cu care Hristos ne-a făcut liberi”.

Robul se cunoaşte de îndată şi de departe, îl trădează

amănuntele: neliniştea, pofta, tremurul mâinii, susceptibilitatea… Şi cu atât mai mult îl cunoaşte Dumnezeu care – tot *Galat.* 6,7 – „nu vă amăgiţi, nu se lasă batjocorit”.

— Dostoievski în *Fraţii Karamazov* reia tema lui Cervantes, Markel (fratele lui Zossima) spunând şi el că viaţa e un rai, numai că noi nu vrem să ştim (că suntem în rai), căci dacă am vrea să ştim chiar mâine s-ar întinde raiul peste toţi.

— Clipele de fericire a căror prezenţă o păstrăm vie sunt supuse unei selecţiuni care ne scapă cu totul şi foloseşte criterii ciudate. S-ar crede că ne rămân cele de bucurie intensă, ori legate de însemnate evenimente favorabile. Nu. Supravieţuiesc instantanee lipsite de orice semnificaţie.

Mie, spre pildă, ca izvor nesecat al senzaţiei de fericire inefabilă, îmi rămân imaginile plimbărilor pe care le făceam cu mama, pe jos, până la şosea, după sfârşitul iernii. Trotuarele din nou curate. Aerul iute, cerul îndeobşte albastru. La începutul după-amiezii, lume puţină. Mergem departe, ne înapoiem niţel obosiţi, luând-o pe Calea Victoriei. Oprire la cofetăria Nestor: o prăjitură compactă, un pahar de apă rece, sorbit.

De ce atâta senin?

În zilele de sete, în zilele de zăduf, în zilele de ger, la puşcărie, din amintirea clipelor acelora banale îmi scoteam – ca dintr-o fântână fermecată – puteri şi consolări. Şi mai ales puterea de a mă concentra ca să mă rog.

— Virtutea personală a tiranului, oricât de incontestabilă, nu justifică tirania. Calităţile personale n-au la oameni de felul acesta nici o valoare, sunt anihilate de păcatul strigător la cer al desfiinţării libertăţii omului, de groaznicul păcat al prefacerii semenilor în dobitoace; dobitoace, desigur, de vreme ce li se răpeşte principala însuşire a duhului: libertatea.

Virtuţi personale aveau şi fariseii, ba încă multe, erau nu numai cumsecade ci şi riguroşi. Calvin la fel. Şi sunt sigur că şi Caiafa era plin de frumoase purtări şi ducea o viaţă model.

BUGHI MAMBO RAG

...numai Scoţienii și Românii, nu cumva cimpoiul a fost dus de o legiune romană transferată dintr-un loc în celălalt?... Jakob Fallmerayer... hopliţii... că nu-s decât slavi, nici urmă de sânge grecesc... scândurile stupilor trebuie să fie... Heliopolis... la Gruzini și la Basci... asta-i arta, domnul meu... îi spune Demetrios lui Marcellus...

— Ciudată contradicţie între *Vechiul* și *Noul Testament.*

În cel vechi, Atotputernicul deşi se înfăţişează ca un Dumnezeu aspru, răzbunător până la neamul al șaptelea și legiuitor al talionului, după ce îi îngăduie diavolului să-l încerce pe Iov în fel şi chip, intervine la sfârşit spre a restabili dreptatea. Mult încercatul Iov îşi redobândeşte sănătatea şi averile și moare îmbelşugat, sătul de zile.

Când Avraam, dând ascultare poruncii divine, înalţă cuţitul spre a-şi ucide fiul, apare îngerul care opreşte braţul tatălui şi cruţă jertfa.

Dumnezeul legii implacabile se dovedeşte până la urmă îndurător.

Nu tot astfel în noul legământ. Aici Hristos nu este numai încercat, se îngăduie să moară pe cruce şi îngerii nu coboară să-l salveze ca pe Isaac. Martirii mor şi ei cu toţii, în chinuri ca și învăţătorul lor. Dumnezeul a cărui milă a fost dezvăluită oamenilor şi care-i trece pe aceştia de sub blestemul legii la har, în mod cu totul neaşteptat se poartă nespus mai dur.

Explicaţia pare a fi una singură: înainte de întrupare

sufletele nu se puteau mântui, mergeau toate în iad, până şi ale drepţilor. Datoare era prin urmare divinitatea să le răsplătească binele măcar aici pe pământ. După ce Hristos coboară cu sufletul în iad, situaţia e alta; oamenilor li se deschid cerurile şi pot cunoaşte fericirea veşnică. Nu mai este necesar ca răsplata să se producă pe plan material, iar groaznica realitate a pământului – unde totul e durere, nedreptate, suferinţă – poate fi dezvăluită în toată plinătatea ei şi lăsată să se desfăşoare până la capăt, *până la capătul nopţii.*

(Şi mai e un motiv: odată cu venirea Domnului am trecut de la copilărie la maturitate. *Ni se poate spune adevărul.* Ni se poate vorbi pe şleau. Ni se poate da ca hrană carnea, nu laptele.)

BUGHI MAMBO RAG

…Istorii ale imperiului otoman?… Vasul căpitanului Ahab se numea Pequod, p, e, q, u, o, d, aşa… Cea mai bună e a suedezului turcit Mouradja d'Ohsson, mai e a lui Hammer în treizeci şi două de volume, apoi a lui Cantemir în latineşte… „La voi toţi perii capului sunt număraţi" e la Matei, după ce spune că două vrăbii se vând pe un ban… A lui Iorga e în nemţeşte, e publicată la Gotha… Mi ţi-o înşfacă de păr pe milady de Winter…

1955

Filmul documentar *Nacht und Nebel. Noapte şi negură* e titlul dat de Hitler planului de nimicire a celor din lagăre.

Trist şi înfiorător.

Tr., Paul Dim., Al. Pal., Mih. Răd. l-au văzut şi ei. Le atrag atenţia că trist şi înfiorător este nu numai ce s-a întâmplat, ci

şi că, după ce autorii planului au fost nimiciţi cu preţul morţii a zeci de milioane de oameni, a nenumărate suferinţe şi distrugerii unui imens număr de bunuri, se permite refacerea altor lagăre, altor închisori, repetarea altor nedreptăţi şi cruzimi – în număr şi mai mare.

Nu cumva abia acum e mai potrivit decât oricând numele de *Noapte şi negură*? Nu cumva ironia necruţătoare a istoriei îi dă titlului o şi mai mare putere de întunecare şi înnegurare?

— Când oamenii şi-L închipuie pe Dumnezeu, e ca în *Bhaghavad Gita.* Krişna e stăpânul, fulgerul, puternicul, taurul…

Când Dumnezeu se adresează oamenilor le spală picioarele.

— Boeria Domnului: duhul dă *fără* măsură.

Ştie să şi recunoască. Celui care are (are credinţă şi fapte bune) i se va mai da. (Clătinat şi îndesat.) I se restituie mai mult decât a venit să ceară. Dar şi invers: celui ce nu are (nu are credinţă şi fapte bune) i se ia şi puţinul ce i se pare că ar avea.

— Singura deviză ce împacă libertatea cu aristocraţia e a Junimei; şi totodată a oricărei biserici creştine: intră cine vrea, stă cine poate.

— Dovadă că funcţionarul nu se poate apăra zicând: am executat ordinele, că poartă o răspundere, e faptul că în Crez se spune „în zilele lui Ponţiu Pilat", iar nu în zilele lui Tiberius Claudius Nero Caesar.

— Nu numai agitaţia ori graba sunt vrăjmaşe libertăţii, ci şi viteza în sine.

Denis de Rougemont: cele mai măreţe spectacole naturale sunt spectacole ale încetinelii sau imobilităţii. Rapiditatea nu poate fi isprava unui spirit *întrupat*, ci numai

a imaginaţiei sale pervertite. Efectele vitezei ţin de domeniul materiei lăsate în voia maniei sale de a tot cădea. De îndată ce spiritul intră în joc, el provoacă încetiniri şi întârzieri, de unde şi pierderi de timp. Invenţiile menite a le umple trec mereu dincolo de ţintă. Şi astfel o eră a vitezei devine o eră în care materia predomină. Provizoriu: căci se întâmplă ceva curios. La anumite viteze foarte mari materia începe să se spiritualizeze.

Gherla, 1964

În ultimele săptămâni, brusc, atmosfera se destinde. La duş suntem lăsaţi să ne spălăm; nu ni se mai porunceşte „echiparea" îndată după ce ne-am udat şi săpunit. Deţinuţii mai acătării sunt chemaţi la îndelungate conciliabule cu organele de administraţie şi ofiţeri de Securitate veniţi din Bucureşti şi Cluj. Li se cere – ca dovadă de reeducare – să dea declaraţii de recunoaştere a vinovăţiei, de făgăduinţă a unei bune purtări pe viitor, de ataşament faţă de regim. Pe un ecran improvizat în sala mare de la parter apar cartiere de blocuri noi în diverse oraşe. „Le recunoaşteţi? le recunoaşteţi? aşa-i că nu?" exultă directorul închisorii. Unii, mai ales dintre cei de la Botoşani, din aşa-zisa cameră a lorzilor – numai „istorici", ţigări fine, reviste alese şi tot felul de farafastâcuri –, sunt luaţi cu maşina şi duşi prin ţară să vadă realizările. Mulţi nu ştiu cum să procedeze în privinţa declaraţiilor: să le dea? să nu le dea? Să-şi facă lungi autobiografii – iată că sosesc cu hârzobul din cer topuri de coli de hârtie, cerneală, condei în care să-şi renege originea socială, părinţii, tinereţea, prietenii?

Pe cine îmi cere părerea îl sfătuiesc să-şi caute de treabă, e clar că ni se pregăteşte eliberarea; cu sau fără

declaraţii tot plecăm. Dar dacă totuşi nu va fi aşa? Dacă nu vine decretul? Şi dau oamenii declaraţii, se leapădă de cele mai dragi idei, de ei înşişi, scriu febril. Ai crede că vor scrie scurt şi cuprinzător. (Sau se vor referi la generalităţi: daţi-i cu patriotismul, mi-este sfatul, şi cu poporul.) Să vezi şi să nu crezi: oameni care scriau cu greu dobândesc şi ei cursivitatea şi darul povestirii. Efectul declanşator al pacientului întins pe canapeaua psihanalistului. Înşir'te mărgărite.

Se organizează şedinţe. La una din ele, pentru combaterea sectanţilor, ia cuvântul şi pastorul luteran Wurmbrandt care-i beşteleşte pe iehovişti. (Urât. Nu-mi place. Iehoviştii sunt cum sunt, dar deocamdată ne aflăm camarazi de suferinţă. Dar nu-i adevărat ce spune Wurmbrandt? E, adevărul însă nu se cuvine a fi rostit oricând şi oriunde. Nu e valoare absolută. În curtea închisorii şi-n prezenţa administraţiei adevărul despre iehovişti nu este că sunt nişte bieţi nătângi, ci că sunt nişte victime şi nişte martiri.) Sunt cu atât mai nelămurit cu cât despre Wurmbrandt455 nu ştiu şi n-am aflat decât lucruri foarte bune.

Mă pomenesc dus pe sus la o şedinţă a cărei temă marxistă e dispariţia treptată a statului. (Fie spus în treacăt, până una-alta are aerul de a o duce foarte bine, Statul.) Participă numai deţinuţi, nici un gardian, nici un *politic*, nimeni. Şi lucrurile totuşi merg ca pe roate, discuţiile se desfăşoară şnur. *Ça vous donne un avant-goût456* de ce are să fie afară.

La următoarea şedinţă nu mă mai înhaţă; nu mă silesc, sunt însă pus să spăl şi să frec scările celor trei etaje ale Gherlei. Apa o scot din cişmeaua care e în curte. Frecatul pietrelor măcinate şi îmbâcsite nu-i uşor. Dar nu mi-e, zău, inima grea căci nimic nu se poate asemui cu dezolarea şi

puterea emetică a unei şedinţe de reeducare şi teorie. Imaginea prevestitoare e clară: maşina va funcţiona singură, singură şi foarte lin.

— Va trebui să vorbesc, măcar puţin. Domnul, după ce vindecă bolnavii, îndrăciţii, păcătoasele le spune să meargă în pace şi să tacă. Au mers în pace, dar n-au tăcut! Cum ar fi putut oare să tacă, să nu strige ce li s-a făcut.

Psalmul XXXIII: Bun este Domnul, gustaţi şi vedeţi.

1967

— Spre seară, la începutul toamnei, îmi sună la uşă Camil Demetrescu. Îl poftesc, bucuros, înlăuntru. Sunt grăbit, spune, am trecut doar să văd ce faci. Dar intră niţel! Se codeşte, îmi calcă pragul parcă stingherit şi s-ar zice, într-adevăr, că stă pe cărbuni de nu aprinşi, oricum călduţi. Nu înţeleg.

În sfârşit, mă lămureşte. Nu e singur, e însoţit de cineva, un om care aşteaptă jos în faţa casei. Să poftească sus, exclam, du-te de-l cheamă numaidecât.

— Nu îndrăzneşte.

— Cum adică? Ce vorbă-i asta?

— Da, e Belu Zilber, nu îndrăzneşte, nu ştie dacă…

Mă aflu în pijama, halat şi papuci. Îmi pun degrabă pardesiul pe umeri şi fără a-l mai lăsa pe Camil să-şi încheie fraza, mă năpustesc pe scări în jos; în dreptul uşii de intrare îl zăresc pe Belu Z. făcând *les cent pas457*, agale. Îl iau de mână, îl trag în holul blocului şi-l îmbrăţişez. Suntem amândoi foarte emoţionaţi.

Misterul Timpului. Farsele pe care ni le joacă viaţa, surprizele pe care ni le rezervă, mereu. „De cealaltă parte a baricadei…” Ce departe şi ce „exterioară” pare scena: ceaiul

de prin ’30 unde se lua în beţe cu Manole! *Conjunctura.* Ehei. *Zădărnicie a…* Cine ar fi bănuit, atunci, printre ceşti, sandvişuri, pahare şi citate că vom fi amândoi clienţi (el mult mai fidel) ai puşcăriilor comuniste şi că ne vom regăsi, eu întărit în anticomunism, el vindecat de comunism?

Sus în cameră nu mai încetăm de a vorbi şi povesti. Se adevereşte mai „reacţionar” ca mine, şi tare jenat, spăsit… Ceea ce-i răpeşte dialecticii mult din ironia ei şi o colorează în fără de sfială duioşie omenească.

Iulie 1964

Până la urmă toate se încurcă: poziţiile se tulbură, anii de temniţă se adună în progresie geometrică, căluşeii şi scrânciobul pe fiecare îl ameţesc. Se desprind cu încetul două secrete: 1) toată lumea are niţică dreptate şi 2) tot omul e nebun deşi crede că numai ceilalţi sunt.

La început sioniştii şi legionarii, ţăranii şi intelectualii, liberalii şi cuziştii, comuniştii şi social-democraţii, carliştii şi antonescienii se adulmecau neîncrezători şi se priveau miraţi. *Cum de poţi fi Persan?* Până la urmă rodajul convieţuirii scoate din uz ochelarii cu dioptrie de îngustare, începi să constaţi că o anumită doză de dreptate e în şi la fieştecine şi că se prea poate întâmpla să fii Persan.

Explicaţia teoretică a lui Pierre Lasserre: lumea este mult prea complexă spre a putea fi cuprinsă într-o singură sistematizare, oricât ar fi ea de grandioasă. Nu există nici o doctrină capabilă să dea toate răspunsurile[458].

Nu înseamnă că n-ai dreptul să-ţi formezi convingeri şi să le susţii. Chesterton: de vreme ce este părerea mea, desigur că o socotesc dreaptă şi cred în ea, altfel aş fi necinstit.

Ştiu totuşi că prin însăşi condiţia umană nu poţi crede şi pretinde a fi găsit o formulă absolut completă. Lumină şi întuneric e pentru toţi şi ploaia cade şi peste buni şi peste răi.

Nebun, e nebun. Uite-l cum mănâncă arpacaşul, îl lasă să se răcească şi-l mănâncă rece.

— Nebun, e nebun de-a binelea. Uite cum înfulecă arpacaşul fierbinte, de parcă n-ar putea să-l lase să se răcească niţel. Şi pe urmă se miră că-l apucă burta.

— E nebun, domnule, e nebun de legat, ţine căniţa în mâna stângă şi se spală cu dreapta. Anormal, să ştii că-i anormal.

— Dement, dement cu adevărat, la ce te poţi aştepta din partea unui om – om, vorba vine – care se spală la fund ţinând cănuţa în dreapta şi-şi dă cu apă cu stânga.

— Nebun, când îl cauţi se spală, d'aia n-avem pic de apă.

— Nebun şi puturos, nu se spală cu săptămânile, l-ai văzut vreodată apropiindu-se de căldare?

— Nu ţi-am spus că e nebun, uite-l cum se culcă cu faţa în sus şi cu batista pe ochi.

— Da' ce sunt nebun şi smintit ca el, să dorm culcat pe o parte şi neacoperit pe ochi să-mi stric vederea?

— Nebun, numai un nebun mai poate admira pe Sadoveanu şi pe Arghezi. Trebuie să fii nebun, oricare ar fi fost netrebnicia atitudinii lor politice, să nu-ţi dai seama de nepieritoarea valoare literară a unui Sadoveanu sau Arghezi.

— E omul nebun şi n-ai ce-i face: învaţă versuri de dimineaţă şi până seara.

— Să ai prilejul de a învăţa poezii aşa frumoase şi să nu-l foloseşti e nebunie curată.

— Nu vezi că nici nu stă măcar pe tun, abia se aşază că

s-a şi ridicat.

— Nebun… stă de nu se mai termină pe tun, oameni ca ăştia, s-o ştii, îşi merită pedeapsa.

Nu e numai războiul tuturor împotriva tuturor, ci şi o certificare generală şi reciprocă a stării de nebunie. Peste puţin timp înţelegi că nimeni nu e nebun ori, şi mai bine, că toată lumea e niţel nebună. Aparatul nostru de emisie-recepţie e acordat îndeobşte pe o singură lungime de undă şi ni se pare – iluzie audiovizuală – că orice altă lungime e aberantă.

Din obiceiul, mania, capriciul sau preferinţa sa, face fiecare o regulă principială pe care o socoteşte universal valabilă, aidoma principiului moral al lui Kant. Spune Kant să ne purtăm în aşa fel încât să putem deveni pildă pentru toţi iar noi am tradus ca o maşină electronică neperfecţionată: oricine nu face întocmai ca mine, nu se spală, nu ţine căniţa, nu bea, nu doarme, nu-şi face nevoile ca mine e nebun şi vrednic de orice năpastă.

Niţică dreptate au toţi. Până şi sectanţii scot la iveală unele lipsuri ale marilor culte, nu spun numai copilării. Până şi social-democraţii rostesc uneori înţelepciuni. Până şi… Uite, bunăoară, Iorga. Asasinat mişeleşte, apostolul neamului, savantul, scriitorul, marele ziarist, muncitorul fenomenal, geniul. A fost filmată expunerea leşurilor legionare pe caldarâmul Cotrocenilor după omorârea lui Armand Călinescu. Pelicula îi arată pe Iorga şi Argetoianu veniţi la spectacol. Cu vârful ghetei Iorga împinge un cadavru. Aşa cel puţin îmi povestesc legionarii. Mai sunt şi vindictele lui împotriva oricui îl criticase, darea afară din slujbă, scoaterea din pâine… Purtarea lui neiertătoare până la sfârşit faţă de E. Lovinescu şi Mircea Eliade, care formulaseră observaţii moderate, respectuoase.

Dar niciodată turpitudinea victimei nu scuză pe ucigaş. Nu încape deci scuză pentru cele petrecute în pădurea de la Stâlpnicul, ci numai pentru noi, nu pentru ucigaş – încredinţarea că dreptul şi nedreptul, lumina şi întunericul, binele şi răul sunt distribuite în mod mai pestriţ decât bănuiam.

Lui Iorga, de altfel, i se aplică întocmai vorbele lui Bossuet despre abatele de Rancé: *c'est un homme contre lequel on ne saurait avoir raison*. E atât de mare încât nu poţi avea dreptate împotriva lui.

Oricum, de câte ori aud *e nebun*, surâd şi mă scutur, cu toate că văd că nici o convingere nu-i mai bine ancorată decât aceasta: toţi ceilalţi sunt nebuni, numai eu sunt normal. Omul superior, zice doctorul Al-G., este cel care-şi consolidează lungimea de undă personală de emisie şi totodată îşi lărgeşte neîncetat gama de recepţie.

— Despre nebunie am mai învăţat ceva: că principalul – în închisoare ori în situaţii-limită – este să nu înnebuneşti. George Orwell (*1984*): nu izbutind să te faci auzit, ci rămânând zdravăn la minte duceai mai departe moştenirea omului.

De ce? Pentru că nebunia este contagioasă şi pentru că orice regim totalitar este şi nebun.

Este. Dar pe de altă parte, dialectica: mulţi s-au ţinut tari numai pentru că erau nebuni. Nebunia a fundamentat numeroase cazuri de păstrare a demnităţii. Poate fiindcă insul stăpânit de o monomanie dispreţuieşte mai uşor decât alţii ispita bunurilor.

Nebun. Am şi eu o reputaţie de nebun bine stabilită, mai ales printre amicii evrei. Ce bine mi-a prins nebunia aceasta în ultimii douăzeci şi cinci de ani. Ce mă făceam dacă nu eram nebun? Înnebuneai! îmi răspunde raţiunea.

BUGHI MAMBO RAG

...Singurii coborâtori direcţi din Basarabi, Brădești... Îi spune Marcellus lui Demetrios...

— Până la urmă ce rămâne? Rămân versurile pe care ni le citează inginerul Radu Rosetti, bun povestitor de romane şi mai ales de nuvele de Kipling şi care ne dă și interesante amănunte despre misiunea întreprinsă în martie 1918 din ordinul perechii regale şi al guvernului de la Iaşi, de către bunicu-său, colonelul Radu Rosetti, pentru a explica puterilor aliate – la Londra şi la Paris – semnarea păcii de la Bucureşti. Versurile sunt simple:

Life is mostly froth and bubble;
Two things stand like stone:
Kindness in another's trouble,
Courage in your own[459].

Simple, dar idealul lor – gentileţea în necazul altuia, curajul în al tău – e mai puţin modest decât pare.

1967

Ceva asemănător la Henry James: „Trei sunt în viaţa omenească lucrurile importante. Primul este să fii amabil. Al doilea este să fii amabil. Şi-al treilea este să fii amabil".

James întrebuinţează cuvântul *kind*, care înseamnă nu numai amabil, ci şi îndatoritor, plin de bunăvoinţă, drăguţ, grijuliu de binele altuia, bun, gentil.

Dacă dragostea de aproapele nostru ne este inaccesibilă în esenţa ei, măcar sub forma amabilităţii o putem manifesta relaţional.

— Cu Floriana despre ceea ce ea numeşte eshatologia lui Marmeladov.

Dumnezeu, la sfârşit, îi va chema în rai şi pe toţi păcătoşii: Hai intraţi şi voi porcilor, şi voi beţivilor.

Pentru că nu s-au încrezut.

Ceea ce e iremediabil de antipatic şi respingător la farisei este necurmata conştiinţă a propriei valori şi dreptăţi; ispita de înfumurare a omului drept.

Pe ne-creştini tocmai iertarea păcătoşilor şi a beţivilor îi jigneşte (e o greşeală pe undeva în evidenţa contabilă, nu iese soldul). Dar creştinii ştiu mai mult: că păcatul trufiei e mai grav decât darul beţiei.

(Zice: porcilor, dar nu zice: sadicilor, torţionarilor, denunţătorilor…)

1932

Sus pe strada Traian, la un număr mare, e o casă simplă dar nu fără confort: o grădină cu globuri de sticlă colorată, patru camere spaţioase în jurul unui hol, cu mobile vechi; doar în odaia fetelor sunt două divane moderne, joase, capitonate în albastru. În casa aceasta socotită – ca aşezare, construcţie şi împărţeală – drept cu totul conformă onorabilităţii de către Manole locuieşte familia inginerului Sorin, familie unită şi fericită. Părinţii trăiesc doar pentru a le face fetelor toate plăcerile. Şi sunt fete bune, de altfel, studente amândouă, nu lipsesc de la nici un curs, seminar, piesă de teatru, film. Citesc toate cărţile noi, sunt veşnic ocupate şi vine la ele toată lumea, studenţi, elevi, verişori din provincie şi capitală, scriitori debutanţi, poeţi modernişti, intelectuali de stânga. Aceştia predomină.

Într-una din camere e biblioteca, mare, cu volume şi broşate şi legate în piele; în hol e patefonul, în sufragerie doamna Sorin pregăteşte trataţii.

Sevastia şi Silvia scriu uneori mici articole în revistele de extremă stângă, Silvia a deţinut câtva timp o cronică cinematografică, dar nu ele sunt centrul preocupărilor literare din strada Traian, ci câţiva tineri poeţi foarte avangardişti şi câţiva ziarişti specializaţi în reportaje. Verişoara fetelor Sorin, Sirena Rabinovici, e sufletul salonului acestuia literar şi politic, o fată cu părul cât o claie, negru şi creţ; fostă studentă în medicină (acum urmează filosofia), e bună şi tandră cu cei pe care-i susţine, care dau dovadă de activism (acesta-i cuvântul pe care-l foloseşte), dar şi capabilă să arunce priviri ucigătoare şi vorbe tăioase celorlalţi. Cu toate că domnul Sorin, care e inginer, se scoală devreme, reuniunile durează până foarte târziu într-o ambianţă de o mare animaţie.

Mă surprinde, intrând (e o zi de început de noiembrie), faptul că Sevastia poartă mănuşi negre, mănuşi pe jumătate, care nu cuprind degetele în întregime, denumite mitene, cum foloseau elegantele de pe vremuri, ceva *très fin de siècle460*. Silvia, bucuroasă că tot ce stă în legătură cu sora ei este remarcat şi produce senzaţie, îmi arată că le poartă fiindcă într-o carte de curând apărută despre André Gide a citit că marele scriitor îmbrăca în tinereţea lui asemenea mănuşi. Silvia, cu ochii înlăcrimaţi, surâde: „Nu-i aşa că are gust intelectual?”.

În vreme ce, în odaia fetelor, Sevastia aşezată pe divan, cu mâinile prinse de genunchi, recită poezii şi apoi toţi discută conjunctura politică şi se strecoară aluzii la partidul clasei muncitoare şi sunt ridicaţi în slăvi câţiva tineri care s-au fotografiat în pielea goală şi i-au trimis pozele lui Iorga acasă, eu trec în dormitorul soţilor Sorin, unde nu e nimeni. E un dormitor de modă veche cu două paturi de lemn încărcate cu multe înflorituri, pernele şi plăpumile sunt

adunate la mijloc, mai e un dulap mare cu oglindă, pe toţi pereţii fotografii de familie. Perdelele nu sunt trase, prin ferestre se vede curtea până-n stradă, plouă încet, felinarele sunt aprinse. Deasupra paturilor sunt chipurile a doi bătrâni, probabil părinţii domnului Sorin. Bătrânul Silberherz poartă favoriţi lungi şi ochelari. În odaia fetelor discuţiile sunt aprinse. În jurul Sevastiei, pe divan, s-au strâns fete şi băieţi, grămadă. Tema discuţiilor e viitorul, un viitor strălucit pe care sunt fericiţi că-l presimt şi pe care făgăduiesc să-l distribuie tuturor, fără excepţie, şi lumii întregi. Am impresia că-i văd nu adunaţi laolaltă, ci aliniaţi pe un raft şi supuşi cercetării zâmbitoare, condescente a lui Manole.

Ce-o să rămână din scrisorile (îşi scriu mult), articolaşele şi discuţiile lor? Poate, prin biblioteci, la secţia periodice, câteva numere răzleţe ale unor reviste literare uitate, figurând doar în notele şi aparatul documentar al unor lucrări, unde numele lor adeseori ciudate, ostentative, zburdalnice vor da cititorilor de mai târziu simţăminte de nostalgie.

BUGHI MAMBO RAG

...Tigrul, Eufratul, Fison şi Gihon... Sadrac, Meşac şi Abed-Nego...

Decembrie 1971

Seară petrecută, în cerc restrâns, la Magdalena S. Aflu de la unul din musafiri detalii despre surorile Sorin şi obişnuiţii casei lor şi despre alte saloane literare, mă rog, cu tendinţe analoage – de pe vremuri – mai ales despre al unei familii Rudich.

M-am înşelat profund. De pe urma oaspeţilor care

frecventau casele de negustori şi liber-profesionişti evrei de prin cartiere semicentrale n-au rămas numai note în subsolul manualelor de istorie literară; au rămas amintiri mai palpabile.

Cei mai mulţi, ascultând – ca şi urmaşii lui Goethe din discursul de recepţie al lui Ollănescu-Ascanio – de îndemnurile Sirenelor Rabinovici au activat după 23 August şi n-au rămas necunoscuţi: au izbutit, unii, să se afirme şi totodată, cred, să confirme câteva din teoriile adversarilor lor nu numai moderaţi, ci şi extremişti. Dintre oaspeţii familiei Sorin câţiva s-au ridicat sus. (Unul, săracul, s-a sinucis în plină ascensiune.) Iar dintre tinerii fotografiaţi în pielea goală unul cel puţin e bine ştiut şi acum sub numele de Aurel Baranga[461].

După o perioadă de conştiinciozitate intransigentă (Felicia Brey., fiică de mare bancher, fostă elevă a liceului Regina Maria, solicitată prin 1948 de o colegă de clasă în vederea unei referinţe pentru ocuparea unui post de muncitoare, o denunţă în scris ca pe o fiică de moşier, fascistă, rasistă, exploatatoare, iar soţul Feliciei, îmbrăcat în uniformă de ofiţer de Securitate, cu iuţeala schimbării decorului pe o scenă turnantă, se dovedeşte un apărător vajnic al cuceririlor aceleiaşi clase muncitoare odinioară preamărită în casa inginerului Sorin) a urmat una de nu mai puţin totală dezamăgire. Soţul Feliciei Brey. — tată a doi copii numiţi Vladimir şi Lenina – nu mai poartă uniforma sa de maior. O mulţime de cadre de conducere nu pot îndura valurile succesive de retrogradări. Aşa încât tabloul din nou s-a schimbat. Nu mai sunt conştiincioşi. Acum cei mai mulţi s-au zburătăcit peste întreg pământul (în Noua Zeelandă, în Brazilia, în Olanda, în Spania, în Canada – ba şi în Israel). Sevastia Sorin e în Argentina, Silvia a murit în Australia,

după ce fusese căsătorită cu un mare negustor de diamante. Alţii, rămaşi în ţară, se zbat să obţină pensii cât mai mari şi alocaţii speciale ca vechi ilegalişti. Au dificultăţi cu noile servicii de cadre – a! cât îi cred şi-i înţeleg – şi cu noul aparat de stat care, inexplicabil, îi priveşte cu nepăsare ori chiar cu lipsă de simpatie.

Gazda noastră din astă-seară nu mai e preşedintă la Tribunalul Suprem: după ce a fost simplă judecătoare la un tribunal raional e acum pensionară.

Principala lor distracţie acum e povestirea de anecdote (împotriva regimului), din care ştiu puzderii – nu însă atât de multe încât să nu fie nevoiţi să le repete. Sunt prins şi eu, mut, într-o avalanşă de glume dinadins povestite – o, surpriză! — cu un uşor accent evreiesc. Conversaţia ajunge un fel de oratoriu alcătuit din recitative unde fiecare, pe rând, îşi aduce contribuţia de amărăciune rostind câte o anecdotă după ce are să întrebe – schiţându-şi teama cu un gest dubitativ al mâinii şi o mişcare de încreţire a sprâncenelor – dacă nu e ştiută. Este (căci mulţimea anecdotelor nu alcătuieşte o serie care să tindă spre infinit), dar în temeiul aplicării unei convenţii tacite (de ajutor reciproc şi îngăduinţă colectivă) toţi cei prezenţi se declară neştiutori şi gata să asculte. Efectul este de o monotonie ritualistă, quasi-totemică.

Avea aşadar dreptate Sainte-Beuve când a spus: *Il n’y a que de vivre; on voit tout et le contraire de tout*[462].

Iată că oaspeţii familiilor Sorin şi Rudich sunt acum jigniţi şi decepţionaţi. Mistica s-a transformat în politică şi politica în resentiment.

BUGHI MAMBO RAG

...să ai grijă să torni sosul de ciocolată fierbinte peste

grişul care trebuie să se fi răcit…„Şi iată că de-acum încolo te vezi osândit să strigi «Eu, eu, eu» în gol, şi la asta nu încape răspuns.”*Saint-Exupéry* – Dar nu numai foştii oaspeţi ai familiilor Sorin, Rudich şi altele. Resentimentul e general. Anecdotele bântuiesc peste tot locul. Sunt toţi dezamăgiţi, de ei înşişi şi unul de altul, vestitorii lumii fericite. Sunt acriţi de serviciile de paşapoarte, de noile formulare, de reintrarea în rândurile maselor. Demisionaţi, pensionaţi, trecuţi în retragere, transferaţi, obosiţi, plictisiţi, sătui de invidie şi ambiţie, nu mai jinduiesc decât după frigidere de mare capacitate, apartamente în centru, maşini din import, conturi la CEC, şuncă proaspătă de Praga, muşchi de vacă fără oase şi excursii individuale.

A trecut vremea entuziastă şi mărinimoasă de pe la 1946 când doamna Neuman, soţie de mare negustor şi bogătaş, luând parte în societate la un joc de canastă pe cocoşei – parcă banii mai au vreo valoare? — lăcrimează în plină partidă (deşi nu pierde, în faţa ei se înalţă mormane de piese de aur) şi răspunde discretei întrebări a celorlalte jucătoare: nu, nu mă doare nimic, dar mi-e gândul la copiii vietnamezi.

De atunci a cunoscut alte griji, mai apropiate: ginerele ei, însuşi casierul general al partidului, a trecut prin puşcărie; în Vietnam s-a încheiat pacea, au mai fost şi copiii coreeni, s-a încheiat armistiţiu şi-n Coreea, pe Calmanovici l-au împuşcat, Steluţi s-a sinucis când i-au arestat băiatul, şi câte şi câte nu s-au mai petrecut.

— Sunt toţi sătui până peste cap unii de alţii – iată, toţi – da, toţi prietenii şi colegii i-au dezamăgit, recunoscător nu e nimeni, totul e sluţenie, plictiseală, vid. Avântului, nădejdii în minunata zi de mâine, credinţei în partid le-a luat locul pragul bătrâneţii acre.

Dar nu-i oare asemenea şi-n rândurile foştilor deţinuţi politici? Amintirea anilor închisorii s-a dus. Mai că-mi vine a-i regreta. (Cum şi Gambetta ducea dorul Adunării naţionale unde fusese în minoritate şi atacat dar trăise printre cei mai aleşi şi mai subţiri oameni ai ţării.)

Constatarea din *Imitatio Christi463* cu privire la caracterul inevitabil al decepţiei la sfârşitul oricărei vieţi, oricărei aventuri, oricărei întâmplări, cu privire la simţământul golului total şi al amărăciunii fără leac e valabilă pentru toţi, de orice parte ar fi. Foştii deţinuţi politici s-au dezamăgit şi ei reciproc: unii s-au arătat necinstiţi, alţii bârfitori, ingraţi, ranchiunoşi, carierişti… Ceilalţi, dacă le pomeneşti de închisoare, dau din umeri, te consideră pisălog, ramolit, zaharisit.

— Trixi, liberată în ’62, a găsit un post de foarte mică funcţionară. A fost apoi profesoară de limbi străine occidentale la o legaţie popular democratică. Are acum o slujbă mai bunicică, nu grozavă; noroc de ea că i-a picat o moştenire din Occident şi i se îngăduie să călătorească într-acolo destul de adesea.

— După 23 August, Petre Iosif (doctorul L. Brauchfeld) a fost numit director al Operei (cânta doar la vioară); a lucrat apoi în cadrul Comitetului Central; dezamăgirea l-a făcut să ceară şi obţină un „post ideal”: e ataşat cultural la Roma.

— Fac glume, spun anecdote, se dezic.

Şi cred că-s izbăviţi.

Numai că-i mai complicat. Nu orice păcătos are dreptul să se suie pe cruce, îmi spune Ion Caraion464 şi mă lămureşte:

Ca să te poţi răstigni şi libera trebuie:

mai întâi să te căieşti, să-ţi mărturiseşti vina în public, să te autodenunţi şi să recunoşti: am greşit! am fost un porc!

în al doilea rând să te cureţi prin suferinţă autoimpusă, trecând prin faza deşertului, a pustniciei, a focului purificator; abia atunci poate urma și treapta a treia, abia atunci dobândești *dreptul*, privilegiul de a te sui pe cruce.

Pe cruce nu te urci de la o zi la alta, hop! şi s-a zis, spui o anecdotă şi ai trecut vămile.

— Dacă s-au descompus atât de vizibil cei apăsaţi numai de remuşcări ori deziluzii politice ori acriţi de anchete şi interogatorii (s-au denunţat unii pe alţii), de colocaţiune (unde s-au exasperat şi duşmănit unii pe alţii), de cadre, de schimbările liniei, cum aş arăta eu cu mocirla în urma mea, cu viaţa mea irosită şi făcută albie de porci? De n-aş fi creştin!

Iată însă că sunt. Clopotele acum şi pe mine mă cheamă prietenos, familiar. Într-un anume fel mă pot dezvălui şi eu ca-n *Caravana* lui Hauff: *Ich bin der Räuber Orbasan*. Creştinismul mă păstrează cu ceva tineresc în mine şi neplictisit, nedezamăgit, nescârbit, nesupărat. Prezenţei veşnic proaspete a lui Hristos îi datorez să nu dospesc şi fermentez în supărarea pe alţii şi pe mine. Acesta-i norocul meu, nefiresc, negândit: să-mi fie dat să cred în Dumnezeu şi în Hristos, cunoscând de altfel ce a spus Unamuno: să crezi în Dumnezeu înseamnă să doreşti ca El să existe şi în plus să te porţi ca şi cum ar exista.

Numai creştin fiind mă vizitează – în pofida oricărei raţiuni – fericirea, ciudat ghelir. Numai datorită creştinismului nu umblu – crispat, jignit, pe străzile diurne, nocturne ale oraşului – spaţiu proustian descompus de timp – şi nu ajung să fiu şi eu – cum spune François Mauriac în *Destine* – unul din acele cadavre pe care le poartă, vii, apa curgătoare a vieţii şi să nu mă număr printre cei ce încă n-au înţeles – *Fapte* 20,35 – că mai fericit este a da decât a lua.

1 În întregul fragment, prin *Ea* autorul preferă să oculteze numele Beatrice (Trixi) Strelisker, mai târziu denominată prin *T.*, *Tr.* sau *Trixi*. Verişoară a lui N. Steinhardt, mesageră a corespondenţei acestuia cu Constantin Noica, a fost constrânsă de Securitate să devină martor al acuzării, fără a fi apoi exclusă din lot.

2 Este vorba de cunoscutul poet şi critic literar Ion Negoiţescu (1921-1993), încarcerat şi el cinci ani, apoi constrâns să se exileze la München.

3 Personaje din folclorul mahalalei bucureştene.

4 Erou al nuvelei cu titlu omonim, apărută postum în volumul de nuvele *Urcan bătrânul* (1938) al prozatorului Pavel Dan.

5 Aluzie la caracterul dârz, neînduplecat, al personajelor principale din romanul lui Liviu Rebreanu *Ion* (1920).

6 Invitaţie socotită culme a curtoaziei, rostită de contele d'Auteroche în bătălia de la Fontenoy (1745), câştigată de francezi în războiul de succesiune.

7 *Cf. Ioan* 5,2. [NVC]

8 În întregul fragment, prin *Ea* autorul preferă să oculteze numele Beatrice (Trixi) Strelisker, mai târziu denominată prin *T.*, *Tr.* sau *Trixi*. Verişoară a lui N. Steinhardt, mesageră a corespondenţei acestuia cu Constantin Noica, a fost constrânsă de Securitate să devină martor al acuzării, fără a fi apoi exclusă din lot.

9 *Tu ne me chercherais point, si tu ne m'avais déjà trouvé* – „Nu m-ai căuta, dacă nu m-ai fi găsit deja" (fr.). *Cf. Le Mystère de Jésus*. [NVC]

10 Bigoterie, pietate de prost-gust (fr.).

11 Alice Trăilescu.

12 Aluzie la atitudinea celor doi în timpul revoluţiei din Ungaria.

13 Citat în mai multe rânduri în *Jurnal*, ziaristul, eseistul şi omul politic de dreapta Léon Daudet (1868-1942) s-a ilustrat (alături de Charles Maurras) prin virulente editoriale publicate în cotidianul *Action Française*.

14 Sergiu Al-George (1922-1981), medic şi celebru orientalist (*Limbă şi gândire în cultura indiană*, 1976; *Arhaic şi universal*, 1981 ş.a.). Arestat din cauza prieteniei cu C. Noica, a fost condamnat la 7 ani „închisoare corecţională".

15 Orbire, ignoranţă (sanscr.). [NVC]

16 Cunoaştere (sanscr.). [NVC]

17 Iluzie (sanscr.). [NVC]

18 Paul Dimitriu.

19 Filosoful şi eseistul francez Brice Parain (1897-1971), citat şi el în numeroase locuri în *Jurnal*, s-a făcut cunoscut prin lucrările sale asupra comunismului, existenţialismului etc. În domeniul studiului aprofundat al limbajului a scris *Essai sur le Logos platonicien* (1942) şi *Recherches sur la nature et la fonction du langage* (1943).

20 Elena Paleologu.

21 *Alecu* (mai apare în text şi ca *Al. Pal.* sau *Al. P.*) este Alexandru Paleologu (1919-2005), eseist şi diplomat, lucrând între 1946 şi 1948 în MAE. Urmărit de Securitate, din 1949 este fugar, adăpostindu-se între 1950 şi 1955 cu acte false („Ion Crăifăleanu") la Câmpulung-Muscel, în vecinătatea lui Noica. Din această perioadă datează şi strângerea legăturilor cu prietenul mamei sale, N. Steinhardt (căruia îi va contura un admirativ portret în volumul *Alchimia existenţei*, 1994). A fost condamnat la 14 ani „muncă silnică".

22 *Drum fără pulbere* (1951) este titlul romanului scris

în maniera „realismului socialist” de Petru Dumitriu (1924-2002) şi elogiind construirea Canalului Dunăre-Marea Neagră. Cei amintiţi de N. Steinhardt n-au „aritmetizat” adevărul: Canalul era destinat să elimine elita politică, administrativă, culturală, militară, teologică a ţării. Însuşi Petru Dumitriu a considerat că romanul este „păcatul vieţii” sale; după o perioadă de tăcere (1969-1979), scriitorul revine în actualitate cu o serie de volume de eseistică religioasă, elogios întâmpinate de critica franceză, mărturie a întoarcerii scriitorului cu faţa spre Divinitate.

23 Emanuel Neuman.

24 Popular roman-foileton scris de Eugène Sue (1842-1843), anticipând ideile umaniste din *Mizerabilii* lui Victor Hugo.

25 Avocatul Doru Gh. Pavel (care mai apare în text şi cu iniţialele *D.P.*) şi de soţia sa Amelia, istoric şi critic de artă, amândoi evrei convertiţi la catolicism.

26 Alexandru Elian.

27 În actele procesului numită „Acterian Sadova Maria” (1897-1982), actriţă şi regizoare. A fost trimisă în 1956 la Paris pentru a lua legătura cu Mircea Eliade, Emil Cioran, Eugen Ionescu ş.a. spre a-i convinge să se întoarcă în ţară sau măcar să nu se mai manifeste ostil faţă de regimul comunist. Misiunea a eşuat. Socotind că face joc dublu, Securitatea o acuză pentru vechile simpatii legionare, iar prin faptul că adusese de la Paris exemplare din *Pădurea interzisă* (M. Eliade), *Ispita de a exista* (E. Cioran) ş.a., „difuzându-le” lui C. Noica, Petre Ţuţea, Arşavir Acterian etc., că făcea legătura dintre „duşmanii” din ţară şi „trădătorii de patrie” din exil. Va fi condamnată la 8 ani „temniţă grea”.

28 Constantin (Dinu) Noica (1909-1987), filosof şi eseist. A avut domiciliu obligatoriu la Câmpulung-Muscel

(1949-1958). Folosindu-se de legăturile sale cu intelectuali de frunte din ţară şi cu prietenii din exil, Securitatea „construieşte” lotul „mistico-legionar” Noica-Pillat, în cadrul căruia vor fi trimişi în gulag nu mai puţin de 23 de acuzaţi. C. Noica va fi condamnat la 25 de ani „muncă silnică”. După eliberarea sa în 1964, va relua totuşi legăturile cu o seamă de colegi (N. Steinhardt, Al. Paleologu ş.a.). Mai apare în text ca Dinu Nc., Dinu N. sau Ct. N.

29 Eroul romanului cu titlu omonim, *Michel Strogoff*, publicat de Jules Verne în 1876.

30 Numele de botez al Ameliei Pavel.

31 Conştientizare (engl.).

32 Mărioara Brăiloiu.

33 „Nu le-aţi auzit râsul” (engl.). [NVC]

34 Ştefan Lupaşcu (1900-1988), filosof român stabilit în Franţa. Numeroasele sale lucrări conturează o nouă logică integratoare a conştiinţei şi viselor, vieţii şi morţii, a lumii macrofizice şi a celei microscopice.

35 „Viaţa mea are secretul ei, sufletul meu, misterul său” (fr.). [NVC]

36 Erou al romanului *Povestea lui Gösta Berling*, publicat de scriitoarea suedeză Selma Lagerlöf în 1890-1891.

37 „Tatăl meu, Parsifal, poartă o coroană,/ Eu sunt fiul său, cavalerul pe nume Lohengrin” (Richard Wagner, *Lohengrin*, actul III, scena III, în *Olandezul zburător*, trad. de Şt. O. Iosif, Editura pentru Literatură, Bucureşti, 1968, p. 262). [NVC]

38 „Călătorie pe Rin” (germ.). [NVC]

39 „Ceaiul după tipic englezesc” (fr.).

40 „Curte a iubirii” (fr.), cu trimitere la *amour courtois*, „iubirea curtenească”.

41 Colonelul von Stauffenberg (1907-1944), rănit și decorat în campania din Tunisia (1943), este autorul atentatului de la Rastemburg (20 iulie 1944) împotriva lui Hitler.

42 „Prag drumeţul trece lin,/ Împietrit prag de durere./ Scânteiază-n încăpere/ Brusc pe masă… pâine, vin" („O seară de iarnă", în G. Trakl, *Poezii*, trad. de Mihail Nemeş, Editura Minerva, Bucureşti, 1988, p. 57). [NVC]

43 În teza sa de doctorat *Principiile clasice și noile tendinţe ale dreptului constituţional*, N. Steinhardt citează în numeroase locuri lucrarea lui Esmein *Elemente de drept constituţional francez și comparat* (1896), trimiterile fiind făcute la ediţia a VIII-a.

44 Eroul principal din romanul lui André Gide *Pivniţele Vaticanului* (1914).

45 Este vorba de Mircea Mirescu.

46 „Miraculos lucru", în sens de „mare minune!" (lat.).

47 „Eu sunt tâlharul Orbasan" (germ.). Aluzie la personajul omonim din volumul de basme *Caravana* de Wilhelm Hauff. [NVC]

48 N.N. Petraşcu.

49 „Imposibilul este ceea ce ţi se cere" (fr.).

50 „Nimănui nu i se cere imposibilul" (fr.).

51 „Îţi dau ca să-mi dai" (lat.).

52 Personajul principal al romanului cu titlu omonim, publicat de Ivan Aleksandrovici Goncearov în 1859.

53 „Trag nădejde că-s greu de înţeles" (engl.). [NVC]

54 *Hruba și pendulul* (1842). [NVC]

55 Referire la nuvela din volumul cu titlu omonim, *Le Mur* (1939).

56 Elena Paleologu, recăsătorită Zarifopol.

57 „Un bărbat elegant cândva" (fr.).

58 „Diavolesc de suspect” (engl.).

59 Scriitorul, eseistul şi preotul Mihai Avramescu.

60 „Chiar de-aş primi cincisprezece ani” (fr.). [NVC]

61 *După cădere* (1964).

62 Pictorul şi graficianul George Tomaziu, deţinut politic între 1949 şi 1963.

63 „Dar nu există pilulă care să ne facă inocenţi” (engl.). [NVC]

64 Limb (lat.) – aici în sens teologic catolic: tărâm în marginea infernului.

65 Autorul dă dovadă de exces de modestie până şi atunci când vorbeşte despre tatăl său. Bun cunoscător al istoriei familiei Steinhardt, dr. George Ardeleanu arăta recent (*România literară*, nr. 5/2008) că, înainte de a fi decorat pentru participarea sa la război, Oscar Steinhardt era numit în 1913, prin decret regal contrasemnat de Titu Maiorescu, membru al Ordinului „Coroana României” în rang de cavaler.

66 *Răspunsul Domnului* (1933).

67 Casa acestora e amestec de „ospătărie şi de han, de tripou, de bordel şi de balamuc” – scrie Mateiu I. Caragiale în romanul său Craii de Curtea-Veche (1929).

68 „Misterul care fascinează, misterul care trebuie temut” (lat.). Filosof german şi istoric al religiilor, Rudolf Otto (1860-1937) este cunoscut mai ales prin lucrarea *Das Heilige* (*Sacrul*, publicată şi în româneşte după 1990, la Editura Dacia), în care sentimentul religios apare ca având un caracter non-raţional şi ambivalent prin fascinaţia şi temerea inspirate de sacru.

69 Aluzie la romanul *Uliţa copilăriei* (1923) de Ionel Teodoreanu.

70 *Pohod na Sibir* = „în marş spre Siberia” (rus.).

71 Generalul roman Marcus Atilius Regulus, învingător

în primul război punic (256 î. Hr.), a devenit celebru şi pentru inflexibilitatea sa morală. Generalul napoleonian Cambronne a comandat la Waterloo ultimul careu (înconjurat de englezi) al gărzii imperiale; recunoscându-i-se bravura şi invitat să se predea, ar fi răspuns *Garda moare, dar nu se predă!* În *Mizerabilii* lui V. Hugo, legenda spune însă că ar fi replicat sfidător prin *Merde!* (*Rahat!*), frondă la care mai degrabă face aluzie N. Steinhardt spre a defini tipul de intransigenţă al tatălui său, Oscar.

72 „Epoca neagră” (sanscr.). [NVC]

73 „Cuvânt” şi „pălăvrăgeală” (germ.). [NVC]

74 *Cronica familiei Pasquier* (roman-frescă a vieţii sociale pariziene între 1880 şi 1930).

75 Membru al CC al Partidului Comunist Francez, filosoful Roger Garaudy se scuzase că n-ar fi ştiut în timpul războiului că naziştii declanşaseră Holocaustul.

76 „Doamne, Doamne, de ce m-ai părăsit?” (ebr.).

77 „Preaomenescul” (germ.), termen consacrat de Fr. Nietzsche. [NVC]

78 „În mod solemn” (lat.).

79 În romanul *Idiotul* (1868).

80 Poet, prozator, dramaturg, dr. Vasile Voiculescu (1884-1963), laureat al Academiei Române şi al Societăţii Scriitorilor Români, după 1944 ia parte la întrunirile grupului *Rugul aprins* de la Mănăstirea Antim (stareţ era arhimandritul Vasile Vasilachi). Participau la întruniri scriitori şi oameni de cultură ca Anton Dimitriu, Ion Marin Sadoveanu, Paul Sterian, alături de Dumitru Stăniloae sau Andrei Scrima, Sofian Boghiu (ultimii apărând şi în acest *Jurnal*). În 1948 *Rugul aprins* este interzis, iar monahii surghiuniţi la alte mănăstiri. După 1953, unii participanţi se mai întâlnesc sporadic; în 1958 este declanşat împotriva lor

procesul. Dr. Vasile Voiculescu este întemniţat între 1958 şi 1962. Abia postum îi vor apărea celebrele *Ultimele sonete închipuite ale lui Shakespeare în traducere imaginară de Vasile Voiculescu* (1964) şi romanul *Zahei orbul* (1970).

81 Avocatul Sandu Lăzărescu, condamnat la 16 ani muncă silnică, a fost „ataşat” de Securitate „liniei Pillat” din lotul „Noica-Pillat”. Aşa se face că abia în dubă îl cunoaşte pe N. Steinhardt, „ataşat” „liniei Noica”. Fratele său, Emil Lăzărescu, fusese condamnat în procesul lui Iuliu Maniu.

82 E vorba despre viziunea luminii taborice pe care Sf. Serafim de Sarov i-o dăruieşte biografului său, Nicolae Motovilov. [NVC]

83 Personaj – „rezonerul” romanului *Documentele postume ale Clubului Pickwick* (1836-1837), cu care începe celebritatea lui Charles Dickens.

84 Critic literar, eseist şi poet, colaborator (până în 1940 şi după 1944), ca şi N. Steinhardt, la *Revista Fundaţiilor Regale*, Vladimir Streinu (1902-1970) a fost condamnat la 7 ani „închisoare corecţională”.

85 Filosof şi critic literar rus (1812-1870), adept al „stângii hegeliene”, a promovat un socialism utopic cu tentă slavofilă (*Despre dezvoltarea ideilor revoluţionare în Rusia*, 1851; *Poporul rus şi socialismul*, 1855).

86 Aluzie la *Ferma animalelor* (1945), romanul lui George Orwell.

87 „Sfântă simplitate” (lat.).

88 Marcus Porcius Cato (95-46 î. Hr.), om politic roman; s-a sinucis pentru a nu supravieţui republicii după înfrângerea armatei pompeiene de la Thapsus.

89 Jan Palach (1948-1969) – studentul ceh care şi-a dat foc în public pentru a protesta împotriva invadării Cehoslovaciei (în 1968) de către trupele Tratatului de la

Varşovia.

90 Ţinând la Gherla o lungă prelegere despre existenţialism, N. Steinhardt reliefa şi rolul jucat de unul dintre precursorii de bază ai acestuia, filosoful german Hans Vaihinger, prin cartea sa din 1921 *Die Philosophie des „als ob”* (*Filosofia lui „ca şi cum”*).

91 Al. O. Teodoreanu, zis şi Păstorel (1894-1964), avocat şi mai ales scriitor şi epigramist, condamnat în lotul „Noica-Pillat” (al 21-lea inculpat) la 6 ani închisoare, în special pentru epigramele sale „cu conţinut defăimător la adresa regimului democrat popular din RPR” (citat din actul de acuzare).

92 Scriitorul Constantin (Dinu) Pillat (1921-1975), fiu al poetului Ion Pillat, a fost desemnat de Securitate drept al doilea „şef” în procesul „mistico-legionar” Noica-Pillat. Inclusiv pentru manuscrisul romanului său *Aşteptând ceasul de apoi*, socotit a fi o apologie a mişcării legionare, a fost condamnat la 25 de ani muncă silnică „pentru crima de uneltire contra ordinii morale” şi 15 ani temniţă grea „pentru crima de trădare de patrie”. Mai apare în text şi sub numele Dinu P.

93 Medicul Anca Ionescu a fost condamnată la 6 ani „închisoare corecţională”.

94 Beatrice Strelisker (Trixi) a fost condamnată la 8 ani „temniţă grea”.

95 Numită în actele procesului Mironescu Sanda Simina (născută Caracaş), a fost condamnată la 6 ani „închisoare corecţională”.

De remarcat faptul că în închisorile comuniste nu s-a făcut nici un fel de diferenţiere între „închisoare corecţională”, „temniţă grea”, „muncă silnică”, deţinuţii fiind supuşi aceluiaşi dur regim de exterminare fie în închisori, fie

în lagăre de muncă.

96 Mihai Rădulescu (1919-1959), muzicolog, cronicar muzical la *Contemporanul*, îi invitase în 1955 la el acasă pe C. Noica, Dinu Pillat, Nicolae Balotă (care a citit un eseu despre Th. Mann; a fost arestat în acelaşi an), Teodor Enescu, Ion Negoiţescu şi Constantin Ţoiu. Arestat în 1959, Securitatea îl interoghează pe Mihai Rădulescu şi asupra unei presupuse vinovăţii de homosexualitate. S-a sinucis în arest. Mai apare în text şi ca Mihai Răd. sau Mih. Răd.

97 Capodopera *Hronicul măscăriciului Vălătuc* (1928), premiată de Academia Română. Moldova de sfârşit de epocă fanariotă este de fapt o alegorie satirică de tip rabelaisian a lumii contemporane autorului.

98 Constantin C. Răileanu, acuzat că a fost medicul generalului legionar Zizi Cantacuzino şi că, tratându-i după 1950 pe Sandu Lăzărescu (de tuberculoză) şi pe Dinu Pillat, ar fi purtat cu aceştia „discuţii duşmănoase”. A fost condamnat la 9 ani „închisoare corecţională”.

99 „În faţa poporului” (lat.). [NVC]

100 Elena Popescu-Voiteşti.

101 Medicul Aurelian Vlad a fost condamnat la 7 ani „închisoare corecţională”.

102 Pentru o imagine mai detaliată şi cuprinzătoare a procesului, cititorul poate consulta consistentul volum *Prigoana. Documente ale procesului C. Noica, C. Pillat, N. Steinhardt, Al. Paleologu, A. Acterian, S. Al-George, Al. O. Teodoreanu etc.* (Editura Vremea, Bucureşti, 1996).

N. Steinhardt a fost apărat de avocatul Doru Gh. Pavel, cu pricepere şi curaj neobişnuite în epocă (v. *op. cit.*, p. 425). Instanţa n-a acceptat renunţarea la „circumstanţele agravante” şi l-a condamnat la 12 ani „muncă silnică” şi din cauza atitudinii acuzatului. „La ultimul cuvânt, Steinhardt s-a

ridicat şi, cu multă fermitate, a spus: *Pentru mine este o onoare să fac parte din acest lot*. În cartea lui, din modestie, Nicu Steinhardt nu a amintit acest lucru, dar eu nu pot să uit admiraţia pe care mi-a trezit-o în momentul acela” – îşi aminteşte în 1996 dna Simina Mezincescu (în proces: „Mironescu Sanda Simina”) (v. *op. cit.*, p. 529).

103 Aluzie la mişcarea antropozofică iniţiată de Rudolf Steiner. [NVC]

104 „Şi un [pahar de] Pernod pentru Arthur” (fr.) (reclamă).

105 „Restaurant fără băuturi alcoolice” (germ.).

106 „Oaspetele plătitor” (engl.). [NVC]

107 „[Face parte din] biserica medie [între anglicanism şi catolicism], aproape biserica superioară [cea anglicană]” (engl.).

108 „Papa înseamnă birouri” (fr.). [NVC]

109 „Să ne rugăm” (engl.). [NVC]

110 Romanul *1984* (1949) de George Orwell.

111 Părintele Nicolae Lupea.

112 Părintele Iuliu Făgărăşanu.

113 Părintele Mina Dobzeu.

114 Iniţialele *CR* imprimate mare, pe spate, cu tuş negru, însemnau „contrarevoluţionar”, pentru ca soldaţii din trupele de Securitate să deosebească deţinuţii politici de plantoanele de drept comun, care purtau însemnul *DC*.

115 Pacea din 1918 între Regatul României şi Imperiul Austro-Ungar.

116 *Grandioasa cercetare* (1915).

117 Étienne de Vignolles, zis La Hire (1390-1443), tovarăş de arme al Ioanei d’Arc la asediul Orléansului şi în victoria de la Patay. Încearcă să o elibereze pe eroină din prizonieratul englez, dar este, la rându-i, făcut prizonier.

Evadează şi va mai participa la alte lupte victorioase în Războiul de 100 de ani.

118 Carcera de pedeapsă, unde deţinuţii erau trimişi şi iarna (doar în cămaşă şi zeghea necăptuşită), pentru 3, 7, 10, 14 sau 21 de zile, primind raţia de hrană doar o dată la 3 zile – în rest, zilnic, numai o gamelă de apă caldă cu sare şi 125 grame de pâine.

119 *Muntele vrăjit* (1924).

120 Emanuel Vidraşcu.

121 Theodor Enescu.

122 Radu Antonescu.

123 *Micile ironii ale vieţii* (1894).

124 Ordin dat de mareşalul Ion Antonescu în 22 iunie 1941 armatei române pentru recuperarea Basarabiei, smulsă de URSS în urma Pactului Ribbentrop-Molotov din 1939 şi a ultimatumului din 1940. Emanuel Vidraşcu a fost şeful de cabinet al ministrului de Externe Mihai (Ică) Antonescu.

125 Marin Popescu.

126 „Marea” (gr.). [NVC]

127 Poemul lui Oscar Wilde *The Ballad of Reading Gaol* (1897).

128 „Oraş imperial” (în stil austriac) (germ.).

129 Gheorghe Scurtu.

130 *Debitul şi avutul* (1855).

131 Fiinţă şi timp (1927), celebra lucrare a lui Martin Heidegger.

132 Capcană organizată de Securitate în comuna Tămădău, de lângă Bucureşti, în 1947, de unde urmau să fugă cu un avion, în străinătate, fruntaşi ai Partidului Naţional Ţărănesc, între care Ion Mihalache şi Nicolae Penescu.

133 „Francezi, încă un efort, dacă vreţi să fiţi republicani” (fr.).

134 Romanul alegoric al lui Honoré de Balzac *La peau de Chagrin* (1831), în care pielea de măgar se micşorează continuu.

135 Piesă din 1944; în traducerea românească titlul este *Uşi închise.*

136 Părintele Haralambie Vasilache.

137 Ion Constantinescu-Ţăranu.

138 *Cf.* Sf. Simeon Noul Teolog, *Cuvântări morale*, în *Filocalia*, vol. 6, trad. de D. Stăniloae, Editura Institutului Biblic şi de Misiune Ortodoxă, Bucureşti, 1977, p. 194. [NVC]

139 Roman de Lloyd Douglas, în care punctul central îl constituie jucarea la zaruri a cămăşii lui Hristos. În cele din urmă, decurionul roman care a supravegheat crucificarea, Marcellus, se va creştina. Alt personaj este sclavul grec Demetrios, deja creştin.

140 Îndreptar scris în 1933 de Corneliu Zelea (Zelinski) Codreanu, şeful Gărzii de Fier, pentru a reglementa activitatea celulei legionare de bază, *cuibul*. Condamnat în 1938, este împuşcat sub pretextul „fugii de sub escortă” la ordinul lui Carol al II-lea, care voia să pună capăt asasinatelor legionare.

141 „De n-ar fi ochiul rupt din soare,/ Soarele nu l-am putea zări nicicum” (germ.).

142 Verzi *infra*, nota de la n. 337.

143 Personaj din romanul lui Dostoievski *Fraţii Karamazov* (1880).

144 „Aici stau. Altceva nu pot să fac. Dumnezeu să-mi ajute. Amin” (germ.). [NVC]

145 „În imediata vecinătate” (engl.).

146 Personaje din romanul lui Dostoievski *Idiotul*

(1868).

147 „Orologiu! zeu sinistru, înspăimântător, impasibil…” (fr.).

148 *Ostatecul* (1911). Poet, dramaturg și diplomat, Paul Claudel (1868-1955) revitalizează literatura și gândirea franceză prin spiritualizarea (în spiritul misticii catolice) a materialismului scientist: plonjaţi „în adâncul definitului pentru a găsi în el inepuizabilul”.

149 Termenul exact este „co-naştere”: poetul recreează lumea printr-o (îngăduită) co-naştere.

150 Aluzie la atitudinea pro-germană a oamenilor politici Constantin Stere și Alexandru Marghiloman (prim-ministru în perioada martie-octombrie 1918 în România ocupată de Puterile Centrale).

151 Experimentul din 1887 al fizicienilor americani Albert Michelson (1852-1931) și Edward Williams Morley (1838-1923), deși ratat (n-a putut dovedi existența unui „vânt eteric”), va constitui un punct de plecare pentru Einstein în elaborarea teoriei relativităţii.

152 „Complet diferit” (germ.).

153 Aluzia vizează multe dintre piesele lui Eugen Ionescu, între care *Rinocerii*, *Regele moare*, *Ucigaș fără simbrie*. Acestea (și altele) au constituit la Gherla subiectul multor prezentări (mai degrabă *interpretări*) de succes susţinute de N. Steinhardt.

154 Versuri din poemul „Desen pentru cort”, apărut în volumul *Joc secund* (1930).

155 Referire la cartea lui Lewis Carroll *Through the Looking Glass* (1871), care continuă peripeţiile eroinei din *Alice în țara minunilor* (1865).

156 „Dumnezeu a creat omul după chipul său, iar omul i-a întors serviciul” (fr.). [NVC]

157 Referire la comedia *Le Voyage de Mr Perrichon* (1860) de Eugène-Marin Labiche.

158 Preotul Mihai Avramescu şi de soţia sa, Ana.

159 „Faruri Belisha” (engl.).

160 Eseist, romancier, dramaturg englez, Gilbert Keith Chesterton (1874-1936) combate în eseurile sale religioase de orientare catolică arbitrarul ştiinţelor, raţionalismul excesiv și senzualismul.

161 Barbe-Jeanne Avrillot, căsătorită Acarie (1566-1618), defăimată de soţ, se dedică vieţii monastice. Sprijinită de duhovnicul ei, Pierre de Bérulle, întemeiază Ordinul Carmelitelor în 1606. Sanctificată sub numele de *Marie de l'Incarnation.*

162 Episcop al Genevei, a fondat (1610), împreună cu Jeanne de Chantal (ulterior sanctificată), *l'Ordre de la Visitation* (Ordinul Vizitaţiunii Mariei, al călugăriţelor vizitandine).

163 Salomon Ben Isaac, zis *Rashi* (prescurtare de la Rabbi Shelomo Yitzahi), a întemeiat în oraşul francez Troyes (1070) o şcoală rabinică de interpretare a Bibliei şi Talmudului. Curând, această şcoală şi-a extins autoritatea în toată Franţa, Germania, Spania.

164 „[De unde] ieşeau flăcări” (idiş). Cuvântul *flacărăs* este format din românescul *flacără* şi pluralul – *ăs* din idiş. [NVC]

165 Nu este vorba doar de o încercare: eforturile celor doi s-au concretizat în două eseuri scrise în franceză – *Essai sur une conception catholique du Judaïsme* (*Eseu despre o concepţie catolică a Iudaismului*, Bucureşti, 1935) şi *Illusions et réalités juives* (*Iluzii și realităţi evreieşti*, Paris, 1937). Strădania de a înţelege şi pătrunde esenţa misticii mozaice s-a soldat cu o insatisfacţie intelectuală profundă, care (şi ea)

va constitui o motivaţie temeinică în convertirea lui N. Steinhardt.

166 „Credinţa nord-germană” (germ.). [NVC]

167 „Marele Nimic” (germ.).

168 Corect: Chlodwig, prinţ de Hohenlohe-Schillingsfürst, în anul 1864, anul procesului Dreyfus, cancelar al Germaniei.

169 „Motiv de război” (lat.).

170 Om politic german, Walther Rathenau (1867-1922) a condus economia de război din 1915, iar în calitate de ministru de Externe a semnat Tratatul de la Rapallo în 1922. O clauză secretă prevedea instruirea în Rusia a ofiţerilor germani în armele interzise de Tratatul de la Versailles. În acelaşi an, Walther Rathenau este asasinat de doi naționalişti.

171 Celebru teolog și gânditor creştin, din 374 arhiepiscop al Capadociei (Asia Mică).

172 „Dar ca să crezi, adaugă și asta, că păcatele pentru aceasta îți sunt date” (lat.). [NVC]

173 Alecu Constantinescu (zis și *Porcul*), intransigent ministru liberal până în 1923 şi adversar al lui Carol al II-lea.

174 Gheorghe Tătărăscu (1886-1957), prim-ministru liberal în perioadele 1934-1937 şi 1939-1940. Om politic versatil şi oportunist, mai întâi a ajutat la consolidarea dictaturii lui Carol al II-lea, apoi a devenit ministru de Externe (și) în guvernul pro-comunist al lui Petru Groza (1945-1947). De aici lipsa de omenitate cu care îl taxează N. Steinhardt.

175 „Curtea miracolelor” (fr.). [NVC]

176 Aurelian Bentoiu (1893-1962) a fost ministru liberal al Justiţiei între 1939 şi 1940. Între 1948 şi 1956 este deţinut politic. Arestat din nou în 1957, moare la Jilava în

1962.

177 Radu Lecca (1890-1962), subdirector general al Siguranţei, a fost arestat în „lotul Antonescu” şi condamnat iniţial la moarte, apoi pedeapsa i s-a comutat în muncă silnică pe viaţă.

178 *Spiritul ca adversar al sufletului* (1929).

179 „Cea mai josnică şi răutăcioasă viclenie” (germ.).

180 Războiul ruso-turc din 1768-1774 se încheie prin tratatul care stipula pentru victoriosul Imperiu Ţarist un soi de „protectorat” asupra ortodocşilor din Imperiul Otoman. Sarcasmul evident al lui N. Steinhardt vizează expansiunea politică rusească sub pretextul „ocrotirii” ortodoxiei.

181 *Ubu rege* (1896), piesa dramaturgului Alfred Jarry.

182 „O, tu născut din puritatea florii de lotus”.

183 Celebrul roman al lui Arthur Koestler apărut în 1941 mai întâi în engleză, *Darkness at Noon*, apoi în franceză, *Le Zéro et l'Infini*, evocând marile procese staliniste din 1936-1938.

184 De la Ioan Ianolide aflu că a fost însuşi Valeriu Gafencu, unul din „sfinţii închisorilor” (Nota autorului).

185 „Vremurile bune de odinioară” (fr.). [NVC]

186 Galeazzo Ciano (1903-1944), ginerele lui Mussolini, ministru al Propagandei (1934), apoi de Externe (1936), promotor al Axei Roma-Berlin, transformată în 1939 în „Pactul de oţel”; din 1942 îşi aduce aminte că este, de fapt, conte de Cortellazzo, că doreşte încheierea unei păci separate cu Aliaţii şi arestarea lui Mussolini. Judecat pentru trădare, a fost împuşcat.

187 „Rutina vieţii” (fr.).

188 Paul Simionescu (mai apare în text sub numele de Pavlic sau Paul Sim.).

189 Probabil este vorba de *Métaphisique orientale*

(1939) (*Metafizică orientală*) şi *Aperçus sur l'initiation* (1946) (*Tratat despre iniţiere*), lucrările de bază ale filosofului francez Réne Guénon. Acesta concepe existenţa unei cunoaşteri esoterice unice, originare, detectabilă în filosofiile orientale prin opoziţie la mistica europeană. De aici „reacţia repulsivă" a lui N. Steinhardt.

190 „Uluit" (fr.).

191 „Feciorelnicul, vioiul şi frumosul astăzi" (fr.).

192 „Se vrea a trăi" (fr.) (corespondenţă românească forţată).

193 „Se vrea a trăi"; *es* se foloseşte de regulă pentru lucruri (germ.).

194 Alecu Constantinescu-Porcul (vezi şi supra, p. 234 n.1).

195 Părintele George Teodorescu.

196 Filosof neotomist francez (1884-1978), celebru pentru lucrările sale *Tomismul* (1921), *Filosofia în Evul Mediu* (1922), *Spiritul filosofiei medievale* (1932).

197 „Număr limitat" (lat.); „cu cât mai mulţi, cu atât mai distractiv" (engl.).

198 „În coadă de peşte" (fr.).

199 Virgil Nemoianu.

200 „Considerată ca una dintre artele frumoase" (engl.). [NVC]

201 Belu Zilber.

202 Virgil Bulat (mai apare în text şi sub numele Virgil Blt.).

203 Referire la nuvela *Le Mur* (1937), romanul *La Nausée* (1938) şi piesa de teatru *Les Mains sales* (1948), toate trei creaţii ale filosofului şi scriitorului francez Jean-Paul Sartre (1905-1980), fondator al existenţialismului ateu.

204 Părintele Ilie Cleopa.

205 Alexandru Mironescu.

206 Ştefan Todiraşcu.

207 Vasile Voiculescu.

208 Virgil Cândea (mai apare în text sub numele Virgil Când.).

209 „A trăi periculos, a trăi căutând primejdia” (it.).

210 *Războiul merge mai departe* (1935).

211 Iuliu Hossu (1885-1970) a fost episcop greco-catolic de Cluj și Gherla. În 1948 este arestat pentru refuzul de a trece la ortodoxie şi condamnat la 20 de ani. Nu a participat la încoronarea de la Alba Iulia (1922) din solidaritate cu fruntaşul ţărănist Iuliu Maniu, care-i reproşa regelui Ferdinand menţinerea liberalilor la putere.

212 Publicaţie comunistă destinată în special străinătăţii şi la care, pe lângă scriitorii obedienţi, au fost cooptaţi cu colaborări şi o serie de foşti deţinuţi politici, precum Nichifor Crainic, Radu Gyr ş.a.

213 Erou din comedia cu acelaşi nume scrisă în 1930 de scriitorul și dramaturgul francez Marcel Pagnol (1895-1974).

214 A se vedea în special cap. XI, „Marele Anonim”, din *Cenzura transcendentă*, a treia parte din *Trilogia cunoașterii*. Admirator (vezi eseul „De ce îl iubesc pe Lucian Blaga”, în vol. *Monologul polifonic*) al marelui filosof, N. Steinhardt consideră că se poate pune semnul identităţii între Dumnezeu şi Marele Anonim, de vreme ce prin însuşi actul credinţei creştinul poate depăşi cenzura transcendentă. De altfel, dorind cu ardoare „împăcarea” lui Lucian Blaga cu Biserica Ortodoxă Creştină, N. Steinhardt scrie eseul *Cunoaşterea: Luciferică ori Paradiziacă?* (citit la Festivalul „Lucian Blaga” de la Sebeş, publicat în *Echinox*, nr. 5 din 1986, apoi în volumul *Prin alţii spre sine*, 1988), în care

susţine că de fapt ambii termeni (cel „luciferic” trebuie interpretat alegoric) desemnează cunoaşterea umană în sine.

215 „Nu cuiele şi piroanele, ci dragostea l-a ţinut pe Hristos ţintuit pe cruce” (Sfânta Clarisa) (Nota autorului).

216 N.O. Losski (1870-1965) – filosof mistic rus, exilat din 1922, autor al lucrării *Intuiţia, materia şi viaţa* (1928).

217 Sir Fred A. Hoyle (1915-2001) – astronom şi matematician britanic (celebru prin lucrările sale susţinând expansiunea universului); a fost şi un prolific scriitor. A cultivat o multitudine de genuri – de la SF la libretul de operă.

218 Biochimistul Jacques Monod (1910-1976) a primit Premiul Nobel (1965) pentru descoperirea rolului acidului ribonucleic (ARN) în transmiterea informaţiei genetice. Lucrări celebre: *Mecanismele regulatoare genetice în sinteza proteinelor* (1961) şi *Hazard şi necesitate* (1970).

219 A lui Émile Borel. [NVC]

220 N. Steinhardt se distanţează aici de fondul anti-teist al lucrării prietenului său Emil Cioran *Syllogismes de l'amertume* (1952).

221 Referire la romanul lui Duiliu Zamfirescu *Viaţa la ţară* (1893).

222 Mirel Gabor.

223 Poem celebru conceput în închisoare de tânărul Sergiu Mandinescu (1926-1964). El consideră că destinul istoric precar al României se datorează faptului de a fi constituit mereu o pavăză pentru Occident împotriva repetatelor invazii ale Estului: „Şi azi ca ieri, sub cer veneţian/ Se plimbă fastuoasele gondole/ Pe când, de-acelaşi scut daco-roman,/ Se frâng şi cad săgeţile mongole”. Aici vor fi citate ceva mai departe câteva versuri din poem,

deplângând indiferenţa vinovată a Occidentului.

224 „Sufletul meu are secretul lui, viaţa mea, misterul ei” (fr.).

225 „Somon” (fr.).

226 Vers din „Lacul” de Alphonse de Lamartine: „O, timp, opreşte-ţi zborul…”.

227 Registru (sau Codice) al priorităţilor (engl.).

228 Referire la romanul lui Oscar Wilde *Portretul lui Dorian Gray* (1891) care, între altele, abordează dramatic problema homosexualităţii.

229 „Cerul este atât de albastru, atât de liniştit…”, vers din poemul ce dă titlul volumului de poeme mistice *Sagesse* (*Înţelepciune*) (1880) de Paul Verlaine.

230 Referire la piesa lui George Bernard Shaw *Saint Joan* (*Sfânta Ioana*) (1923). La Chinon, Ioana d'Arc trebuia să-l întâlnească pe regele Carol al VII-lea.

231 Juristul italian Cesare Bonesana, marchiz de Beccaria (1738-1794), prin *Tratatul despre delicte şi pedepse* aşază pe baze moderne dreptul penal, întemeind argumentaţia pe raţiune şi adevăr, iar nu pe declaraţii smulse prin tortură inchizitorială.

232 Christian Friedrich Samuel Hahnemann (1755-1843) – medic şi scriitor german, creatorul homeopatiei.

233 „Ah, mizeria!” (fr.). [NVC]

234 *Heinrich cel verde* (1853-1855), roman educativ şi autobiografic.

235 Titlul întreg al volumului de poezii satirice: *Alle Galgenlieder* (*Vechi cântece de spânzurătoare*).

236 O asemenea prelegere despre părintele lingvisticii ca ştiinţă, indianul Panini – care în secolul al IV-lea fixa regulile gramaticii sanscrite –, nu putea fi ţinută în închisoare decât de orientalistul Sergiu Al-George.

237 Personaj din romanul *Căpitan la cincisprezece ani* de Jules Verne.

238 „Au luptat cu arme nepotrivite, apoi s-au dat învinşi” (lat.). [NVC]

239 Mariana Viforeanu.

240 *La Forêt interdite* (1955) de Mircea Eliade apare în româneşte sub titlul *Noaptea de Sânziene* (1970).

241 Viorica Constantinide, sora Martei Constantinide.

242 I. Petculescu.

243 „*Statistică perplexă*// La drept vorbind, n-ai să găseşti/ Pe lume mulţi în stare/ Să-i dispreţuiască pe mahării făloşi/ Iubind doar lucrurile în care cred. / La drept vorbind, n-ai să găseşti/ Decât abia vreo doi sau trei/ Cavaleri ai imposibilului/ Melancolici ai legii./ Pe scurt, defel nu se cuvine oare?/ În raclă să te culci de bucurie/ Căci lumii posibilului/ I-e frică de acest fel de simţământ” (fr.).

244 Aluzie la numărul anilor de detenție înduraţi de N. Steinhardt.

245 Remarcă evident ironică; celebritatea scriitorului şi dramaturgului Jean Genet (1910-1986) a avut ca punct de plecare eseul ostentativ al lui J.—P. Sartre *Saint Genet, comédien et martyr* (1952), care explică originea „nonconformismului” lui Genet prin trecutul său de delincvent minor şi homosexual.

246 Strălucit discipol al lui Husserl, filosoful german Max Scheler (1874-1928) dezvoltă o fenomenologie „a inimii”, a intenţionalităţii emoţionale, substituind eticii formale a datoriei (Kant) o etică materială a valorilor.

247 *Foc palid* (1962).

248 Regretul pentru „purtarea” sa „urâtă”, dar mai ales demnitatea şi curajul colegului său îl fac pe N. Steinhardt să-i dedice ultima sa carte propusă Editurii Dacia, *Monologul*

polifonic (apărută în 1991): „Memoriei fostului meu coleg de clasă la liceul «Spiru Haret», Rafael Cristescu, mort pe câmpul de onoare".

249 „Când la geamuri cad zăpezi,/ Lung în seară clopotul sună/ Şi la masă mulţi se-adună/ Şi belşug în casă vezi" („O seară de iarnă", în G. Trakl, op. cit., p. 211). [NVC]

250 Referire la romanul *Pâine și vin* (1937) al lui Ignazio Silone (Secondo Tranquilli, 1900-1978), unul dintre fondatorii Partidului Comunist Italian. După un stagiu petrecut în URSS, ca Panait Istrati (vezi *Spovedania unui învins*, 1929) sau Arthur Koestler (vezi *Darkness at Noon*, 1941), Ignazio Silone se declară profund dezamăgit de comunism şi părăseşte partidul în 1930.

251 „Ajutorul [scutierul] îl urmează pe [eroul] important" (fr.). [NVC]

252 Spiritualismul întemeietorului Ordinului Iezuiţilor este opus mecanicismului antropomorf al inginerului de geniu Jacques de Vaucanson (1709-1782), inventator de dispozitive și automate, printre care un cântăreţ din flaut, unul cu tamburina, o raţă mecanică etc.

253 „După mine, potopul!" (fr.). [NVC]

254 N.O. Losski a scris, între altele, eseul „L'irrationalisme de Chestov", în *Histoire de la philosophie russe des origines à 1950*, Payot, Paris, 1954.

255 „Partea diavolului" (fr.). [NVC]

256 Fraţii Tharaud (mai târziu ambii membri ai Academiei Franceze) au primit (în 1906) Premiul Goncourt pentru *Dingley, ilustrul scriitor*.

257 Grigore Nandriş (1895-1968), filolog şi bizantinolog român nevoit să emigreze în Anglia. Primele patru denominări din fragment definesc celebre icoane bizantine ale Maicii Domnului.

258 Avocat, poet şi dramaturg, Demostene Botez (1893-1973) devine după 1944 o figură emblematică de intelectual pus în slujba comunismului de import. Ajunge deputat, academician, preşedinte al Uniunii Scriitorilor (1964-1965).

259 „Iezuit cu roba scurtă” – adică în haine laice, iezuit „acoperit” (fr.).

260 „Trebuie să încercăm a crede” (fr.). [NVC]

261 *Cei trei justiţiari din Cordova* (1917).

262 „Tod ora două” (engl.).

263 Alexandru Duţu.

264 Paisie Velicicovschi (1722-1794), călugăr ucrainean stabilit în 1764 la Mănăstirea Neamţ, căreia îi devine stareţ. A desfăşurat o susţinută activitate de traducător de lucrări teologice din greacă şi slavonă.

265 Este vorba de masiva culegere în 10 volume *Proverbele românilor* a inginerului și folcloristului Iuliu A. Zanne (1855-1924).

266 Marta Constantinide.

267 Personaj din romanul lui Ionel Teodoreanu *La Medeleni* (1924).

268 Părintele Sofian Boghiu (apare în text şi sub numele Sofian B.).

269 Vasile Cătălinoiu (mai apare în text şi sub numele Sile Căt.).

270 Dramaturg contorversat, autor, printre altele, al piesei *A souffert sous Ponce-Pillate* (*A suferit sub Ponţiu Pillat*) (1939). Ion Omescu (1925-2000), poet, actor, dramaturg (cu accente de comedii demistificatoare gen G.B. Shaw), a fost şi el deţinut politic.

271 „Nu dominăm natura decât supunându-ne ei” (lat.). [NVC]

272 Aluzie la primele semne ce însoţesc rugăciunea inimii. [NVC]

273 Alexandru Bilciurescu (1901-1987) a primit pentru volumele de versuri *Thalassa* şi *Zoologice* Premiul Academiei Române. Autor a peste 15 volume, după 1947 i se interzice accesul la tipar. Fost deţinut politic, va mai publica abia în 1972 o singură lucrare, *S. Albu, Cu vioara prin lume*. *Amintiri repovestite de Al. Bilciurescu.*

274 Maurice Magre (1877-1941) – poet şi prozator francez, spiritualist (umanist) şi ezoteric. Iniţial socialist, Alexandre Millerand (1859-1943) concepe apoi „Blocul naţional” (conservator) şi devine preşedintele Franţei între 1920 şi 1924.

275 *Cântece pentru copiii morţi*; „În vremea asta… În vremea asta…” (germ.).

276 Vestit matematician, autor printre altele al „teoriei catastrofelor”, René Thom (membru al Academiei Franceze din 1976) şi-a extins reflecţiile la ansamblul structurilor semnificante, propunând o viziune semiotică a realului. N. Steinhardt transferă unele concepte (morfisme stratificate, topologia punctului etc.) în aria metafizicii.

277 *Primejdie la casa din capăt* (1932).

278 Roman tradus în româneşte sub titlul *Cărarea pierdută* (1913).

279 „Oh, splendori ale vieţii comune şi ale rutinei obişnuite, vouă vă aparţine acest suflet pierdut!” (fr.).

280 Titlul complet al romanului: *Fabian. Die Geschichte eines Moralisten* (*Fabian, povestea unui moralist*) (1932).

281 Constantin Hristea (mai apare în text şi sub numele Costică Hr. sau cu iniţialele *C. Hr.*).

282 Alexandru Filipescu.

283 Marian Ionescu.

284 „Îl reneg pe Dumnezeu” (fr.). [NVC]

285 „Îl reneg pe Cotton” (fr.) [NVC]

286 Tanya și Irina Olsevsky.

287 „Opreşte-te, dar” (*Verweile doch, du bist so schön* – „Clipă rămâi, eşti atât de frumoasă!”) (germ.). [NVC]

288 Sf. Blandine a fost martirizată la Lyon, alături de Sf. Pothin, în 177. Sf. Irénée, originar din Asia Mică, episcop de Lyon, a fost martirizat la începutul secolului al III-lea.

289 „Mai ales fără zel” (fr.). [NVC]

290 „Mai mult decât ce se cere” (lat.). [NVC]

291 „Facultate dominantă” (fr.). [NVC]

292 Înşiruire de monarhi cu destine tragice, în viziunea scriitorului: Ludovic al XVI-lea şi Maria Antoaneta, Carol I al Angliei (protectorul lui Van Dyck), executat în 1649, şi contele de Chambord, pretendent la tronul Franţei în 1871 (mort în Austria în 1883). De aici şi concluzia formulată în germană.

293 „Şi eu sunt regalist!” (germ.). [NVC]

294 Roman al scriitorului François Mauriac.

295 „Alungaţi firescul, el revine în galop” (fr.). [NVC]

296 La început voi pune fapta” (J.W. Goethe, *Faust*, vol. I, trad. de Lucian Blaga, Editura pentru Literatură, Bucureşti, 1968, p. 59). [NVC]

297 Profesor de istorie modernă la Sorbona, om politic (ministru în câteva rânduri, ambasador etc.), F.P.G. Guizot (1787-1874) își dezvoltă ideile în *Istoria originilor guvernării reprezentative* (1821-1822) și *Memorii pentru a servi istoriei timpului meu* (1858-1867).

298 Leon Battista Alberti (1404-1472), arhitect şi umanist, a întemeiat idealul echilibrului lăuntric şi al măsurii pe conceptul *virtuţii.* Totodată este un fervent apărător al folosirii limbii populare, alcătuind (1443) prima

gramatică a italienei vorbite.

299 „Din mândrie” sau „din fală” (lat.).

300 *Greutatea și harul* (Editura Humanitas, Bucureşti, 2003), lucrare apărută postum (1947), căci Simone Weil, filosoafă şi scriitoare franceză adesea citată în *Jurnal*, născută în 1909, luptătoare republicană în Spania, se stinge de tuberculoză în Anglia (1943), pe când activa în mişcarea de rezistenţă a generalului de Gaulle.

301 Sectă întemeiată în 1909 în Basarabia de călugărul Inochentie, care, opunându-se rusificării Bisericii, susţinea folosirea limbii române în propovăduirea Evangheliei. Blamabilă, însă, este îngăduinţa manifestată de inochentiști faţă de păcat, în general, şi faţă de excesele sexuale, în special.

302 „Iată ce înseamnă a vorbi” (fr.). [NVC]

303 „Straşnicul grai de altădată” (engl.). [NVC]

304 Romanul lui Boris Pasternak, interzis în URSS (a circulat în Samizdat) și publicat în Italia în 1957, i-a adus autorului Premiul Nobel (1958).

305 „Îl strig pe diavol şi el vine” (germ.). [NVC]

306 Jan Kott (1914-2001) – poet şi scriitor polonez, traducător al lui J.—P. Sartre, autor al lucrării exegetice *Shakespeare, contemporanul nostru* (1962).

307 Este vorba de studiul monografic *Flaubert* (1922, revizuit în 1935) al cunoscutului critic literar Albert Thibaudet (1874-1936).

308 *Documentele postume ale Clubului Pickwick*, roman celebru publicat de Charles Dickens în 1836-1837.

309 Rajk László, ministru de Externe şi secretar general adjunct al Partidului Muncitoresc Ungar. Ca adversar posibil al secretarului general Mátyás Rákosi, i s-a înscenat un proces de înaltă trădare şi a fost executat în 1949.

Reabilitat în 1956.

310 *Omul cu automobil Hispano* (1928).

311 Inițial faimos teolog anglican la Oxford, John Henry Newman (1801-1890) eşuează în încercarea (ecumenică, am spune azi) de apropiere de Biserica Romei. Se converteşte la catolicism (1845), dată după care va scrie numeroase lucrări care i-au adus celebritatea. Apreciat de papa Leon al XIII-lea, este numit cardinal în 1879.

312 Émile-Auguste Chartier, zis Alain (1868-1951), profesor, eseist şi filosof francez. După Alain, sensul prim al eticii este acela de „cunoaştere universală", condamnând omul la înţelepciune, la stăpânirea prin spirit a tuturor dezordinilor simţurilor, inimii, imaginaţiei. Mare admirator al lui Alain, N. Steinhardt îi va traduce (împreună cu Al. Baciu) *Propos sur le bonheur* (1925) sub titlul *Studii şi eseuri. Păreri despre fericire* (BPT, Bucureşti, 2 vol., 1973).

313 Eseist şi poet american (1817-1862). Refuzând să plătească o taxă de război, este închis; scrie în 1849 eseul *Despre nesupunerea civilă*, care l-a inspirat şi pe Gandhi. A fost redescoperit de contestatarii anilor 1960-1970.

314 „Voi fi [o regină] bună" (engl.). [NVC]

315 „Mai puţin e mai mult" (engl.). [NVC]

316 Autorul celebrului roman *Călătorie la capătul nopţii* (1932), Louis-Ferdinand Céline (1894-1961) a avut el însuşi un destin tragic. Militant de extremă stângă, la fel ca Panait Istrati sau André Gide, în urma unei călătorii în URSS se dezice – prin *Mea culpa* (1936) – de convingerile de până atunci, dar evoluează spre colaboraţionism cu ocupanţii nemţi (1941), se refugiază la Berlin, apoi în Danemarca, unde va face închisoare până în 1951.

317 Incident petrecut în 1970.

318 „Înşelăciune evlavioasă" (lat.). [NVC]

319 Lider reformator comunist, Imre Nagy (1896-1958) conduce guvernul Ungariei în timpul revoluţiei din 1956 proclamând instaurarea unui regim democratic pluripartit și un statut de neutralitate pentru Ungaria retrasă din Pactul de la Varşovia.

320 Instrument spaniol de tortură format dintr-un colier strâns cu un şurub, pentru strangulare controlată.

321 Matematician şi fizician francez, Pierre Simon de Laplace (1749-1827) postulează strict determinist şi cauzal formarea sistemului solar dintr-o „nebuloasă primitivă”.

322 Fizicianul german Werner Heisenberg (1901-1976), autor al unor postulate de mecanică cuantică și al modelului actual al nucleului atomic, prin *principiul incertitudinii* taxează ca simplist determinismul laplacian.

323 Teorie dezvoltată de filosoful, eseistul și traducătorul Ioan D. Gherea (1898-1978) în *Le moi et le monde* (*Eul și lumea*, Paris, 1938) și reluată în *Despre câteva absurdităţi folositoare* (Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1971).

324 *Strange Case of Dr Jekyll and Mr Hyde* (*Straniul caz al doctorului Jekyll și al domnului Hyde*) (1886).

325 „Căzut de pe creangă” (fr.). [NVC]

326 Soljeniţîn (*Casa Matrionei*): „Nu se spetea să-și cumpere lucruri şi apoi să le păstreze mai dihai decât propria-i viaţă.

Nu alerga după găteli. După veşmintele care-i împodobesc pe cei sluţi şi pe cei dăunători.

Neînţeleasă, părăsită până şi de soţul ei, mamă care înmormântase șase copii, dar nu şi firea ei prietenoasă, străină în ochii surorilor şi nurorilor ei, lucrând prosteşte pe degeaba pentru ceilalţi – nu agonisise avuţii să le aibă în ziua morţii. O capră de un alb murdar, o mâţă cu picioarele

stâmbe, nişte ficuşi…

Şi noi toţi trăind în jurul ei nu înţelesesem că ea era dreptul acela despre care vorbeşte proverbul şi fără de care nu există sat să poată dura.

Nici oraş.

Nici pământul nostru întreg” (Nota autorului).

327 Iniţial profesor de matematică, apoi cronicar, teoretician muzical şi dirijor, elveţianul Ernest Ansermet (1883-1969) a dirijat în primă audiţie unele dintre cele mai importante opere muzicale contemporane.

328 „Purul plictis de a trăi” (fr.). [NVC]

329 Prin romanul său fluviu *Les Hommes de bonne volonté* (27 volume, 1932-1946) Jules Romains încearcă să definească forţa activă a societăţii franceze din prima jumătate a veacului. De Gaulle avea motive temeinice să pună la îndoială formularea măcar în ceea ce priveşte ultima decadă a perioadei.

330 Andrei Scrima (1930-2001) – matematician, logician, indianist şi călugăr ortodox la Biserica Antim. Se exilează în 1956. Participarea sa la grupul de reflecţie „Rugul aprins”, dar şi susţinuta sa acţiune pro-ortodoxă desfăşurată în Occident sunt reliefate de volumul recent apărut la Editura Humanitas *Ortodoxia şi încercarea comunismului*. O vreme este confesor în Belgia, apoi, recunoscându-i meritele, papa Paul al VI-lea îi acordă titlul de monsenior.

331 „Mulţime blestemată, condamnată” (lat.).

332 *Calea adevărului*, carte a pastorului pietist german Gerhard Tersteegen (1697-1769).

333 „Tatăl nostru care eşti în ceruri/ Rămâi acolo [Cât eşti tu de sfânt]/ Şi noi o să rămânem pe pământ/ Fiindcă pământul câteodată e frumos” („Pater noster”, în J. Prévert, *Poeme*, trad. de Gellu Naum, EPLU, Bucureşti, 1965, p. 20).

[NVC]

334 „…cei ce crapă de plictis duminica după-amiază/ pentru că văd cum vine luni şi marţi şi miercuri şi joi şi vineri,/ şi sâmbătă/ şi duminică după-amiază” (J. Prévert, *Tentative de description d'un dîner de têtes à Paris-France*). [NVC]

335 „Dreptul nu este doar ştiinţă înaltă, ci şi putere vie” (germ.). [NVC]

336 „Şi Dumnezeu e-n viaţă;/ În lume-s bune toate” („Trece Pippa”, în Robert Browning, *Versuri alese*, trad. de Leon Leviţchi, Editura Univers, Bucureşti, 1972, p. 81). [NVC]

337 Este vorba, de fapt, de François Joseph Le Bas (sau Lebas), deputat montagnard al Convenţiei, membru al Comitetului de Siguranţă Generală şi „reprezentant în misiune” pe lângă armatele revoluţionare care luptaseră pe Sambre-et-Meuse şi pe Rin.

338 *Nouvelle Revue Française*. [NVC]

339 „Idolii din For, teatru, trib şi peşteră” (lat.). *Cf.* Fr. Bacon, *Novum Organum*. [NVC]

340 Ernst Jünger (1895-1998) – scriitor german, iniţial adept al „naţional-bolşevismului”, dar în ultimele sale opere (*Tratatul rebelului*, 1951; *Cartea clepsidrei*, 1954) a revenit la un anarhism aristocratic şi solitar.

341 Opera prolificului scriitor francez Marcel Jouhandeau (1888-1979) se organizează în jurul a trei mari teme: ceilalţi, propriul sine şi Dumnezeu. Notaţiile cuprinse mai ales în *Journaliers* (*Cotidiene*) scrise după 1961 urmăresc să diferenţieze binele de rău, printre altele şi prin dialectica viciului.

342 Jean Duvergier de Hauranne, abate de Saint-Cyran (1581-1643), principal colaborator al lui Jansenius (1585-1638) în lupta de reformare a Bisericii, iar în plan politic

dovedindu-se ostil absolutismului regal. Arestat de Richelieu în 1638, Saint-Cyran greşeşte nominalizându-i sincer pe teologii şi oamenii politici care nutreau aceleaşi convingeri.

343 Comedii satirice scrise de Molière.

344 Prinţul Carol, viitorul rege Carol al II-lea. De fapt, a doua dezertare a avut loc în 1919, când nu şi-a însoţit regimentul la Budapesta – fapt care îi este reproşat de mama sa, regina Maria, într-o scrisoare publicată de Pamfil Şeicaru în cartea sa *Dinastia de Hohenzollern-Sigmaringen*, Biblioteca Aletheia, Oradea, 2002.

345 Jeanne Becu, contesă du Barry (1743-1793), favorită a regelui Ludovic al XV-lea. Retrasă de la curte după moartea acestuia, este ghilotinată de revoluţie în 1793.

346 *Jurnalul unui preot de ţară* (1936).

347 Soţia lui Jean-Marie Roland de La Platière, ministru girondin de Interne (martie-mai 1792). La eliminarea girondinilor, reuşeşte să se ascundă. Aflând de ghilotinarea soţiei sale (1793), se sinucide.

348 Ziarist revoluţionar şi deputat montagnard în Convenţie. Încearcă, împreună cu Marat, să se opună Terorii. Arestat împreună cu grupul „indulgenţilor”, este ghilotinat în 1794.

349 Traugott Broser.

350 *Dincolo de Bine şi de Rău* (1886). [NVC]

351 *Minunata lume nouă* (1932).

352 Mihai Făget.

353 Ion Bodonea.

354 Gheorghe Zamfir.

355 „Este păcatul lor cel mic” (fr.).

356 „E îndeajuns de bun pentru mine” (engl.).

357 Walter Bagehot (1826-1877), economist şi specialist în drept constituţional; a scris, printre altele, şi

lucrarea fundamentală *The English Constitution* (1867).

358 Aici și aluzie la romanul Simonei de Beauvoir *Les Mandarins* (1954, Premiul Goncourt).

359 Literal: „și-a băgat mâna în aluat" (să-l frământe); ca expresie: „A pus umărul la treabă" (fr.).

360 „Săvârşit în afara lucrării divine" (lat.). [NVC]

361 „Tu care l-ai ascultat pe tâlhar/ Şi pe Maria [Magdalena] ai iertat-o" (lat.). [NVC]

362 „Chiar și pe mine m-ai chemat" (lat.). [NVC]

363 David Rousset (1912-1997), militant comunist de orientare troţkistă care, imediat după al doilea război mondial, a acuzat existenţa lagărelor de exterminare din URSS și a fondat o Comisie Internaţională împotriva Universului Concentraţionar.

364 Hubert Joseph Henry (1846-1898), ofiţer din serviciul de informaţii al armatei franceze, care ticluise scrisoarea falsă (ca din partea ataşatului militar italian către colegul său german) pe baza căreia a fost condamnat Dreyfus.

365 „Vai de cei învinşi" (lat.).

366 Lucrare publicată în 1525 ca răspuns la opera *De libero arbitrio* (1524) de Erasmus din Rotterdam.

367 Personaje din celebrul ciclu romanesc *Forsyte Saga* (1906-1921) al lui John Galsworthy.

368 „Putere de a acţiona" (lat.).

369 „Ei pot fiindcă par că pot" (lat.).

370 Romancierul german Johann Paul Friedrich Richter, zis Jean-Paul (1763-1825), care consideră că „patria imaginaţiei" este universul visului, putând să „deschidă porţile infinitului și veşniciei".

371 Biolog britanic (1892-1964), celebru pentru studiile sale de pionierat în genetică.

372 Constantin Luca.

373 Sorin Vasile.

374 Ştefan Popescu.

375 Volum de poeme în proză. Titlul complet: *Gaspard al Nopţii, fantezie în maniera lui Rembrandt şi Callot* (1842).

376 Opera atribuie Mariei Magdalena ungerea din Betania confundând trei personaje evanghelice. La *Matei* și la *Marcu* ungerea din Betania este atribuită unei femei nenumite și are loc în casa lui Simon Leprosul. (Aici protestul împotriva risipei este al tuturor apostolilor sau al câtorva dintre ei.) Sf. Apostol Luca vorbeşte de „o femeie păcătoasă” care sărută şi unge picioarele lui Iisus în „casa unui fariseu”. În *Evanghelia de la Ioan*, cea care a uns cu mir pe Domnul e Maria, sora lui Lazăr din Betania.

Şi pentru părintele R.L. Bruckberger (*Marie-Madeleine*, Paris, 1952), „păcătoasa”, Maria din Magdala şi Maria din Betania (sora Martei și a lui Lazăr) sunt una și aceeași femeie, autoarea ungerii. Contra: Lagrange şi alţi comentatori. Textele de bază: *Matei* 26,6 şi urm.; *Marcu* 14,3 și urm.; *Luca* 7,37 și urm.; *Ioan* 11,2 și 12,3 și urm. (Nota autorului).

377 „Trăiască şuvoaiele de aer!” (fr.). Gise – personaj din romanul-fluviu al lui Roger Martin du Gard *Les Thibault* (1922-1940).

378 În latina ecleziastică, *redemptor* = mântuitor; aici, *co-mântuitor.*

379 „Autoindividualizare” (germ.).

380 „Obiectivitate” (germ.).

381 „Plăcerea de a trăi” (fr.). [NVC]

382 Ceaiul servit cu prăjiturelele numite madlene provoacă rememorarea (ca durată bergsoniană) în romanul lui Marcel Proust *În căutarea timpului pierdut* (1913-1927).

383 Referire la *Eonul Dogmatic*, prima parte din *Trilogia cunoaşterii.* Faptul că atât filosofia lui Blaga, cât şi creştinismul se întemeiază pe *dogmă* constituie în viziunea lui Steinhardt un alt – fundamental – punct comun al celor două viziuni asupra Creaţiei. Vezi și *supra*, nota de la p. 285.

384 „Să se facă dreptate, chiar de-ar fi să piară lumea" (lat.). [NVC]

385 „Viziune asupra lumii" (germ.).

386 *Cum se pune astăzi problema existenţei lui Dumnezeu* (1966).

387 Moralist şi important critic literar, membru al Academiei Franceze (1946), baronul Ernest de Seillière (1866-1955) a combătut iraţionalismul şi misticismul excesiv romantic, socotind că are la origini chietismul. Aici şi în paginile următoare se vede cât de selectiv este N. Steinhardt în preluarea opiniilor, chiar când acestea aparţin unor oameni pe care îi cunoaşte (vizitează) și apreciază.

388 „Trebuie să ne apucăm a judeca cu fereală poruncile dumnezeiești", *Eseuri*, trad. rom. de Mariella Seulescu, Editura Minerva, Bucureşti, 1984.

389 Se face trimitere la titlul lucrării lui Nietzsche *Jenseits von Gut und Böse. Vorspiel einer Philosophie der Zukunft* (1886) (*Dincolo de Bine și de Rău. Preludiu la o filosofie a viitorului*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1991).

390 Ionel Trăilescu.

391 Gaston Alexandre Auguste de Galliffet (1830-1909), la comanda armatei de la Versailles, s-a ilustrat prin cruzimea cu care a reprimat în 1871 Comuna din Paris. Evident, cumpătatul general Trăilescu nu putea decât reproba și excesele din reprimarea rebeliunii legionare.

392 „Adevărat a înviat!" (fr.). [NVC]

393 Floriana Avramescu.

394 Eroare evidentă în dactilograma manuscrisului, păstrată şi în prima ediţie (1991): iniţiala numelui episcopului unit nu este S., ci R. Este vorba de P.S. Alexandru Rusu, cu care de altfel N. Steinhardt a stat în celulă la Gherla, în 1962. Stins la 9 mai 1963, P.S. Alexandru Rusu este înmormântat în cimitirul închisorii, de pe Dealul Cărămidăriei.

395 „În căsnicie înşală cine poate” (fr.). [NVC]

396 „Francezii se adresează francezilor” (fr.).

397 Adulator, ironizat aici, al lui Carol al II-lea, Teofil Sidorovici a fost comandantul organizaţiei de tineret „Straja Ţării”.

398 Vezi *supra*, nota 197.

399 Pentru explicarea stării în care se afla Mihail Avramescu aici, vezi *supra*, finalul la „Ianuarie 1960”.

400 *Maşina timpului*, roman de anticipaţie publicat de Herbert George Wells în 1895.

401 *Partea diavolului* (1942/1944).

402 „Încât în tine însuţi eternitatea te schimbă” (fr.).

403 „Pot plânge oricând” (fr.). [NVC]

404 Arhimandrit la Mănăstirea Antim şi fost deţinut politic – vezi, în acest sens, şi referirea de la p. 607.

405 Zdrobirea revoluţiei maghiare de la 1956 este văzută aici ca o repetare a intervenţiei armatei ţariste care în 1849 au înfrânt în Transilvania şi Ungaria trupele lui Kossuth.

406 „Fiinţă născută a doua oară” (lat.). [NVC]

407 Luptătorii din războiul de partizani contrarevoluţionari declanşat în 1793 în Bretania, Normandia, Maine şi Anjou, în paralel cu Vendeea, din raţiuni economice, din cauza represiunilor revoluţionare antireligioase etc.

408 Uniunea Evreilor din România, condusă de dr. Wilhelm Filderman, în 1936 reprezentant al evreilor în parlamentul României.

409 Mişu Atanasiu.

410 „Din fericire, noi avem comunismul” (fr.). [NVC]

411 „Din fericire, eu nu cred asta” (fr.). [NVC]

412 „El nu glumeşte, vorbeşte serios” / „E pus pe treabă” (engl.).

413 „Oiţa vizionară”.

414 Virgil Ierunca (apare în text şi sub numele Virgil I.).

415 *Roma locuta est, causa finita est* – „Dacă Roma a vorbit, dezbaterea e încheiată” (lat.). [NVC]

416 „Cu inima uşoară” (fr.). [NVC]

Cu aceste cuvinte se mândreşte „bietul” (?!) prim-ministru Émile Ollivier că a propus Parlamenului Franţei să voteze declaraţia de război (iulie 1870) împotriva Prusiei.

417 Petre Ţuţea (1902-1991) – economist, eseist şi filosof creştin, deţinut politic în două rânduri: 1948-1953 şi 1956-1964. Căpitanul de Securitate Mircea Onea era convins că N. Steinhardt *nu voia* să recunoască legătura cu Petre Ţuţea, deşi aveau cunoştinţe comune: C. Noica, Arşavir Acterian, M. Eliade, E. Cioran şi nu în ultimul rând Marietta Sadova, care le dusese celor de la Paris un eseu de-al lui Ţuţea „despre trecutul românesc şi virtuţile românilor”, aducând de acolo cărţi editate de Eliade şi Cioran.

418 *Dumnezeu s-a născut în exil* (1960).

419 „Lucru care se întâmplă, eveniment” (engl.); aici în sens de *misteriu medieval* (teatru jucat în parvisul catedralelor) sau de spectacol modern improvizat stradal.

420 „Aşa eşti tu” (sanscr.). [NVC]

421 „O cale spre libertate” (germ.).

422 „Ţăranul de la Dunăre” (fr.). [NVC]

423 „Mama Natură” (germ.). [NVC]

424 „Omul unei singure cărţi” (lat.). [NVC]

425 „Omul care a citit o singură carte” (lat.). [NVC]

426 În ediţia spaniolă Nicolae Steinhardt, *El diario de la felicidad* (traducere realizată de Viorica Patea și Fernando Sánchez Miret, cu un amplu aparat critic elaborat de Viorica Pâtea și George Ardeleanu, Ediciones Sígueme, Salamanca, 2007), la p. 548 editorii au înlocuit tacit *Robinson* (neidentificabil) cu *Richard Rubenstein*, autor afirmat şi el, alături de ceilalţi, în amintita orientare teologică din anii ’60.

427 „O cetate puternică e Dumnezeul nostru” (germ.). [NVC]

428 „Bucuria imbecililor” (engl.). [NVC]

429 Karl Barth (1886-1968) – teolog protestant elveţian de orientare calvinistă. Recomandă întoarcerea la cuvântul Vechiului şi Noului Testament; îşi expune „teologia dialectică” în *Kirchliche Dogmatik* (*Dogmatica bisericească*, 1927, 1932, 1951), tradusă şi în franceză.

430 Rudolf Bultmann (1884-1976) – profesor de teologie protestantă la Marburg; promovează o reînnoire a teologiei pornind de la „analiza existenţială” a lui Heidegger şi cultivând paradoxul de tip kierkegaardian.

431 Paul Johannes Tillich (1886-1965) – teolog protestant și filosof german, preocupat și el de o „nouă formulare” a cuvântului cuprins în revelaţia divină. Este cunoscut în special prin cele două volume ale lucrării *Systematische Theologie* (*Teologia sistematică*) (1951-1963).

De remarcat faptul că deşi apreciază eforturile celor doi teologi apropiaţi de existenţialism, în contextul „laicizării” accentuate a Occidentului, ortodoxul N. Steinhardt are serioase rezerve asupra eficacităţii

„reînnoirii” (inclusiv terminologice) propuse de aceştia.

432 Cancelar al Universităţii din Cambridge şi episcop de Rochester; a refuzat să recunoască divorţul lui Henric al VIII-lea de Anne Boleyn, precum şi recunoaşterea regelui ca şef al Bisericii Anglicane. Executat în 1535, a fost canonizat odată cu Thomas More în 1935.

433 „Cine sunt eu ca să judec?” (engl.). [NVC]

434 Părintele Ioan Pop.

435 Personaj din romanul lui Charles Dickens *David Copperfield* (1850).

436 Valentin Gligor.

437 Monica Lovinescu.

438 Soljeniţîn.

439 Corneliu Axene.

440 Paul Copelovici.

441 „Doamne, fă-ne liberi!” (germ.). Nu este doar o parafrază la cinica deviză de pe frontispiciul lagărelor naziste de exterminare – *Arbeit macht frei* („Munca te face liber”) –, ci şi propriul crez, mai mult, un îndemn adresat vizitatorilor bisericii luterane în condiţiile dictaturii comuniste atee.

442 Născut în India, Rudyard Kipling (1865-1936) (Premiul Nobel pentru literatură în 1907) e trimis de la 6 ani într-o şcoală din Anglia. Urmează apoi liceul militar din Devonshire, a cărui atmosferă o descrie în romanul *Stalky and Co.* (1899), tradus în româneşte de N. Steinhardt sub tiltul *Stalky et comp* (Editura Univers, Bucureşti, 1977). A mai tradus din Kipling *Domnia sa, preacinstitul elefant* (Editura Univers, Bucureşti, 1978) şi, în colaborare cu Micaela Slivescu, ediţia bilingvă *Three Short Stories/Trei nuvele* (Editura Cavallioti, Bucureşti, 1993).

443 Filosof german de origine letonă, Herman

Keyserling (1880-1946) a încercat să concilieze valorile Occidentului (prea materialiste) cu spiritualitatea Orientului (păcătuind prin pasivitate, neimplicare). Rezervele lui Manole sunt împărtăşite şi de N. Steinhardt.

444 Este vorba de romanul *Les Dieux ont soif* (*Zeilor le e sete*) (1912). Traducerea integrală în româneşte (Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1978) este comentată de N. Steinhardt în eseul „Pentru şi contra lui Anatole France şi a lui I. Al. Brătescu-Voineşti” (în vol. *Incertitudini literare*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1980).

445 Sirena Rabinovici.

446 Ironia amară a autorului vizează eşecul mareşalului Antonescu de a negocia ieşirea României din război tratând cu ex-prinţesa Kolontay, care în 1944 era ambasadoarea Uniunii Sovietice la Stockholm.

447 Lucrare din 1908 a lui V.I. Lenin, fundamentală în bibliografia „materialismului dialectic”, obligatoriu în toate ţările lagărului socialist.

448 Andrei Brezianu.

449 „Prieten mi-e Platon, dar mai prieten îmi este adevărul” (lat.). [NVC]

450 Eseu de mari dimensiuni, apărut mai întâi în 1975, sub pseudonimul Nicolae Niculescu, în revista pariziană *Ethos* condusă de Virgil Ierunca. Considerându-l „un adevărat *summun* al gândirii lui N. Steinhardt”, „text fundamental”, „cu siguranţă o capodoperă a eseisticii româneşti”, criticul Ion Vartic îl aşază în fruntea volumului *Cartea împărtăşirii* (pp. 15-92), Biblioteca Apostrof, Cluj-Napoca, 1995.

451 *Quos Jupiter perdere vult, demenat prius* – „Pe cei pe care Jupiter vrea să-i piardă, mai întâi îi scoate din minţi” (lat.). [NVC]

452 Moartea lui Atahualpa.

453 Deputat în parlament din partea partidului „Totul pentru ţară”, Mihail Stelescu a fost judecat de senatul legionar pentru atacurile de presă împotriva lui Corneliu Zelea Codreanu şi pentru intenţia de a-l otrăvi. Cei 10 care l-au executat pe M. Stelescu, „decemvirii”, s-au predat și au fost condamnaţi la muncă silnică pe viaţă. Au fost totuşi împuşcaţi, cu cei 3 „nicadori” (care-l asasinaseră pe I.G. Duca) şi cu C. Zelea Codreanu, în 1938, la ordinul lui Carol al II-lea.

454 Organizaţia *Vehme* sau *Sf. Vehme* (din germ. *Vehmgericht*=tribunal secret) a apărut la sfârşitul secolului al XII-lea în Vestfalia, dar a acoperit practic toată Germania, judecând sumar şi de regulă pedepsind cu moartea crime religioase, politice, de onoare etc. Desfiinţată în secolul al XVI-lea de Carol Quintul, a mai funcţionat intermitent până în 1809. După 1918 acest nume a fost reluat, desemnând judecăţile sumare şi execuţiile de extremă dreaptă.

455 Richard Wurmbrandt (1909-2001) – ca tânăr evreu militant comunist în ilegalitate (cu studii la Moscova), este arestat și execută câţiva ani de închisoare. Experienţa carcerală îl face să cunoască din interior liderii comunişti, să renunţe dezamăgit la utopie şi să se convertească în 1938 la luteranism. După 1945, ca pastor activând în ilegalitate, pentru „dubla trădare” a comunismului şi ateismului, vechii tovarăşi îl condamnă la 14 ani de detenţie.

La pomenita „şedinţă de reeducare” din Gherla anului 1964, alături de N. Steinhardt şi preotul greco-catolic Traian Pop am încercat acelaşi sentiment de surprindere şi amărăciune. Vehemenţa diatribelor pastorului a fost resimţită nu atât ca o condamnare a sectei (erau şi iehovişti de faţă), cât ca o legitimare a opresării acesteia în comunism.

456 „Asta vă dă o idee” (fr.). [NVC]

457 „Se plimbă încoace şi încolo” (fr.). [NVC]

Apropiat colaborator al lui Lucreţiu Pătrăşcanu, Belu Zilber (1901-1978) a fost arestat în 1948, acuzat, printre altele, de a fi fost agent al Siguranţei şi condamnat la 20 de ani muncă silnică. A fost şi el eliberat în 1964.

458 În teza sa de doctorat în drept constituţional, N. Steinhardt îl citează pe Pierre Lasserre prin cartea sa *Le Romantisme français. Essais sur la révolution dans les sentiments et dans les ideés au XIXe siècle*, Mercure de France, Paris, 1907.

459 În a doua versiune a *Jurnalului fericirii* (cea reconstituită în 760 de pagini) autorul ne oferă propria sa traducere: „Viaţa-i mai cu seamă spumă şi baloane de săpun;/ Două lucruri stau de piatră:/ Îndatorinţa când necazu-l loveşte pe altul,/ Curajul, când pe tine te loveşte” („Finis Exoptatus” de Adam Lindsay Gordon). [NVC]

460 „Foarte specific sfârşitului de secol” (fr.), sfârşitul secolului al XIX-lea fiind considerat, în eleganţă, culmea rafinamentului.

461 Pseudonim al lui Aurel Leibovici (1913-1979), poet, ziarist şi mai ales dramaturg încărcat de onoruri (director al Teatrului Naţional) şi premii sub regimul comunist, pentru obedienţa sa politică şi pentru respectarea canoanelor „realismului socialist”.

462 „Nu-ţi rămâne decât să trăieşti; vezi totul şi contrariul totului” (fr.).

463 Lucrare în patru volume, scrisă în latină (secolul al XV-lea) şi atribuită misticului german Thomas a Kempis. Tradusă în franceză de Pierre Corneille (în versuri) şi de F.R. de Lamennais. Dovadă a interesului stârnit şi în ortodoxie stă *Carte despre imitarea lui Hristos*, tradusă din latină în

slavonă de logofătul Udrişte Năsturel şi tipărită la Mănăstirea Dealu în 1647.

464 Ion Caraion, pseudonim al lui Stelian Diaconescu (1923-1986), poet de certă valoare (premiat de Uniunea Scriitorilor şi de Academie etc.), eseist şi traducător. În 1946-1947 îngrijeşte *Caietele de poezie ale Revistei Fundaţiei Regale*, perioadă în care îl cunoaşte pe N. Steinhardt. A fost deţinut politic între 1950 şi 1955, apoi rearestat în 1958 şi condamnat la moarte pentru spionaj şi „trădare de patrie”. Se presupune că sub iminenţa execuţiei a fost şantajat de Securitate spre a deveni informator. Pedeapsa i-a fost comutată în „muncă silnică pe viaţă”, apoi a fost eliberat în 1964. A colaborat cu N. Steinhardt în realizarea mai multor traduceri. În momentul când scria pagina de mai sus, N. Steinhardt nu bănuia că tocmai I. Caraion va duce la Securitate dactilograma *Jurnalului fericirii*, care îi fusese împrumutată spre lectură…

Un dosar al memoriei arestate

Jurnalul fericirii în arhivele Securităţii1

„Februarie, 1931

Ceai la Anetta, cu numeroşi invitaţi. Manole a consimţit să vină şi el, după îndelungate stăruinţe din parte-mi. Declară că nu-l interesează o adunare de ovreiaşi procomunişti ori vag de stânga. În timpul mesei (bufet rece) recunoaşte că există şi lucruri onorabile care se pot spune despre Karl Marx. Care sunt acele lucruri onorabile? vrea să ştie Belu Z., niţel curios, dar mai ales răbduriu-dispreţuitor. (Se vede bine că tânărul ăsta îndrăzneţ nu e lămurit. Să-l ajutăm – lămurim.)

Bunăoară, zice Manole, faptul că luase de nevastă o nemţoaică grasă şi de familie foarte bună. Când Engels a vrut

să ia în căsătorie o muncitoare, doamna Marx l-a ameninţat că nu-l va mai primi în casă. Apoi Marx avea o barbă splendidă şi era un bărbat frumos. Şi bea zdravăn, ce-i drept mai mult bere – constată Manole cu părerea de rău a omului silit să recunoască şi defectele unei personalităţi altminteri fără cusur –, dar ţinea la băutură şi într-o zi o englezoaică beţivă s-a amorezat pe imperiala unui omnibuz de el şi de barba lui.

Belu Z. fierbe. (Provocare!)

Că îi plăcea să se plimbe prin Londra cu omnibuzul, de preferinţă pe imperială, continuă Manole. Iar despre Lassalle s-a spus un lucru cât se poate de onorabil. L-a spus Bismarck: îmi este adversar politic, mi-ar face însă plăcere să-l am vecin de moşie.

Toţi stângiștii întorc plictisiţi capul și – după un moment de pauză grea – îşi îndreaptă iarăşi atenţia spre sandvişuri, spre sticle."

(N. Steinhardt, *Jurnalul fericirii*, Editura Polirom, Iași, 2008, pp. 266-267) „1967

Spre seară, la începutul toamnei, îmi sună la uşă Camil Demetrescu. Îl poftesc, bucuros, înlăuntru. Sunt grăbit, spune, am trecut doar să văd ce faci. Dar intră niţel! Se codeşte, îmi calcă pragul parcă stingherit şi s-ar zice, într-adevăr, că stă pe cărbuni de nu aprinşi, oricum călduţi. Nu înţeleg.

În sfârşit, mă lămureşte. Nu e singur, e însoţit de cineva, un om care aşteaptă jos în faţa casei. Să poftească sus, exclam, du-te de-l cheamă numaidecât.

— Nu îndrăzneşte.

— Cum adică? Ce vorbă-i asta?

— Da, e Belu Zilber, nu îndrăzneşte, nu ştie dacă…

Mă aflu în pijama, halat şi papuci. Îmi pun degrabă

pardesiul pe umeri şi fără a-l mai lăsa pe Camil să-şi încheie fraza, mă năpustesc pe scări în jos; în dreptul uşii de intrare îl zăresc pe Belu Z. făcând *les cent pas*, agale. Îl iau de mână, îl trag în holul blocului şi-l îmbrăţişez. Suntem amândoi foarte emoţionaţi.

Misterul Timpului. Farsele pe care ni le joacă viaţa, surprizele pe care ni le rezervă, mereu. «De cealaltă parte a baricadei…» Ce departe şi ce «exterioară» pare scena: ceaiul de prin '30 unde se lua în beţe cu Manole! *Conjunctura*. Ehei. *Zădărnicie a*… Cine ar fi bănuit, atunci, printre ceşti, sandvişuri, pahare şi citate că vom fi amândoi clienţi (el mult mai fidel) ai puşcăriilor comuniste şi că ne vom regăsi, eu întărit în anticomunism, el vindecat de comunism?

Sus în cameră nu mai încetăm de a vorbi şi povesti. Se adevereşte mai «reacţionar» ca mine şi tare jenat, spăsit… Ceea ce-i răpeşte dialecticii mult din ironia ei şi o colorează în fără de sfială duioşie omenească."

(*Ibidem*, pp. 647-648) Cele două fragmente din *Jurnalul fericirii* – transcriind momente aflate la o distanță de doar 36 de ani, distanţă… incomensurabilă, însă – sunt foarte semnificative pentru ceea ce s-ar putea numi ironia tragică a Istoriei. Ea, această ironie istorică, ne demonstrează cum doi indivizi aflaţi, într-un climat de normalitate, unul de o parte şi celălalt de cealaltă parte a „baricadei" ajung, într-un regim totalitar, să împărtăşească acelaşi destin. În 1931 N. Steinhardt şi prietenul său Emanuel Neuman sunt apărătorii unor valori liberal-conservatoare, înscriindu-se în tradiţia unor Benjamin Constant, Guizot, Royer-Collard, de Broglie, Thiers, Prévost-Paradol, Tocqueville, în timp ce Belu Zilber se dovedeşte a fi un marxist inflexibil, fără umor atunci când îşi vede „zeii" terfeliţi. În 1967 Emanuel Neuman (Manole) se află la Bruxelles (plecase *la timp* din România), iar N.

Steinhardt şi Belu Zilber au în spate o dramatică experienţă carcerală: N. Steinhardt, 5 ani de detenţie politică, iar Belu Zilber, 17 ani, acesta din urmă prăbuşindu-se în trapa unui sistem opresiv, trapă la a cărei deschidere contribuise el însuşi cu febrilitate.

Şi analogiile nu se opresc aici. Volumele de confesiuni ale celor doi autori au la rândul lor un destin asemănător: confiscarea de către Securitate, rescriere din memorie, existenţa mai multor versiuni. Dactilograma memoriilor lui Belu Zilber este confiscată la 14 mai 1970, când patru „borfaşi" pătrund în apartamentul acestuia, o imobilizează pe menajeră, profitând de absenţa autorului. Este limpede pentru toată lumea că „borfaşii" erau de fapt agenţi ai Securităţii. Neputând să-şi recupereze manuscrisul, Belu Zilber începe să-l reconstituie din memorie. Această a doua versiune a textului a apărut la Editura Humanitas, în 1991, sub titlul *Monarhia de drept dialectic*, prin grija doctorului G. Brătescu, legatarul testamentar al fostului acuzat în „procesul Pătrăşcanu". În septembrie 1997 Serviciul Român de Informaţii restituie aceloraşi moştenitori prima variantă a memoriilor, care apare în acelaşi an, tot la Editura Humanitas, cu titlul *Actor în procesul Pătrăşcanu*. Povestea detaliată a acestei aventuri este consemnată de G. Brătescu (prieten şi al lui N. Steinhardt) în prefaţa şi în „anexa" volumului.

Şocul paradoxurilor continuă, însă. În volumul al cincilea al Dosarului de Urmărire Informativă a lui N. Steinhardt, aflat în arhivele CNSAS, apare o notă dată de un informator al Securităţii, la 01.12.1970, pe baza unei discuţii care a avut loc în casa lui Steinhardt, având ca subiect tocmai confiscarea manuscriselor lui Zilber. S-o reproducem:

NOTĂ2

— fragment –

Sursa menţionază că pe data de 28.XI.a.c. a întâlnit în casa lui STEINHARDT NICU pe MARIN POPESCU. Plecând de acolo împreună cu el şi cu VATAMANIUC GAVRILĂ, pe stradă POPESCU MARIN a povestit următoarele: Nu ştiu dacă aţi auzit ce s-a întâmplat cu secretarul lui Pătrăşcanu? Eu am auzit toată chestiunea de la STEINHARDT. Secretarul lui Pătrăşcanu, un evreu convins, după ce a ieşit din închisoare, a fost reabilitat şi a primit o casă. Într-o zi s-a dus la C.C. şi a spus că vrea să-şi scrie memoriile, dar că va arăta tot adevărul. Desigur, i s-a răspuns, este ceea ce dorim şi noi. Într-o seară a plecat să se plimbe şi a lăsat în casă femeia de serviciu. Când s-a reîntors, a auzit şi văzut lume multă şi miliţie. Femeia de serviciu i-a spus că după plecarea lui au venit doi indivizi îmbrăcaţi în salopete negre şi cu mănuşi, care au bruscat-o, au pătruns în locuinţă şi au luat de pe masa de lemn manuscrisele şi nişte obiecte de mică valoare. Respectivul a discutat cu un miliţian pe care l-a întrebat dacă scopul furtului au fost manuscrisele. Acesta a fost scopul, i-a răspuns miliţianul, dar nu mai spune la nimeni. Nu s-au făcut comentarii pe marginea cazului. [...] A pune aceste coincidenţe, ca şi cele care vor urma, sub zodia „hazardului obiectiv” ar fi, cel puţin în raport cu realitatea dată, o frivolitate. Explicaţia mult mai raţională este că în A.D. 1970 povestea confiscării memoriilor lui Belu Zilber intrase într-un fel de folclor bucureştean…

Avatarurile politice ale *Jurnalului fericirii* se constituie într-o naraţiune (vai! deloc ficţională) mult mai complexă, mult mai labirintică. Ea constituie una din temele centrale ale Dosarului de Urmărire Informativă a lui N. Steinhardt, dosar aflat – după cum am menţionat – în arhivele CNSAS.

O rapidă „panoramare” a acestuia ne va ajuta să circumscriem *problema* numită *Jurnalul fericirii*.

Este vorba de un dosar (nr. 207) de 11 volume (de fapt, 8, primele două și al nouălea avându-l ca „obiectiv” pe Dinu Pillat), totalizând în jur de 6.000 de pagini. Şi asta separat de dosarul procesului „Noica-Pillat” (F.P. 118988), care cuprinde 21 de volume. Impresia produsă este cea a unui număr echivalent de bolgii ale Infernului, un Infern pe care N. Steinhardt l-a străbătut luminos, senin, cu zâmbetul pe buze. Aici credem noi că se afla taina *sfinţeniei* lui N. Steinhardt: să traversezi un asemenea destin fără să accepţi nici o negociere prin care fiinţa ta ar putea fi mutilată, într-o lume în care identitatea celor mai mulţi dintre semenii tăi se dezintegrează în faţa celor mai derizorii dintre mofturi.

În esenţă, trei-patru sunt corpusurile de texte existente în aceste volume: „Dosar de verificare” (nr. 9802) – codificat „Ortodoxul” (deschis la 09.03.1966 și închis la 14.12.1966); „Hotărâre de trecere în evidenţă pasivă” (13.01.1967); „Mapă de lucru” (nr. 1849) – purtând indicativul „Intelectualul” (deschisă la 26.05.1969 și închisă la 30.12.1969); „Dosar de Urmărire Informativă” (nr. 9074) – cu indicativul „Scriitorul” (deschis la 24.11.1972 și închis la 19.12.1973) și „Dosar de Urmărire Informativă” (nr. 1623) – purtând acelaşi indicativ (deschis la 28.02.1977 şi închis la… trei luni după moartea lui N. Steinhardt). În fapt, intervalele menţionate au o relevanţă parţială, N. Steinhardt fiind urmărit din 1960 (când este arestat) fără intermitenţe. Dosarul de verificare are ca obiectiv relaţiile lui N. Steinhardt cu foştii deţinuţi politici şi discuţii „cu caracter ostil”, mapa de lucru din 1969 – o presupusă legătură cu Raul Vaugh, „cunoscut ca ofiţer de informaţii englez” (o bănuială neconfirmată), D.U.I. „Scriitorul”, deschis la 24.11.1972, are

ca obiect redactarea şi confiscarea *Jurnalului fericirii*, iar D.U.I. „Scriitorul", deschis la 28.02.1977 – „relaţiile cu persoane stabilite în străinătate cunoscute cu poziţie ostilă faţă de ţara noastră, acestea fiind: Eugen Ionescu, Emil Cioran, Virgil Ierunca, Teodorescu Gheorghe, Sanda şi Vlad Stolojan, Monica Lovinescu, Tomaziu George, Mircea Eliade ş.a." (ACNSAS, Fond Informativ, Dosar nr. 207, vol. 5, ff. 123-124). De fapt, relaţiile cu „emigraţia reacţionară" erau mult mai de mult în vizorul Securităţii, chiar de după ieşirea lui N. Steinhardt din închisoare.

Spectrul documentelor selectate este extrem de vast: comunicări între diferitele direcţii şi servicii ale Securităţii naţionale şi teritoriale, note informative, rapoarte de analiză periodice, planuri de măsuri, note de filaj, corespondenţă interceptată (un întreg tezaur epistolar), fotografii, fişe de urmărire a persoanelor cu care a intrat în contact N. Steinhardt, interceptări de convorbiri telefonice (vol. 10-11) etc. Numărul persoanelor implicate este, de asemenea, imens: sute de ofiţeri de Securitate, implicaţi, desigur, în grade diferite, şi peste 70 de informatori. Informatori recrutaţi din absolut toate mediile prin care a trecut Steinhardt: foşti deţinuţi politici, prieteni (mulţi!), scriitori (şi mai mulţi!), redactori şi editori, factori poştali, preoţi, studenţi teologi, călugări, cioplitori de porţi maramureşene…

Notele, la rândul lor, sunt foarte variate: note incriminatoare, cu consecinţe dramatice; note impersonale, neutre, stenografieri ale gesturilor cotidiene ale celui urmărit; note benigne, protectoare chiar, date de regulă de prieteni. Am spune că ultimele două categorii prevalează (nu avea N. Steinhardt o extraordinară vocaţie a prieteniei?) asupra celor din prima categorie. Fireşte, este obligatoriu şi moral să facem aceste nuanţări. Notele date de informatori

precum „Adrian Cozmescu” (din 1969 până în 1989!), „Marin Oltescu”, „Alexandru”, „Nistor” ş.a. par nişte eseuri care pot apărea şi azi în orice pagină de revistă. Pot fi ele, însă, inocentate în absolut?

*Jurnalul fericiri*i: *prima confiscare (14.12.1972)*

După cum reiese dintr-o convorbire cu Nicolae Băciuţ3, N. Steinhardt a redactat *Jurnalul fericirii* – la îndemnul prietenului şi colegului său de lot Dinu Pillat – între 1969 şi 1971. Ultima dată consemnată în jurnal este chiar decembrie 1971. Vom cita un pasaj de pe *ultima* pagină, tocmai pentru că din perspectiva evenimentelor ulterioare avea să-şi dezvăluie semnificaţiile dramatice:

Nu orice păcătos are dreptul să se suie pe cruce, îmi spune Ion Caraion şi mă lămureşte: Ca să te poţi răstigni şi libera trebuie: mai întâi să te căieşti, să-ţi mărturiseşti vina în public, să te autodenunţi şi să recunoşti: am greşit! am fost un porc! În al doilea rând să te cureţi prin suferinţă autoimpusă, trecând prin faza deşertului, a pustniciei, a focului purificator; abia atunci poate urma şi treapta a treia, abia atunci dobândeşti *dreptul*, privilegiul de a te sui pe cruce4. Realizează – după toate probabilităţile – mai multe dactilograme, pe care le dă spre lectură la doi-trei prieteni. Unul dintre aceştia („Artur”) se duce după lectură, *direct*, cu exemplarul la Securitate. După cum reiese dintr-o „notă-raport” întocmită de locotenentul Ciucă Ion de la ISMB:

Azi, data de 30.X.1972 am intrat în posesia clişeului fotografic conţinând lucrarea intitulată *Jurnalul fericirii* redactată de numitul Steinhardt Nicu-Aureliu. Clişeul fotografic a fost obţinut de la Dir. I, organ care cunoaşte de existenţa lucrării din cursul lunii mai a.c.5 În 1972 metodele

de lucru ale Securităţii erau, trebuie s-o recunoaştem, mai subtile decât în anii ’50. *Jurnalul fericirii* nu putea fi reţinut în *condiţiile date* de către Securitate, era nevoie de o confiscare „oficială”, iar informatorul trebuia conspirat, cu alte cuvinte N. Steinhardt nu trebuia „să se prindă” în legătură cu identitatea acestuia. Tocmai de aceea textul este fotocopiat (în 10.11.1972)6, după care i se înmânează „prietenului” pentru a-l restitui lui Steinhardt (v. *infra*, Doc. nr. 5). În tentativa de a recupera şi celelalte exemplare şi de a verifica dacă *Jurnalul* n-a fost trimis şi în străinătate, Miliţia înscenează o notă anonimă – dată, chipurile, de un vecin de bloc – de un ridicol fără limite. O reproducem fragmentar:

El are ascunse acasă icoane vechi şi vrea să fugă cu ele în străinătate unde le valorifică prin rudele sale. La fel are se pare şi valută strânsă de la prietenii lui străini care-l vizitează de foarte multe ori ca turişti şi vrea să fugă cu ea din ţară. Este un om foarte periculos pentru societate şi pentru cei din jur că face fel de fel de treburi necurate şi afaceri necurate. Stă închis cu 7 lacăte şi nu dă drumul decât la ai lui care-l cunosc şi sunt tot ca iel. / Eu zic că dacă-i verificaţi apartamentul veţi găsi lucruri mari şi veţi descoperi treburi importante pentru securitate şi miliţie. El este un înrăit şi un deocheat dacă aţi culege informaţii toată lumea o să vă spună aceleaşi lucruri ca şi mine. Că este preten cu mulţi din bloc care-l vizitează toată ziua şi toată noaptea. Vecinii spun că are şi arme aduse de pretenii lui turişti pe care le doseşte la el şi vrea să le dea duşmanilor ţării. Nu vă dau numele meu pentru că este un om foarte periculos şi mie mi-e frică de iel. Dar să verificaţi că controlându-i casa o să descoperiţi lucruri interesante. Cu multă stimă, un Anonim7. În topica dosarului această reclamaţie este anterioară notelor de analiză realizate de

Securitate, încât pentru cel care citeşte *linear* documentele ea pare autentică. *Înscenarea* i se va dezvălui aceluiaşi cititor mai târziu, pe principiul narativ al aşteptărilor frustrate. Pus în faţa unei asemenea declaraţii, N. Steinhardt trebuie să accepte o percheziţie la domiciliu (în limbajul „de specialitate" aceasta se numea „percheziţie legendată"). Percheziția are loc la 14.12.1972, când i se confiscă și unicul exemplar pe care îl mai deţinea. Este vorba – după cum reiese din procesul-verbal de percheziţie (v. facsimilul) – de un text dactilografiat de 550 de pagini (deşi în notele ulterioare întocmite de ofiţerii de Securitate se vorbeşte de 532 de pagini).

Este pus în „filaj" între 10.12.1972 şi 18.12.1972 (după cum am spus, Dosarul de Urmărire Informativă, consacrat acestui *episod*, i se deschisese încă din 24.11.1972, pe baza informaţiilor deja existente). I se interceptează convorbirile telefonice (între 11.12.1972 și 24.12.1972) şi i se instalează la domiciliu şi alte forme de T.O. (microfoane). Este anchetat aproape zilnic între 14 și 29.12.1972, fiind pus să dea declaraţii peste declaraţii. Avem aşadar imaginea unui om încolțit, reflectat *simultan* într-o multitudine de „ecrane".

Rezistă în mod exemplar (nu era prima dată!), iar Securitatea nu reuşeşte să obţină de la el numele celorlalte persoane cărora le-a încredinţat *Jurnalul*... Recurge şi la minciună, uneori foarte candid (nu teoretizase el soluţia minciunii la anchetă în *Jurnal* – „minciuna, minciuna binecuvântată, şoptită de Hristos"?). Consecinţele sunt dramatice şi le găsim reflectate, printre altele, într-o scrisoare pe care i-o trimite în 20.01.1973 lui Virgil Ierunca (scrisoarea anterioară este datată... 05.12.1972): „Nu ţi-am răspuns la timp din pricina sănătăţii: am avut neajunsuri cu inima"8.

Inserăm în continuare – integral sau fragmentar – câteva documente semnificative care configurează momentul acestei confiscări: o „Notă-raport privind lucrarea *Jurnalul fericirii*, redactată de Steinhardt Nicu” din 21 decembrie 1972 (Doc. nr. 4)9 – un text emblematic pentru ceea ce s-ar putea numi „hermeneuticile” Securităţii, specializate, printre altele, în tactica inventării de sensuri10 (o altă „Notă-sinteză” din 28 noiembrie11 – realizată, deci, pe baza exemplarului predat de „Artur” – o puteţi citi în volumul *Nicu Steinhardt în dosarele Securităţii. 1959-1989*, realizat de Clara Cosmineanu şi Silviu B. Moldovan, Editura Nemira, Bucureşti, 2005, pp. 146-151); declaraţia (Doc. nr. 2 + facsimilul) dată de N. Steinhardt despre *Jurnal*, din 14.12.197212 (textul integral al declaraţiei ca şi al celorlalte le puteţi găsi, de asemenea, în volumul citat, pp. 154-156, 157-158, 161-163, 167-169, 175-176)13; nota de filaj din 14-15.12 (Doc. nr. 3)14 (v. şi vol. cit., pp. 170-174); o „Notă” a Securităţii privind confiscarea *Jurnalului…* şi rezultatele anchetei, din 28 iunie 1973 (Doc. nr. 5)15 şi, *documentul cel mai semnificativ*, tocmai de aceea l-am pus primul, răsturnând ordinea cronologică – nota dată de informatorul „Artur” la 03.04.1973 despre discuţiile acestuia cu N. Steinhardt în urma confiscării *Jurnalului…* şi a anchetelor la care acesta a fost supus (Doc. nr. 1)16.

Document nr. 117

Republica Socialistă România
Direcţia I
Nr. 121/A.M. din 18.04.1973
STRICT SECRET

Ex. Nr. 1

Către

INSPECTORATUL MUNICIPIULUI BUCUREŞTI

AZ. MINISTERULUI DE INTERNE

— SECURITATE –

Vă trimitem alăturat o notă privind pe numitul STEINHARDT NICOLAE, care se află în atenţia dv. (cpt. PAU)
ADJUNCT ŞEF DIRECŢIE
COLONEL
TĂBĂCARU D.
ŞEFUL SERVICIULUI
LT. COL
NICOLAE MIHAI
121/143/1241/3 aprilie 1973
STRICT SECRET
Ex. Nr. 1
NOTĂ

În ultimele două săptămâni l-am văzut pe NICU STEINHARDT de două ori. Prima dată a trecut el pe la mine şi, negăsindu-mă în cursul dimineţii, a revenit în după-amiaza zilei. A doua oară am fost eu pe la el. De fiecare dată arăta foarte speriat şi zdrobit. Mi-a spus că se efectuase la domiciliul său o percheziţie, ridicându-i-se un manuscris original despre viaţa din închisoare şi copia dactilografiată a acestuia. Un manuscris de câteva sute de pagini, pe care el nu-l încredinţase spre lectură decât la 2-3 oameni: „Unul din

aceştia m-a trădat”. Pe cei ai casei, în halul în care arăta, i-a alarmat, mai cu seamă că a ţinut să discute numai cu mine, „între patru ochi”. „Ce te întreabă?” – l-am rugat să-mi spună. „Cine mi-a bătut la maşină, cui am dat să citească manuscrisul și dacă l-am trimis în străinătate. Nu l-am trimis în străinătate şi mi l-a bătut la maşină cineva venit din străinătate. Cu dactilografiatul am încurcat-o rău. N-au crezut nici o iotă din ceea ce le-am declarat, nici n-aveau cum să creadă. Se poartă foarte frumos cu mine, nu ca atunci când m-au arestat. Dacă s-ar fi purtat și atunci la fel, nu mă condamnau, n-aş fi fost nici eu încăpăţânat şi nu se năştea nici acest manuscris. Eu însă am greşit. Am greşit cumplit. Că am scris cartea, că am ţinut-o în casă, că am dat-o câtorva oameni s-o citească. Am să mor în închisoare. Totdeauna am visat şi am crezut că am să mor în închisoare pentru multele mele păcate. Asta a fost soarta mea. I-am rugat să nu mă facă turnător. Orice, dar asta nu. Nu pot. M-au întrebat cum aş reacţiona dacă aş afla de o acţiune sau de o activitate împotriva statului, dacă m-aş duce să spun. Am răspuns că, dacă ar fi ceva care să pună în pericol statul, m-aş duce. Dar ca să spun eu că a înjurat cutare sau cutare că e scumpă brânza ori aşa ceva – asta niciodată! Am să pier în închisoare. Te rog să mă ierţi că ţi-am dat-o s-o citeşti. N-am vrut să fac rău nimănui. Sunt un păcătos. Dacă m-au urmărit și au văzut că am intrat la tine, să spunem amândoi că am venit să discutăm în privinţa unei traduceri. Eu îţi traduc din când în când câte ceva, ştiu ceva mai bine englezeşte, și tu îmi stilizezi şi câştig şi eu un ban. De-abia îmi aranjasem și eu căsuţa în care stau și-acuma se spulberă. Am fost blestemat să mor în închisoare.”Când l-am întâlnit la el acasă, unde într-adevăr mă invitase ca să-mi dea un catalog pentru copil şi să discutăm despre o traducere în engleză, nu

se găsea într-o mai bună dispoziţie: „Există pentru mine trei posibilităţi. Să mă aresteze. Să mă chinuie aşa până oi înnebuni, cu anchetele. Mă acuză că sunt duşman. Vor numele dactilografei. Cu bătutul la maşină am intrat singur în nişte încurcături nemaipomenite. N-am vrut să fac rău nimănui. Cam bănuiesc eu cine m-a denunţat. Ce să fac? Sunt un păcătos. N-am să mai pot lucra. Or să-mi ia pensia. Or să mă dea afară din casă. Cine ştie, poate că nu mă arestează, dar îmi iau pensia şi casa. Rămân pe drumuri. Un nenorocit. Eu lucrez încă, dar ştii cum este. Mi-au spus să nu-mi schimb preocupările şi felul de a fi, să nu încetez a vedea cunoscuţi, prieteni, să-mi duc viaţa la fel ca şi până acum. Dar sunt sigur că mă urmăresc. Îmi urmăresc telefonul, paşii, drumurile. Trebuie să ne vedem foarte rar. Poate mă arestează chiar de sărbători, ca să mă pedepsească în credinţă, în domnul. Am să mă rog mult de sfintele sărbători, poate se îndură domnul de mine. Îţi cer iertare. Le cer iertare la toţi. Nu, nu, turnător n-am să devin. Să-mi ceară altceva, să mă pedepsească altfel. Ascult. Am greşit, ascult. Însă nu o pedeapsă prea mare. N-am dat-o decât la câţiva oameni s-o citească”.E derutat şi într-o măsură, de-adevăratelea, scrântit. „Artur”N.B.:NICOLAE STEINHARDT, fost condamnat, este în atenţia I.M.B., care a iniţiat măsurile de percheziţie. Deoarece „Artur” ne-a semnalat despre existenţa manuscrisului şi ne-a pus în posesia lui, vom ruga I.M.B. să manifeste grijă pentru conspirarea informatorului, informându-i în acelaşi timp despre starea lui N. Steinhardt. Lt. Colonel

ALBESCU M.

* * *

Document nr. 218

Declaraţie

— fragment –

Subsemnatul Steinhardt Nicu-Aureliu, domiciliat în Bucureşti, str. Ion Ghica 3, fiul lui Oscar şi al Antoanetei, născut la data de 29 iulie 1912, pensionar, colaborator extern al editurilor Univers şi Minerva, fost deţinut politic, condamnat la 12 ani muncă silnică în anul 1960, din care am executat 5 ani, fiind eliberat pe ziua de 3 august 1964, declar prin prezenta următoarele:În ziua de 14 decembrie 1972 am fost invitat de organele de Miliţie la Comandamentul Miliţiei Capitalei, unde mi s-a pus în vedere că sunt bănuit a deţine obiecte de contrabandă. Mi s-a cerut să spun dacă mă opun unei percheziţii. Am declarat de îndată că nu și am plecat înapoi acasă însoţit de câteva persoane care au efectuat în prezenţa mea o percheziţie din care s-a constatat că nu se află la domiciliul meu nici un obiect de contrabandă. Mi-a fost însă ridicat un manuscris dactilografiat intitulat de mine *Jurnalul fericirii*. Ca referire la acest manuscris arăt că reprezintă un jurnal intim, redactat de mine la domiciliul meu în cursul anilor 1970-1971, în care am încercat să redau în mod detaliat conversiunea mea religioasă, adică trecerea mea de la iudaism la creştinism. Am simţit nevoia de a-mi lămuri mie însumi acest proces sufletesc deosebit de însemnat pentru mine. Manuscrisul cuprinde referiri la primele mele chemări înspre religia creştină, precum şi relatarea modului în care s-a produs în mod concret conversiunea. Deoarece aceasta a fost legată de anii pe care i-am petrecut în închisoare, *Jurnalul* cuprinde și amintiri și referiri la această perioadă de 5 ani. Am urmărit prin acest jurnal să-mi clarific mie însumi un proces sufletesc complex.

Manuscrisul a fost dactilografiat de către o cunoştinţă a mea, Yvonne Eşeanu, care a trecut prin ţară anul trecut şi care s-a oferit a mi-l bate. Posed din acest *Jurnal* un singur exemplar, deoarece nu am avut intenţia de a-l difuza în ţară sau în străinătate. Ciornele au fost în parte distruse, în parte se mai află printre hârtiile mele, la domiciliu. Nu am încercat a trece acest manuscris peste graniţă şi nici nu l-am dat spre citire ori nu l-am citit eu însumi nimănui. Precizez că în acest *Jurnal* este evocată epoca tinereţii şi a copilăriei mele şi a diferitelor episoade sau întâmplări care au putut contribui a-mi determina gestul pe care l-am făcut ulterior. Anii petrecuţi în închisoare sunt şi ei evocaţi, atât în legătură cu actul conversiunii propriu-zise, cât şi în privinţa stărilor sufleteşti prin care am trecut. Manuscrisul cuprinde foarte numeroase referiri la citate din cărţi, lucrări etc. cu caracter literar şi filosofic, care exprimă sentimente creştineşti ori gânduri şi idei care pot evoca sau întări gânduri sau idei legate de conversiunea mea. Creştinismul aşa cum l-am conceput este legat pentru mine în special de ortodoxie la care am trecut şi din care mi-am făcut un crez. În cuprinsul manuscrisului se mai află şi afirmarea unor sentimente naţionale care mărturisesc profundul meu ataşament pentru poporul român şi pentru ţară. Desigur că în acest *Jurnal* sunt şi referiri la locuri pe care le-am vizitat ori întâmplări diverse sau conversaţii din diferite epoci ale vieţii mele, deoarece *Jurnalul* nu este scris cronologic, ci după asociaţii de idei care nu sunt legate de curgerea timpului. După evocarea anilor grei de închisoare, luminaţi însă de crescânda întărire a credinţei religioase, am evocat perioada de după liberare, practicarea efectivă a credinţei creştine şi reflecţii felurite în legătură cu aceasta. Evocarea persoanei tatălui meu ocupă un loc destul de însemnat în aceste

amintiri. Motivul esenţial care m-a determinat a scrie şi sistematiza acest *Jurnal* a fost necesitatea de a-mi lămuri mie însumi un proces sufletesc destul de deosebit. Nu am căutat a-mi ascunde nici o realitate, ci am aşternut pe hârtie ideile, amintirile şi cugetările aşa cum mi s-au perindat în minte. Intenţia mea nu a fost niciodată nici de a difuza textul, nici de a-l împărtăşi altora, iar ideea de a-l fi expediat în străinătate mi s-a părut de neconceput şi cu totul străină convingerilor mele, care nu s-ar fi împăcat niciodată cu un asemenea lucru. […]Aceasta îmi este declaraţia pe care o dau, o susţin şi o semnez14 decembrie 1972(ss./Nicu Steinhardt) * * *

Document nr. 319

MINISTERUL DE INTERNE STRICT
DIRECŢIA A IX-A SECRET
NR. 941/00264582 din ____________ exemplar unic
Către

— INSPECTORATUL MUNICIPIULUI BUCUREŞTI
AL MINISTERULUI DE INTERNE – Securitate
La adresa dv. nr. 103/A/CI/0079839/30.XI.1972, vă trimitem:

— NOTĂ –

privind filajul obiectivului „STAN”, efectuat în ziua de 14.XII.1972, de la ora 7,00 la 12,00 şi de la 21,45 la 6,00 din 15.XII.1972 ACTIVITATEA OBIECTIVULUI

La ora 9,55 „STAN” a ieşit de la domiciliu, a mers pe str.

Ion Ghica, până în dreptul cutiei poştale nr. 102, unde a scos din buzunar mai multe felicitări (26 buc.), pe care le-a introdus în cutie „pentru alte localităţi" (s-au luat măsuri pentru interceptare).De aici, „Stan" a mers grăbit în continuare pe str. Ion Ghica, Doamnei şi, în colţ cu str. Academiei, a intrat la magazinul „Levănţica", de unde a făcut unele cumpărături, după care a ieşit şi a mers pe str. Academiei, intrând în cofetăria Universităţii. După ce a cumpărat o ciocolată, a ieşit de la cofetărie şi a intrat la librăria „Mihai Eminescu", unde a dat ciocolata unei salariate, după care a discutat cu o vânzătoare, a cumpărat câteva cărţi, după care a ieşit de la librărie şi a mers pe str. Academiei, intrând la nr. 2 (atelier de ochelari), ora fiind 10,15.La ora 10,30, „STAN" a ieşit de la atelier şi a mers la domiciliu, ora fiind 10,35, având cumpărăturile în mână. La ora 11,50, „STAN" a ieşit de acasă, împreună cu un individ, cunoscut de organul informativ, şi au plecat în direcţia str. Colonadelor, când filajul a fost întrerupt, fiind 12,00.De la ora 12,45, când filajul a fost reluat, şi până la ora 6,00 din ziua de 15.XII.1972, „STAN" nu a părăsit domiciliul. Filajul continuă în ziua de 15.XII.1972.Alăturat vă trimitem un număr de trei fotografii reieşite din filaj. PentruŞEFUL DIRECŢIEI Colonel Grigore GheorgheŞEFUL SERVICIULUI Maior Ionescu Gheorghe ŞEFUL SECŢIEI

Lt. Colonel

Marcu Ion

* * *

Document nr. 420

MINISTERUL DE INTERNE
INSPECTORATUL MUNICIPIULUI BUCUREŞTI
SECURITATE
102/CI/21 dec. 1972
STRICT SECRET
Ex. Nr. 2
NOTĂ-RAPORT

privind lucrarea intitulată „Jurnalul fericirii",

redactată de Steinhardt Nicu

— fragment –

Prin posibilităţile informative ale Direcţiei I-a am intrat în posesia fotocopiei lucrării intitulată „Jurnalul fericirii" redactată de numitul Steinhardt Nicu-Aureliu. Trecând creştinismul ca singura credinţă care poate aduce fericirea unui om, autorul aduce printre altele o serie de calomnii la adresa societății socialiste; face apologia organizaţiei legionare; comentează ostil modul cum s-au judecat procesele deţinuţilor politici, precum şi modul cum au fost trataţi în închisoare; prezintă tendenţios realitatea existentă la data eliberării lui din închisoare şi comentează nefavorabil măsurile luate pe linie de partid şi de stat în domeniul activităţii ideologice; enunţă concepte duşmănoase privind ideologia marxistă şi esenţa orânduirii comuniste. Idei care reflectă aprecieri elogioase la adresa fostei organizaţii legionare sunt surprinse în mai multe pagini ale lucrării astfel:Referindu-se la „unul dintre cele mai cumplite momente petrecute la Securitate" – era vorba de o

confruntare cu una din femeile care au făcut parte din grup – afirmă „Acum pentru prima oară sunt şi eu cu adevărat fanatic. Toate vechile mele vagi atracţii spre legionarism, înăbuşite, înfundate, tresar, prind viaţă” (pag. 25), idei asemănătoare găsindu-se în paginile 29, 175, 530 etc. Apreciind forma de stat actuală ca tiranică arată: „…tiraniile nu interzic rostirea adevărurilor, ci numai a unora, mai bine zis a *unuia anume*, a celui care o doare pe respectiva tiranie” (pag. 14); „…tiranul trebuie atacat cu avioane, tancuri, propagandă masivă şi o disciplină de fier – şi totodată cu un nou ideal” (pag. 470).Citând pe Voltaire, afirmă: „Ferească-ne însă Dumnezeu de un tiran mânios şi barbar, care necrezând în Dumnezeu, şi-ar fi sieşi Dumnezeu” (pag. 517), asemenea idei fiind cuprinse şi în pag. 530, 533 etc. Referindu-se la societatea noastră, pe care o compară cu un „coşmar”, arată că este dominată de „trei fenomene ale timpului: invazia verticală a barbarilor (expresia e a lui Rathenau), domnia proştilor, trădarea oamenilor cumsecade. Primul: năvălesc, nu barbarii din alte continente ci, de jos în sus, derbedei. Barbarii aceştia preiau locurile de conducere. Al doilea: au sosit pur şi simplu, în sensul cel mai categoric – proştii şi inculţii la putere, şi în ciuda tuturor legilor economice, şi a tuturor regulilor politice, fac prostii ca nişte ignoranţi ce se aflã. Al treilea: în loc de a se împotrivi, oamenii cumsecade adoptă expectative binevoitoare, se fac că nu văd şi nu aud, pe scurt trădează. Imparţialii şi încrezătorii înregistrează şi tac. Sunt cei mai vinovaţi”.Făcând rezumatul lucrării *Maestrul şi Margareta* de Mihail Bulgakov, face aprecieri asupra orânduirii comuniste astfel: „Ăsta e comunismul. Ăsta şi nu altul; tovarăşul de la raion, certificatul de origine socială, delaţiunea obligatorie, cozile, Primusul… Alt comunism? Dacă s-ar fi realizat undeva, ar fi altfel? Când îl vom face noi,

va fi altceva. Iluzii, prostii, tot cu aceleaşi elemente constitutive veţi lucra. Tot acolo veţi ajunge. Tot acelaşi rasism, marxism nu mai puţin decât leninist (deşi oi fi om cumsecade, deşi burghezia a jucat un rol progresist, n-avem ce-ţi face: eşti cum eşti şi cum altfel nu poţi fi, trebuie aşadar să fii osândit). Ăsta e, nu altul. Răzbunător, rasist, mic. Împuţit. Mahalagesc. Pizmaş. Credincios al treimii: ură, bănuială, invidie. Cu gură de ţaţă şi ură de slugă. Societatea bunei stări unde bucătăria este Primusul de pe coridor. Ştiu ei demonii cum să se întrupeze, nu întâmplător" (pag. 200).Locot. Ciucă Ion Şeful serviciului

Lt. Col.

Burac Ion

* * *

Document nr. 521

28 iunie 1973

NOTĂ

— fragment –

În luna mai 1972, o sursă a organelor noastre a primit de la Steinhardt Nicu-Aureliu un exemplar al unei lucrări intitulate *Jurnalul fericirii*, în scopul de a o citi şi a-şi spune părerea. Luând cunoştinţă de conţinutul lucrării, sursa a considerat necesar să o prezinte ofiţerului de Securitate din legătura sa, apreciind că manuscrisul enunţă idei care vizează ostil orânduirea socialistă; formulează elogii la adresa unor legionari cunoscuţi de el pe timpul arestării şi face aprecieri tendenţioase cu privire la regimul de detenţie. După o lectură sumară a lucrării de către ofiţer, a fost

restituită în câteva zile sursei pentru a o preda autorului. Ulterior, s-au obţinut informaţii că lucrarea ar fi fost dată spre lectură şi altor persoane. Totodată, s-au obţinut date că STEINHARDT NICU-AURELIU întreţine legături cu persoane din străinătate (IERUNCA VIRGIL, ALEXANDRU CIORĂNESCU, SANDA STOLOJAN şi alţii). Pentru a evita pericolul ca această lucrare să fie scoasă peste graniţă, unde prin publicarea ei ar fi adus prejudicii prestigiului ţării noastre, s-a apreciat că este necesar să fie luată de la autor într-o formă cât mai firească. În luna decembrie 1972, s-a organizat ca organele de Miliţie să fie sesizate că la domiciliul lui STEINHARDT NICU-AURELIU s-ar găsi valută şi literatură obscenă. Cu asentimentul scris al lui STEINHARDT NICU-AURELIU, s-a efectuat o percheziţie domiciliară, cu care prilej s-a descoperit și ridicat un exemplar din lucrarea intitulată *Jurnalul fericirii*, având 532 pagini dactilografiate. Întrebat unde se găsesc celelalte exemplare, cine le-a dactilografiat și căror persoane au fost date spre lectură, a refuzat să dea relaţii. După ridicarea lucrării de către organele noastre, s-au obţinut informaţii că STEINHARDT NICU-AURELIU şi-a manifestat teama de consecințe, apreciind totodată că „a greşit cumplit că a scris cartea, că a ţinut-o în casă și că a dat-o altor persoane să o citească”.Menţionăm că organele de Securitate nu au întreprins alte măsuri împotriva lui, în afară de faptul de a-i fi reţinut lucrarea pentru considerentele menţionate şi în special pentru a preveni o eventuală scoatere din ţară pe căi ilegale. […] Că „Artur” este cel care „ne-a semnalat despre existenţa manuscrisului și ne-a pus în posesia lui” aflăm din Nota Biroului (N.B.) anexată documentului menţionat mai sus. Nota dată de informator este de un dramatism cutremurător, în care raporturile se inversează: victima îi

cere iertare turnătorului: „Îţi cer iertare, le cer iertare la toţi". Ca şi pe Toader Paleologu, prefaţatorul volumului *Nicu Steinhardt în dosarele Securităţii*, gândul ne duce la Dostoievski, însă la o scenă din capitolul X al romanului *Idiotul* şi anume la imaginea *nimbului* care înconjoară capul lui Mîşkin, când acesta este pălmuit de Ganea, scenă pe care, nu întâmplător, Steinhardt o citează în *Jurnal.* Iar reacţia prietenului „Artur" este de o abjecţie insuportabilă: „E derutat şi într-o măsură, de-adevăratelea, scrântit" (v. *supra*, Doc. nr. 1).

Oricine îşi va pune, acum, legitima întrebare: „Cine este «Artur»?". Răspunsul reprezintă el însuşi un paradox infernal, simptomatic însă pentru lumea mutilantă prin care am trecut: este tocmai cel care în ultima pagină a *Jurnalului…* face teoria *urcării pe cruce*, adică Ion Caraion. Argumente:

1) În primul rând chiar *Dosarul de Reţea* (ACNSAS, Fond Reţea, Dosar nr. 590) al lui Ion Caraion (Stelian Diaconescu), aflat tot în arhivele CNSAS. Volumul 5 al dosarului (mapa-anexă), care cupride 435 de file, conţine 232 de note informative date de „Anatol Nicolae" şi „Artur" (cele două nume de cod ale lui Caraion) în perioada 30.06.1964 – 04.08.1981, adică de la ieşirea din detenţie până în preajma exilării sale în Elveţia. În Dosarul de Urmărire Informativă a lui N. Steinhardt există trei note – în copii dactilografiate – semnate „Artur". Ei bine, toate aceste note se regăsesc scrise *manu propria* şi în dosarul de reţea al lui Ion Caraion. Astfel, nota datată 03.04.1973 în Dosarul de urmărire a lui N. Steinhardt (Dosar nr. 207, vol. 5, ff. 81-84) se regăseşte în Dosarul de reţea al lui Ion Caraion (R 590, vol. 5), în original, la filele 69-71 (v. facsimilul), fiind datată 25.12.1972, deci chiar în cursul anchetării lui Steinhardt; nota din Dosarul nr. 207, datată 25.06.1973 (vol. 5, ff. 91-93),

se regăseşte şi în R 590, vol. 5, la filele 98-101, fiind datată 01.07.1973; în sfârşit, o notă care în Dosarul nr. 207 se află la filele 96-98 ale volumului 5 (12.02.1974) se regăseşte, în manuscris, în R 590, vol. 5, la filele 115-116, cu data 02.02.1974. După toate probabilităţile, diferenţele de datare se explică prin durata scursă între momentul „livrării” notei informative, aflată în dosarul turnătorului, şi momentul „teleportării” copiei dactilografiate în dosarul celui turnat.

2) Colaborarea dintre N. Steinhardt şi I. Caraion la traducerea unor cărţi, despre care este vorba în prima notă citată (Doc. nr. 1). Avem, în acest sens, mai multe documente: corespondenţa dintre N. Steinhardt şi Ion Caraion, publicată în revista *Manuscriptum*, nr. 1-4/2000, pp. 58-65, şi în *Caietele de la Rohia*, vol. III (Editura Helvetica, Baia Mare, 2001, pp. 84-85); o scrisoare către Virgil Ierunca din 28.02.1975, în care îi mărturiseşte, printre altele: „Ion Caraion a publicat un volum de versuri de Pound la care, ocult, am colaborat şi eu. Polemica lui nefericită cu Ioan Alexandru s-a soldat cu un *tollé* cvasigeneral împotrivă-i. Prieten cu amândoi poeţii, sunt foarte amărât; am avut curajul de a-i exprima lui I.C. admiraţia mea pentru Ioan Alexandru” (*Dumnezeu în care spui că nu crezi*... p. 178); o notă (ACNSAS, Fond Informativ, Dosar nr. 207, vol. 5, f. 224) dată de informatorul „Adrian Cozmescu” din 10.05.1982, după expatrierea lui Caraion, în care A.C. spune, printre altele: „În ceea ce-l priveşte pe Caraion, [N. Steinhardt – *n.n.*] îl cunoaşte ca un element foarte valoros, inteligent, talentat şi extrem de activ. Nu cunoaşte deloc engleza, iar franceza destul de puţin, citeşte şi înţelege perfect, dar nu o stăpâneşte. Alte limbi străine nu cunoaşte. În colaborarea lui cu N. Steinhardt, acesta traducea poeziile englezeşti, iar Caraion le stiliza, de altfel cu mult talent, respectând perfect

ideile şi sentimentele conţinute de texte şi prezentându-le într-o ireproşabilă expresie poetică românească” (de altfel, nota are ca subiect principal opiniile lui N. Steinhardt despre gestul plecării în exil a prietenului său).

3) Într-o notă dată chiar de „Artur” la 02.02.1974, acesta, la rândul său, informează despre elogiul pe care Steinhardt i l-a adus lui Ioan Alexandru în discuţia pe care au avut-o (ACNSAS, Fond Informativ, Dosar nr. 207, vol. 5, ff. 81-109).

4) Volumul semnat de Mihai Pelin *„Artur”: dosarul Ion Caraion*, Editura Publiferom, Bucureşti, 2001.

5) *Cazul „Artur” şi exilul românesc. Ion Caraion în documente din Arhiva CNSAS*, ediţie îngrijită de Delia Roxana Cornea şi Dumitru Dobre, Editura Pro Historia, Bucureşti, 2006.

Contrastul dintre teologia crucificării, performată de Ion Caraion pe ultima pagină a *Jurnalului*… şi faptele lui „Artur” nu este, însă, singurul paradox al acestui episod. Este suficient să punem în balanţă dedicaţiile oferite de Caraion lui N. Steinhardt, pe volumele sale, păstrate cu grijă de monah în mica bibliotecă din chilia de la Mănăstirea Rohia, şi faptele aceluiaşi „Artur” pentru a ne convinge de acest lucru. Iată câteva exemple: „Lui Nicu Steinhardt/ care ştie câte sertare pot/ avea tăcerile şi câte – mai/ ales – vorbele…/ Ion Craion” (dedicaţie pe prima pagină a volumului *Necunoscutul ferestrelor*, EPL, Bucureşti, 1969); „Lui Nicu Steinhardt/ în lupta cu florile,/ cei mai slabi sunt oamenii…/ Ion Caraion” (dedicaţie pe volumul *Duelul cu crinii*, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1972); „Lui Nicu Steinhardt/ «E ora când cade gândul amar,/ Tăcere… e ora laşităţii…»/ şi a altor căderi şi a altor tăceri,/ şi a altor demisii…/ Ion Caraion” (dedicaţie pe volumul *George Bacovia. Sfârşitul continuu*,

Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1977); „Lui Nicu Steinhardt,/ care n-a spus lui Irod/ ce voise Irod, însă/ după steaua cea plânsă/ şi a minunii, imaginată,/ nu va sfârşi de mers viaţa toată,/ urmărit neiluzoriu/ de rănile, de umbra, de vocile/ Marelui, Veşnicului Interogatoriu…/ Ion Caraion" (dedicaţie pe volumul *Interogarea magilor*, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1978) etc.

Nu oricine se ridică la înălţimea suferinţei pe care a îndurat-o, afirma undeva N. Steinhardt. Suferinţa nu te transformă – vai! — neapărat într-un erou tragic. Iată o perspectivă extrem de profundă a memorialistului din care am putea înţelege „cazul" Ion Caraion, el însuşi un vechi client al închisorilor comuniste (în perioadele 1950-1955 şi 1958-1964) şi sistematic supravegheat de Securitate. Nu e poate menirea noastră să-l judecăm pe „Artur" pentru că, în urma unei experienţe mutilante, a cedat unui şantaj al Securităţii. Problema sa, totuşi, e că a făcut *exces de zel*, că a refuzat „linguriţa" care i se întindea, apucând cu nesaţ *the big ladle*, cum ar spune monahul-scriitor în poemul său *Nachtmusik.* Se vede însă – vorba aceluiaşi Steinhardt – că suferinţa nu este mereu mântuitoare…

Între acte: rescrierea Jurnalului fericirii*.*
Restituirea (1975). Strategii de supravieţuire a memoriei istorice

Că N. Steinhardt a fost profund marcat sufleteşte de acest eveniment ne-o arată – printre altele – nota de filaj din 17.12.1972. Reproducem un fragment:

La ora 10.00, „STAN" a ieşit de acasă şi, cu autobuzul 72, a mers la biserica Schitul Darvari, unde a intrat la ora 10,25. Aici „STAN" a sărutat mai multe icoane, a făcut

mătănii, a dat un acatist și, în timpul slujbei, a stat în genunchi[22]. N-am fi citat acest pasaj dacă Steinhardt n-ar fi ironizat uneori în *Jurnalul* său acest tip de rigorism religios (ascultarea *întregii* slujbe în genunchi), rigorism integrat, după părerea noastră, în ceea ce el numea „diavoleasca ispită de dreapta a desăvârşirii absolute”[23].

Prin interpuși, bunii săi prieteni de la Paris, Monica Lovinescu şi Virgil Ierunca, vor afla despre drama prin care trecea Steinhardt, fapt consemnat de Ierunca în jurnalul său din 3 iulie 1973:

N. Steinhardt e extrem de nefericit. Securitatea i-a făcut percheziţie şi a confiscat manuscrisul în care-şi povestea convertirea la ortodoxie. Acum se aşteaptă să fie arestat. A rămas ca atunci când îmi va scrie cuvântul „catedrale” să începem ofensiva în presa de aici şi să-l salvăm. Nu se ştie dacă ar fi în stare să suporte o nouă detenţie[24]. Este evident, pentru cine cercetează biografia lui N. Steinhardt, că pentru el *Jurnalul fericirii* juca un rol capital. Tocmai de aceea va traversa cu demnitate și această suferință, o va depăși, după care va trece la reconstituirea din memorie a cărţii. Va realiza o a doua versiune, mai amplă, de circa 750 de pagini, după cum afirmă Virgil Bulat în textul „Reperelor biobibliografice” de la ediţia din 1994 a *Jurnalului...*[25](vezi și *supra*, p. 18).

În paralel, la sfatul lui Alexandru Paleologu, va redacta un memoriu pentru restituirea variantei confiscate. Trebuie din nou să precizăm că prietenul „Artur” va încerca un joc malefic și de această dată, de vreme ce – aşa cum reiese din „nota informativă” din 25 iulie 1973 – îl va *deconsilia* într-o asemenea tentativă[26]. Cu toate acestea, N. Steinhardt are bucuria, în 1975, de a-și recupera prin intermediul Uniunii Scriitorilor și prima variantă a *Jurnalului...* Restituirea se va

face de către Virgil Teodorescu (preşedintele de atunci al Uniunii), secondat de Laurenţiu Fulga (vicepreşedinte) şi de Traian Iancu (directorul Fondului literar)27. Bizar, însă, e faptul că într-o „Notă de analiză” din 10.12.1984 se precizează că restituirea s-a făcut fără acordul organelor de Securitate28. Rămâne o întrebare (şi mai multe scenarii): cum a ajuns manuscrisul *Jurnalului...* de la Securitate la Uniunea Scriitorilor?

Şi încă un mister: dacă în 1972 N. Steinhardt a realizat mai multe dactilograme ale *Jurnalului...* pe care le-a împrăştiat pe la prieteni, ce s-a întâmplat cu *celelalte*, de vreme ce, după confiscare, s-a apucat să-l rescrie din memorie?

Una peste alta, Virgil Teodorescu – fostul poet suprarealist convertit la *delirul*, de alt tip, cel al poeziei ditirambice – trebuie să-şi mai fi spălat, cu această ocazie, din multele sale păcate…

În ceea ce-l priveşte pe Steinhardt, aşa cum în detenţie învăţase foarte rapid, cu zelul neofitului, codurile vieţii de puşcărie, tot aşa, acum, în aşa-zisa libertate a unei „închisori mai mari”, va trece de la faza de „boboc” (nu facem decât să-l citām!) la cea de „înţelept”. Cu două variante la îndemână va şti să-şi găsească strategiile de „securizare” a operei. În 1975, când i se restituise manuscrisul, N. Steinhardt promisese că-l va ţine „sub lacăt”, că nu-i va face pe cei care i l-au înapoiat „să-şi regrete gestul”. Respectarea unei astfel de promisiuni este valabilă într-un climat de normalitate. Într-unul anormal, însă, tocmai încălcarea unei astfel de promisiuni are aceeaşi valabilitate cu „minciuna şoptită de Hristos”. Va realiza de acum mai multe copii, le va adăposti pe la prieteni, iar unele dintre acestea vor ajunge, prin interpuşi, în Occident.

Că ambele versiuni au ajuns în anii ’80 la Paris, la Virgil Ierunca şi la Monica Lovinescu, reiese în primul rând din dosarul corespondenţei dintre N. Steinhardt şi Virgil Ierunca, corespondenţă cuprinsă în volumul, deja citat, *Dumnezeu în care spui că nu crezi... Scrisori către Virgil Ierunca (1967-1983)*, apărut în anul 2000 la Editura Humanitas. În perioadele 1 aprilie – 1 septembrie 1978 şi 29 septembrie 1979 – 1 martie 1980 N. Steinhardt reuşeşte să călătorească în Franţa, Belgia şi Elveţia, întâlnindu-şi vechii prieteni, ca şi pe M. Eliade, E. Cioran, E. Ionescu, Sanda şi Vlad Stolojan, Em. Neuman, Paul Goma ş.a. În timpul primei călătorii va sta la mănăstirea benedictină Chevetogne din Belgia, iar în timpul celei de-a doua va sta mai mult timp la Chevetogne şi în apartamentul lui Mircea Eliade din Place Charles Dullin nr. 4. Scrisorile trimise din România au un grad semnificativ de codificare, cele din străinătate „vorbesc pe şleau”. Este evident din aceste scrisori că Steinhardt spera în publicarea ambelor versiuni ca şi în unificarea acestora. Cele mai semnificative în acest sens sunt scrisorile nr. 213 (Chevetogne, 15 octombrie 1979), nr. 216 (Chevetogne, octombrie 1979) şi nr. 193 (probabil octombrie 1980)29. Iată una dintre ele (nr. 216):

Chevetogne, octombrie ’79

Iubite Virgile, Dacă cumva, prin vrerea Domnului, nu-mi va fi dat să ajung la Paris, îndrăznesc să te rog a încerca să-mi publici lucrarea. Dorinţa mea ar fi ca versiunea I să apară tradusă în franţuzeşte, iar versiunea a II-a în româneşte. Va fi însă nevoie de o revizuire atentă a manuscriselor, luând aminte la toate corectările trimise de mine ulterior lunii august ’78 şi la adăugiri. Te rog s-o faci tu, dacă vei avea răgazul, răbdarea, bunăvoinţa. Cât priveşte pasajele „B.M.R.”30, n-aş dori să fie publicate, aşa cum a

propus Monica, în zig-zag. Cartea mea n-o văd ca pe o lucrare „modernistă” ori de senzaţie, ci numai ca o profesiune de credinţă a unui ovrei care – în anumite biete împrejurări – a iubit pe Domnul Hristos şi neamul românesc. Atât, nimic altceva. Îţi mulţumesc pentru că m-ai înţeles, m-ai ajutat, m-ai ridicat în proprii mei ochi. Fiţi binecuvântaţi, Monica şi tu. Al tău, Nicu Corecturile făcute prin corespondenţă ori prin bunăvoinţa prietenei Irma (v. Scrisoarea nr. 213) pot fi găsite în scrisorile nr. 179, 186 şi 20531, iar ideea unificării versiunilor transpare din scrisoarea nr. 193, mult mai „ermetică”, de vreme ce Steinhardt vorbeşte de „romanul meu, pregătit pentru Editura Dacia în două versiuni” (evident, o strategie de derutare a „organelor”).

Mutând accentul pe *destinatari*, confirmarea primirii celor două variante se regăseşte în volumele Monicăi Lovinescu *Unde scurte V. Pragul* (Editura Humanitas, Bucureşti, 1995, p. 156) şi *La apa Vavilonului*, vol. II (Editura Humanitas, Bucureşti, 2001, pp. 70-74). Să reproducem un fragment din *La apa Vavilonului*:

Iată de ce din *Jurnalul fericirii* au ajuns până la noi două versiuni. Cea redată de Securitate lui Steinhardt şi a doua rescrisă de el în absenţa celei dintâi. Fenomenul n-a fost unic. Belu Zilber a avut aceeaşi reacţie când i s-a confiscat şi lui manuscrisul despre procesul Pătrăşcanu. Cele două versiuni au fost publicate succesiv şi din studierea lor comparativă înţelegem şi ceea ce voia Securitatea să nu se ştie şi ceea ce se săturase Belu Zilber să spună întru a sa imposibilă apărare. Nimic asemănător la N. Steinhardt. De data aceasta, scriitorul e mai puternic. Odată cu cele două versiuni, Steinhardt ne-a dat şi un „mod de întrebuinţare”, arătând ce trebuie păstrat în fiece capitol din prima şi din a doua versiune. N-am avut prilejul să stabilim manuscrisul

definitiv, deoarece N. Steinhardt întârzia să ne trimită semnul publicării, mai întâi de teamă că nu se va mai putea călugări, apoi din prudenţă pentru ceilalţi monahi din ordinul său. Cât priveşte pasajul din *Unde scurte V*, el reproduce un fragment din jurnalul Monicăi Lovinescu, datat 1 aprilie 1989, la aflarea veştii morţii lui Steinhardt. Pe lângă evocarea emoţionantă a monahului de la Rohia, în acest pasaj apare ideea difuzării de către Virgil Ierunca, la „Povestea vorbei", a *Jurnalului fericirii*. Ceea ce s-a şi întâmplat pe parcursul aceluiaşi an32.

Din fericire, tot acest episod al trimiterii *Jurnalului*... în Occident şi al corespondenţei pe marginea lui a scăpat Securităţii. Măsurile de „conspirare" luate de victime s-au dovedit mai eficiente decât cele ale opresorilor. Prietenii din România, la rândul lor, şi-au adăpostit foarte bine copiile primite. În postfaţa primei ediţii a *Jurnalului*... din 1991, Virgil Ciomoş povesteşte şi el avatarurile unei asemenea „clandestinizări".

De altfel, la baza ediţiei publicate în 1991 la Editura Dacia stă versiunea confiscată în 1972 şi restituită în 1975. Faptul se poate demonstra prin compararea „notelor de analiză" a *Jurnalului*, la care ne-am referit – în care sunt citate fragmente din textul confiscat –, cu varianta tipărită.

Din nefericire însă, după Revoluţie, cea de-a doua variantă s-a rătăcit într-un mod foarte misterios, probabil pe ruta Paris – Bucureşti. Până la ora actuală ea nu a ieşit încă la suprafaţă. În arhivele Mănăstirii Rohia există o versiune dactilografiată de 529 de pagini (din păcate, incompletă) care diferă de versiunea publicată, caracterizată printr-o altă ordonare a blocurilor textuale, având fragmente care nu există în versiunea tipărită până acum (şi invers!) şi – firesc – o altă *formulare* a pasajelor comune33. Este, probabil, o a

treia versiune…

Jurnalul fericirii*: a doua confiscarede către Securitate (14.05.1984)*

După cum am arătat în prima parte a acestei postfeţe, pe 28.02.1977 lui N. Steinhardt i se deschide un nou dosar de urmărire informativă pentru relaţii cu „emigraţia reacţionară din Occident” şi, mai ales, cu postul de radio „Europa Liberă”. Spirit extrem de comunicativ, N. Steinhardt întreţine o substanţială corespondenţă cu prieteni din toate colţurile lumii. O „hartă epistolară” extrem de extinsă care provoacă frisoane ofiţerilor de Securitate: de la Paris îi scriu şi primesc scrisori de la N. Steinhardt: Mircea Eliade, Emil Cioran, Eugen Ionescu, Marie-France Ioneso, Monica Lovinescu, Virgil Ierunca, Sanda şi Vlad Stolojan, George Tomaziu, Toma Pavel ş.a.; de la Santa Cruz de Tenerife – Alexandru Ciorănescu; de la San Diego ori Washington – Virgil Nemoianu; de la Ottawa – acelaşi Toma Pavel; de la Sydney – Lucian Boz; de la New York – Eugene Jenney; de la Bruxelles – Emanuel Neuman; de la mănăstirea benedictină Chevetogne – Michel von Paris ori Prieur P.; din Israel – Alexandru Mirodan, Victor Rusu, Lilly Rosenthal, Hugh Wybrew şi multe rude şi prieteni; de la Chicago – Mircea şi Christinel Eliade; de la Zürich – Stella Sonnenschein; de la Lugano – Svetlana Paleologu Matta; de la München – George Ciorănescu ori Sanda Şora; de la Toronto – Sanda Teodosiu; din Essex – Rafail Noica; de la Londra – *The Times Literary Supplement* etc.

În acelaşi timp, N. Steinhardt trimite prietenului său Virgil Ierunca numeroase colete cu cărţi nou-apărute în România, multe dintre acestea fiind comentate la „Europa

Liberă”. Canonul alternativ propus de cunoscutul post de radio s-a constituit – s-ar putea afirma – şi pe baza volumelor trimise de Steinhardt, devenit în ochii Securităţii o „filială a Europei Libere”. Volumul de corespondenţă citat este un bun jurnal al acestor trimiteri, realizate, de altfel, oficial, prin circuitul poştal. „Cazul” N. Steinhardt ajunge „în grija” Direcţiei I a Securităţii. Poliţia politică intervine brutal şi la 14.03.1983 este chemat şi avertizat să întrerupă orice legătură cu persoane stabilite în străinătate. În prealabil fuseseră avertizate şi verişoara sa Ella Goldstein şi menajera sa Domnica Vanzurec, cele care îl ajutau la expedierea pachetelor. Ultima scrisoare selectată în volumul *Dumnezeu în care spui că nu crezi*... datată 28.12.1983, trimisă prin interpuşi, este un semnal adresat prietenilor în legătură cu aceste interdicţii. Curajos, nu va înceta corespondenţa cu aceştia, însă va recurge la modalităţi mult mai subtile.

Pe de altă parte, cu ocazia celor două călătorii în Occident, primise mai multe volume de la prietenii săi (unele cu dedicaţii), precum şi volume ale unor autori la care cei mai mulţi dintre noi au avut acces doar după 1989: Soljeniţîn, Bukovsky, Nadejda Mandelstam, Saharov, Vladimir Volkoff, Zinoviev, André Glucksmann, Jean François Revel etc. La Mănăstirea Rohia îşi constituise un mic depozit secret cu aceste cărţi, pe care le arăta doar prietenilor. La un moment dat este vizitat de un grup de scriitori cărora Steinhardt le arată marea bibliotecă de la Rohia şi – vanitate? naivitate monahală? — fişetul său clandestin. Unul dintre aceştia era – *of course!*

— Denunţătorul...

Concret, primul document în Dosarul de Urmărire Informativă a lui N. Steinhardt pe această temă este o notă datată 06.12.1983, scrisă de un informator cu numele de cod

„Lucian”:

NOTĂ – EXTRAS

Revenim în acest context unde e vorba de *scriitori* asupra prezenţei lui NICU STEINHARDT (scriitorul-călugăr) de la Mănăstirea Rohia. La *Rohia* acesta e un fel de bibliotecar, de custode al Bibliotecii de la Rohia, unde a întocmit un fond voluminos de cărţi, o adevărată bibliotecă *a emigraţiei române în străinătate* (Mircea Eliade, Eugen Ionescu, Emil Cioran, St. Baciu, Pamfil Şeicaru, Paul Goma etc. — multe fiind cărţi cu autograful autorilor). (Informaţia ne-a dat-o scriitorul bucureştean ION BUJOR PĂDUREANU, care în noiembrie 1983 a fost la Rohia.)34 N-am reuşit să identificăm numele real al lui „Lucian”, nici dacă „Lucian” şi Ion Bujor Pădureanu sunt una şi aceeaşi persoană (în acest caz finalul notei ar fi o strategie de conspirare). În *Jurnalul* Monicăi Lovinescu, din 20 august 1984, numele lui Bujor Pădureanu, fost securist al Uniunii Scriitorilor, este dat în mod cert ca autor al denunţului35. Cu Ion Bujor Pădureanu mai fusese la Rohia şi Cornel Popescu de la Cartea Românească, însă – aşa cum reiese dintr-o altă notă informativă realizată pe baza discuţiilor cu Steinhardt36 – nu acesta e turnătorul.

Un lucru e cert: Securitatea intră „pe fir” şi la 25.05.1984 îi confiscă lui N. Steinhardt 21 de volume din biblioteca Mănăstirii Rohia37. Autorii confiscării sunt lt.-col. Bob Ion şi cpt. Călina Constantin, ambii de la Inspectoratul de Securitate Maramureş, şi mr. Rădulescu de la Inspectoratul M.I. Bucureşti. Inexplicabil, la 14.05.1984 – act gratuit? formă de puniţiune? confiscare „la pachet”?

— Securitatea îi ridicase de la Bucureşti, din nou, *Jurnalul fericirii* (v. facsimilul procesului de percheziţie)38.

Este vorba de o dactilogramă tot de 550 de pagini, deci tot a primei versiuni. Iar ciclul se reia… N. Steinhardt redevine un „caz” care pune pe jar „organele” de vreme ce, aşa cum reiese din documentul de mai jos, însuşi Iulian Vlad – la acea dată adjunct al ministrului de Interne – intră în joc pentru lămurirea „cazului” respectiv:

Document nr. 639

Tovarăşe general Bordea,1. La ce problemă de muncă este lucrat cazul? Cum îl lucrează Securitatea Bucureşti dacă în 1980 este în Maramureş?!2. Cum a intrat în posesia cărţilor?3. Cine şi când a fost informat despre acest caz şi despre măsurile luate?4. Unde sunt cărţile şi jurnalul?5. Există o legătură între Steinhardt şi Tudoran?6. Toate lucrările ridicate au conţinut ce nu le permite libera circulaţie în ţara noastră?7. Ce grad real de pericol prezintă cel în cauză?8. Ce probleme pun legăturile sale prezente?9. Ce măsuri de supraveghere sunt asigurate la Mănăstirea Rohia?10. Cum se manifestă Steinhardt în contactele cu Securitatea?11. Este bine că stă acolo la mănăstire? Cine îl frecventează? Are legături cu străini?12. Este bine controlată natura şi caracterul multiplelor sale legături cu persoanele cu antecedente, cu elementele din emigraţia reacţionară? Care este scopul acestor legături? Dacă în conducerea Direcţiei I cazul se analiza exigent, raportul nu se promova fără a clarifica toate aceste probleme. Cazul nu este temeinic controlat, cunoscut şi stăpânit. Dispuneţi măsurile ce se impun şi exercitaţi-vă ferm atribuţiile de control şi tragere la răspundere. General-colonelIulian Vlad

28 septembrie 1984

Un *caz* – dar, evident, de alt tip – redevine şi pentru

prietenii din ţară şi din străinătate. Monica Lovinescu şi Sanda Stolojan40 vor consemna aceste evenimente în volumele lor de memorii, iar „Europa Liberă" va realiza, la 9 septembrie 1984, o emisiune pe această temă41.

Efectele acestei reconfiscări a *Jurnalului...* nu mai sunt la fel de dramatice ca în momentul primei confiscări. Explicaţia e simplă: mai multe copii ale textului erau la adăpost.

Cu toate acestea, N. Steinhardt face un nou memoriu către preşedintele Uniunii Scriitorilor, D.R. Popescu, pentru restituirea *Jurnalului...42* Textul nu i se va restitui, însă i se va spune că *Jurnalul...* a fost predat către Arhivele Statului. La fila 76 a volumului 7 din dosar există un proces-verbal de predare a *Jurnalului fericirii* către Direcţia Generală a Arhivelor Statului semnat de D.R. Popescu, document datat 27.02.1985. Într-o convorbire telefonică – interceptată de Securitate – cu Alexandru Paleologu, din 11.03.1985, N. Steinhardt îi mărturiseşte prietenului său că D.R. Popescu „în prezenţa lui a predat manuscrisul Arhivelor Statului"43. Nu mică ne e surpriza când, tot într-o topică lineară a lecturii, aflăm dintr-o „Notă de analiză" din 22.03.1985 că „prin organele Direcţiei I s-a realizat o combinaţie prin care Steinhardt Nicu-Aurel şi prietenii săi din domeniul literar *au fost puşi în situaţia să creadă* că manuscrisul a fost predat de către organele de Securitate, prin intermediul Uniunii Scriitorilor, la Arhivele Statului"44. Să fi fost D.R. Popescu victima sau complicele unei asemenea mistificări?

Oricum, problema *Jurnalului...* se va relua în cele mai multe dintre documentele Dosarului nr. 207 până la închiderea acestuia la... 13.06.1989. O obsesie va rămâne şi pentru N. Steinhardt până la sfârşit, ceea ce este cât se poate de legitim. Fragmente din acest fascinant volum de memorii,

imposibil de publicat *ca atare* în timpul comunismului, vor fi „deversate” în cărţile care au reuşit să vadă lumina tiparului: *Între viaţă şi cărţi, Prin alţii spre sine ş.a.* Această strategie a lui N. Steinhardt de a păcăli cenzura ar putea constitui subiectul unei analize interesante.

Cam aceasta este, în linii mari, aventura politică a *Jurnalului fericirii*, aventură care spune multe nu numai despre un om, nu numai despre o operă, ci despre o întreagă epocă…

Destinul postum al acestei cărţi extraordinare (nouă ediţii până în prezent şi şase traduceri: în franceză, italiană, neogreacă, maghiară, ebraică şi spaniolă), un destin cu adevărat european, vine să contrabalanseze, măcar în parte, experienţa dramatică prin care a trecut. Şi, ca să încheiem rotund acest studiu, să revenim la comparaţia cu „cazul” Belu Zilber. Am semnalat la început, în special, coincidenţele de destin, ale indivizilor, ale operelor. Vom semnala acum o diferenţă semnificativă. Ea constă în modurile diferite de asumare a suferinţei în cazul celor doi autori, în bilanţurile total opuse pe care cei doi le fac la sfârşitul unei experienţe dramatice.

Iată bilanţul pe care îl face Belu Zilber la ieşirea din închisoare: „N-am văzut şi nu cred că cineva a ieşit de acolo cu altceva decât cu viziunea neantului, un tot amorf şi negru”45.

Şi acum bilanţul lui N. Steinhardt: „Am intrat în închisoare orb (cu vagi străfulgerări de lumină, dar nu asupra realităţii, ci interioare, străfulgerări autogene ale beznei, care despică întunericul fără a-l risipi) şi ies cu ochii deschişi; am intrat răsfăţat, răzgâiat, ies vindecat de fasoane, nazuri, ifose; am intrat nemulţumit, ies cunoscând fericirea; am intrat nervos, supărăcios, sensibil la fleacuri, ies

nepăsător; soarele şi viaţa îmi spuneau puţin, acum ştiu să gust felioara de pâine cât de mică; ies admirând mai presus de orice curajul, demnitatea, onoarea, eroismul; ies împăcat: cu cei cărora le-am greşit, cu prietenii şi duşmanii mei, ba şi cu mine însumi”46.

Ce-ar mai fi de spus?

George Ardeleanu

1 Fragmente din aceste materiale au apărut în articolul „207 & Co. 30 de ani în vizorul Securităţii: N. Steinhardt”, publicat în *România literară*, nr. 25/2004, pp. 14-19.

2 ACNSAS, Fond Informativ, Dosar nr. 207, vol. 5, f. 30.

3 N. Steinhardt, *Între lumi*. *Convorbiri cu Nicolae Băciuţ*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2001, p. 32.

4 N. Steinhardt, *Jurnalul fericirii*, ed. cit., p. 661.

5 ACNSAS, Fond Informativ, Dosar nr. 207, vol. 4, f. 261.

6 *Ibidem*, f. 345.

7 *Ibidem*, vol. 5, f. 276.

8 N. Steinhardt, *Dumnezeu în care spui că nu crezi… Scrisori către Virgil Ierunca (1967-1983)*, Editura Humanitas, Bucureşti, 2000, p. 151.

9 ACNSAS, Fond Informativ, Dosar nr. 207, vol. 4, ff. 262-267.

10 De pildă, cele „trei fenomene ale timpului: invazia verticală a barbarilor, domnia proştilor, trădarea oamenilor cumsecade” sunt interpretate de ofiţerul de Securitate ca o aluzie la societatea comunistă. În realitate, în *Jurnal*, opiniile despre acestea sunt atribuite lui Manole, cu referire la momentul… 1937 (*op. cit.*, p. 547). Securitatea se recunoştea într-o oglindă pe care N. Steinhardt nu i-o întinsese.

11 ACNSAS, Fond Informativ, Dosar nr. 207, vol. 4, ff. 268-273.

12 *Ibidem*, ff. 289-295.

13 *Cf. Ibidem*, ff. 278-283, 284, 285-288, 296-311.

14 *Ibidem*, ff. 400-401; pentru alte note de filaj, v. vol. 4, ff. 402-412.

15 *Ibidem*, vol. 5, ff. 85-86.

16 *Ibidem*, ff. 81-84.

17 ACNSAS, Fond Informativ, Dosar nr. 207, vol. 5, ff. 81-84.

18 ACNSAS, Fond Informativ, Dosar nr. 207, vol. 4, ff. 289-295.

19 ACNSAS, Fond Informativ, Dosar nr. 207, vol. 4, ff. 400-401.

20 ACNSAS, Fond Informativ, Dosar nr. 207, vol. 4, ff. 262-267.

21 ACNSAS, Fond Informativ, Dosar nr. 207, vol. 5, ff. 85-86.

22 ACNSAS, Fond Informativ, Dosar nr. 207, vol. 4, f. 408.

23 N. Steinhardt, Jurnalul fericirii, ed. cit., p. 366.

24 *Apud* Monica Lovinescu, *La apa Vavilonului*, vol. II, Editura Humanitas, Bucureşti, 2001, pp. 70-71.

25 N. Steinhardt, *Jurnalul fericirii*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, p. 423.

26 ACNSAS, Fond Informativ, Dosar nr. 207, vol. 5, ff. 91-93; *ibidem*, R 590, vol. 5, ff. 98-101.

27 *Cf.* ACNSAS, Fond Informativ, Dosar nr. 207, vol. 6, ff. 262-263.

28 *Ibidem*, vol. 7, ff. 56-59.

29 *Cf.* N. Steinhardt, *Dumnezeu în care spui că nu crezi*… ed. cit., pp. 248-249, 252, 228-229.

30 Este vorba de pasajele „BUGHI MAMBO RAG" din *Jurnalul fericirii*.

31 N. Steinhardt, *Dumnezeu în care spui că nu crezi*... ed. cit., pp. 214-215, 221-222, 240-241.

32 Aici apare o neconcordanţă între amintirile celor doi mari prieteni de la Paris, de vreme ce Virgil Ierunca, într-un text publicat în 1990 în revista *Dialog*, menţionează că *Jurnalul...* a fost difuzat la „Europa Liberă" în 1988-1989, timp de aproape doi ani.

33 Ilustrăm ultimele două tipuri de diferenţe cu două secvenţe din această versiune. În primul rând, o secvenţă inexistentă în ediţia publicată în 1991 la Editura Dacia:

„August 1921

De la Veneţia, mâncat de ţânţari, cu febră mare şi stomacul răvăşit, sunt luat pe sus la Semmering de tata, în ciuda protestelor mele. Trebuie să recunosc că aerul de munte şi brazii îmi priesc, deşi decorul e mai banal. La hotelul *Südbahnhof*, unde tragem, locuieşte şi ruda noastră îndepărtată, profesorul Sigmund Freud. Sunt recomandat ilustrului autor al *Introducerii în psihanaliză*, *Tălmăcirii viselor* şi *Psihopatologiei vieţii de toate zilele*, trei cărţi pe care le-am citit cu sufletul la gură. Covârşit de emoţie, mă bâlbâi şi roșesc.

Marele savant e destul de mic de stat, elegant, distins şi poartă barbişon. Foarte amabil. Când însă, înfrângându-mi sfiala, încep să turui şi pomenesc în treacăt de Jung şi Adler, mă fulgeră o privire de brici. A dispărut orice toleranţă şi blândeţe. Am vorbit de eretici în prezenţa papei, nu se face. Anna Freud mă salvează propunând o plimbare prin pădure la *Meierei*. Îmi îmbunătăţesc niţel situaţia cu citaţii care dovedesc că am citit cu atenţie principalele cărţi ale învăţatului, care își reia figura de om de lume și drumeţ vesel" (N. Steinhardt, *Jurnalul fericirii*, dactilogramă, p. 305, Arhivele Mănăstirii Rohia).

Şi o secvenţă *altfel* formulată faţă de ediţia tipărită (a se compara cu p. 394 – ultima pagină – a ediţiei din 1991 publicată de Editura Dacia): „De ce încerc să mă «port bine»? Nu ştiu. Poate pentru că sunt şi eu, ca personajele lui Anouilh ori ale lui Camus, un om absurd. De ce? Nu ştiu. «Pentru nimeni. Pentru mine.» Şi tot pentru mine bat acum clopotele, nu le mai ascult de la invidioasă şi jalnică depărtare… Şi nu pot să nu mărturisesc şi cui anume îi datorez liniştea mea, nu pot deloc tăcea. Fac şi eu ca orbii şi schilozii pe care Domnul îi vindecă poruncindu-le să nu spună nimănui ce li se întâmplase. «Dar cu cât le poruncea, cu atât mai mult ei Îl vesteau» (*Marcu* 7,36). Poate că abia acum aş putea spune *Ich bin der Räuber Orbasan*. Deşi de limpezime încă nu am parte deloc, nici neştiutor nu mai sunt. Pot umbla, zglobiu, oricând, şi-mi spune că ştiu care sunt valorile invincibile ale lumii: credinţa, curajul, aristocraţia. Pe stradă, în casă, la spectacol, oriunde, dintr-odată mai aud uneori vuietul unei celule supraaglomerate; îi aud vuietul şi-i simt putoarea. Însă revăd şi slujbele noastre interconfesionale ori mi-l reamintesc pe George Nicolae Mavrocordat cerându-mi să-i recit în toiul zgomotului aceluia năprasnic *Le ciel est si bleu si calme*. Şi ce-mi pasă de necazuri, dezamăgiri, regrete, de *toate*? N-am citit eu *Colindul* lui Dickens, *Muntele magic*, *Don Quijote* şi *Fraţii Karamazov*, cărţile cele mai frumoase din câte sunt? Nu-mi place mie Mozart? Nu plâng eu citind Evangheliile? N-am învăţat eu acolo care-i realitatea şi unde-i adevărul?

Numai veşnic proaspetei apropieri a lui Hristos îi datorez că nu cutreier descumpănit – neliniştită făptură noptatică a oraşului (spaţiu proustian de acută vremelnicie) – străzile pustii de lumea pe care am cunoscut-o cândva, că n-am ajuns să fiu şi eu – cum scrie François Mauriac în

Destine – unul din acele cadavre purtate vii de cursul vieţii şi că mi-am dat în sfârşit seama că e adevărat ce se spune la *Faptele Apostolilor* (20,35), că mai fericit este de a da decât a lua" (*Ibidem*, p. 259).

34 ACNSAS, Fond Informativ, Dosar nr. 207, vol. 6, f. 130.

35 Monica Lovinescu, *Jurnal 1981-1984*, Editura Humanitas, Bucureşti, 2002, p. 317.

36 ACNSAS, Fond Informativ, Dosar nr. 207, vol. 6, f. 260.

37 *Ibidem*, ff. 220-221.

38 *Ibidem*, f. 222.

39 ACNSAS, Fond Informativ, Dosar nr. 207, vol. 7, f. 4.

40 Sanda Stolojan, *Nori peste balcoane. Jurnal din exilul parizian*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1996, p. 198.

41 ACNSAS, Fond Informativ, Dosar nr. 207, vol. 6, ff. 282-283, vol. 7, f. 68.

42 *Ibidem*, vol. 6, ff. 262-263.

43 *Ibidem*, vol. 10, f. 380.

44 *Ibidem*, vol. 7, ff. 90-92.

45 Belu Zilber, *Actor în procesul Pătrăşcanu*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1997, p. 155.

46 N. Steinhardt, *Jurnalul fericirii, Editura Polirom, Iași, 2008, p. 515-516.*

Opinii despre N. Steinhardt și despre Jurnalul fericirii

„Lui Nicu Steinhardt, cu sentimentul că-i pot spune: prietenia absolută are sens numai cu fiinţe ca el, desprinse de toate și prinse în toate. Cu nesfârşit drag, Constantin Noica, iulie, 1975."

Dedicaţie pe volumul *Eminescu sau gânduri despre omul deplin al culturii româneşti,* Editura Eminescu,

Bucureşti, 1975 *

„Lui Nicu Steinhardt, care n-a spus lui Irod ce vroise Irod, însă după steaua cea plânsă şi a minunii, imaginată, nu va sfârşi de mers viaţa toată urmărit neiluzoriu de rănile, de umbra, de vocile

Marelui, Veşnicului Interogatoriu…”

Ion Caraion, dedicaţie pe volumul *Interogarea magilor,* Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1978 *

„Domnului Nicu Steinhardt, cel care ne învaţă să umblăm printre cărţi cu Cartea pe ele călcând.

Cu toată dragostea, Andrei Pleşu, aprilie 1986.”

Dedicaţie pe volumul *Ochiul și lucrurile,* Editura Meridiane, București, 1986 *

„A fost deci închis între 1959 şi 1964. Destul pentru ca perioada de detenţiune [politică] să-l transforme cu totul. Dintr-un intelectual pur, mai degrabă agnostic și preocupat de literaturile străine, să devină un autentic «homo religiosus» și – nu mai puţin important – să descopere constantele unei spiritualităţi româneşti pe care, odată ieşit din închisoare, le-a cinstit cu verbul şi verva lui inimitabile […] închisoarea a constituit pentru N. Steinhardt academie şi altar. Să ne mai mirăm că mărturia lui se cheamă *Jurnalul fericirii*?”

Virgil Ierunca, *Dialog*, 1990 *

„*Jurnalul fericirii* este o carte splendidă, amestec inextricabil de notaţie cotidiană, amintire, confesiune, hermeneutică (la propriu: căci Biblia e deseori obiect de interpretare, ca la Varlaam sau Ivireanul), humor, tragedie,

istorie, universalitate, metafizică, fiziologie, citate de lectură şi altele. [...] N. Steinhardt dovedeşte aceeaşi uluitoare forţă de pătrundere în adevărul lucrurilor dincolo de coaja groasă a locului comun. [...] Literatura noastră s-a îmbogăţit cu o carte de prima mână, la care vom simţi nevoia să ne întoarcem nu o dată, în clipe de restrişte, dar şi de bucurie."

Nicolae Manolescu, *România literară,* 1991 *

„Jurnalul fericirii, operă postumă, se alătură altora – prea puţine în literatura română – care pun probleme de conştiinţă reale. Raporturile autorului cu Biserica sunt dramatice şi se rezolvă abia prin consacrarea rituală, adică botezul întru ortodoxie al puşcăriaşului Steinhardt. Convertirea sa poartă pecetea autenticităţii, fervoarea lui religioasă apare sinceră și profundă, în pofida ispitelor (neortodoxe) protestante relevate de un text presărat cu stăruinţă de motivele teologiei dialectice (de la Kierkegaard la Karl Barth) – totuși putem bănui aici pornirea mai adâncă, din subconștient, a confirmării în sânul comunităţii româneşti. Din scrisul său de totdeauna, Steinhardt apare însă nu mai puţin român și creştin decât cei omologaţi de acte şi certificate."

I. Negoițescu *

„Zelator al libertăţii «botezate», izbăvite întru numele Domnului, N. Steinhardt a înţeles a nu se constrânge într-un mod anormal, a nu se falsifica, a nu se mutila, rămânând el însuşi: un fidel demn al lui Hristos, respectându-și impulsurile naturale, tolerându-și «impurit ăţile». Spre folosul, de altminteri, al acţiunii sale de (implicită) predică, de (indirect) prozelitism. Întrucât el nu pierde contactul cu autenticitatea fiinţei şi nici cu excepţia literară, suculentă şi

rafinată, plină de rodnice echivocuri, ce corporalizează, în cazul său, noţiunea de libertate programată în slujba binelui. Bucurându-se de harul divin, nu înţelege a renunţa la celălalt har, al cuvântului.”

Gheorghe Grigurcu, *Viaţa Românească*, nr. 9, septembrie 1991 *

„Spuneam că această carte nu poate fi comentată numai literar, deşi fraza este strălucită în limpezimea ei, iar jocul caleidoscopic al trecutului este purtat cu impecabilă disciplină. Dar ar fi imoral să judecăm o astfel de realizare numai sub soarele esteticii. Ea a ieşit din bezna concentraţionară, şi sufletul celui ce citeşte este permanent agresat de frumuseţea cu care urâtul iese la iveală. Jurnalul fericirii merită să fie citit pe-ndelete, cuvânt cu cuvânt.”

Florin Iaru, *Contrapunct*, nr. 26, 28 iunie 1991 *

„Căci dacă Noica dezvăluia cutremurător temeiurile străvechi ale rostirii româneşti era preocupat de devenirea în timp a culturii noastre, N. Steinhardt şi-a asumat cu inimitabilă spontaneitate şi curaj, cu dârzenie şi neînfricare, rolul de cronicar al făptuirii concrete în prezent. Un prezent care îşi asumă trecutul şi se pune chezaş viitorului. […] De fapt, întreaga operă eseistică a lui N. Steinhardt [acoperind intervalul dintre cele două zone ale preocupărilor lui Noica] se constituie într-o sui-generis hartă a spiritualităţii româneşti din ultimele decenii. Căci […] eseurile şi meditaţiile sale zăbovesc cu precădere asupra dezbaterilor de idei, ele însele năzuind – şi reuşind! — să fie o reflectare a problematicii existenţiale contemporane. Temele principale de meditaţie? Degradarea continuă a condiţiei umane sub presiunea forţelor răului proprii regimurilor totalitare:

oprimarea libertăţii de opinie, ipocrizia şi minciuna, delaţiunea, tortura fizică şi psihică, sistemul penitenciar transformat şi extins diabolic până la dimensiunea unei ţări întregi. Acestor forţe malefice autorul le opunea cu neînfricată tărie îndemnul la păstrarea sau regăsirea demnităţii, încrederea în virtuţile morale şi sufleteşti ale credinţei, în triumful frumosului, binelui şi adevărului, în triumful principalei meniri a destinului uman – libertatea şi fericirea.”

Virgil Bulat, *Credinţa străbună*, 1991 *

„O capodoperă: *Jurnalul fericirii*. [...] *Jurnalul fericirii* este o faptă copleşitoare. Nu numai fiindcă posedă suma calităţilor unei cărţi şi fiindcă cere, cu necesitate, restul cărţilor ca replică, sau fiindcă este pecetluită cu o viaţă exemplară, ci fiindcă poate crea destine, iar pe cele gata create le poate strămuta. Prin fervoare, seamănă, poate, cu marile manuale iniţiatice ale Evului Mediu şi, prin regula raţiunii, cu înfumuratul secol al XVIII-lea. Se prea poate să le depăşească însă prin informaţie, prin pătrundere, prin farmec, prin elasticitate şi agerime, prin talentul scriitoricesc neobişnuit, prin harul adus la zi. O carte a cărţilor Estului. O carte contemporană cu Dumnezeu.”

Dan Chelaru, *România liberă*, 1991 *

„*Jurnalul*, cu siguranţă una dintre operele cele mai însemnate ale literaturii române contemporane, păstrează cu fidelitate urma dublei conversiuni, religioase şi naţionale, a lui Steinhardt. Conversiune care, departe de a dizolva straturile vechi, le pune, dimpotrivă, în relief. Originea sa evreiască îi dă lui Steinhardt spiritul de aventură şi de contradicţie, mobilitatea derutantă a inteligenţei. De la

ortodoxie îi vin profunzimea credinţei şi abandonul febril în mâinile Creatorului. Sunt somptuos europene fidelitatea faţă de cultură – nenumăratele aluzii la literatură, la muzică şi la arta occidentală –, ca şi înaltul preţ acordat libertăţii politice. Este română, în sfârşit, fericita nepăsare cu care Steinhardt călătoreşte, fără să se oprească vreodată, între realitate şi dorinţă, între adevăr şi rugăciune."

Toma Pavel, „*Jurnalul* lui Nicu Steinhardt", nr. 41 (142), 15-21 octombrie 1992 *

„Cartea este, cu adevărat, jurnalul unui spirit frumos şi autentic (sau mai bine zis: un spirit frumos pentru că este autentic), cu o bună deschidere intelectuală şi o morală pe care nu poţi, dacă nu eşti rinocerizat de politică, să n-o aprobi: morala omului religios care trece prin suferinţă şi vrea să iasă din ea fără resentimente. N. Steinhardt a reuşit. Mă uit la chipul lui de pe copertă. Seamănă cu un sfânt venit spre lumea creştină după ce fusese educat, ca Sfântul Pavel sau Sfântul Augustin fericitul, în altă credinţă. Un spirit care-şi asumă o lege, o morală, o credinţă şi care apare, în lumea noastră necredincioasă şi intolerantă, să ne atragă atenţia că omul este o fiinţă care suferă şi că ea poate fi salvată prin credinţă. Credinţa înseamnă în cazul lui o morală, un mod de a fi, o lege a moderaţiei şi o religie a iubirii…"

Eugen Simion, „Un jurnal al detenţiei cu totul special", în *Ficţiunea jurnalului intim*, Editura Univers Enciclopedic, Bucureşti, 2001 *

„Într-o epocă de incertitudini crescând, Shakespeare şi-a întors nostalgic privirea către ordinea medievală a universului, conducându-şi eroul la descoperirea tiparului divin într-o lume haotică; în *Hamlet*, dramaturgul englez a

arătat că ambiţia renascentistă a omului de a-l înlocui pe Dumnezeu cu sinele efemer duce la dezastru şi că, pentru a te sustrage disoluţiei şi dezorientării, trebuie să-ţi recunoşti propriile limite, dar și infinita disponibilitate în ţesătura providenţială a firii. *Jurnalul fericirii* a fost scris într-un secol care a început cu moartea lui Dumnezeu, sărbătorită de Nietzsche, a atins apogeul în denigrarea totalitaristă a valorilor sufletului şi e pe cale să se sfârşească sub semnul celor mai grave îndoieli de sine şi de lume. Chiar în miezul unor astfel de nisipuri mişcătoare, gânditorul român a găsit un punct fix, o linişte luminoasă, pe care Hamlet a întrezărit-o, dar nu a atins-o, când a spus: «O, Doamne, aş putea fi închis în coaja unei nuci şi m-aş putea simţi regele infinitului, dacă n-aş avea vise urâte».”

Monica Pillat, „Hamlet şi *Jurnalul fericirii”,* în *Cultura ca interior*, Editura Vremea, Bucureşti, 2001 *

„Dincolo de totalitarism, care nu-i decât fascinaţie a puterii și a morții, precum și dincolo de lumea comercială a cărei divinitate este preţul de cost, oamenii lumii spirituale vor încerca, printr-o bătălie istorică, nesfârşită, dar care vesteşte Împărăţia cea veşnică, să construiască o societate umană care acceptă îndoiala (acest pământ al liberei credinţe) ca pe o credinţă fundamentală şi care-şi întemeiază morala pe respectul libertăţii semenului, prin cumpătare, bunătate şi frumuseţe. Cu dreptul şi cu datoria de a se apăra, bineînţeles, ca un bun cavaler, chiar cu forţa, când esenţialul este ameninţat. Dreptul şi datoria de a rezista. Nicolae Steinhardt a ştiut să reziste. Nu prin ură, ci printr-o forţă creatoare extraordinară. Dacă jurnalul acestei rezistenţe se deschide spre viitor e pentru că el este un *Jurnal al fericirii*.”

Olivier Clément, prefaţă la N. Steinhardt, *Journal de la*

félicité, Arcantère/UNESCO, Paris, 1995 *

„Căderea regimurilor comuniste a restituit notorietatea mai multor figuri de intelectuali de marcă din Europa Răsăriteană, care rămăseseră în umbră în ţările lor de origine. Un caz fericit este cel al lui Nicu Steinhardt, format în anii ’30 în România în acelaşi mediu cultural căruia i-au aparţinut Eliade, Cioran şi Noica. […] *Jurnalul fericirii* este rezultatul unei culturi enciclopedice şi mărturia unei profunde experienţe de credinţă. Rafinată îmbinare a povestirii cu reflecţia, a adnotării politice sau literare cu meditaţia religioasă, el se impune ca unul din cele mai mature volume scrise sub opresiunea unui regim totalitar.”

Gheorghe Carageani, coperta ediţiei italiene a *Jurnalului fericirii – Diario della felicità*, Il Mulino, Bologna, 1995 *

„Dintre numeroşii martori ai lui Cristos înfloriţi pe pământul României, doresc să-l amintesc pe monahul de la Rohia. Nicu Steinhardt, excepţională figură de credincios şi de om de cultură care a perceput în chip special bogăţia imensă a comorii comune Bisericilor creştine.”

Papa Ioan Paul al II-lea, 1999

Indice1

A

B

E

G

Î

J

Ş

T

Ţ

U

1 Numărul paginilor se referă la ediţia tipărită a cărţii şi la ediţia electronică în format.pdf.

Table of Contents